

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Закарпатський державний університет
Повітовий музей Сату-Маре (Румунія)

**Румунсько-українські відносини.
Історія та сучасність
Relații româno-ucrainene.
Istorie și contemporaneitate**

Збірник наукових праць
за матеріалами III Міжнародної наукової конференції
«Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність»
(30 червня – 1 липня 2009 р., м. Сату-Маре, Румунія)

Ужгород – Сату-Маре
2011

ББК 66.4+63.3 (4 Укр)
УДК 327: 930 (498) (477)
Р 86 Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність: збірник наукових праць за матеріалами III Міжнародної наукової конференції «Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність»; 30 червня – 1 липня 2009 р., м. Сату-Маре (Румунія) / Ред.кол.: І.І.Вовканич (голова), І.-Л. Горват, В. Чубота та ін. – Ужгород – Сату-Маре, 2011. – 577с.

ISBN 978-966-2075-18-2

Збірник виходить у рамках програми Phare CBC «Румунія-Україна» 2006/018 – 449.01.02.02. та проекту «Культурна спадщина як потенціал транскордонного розвитку». Видання профінансовано Закарпатським державним університетом.

Редакційна рада:

Ващук Ф.Г. – доктор технічних наук, професор, ректор ЗакДУ
(голова редакційної ради)
Полюжин М.М. – доктор філологічних наук, професор
Артёмов І.В. – кандидат історичних наук, доцент

Редакційна колегія:

Вовканич І.І. Закарпатський державний університет, Україна –
(голова редколегії)
Горват І.-Л. Повітовий музей Сату-Маре, Румунія
Чубота В. Повітовий музей Сату-Маре, Румунія
Марта Л. Повітовий музей Сату-Маре, Румунія
Зан М.П. Ужгородський національний університет, Україна
Єгар Дж. Д. Повітовий музей Сату-Маре, Румунія
Свєженцева О.І. Закарпатський державний університет, Україна
Копинець Ю.Ю. Закарпатський державний університет, Україна

Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Закарпатського державного університету
(протокол № 11 від 03.03.2011 р.)

ISBN 978-966-2075-18-2

© ЗакДУ, 2011

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО (ФЕДІР ВАЩУК)	10
ПЕРЕДМОВА (СТЕПАН ВІДНЯНСЬКИЙ, ТЕОФІЛ РЕНДЮК)	12
IRINA LIUBA HORVAT / ІРИНА ЛЮБА ГОРВАТ Relații româno-ucrainene. Istorie și contempo-raneitate / Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність	15
GIANINA DIANA IEGAR / ДЖАНІНА-ДІАНА ЄГАР Reglementări în viața satului la jumătatea secolului al XVII-lea – cazul Tiszaújhely (comitatul Ugocea) / Регламентация життя села в середині XVII століття на прикладі с. Нове Село (Угочанський комітат).....	19
VIKTOR KICHERA, PETRO GABRYLKO / ВІКТОР КИЧЕРА, ПЕТРО ГАВРИЛКО Роль монастирів історичної Мараморощини у розбудові чину Святого Василя Великого на Закарпатті / Rolul mănăstirilor din Maramureșul istoric în răspândirea ordinului Bazilitan în Transcarpatia.....	45
PAULA VIRAG / ПАУЛА ВІРАГ Structura populației din comitatul Ugocea la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX / Структура населення Угочанської жупи у кінці XIX – на початку XX століття	53
CRISTINA ȚINEGHE / КРИСТІНА ЦІНЕГЕ Negocierile româno-cehoslovace privind trasarea frontierelor de nord ale României (1920-1921) / Румунсько – чехословацькі переговори щодо визначення північних кордонів Румунії (1920-1921)	80
NELYA ZHULKANICH / НЕЛЯ ЖУЛКАНИЧ Досвід реалізації аграрних реформ в окремих країнах Центрально-Східної Європи та можливості його використання в Україні (на прикладі Румунії) / Experiența reformelor agrare în unele țări ale Europei centrale și de est (studiu de caz – România)	106
LUCIAN CUCUIET, LAURENȚIU DUDAȘ / ЛУЧІАН КУКУЄТ, ЛАУРЕНЦІУ ДУДАШ Documente cu privire la populația ucraineană, aflate în fonduri arhivistice sătmărene / Документи з історії українського населення у фондах Сату-марського архіву	115

ВАСИЛЬ ІЛЬКО / VASYL ILKO

Документальні матеріали з історії Румунії у фондах Державного архіву Закарпатської області / Materiale documentare privind istoria României în fondurile Arhivei de Stat a Regiunii Transcarpatia122

ВОЛОДИМИР ЗАДОРОЖНИЙ / VOLODIMIR ZADOROJNYI

Новітні студії буковинських етнологів / Studii moderne ale etnologilor bucovineni127

ВАСИЛЬ КОРОЛЬ / VASIL KOROL

Обряди відбирання молока в народній магії українців повіту Марамуреш / Ritul furatului laptelui în magia tradițională a ucraienilor din județul Maramureș.....129

CORNEL GRAD, OTTMAR TRAȘCĂ / КОРНЕЛ ГРАД, ОТТМАР ТРАШК

Un studiu documentar al Serviciului Secret de Informații al Armatei Române despre situația Ucrainei și României în contextul expansiunii celui de-al III-lea Reich spre estul și sud-estul Europei (5 ianuarie 1939) / Документальне дослідження Секретної розвідувальної служби румунської армії про становище України та Румунії в контексті розширення Третього рейху у Східній та Південно-Східній Європі (5 січня 1939 року)135

ILIE GHERHEȘ / ІЛІС ГЕРГЕШ

Baia Mare (România) 15 Martie 1939 – Ucraina Carpatică își declară independența – o oportunitate istorică gestionată moral de către statul român / 15 березня 1939 року Карпатська Україна заявляє про свою незалежність – історичний шанс, морально підтриманий румунською державою.....174

ДАНИЕЛА БАЛУ / DANIELA BĂLU

Транскордонне співробітництво Повітового музею Сату-Маре в галузі науки / Colaborarea științifică transfrontalieră a Muzeului Satu Mare178

ВАСИЛЬ МІЩАНИН / VASYL MISCHANYN

Колективізація сільського господарства в румунських селах Рахівського і Тячівського округів у другій половині 40-х років ХХ ст. / Colectivizarea în satele românești din raioanele Tecu și Rahiv în cea de a doua jumătate a anilor '40.....187

ОКСАНА СВЕЖЕНЦЕВА / OXANA SVEZHENTSEVA

Функціонування радянської моделі державно – церковних відносин у Центрально-Східній Європі на рубежі 40-50-х рр. ХХ ст. (на прикладі

Чехословаччини та Румунії) / Funcționarea modelului sovietic în relațiile dintre biserică și stat în România și Cehoslovacia, între 1940-1950 (analiză comparativă)207

ЮРІЙ ОСТАПЕЦЬ / YURI OSTAPETS

Методологічні проблеми дослідження еволюції партійних систем у перехідних суспільствах (на прикладі Румунії) / Metodologia cercetării evoluției sistemelor politice în societățile anterioare: experiența României și a Ucrainei217

АНАТОЛІЙ КЛЮЧКОВИЧ / ANATOLII KLIUCHKOVYCH

Політико-правове регулювання діяльності політичних партій в Румунії та Україні: порівняльний аналіз / Reglementarea politico-juridică a activității partidelor politice în România și Ucraina. Analiză comparativă227

ВІОРЕЛ КОТИК / VIOREL KOTYK

Конституційне забезпечення процесів інтеграції Румунії до європейського та євроатлантичного простору / Asigurarea constituțională a proceselor de integrare a României în spațiul european și euro – antant ic.....234

ЮРІЙ ДАНИЛЕЦЬ / YURI DANYLETS

Церковні зв'язки Закарпаття з Румунією та Молдовою: історія і сучасність / Relații ecleziastice ale Transcarpatiei cu România și Moldova: istorie și contemporaneitate.....245

ВІКТОР ПЕТРИНКО / VICTOR PETRINKO

Взаємини України та Румунії в контексті геополітичних процесів Чорноморського регіону / Relațiile dintre România și Ucraina în contextul proceselor geopolitice din regiunea Mării Negre254

НАТАЛІЯ ВИННИКОВА / NATALIA VYNNYKOVA

Українсько-румунські відносини в загальноєвропейському контексті / Ucraina și România în contextul general European260

РОМАН ОФЦИНСЬКИЙ / ROMAN OFITSYNSKI

Острів Зміїний та українсько-румунські відносини початку ХХІ століття / Relațiile româno-ucrainene în etapa actuală266

СЕРГІЙ ГАКМАН / SERGHII HAKMAN

Проблема територіальних змін щодо Бессарабії та Буковини першої половини ХХ ст. в історичних дослідженнях та документальних джерелах / Problematika modificărilor teritoriale referitoare la Basarabia și Bucovina în prima jumătate a secolului ХХ în cercetările istorice și izvoarele documentare277

ОЛЕКСАНДРА ЧЕЙПЕШ / OLEXANDRA CHEIPESH

Українсько-румунське транскордонне співробітництво: здобутки та перспективи розвитку / Colaborarea transfrontalieră româno-ucraineană: perspective de dezvoltare313

ФЕДІР ВАЩУК / FEDIR VASHCHUK

Співробітництво з Румунією – важлива складова процесу інтеграції України до ЄС / Cooperation with Romania – important part of the integration of Ukraine into EU321

ІВАН АРТЬОМОВ / IVAN ARTYOMOV

Стан, проблеми і перспективи українсько-румунських відносин / Aspecte actuale ale colaborării tranfrontaliere româno-ucrainene330

МАР'ЯН ТОКАР / MARIAN TOKAR

Регіональні рівні управління на прикладі повіту Сату-Маре (Румунія) та Закарпатської області (Україна) / Nivelurile regionale de gestionare. Studiu de caz: județul Satu Mare și regiunea Transcarpatia (Ucraina)341

ДЖУДИТ БАРТАЛИШ БАН, МИХАЙЛ КОНДОР / JUDITH BARTALIȘ BAN, MYKHAILO KONDOR

О сотрудничестве между Украиной и Румынией в области образования и науки / Despre colaborarea dintre Ucraina și România în domeniul educației și cercetărilor.....346

FEDIR SHANDOR / ФЕДІР ШАНДОР

Social mechanisms for establishing of tourist economic organization / Соціальні механізми розвитку економіки туризму.....357

ANDRIANA VLAD / АНДРІАНА ВЛАД

Satul Arșa de Mijloc – un exemplu în relațiile internaționale româno-ucrainene / Особливості румунсько-українських відносин на прикладі села Середня Апша.....365

МИРОСЛАВА ЛЕНДЬСЛ / MYROSLAVA LENDEL

Динаміка і форми інституалізації місцевого самоврядування у країнах Центрально-Східної Європи у постсоціалістичний період: загальні тенденції та практика Румунії / Dinamica și formele de instituționalizare a administrației locale în țările Europei Centrale și de Est în perioada post socialistă: tendințe generale și cazul României).....378

ГЕОРГІЙ ДИНИС / GHEORGHYI DYNYS

Сучасні виклики двостороннім відносинам Україна – Румунія: міжнародно-правовий аспект / Provocările contemporane ale relațiilor bilaterale internaționale dintre România și Ucraina. Segmentul juridic internațional395

СТЕПАН ВІДНЯНСЬКИЙ, ІВАН ВОВКАНИЧ / STEPAN VIDNIANSKI, IVAN VOVKANYCH

Євроінтеграційна політика України і Румунії: порівняльний аналіз досвіду та результатів / Politica de intergrare europeană a României și Ucrainiei: o analiză comparativă a experiențelor și rezultatelor406

ІВАН НЕБЕСНИК / IVAN NEBESNYK

Румунсько-українські зв'язки на території Закарпаття в галузі образотворчого мистецтва у XX столітті / Relațiile româno-ucrainene în Transcarpatia în domeniul artelor plastice contemporane417

ЮРІЙ КОПИНЕЦЬ / YURIY KOPYNETS

Українська національна меншина у країнах Центральної та Південно-Східної Європи у кінці XX – початку XXI ст.: сучасний стан і проблема збереження / Minoritatea ucraineană în Europa Centrală și de Est la sfârșitul secolului XX și începutul secolului al XXI-lea. Situația actuală și provocările viitorului421

ОЛЕНА ОФРИМ / OLENA OFRIM

Проблеми викладання рідної мови у школах з румунською мовою навчання Закарпатської області / Probleme privind predarea limbii materne în școlile de limbă română din regiunea Transcarpatia429

МИХАЙЛО ЗАН / MYKHAILO ZAN

Інституціоналізація русинського руху в сучасній Румунії / Instituționalizarea mișcării rusine în România contemporană.....432

ГАННА МЕЛЕГАНІЧ, ІВАН БОКОЧ / HANNA MELEHANYCH, IVAN BOKOCH

Сучасне становище румунів Закарпаття через призму діяльності національно-культурних товариств / Organizațiile național-culturale ale românilor din Transcarpatia459

ІРИНА ЛЮБА ГОРВАТ / IRINA LYUBA HORVAT

Forme și modalități de conservare și promovare a identității etnice a ucraienilor din județele Maramureș și Satu Mare / Форми та способи збереження етнічної ідентичності українців повіту Марамуреш та Сату-Маре467

ІАРОСЛАВА КОЛОТЕЛО / IAROSLAVA COLOTELO

Культура українців Румунії в період післяреволюційного відродження та в умовах активізації процесів глобалізації / Renașterea culturii ucraienilor din România în perioada schimbărilor post-comuniste470

МИКОЛА МАКАРА / MYKOLA MAKARA

Етнорелігійний аспект поняття «історичне Закарпаття» / Aspecte etno-religioase. Noțiunile «Transcarpatia istorică»486

ПАВЛО ЛЕНЬО / PAVLO LENYO

Етнічні маркери та стереотипи поведінки українців м. Вішеу де Сус повіту Марамуреш / Indicatorii etnici și stereotipurile comportamentale ale ucraienilor din orașul Vișeu de Sus, județul Maramureș496

MARIA ALBICIUC / МАРІЯ АЛБІЧУК

Biblioteca comunală Rona de Sus în instruirea și educarea tinerei generații privind conservarea identității etnice / Библиотека коммуны Рона де Сус у навчанні та вихованні підрастаючого покоління щодо збереження етнічної ідентичності498

GHEORGHE ALBICIUC / ГЕОРГЕ АЛБІЧУК

Rolul bisericii ortodoxe din Rona de Sus în menținerea și transmiterea către generațiile viitoare a obiceiurilor și tradițiilor locale / Роль української православної церкви у селі Рона де Сус у збереженні для майбутніх поколінь звичаїв і місцевих традицій.....507

DORINA OȘAN / ДОРИНА ОШАН

Preocupările Bibliotecii Județene «Petre Dulfu» pentru satisfacerea nevoilor de informare privind comunitățile ucraiene din România și comunitățile românești din Ucraina / Можливості Повітової бібліотеки ім. Петре Дулфу щодо забезпечення інформаційних потреб української громади Румунії та румунської громади в Україні511

IOANA DRAGOTĂ / ІОАНА ДРАГОТА

Reflectarea comunităților românești din Ucraina în revista «Familia română» 1999-2009 / Життя румунських громад України на сторінках журналу «Румунська сім'я».....515

VITALIY ANDREIKO / ВІТАЛІЙ АНДРЕЙКО

Українсько-румунське співробітництво в рамках єврорегіонів («Карпатський», «Нижній Дунай», «Верхній Прут») / Relațiile de colaborare româno-ucraiene în cadrul euroregiunilor («Euroregiunea Carpatică», «Dunărea de Jos», «Prutul Superior»).....526

ЮРИЙ ГЕЦКО / YURIY GETSKO

Трансформаційні процеси в православно-слов'янській цивілізації на сучасному етапі та місце в них України і Румунії / Procese de transformare a civilizației ortodoximului slav în perioada contemporană. Cazul Ucrainei și a României543

ІВАН УСТИЧ / IVAN USTYCH

Транскордонні промислові парки як інструмент інноваційного розвитку прикордонних територій України та Румунії / Cross-border industrial parks as instrument for innovative development of border zones of Ukraine and Romania.....555

VALENTIN MORGovan, VIORICA BANCiu, RODICA TEODORA BIRIS / ВАЛЕНТИН МОРГОВАН, ВІОРИКА БАНЧУ, РОДИКА ТЕОДОРА БІРІС

Ukrainians in Romania / Українці в Румунії571

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники міжнародної конференції!

Динаміка європейської інтеграції потребує виокремлення нових пріоритетів розвитку транскордонного співробітництва України та сусідніх держав. Більше того, геополітичні зміни, зокрема в регіоні Центральної і Східної Європи, внаслідок розширення ЄС на Схід також вимагають формування транскордонних відносин за європейськими стандартами.

Особливу увагу розвитку міжнародного співробітництва, інтеграції в міжнародну систему вищої освіти і науки приділяє Закарпатський державний університет, поглиблюючи співпрацю з різними вищими навчальними закладами та науковими установами зарубіжних держав. Вагомим доказом плідної міжнародної співпраці університету є участь науково-педагогічних працівників і студентів у міжнародних конференціях, «круглих столах» та симпозиумах, спільних наукових розробках у сфері інформатики, права, економіки, історії та культури.

Протягом останнього часу акценти міжнародної співпраці змістилися у бік двосторонніх відносин із зарубіжними партнерами. Так, університетом укладено та виконується понад 30 угод про наукове співробітництво з вищими навчальними закладами та науковими установами зарубіжних держав, серед яких, зокрема, наші румунські партнери: Західний університет ім.Васіле Голдіша в місті Арад, Університет міста Орадя, Повітовий музей Сату-Маре.

Співробітництво у сфері наукових досліджень, а саме – активна співпраця та партнерство у проведенні спільних проектів – між Закарпатським державним університетом та Повітовим музеєм Сату-Маре, розпочалося більш ніж десятиліття тому, що сприяло і продовжує сприяти поліпшенню міждержавних відносин України та Румунії. Наукові дослідження та їх результати інтенсифікували відносини між громадами двох країн, які знаходяться по обидва боки кордону, відроджуючи майже втрачену протягом останніх десятиліть етнокультурну свідомість.

Обмін досвідом, вивчення історичних, політичних та культурних подій, розвиток спільних програм протягом багатьох років – всі ці події були покликані активізувати потенціал спільних досліджень у транскордонній зоні та створити нову традицію у науковому співробітництві двох країн.

Найважливіші кроки у цьому напрямі були здійснені після поглиблення співробітництва між двома країнами завдяки структурам Європейського Союзу. Чималий інтерес до результатів цієї співпраці (друкованих та електронних видань, виставок, інформаційних семінарів та інших культурних і наукових заходів) зміцнили впевненість у майбутньому співробітництві між двома закладами – Закарпатським державним університетом і Повітовим музеєм Сату-Маре.

У рамках цих програм були успішно проведені міжнародні конференції “Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність”, в яких, обговорюючи найрізноманітнішу тематику, взяли участь відомі дослідники та спеціалісти з обох країн. Результатом цих традиційних симпозиумів стали збірники наукових праць.

Щиро вітаю учасників третьої міжнародної конференції “Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність” і висловлюю впевненість, що наша зустріч стане важливою віхою в історії досліджень актуальних проблем регіону.

Федір ВАЩУК,

*доктор технічних наук, професор,
ректор Закарпатського державного університету,
голова редакційної ради збірника*

ПЕРЕДМОВА

Шановні читачі!

Перед вами унікальне наукове видання – збірник доповідей і повідомлень учасників III Міжнародної конференції „Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність”, яка відбулася 30 червня – 1 липня 2009 року в м. Сату-Маре (Румунія) за участі українських і румунських дослідників і фахівців.

Цінність цього видання не лише в тому, що воно подає широку палітру наукових праць істориків, етнографів і культурологів України та Румунії з різноманітних аспектів локального і регіонального рівня та актуальних питань сучасних українсько-румунських відносин, але й у тому, що збірник продовжує започатковані у 1999 році традиції ознайомлення широкого читачького загалу двох країн з підсумками зазначених конференцій.

Ініціатива проведення міжнародних конференцій під назвою „Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність” виявилася надзвичайно вдалим і корисним кроком на шляху змістового наповнення величезного науково-інформаційного вакууму, який виник протягом 20-90-х років XX століття через тривалу відсутність повноцінного двостороннього діалогу з проблематики українсько-румунських відносин, у тому числі за участі істориків України та Румунії, породжену в умовах політичної кон’юнктури того часу взаємною недовірою, упередженістю та підозрілістю. Тому засвоєння уроків минулого й усвідомлення необхідності впровадження та примноження позитивного виміру в сучасних двосторонніх стосунках залишається надзвичайно важливим і відповідальним завданням для науковців обох країн.

Не можна не відзначити особливу роль у подоланні зазначеного спадку Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією від 2 червня 1997 року, стаття 15 якого фіксує зобов’язання сторін створювати необхідні умови для ефективного співробітництва в галузі наукових досліджень та розширення прямих зв’язків між науковцями. На цій основі українськими та румунськими дослідниками започаткована і успішно розвивається нова форма інтелектуальної співпраці, яка заслуговує на винятково позитивну оцінку та всебічну підтримку. Науковці обох країн своїми дослідженнями, зустрічами, вивченням та обміном досвідом і здобутками з іншою стороною всіляко сприяють поглибленню багаторівневого діалогу між сусідніми державами та народами, що є головним ключем до пошуку

нових, прийнятних для обох країн наукових підходів до вирішення існуючих проблемних питань. Таким чином, учасники вже традиційних зустрічей вчених та фахівців України і Румунії стали послідовними імплементаторами положень міждержавного політичного договору.

Їхні зусилля не залишилися непоміченими Європейським Союзом, який, починаючи з II Міжнародної конференції „Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність”, яка відбулася 28 – 29 вересня 2007 року в містах Клуж Напока і Сату-Маре, забезпечує фінансову підтримку цього важливого спільного наукового заходу. Це стало гарантом успішного проведення конференцій і досягнення головної мети – доведення до відома широких кіл громадськості в обох країнах оприлюднених на них доповідей, що здійснюється шляхом їх опублікування українською та румунською мовами. Такий підхід має особливе значення для представників української громади Румунії та, відповідно, румунської національної меншини в Україні, які мають можливість ознайомлюватися з матеріалами зазначених наукових конференцій як державною, так і рідною мовами, не кажучи про окремі аспекти історії, культури та етнографії регіонів їх компактного проживання. За даними останнього перепису населення (березень 2002 р.), на території повітів Сату-Маре та Клуж Румунії проживало відповідно 1 362 та 129 етнічних українців, а в Закарпатській та Чернівецькій областях України, звідки походять більшість українських учасників конференцій, за переписом населення 2001 р. – відповідно 32,1 тис. та 114,6 тис. етнічних румунів. Як для українців Румунії, так і для румунів, які проживають на території України, поява двомовної збірки матеріалів III Міжнародної конференції „Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність” є важливою подією з точки зору можливості отримання нових знань та інформації з актуальних питань минулого та сучасності України і Румунії. Крім цього, двомовна презентація кожної доповіді українською та румунською мовами у змсті збірки, а також достатньо повні анотації, якими супроводжуються публікації українських авторів румунською мовою та, відповідно, румунських – українською мовою, робить публікації доступними для вчених і фахівців як в Україні, так і в Румунії. У цьому плані особливо слід подякувати членам редакційної колегії збірника, насамперед Любі Горват, яка забезпечує відповідний переклад як під час конференцій, так і в ході підготовки видання доповідей.

У збірнику за матеріалами III Міжнародної конференції – 50 доповідей українських та румунських вчених і фахівців, які за своїм науковим спрямуванням можуть бути поділені на кілька тематичних груп – від дослідження середньовічної історії до надзвичайно актуальних сучасних аспектів історії новітньої. Заслуговує на особливу увагу

наявність у виданні ґрунтовних матеріалів на гострі й актуальні теми з історії та сучасного розвитку українсько-румунських взаємин, які можуть бути корисними для практичної роботи дипломатів і політиків обох країн в напрямі розв'язання наявних проблем і поглиблення добросусідських відносин між Україною і Румунією та їх народами.

Книга насичена детальними матеріалами, цікавими не лише з питань висвітлення різних періодів історії, але й етнополітики, права, політології, етнографії, релігієзнавства, культури, літератури, мови, освіти і науки, туризму, транскордонного співробітництва, що надає їй універсальності і перетворює на необхідне наукове видання для широкого кола читачів, насамперед для науковців, викладачів, студентів, дослідників, експертів-практиків, залучених до процесів співпраці України та Румунії.

Водночас така широка палітра опублікованих матеріалів підказує доцільність їх класифікації за окремими розділами, що має відповідати тематиці секцій конференції і спростити пошук тієї чи іншої теми користувачем.

Інше побажання стосується доцільності включення до збірника хоча б короткої інформації про його авторів.

Проте такі зауваження жодним чином не позначаються на актуальності та науково-практичній вазі збірника, за що висловлюємо щирю вдячність авторам, які представили змістовні та цікаві доповіді, зокрема науковцям Закарпатського державного університету, Ужгородського національного університету, Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, Клузького університету, науковим співробітникам Інституту історії України Національної академії наук України та, не в останню чергу, працівникам Сатумарського повітового музею на чолі з його директором Віорелом Чуботою.

Усім бажаємо успіхів і здобутків на науковій ниві та чекаємо нових доповідей в рамках наступних міжнародних конференцій на тему: „Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність”.

Степан ВІДНЯНСЬКИЙ,
доктор історичних наук, професор

Теофіл РЕНДЮК,
кандидат історичних наук

(м. Київ, Україна)

RELAȚII ROMÂNŌ-UCRAINELE. ISTORIE ȘI CONTEMPORANEITATE

Irina Liuba Horvat,
Satu Mare (România)

Muzeul a fost privit, secole de-a rândul, drept simplu păstrător de obiecte, mai degrabă depozit sau loc de delectare pentru grupuri restrânse de inițiați, decât ca o instituție de cultură păstrătoare de patrimoniu și valori spirituale.

Schimbarea spectaculoasă prin care a trecut instituția muzeală în ultima jumătate de secol constă mai ales în faptul că aceasta a devenit, primordială, o instituție care pune în valoare, pentru marele public, tocmai patrimoniul pe care îl deține. Inclusiv modul în care este perceput muzeul și patrimoniul de către societate s-a schimbat în mod radical, dovada acestor modificări conțând în elaborarea și derularea de proiecte de colaborare transfrontaliere, care fac din instituțiile patrimoniale adevărate «focare» în cercetarea modernă a istoriei, culturii materiale și spirituale moștenite.

Muzeul Județean Satu Mare, prin programele de cercetare pluridisciplinare pe care le implementează, încearcă să valorifice la maxim poziționarea geografică a județului nostru, extinzându-și aria de activitate în întreg bazinul Tisei Superioare (România, Ungaria, Ucraina, Slovacia). Patrimoniul cultural, a cărui păstrare și promovare este principala misiune a muzeului, se transformă astfel dintr-unul local, limitat de granița de multe ori artificială a județelor, într-unul regional, capabil să reflecte la adevărata valoare cultura materială și spirituală creată de veacuri de conviețire. Cultura comună este de cele mai multe ori un liant al comunităților, fiind capabilă să depășească frontierele statale și, prin valorificarea sa corectă, să se transforme într-un factor de avangardă a procesului de comunicare și cooperare între populații.

Evidențierea beneficiilor deschiderii spre contactele cu civilizații ce în multe cazuri au obârșii comune, dar care, cu precădere din considerente politice, erau greu de explorat, extinderea arealului nostru de cercetare, precum și temele pluridisciplinare abordate, s-au fructificat în organizarea de conferințe comune și editarea mai multor publicații în colaborare cu instituții europene, partenerele noastre, în procesul derulării programelor concepute de specialiștii muzeului sătmărean. Imediat după deschiderea din anii 1990, instituțiile de cultură din Ucraina au devenit parteneri stabili ai Muzeului Județean Satu Mare într-o multitudine de întreprinderi care vizau cercetarea și valorificarea patrimoniului din regiunea graniței noastre comune. Românii, ucrainenii, maghiarii și alte populații din zonă au înțeles să-și promoveze intens, într-un demers comun,

cultura care îi unea, și în același timp îi făcea unici într-un areal geografic extrem de extins. Proiectele implementate în comun, cu rezultate satisfăcătoare în ambele regiuni transfrontaliere, au imprimat o continuitate mult căutată și extrem de necesară între instituțiile de cultură și educaționale de pe ambele părți ale graniței.

Ca urmare a implementării proiectului «*Moștenirea culturală ca potențial de dezvoltare transfrontalieră*», finanțat prin programul Phare CBC 2006 a fost organizată a treia întâlnire româno-ucraineană în cadrul conferinței «*Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate*», în colaborare cu Universitatea de Stat Transcarpatia – Ujgorod și Universitatea Națională din Ujgorod. Conferința, organizată în perioada 30 iunie-1 iulie 2009, cu participarea a circa 50 de specialiști din România și Ucraina, s-a desfășurat pe 4 secțiuni: arheologie, istorie-etnografie, istorie contemporană și științe politice. Volumul de studiu – rezultat al întâlnirii – evidențiază modelul unei colaborări fructuoase a specialiștilor celor două țări, România și Ucraina, fiind o oportunitate de cunoaștere și un aport reciproc în multiple domenii științifice de actualitate.

Diversitatea subiectelor s-a conturat într-o tematică pluridisciplinară, care prezintă istoria comună a celor două popoare, conviețuirea într-o regiune multietnică, raporturile dintre comunități, identitatea culturală, lingvistică, confesională, structura populației din Maramureș, Satu Mare și Ugocea în diferite perioade ale istoriei, raporturile dintre comunitățile majoritare și minoritari, relațiile româno-ucrainene pe parcursul istoriei și transformările majore din ultimii ani, rezultat al orientării europene comune a celor două țări, etc.

Această colaborare devenită tradițională are o importanță deosebită, deoarece promovează valorile specifice fiecărei comunități și demonstrează faptul că relațiile transfrontaliere reprezintă un dialog multietnic, intercultural, care se bazează pe cunoașterea reciprocă a valorilor spirituale, materiale, istorico-culturale, pe baza unor documente și studii științifice.

РУМУНСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ. ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Упродовж століть музеї вважались місцем для збереження предметів, а не установою, яка зберігає культурну спадщину та духовні цінності.

Вражаючі зміни музейних закладів, які відбулися в останньому півстолітті, полягають в першу чергу в тому, що вони стали по суті установами, які відновлюють для широкої громадськості культурну спадщину. Також повністю змінилося сприйняття музею та культурної спадщини суспільством. Доказом цього є розробка та проведення транскордонних проектів співробітництва, які перетворюють культурні заклади у “гарячі точки” сучасних досліджень історії, матеріальної та духовної культурної спадщини.

Повітовий музей Сату-Маре, за допомогою міждисциплінарних науково-дослідних програм, намагається краще використати географічне положення нашого повіту, розширюючи свою сферу діяльності по всьому басейну Верхньої Тиси (Румунія, Угорщина, Україна, Словаччина). Збереження та розвиток культурної спадщини, що є головною місією музею, перетворюється з локальної в регіональну, здатну відображати справжнє значення матеріальної і духовної культури, створеної протягом століть взаємного співіснування народів, які тут проживають. Спільна культура часто є базисом, який об’єднує громади, маючи можливість вийти за межі державних кордонів і стати авангардним чинником у процесі спілкування та співпраці між народами.

Контакти з цивілізаціями, які у багатьох випадках мають спільні корені, але які, в основному з політичних причин, було важко досліджувати, стали відкритими. Розширення нашого ареалу досліджень та розроблення міждисциплінарної тематики було здійснено через спільні конференції та видання у співпраці з європейськими закладами, нашими партнерами у проведенні програм, які розроблені фахівцями Повітового музею Сату-Маре.

Відразу ж після 1990 року культурні та освітні заклади України стали стабільними партнерами Повітового музею Сату-Маре в різних подіях, які були спрямовані на дослідження та збереження нашої спільної транскордонної спадщини. Румуни, українці, угорці та інші народи регіону намагалися спільно та інтенсивно просувати культуру, що їх об’єднувала і давала можливість бути унікальними у великій географічній області. Проекти, реалізовані спільно з задовільними результатами у транскордонному регіоні, створили безперервність співробітництва між освітніми та культурними установами по обидва боки кордону.

Внаслідок запровадження проекту «Культурна спадщина як потенціал транскордонного розвитку», фінансованого програмою Phare CBC Румунія-Україна 2006, була організована III українсько-румунська зустріч у рамках наукової конференції на тему: «Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність», у співробітництві із Закарпатським державним університетом та Ужгородським національним університетом. Конференція проходила 30 червня – 1 липня 2009 року за участю 50 вчених Румунії та України у секціях: археологія, історія-етнографія, нова та новітня історія, політологія.

Представлені доповіді охопили широкий спектр проблем, які досліджують багатогранність співжиття в прикордонній зоні Верхньої Тиси. Збірник статей – результат зустрічі – підкреслює модель плідної співпраці фахівців двох країн, Румунії та України, і являє собою підґрунтя для взаємного ознайомлення та спільного внеску в різних сучасних наукових галузях.

У статтях відображено широку тематику, яка представляє історію двох країн, співіснування в багатонаціональному регіоні, відносини між громадами, культурну, мовну, релігійну самобутність, структуру населення Марамуреша, Сату-Маре та Угочі в різних періодах історії, відносини між більшістю і меншинами, румунсько-українські відносини протягом історії та основні зміни, які відбулися в останні роки, в результаті спільної європейської орієнтації двох країн і т.д.

Співробітництво стало традиційним і має важливе значення, оскільки просуває специфічні цінності громад і демонструє, що міжнародні зв'язки, засновані на спільному знайомстві, підтримані документами та дослідженнями, можуть бути прикладом для міжкультурного етнічного діалогу та неагресивного співжиття, схожості цінностей кожного народу, створюючи європейську картину культурної різноманітності.

REGLEMENTĂRI ÎN VIAȚA SATULUI LA JUMĂTATEA SECOLULUI AL XVII-LEA – CAZUL TISZAÚJHELY (COMITATUL UGOCEA)

Gianina Diana Iegar
Satu Mare (România)

Reglementările detaliate care privesc relațiile dintre nobili și iobagi încep să apară pe teritoriul regatului maghiar medieval abia în perioada premodernă. Pentru evul mediu, mulți dintre specialiști pun astfel de manifestări exclusiv pe baza cutumelor (nescrise). Există însă unele păreri care, pe baza analogiilor cu spațiul german, presupun o existență cel puțin sporadică a documentului scris¹, care însă nu s-a păstrat până în zilele noastre. Cert este că, exceptând zona secuiască, primele documente de acest gen apar în cea de a doua jumătate a secolului al XVII-lea². Ambele exemple privesc sate din comitatul Ugocea și sunt redactate aproximativ în aceeași perioadă: Tiszaújhely (Nove Selo, Ucraina), în anul 1661³, și Salánk (Salanki, Ucraina), în anul 1669⁴.

Ujhely este menționat pentru prima dată în documente în anul 1300, când este cedat de regele al Andrei al III-lea ramurii de Ugocea a neamului Hontpázmány, în schimbul cetății Visk (Maramureș)⁵. Familia descendentă a neamului Hontpázmány care își stabilește centrul domenal la Ujhely (familia Ujhelyi) va lua numele satului și va rămâne cel mai important proprietar al acestuia până în perioada modernă.

Documentul de reglementare a relațiilor dintre familia Ujhelyi și locuitorii satului Tiszaújhely a fost redactat în limba maghiară⁶ și are două părți. Actul propriu-zis datează din anul 1661, cu o completare mai târzie, din anul 1665, iar documentul adițional este mai vechi, din 1649, fiind confirmat în momentul redactării noii reglementări. Lucrarea de față se dorește a fi un studiu de caz pe baza analizei de conținut a documentelor, menită să releve cât mai detaliat aspecte din viața satului din zona comitatului Ugocea la jumătatea secolului al XVII-lea. Pentru o analiză mai explicită, cele 14 articole

¹ Datorită similarităților fenomenelor sociale, I. Szabó presupune că acele reglementări juridice cunoscute în spațiul german sub denumirea de “Weistung” au existat și în Ungaria medievală; Szabó 1969, p. 90.

² Szabó 1969, p. 91.

³ MOL, fond P 692, 1 tetel, 3 csomo.

⁴ Szabó 1969, p. 91.

⁵ Szabó 1937, p. 505.

⁶ Mulțumesc colegului meu, Sárándi Tamás, pentru valorosul ajutor acordat în transcrierea, corectarea și traducerea textului în limba română.

ale documentului au fost grupate tematic, pe sfere individuale de interes. Documentul redat în anexă în limba de redactare a fost tradus și în limba română, pentru a facilita înțelegerea sa cititorilor de această limbă.

Juzii nobililor și țăranilor și rolul lor în viața satului

Juzii satului sunt menționați în marea majoritate a articolelor din document, în calitatea lor de responsabili pentru aplicarea regulilor și, mai ales, sancționarea abaterilor de la normele statutului. Atribuțiile și rolul juzilor în viața satului Tiszaújhely pot fi astfel extrase aproape din întregul conținut al documentului, deși accentul se pune pe articolele care privesc strict această instituție.

Primul articol al documentului este punctul de pornire al normelor ulterioare, reglementând tocmai alegerea și instalarea în funcție a juzilor satului. Analizând acest articol și utilizând informațiile oferite de David Prodan după cercetarea unui eșantion mult mai important de documente, se pot emite anumite concluzii. Prima dintre acestea se leagă de existența a două tipuri de juzi: ai nobililor (adică aleși dintre nobili) și ai iobagilor. Este însă important să facem o distincție între nobilii reprezentați de juzi în cadrul satului și nobilii proprietari din familia Ujhelyi. În prima categorie se încadrează nobilii cu o singură sesie care trăiau în sat alături de iobagii familiei Ujhelyi, de jeleri sau alte grupuri sociale de condiție inferioară și aveau o viață similară din multe puncte de vedere cu aceștia. Diferența majoră consta în posesia titlului nobiliar, care propulsa formal nobilii mici în aceeași categorie socială cu «adevărații nobili» ai regatului. Concepția socială tradițională nu permitea astfel includerea acestui grup sub îndrumarea oficială a unui jude provenit din rândul iobagilor. În același timp însă, numărul mare al acestora și apropierea practică tot mai accentuată de categoriile sociale «nelibere» ale regatului⁷ detremină existența unui factor de coordonare al acestora în cadrul așezării: judele nobililor. Familia Ujhelyi însă, în calitatea sa de proprietar de iobagi, se interpune ca un coordonator al administrației la nivel local, asigurându-și acest rol prin intermediul juzilor aleși dintre oamenii proprii. Nu cunoaștem numărul juzilor nobili ai satului, însă dintre iobagi sunt aleși 6, împărțiți în mod egal între cei doi capi ai familiei Ujhelyi: János și András (art. I).

Evoluția instituției judeului în viața satului este vizibilă tot la nivelul primului articol al documentului. Odată cu creșterea obligațiilor iobăgești și cu nașterea unei administrații profesionale, bazată pe evidențe stricte care

⁷ Nobilii cu o singură sesie nu sunt scutiți, asemenea altor nobili, de plata anumitor impozite; Szabó 1976, p. 240-241.

determină sporirea eficienței⁸ economice a domeniului, judele este nevoit să se îndeparteze tot mai mult de comunitatea sătească pe care o reprezenta și să devină un instrument al intereselor stăpânului. De asemenea, evoluțiile la nivelul administrației statale aduc cu sine un nou set de îndatoriri, de data aceasta publice⁹, de a căror îndeplinire este responsabil tot judele. Aflat astfel sub incidența a trei de interese distincte (a comunității sătești, a stăpânului de domeniu și a statului reprezentat de administrația de comitat), instituția judeului se transformă dintr-o poziție râvnită într-o corvoadă greu de îndeplinit¹⁰ și fără satisfacții majore, nici măcar la nivel material. Nu este astfel de mirare că în Tiszaújhely, la fel ca în multe alte sate din Transilvania sau Ungaria, funcția de jude devine o obligație asemănătoare robotei, iar sustragerea de la îndeplinirea acestor atribuții are un cost substanțial: 24 de florini în cazul nobililor și 12 florini în cazul iobagilor (art. I).

Printre îndatoririle publice ale judeului cele mai importante erau cele legate de infrastructură: îngrijirea bisericii, a cimitirului, a parohiei, a școlii, a drumurilor, întreținerea și repararea periodică a podurilor și a digurilor (art. II și IV). Tot judele era dator să efectueze percheziții în căutarea infractorilor care ar fi putut fi adăpostiți în casele sătenilor (art. XII). Buna funcționare a bisericii și a școlii (plata cuvenită preotului și profesorului, atât în bani, cât și în muncă) ținea tot de responsabilitățile judeului (art. II și X). Nobililor de Ujhely, judele iobagilor le datora supravegherea muncii iobăgești: respectarea programului de lucru (de la rugăciunea de dimineață până seara la trasul clopotelor, art. II), a interdicțiilor impuse sătenilor cu referire la pământului nobilului (art. VII). Menținerea și refacerea semnelor de hotar ce delimitau moșia nobiliară intra tot în responsabilitatea judeului (art. IV). În efectuarea acestei game largi de activități, judele era secondat de personalul auxiliar specific, dintre care sunt menționați în document: omul bisericii (*Egyházfű*), care stabilizea împreună cu juzii sarcinile sătenilor pentru biserică, paznicul (*kerülő*), dator să efectueze ronduri periodice pentru verificarea integrității hotarelor diferitelor părți de moșie. Aici pot fi menționați cârciumarul și măcelarul, lucrători ai domeniului nobiliar a căror activitate era monitorizată tot de jude.

⁸ Ne referim aici la eficiența judecată pe baza rezultatului final al muncii iobăgești, și nu la cea a mijloacelor utilizate pentru impunerea acestei eficiențe, care, pe baza standardelor actuale, se poate numi într-adevăr «exploatare».

⁹ Este vorba de o serie de obligații care țin mai ales de infrastructură și pe care statul începe să le asume: întreținerea drumurilor, a podurilor, a structurii de proprietate etc.

¹⁰ Prodan 1986, p. 116.

Monopoluri senioriale și unitățile de măsură

Crâșmăritul reprezintă, pentru nobil, una dintre cele mai profitabile activități ale domeniului propriu. Comercializarea băuturilor alcoolice, în mod special a vinului reprezintă una dintre cele mai semnificative monopoluri ale stăpânului de domeniu.¹¹ Crâșmăritul beneficia încă de timpuriu de reguli proprii, specifice, la început cutume, apoi reglementate în urbarii și statute. Partea cea mai semnificativă a acestor reglementări, care constituia de fapt și modul de manifestare a monopolului nobililor asupra vânzării vinului, o constituia obligația țaranului de a comercializa și vinul stăpânului de domeniu, bineînțeles în folosul acestuia și la prețul stabilit de el. O metodă alternativă de manifestare a condiționării impuse de proprietarul domeniului asupra țăranilor o constituia restrângerea perioadei în care aceștia puteau să-și comercializeze vinul propriu, într-o măsură care variază de la domeniu la domeniu. Este și cazul reglementărilor impuse de familia Ujhelyi, în care se stabilește, încă din primul paragraf al articolului IX, că nobililor le revine dreptul de crâșmărit pe o perioadă de nouă luni din an (de la Crăciun până la sârbătoarea Sf. Mihail, în 29 septembrie), iar țăranii aveau dreptul de comercializare a vinului abia timp de trei luni, din 29 septembrie și până la Crăciun. Într-un paragraf adițional de la sfârșitul documentului se precizează că banii obținuți din vânzarea vinului țăranilor, priviți ca un fond comun al obștii sătești, trebuiau să fie utilizați exclusiv pentru nevoile acesteia. Nobilii își iau angajamentul ca până la epuizarea acestui fond să nu impună alte contribuții financiare comunității sătești, încercând astfel să atragă și țăranii într-o mai bună gestionare a banilor de crâșmărit. În mod firesc, această reglementare nu este singura destinată controlării venitului obținut din vinul locuitorilor: atât judele satului sau reprezentantul acestuia, cât și cârciumarul erau datori să țină o evidență clară, în scris, asupra cantității de vin existente (capacitatea butoiului), a banilor din care a fost eventual cumpărat vinul și a celor cheltuiți din venitul obținut după vânzare.

Prețul vinului era decis de judele satului anterior punerii sale la vânzare, în funcție de calitatea acestuia (art. IX). Este posibil ca această evaluare subiectivă să fi dat naștere abuzurilor, situație remarcată în mai multe cazuri cu profil asemănător din Transilvania.¹² Nu era permisă însă risipirea vinului, adică deschiderea unui alt butoi înainte de epuizarea celui anterior, chiar dacă acesta se dovedea a avea o calitate scăzută. Divizarea societății sătești între

¹¹ Prodan 1986, p. 276.

¹² Plângeri ale țăranilor privind vinul slab vândut la prețuri mult prea ridicate; Prodan 1986, p. 296.

nobili și nenobili este vizibilă și la acest nivel: pentru că satul este împărțit în două (se face aici referire la cele două straturi sociale: nobilii și țăranii), crâșma are dreptul de a comercializa două tipuri de vin, care, în mod logic, diferă din punct de vedere calitativ. Vânzarea pe datorie era valabilă atât pentru nobili, cât și pentru țăranii, însă prețul datorat în cazul întârzierii plății mai mult de 15 zile era dublul celui inițial.

Măcelăritul se bucură de un interes mai redus decât crâșmăritul în reglementările domeniile ale familiei Ujhelyi, fiind prezente totuși câteva precizări în articolul care se referă la respectarea unităților de măsură (art. XI). În general, măcelăritul este la rândul său un drept special al stăpânului de domeniu, fiind mai bine reprezentat în localitățile de mari dimensiuni, unde consumul și activitățile comerciale prezintă o mai mare amploare, și aproape deloc menționat la sate.¹³ În cazul nostru, în lipsa unei repartizări a perioadei destinate comercializării cărnii de către țăranii și datorită precizării că măcelarul vinde «pe responsabilitatea judeului», putem presupune o exclusivitate a nobililor stăpâni de domeniu în vânzarea cărnii. Stabilirea prețului este la fel de ambiguă ca și în cazul vinului, singurul factor menționat fiind calitatea. Vânzarea pe datorie este supusă unor condiții similare crâșmăritului.

În legătură cu măcelăritul, sunt făcute câteva precizări privind unitățile de măsură a volumului și a greutateii folosite în mod curent. Juzii, atât cei ai nobililor, cât și cei ai țăranilor, efectuează inspecții periodice în locurile de desfacere a mărfurilor, unde sunt datori să verifice corespondența dintre unitățile de măsură folosite de negustori (cubuli, itse, font) și cele stabilite prin lege. Măsurile false sunt pedepsite cu o amendă de 3 florini, indiferent de statutul social al contravenientului (nobil sau țăran).

A. Biserica protestantă și codul moral în viața satului

Similar nobililor din familia Ujhelyi, satul Tiszaújhely era unul în care marea majoritate a locuitorilor era încă de religie protestantă. Această afirmație se poate argumenta în primul rând prin conținutul și modul de exprimare al articolelor care reglementează conexiunile dintre săteni și biserica locală, apoi prin lipsa oricăror prevederi care se referă la credincioși de altă religie și a căror menționare, în special din punct de vedere al îndatoririlor economice, nu ar fi fost trecută cu vederea.

Articolul III al documentului reglementează statutul preotului (*Praedicator*) în raport cu sătenii. Dacă la alte confesiuni membrii parohiei nu au nici o atribuție în ceea ce privește numirea sau schimbarea preotului

¹³ Prodan 1986, p. 303.

în sat, rolul acesta revenindu-i episcopului, la protestanții de rit calvin acceptarea preotului de către enoriași, mai târziu chiar alegerea sa dintre mai mulți candidați constituie un drept important. Conform documentului, preotul satului avea un fel de contract anual, cu posibilitate de reînnoire de sărbătoarea (Sfântului) Gheorghe, la începutul anului agricol, în 24 aprilie. Decizia privind soarta preotului era decisă cu acordul comunității religioase (*Incola*), în timpul întrunirii consiliului bisericesc¹⁴ format din laici. În cazul în care nu doreau menținerea în funcție a preotului actual, era de datoria lor să-i găsească un înlocuitor.

În realitate lucrurile nu erau, probabil, unilaterale. La jumătatea secolului al XVII-lea, numărul de preoți protestanți nu era atât de mare încât să determine o concurență acerbă. Cu alte cuvinte, confirmarea în funcție devenea mai degrabă o problemă de «convingere»¹⁵ a preotului să-și păstreze parohia decât una de selecție. În acest sens, rolul țăranilor devine într-adevăr unul extrem de important: capacitatea lor de a-și întreține preotul prin intermediul dărilor în produse și a muncilor pe care le prestau în folosul parohului, reglementate cu grijă câteva articole mai jos. Într-o altă ordine de idei, este greu de presupus că decizia nobilului local nu avea o influență hotărâtoare în ceea ce privește soarta preotului. În marea majoritate a cazurilor, în perioada mai timpurie a Reformei, nobilul proprietar devenit protestant și-a păstrat dreptul de patronaj asupra bisericii satului¹⁶, care includea, pe lângă alte avantaje, dreptul de decide în privința preotului.

Datoria materială a locuitorilor față de preot este, după cum am menționat, extrem de exact reglementată, incluzând repartiții pe categorii de venituri și quantumul amenzilor în cazul nesupunerii. Prima categorie a locuitorilor și probabil cea mai numeroasă o reprezintă țăranii care produc mai mult de 8 snopi de grâu și care trebuie să cedeze 2 dintre aceștia în folosul preotului. Țăranii sau soldații care nu au grâu, dar au sesie și casă în sat răscumpără grâul în bani. La fel se întâmplă și în cazul slugilor sau a jelerilor cu familie, a căror datorie financiară este redusă totuși la jumătate. Văduvele dau preotului 3 sing (cca. 185 cm) de pânză. Există de asemenea unele persoane în sat care își plătesc datoria față de preot (și) în fân. Nesupunerea sau întârzierea predării produselor aduce cu sine o amendă de 3 florini și confiscarea forțată a grâului sau fânului datorat (art. X). Tot locuitorii satului desfășoară întreaga gamă de lucrări agricole pe pământul preotului. În cazul acesta din urmă însă

¹⁴ *Confraternitas* sau *Fraternitas* este una dintre denumirile arhaice ale consiliului bisericesc la calvinii din Ungaria; Payr Sándor - A Dunántúli Evangélikus egyházkerült története, Sopron, 1924, <http://www.mek.oszk.hu/01800/01850/html/03.htm>.

¹⁵ Aceasta este de altfel și formularea documentului.

¹⁶ Bucsay 1985, p. 130.

nobilii, revendicându-și apartenența la aceeași comunitate religioasă, se oferă să-și ajute țăranii în îndatoririle față de preot, punându-le la dispoziție utilajele agricole proprii și mână de lucru suplimentară (iobagii săi de pe moșiile vecine). De fapt, această contribuție nu este dictată nici de datorie, nici de bunăvoință, ci constituie obligația pe care nobilul o are în numele slujitorilor de care era înconjurat și care trăiau în gospodăria sa.

Ar mai fi de remarcat că ambele articole care se referă la preotul satului menționează un *mester*, întreținut tot de către comunitatea sătească, asemenea preotului. *Maestrul*, care apare în unele documente din această perioadă sub numele de *Schola Mester*¹⁷ este de fapt dascălul satului.

Existența unei școli care funcționa pe lângă biserică este confirmată și în articolul privind îndatoririle publice ale sătenilor, printre care se număra întreținerea unei *Schola*.

Conduita morală a sătenilor, asociată cu dogmele creștine și cu biserica privită ca un cenzor al relațiilor sociale, este regularizată în fapt tot de justiția laică. Completând sau înlocuind sancțiunile religioase, laicul se implică profund în viața personală a sătenilor, cunaticând extrem de practic «păcatele» enoriașilor. Pe lângă rolul auto-asumat de susținător al bisericii, trebuie să privim această inițiativă și din perspectiva sa strict economică: odată cu lărgirea sferei de responsabilitate a laicului, creștea și baza de impunere a pedepselor (în marea lor majoritate, financiare). Sustragerea de la frecventarea bisericii se pedepsea cu amenda de un florin, fiind impusă fie făptuitorului, fie stăpânului, în cazul în care absența se datora unui ordin direct al acestuia (art. XIII). Gravitatea faptelor personale este atent ierarhizată în funcție de percepțele bisericești. Astfel, înjurăturile care se referă la Suflet sau Cruce, deosebit de grave din perspectivă creștină, atrag după sine pedepse mai grele decât cele ale imprecățiilor «obișnuite». Pedepsa corporală (loviturile cu bâta, punerea în butuci) se impunea automat în primul caz, în timp ce, în ultimul, putea fi răscumpărată financiar (art. V).

Problemele care constituie în egală măsură încălcări ale percepțelor ecleziastice și abateri de la convențiile sociale, cum este calomnia, sunt la rândul lor pedepsite prin amenzi al căror quantum diferă în funcție de rangul social. Adulterul, înscris în aceeași sferă bivalentă (ecleziastică și socială) diferă în funcție de statutul făptuitorului. Oamenii liberi (necăsătoriți) își răscumpără greșeala financiar sau prin pedepse corporale. În schimb, cei care desfac, prin adulter, taina căsătoriei, sunt condamnați la moarte.

O mențiune interesantă referitoare la veniturile parohiei locale, în special, și la viața satului, în general este făcută ulterior redactării acestui

¹⁷ Bucsay 1985, p. 98.

document, în anul 1665. Articolul adițional înscris pe documentul din 1649 clarifică o situație apărută, se pare, recent în zonă, și anume așezarea «rușilor» (*Oroszok*) în Tiszaujehely și probabil în satele din jur. Având în vedere diferența de apartenență confesională, statutul lor în raport cu biserica locală reformată trebuie să fie clarificat în mod special. În acest sens, se preferă o afiliere a acestora, cel puțin din punct de vedere a obligațiilor, la biserica locului: nou-veniții vor satisface prestațiile față de preot și dascăl asemenea iobagilor locali.

B. Unități domeniiale cu statut special – pădurea

Încă de la primele sale apariții documentare, comitatul Ugocea are aspectul unui teritoriu împădurit, organizat inițial din acest motiv ca domeniu regal de pădure. Omniprezența pădurilor în peisajul Ugocei este confirmată și întărită de multiple informații scrise ulterioare și chiar de primele reprezentări cartografice ale zonei, datând din secolul al XVIII-lea¹⁸. Dacă în primele secole ale evului mediu pădurea reprezenta mai degrabă un impediment al dezvoltării economice, îngreunând procesele agricole care confereau terenului o valoare reală, spre finalul evului mediu se schimbă concepția referitoare la productivitatea și importanța acestui tip de vegetație. Pădurea, sau mai degrabă un anumit tip de pădure, cel al stejarilor producători de ghindă, devine o sursă de venit constant pentru crescătorii de animale amatoare de astfel de hrană, în special porcul. Este suficient să precizăm că pădurea de stejar era evaluată, la sfârșitul secolului al XV-lea, la 50 de mărci plugul, în timp ce prețul unui plug de teren arabil obișnuit varia abia în jurul valorii de 3 mărci¹⁹. Este astfel ușor de înțeles de ce pădurea de stejar devine, din proprietate comună a satului, cu dreptul de folosință exprimat pe baza sesiei²⁰, proprietatea privată a nobilului, asupra căreia iobagii aveau drept limitat de folosință. De aici și denumirea de «pădure interzisă», care ajunge să exprime în majoritatea cazurilor o demonstrație a pretențiilor moșierului asupra unei păduri care fusese anterior comună²¹.

Importanța pădurii de stejar în economia domeniială este demonstrată și de documentul nostru: actul de statut are atașat un înscris redactat anterior (în 1649), ale cărui prevederi sunt păstrate în vigoare și întărite prin documentul din 1661 (art. VIII). Actul adițional cuprinde regulile de administrare și folosință

¹⁸ Harta primei ridicări militare, 1763-1785; *Digitized Maps of the Habsburg Empire. Königreich Ungarn*, DVD.

¹⁹ Csőre 1980, p. 72.

²⁰ Sesia cuprindea, în afara terenului intravilan, al arabilului □i al fâneței, □i dreptul de folosință asupra pădurii □i a pă□unii satului, care erau comune; Szabó 1969, p. 9.

²¹ Szabó P. 2005, p. 60.

ale Pădurii Femeii (*Asszony Erdeje*)²², care avea statutul de «pădure interzisă». Aflată în proprietatea nobililor din familia Ujhelyi, pădurea se bucura de propriul sistem de organizare și de propria administrare în cadrul domeniului. În fruntea sa se afla judele pădurii (*Erdő Bíró*), responsabil față de unul dintre capii familiei Ujhelyi (Ujhelyi Pál). În acțiunile sale de supraveghere, acesta era ajutat de trei paznici (*kerülő*) proveniți din rândul iobagilor familiei Ujhelyi, a căror singură calitate trebuia să fie aceea de a «cunoaște pădurea». Regulile referitoare la pădure privesc cele două posibilități de folosire a acesteia: păscutul porcilor – culegerea ghindei, și tăiatul copacilor pentru lemn. Iobagilor le era strict interzis să folosească în vreun fel ghinda din pădure, cu excepția unei anumite perioade din an²³, în care era reglementată posibilitatea de a paște porcii în acele locuri. Abaterea de la regulă se pedepsea inițial cu amenda de 33 de bani, iar în cazul recidivei putea ajunge să fie plătită cu un porc. Cea mai importantă interdicție rămâne însă tăierea lemnului. Pentru copacii productivi, așa cum este stejarul, se încerca în majoritatea cazurilor un anumit nivel de protecție împotriva tăierii. În cazurile în care era absolut necesar (de exemplu, în cazul construcțiilor, unde lemnul de stejar era preferat), distrugerea copacilor era atent supravegheată. Din Pădurea Femeii se putea procura lemn cu aprobarea judeului și doar pentru construcții importante, cum ar fi morile (probabil folosirea lemnului pentru construirea caselor ieșea din discuție). Chiar și în acest caz, cantitatea de lemn și soiul copacilor tăiați trebuiau să corespundă întocmai celei aprobate anterior. Amenziile în cazul abaterii de la reguli erau relativ mari și în cazul localnicilor (12 florini), iar dacă este vorba de străini, sunt judecate asemenea infracțiunilor grave, fiind duse în fața scaunului comitatens.

Ca o concluzie a studiului de față, se poate observa că, la jumătatea secolului al XVII-lea, relațiile dintre nobili și țărani de pe moșiile lor nu mai ridică aceleași probleme care sunt reprezentative pentru viața satului și administrația de domeniu în evul mediu. Sursele care servesc abordării acestei problematice istorice sunt incomparabil mai multe și mai diverse, îndemnând înspre o cunoaștere mai aprofundată a temei și, astfel, spre o mai accentuată abordare a specificului regional. Sintezele, așa cum este, pentru Transilvania, monumentală lucrare a lui David Prodan, au așezat bazele terminologice și metodologice ale cercetării în domeniu, punând la dispoziția cercetătorilor și o mare cantitate de surse până atunci indeite. Considerăm însă că drumul deschis de această lucrare ne îndrumă mai ales în direcția studiului de caz, singurul capabil să aducă clarificări sau completări semnificative în cadrul acestei teme vaste, subliniindu-i în același timp accentele regionale.

²² Pădurea Femeii exista încă în anii 1865, fiind localizată de această dată în hotarul satului Karácsfalva; Mizser 1999, p. 24

²³ Documentul nu menționează însă care este acea perioadă. În cazul pă□unilor, perioada permisă începea, conform actului din 1661, în ziua de Sf. Maria Mică (8 septembrie).

Surse:

Magyar Országos Levéltár, fond P 692 – Újhelyi család levéltára, 1. Tetél, 3. Csomó.

Bibliografie:

Bucsay 1985 – Bucsay Mihály, *A protestantizmus története Magyarországon 1521-1945*, Budapest, 1985.

Csőre 1980 – Csőre Pál, *A magyar erdőgazdálkodás története. Középkor*, Budapest, 1980.

Mizser 1999 – Mizser Lajos, *Ugocea és Ung megye Pesty Frigyes 1864-6. Évi Helynévtárában*, Nyíregyháza, 1999.

Prodan 1986 – David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea*, vol. I, București, 1986.

Szabó 1937 – Szabó István, *Ugocea megye*, Budapest, 1937.

Szabó 1969 – Szabó István, *A középkori magyar falu*, Budapest, 1969

Szabó 1976 – Szabó István, *Jobbágypok - parasztpok. - Értekezések a magyar parasztság történetéből*, Budapest, 1976.

Szabó P. 2005 – Szabó Péter, *Woodland and Forests in Medieval Hungary*, Oxford, 2005.

ANEXE

1. *Reglementarea relațiilor dintre familia de Ujhely și satul Ujhely*²⁴.

[1] Nemzetés Uyhellyi Familia, Janos, Ferencz, Mihaly, Pal, Andras, Gyorgy, Iffia Ferencz, Janos, Ferencz, Istvan omnes de Tisza Ujhelly, az köz jörul irt articulus sub tenore infra scripto, Poenaque infra scripta in anno 1661 in possessione ibidem Ujhelly conscripta et corroborata.

Az Biro tetelröl articulus) I

A biro tet(uk)el mind magunk meg irt Ujhellyi Familia és Paraszt Jobbag(yaink) között Kissasszony napján legyen, magunk között szerrel járjon, az paraszt emberek között penigh az regi szokás szerint az Ujhellyi Janos Uram szerirül három ember az Nehai Ujhellyi András maradeki szerirül is három emberen forogjon, kiben az Birok illyen rendet tartsanak, hogy esztendejek

²⁴ Documentul reglementărilor a fost publicat de Belényesi Márta, „Tiszaujhely falutörvénye 1611-ből”, in *Néprajzi Közlemények*, 3-4/1957, p. 323-329. Textul documentului, greșit datat în anul 1611, nu a fost însă însoțit de nici un fel de analiză de conținut. Documentul referitor la pădure a fost de asemenea omis din transcriere.

el telvén az rend szerint mingyart, Birakat valaszszanak mind az nemes mind az paraszti rend közzül, kik tartoznak az Birotagot fel venni az nemes ember huszon negy s az paraszt penig tizen ket forint birság alatt az Egyhazi személyek közzül annuatim rendel egyházfiu allattassék kik is tartozzanak fel venni tizen ket forint birság alata, az contumatiok éllén poena irremiserabiliter exequatassék, melly poena exequatvan, fele az ó es uj Birake legyen, fele az köz jóra fordittassék.

Az Birak Tisztirül art. II

Elsöbenis Nemes es Paraszt Biraink az Egyházfiuval egyet ertvén es azt segitven az templomra, Czinteremre, Parochiara, Scholara, s azok közzül levő Eptületekre, Praedikator, és mester uramék fizeteseknek be szedesere, es egyéb mindenekörül valo dolgokra szorgalmatos gondot viséllyenek, aki az ő idejeben mind rendesen végben vitessék abban senki meg ne akadályoztathassa őket, sub poena flo. 3, ha penig az tisztok reszerül lenne az Negligentia, idő engedtetven rea, abban reszen es gondviseletlenül járjanak el az falu őket es három forintra hasonlovan büntettethesse, az falu dolgon penig reggeli könyörges után mingyart rea mennyenek és esteli harangozasig continuallak, különben egy egy forintra büntettessenek. Az külso dolgokra is, ugy mint hidak és gátok csináltatására, tilalmas mezők és erdők oltalmazására, minden nével nevezendő vetkes embereket refrenalásokra vagy megbüntetesekre szorgalmatos gongyok legyen birainknak. Nemes biránk penig ug(y) mint ratione ofitii maior frater, minden jobbagynak határra annak jovedelmére s mindegyes köz proventusoknak portiojara es kinek kiket rata portioja szerint valo ki szolgáltatására, iuxta ramum genologia factum, hitel valo kötellesége szerint szorgalmatos gongya legyen.

[1^v] Az Egyhazi Tisztok Marasztásarol art. III

Mivel minden esztendőben Szent György Napban szoktak az egyhazi rendbe változni, arra szorgalmatos gongyok légyen Birainknak, hogy az Confraternitással és az incolakkal egyező értelemből idejen gondot visellyenek Praedikator es Mester Uramnak állapotyarul vagy maraszszak ő k(e)g(ye) lmekek vagy ha ugy tetszik az Fraternitásnak idejen masat kereressenek.

A Pásusokröl art. IV

Határrinkon az birak az Pásusokat mindenőt kikeressék és az regi szo(káso)kot helyre allassák, és csvoztassák az ország utyát kivaltképpen tilamoso <...> azon kívül valo utat ne engedgyenek, valahol kivantatik az

hidakat, <...>tokat, meg tsináltassak fogyatkozás nélkül mellyel ha a falubeliek <...>határának, és körül levő jobaginkat cum consensu Famliae rea fordítsák es emberül meg tsinaltossák, mellyet ha az Compossessorok közzül valaki meg akadalyoz tizen ket forintra büntettesek.

Az karomkodasokrul es szitkozodasokrul es egyeb vituperi(umok)rul art. V

Mivel penig az sokfelemás emberek, hon lakos szolga rendek es egyebek között is, az sok karomkodás, szitkozodás, és ragalmazás el aradot. Annak okaert rendeltünk es adtunk helyes authoritást Nemes es Paraszt birainknak, hogy ha akár nemes akár paraszt akár szolga rend vagy valamelly jovevény katonák, valamelly Isten ellen karomlo szitokban, ugy mint Eördög adta, teremtette, Eb lelkü, Ördög lelkü, és töb hasonló vetekben találtotik az olyanon in remiserabiliter flo 12 vehessenek Biraink, ha annyi javai lesznek, ha nem, közönséges hellyen paltszatasék meg, kedvezés nélkül, es kövessen anyaszent egyházat, az paraszt rend lelkevel, vagy keresztjével szitkozodnak, vagy az kezi káladaban vigye intse es verje az Biro, vagy ha oda nem megyen, három forintra büntesse, ha második intesere oda nem áll, az Ragalmazó is hasonló képpen ha vadoltatik az Biro ellöt, idezze elo az Biro es reabizonyosodik, hogy felebaratjat ragalomazta, hireben, neveben torveny előtt mocskolta, annak törvényes okat nem adhatván, az Nemes biro, az nemes flo. 6 az paraszt flo. 3 megbüntethesse toties quoties az serelmes fél ha nem akorja engedni, betsülletet keresse rajta.

Az parazna Szémellyekrul art. VI

Ha parázna szemelleyek találatnak együt az vetken, vagy máskeppen [2] reajok bizonyosodik, akár nemes udvarbeliek s akár falubeliek legyenek, ha szabad szemelleyek nem halallal, hanem az nemesek flo. 12 az parasztok seprüzessel büntettessenek, ha penig hazassagbeli szemelleyek lennnek az hazassag toresert halalt szenvedgyenek, ha házastársok meg nem be kellik velluk, ha penig az hazosok meg bekelnek az fellyul meg irt szabad szemelleyek bünteteset szenvedgyenek, anya szent egyházat kövessenek.

Az tilalmasrul art. VII

Az tilalmasrul vegézzük hogy aszt senki meg ne mereszelle rontani es senki akár nemes, akár szolga, akár paraszt ember sem lovát sem (egyeb) marhaját, késén az tilalmason ne jartossa is csöreken is tsak az maga <...> es senki szin alatt az tilalmason kárt ne tetessen szántsandezekkel, es miután <...> abusive valamelly reszet az tilalmasnak, egymás értelme es engedelmé

nélkül <...> meg ne eresze, lovait és akár mi egyeb marhait rea ne hajtassa, ha <...>, hanem Kisasszony napig az tilalmas meg tartassék anakutána <...> Falut allatván az Birok se közönséges értelemül ereszenek Tilalmast az tilos <...> penig sem szekérrel, sem ekével, senki kárt ne tetessen, ha penig olyan dolog törtennek <...> vagy az hogy valakinek füvet el kaszálnák, s el vinnék, vagy rendkívül tapodnak betsültesse <...> meg, es az Birak eleget tegyenek neki az kártevő ember javaiból, ha penig az kárszenve(d)hető lenne, ugyis az tilalmas rontasert egy forintra büntettesek az olyan kártevő a <...> kerülöket rea erőltessék az kerülésre, es az Gepjüt minden hetén meg jarják, es ahol <...> talalt ha ket sing az res be tsinallyak, s nagyob munkát kíván megintsék, az kié <...> Gepü, harmad nap alatt bétsináltassa három forint birság alatt, ha kit az Gepjüvágáson vagy pusztitáson kapnak, annakis három forint büntetése legyen, az szaladás képpen oda ment marhát is bé hajtván, egy egy penzel változtassák meg, és mint eddig volt <...> rossz uzusban, vagy ha bé nem engednék hajtani az marhát, az kerülőnek, vagy el hajtának Udvaróru ki váltás nélkül három forintra mindjárt meg büntettessenek Biróink az olyan vak merő embert, akár nemes, akár Paraszt, akár efféle meglett katona legyen, ha valamelly nemes embernek vendége jön, annak lovait más ember földire ne külgye, sem szekérrel mások füvet el ne hozassa, ha penig az ellen szántsandezékből vét 3 forintra büntettessenék, ha egyenlő akarattal nyomásbül tilalmast fogunk, azt személy válogatás nélkül meg tartjuk, és az mely márhát benne kapnak, akár kié legyen, azt egyenlő és olyan váltságon változtassák, az minemü tilalmast egyenlő akarattal adatyuk, Biróink az meg irt módok szerint az büntetés alatt erősen megtartsák az tilalmast, az kerülöket ha szófogadatlanok (lesznek) az kerülésben egy egy forintra büntettethessék az Biróink.

Az aszszony erdejérül art. VIII

Az aszszony erdejérül való végzésünk in omnibus punctis et clausulis meg tartassék, arról irt articullusunkban ki tött minden módon es conditiók szerint.

[2°] Az Korcsmalasrul art IX

Karatsonyig mindenkor az Paraszt emberek árúttassanak kortsomát Karatsony után az Nemesék Szent Mihaly napig, bort (avagy korcsomát) penig senki ne kezdhesén különben, hanem az Nemes Biró hirül vinné egy meszelyt külgyön kóstolásra, s ha az bor legény vagy lőrés lenne, aszt az jó tiszta bornál aláb árullya, egy mas borara penigh abusive ne kezgyenek 12 forint birság alatt, itten rendet osztván hogy mint az falu kétféle biratik, így az kortsma is két része árúttassék s 15 napot el várván, ha el nem kel kezgyenek most <...> rba. Hitelben

penig minden zálogos nemes és paraszt embernek adgyanak bort mellyet ha az bor elkelésétől fogva tizen öt napok alatt meg nem fizet hátrányt is vehessen rajta az Kortszáros, s meg zálogolhassa, ha az záoglást meg nem engedi három forinton maradgyon érette. Mellyrül az Nemes es Paraszt Biráinak és kerülőink zalogát vehessék, mind az bor áráért való duplommal együt.

Az Praedikátor és Mester Uramék fizetésekrul art X

Az szokás szerint minden Református Nemes rend az Decimát s mind az Paraszt rend az kinél is 8 kalongya vagyon, az 2 kalongyát alkalmas időben bé szolgáltatassák, az kik penig buzát nem adhatnak az házat és teleket biró lakos emberek Parasztok, akár katonák 100 és 5 pénzt, az <...> szolgálk vagy sellénk, kik házat és örökséget nem birnak, ötven öt öt pénzt az özvegyek az szokás szerint az vásznat 3-3 singet azon napon szolgáltatassák bé mellyet az Birok annak előtte egy Héttel meg hirdessenek három forint birság alat, s valaki vakmerőségre veszi magát, buzáját vagy pénz fizetését azon alkalmatossággal bé nem szolgáltatya 3 forintra büntessék. Az szénával is az kik tartoznak hasonló büntetés alatt bizonyos napra mellyet az egyházfi rendel tartozzanak megadni az buzát penig az asztagbul vagy csomóbul is ki hányathassák az birák. S meg vitessék az Praedikátor(na)k, az szénat is hasonló képpen. Az szokás szerint való szántast vetest fahordást kaszállast is sub eadem poena praestáltassak az Birák, az mely Nemes ember mellett élő embere után tartozzék vagy kért ekéjéty vagy az vidéki jobbágyival az szántást segiteni, ha az falu reá nem érkezik.

Az Mert(e)kekrül es mertimoniumokrul art XI

Nemes és Paraszt Biráink szorgalmatos gondot viselleyenek az köblökre, itsékre, fontokra, és azokat az igaz ország törvénye szerint való mértékekhez való conformállyák, mely után ha hamis mértékekkel elől találnak három forintra meg büntethessék akár Nemes akár Paraszt ember légyen. Piacon, és mézszárszékben árulandó minden néven nevezendő mertimoniumokra jo gongyok legyen Biráimék(na)k, és azokat [3] minemüségék szerint illendő áron arultassák. Az mézszáros az birák hírével árullya az húst, s annak illendő árát szabják, ugy mint itt körül jár, az Baromnak ára szerint legyen az ára, az jónak, jó hus s az hitvánakk ahoz való volta szerint. Hust penig minden zálogos Nemes és Paraszt Emberek(ne)k adgyon hitelben az mézszáros, úgy hogy harmad nap alat meg adgya neki az hús árát sub (poena) dupli, mellyet ha meg nem adnának, harmad nap mulva az Nemes biro de dupli contentallya az mézszárost az nem fizetőnek javaiból, Biráink penig az hús vágásra kopálhassák az mézszárost az szerint tehetné s nem vág egy forintra büntettessek.

Az Csirkálásrul art XII

Az Birák minden 3 holnapban czirkállyanak, minden Udvar<...> és nemtelen szolgálkat, szolgálókat, 1 ház helyü nemeseket meg eskessenek minden nével nevezendő vétkes embereket ki keressenek, és azokat az kik Cégéres vétkekben találtatnak az Fellyeb meg irt modok, és ország Törvény szerint meg büntessenek. Az aprólékos lopásért penig úgy mint kerti vetemenyek, gyümölcs és egyéb aprólékos lopásért az véték minémüségék szerint büntessék az embereket ha valaki Nemes es Paraszt ember kertét meg rontya praedálván annak természet tizen két forintra büntettessék, ha annyi éro java nem leszen az latornak, meg fogotván adassek az káros ember kezében szolgálatra. Mely Csirkálásra ha ki nem compareal csitatus lévén annak, sem ura filit nefoghassa, sem Nemesi szabadsága ne használlyon, hanem méltó okát nem adhatván az Nemest öt forintra, az Parasztot 3 forintra büntessék Biráink <...>

Az idnepek meg szentelésérül art XIII

Végézzük hogy valakik vagy szántsándekbul vagy ex contempto idnep szegésben leledzik akár mi rend szerint való munkát melly tilalmas az idnep napon cselekszik vagy vidékbe megyen, bírása s Praedikátora hire s engedelmé nélkül, vagy Templomban jární szolgálatra nem menni, nem lévén eltávoztathatatlán akadállya, és helyes <...> csak házánál vagy egyebüt hivalkodik toties quoties, egy egy forintra büntethessék. Hasonlóképpen az földes Ur is, ki vagy szolgálkat, vagy jobbágyát az felyül meg irt mód kívül falu határárul ki küldené hasonlóvan egy forintra büntettessék.

Hoc quoque addito, hogy az Paraszt emberek karacsonyig való korcsomákat [3^v] falu számára fognak árultatni, annak jövedelmét nem haszontalan helyyre, hanem az falu köz javára fordítsák és az Biró szamot adgyon róla mit hova költ s mig azzal az köz szükségét fel érik adig adót fel ne vessenek, az hordo mérésén penig az Nemes biró vagy maga vagy embere ottan legyen, s fél írja min vették az bort, s mire ment, hogy így rendesen vehessen számot mind az Birótul s mint penig az kortsomárostul.

Mind ezekre az meg irt Articulisinkra Mi meg irt Familia és falunkban levő Nemes személlyek és Paraszti rendék, sponte oferallyuk magunkat, és kötelezzük Posteritasinkat is tellyes autoritast adván Nemes Biráink(na)k mostaniak(na)k és ez után lejendőknek, magunk s szolgálk ellen az Paraszt biráink penig az falubelieken, ily Conditióval hogy mindezek(ne)k rende szerint minden rantás nélkül procedalhassanak Biráink. Ha penig valaki tenore opponálná magát, és Biráinkat tisztekbeli dolgok(na)k elkövetésében meg akadályona, vagy az rajta esendő büntetést meg nem engedné valamenyszer azt tentálná mind annyiszor competo veritate Tizen 2 forinton maradgyon,

melynek meg vételében tartozzék mind Nemes s mind Paraszt rend Biráinak admonitiojára insurgálni sub poena humagiali, per judices comititienses solum vigori praesentium exclusis cunctis remediis juridicis exeguenta. Melynek bizonyágára és jövendő erősségére és minden pontyának, meg állásara s tartására, mi ez falunak possessori, és minden rendbeli lakosi kötelezzük magunkat s maradékinkat, sub poena praescripta. Petsétinkel és kezeink irrásával roborálván ezen Decrétumunkat es az után is ha mi commodumok occurálnak is communi consensum inseráltassanak, azokat is similiter pro rato et firmo agnoscalljuk és confirmállyuk. Datum Ujhellyini Die 15 Junii.

Anno 1661 Suprascriptis

Idösbik Ujhellyi János
 Idösbik Ujhellyi Ferencz
 Idösbik Ujhellyi András
 Ujhellyi Mihály
 Idösbik Ujhellyi István
 Ujhellyi Pál
 Ujhellyi Sigmond
 Ujhellyi György
 Ujhellyi János
 Ujhellyi Ferencz
 Iffiab Ujhellyi Ferencz
 Iffiab Ujhellyi István

Traducerea documentului în limba română:

[1] Familia nobiliară Uyhellyi, János, Ferencz, Mihály, Pál, András, György, Iffiab Ferencz, János, Ferencz, István Comes de Tisza Ujhellyi, articolele scrise de ei pentru nevoile comunității, *sub tenore infra scripto, Poenaque infra scripta in anno 1661 in possessione ibidem Ujhellyi conscripta et corroborata.*

Art. I. Punerea (alegerea) Juzilor

Punerea (alegerea) juzilor între familia Ujhellyi și iobagi să fie în ziua de Sf. Marie Mică, între iobagi după vechiul lor obicei: la începutul anului, să fie aleși juzi și din rândul nobililor, și din rândul iobagilor. Dintre iobagi, să fie aleși 3 oameni din partea lui Ujhellyi János, și 3 din partea răposatului Ujhellyi András. Juzii aleși sunt obligați să ia slujba, sub amenințarea că nobilii trebuie să plătească 24 de florini, iar iobagii sau oamenii bisericii 12 florini dacă refuză. Dacă omul se încapățânează, suma respectivă să fie strânsă într-adevăr,

iar jumătatea acesteia să fie dată juzilor vechi și noi, iar cealaltă jumătate să fie cheltuită pentru nevoile comunității.

Art. II. Rolul juzilor

În primul rând, juzii nobililor și iobagilor, împreună cu omul bisericii, ajutându-l, să aibă grijă de biserică, cimitir, parohie, școală și clădirile anexe, să aibă grijă ca salariul Predicatorului și a Maestrului să fie strâns, și alte lucruri legate de acestea. Toate lucrurile să fei în regulă în timpul în care ei sunt juzi, nimeni să nu se opună, iar dacă se opune să plătească 3 florini. Dacă din neglijența judei ceva nu va fi făcut bine, atunci și satul are dreptul să pedepsească judele cu 3 florini. După rugăciunea de dimineață, tot satul să înceapă lucrul, până la trasul clopotelor, seara, iar dacă cineva nu face asta să plătească 1 florin. Trebuie să aibă grijă și de locurile exterioare, cum ar fi podurile și digurile, câmpurile și pădurile interzise, iar cei care nu respectă aceste reguli să fie condamnat. Juzii nobililor *ratione ofitii maior frater* să aibă grijă de pământurile și profiturile iobagilor, și fiecare iobag să primească din recoltă atâta profit cât îi revine conform mărimii pământului, *iuxta ramura genologia factum.*

[1*] Art. III. Menținerea autorității ecleziastice

Pentru că în fiecare an, în ziua Sf. Gheorghe, se fac schimbări în ordinul ecleziastic, juzii să aibă mare grijă ca, în acord cu *Incola* și confraternitățile, să clarifice starea Predicatorului și a maestrului, adică pot să-l convingă să rămână, sau să caute pe altcineva, în timpul funcționării fraternităților.

Art. IV. Despre semne (de hotar)

Juzii să caute în hotarul nostru semnele de hotar și să le restabilească peste tot după vechiul obicei, și să marcheze drumul țării, în special <...>, iar în afară de aceasta să nu permită să existe alt drum. Dacă este nevoie de refacerea unui pod sau <...>, atunci să se refacă în totalitate. Dacă locuitorii satului <...>, să se ocupe de aceasta iobagii din jur *cum consensu Familiae* și să-l refacă cum se cuvine, iar dacă cineva din comunitate se împotrivese, atunci să plătească 12 florini.

Art. V. Despre înjurături, imprecății și alte injurii

Din cauză că în rândul mulțimii, a locuitorilor acestei țări, a slujitorilor și a altora s-au răspândit înjurăturile și imprecățile, am ordonat și am dat autoritatea necesară Juzilor nobili și iobagi, că dacă fie un nobil, fie un țaran,

fie un iobag sau un soldat străin este prins că înjură, cum ar fi: Dat de către Diavol, Creat de către Diavol, Suflet de câine, Suflet de Diavol, sau altele asemănătoare, juzii să-i condamne să plătească 12 florini, dacă are atâta avere, iar dacă nu are, să fie lovit cu bățul în loc public, fără excepție, și să ceară iertare de la biserică. Dacă cineva din ordinul țăranilor ocărăște cu Suflet sau Cruce, judele să-l pună în butuci, să-l atenționeze și să-l bată, iar dacă nici la a doua atenționare nu merge să fie pus în butuci, să plătească 3 florini. Tot așa să fie și dacă cineva acuză pe nedrept, să fie chemat în fața judeului, și dacă va fi dovedit că și-a acuzat aproapele pe nedrept, l-a defăimat și nu și-a putut dovedi acuzația, judele nobililor să-l condamne să plătească 6 florini dacă e nobil și 3 florini dacă este iobag, iar cel care a fost acuzat, dacă nu este mulțumit, să-și ceară dreptatea la judecătorie.

Art. VI. Despre persoanele desfrânate

Dacă persoanele desfrânate sunt prinse păcătuind, sau păcatul acesta este dovedit pe alte căi [2], fie nobil de curte, fie locuitor din sat, dacă sunt oameni liberi să nu fie condamnați la moarte, ci dacă este nobil să plătească 12 florini, dacă este iobag să fie bătut cu mătura. Dacă omul păcătos este căsătorit și rupe astfel căsătoria, și soții nu se împacă, să fie condamnat la moarte, iar dacă se împacă să fie condamnat ca și persoanele libere, și să ceară iertare de la biserică.

Art. VII. Despre locurile interzise

Locurile interzise să fie respectate de toți, și de nobili, și de slujitori și de iobagi, caii sau vitele să nu și le ducă acolo, ci numai pe propriul lor <...>, și nimeni să nu facă pagube la locul interzis cu intenție și apoi <...> o parte a locului interzis, fără acord comun <...> să nu permită, și nimeni să nu-și ducă acolo nici calul, nici vitele <...>, ci să fie respectată interdicția până în ziua de Sf. Mărie Mică și apoi <...> În locul interzis nimeni să nu facă pagube nici cu căruța, nici cu plugul. Dacă se întâmplă lucruri de acest fel <...> sau cineva cosește și ia iarba altcuiva, sau o strivește, să fie evaluată <...> juzii să recompenseze paguba din bunurile păgubitorului, iar dacă păgubitorul este <...>, omul care nu a respectat interdicția să plătească un florin. Paznicii să fie obligați să umble pe hotar (*Gepju*) săptămânal, și dacă găsesc o spărtură mai mică de 2 sing (1 sing -62,2 cm) (în gard), să fie reparată, iar dacă este nevoie de o muncă mai mare, să atenționeze proprietarul <...> hotarului (*Gepu*) să o repare în decurs de trei zile, altfel să plătească 3 florini. Dacă prinde pe cineva că taie iarba, sau <...> face alte pagube, să plătească tot 3 florini. <...> Vacile care intră să fie mânate acasă, putând fi răscumpărate cu un florin. Și dacă, așa cum a fost

până acum <...> un obicei prost, (proprietarul vacii) nu permite paznicului să ducă vaca acasă la el, sau dacă o ia din curtea acestuia fără răscumpărare, juzii să condamne imediat cu 3 florini o asemenea îndrăzneală, fie că e vorba de un nobil, de un iobag sau un soldat. Dacă un nobil are oaspeți, calul oaspetelui să nu fie dus pe pământul altcuiva, și nici să nu aducă cu căruța iarba altcuiva, iar dacă face asta cu intenție, să plătească 3 florini. Interdicțiile (acceptate) de comun acord, în urma presiunilor, (ne obligăm) să le menținem fără excepție, iar vaca prinsă acolo, a oricui ar fi, să poată fi răscumpărată pe un preț stabilit în comun. Punem orice fel de interdicții de comun acord, Juzii să aibă mare grijă la menținerea interdicțiilor stabilite în scris, iar paznicii neascultători, care nu umblă pe teren, să plătească câte un florin.

Art. VIII. Despre Pădurea Femeii

Hotărârea noastră referitoare la Pădurea Femeii să fie respectată, cu condițiile și în modul stabilit de noi.

[2^a] Art. IX Despre cârciumărit

Până la Crăciun să vândă vinul țăranii, iar după Crăciun și până la sărbătoarea Sf. Mihail nobilii. Nimeni să nu înceapă vinul înainte de a trimite un meszely (0,344 l) de vin la judele nobililor să-l guste. Dacă vinul respectiv este sărac sau de calitate slabă, să-l vândă la un preț mai scăzut față de vinul bun, și să nu înceapă un alt vin mai bun până când acela nu se termină. Dacă se întâmplă asta, să plătească 2 florini. Pentru că satul ține două feluri de juzi, și la cârciumă să se vândă două feluri de vin, iar dacă după 15 zile nu se poate vinde vinul, să înceapă un alt vin (butoi). Să dea pe credit și pentru nobili cu bunuri zălogite, și pentru țăranii, cu condiția că, dacă după 15 zile față de când s-a vândut vinul respectiv încă tot nu s-a plătit datoria, cârciumarul poate să ia contravaloarea vinului din bunurile sale, iar dacă omul nu permite cârciumarului să ia în zălog bunuri, să fie condamnat să plătească 3 florini. Zălogul să-l ia împreună juzii nobililor și iobagilor și paznicii, iar valoarea să o reprezinte dublul preț al vinului.

Art. X. Despre salariul Predicatorului și al Maestrului

După obicei, fiecare ordin nobiliar protestant plătește decima, iar din ordinul țăranilor, cine are avere de 8 snopi, să dea din aceștia la timpul stabilit 2 snopi, iar cine nu poate să dea grâu, dar este un locuitor, țăran sau soldat cu sesie și casă să dea 100 și 5 bani. Slujitorii și jelierii căsătoriți, care nu au casă sau moștenire să dea cincizeci și cinci de bani, văduvele, după obicei, să dea

câte 3 sing (62,2 cm) de pânză în ziua stabilită de către juzi, care trebuie să fie adusă la cunoștință înainte cu o săptămână, sub amenințarea că juzii trebuie să plătescă 3 florini dacă nu anunță. Dacă cineva din temeritate nu predă grâul sau banii, să plătească 3 florini. Tot așa să fie și cu cei ce au datoria să predea fân, la o zi care este aleasă de către omul bisericii, iar juzii pot să scoată și din stog grâul ce trebuie să fie predat de om. Și cu fânul să facă în felul acesta și să-l ducă la Predicator. Sub amenințarea condamnării, Juzii să aibă grijă ca, după obicei, oamenii să participe la arat, semănat, cărarea lemnului, cosit, iar pentru că și nobilul face parte din comunitate, are datoria ca, dacă satul nu are timp, să-l ajute pe Predicator cu plugul său sau cu iobagii săi din zonă.

Art. XI. Despre măsuri și greutăți

Juzi nobililor și țăranilor să aibă grijă la köböl (cubulus, 64 litri), itse (aprox. 0,8 litri), font (0,56 kg) și să facă colaționarea cu măsurile statului stabilite prin lege, iar dacă prind măsuri false, să condamne la plățirea a 3 florini, indiferent dacă este vorba de un nobil sau de un țăran. Juzii să aibă mare grijă la greutățile folosite la piață sau la abator [3], și ca marfa să fie vândută la un preț potrivit. Măcelarul să vândă carnea în numele judei, și să o vândă la un preț potrivit, care să fie stabilit după prețul vitei, care este bună să aibă preț bun, care este slabă să aibă preț mai mic. Carne să dea pe datorie și nobilului care are zălog și țăranilor, cu condiția ca în curs de 3 zile să plătească, cu amenințarea că plătește preț dubl. Iar dacă nu plătește, judele să compenseze dublu măcelarul din averea omului. Juzii să-i oblige pe măcelari să taie animale (să aibă carne tot timpul), iar dacă poate să taie, dar nu o face, să fie condamnat să plătească 1 florin.

Art. XII. Despre patrulare

Juzii să patruleze la fiecare 3 luni în fiecare casă, să ceară jurământ de la slujitori nenobili, slujitori, nobilii cu o singură sesie, să caute fiecare om vinovat, iar cine a fost prins cu o vinovăție mai serioasă să fie condamnat cum este menționat mai sus, după legile țării. La o vină mai nesemnificativă, cum ar fi furtul zarzavaturilor din grădină, furtul fructelor sau alte mici furturi, să fie condamnat în proporție cu furtul. Dacă cineva face pagubă la grădina unui nobil sau țăran să plătească 12 florini, iar dacă omul nu are atâta venit din pământ să fie prins și dat pe mâna oamenilor vârstnici ca să slujească. Dacă nu este prezent în timpul patrulării, stăpânul să nu poată să-i ia apărarea, și nici libertatea nobiliară să nu fie luat în considerare, și, dacă nu poate să dea explicații suficiente, atunci juzii noștri să-i condamne să plătească 5 florini dacă nobil, și 3 florini dacă e țăran.

Art. XIII. Despre ținerea sărbătorilor

În sfârșit, dacă cineva, intenționat sau *ex contempto* nu respectă zilele de sărbătoare, lucrează ceva interzis sau călătorește în zonă fără acordul judei sau Predicatorului său, sau nu frecventează biserica, dacă nu are un lucru important de făcut ce nu suferă amânare, să fie condamnat să plătească câte un florin. Tot așa și dacă moșierul își trimite sluga sau iobagul în afara hotarului satului în modul prezentat mai sus, să plătească 1 florin.

Hoc quoque addito, pentru că până la Crăciun țăranii vând pentru sat la cârciumă [3], profitul provenit din vânzare să nu fie cheltuit pentru lucruri nefolositoare, ci la nevoile comunității, iar Judele să țină socoteala la ce a fost cheltuit. Până când nevoile comunității se pot finanța din acest profit, să nu fie impuse impozite. La măsurarea butoiului să fie prezent judele nobilului sau omul judei nobilului, și să noteze din ce bani a fost cumpărat vinul și la ce a fost cheltuit venitul, ca să existe o evidență clară și de la jude și de la cârciumar.

La articolele scrise mai sus, noi familia sus-menționată și nobilii din satul nostru și ordinul țăranilor *sponte* garantăm, și obligăm pe urmașii noștri și dăm toată autoritatea judei nobililor actual și viitor împotriva noastră și a slujitorilor noștri, iar judele țăranilor împotriva locuitorilor satului, ca, în condițiile de mai sus, ei să poată proceda fără nici o frică. Iar dacă cineva se opune sau nu lasă judele să-și facă datoria, sau nu lasă condamnarea să fie executată, de fiecare dată când face asta *compettarti veritate* să plătească câte 12 florini, iar executarea acestei pedepse este în obligația și a judei nobilului, și a judei țăranilor *admonitiojara insurgalni sub poena humagiali, per judices comitienses solum vigore praesentium exclusis cunctis remediis juridicis exegunda*. Pentru întărirea celor de mai sus în fiecare punct și ținerea lor, noi, posesorii acestui sat și locuitorii săi de orice rang ne obligăm pe noi și pe urmașii noștri, *sub poena praescripta. Petsétinkel és kezeink irrásával roborálván ezen Decrétumunkat es az után is ha mi commodumok occurálnak is communi consensum inseráltassanak, azokat is similiter pro rato et firmo agnoscallyuk és confirmallyuk. Datum Ujhellyini Die 15 Junii.*

Anno 1661 Suprascriptis

Idösbik Ujhellyi János
 Idösbik Ujhellyi Ferencz
 Idösbik Ujhellyi András
 Ujhellyi Mihály
 Idösbik Ujhellyi István
 Ujhellyi Pál
 Ujhellyi Sigmond
 Ujhellyi György

Ujhellyi János
 Ujhellyi Ferencz
 Iffiab Ujhellyi Ferencz
 Iffiab Ujhellyi István

2. *Reglementarea statutului Pădurii Femeii*

[4] Nos Joannes Ujhelyi, Fran. Michael et Paulus similiter Ujhelyi et Maria Lázár de Fancsika, Relicta Videá, Generosi quondam Gabrielis Ujhelyi. *Damus pro memoriam per Praesentes*, hogy lévén minekünd egy darab tilalmas Erdőnk is az Újhelyi határon melyet Asszony Erdejének híjnak, annak oltalmazasáról egyező értelemből végeztünk ilyen formán:

1. Hogy magunk közül egy Erdő Bírót *continue* tartsunk (melyre *pro nome* Ujhelyi Pál atyánkfíát választottunk) és it Újhelyben, három kerülőket alassunk akár melyikünk jobbágya legyen az kiket alkalmasakul ismerik alkalmasan kerülőék az Erdőt, mind az makját mind az fáját vágástul oltalmazák.
2. Ha valamelyikünk jobbágyát vagy szolgáját otkapjak, ha az ura parancsolatjából ment oda és vágta az Erdőt 12 forintra büntesse az Erdőbíró az olyan földes urát, ha penig maga vakmerosegebul ment oda az szolgál vagy jobbágy egy forintra büntesse az szolgát vagy jobbágyot, ha penig nem az uranak vinné az fát, hanem az maga szükségére toties quoties ot kapják 12 forintra büntessék az olyan jobbágyot vagy szolgát.
3. Ha bizonyos és szükséges épületre kivántatik valamelyikünknek annak az Erdő kiváltképpen malomhoz való szerszámnak azt az Erdő bírótul kövessen. Bíró az szükségnek mivolta szerint bizonyos szamu fákat ugy adgyon <...> addig ot legyen míg az adot bizonyos szamu fákat levágják és elviszik annál többet sem másféle fát levágni ne engedgyen az menyit e<...>nemüt az Erdő Bíró eleiben ad s ha vakmerőjül többet vágat valamelyikünk az mind az Erdő Bíró ad vagy másféle fát az fellyeb megirt mód szerint való büntetésben incurályon.
4. Az kerülők ha szavát nem fogadgyák az Erdő Bírónak és parancsolatja szerint szorgalmatosan nem kerülnek hatalma legyen az Erdő Bírónak egy egy forintra *toties quoties si necessitas ita populaverit* meg büntetni.
5. Ha idegen Nemes vagy Paraszt Embert találnek az erdő lopason vagy <...>toson nem az tilalommal hanem az ország törvénye szerint büntesse Erdő Bíránk (justa titulum 33 Par. 3 p. Epp ad <...> ubi ante <...>) melyben minnyájón tartoznak segíteni mind erovel s mind Törvénnyel
6. Az Erdő Bíró is tisztében szorgalmatos legyen és az Erdőt gyakran járja és az fellyebb meg irt modok szerint tisztében eljárjon ha penig tisztében szorgalmatos nem lenne és Vigyázatlan vagy gondviseletlensége m(iatt)

kárvallanank, az meg irt Erdőnkben melyet az <...> tehát [4^v] comperta *prius mera rei veritates* 12 forintra büntethessük toties quoties necessitas ita postulaverit.

7. Ha disznót kapnak az Erdőnk mikor Tilalmas lészen, elsőben 33 pénzre büntessék másodsor 1 forintra, harmadsor az javaban egyet leütessen az Erdő bíró, ha ugyan nem szűnnek tovább az <...> hajtassa, az szalonnának felét közénk ossza, felét az kerülőkkel magának hadgya, az szerint egyéb jövedelemnek is az egy forintos birsagon kívül.
8. Ha mak szedésen embert kapnak az kerülők vagy akár fa vitelén ha szintén el szalad is vétekrül, de ha magunk embere lészen *sine omni juris processu auctoritassa* legyen az Erdő Bírónak rea menni és az fellyeb megirt mod szerint büntetni, ha penig idegeny leszen az vármegyére idéztetni procedallyon ellene az Erdő Bíró.

Mind ezeknek tökéletes meg allására mi felül meg irt possessori ezen meg irt Erdőnek szabad akaratumk szerint kötelezzük magunkat ugy <...> hogy minden helyben meg irt Biranknak engedet tisztiben és auctoritasaban meg tartsuk és latunk valahol es megtarthatyuk mind magunk es mind maradekink az melyeket ha nem tselekednenk valamelyikunk az meg irt conditiok ellen különbet cselekednek .Tehát annak meg allo <...> az meg nem allo fel ellen toties quoties necessitas postulaverit, ezen Ugotsa vármegyeye <...> és vigore articoli 23 anni 1613 megbüntethessék ingo és ingatlan javaibul eleget teteven *abscisis omnibus juridicis et injuridicis remediis non obstantibus non obstare vellentibus* melynek nagyub bizonyosagara mi felyul meg irt személyek adtuk és csinaltuk és az mi vegezesunket szabad akaratumk szerint.

Datum in Possesione Ujhellyi 9 Septembris anni 1649

Joannes Ujhellyi	Francisc Ujhellyi	Lázár Maria
Ujhellyi Sigmond		Ujhellyi Mihaly
Ujhellyi János		Ujhellyi Páll
Iffiab Ujhellyi Ferenc		
Ujhellyi István		

[5] *Az Haloványrul valo Art. XIII*

Senki az Haloványban kendert ne áztasson egy forint és kendere elvesztése alat.

Anno 1665 Die 14 Septembris

Additum est hogy ha ebben az Helyben Oroszok találnek szállani tehát azok az Újhellyi parasztsággal egy bennük mindennek felével tartozzanak Praedikátor és mester Uraméknak.

[5^v] Amos 24. Follyon mint a viz az itélet, is az igazság mint az sebes patak.

Traducerea documentului în limba română:

[4] Nos Joannes Ujhelyi, Franciscus, Michael et Paulus similiter Ujhelyi et Maria Lázár de Fancsika, Relicta Viedea, Generosi quondam Gabrielis Ujhelyi. Damus pro memoriam per Praesentas, pentru că noi avem și o pădure interzisă în hotarul satului Ujhely, care are numele de Pădurea Femeii, pentru protejarea pădurii am hotărât în felul următor:

1. Am delegat un jude al pădurii, aici la Ujhely, alegând în numele rudei noastre, Ujhelyi Pal, și am pus 3 paznici, care pot fi oricare dintre iobagii noștri care cunosc pădurea, să umble în ea periodic și să protejeze ghinda și copacii împotriva tăierii
2. Dacă unul dintre iobagii sau slujitorii noștri sunt prinși acolo, dacă la ordinul stăpânului său a mers și a tăiat lemnul, judele pădurii să-l condamne pe stăpân să plătească 12 florini, iar dacă a mers din proprie inițiativă, iobagul sau sluga să fie condamnați să plătească 1 florin, iar dacă lemnul nu este pentru stăpân, ci pentru nevoile lui, și este prins, să plătească 12 florini.
3. Dacă unul dintre noi are nevoie de lemne pentru o clădire importantă, în special pentru utilaje de moară, să ceară de la judele pădurii. Judele să dea lemn după nevoile <...> cu condiția să fie prezent până când lemnul va fi tăiat și dus, și să nu lase să fie tăiat mai mult lemn, sau altfel de lemn decât cel care a fost acordat de către judele pădurii, iar dacă unul dintre noi, din temeritate, taie mai mult sau alt tip de lemn, să fie condamnat după obicei.
4. Dacă paznicii nu ascultă ordinele judeului pădurii și nu umblă în pădure periodic, judele să aibă drept *toties quoties si necessitas ira populaverit* să-i condamne la plata a câte un florin.
5. Dacă un nobil sau iobag străin este prins în timpul furtului în pădure, judele pădurii să-l condamne nu după regulamentele pădurii interzise, ci după regulile țării *justa titulum 33 Par. 3 p. Diem <...>2a <...> ubi antes*, iar noi trebuie să-l ajutăm și cu forța și cu legea.
6. Judele pădurii să fie silitor în funcția lui, să umble des în pădure și să respecte regulile mai sus menționate, iar dacă nu este silitor și din neglijența sau nebăgarea sa de seamă apar pagube în pădurea noastră [4^v] și care <...> *comperta prius mera rei veritates* să fie condamnat la 12 florini *toties quoties necessitas ita postulaverit*.
7. Dacă un porc este prins în pădure în timpul perioadei interzise, proprietarul să fie prima dată condamnat la 33 de bani, a doua oară la

1 florin, a trei oară să-i fie luată o parte din avere (să fie omorât unul dintre porcii săi), iar dacă evenimentul se repetă, porcul să fie mânat la <...>, jumătate din slănină să o aducă la noi, jumătate să o țină pentru el și pentru paznici, iar din celelalte venituri ale lui să plătească 1 florin.

8. Dacă un om este prins de către paznici la culesul ghindei sau la ducerea lemnului, dacă omul fuge de la fața locului, și dacă este omul nostru *sine omni juris processu* judele pădurii să aibă autoritatea să meargă după el și să-l condamne după regulile sus-scrise, iar dacă este un străin să fie chemat de către judele pădurii în fața comitatului.

Pentru păstrarea interdicției, noi, posesorii acestei păduri, înșirați mai sus, ne obligăm de bună voie <...> să-l păstrăm și să-l menținem pe judele nostru în toată autoritatea lui, și noi și urmașii noștri, iar dacă nu, să fie considerat că acționăm împotriva regulamentului de mai sus <...> *toties quoties necessitas postulaverit* acestui comitat Ugocea <...> pe baza articolului 23 din anul 1613 să fie condamnat să plătească din averea mobilă și imobilă *ab scisis omnibus juridicis et injuridicis remediis non obstantibus non obstare vollentibus*.

Datum in Possessionis Ujhellyi 9 Septembris anni 1649.

Joannes Ujhellyi
Ujhellyi Sigmond
Ujhellyi Janos
Iffiab Ujhellyi Ferenc
Ujhellyi István

Francisc Ujhellyi

Lázár Maria
Ujhellyi Mihaly
Ujhellyi Pall

[5] Art. XIII. Despre Halovany

Nimeni să nu-și spele cănepa în Halovany, sub pedeapsa plății unui florin și confiscarea cănepei.

Anno 1665 Die 14 Septembrris

Additum est, dacă în acest loc o să se stabilească ruși, aceștia sunt datori, împreună cu iobagii din Ujhelly, cu diferite prestații pentru ținerea predicatorului și a meșterului.

[5^v] Amos 24. Și judecata se va năpusti ca apa, și dreptatea ca un șuvoi furios.

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ЖИТТЯ СЕЛА В СЕРЕДИНІ XVII СТОЛІТТЯ НА ПРИКЛАДІ с.НОВЕ СЕЛО (УГОЧАНСЬКИЙ КОМІТАТ)

Резюме

У середині XVII століття відносини між знаттю та селянами були регламентовані.

Джерела, які служать для з'ясування цих історичних питань, численні і різноманітні. Вони закликають до більш глибокого розуміння питання і тим самим до регіональної специфіки.

Монументальною є робота Давида Продана, що заклала термінологічні та методологічні основи дослідження у цій галузі, забезпечивши дослідникам велику кількість джерел, які до того не були відомі.

Однак вважаємо, що ця робота змушує провести деякі тематичні дослідження. Саме вони у змозі надати роз'яснення або суттєві доповнення до цієї широкої теми, в той же час підкреслюючи її регіональні акценти.

Ця робота зосереджується на публікації та інтерпретації документа, написаного у 1661 році та доповненого у 1665 році, який має один додаток (1649 року).

Мова йде про відносини між знаттю та селянами у селі Тисауйгель Угочанської жупи (сьогодні Нове Село, Україна), яке утворює свого роду доповнення та деталізацію урбарія з точки зору висвітлення деяких правил спільного життя в цьому селі.

У документі аналізуються різні проблеми, починаючи з економічних (стан лісів, “заборонених місць”, корчмарство, м'ясництво), адміністративних (вибір та роль суддів села), а також релігійні та моральні (церква та статус священника, відвідування церкви, образи, наклеп, подружня зрада).

Однак масштаб цього тексту дозволяє розглядати і відносини між дворянством, яке має інший статус. Текст написаний угорською мовою, але був перекладений на румунську для кращого розуміння румуномовними читачами.

Вважаємо, що цей документ сприяє більш глибокому розумінню життя села Угочанської жупи в XVII столітті. Ця тема заслуговує більш глибокого вивчення на основі багатого документального матеріалу і конкретної регіональної специфіки.

РОЛЬ МОНАСТИРІВ ІСТОРИЧНОЇ МАРАМОРОЩИНИ У РОЗБУДОВІ ЧИНУ СВЯТОГО ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО НА ЗАКАРПАТТІ

Віктор Кичера, Петро Гаврилко,
Ужгород (Україна)

Актуальність питання історії чину Святого Василя Великого (ЧСВВ) на Закарпатті обґрунтовується недавнім відновленням колишньої провінції. Так, декретом Генеральної управи Василіанського чину Святого Йосафата №564/2008 від 6 грудня 2008 р. відновлено провінцію св. Миколая, створену ще 1932 р., а згодом ліквідовану (1950 р.) радянською владою¹.

Не менш важливим питанням (до речі, маловивченим) є історія василіанських монастирів історичної Мараморощини та їх роль у становленні і розбудові ЧСВВ на Закарпатті. Адже в класичний період заснування монастирів (XVII і особливо XVIII ст.) Мараморош був центром монастирського будівництва, а самі монастирі становили кількісну основу чину. Більше того, внаслідок дроблення провінції св. Миколая напередодні Другої світової війни була створена окрема провінція василіан в Румунії.

Спеціальних досліджень з історії монастирів Мараморошу в сучасній українській історіографії небагато. Окремі розвідки присвячені висвітленню історії Грушівського – найдавнішого з монастирів досліджуваного регіону. Грушівському монастирю присвячені праці Михайла Лучкая, Юрія Жатковича, Євгена Перфецького, Іринія Кондратовича, Василя Пагирі, Василя Ілька. Дослідження, котре безпосередньо стосується історії монастирів досліджуваного регіону, належить Юрєві Данильцю, проте стосується воно лише XX ст.² Тому завданням даної розвідки є вивчити питання заснування обителів та дослідити їх вплив на інституційний розвиток ЧСВВ на Закарпатті загалом.

Однією з найважливіших подій в церковній історії краю було заснування Грушівського монастиря св. Архангела Михаїла. Датою його заснування вважається грамота 1391 р., за якою місцеві воєводи Баліца і

¹ Відновлення провінції Святого Миколая ЧСВВ на Закарпатті // Благівісник. — Січень. — № 1 (198). — С. 26.

² Данилець Ю. Православні монастирі Хустського району XX століття. — Ужгород: Гражда, 2004. — С. 5-13.

Драг дарували володіння під монастир³. Як пише Василь Ілько, ще 1373 р. навколишні села Грушева угорським королем Лайошем I були подаровані синам князя Саса воеводам Баліці і Драгові, які і заснували монастир⁴. Археологічні розкопки Грушева не дозволили встановити точне датування обителі. В ході дослідження виявлено лише залишки монастирської церкви, яку вчені відносять до XVI-XVII ст.⁵ Це не вносить ясність у датування, проте грамота про заснування цього кляштору викликає менше сумнівів, ніж фундаційна грамота Мукачівського монастиря (1360 р.), яка вважається фальсифікатом. Першим ігуменом був Пахомій, який відмовився підкоритися Мукачівському монастирю, що стало наслідком отримання у 1391 р. автономії від Константинополя⁶. Як вважає Юрій Жаткович, це було зумовлено географічним чинником. Мукачівський монастир знаходився ближче до Галичини, а отже його архимандрит підпорядковувався Перемишлю. Грушівський монастир, який був ближче до Молдови, підпорядковувався Константинополю⁷. Так утворилися два центри монастирського життя у Верхньому краї Угорського королівства загалом.

Заснування обох монастирів було схоже тим, що виникли вони через фундацію і над ними проводилася опіка. Але після смерті Федора Корятовича Мукачівський монастир був на власному утриманні. З Грушівським кляштором ситуація була трохи інакша. Підпорядкування Константинополю перешкоджало легальному існуванню обителі, позаяк у середньовіччі діяло правило вищої юрисдикції короля над католицькою церквою (*cuius regio – eius religio*). А оскільки православ'я не було визнаним, то в пізніші часи не зустрічаємо королівського підтвердження маєтків⁸. Грамоту патріарха було визнано, на прохання ігумена Іларія,

³ Фенич В. Малоберезнянський Свято – Миколаївський монастир та нарис історії чину св. Василя Великого на Закарпатті / В. Фенич, О. Цапулич / УжНУ. — Ужгород : Вид-во В. Падеяка, 2004. — С. 28.

⁴ Ілько В. Деякі питання історії Мараморощини доби феодалізму (до середини XIX ст.) // Румунсько-українські відносини – історія і сучасність / Упоряд. В. Чубота, В. Марина. — Сату-Маре: Музей Сату-Маре, 1999. — С. 207.

⁵ Котигорошко В. Г. Археологические исследования на территории Закарпатья в 1997 году / В. Г. Котигорошко. — Ужгород : Институт карпатоведения Ужгородского государственного университета, 1997. — С. 16.

⁶ Лучкай М. Історія карпатських русинів / М. Лучкай: [у 6-ти т.]; [пер. з лат. Ю. М. Сака]; під ред. Й. О. Баглая, М. М. Вегеша, Д. Д. Данилока та ін. — Т. 2. — Ужгород : Закарпаття, 1999. — С. 172-174.

⁷ Жаткович Ю. Етнографический очерк угро-русских / Ю. Жаткович // Мазурок О. С. Юрій Жаткович як історик та етнограф. - Ужгород : УжНУ, 2001. - С. 167-168.

⁸ Мицок О. Нариси з соціально-господарської історії бувшої Угорської нині Підкарпатської Русі / О. Мицок. - Т. 1. - Ужгород : Новіна, 1936. - С. 58-59.

лише грамотою короля Владислава від 14 травня 1494 р.⁹ Все це можна пов'язати з підпорядкуванням монастиря Константинопольському патріархові. Розраховувати на підтримку короля у цій ситуації було важко.

На регіональному рівні місцеві феодалі вважали себе маленькими королями і дозволяли собі робити дарування. Виникає питання, чи не відрізняється дарування Мукачівського монастиря від Грушівського? У випадку з Грушівським осередком ситуація була інакша. Оскільки православні не мали таких прав як католики, то дарування феодалів, зокрема, Баліці і Драга по відношенню до Грушівського кляштору мали виключно приватний характер¹⁰. Тобто, після смерті дарувателів землі мали повертатися королю, як верховному власнику. Це можна підтвердити тим, що вже у 1404 р. нащадки фундаторів Дмитро і Олександр підтверджують володіння у Грушеві. Крім того, в грамоті стверджується про дарування монахам нащадками Баліці і Драга трьох сіл: Тересви, Криви і Грушева. Дослідник грамоти, відомий мовознавець Олексій Петров вважає, що вона є копією з оригіналу. Якщо спадкоємці підтверджують факт дарування, то подаровані володіння не є повним даруванням (*donatio*), а лише віддані у користування. Кожен новий власник мав підтверджувати факт дарування землі обителі¹¹. Схожу версію висловлює ще один вчений – Іван Панькевич¹². Дійсно, навіщо підтверджувати грамоту, якщо факт володіння закріплено в дарчій грамоті?

Таким чином, можна припустити, що дарування Грушівському монастирю відрізнялося від Мукачівського, оскільки після смерті Федора Корятовича подаровані маєтки залишилися у мукачівських ченців, а маєтки Грушівського – підтверджувалися наступниками. Цьому сприяло і безправне становище православних, які не були визнані в Угорщині, де король мав вищу юрисдикцію над церквою. Монахи, потерпаючи від місцевих вельмож, шукали захисту у короля. Таким чином, монастир мав ніби подвійне підпорядкування – і королю, і Константинополю.

Ця грамота цінна ще й тим, що в ній згадуються назви трьох закарпатських сіл: Тересви, Криви та Грушева. Мовознавці прийшли до висновку, що грамота написана в період формування української народності. В цьому процесі взяло активну участь закарпатське населення,

⁹ Лучкай М. Вказана праця. – С. 175-181.

¹⁰ Мицок О. Вказана праця. - С. 58-59.

¹¹ Петров А. Древнейшая церковнославянская грамота 1404 г. о карпаторусской территории: к основанию Грушевского монастыря св. архангела Михаила в Марамороше / А. Петров. - Ужгород : Типография "Школьная помощь", 1927. - С. 14.

¹² Панькевич І. Найдавніша грамота подкарпаторуська / І. Панькевич // Подкарпатська Русь. - 1925. - № 7. - С. 114.

на що вказує існування елементів української розмовної мови, внесені в грамоту переписувачем – корінним закарпатцем¹³.

Але були і певні прикросці в існуванні обителів, пов'язані з об'єктивними причинами. Незрозумілою, для прикладу, є доля Грушівського монастиря, відомості про який зникають з другої половини XVII ст. Це прикро ще й тому, бо існують свідчення, ніби монастир у 1613 р. володів друкарнею¹⁴. Схоже твердження про існування друкарні відноситься до 1640 р.¹⁵ Сучасний вчений Олександр Орос переконаний у достовірності такої інформації, оскільки є письмові згадки про це¹⁶. З іншого боку, критики цієї позиції наполягають на тому фактові, що до нашого часу не збереглося жодної книги, надрукованої в даному монастирєві, а тому питання існування друкарні залишається відкритим. Не повністю ясно з документів і причину зникнення відомостей про Грушівську обитель. Та все-таки, більш імовірно, обитель була зруйнована, як припускає Михайло Лучкай, приблизно у 1690 р., а, можливо, і раніше¹⁷. Є також версія Івана Миговича, за якою Грушівський монастир було зруйновано у 1670 р., під час протестантського руху¹⁸.

Поряд з Грушівським монастирем починають виникати інші кляштори, що вказує на розвиток чернечого життя в Мараморощі. Крім Грушівського монастиря, є відомості про Углянський (Заневський). Цей кляштор має досить давню історію і вважається однією з найдавніших обителів Мукачівської єпархії¹⁹. Деякі вчені, наприклад, Василій Пронін, вважають, що він був заснований разом із селом у дотатарську епоху²⁰. У 1558 р. монастир мав близько 330 ченців, які випасали біля тисячі овець, займаючись переважно тваринництвом та вирощуванням проса, а інші товари отримували через натуральний обмін²¹. Це саме підтверджує і Василь Пагіря, який говорить про розвиток вівчарства, а

¹³ Ілько В. Деякі питання історії Мараморощини доби феодалізму (до середини XIX ст.) // Румунсько-українські відносини – історія і сучасність / Упоряд. В. Чубота, В. Марина. - Сату-Маре: Музей Сату-Маре, 1999. - С. 207.

¹⁴ Лучкай М. Вказана праця. - С. 182.

¹⁵ Пронін В. История православной церкви на Закарпатье / В. Пронин. — Мукачево : Свято-Николаевский Мукачевский монастырь, 2005. — С. 201.

¹⁶ Орос О. Грушівський монастир і початки кириличного слов'янського книгодрукування / О. Орос. — Ужгород : Закарпаття, 2001. — С. 15.

¹⁷ Лучкай М. Вказана праця. - С. 182.

¹⁸ Мигович І. Релігія і церква в нашому краї / Мигович І. — Ужгород : Патент, 1993. — С. 16.

¹⁹ Пагіря В. Монастирі Закарпаття (1360 – 1939) / В. Пагіря. — Мукачево : Видання Мукачівсько-Ужгородської православної єпархії, 1994. — С. 31.

²⁰ Пронін В. Вказана праця. — С. 85.

²¹ Мицюк О. Нариси з соціально-господарської історії бувшої Угорської нині Підкарпатської Русі / О. Мицюк. — Т. 3. — Прага : Друкарня Р. Грдлічки, 1938. — С. 112.

також про значну кількість братів (330 чол.) Хоча достовірно відомо, що у монастирі в основному було 10-15 ченців, а в скрутні часи навіть 2-3²². Цікаві факти з історії Углянського монастиря наводить Василь Ілько. Так, у 1552 р. Углянський монастир відвідало посольство російського царя Івана Михайловича Грозного. Повертаючись із Царгороду, посольство повідомляло про значні багатства околиць монастиря: кам'яну сіль, мінеральні джерела та флору. З цього таки повідомлення зрозуміло, що монахи забезпечували себе самостійно. Побувавши в монастирі, гості звернули увагу на добування земляного воску, зацікавилися мінеральними джерелами, їх лікувальними властивостями. Зважаючи на те, що у 1664 р. серед переліку кляшторів Углянського немає, то можна припустити, що він тоді ще не підпорядковувався Мукачівському. Більше того, у XVIII ст. Углянський монастир мав декілька скитів: у Драгові, Малій та Великій Угольці. А єпископ Досифей особисто для себе побудував скит у Вільхівцях²³.

У своєму щоденнику Йосиф де Камеліс іменує себе «єпископом мукачівським і краснобрідським», що вказує на підпорядкування йому монастирів, а також «марамороським», хоч монахи з цього краю упереджено ставилися до нього²⁴. Тут же єпископ згадує про існування в Мараморощі трьох кляшторів, у одному з яких живуть 12 монахів, а в інших – 3-4 ченці. Незважаючи на велику роль монастирів історичної Мараморощини у минулому, відомостей про них дуже мало. Для прикладу, відомо, що Бікадський монастир був заснований у 1700 р. (можливо і раніше), а ігуменом був Веніамин Яцина.

Більше відомостей отримуємо з середини XVIII ст. З архівного перепису чисельного складу монастирів ЧСВВ в Угорщині за 1756 рік зустрічаємо відомості про настоятелів монастирів Мараморошу. Так, у Бедевлянській обителі проживали: ігумен о. Манасій Пукач, його намісник о. Мелетій Кобб та о. Тарасій Клочко. Барсановська та Боронявська обителі мали лише намісників – оо. Афанасія Грудняка та Никифора Старосту, відповідно. Угольським монастирем керували намісник

²² Пагіря В. Монастирі Закарпаття (1360 – 1939) / В. Пагіря. — Мукачево : Видання Мукачівсько-Ужгородської православної єпархії, 1994. — С. 33.

²³ Ілько В. Деякі питання історії Мараморощини доби феодалізму (до середини XIX ст.) // Румунсько-українські відносини – історія і сучасність / Упоряд. В. Чубота, В. Марина. — Сату-Маре: Музей Сату-Маре, 1999. — С. 208.

²⁴ Щоденник Йосифа де Камеліса, мукачівського єпископа // Лучкай М. Історія карпатських русинів: У шести томах / Дешифрування рукопису Ю. М. Сака; переклад українською мовою А. М. Ігнага; покажчик історичних осіб та назв Д. Д. Данилюка; географічний покажчик І. М. Сенька. — Т. 3. — Ужгород : Закарпаття, 2002. — С. 22.

о. Йосиф Адамович та о. Теофан Данча²⁵. Судячи з перепису марамороських монастирів, чисельність їх насельників була невеликою. Схожа ситуація була з іншими монастирями досліджуваного регіону. За перевіркою усіх монастирів Мараморошу в 1755 р. ігумен о. Манасій Пукач іменується ігуменом бедевлянським, але оскільки перевірку робив він, то намісники ймовірно підпорядковувалися ігуменові, тобто о. Манасієві Пукачу, а вже останній протоігуменові²⁶. Це дозволяє припустити, що більшість монастирів регіону нагадували швидше скити з одним або мінімальною кількістю ченців, – а це нагадувало анахоретизм²⁷, а не кіновітизм²⁸, котрий характерний для правил і канонів Василя Великого²⁹. Але ці монастирі належали саме ЧСВВ і склали його значну частину.

За 1756 р. збереглася інформація про відвідини усіх марамороських монастирів протоігуменом чину та ігуменом Марія-Повчанського монастиря о. Іоаникієм Скрипкою. За результатами цієї перевірки протоігуменом подано звіт про кожен із відвіданих монастирів, де є інформація про становище обителі. Відвідини розпочалися з Біксадського монастиря. Територія обителі досить обширна, як зазначалося у звіті, і підтверджена відповідними грамотами. Тут таки говориться про запустіння монастиря і відсутність належного впорядкування келій для проживання. Церква дерев'яна і потребує невеликого ремонту, хоч в цілому в доброму стані. Серед книг в церкві є руські та волоські. В цілому інвентар церкви досить бідний. З худоби: 2 волів, 1 корова, 2 телят. В монастирі серед господарського інвентаря є відповідний столярський інструмент та переважно знаряддя для обробки землі і зберігання врожаю. Намісник о. Татарин та о. Соломон на час перевірки володіли коштами в загальній сумі 74 флоренів 36 динаріїв³⁰. З цього зрозуміло, що за кількістю монахів і господарським інвентарем монастир був далеко не найбагатшим у чині.

Церква Імстичівського монастиря, за звітом о. Іоаникія Скрипки, була також дерев'яною, а церковний інвентар був на належному рівні (згадуються чотири напрестольні книги різного змісту та відповідне

²⁵ Державний архів Закарпатської області (далі ДАЗО). – Ф. 64. Монастырь ордена василиан г. Мукачево. – Оп. 5. – Спр. 135. Списки монахов Мукачевского, Имстичевского и др. монастырей. — Арк. 4.

²⁶ Посещение закарпатских монастырей ЧСВВ // Записки чина св. Василия Великого. — Т. III. — Вип. 3-4. — Львів, 1930. — С. 432.

²⁷ Анахоретизм – половинчастий ерemitизм, коли монах перебував на самоті, але постійно контактував з іншими монахами, що разом творили “скит” чи “лаву”.

²⁸ Кіновітизм – усталений спосіб чернечого життя у монастирях.

²⁹ Пекар А. ЧСВВ. Досконалий християнин. Чернечий ідеал св. Василя Великого / А. Пекар. — Львів : Місіонер, 2005. — С. 38.

³⁰ Посещение... — С. 434-435.

священицьке вбрання). В монастирі ігуменом є о. Боніфачій Грецула, крім якого, в монастирі проживають: оо. Іоан Туровці, Іринарх Телекеші, Трифон Квочко та ієродиякон Варфоломей Олаг³¹. Серед худоби в монастирі 8 корів, 12 телят, 10 коней, 5 свиней, 4 бджолиних кимаків (уліїв). Пивниця монастиря нова мурована, багато монастирських земель здано в оренду³². З цього зрозуміло, що Імстичівський монастир як за кількістю насельників (5), так і за господарським інвентарем був значно багатшим за Біксадський.

ROLUL MĂNĂȘTIRILOR DIN MARAMUREȘUL ISTORIC ÎN RĂSPÂNDIREA ORDINULUI BAZILITAN ÎN TRANSCARPATIA

Rezumat

Actualizarea problematicii istoriei ordinului bazilitan (OSVM) din Transcarpatia este determinată de formarea relativ recentă a provinciei. Astfel, prin decretul Consiliului general al Ordinului Bazilitan Sf. Ioasaf, numărul 564/2008 din 6 decembrie 2008 s-a reînființat ordinul Sf. Vasile.

Un alt aspect important (dar în același timp puțin studiat) este istoria mănăștirilor bazilitane din Maramureșul istoric și rolul lor în formarea și dezvoltarea ordinului bazilitan în Transcarpatia. Înființarea mănăștirilor în perioada clasică a ordinului (secolul al XVII-lea și mai ales secolul al XVIII-lea) a avut Maramureșul drept centru de interes, instituțiile de cult de aici formând baza ordinului.

În ciuda rolului important al mănăștirilor Maramureșului istoric în trecut, informațiile referitoare la acestea sunt foarte puține. În recensămintele de arhivă ale anilor 1756, 1775, 1795 se întâlnesc date privind componența nominală a mănăștirilor de la Bixad, Bedevlya, Bârsana, Uglia, Boroniavo și a altor mănăștiri, numărul călugărilor rezidenți fiind relativ redus. Din secolul al XIX-lea, informațiile privind mănăștirea de la Bixad, spre exemplu, sunt regulate și destul de detaliate.

În ceea ce privește mănăștirea de la Moisei, întâlnim informații în șematismele Episcopiei de la Mukachevo pentru anii 1847, 1856 și

³¹ ДАЗО. – Ф. 64. – Оп. 5. – Спр. 135. Списки монахов Мукачевского, Имстичевского и др. монастырей. — Арк. 4.

³² Посещение... — С. 435.

de mai târziu. Având în vedere faptul că acolo exista doar un călugăr, se poate presupune totuși că a fost o mănăstire de mici dimensiuni.

Așadar, având în vedere informațiile de mai sus, putem vorbi despre rolul important al mănăstirilor din Maramureșul istoric la crearea și dezvoltarea ordinului bazilican din regiunea Transcarpatia. O problemă importantă de rezolvat rămâne istoria mănăstirii de la Bixad și în special a mănăstirii de la Moisei, despre care nu avem nici surse scrise, nici date arheologice suficiente. Soluția acestor probleme constă în strângerea cooperării și a conlucrării între istoricii români și ucraineni.

STRUCTURA POPULAȚIEI DIN COMITATUL UGOCEA LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX.

Paula Virag,
Satu Mare (România)

Structuri ale populației din județul Satu Mare în perioada postcomunistă

1. Populație din județul Satu Mare pe medii de locuire

Populația totală a județului este de 367.281 locuitori, dintre care 44% populație urbană și 56% populație rurală. Astfel, Satu Mare ocupă locul 29 dintre cele 41 de județe ale României. Densitatea populației sale este de 83,5 locuitori pe km². Din punct de vedere al împărțirii pe sexe se observă faptul că predomină populația de gen feminin, aceasta fiind reprezentată de 189.343 de persoane. Numărul bărbaților sătmăreni se ridică la 177.938, ei locuind atât în mediul urban, cât și în cel rural. Din punct de vedere al vârstei, persoanele cuprinse în intervalul 15–59 de ani reprezintă grupa cea mai numeroasă, adică 235.164 bărbați și femei, urmează apoi grupă de vârstă cuprinsă între 0-14 ani, cu un număr de 71.347 persoane, dintre care 36.443 sunt bărbați și 34.904 sunt femei. 60.770 reprezintă numărul locuitorilor județului Satu Mare, de ambele sexe, cu vârste peste 60 de ani. Ca și concluzie putem spune că regiunea aflată în atenția noastră predomină populația matură, în floarea vârstei. Femeile sunt cele care conduc, din punct de vedere numeric, atât per total cât și la grupele de vârstă încadrate între 15–59 de ani, dar și la cea de peste 60 de ani.

*Tabelul nr. 1. – Populația județului Satu Mare din mediul rural
sau urban*

	TOTAL			0-14 ANI		
	Ambele sexe	Masculin	Feminin	Ambele sexe	Masculin	Feminin
SATU MARE	367.281	177.938	189.343	71.347	36.443	34.904
MUNICIPII SI ORAȘE	161.723	77.064	84.659	27.529	14.091	13.438
SATU MARE	115.142	54.675	60.467	19.080	9.800	9.280
CAREI	23182	11088	12094	3722	1907	1815
NEGRESTI-OAS	13871	6681	7190	2915	1462	1453
TĂSNAD	9528	4620	4908	1812	922	890

COMUNE	205.558	100.874	104.684	43.818	22.352	21.466
ACIS	2859	1378	1481	643	323	320
ANDRID	2681	1326	1355	533	275	258
APA	2887	1357	1530	593	253	340
ARDUD	6486	3134	3352	1386	691	695
BARSAU	2519	1248	1271	527	268	259
BATARCI	3741	1847	1894	1003	519	484
BELTIUG	3278	1556	1722	652	310	342
BERVENI	3614	1753	1861	702	353	349
BIXAD	7544	3833	3711	1620	832	788
BOGDAND	3227	1600	1627	568	294	274
BOTIZ	4863	2407	2456	1058	552	506
CALINESTI-OAS	4701	2373	2328	1205	621	584
CAMARZANA	2643	1359	1284	620	300	320
CAPLENI	4511	2170	2341	791	395	396
CAUAS	2539	1290	1249	480	284	196
CEHAL	1996	1007	989	333	177	156

După cum am mai subliniat și în rândurile anterioare, în mediul urban sătmărean trăiesc 161.723 de persoane, dintre care 84.659 sunt femei și 77.064 sunt bărbați. Trebuie precizat faptul că, la recensământul care prezintă aceste date, localitatea Ardud este încadrată la comune. Astăzi ea, alături de municipal Satu Mare, Carei, Tășnad și Negrești Oaș, face parte din orașele județului Satu Mare. Grupa de vârstă cuprinsă între 15–59 de ani reprezintă grupa cu cel mai mare număr de locuitori ai mediului urban sătmărean, ea fiind reprezentată de 111.657 de persoane, dintre care 53.920 sunt bărbați, iar 57.737 sunt femei. La celălalt capăt al graficului se încadrează grupa de vârstă care cuprinde populația cu vârstă de peste 60 de ani, alcătuită din 36.204 femei și 24.566 bărbați, adică din 60.770 persoane.

Cum era de așteptat, municipiul Satu Mare reprezintă orașul cu cel mai mulți locuitori, adică 115.142, dintre care 54.675 sunt bărbați și 60.467 sunt femei. Ca și în întregul județ, predominantă este populația matură, cuprinsă între 15-59 de ani (80.643), urmată apoi de copiii cuprinși între 0–14 ani (19.080). Remarcăm astfel că populația municipiului Satu Mare cunoaște un proces de întinerire, determinat de creșterea numărului de copii și scăderea numărului persoanelor vârsnice, fenomen favorizat și de condițiile socio-economice favorabile înregistrate în această perioadă.

Cele afirmate mai sus sunt valabile și pentru orașele Negrești Oaș și Tășnad, Careiul având o situație diferită, în sensul că aici nu se remarcă această întinerire a populației, persoanele mature, cu vârste cuprinse între 15–59 de ani și cele peste 60 de ani, fiind mai numeroase decât cele care se încadrează în grupa de vârstă cuprinsă între 0–15 ani. Acest lucru poate fi explicat și prin plecarea unui număr mare de tineri în municipiul Satu Mare, în Ungaria, Germania, sau în alte regiuni cu un potențial socio-economic mai ridicat.

Concluzionăm astfel că populația din mediul urban sătmărean este dominată de persoane cu vârste cuprinse între 15–59 de ani. Cu excepția orașului Carei, se remarcă un fenomen de întinerire a populației urbane, fapt datorat dezvoltării economiei și ridicării nivelului de trai. În orașe era mai ușor de găsit un loc de muncă, aici desfășurându-și activitatea cel mai mare număr de întreprinderi mari, mici și mijlocii care atrag forța de muncă și din mediul rural, creinduse condiții de muncă mai bune și, implicit, mai ușoare decât la sate.

Tabelul nr.2. – Populația județului Satu Mare din mediul rural sau urban

Ambele sexe	15-60 ani		60 de ani și peste			
	Masculin	Feminin	Ambele sexe	Masculin	Feminin	
235.164	116.929	118235	60.770	24566	36204	SATU MARE
111.657	53.920	57.737	22.537	9.053	13.484	MUNICIPII SI ORAȘE
80.643	38.702	41.941	15.419	6.173	9.246	SATU MARE
15475	7629	7846	3985	1552	2433	CĂREI
9329	4507	4822	1627	712	915	NEGRESTI-OAS
6210	3082	3128	1506	616	890	TASNAD
123.507	63009	60498	38.233	15513	22720	COMUNE
1616	816	800	600	239	361	ACIS
1539	821	718	609	230	379	ANDRID
1674	850	824	620	254	366	APA
3913	1965	1948	1187	478	709	ARDUD
1444	741	703	548	239	309	BARSAU
2281	1150	1131	457	178	279	BATARCI
1869	940	929	757	306	451	BELTIUG
2208	1126	1082	704	274	430	BERVENI
4961	2558	2403	963	443	520	BIXAD
1808	949	859	851	357	494	BOGDAND

3074	1557	1517	731	298	433	BOTIZ
2965	1530	1435	531	222	309	CALINESTI-OAS
1656	885	771	367	174	193	CAMAR-ZANA
2789	1430	1359	931	345	586	CAPLENI
1448	765	683	611	241	370	CAUAS
1145	612	533	518	218	300	CEHAL

În ceea ce privește populația din mediul rural, putem afirma faptul că ea este mult mai numeroasă decât populația urbană, numărul ei ridicându-se la 205.558 de persoane, dintre care 100.874 sunt bărbați și 104.684 sunt femei. Și în lumea satelor sătmărene se remarcă același fenomen de întinerire a populației ca și în mediul urban. În acest sens, sunt foarte relevante datele din tabelele alăturate, date care ne precizează faptul că persoanele cu vârste cuprinse între 15–59 de ani sunt în număr de 123.507, urmate apoi de copii cu vârste între 0–14 ani (43.818) și abia apoi de indivizii cu vârste mai mari de 60 de ani (38.233). La fel ca și în mediul urban, și în cel rural se înregistrează o creștere a nivelului de trai, o îmbunătățire a condițiilor de viață, datorate fie economiei locale, fie ajutorului financiar primit de la rudele apropiate plecate la muncă în străinătate. Pentru că, trebuie subliniat faptul că foarte mulți bărbați (pentru început) și apoi femei pleacă la muncă în străinătate pentru a investi apoi banii câștigați fie în mici afaceri familiale, fie în construcții impresionante care încep să apară în satele sătmărene. Copiii rămân în grija bunicilor, iar cei mai tineri care nu au plecat peste hotare se ocupă de noile afaceri ale familiei. Astfel, crește nivelul de trai din unele sate sătmărene, datorită capitalului obținut prin munca în străinătate.

Tabelul nr.3. – Populația județului Satu Mare din mediul rural sau urban

	TOTAL			0-14 ANI		
	Ambele sexe	Masculin	Feminin	Ambele sexe	Masculin	Feminin
CERTEZE	5446	2774	2672	1021	549	472
CRAIDOROLT	2188	1048	1140	442	231	211
CRUCISOR	2541	1259	1282	490	252	238
CULCIU	4013	1922	2091	749	359	390
DOBA	2784	1340	1444	519	258	261
DOROLT	3491	1777	1714	775	408	367
FOIENI	1882	859	1023	303	152	151
GHERTA MICA	3255	1647	1608	1036	492	544

HALMEU	7314	3655	3659	1743	900	843
HODOD	3199	1547	1652	599	305	294
HOMOROADE	2030	945	1085	327	162	165
LAZURI	5362	2672	2690	1162	609	553
LIVADA	7004	3421	3583	1534	769	765
MEDIESU AURIT	7249	3556	3693	1477	765	712
MICULA	3783	1877	1906	884	441	443
MOFTIN	4328	2134	2194	847	449	398
ODOREU	4855	2382	2473	1039	558	481
ORASU NOU	6862	3372	3490	1373	712	661
PAULESTI	4359	2118	2241	944	490	454
PETRESTI	1683	771	912	349	155	194
PIR	1769	891	878	348	196	152
PISCOLT	3263	1618	1645	657	341	316
POMI	2374	1146	1228	478	233	245
SACASENI	1337	650	687	247	118	129
SANISLAU	5195	2463	2732	923	452	471
SANTAU	2638	1286	1352	542	263	279
SAUCA	1468	719	749	288	138	150
SOCOND	2576	1290	1286	570	300	270
SUPUR	4677	2287	2390	864	457	407
TÂRNA MARE	3718	1758	1960	999	484	515
TARSOLT	3034	1565	1469	828	426	402
TEREBESTI	1578	752	826	351	178	173
TIREAM	2358	1127	1231	446	232	214
TURT	6847	3341	3506	2013	1030	983
TURULUNG	3845	1825	2020	869	440	429
URZICENI	1509	693	816	252	124	128
VALEA VINULUI	2268	1094	1174	412	214	198
VAMA	3670	1826	1844	885	469	416
VETIS	4475	2250	2225	920	498	422
VIILE SATU MARE	3242	1579	1663	599	296	303

Comuna sătmăreană cu cel mai mare număr de locuitori este comuna Bixad, fiind populată de 7.544 de persoane, dintre care 3.833 sunt bărbați, iar 3.711 sunt femei. O altă comună care se bucură de un număr mare de locuitori este Turț, care are o populație de 6.847, dintre care 3.341 sunt de gen masculin

și 3.506 sunt de gen feminin. În sfârșit, cea de a treia localitate, care ulterior va fi ridicată la rangul de oraș, este Ardud, ea fiind populată de 6.486 locuitori, 3.134 bărbați și 3.352 femei. În schimb, așezarea cu cel mai mic număr al populației este Săcășeni, 1.337 de persoane, dintre care 650 sunt bărbați și 687 sunt femei.

Tabelul nr.4. – Populația județului Satu Mare în funcție de domiciliu

Județul Sexul	Populația stabilă total	Cu domiciliul în localitatea de recensare	Cu domiciliul în altă localitate din județul de recensare			Cu domiciliul în alt județ decât cel de recensare			Cu domiciliul în altă țară
			Total	Din care în		Total	Din care în		
				Municipii și orașe	comune		Municipii și orașe	comune	
Ambele sexe	367.281	355.184	8.490	3.527	4.963	3.389	2.231	1.158	218
masculin	177.938	171.585	4.369	1.810	2.559	1.852	1.215	637	132
feminin	189.343	183.599	4.121	1.717	2.404	1.537	1.016	521	86

Tabelul nr.5. – Populația județului Satu Mare cu domiciliu în mediul urban

Județul Sexul	Populația stabilă total	Cu domiciliul în localitatea de recensare	Cu domiciliul în altă localitate din județul de recensare			Cu domiciliul în alt județ decât cel de recensare			Cu domiciliul în altă țară
			Total	Din care în		Total	Din care în		
				Municipii și orașe	comune		Municipii și orașe	comune	
Urban Ambele sexe	161.723	157.145	3.249	468	2.781	1.193	787	406	136
masculin	77.064	74.470	1.779	284	1.495	734	458	276	81
feminin	84.659	82.675	1.470	184	1.286	459	329	130	55

Tabelul nr.6. – Populația județului Satu Mare cu domiciliu în mediul rural

Județul Sexul	Populația stabilă total	Cu domiciliul în localitatea de recensare	Cu domiciliul în altă localitate din județul de recensare			Cu domiciliul în alt județ decât cel de recensare			Cu domiciliul în altă țară
			Total	Din care în		Total	Din care în		
				Municipii și orașe	comune		Municipii și orașe	comune	
Rural Ambele sexe	205.558	198.039	5.241	3.059	2.182	2.196	1.444	752	82
masculin	100.874	97.115	2.590	1.526	1.064	1.118	757	361	51
feminin	104.684	100.924	2.651	1.533	1.118	1.078	687	391	31

Cele trei tabele care conțin date cu privire la domiciliul persoanelor recensate în anul 2002 reprezintă încă o bază pentru cele afirmate în rândurile de mai sus referitor la împărțirea populației în funcție de mediul rural sau urban în care trăiește, dar și în funcție de genul (masculin sau feminin) al acesteia. De asemenea, ele oferă informații și despre migrația locuitorilor sătmăreni.

2. Structura etnică a populației județului Satu Mare

Din punct de vedere etnic, populația județului este foarte variată, în această regiune locuind mai multe naționalități, precum: români, maghiari, germani, romi, ucrainiei, evrei, sârbi, cehi, polonezi, etc. Atât în 1992, cât și în 2002, românii erau cei mai numeroși, adică 234.541 în 1992 și 216.085 în 2002. Populația maghiară, în 1992, era reprezentată de 140.392 persoane, pentru ca în 2002, numărul ea să scadă la 129.258 de persoane. O diminuare impresionantă o cunoaște numărul populației germane locuitoare a județului Satu Mare. În 1992, în această regiune au fost recenzați 14.351 de locuitori având declarată această etnie, pentru ca, în 2002, să fie identificate doar 6.417 de persoane care au fost înregistrate ca fiind germane. Această scădere impresionantă se datorează, în primul rând, emigrării masive a germanilor sătmăreni în Germania și stabilirii lor definitive acolo.

Tabela nr.7. – Populația din punct de vedere etnic în județul Satu Mare potrivit recensămintelor din 1992 și 2002

Anul	Total populație	Români	Maghiari	Rromi	Ucrainieni	Germani	Ruși	Turci	Tătari	Sârbi
1992	400.789	234.541	140.392	9.823	1.320	14.351	18	3	-	27
2002	367.281	216.085	129.258	13.478	1.556	6.417	27	14	-	24

Tabela nr.8. – Populația din punct de vedere etnic în județul Satu Mare potrivit recensămintelor din 1992 și 2002

Anul	Total populație	Slovaci	Bulgari	Greci	Evrei	Cehi	Polonezi	Armeni	Alta etnie	Nedeclarată
1992	400.789	8	21	93	110	20	30	24	118	-
2002	367.281	8	24	145	75	12	17	25	368	46

Între 1992 și 2002 se remarcă o creștere mare a populației de etnie rromă. În 1992, numărul acesteia era de 9.823 persoane, pentru ca în 2002 să fie înregistrate 13.478 de persoane. Acest fapt se poate datora natalității ridicate înregistrată de această etnie în intervalul de timp avut în vedere, dar și datorită faptului că tot mai multe persoane își recunosc această etnie datorită politici favorabile pe care statul începe să o ducă vis á vis de aceste persoane (programe de integrare în societate, programe de creștere a nivelului de școlarizare, ajutoare sociale, etc.)

Tabela nr.9. – Populația județului Satu Mare în funcție de etnie și de sex

	Romani	Maghiari	Rromi	Ucrainieni	Germani	Rusi-	Turci	Tătari	Sârbi	Slovaci
Ambele sexe	367281	216085	129258	13478	1556	6417	27	14	-	20
Masculin	177938	105678	61441	6797	767	2976	12	13	-	10
Feminin	189343	110407	67817	6681	789	3441	15	1	-	10

Tabela nr.10. – Populația județului Satu Mare în funcție de etnie și de sex

Bulgari	Croați	Greci	Evrei	Cehi	Polonezi	Italiani	Chinezi	Armeni	Ceangăi	Altă etnie	Nedeclarată	
5	-	2	36	1	3	36	14	3	10	94	36	Ambele sexe
2	-	2	23	-	-	29	8	3	7	63	17	Masculin
3	-	-	13	1	3	7	6	-	3	31	19	Feminin

Românele sunt în număr mai mare (110.407) decât bărbații de aceeași etnie (105.678). Aceeași caracteristică o au și etnia maghiară, germană, ucrainiană, rusă, slovacă. Bărbații rromi, evrei și chinezi sunt însă mai numeroși decât femeile care s-au declarat ca aparținând acestor ultime etnii menționate.

3. Structura profesională a populației județului Satu Mare

Din punct de vedere confesional, predominantă sunt ortodocșii cu 185.900 credincioși. Cea mai mare parte a acestora sunt de etnie română (178.019), lor li se adaugă ucrainienii și o parte din rromi. Maghiarii sunt cei care, în cel mai mare număr, au adoptat religia reformată. Alături de aceasta, mai se adaugă romano-catolicismul, dar și alte confesiuni neoprotestante (baptistă, pentecostală, adventistă, etc.). Pe lângă maghiari, germanii sunt cei care îmbrățișează religia romano-catolică (6.119). Există, însă, și o comunitate formată din 5.392 de români adepți ai acestei confesiuni. Marea lor majoritate s-au orientat spre catolicismul de rit latin după ce cultul greco-catolic a fost interzis pe teritoriul României. Numărul greco-catolicilor a crescut semnificativ după înlăturarea regimului comunist, când aceștia și-au redobândit dreptul de a organiza și participa la oficierea acestui cult. Comunitatea evanghelică reprezintă comunitatea cu cel mai mic număr de membrii, doar 24. La fel de mic este și numărul celor care sunt evanghelici de confesiune augustină (24).

Tabelul nr.11. – Populația județului Satu Mare în funcție de confesiune

Confesiune	Număr
Ortodoxă	185.900
Romano-catolică	66.247
Reformată	68.619
Greco-catolică	29.200
Penticostală	8.517
Baptistă	1.721
Adventistă de ziua a Șaptea	903
Musulmană	59
Unitariană	119
Creștină după Evanghelie	187
Creștină de rit vechi	44
Evanghelică lutherană sinodo-presbiteriană	121
Evanghelică	24
Evanghelică de confesiune augustană	26
Mozaică	109
Altă religie	4.513
Fără religie	522
Atei	128
Religie nedeclarată	322

4. Starea civilă a populației din județul Satu Mare

Un aspect deosebit de important în studiul populației este cel reprezentat de starea civilă a acesteia, date care oferă o imagine amplă asupra modului și concepției de viață a oamenilor dintr-o anumită perioadă de timp, dar și dintr-o anumită regiune.

Cum era și firesc cel mai mare număr de persoane necăsătorite este reprezentat de cei care se încadrează în grupele de vârstă cuprinse între 0–14 ani (71.347). Pe măsură ce vârsta persoanelor crește, numărul celor necăsătoriți scade treptat, ajungându-se ca la grupa de vârstă cuprinsă între 40–44, el să fie doar de 2.394. Acesta este un punct de cotitură, pentru că de la această grupă de vârstă, el va începe ușor să crească, însă nu va atinge punctul maxim de la prima grupă de vârstă. În ceea ce privește persoanele căsătorite, în județul Satu Mare, acestea sunt în număr de 175.564 de persoane, dintre care 87.032 sunt bărbați și 88.532 sunt femei. Marea majoritate, adică 20.172, are vârste cuprinse între 40–44 de ani. Cele mai puține persoane căsătorite au fost cele cu vârste cuprinse în grupa de 70-74 de ani, fapt explicat prin numărul mare de decese înregistrate la această vârstă.

Persoanele în dreptul cărora la starea civilă scrie ca fiind divorțate sunt în număr de 11.305, dintre care 4.624 sunt femei și 6.681 sunt bărbați. Grupa de vârstă 45–49 de ani este cea care cuprinde cel mai mare număr de persoane care au ales să pună capăt căsniciei prin divorț, și anume 10.488 de persoane. De cealaltă parte se situează grupa de vârstă cuprinsă între 15–19 ani, unde au fost consemnate doar 13 cazuri de divorț. Numărul mic al acestora se explică și prin faptul că puține căsătorii erau înregistrate la acea vârstă fragedă, recensământul din 2002 consemnând doar 1.048 de astfel de situații. Altă explicație este și faptul că aceste căsătorii la vârste atât de fragede au la bază fie dragostea dintre tineri, fie apariția unui copil, mai rar la temelia lor stând interesele economice. Nedepășind perioada adolescenței, tinerii căsătoriți cred în supremația și triumful dragostei asupra tuturor greutăților (concepție pe care o vor pastra, sau nu, de-a lungul timpului), fapt care contribuie iar la reducerea numărului de divorțuri la grupele de vârstă mai mică.

Tabelul nr.12. – Starea civilă a populației din județul Satu Mare (0–44 ani)

Starea civilă	Sexul	Populația stabilă	G r u p a						
			0-14 ani	15-19 ani	20-24 ani	25-29 ani	30-34 ani	35-39 ani	40-44 ani
Starea civilă	Ambele sexe	367.281	71.347	2.9377	2.7740	2.9588	3.0952	22.594	25.363
	Masculin	177.938	36.443	14.981	14.028	15.206	15.591	11.439	12.596
	Feminin	189.343	34.904	14.396	13.712	14.382	15.361	11.155	12.767
Necăsătorit/ă	Ambele sexe	145.276	71.347	28.307	19.266	10.355	5.367	2.647	2.394
	Masculin	80.632	36.443	14.916	11.893	6.956	3.668	1.870	1.648
	Feminin	64.644	34.904	13.391	7.373	3.399	1.699	777	746
Căsătorit/ă	Ambele sexe	175.564	-	1.048	8.196	18.237	2.3611	18.060	20.172
	Masculin	87.032	-	59	2.080	7.951	11.236	8.924	9.983
	Feminin	88.532	-	989	6.116	10.286	12.375	9.136	10.189
Divorțat/ă	Ambele sexe	11.305	-	13	251	889	1.696	1.423	1.768
	Masculin	4.624	-	4	50	283	656	596	800
	Feminin	6.681	-	9	201	606	1.040	827	968
Vaduv/ă	Ambele sexe	35.136	-	9	27	107	278	464	1.029
	Masculin	5.650	-	2	5	16	31	49	165
	Feminin	29.486	-	7	22	91	247	415	864

Tabelul nr.13. – Starea civilă a populației din județul Satu Mare (45–75 ani)

Starea civilă	Sexul	Populația stabilă	G r u p a						
			45-49 ani	50-54 ani	55-59 ani	60-64 ani	65-69 ani	70-74 ani	75 ani
Starea civilă	Ambele sexe	367.281	147	145	132	142	138	78	58
	Masculin	177.938	26.485	23.955	19.110	17.636	15.738	12.729	14.667
	Feminin	189.343	12.790	1.1577	8.721	7.818	6.554	5.058	5.136
	Ambele sexe	145.276	13.695	12.378	10.389	9.818	9.184	7.671	9.531
Necăsătorit/ă	Masculin	80.632	1.958	1.253	722	547	399	306	408
	Feminin	64.644	1.319	808	423	308	162	128	90
Casătorit/ă	Ambele sexe	175.564	639	445	299	239	237	178	318
	Masculin	87.032	20.937	18.717	14.124	12.002	9.488	6.313	4.659
	Feminin	88.532	10.449	9.741	7.448	6.600	5.447	3.873	3.241
	Ambele sexe	11.305	10.488	8.976	6.676	5.402	4.041	2.440	1.418
Divortat/ă	Masculin	4.624	1.798	1.341	836	589	353	198	150
	Feminin	6.681	784	623	344	260	128	57	39
Văduv/ă	Ambele sexe	35.136	1.014	718	492	329	225	141	111
	Masculin	5.650	1792	2644	3428	4498	5498	5912	9450
	Feminin	29.486	238	405	506	650	817	1000	1766

Numărul văduvilor este de 35.136 de persoane, dintre care 5.650 erau bărbați și 29.486 erau femei. Cel mai mare număr de văduvi este consemnat pentru grupa de vârstă cuprinsă între 45–49 de ani (1.014), doar 9 persoane cu vârste cuprinse între 15–19 ani, au fost înregistrate ca văduve, această fiind și cel mai mic număr al celor care și-au declarat această stare civilă.

5. Populația județului Satu Mare în funcție de educație

Nivelul de instruire al locuitorilor județului Satu Mare este foarte important, el, de asemenea, oferindu-ne o imagine despre modul de viață și mentalitatea populației din această regiune.

La recensământul din 2002 au fost înregistrate 14.886 de persoane care erau absolvente ale unei instituții de învățământ superior. Dintre acestea 8.538

erau bărbați și 6.348 erau femei. 12.362 proveneau din mediul urban și 2.524 din mediul rural. Faptul că numărul bărbaților cu studii superioare este mai mare decât cel al femeilor se poate explica și prin aceea că acestea erau mai înclinate spre viața de familie, dorind încheierea unei căsnicii și întreținerea gospodăriei. În ceea ce privește explicarea diferenței mari dintre absolvenții cu studii superioare din mediul urban și cei din mediul rural, trebuie să ținem seama de condițiile dificile de la sate, de accesul greu la informație, de greutățile pe care trebuie să le depășească un tânăr din acest mediu pentru a termina liceul și apoi facultatea. Naveta spre oraș pentru urmarea cursurilor unui liceu, gospodăria cu diferitele sale munci, reprezintă câteva motive care au redus numărul celor din mediul rural care au absolvit un liceu și apoi o facultate.

Cei mai mulți dintre sătmărenii cu studii superioare au fost absolvenți ai unor institute tehnice (5.515). Ei sunt urmași de cei care s-au specializat în științe socio-umane, chimie, fizică, matematică, biologie (3.915). Economisții cu studii superioare numărău 1.918 persoane, absolvenții de științe juridice 1.012, iar cei de medicină 927 persoane. Artele plastice au atras doar 223 de sătmăreni care au absolvit cursurile unei instituții de învățământ superior din acest domeniu. În mod firesc, majoritatea absolvenților din domeniul tehnic erau bărbați (3.972) și doar 1.543 erau femei. Dar acestea predomină în ceea ce privește numărul absolvenților de științe socio-umane, chimie, fizică, matematică, biologie: 2.227, față de numai 1.688 de bărbați. Și în ceea ce privește științele economice și medicina, femeile conduc din punct de vedere numeric, fiind absolvente de științe economice 1.000 de femei, iar de medicină 558. Mai mulți bărbați s-au orientat însă spre științele juridice (651) și înspre arte plastice (120).

Tabelul nr.14. – Populația județului Satu Mare în funcție de educație

NIVELUL SI PROFILUL INSTITUȚIEI DE ÎNVĂȚĂMÂNT ABSOLVITE	TOTAL			MUNICIPII SI ORAȘE			COMUNE		
	Ambele sexe	Masculin	Feminin	Ambele sexe	Masculin	Feminin	Ambele sexe	Masculin	Feminin
ÎNVĂȚĂMÂNT SUPERIOR	14886	8538	6348	12362	6993	5369	2524	1545	979
A. DE LUNGA DURATA	13731	7903	5828	11515	6522	4993	2216	1381	835
TEHNIC	5515	3972	1543	4685	3338	1347	830	634	196
Industrie	3255	2278	977	2947	2054	893	308	224	84
- Mine	123	98	25	89	73	16	34	25	9
- Petrol și geologie	97	57	40	72	44	28	25	13	12

- Energie electrica si electrotehnica	303	255	48	283	236	47	20	19	1
- Metalurgie	103	71	32	88	58	30	15	13	2
- Construcții de mașini	1932	1528	404	1799	1410	389	133	118	15
- Tehnologie chimica	257	80	177	234	72	162	23	8	15
- Industria Lemnului si materialelor de construcții	160	109	51	133	94	39	27	15	12
- Industria ușoara	218	51	167	196	45	151	22	6	16
- Industria alimentara	62	29	33	53	22	31	9	7	2
Arhitectura si construcții	615	443	172	567	409	158	48	34	14
- Construcții si geodezie	569	415	154	522	382	140	47	33	14
- Arhitectura si urbanism	46	28	18	45	27	18	1	1	-
Agricultura	1157	877	280	735	543	192	422	334	88
- Agricol	710	501	209	452	309	143	258	192	66
- Zootehnic	208	167	41	129	102	27	79	65	14
- Medicina veterinara	239	209	30	154	132	22	85	77	8
Silvicultura	91	83	8	75	69	6	16	14	2
Transporturi si telecomunicații	137	118	19	130	112	18	7	6	1
Alte specialități tehnice	260	173	87	231	151	80	29	22	7
UNIVERSITAR	3915	1688	2227	2912	1148	1764	1003	540	463
Chimie, matematica, fizica	1020	417	603	861	346	515	159	71	88
Biologie, geografie, istorie, filozofie	666	293	373	523	220	303	143	73	70
Filologie, jurnalistica	761	201	560	620	148	472	141	53	88
Sociologie, psihologie	122	28	94	101	22	79	21	6	15
Științe politice si administrative	69	43	26	61	36	25	8	7	1
Educație fizica si sport	235	162	73	194	131	63	41	31	10
Pedagogie	459	111	348	254	47	207	205	64	141

Teologie	583	433	150	298	198	10	285	235	50
ȘTIINȚE ECONOMICE	1918	918	1000	1778	837	941	140	81	59
ȘTIINȚE JURIDICE	1012	651	361	933	602	331	79	49	30
MEDICO-FARMACEUTIC	927	369	558	818	325	493	109	44	65
Farmaceutic	173	38	135	158	35	123	15	3	12
Medicina generala	644	275	369	560	239	321	84	36	48
Stomatologie	110	56	54	100	51	49	10	5	5
ARTISTIC	223	120	103	203	109	94	20	11	9
Arte plastice si decorative	72	41	31	62	34	28	10	7	3
Muzica	97	44	53	90	43	47	7	1	6
Arta teatrala, cinematografie, televiziune	54	35	19	51	32	19	3	3	-
ALTE INSTITUȚII DE INVATAMANT SUPERIOR	221	185	36	186	163	23	35	22	13

Tabelul nr.15. – Populația județului Satu Mare în funcție de educație

NIVELUL SI PROFILUL INSTITUȚIEI	TOTAL			MUNICIPII SI ORASE			COMUNE		
	Ambele sexe	Mas-culin	Feminin	Ambele sexe	Mas-culin	Feminin	Ambele sexe	Mas-culin	Feminin
DE INVATAMANT ABSOLVITE									
B. DE SCURTA DURATA	1155	635	520	847	471	376	308	164	144
TEHNIC	641	460	181	498	354	144	143	106	37
Industrie	542	396	146	429	313	116	113	83	30
- Mine, petrol, geologie tehnologie chimica	106	70	36	65	39	26	41	31	10
- Energie electrica si electrotehnica	101	80	21	78	62	16	23	18	5
- Metalurgie si construcții de mașini	259	195	64	229	174	55	30	21	9
- Industria lemnului si materialelor de constructii ușoara, alimentara, transporturi si telecomunicații etc	76	51	25	57	38	19	19	13	6
Arhitectura si construcții	57	34	23	45	26	19	12	8	4
Agricultura si silvicultura	42	30	12	24	15	9	18	15	3
ȘTIINȚE POLITICE SI ADMINISTRATIVE	69	19	50	57	17	40	12	2	10
ȘTIINȚE ECONOMICE	114	46	68	90	34	56	24	12	12

MEDICO-FARMACEUTIC	42	16	26	29	14	15	13	2	11
EDUCAȚIE FIZICĂ ȘI SPORT	26	20	6	17	12	5	9	8	1
ȘTIINȚE JURIDICE (inclusiv servicii de securitate)	28	24	4	16	12	4	12	12	-
COLEGIILE UNIVERSITARE (alte profiluri, inclusiv informatică)	235	50	185	140	28	112	95	22	73
II. ÎNVĂȚĂMÂNT POSTLICEAL ȘI DE MAIȘTRI	7368	3662	3706	5832	2871	2961	1536	791	745
Scoli postliceale (și de maiștri) cu profil tehnic	3800	2919	881	3065	2304	761	735	615	120
- industrial	2221	1738	483	1913	1487	426	308	251	57
- construcții și arhitectură	361	261	100	311	223	88	50	38	12
- agricol	304	247	57	159	114	45	145	133	12
- silvic	73	61	12	45	36	9	28	25	3
transporturi și telecomunicații	374	252	122	282	179	103	92	73	19
- alte profiluri tehnice	467	360	107	355	265	90	112	95	17
Scoli postliceale cu profilul:									
- informatică	86	45	41	69	37	32	17	8	9
- economic, administrativ, comerț, cooperatie și servicii	972	312	660	790	255	535	182	57	125
- pedagogic	390	54	336	247	33	214	143	21	122
- sanitar	1952	230	1722	1565	185	1380	387	45	342
- artistic, educație fizică și sport	78	54	24	51	35	16	27	19	8
Seminarii teologice postliceale	90	48	42	45	22	23	45	26	19

Învățământul secundar superior a fost absolvit de 110.580 de persoane, dintre care 61.198 erau bărbați și 49.382 femei. Marea lor majoritate proveneau din mediu urban, și anume 66.805, față de 43.775 care proveneau din mediul rural. Marea majoritate a celor care au terminat o instituție de învățământ secundar superior, a absolvit un liceu (65.739) și doar apoi urmează cei care au absolvit o instituție de învățământ profesional și de ucenici (44.841). Bărbații sunt cei care s-au orientat în numărul cel mai mare spre acest domeniu (32.471), iar femeile sunt cele care au absolvit în numărul cel mai mare, o instituție liceală (37.012). Totuși liceele cu profil tehnic (41.349) sunt liceele care au cel mai mare număr de absolvenți, abia pe urmă situându-se cele cu profil teoretic (18.889).

Tabelul nr. 16. – Populația județului Satu Mare în funcție de educație

NIVELUL ȘI PROFILUL INSTITUȚIEI DE ÎNVĂȚĂMÂNT ABSOLVITE	TOTAL			MUNICIPII ȘI ORAȘE			COMUNA		
	Ambele sexe	Masculin	Feminin	Ambele sexe	Masculin	Feminin	Ambele sexe	Masculin	Feminin
III. ÎNVĂȚĂMÂNT SECUNDAR	220625	108786	111839	103722	48692	55030	116903	60094	56809
A. SECUNDAR SUPERIOR	110.580	61.198	49.382	66.805	33752	33053	43.775	27446	16329
ÎNVĂȚĂMÂNT LICEAL	65739	28727	37012	45179	19002	26177	20560	9725	10835
Licee cu profil teoretic	18889	6539	12350	14084	4752	9332	4805	1787	3018
- profil teoretic	18511	6332	12179	13812	4604	9208	4699	1728	2971
- informatică	378	207	171	272	148	124	106	59	47
Licee cu profil tehnologic	41349	20708	20641	27252	13190	14062	14097	7518	6579
- tehnic	29688	16192	13496	20316	10866	9450	9372	5326	4046
- agromontan	92	49	43	46	23	23	46	26	20
- agricultura, piscicultura și veterinar	5119	2685	2434	2233	1132	1101	2886	1553	1333
- silvic	583	395	188	316	199	117	267	196	71
- economic, administrativ, juridic, comerț, cooperatie, finanțe, statistică, servicii	5547	1217	4330	4200	906	3294	1347	311	1036
- alte profiluri tehnologice	320	170	150	141	64	77	179	106	73
Licee cu profil vocational	5501	1480	4021	3843	1060	2783	1658	420	1238
- sportiv	277	135	142	217	111	106	60	24	36
- de artă (arta plastică, muzică și coregrafie)	293	136	157	243	117	126	50	19	31
- pedagogic	2605	247	2358	1684	118	1566	921	129	792
- militar	691	647	44	558	527	31	133	120	13
- teologic	361	150	211	196	79	117	165	71	94
- sanitar	1080	89	991	830	68	762	250	21	229
- alte profiluri vocationale	194	76	118	115	40	75	79	36	43
ÎNVĂȚĂMÂNT PROFESIONAL ȘI DE UCENICI	44841	32471	12370	21626	14750	6876	23215	17721	5494
Scoli profesionale cu profil tehnic	40178	30222	9956	19623	14041	5582	20555	16181	4374
- industrial	33401	24270	9131	17279	12036	5243	16122	12234	3888

- construcții	2474	2289	185	950	876	74	1524	1413	111
- agricol	2590	2141	449	586	424	162	2004	1717	287
- silvic	420	351	69	149	122	27	271	229	42
- transporturi si telecomunicații	1293	1171	122	659	583	76	634	588	46
Scoli profesionale economice, administrative, comerț, cooperatie si servicii	1662	480	1182	1049	282	767	613	198	415
Scoli profesionale sanitare	425	64	361	282	36	246	143	28	115
Scoli profesionale de arta	79	47	32	32	18	14	47	29	18
Alte scoli profesionale	2497	1658	839	640	373	267	1857	1285	572
B. SECUNDAR INFERIOR (GIMNAZIAL)	110045	47588	62457	36917	14940	21977	73128	32648	40480
General	109161	47084	62077	36402	14616	21786	72759	32468	40291
Special	884	504	380	515	324	191	369	180	189
IV. INVATAMANT PRIMAR	63954	8286	35668	20357	8946	11411	43597	19340	24257
General	63094	27836	35258	19944	8728	11216	43150	19108	24042
Special	645	371	274	348	198	150	297	173	124
Cursuri de alfabetizare	215	79	136	65	20	45	150	59	91
V. FARA SCOALĂ ABSOLVITA	18919	7497	11422	4593	1941	2652	14326	5556	8770
VI. SCOALĂ ABSOLVITA NEDECLARATA	364	152	212	124	67	57	240	85	155

6. Populația inactivă a județului Satu Mare

Prin populație inactivă trebuie să înțelegem populația care nu este încadrată în câmpul de muncă din diferite motive: fie nu are vârsta necesară, fiind prea tineri (copii), fie au atins vârsta legală pentru a se pensiona; fie este casnică, fie este întreținută de alte persoane fizice sau juridice.

La ultimul recensământ, organizat în anul 2002, pentru județul Satu Mare, au fost identificate 218.590 de persoane, femei și bărbați, care au fost încadrate la rubrica de populație inactivă. Dintre acestea 61.571 sunt elevi și studenți, 90.764 sunt pensionari, 26.293 sunt casnice, 31.888 erau întreținute de alte persoane și 1.692 erau întreținute de organizații private. Cel mai mare număr de elevi este cuprins în grupa de vârstă mai mică de 14 ani. Este interesant faptul că există 6 persoane cu vârste cuprinse între 55-59 de ani

care sunt înregistrate ca fiind elevi sau studenți și ca fiind populație inactivă. Cu această excepție numărul elevilor și al studenților, ca persoane inactice, scade simțitor pe măsură ce crește grupa de vârstă din care fac parte.

Așa cum am arătat mai sus, pensionarii reprezintă grupul cel mai mare al populației inactive din județul Satu Mare. Cei mai mulți dintre aceștia au vârsta cuprinsă între 60-64 de ani, iar cei mai puțini au vârste cuprinse între 15-19 ani. Probabil aceștia au deficiențe fizice sau psihice care îi împiedică să fie încadrați în câmpul de muncă, primind astfel o pensie de la stat.

Tabelul nr.17. – Populația inactivă din județul Satu Mare

TOTAL	Elevi-studenți	Pensionari	Casnice	Întreținuți de alte persoane	Întreținuți de organi private zatii	situații	GRUPA DE VÂRSTA
218.590	61571	90764	26293	31888	1692	6382	Ambele sexe
64881	36688	-	-	27912	281	-	sub 14 ani
6466	6034	-	-	422	10	-	14 ani
20123	16534	45	1487	1245	141	671	15 - 19 ani
7718	2015	163	3356	770	211	1203	20 - 24 ani
6310	215	245	4129	372	181	1168	25 - 29 ani
6171	58	638	4067	213	177	1018	30 - 34 ani
4623	11	979	2694	146	90	703	35 - 39 ani
6666	5	3102	2689	138	104	628	40 - 44 ani
10256	3	7156	2390	122	89	496	45 - 49 ani
13549	2	11209	1911	78	95	254	50 - 54 am
15034	6	13665	1127	64	63	109	55 - 59 am
15810	-	14.896	747	53	66	48	60 - 64 am
14622	-	13741	726	75	51	29	65 - 69 am
12097	-	11463	464	87	61	22	70 - 74 ani 75 ani
14264	-	13462	506	191	72	33	și peste
93050	30971	38978	518	16572	865	5146	Masculin
33142	18803	-	-	14198	141	-	sub 14 ani
3301	3050	-	-	244	7	-	14 ani
9402	8030	23	63	747	77	462	15 - 19 ani
2654	938	85	78	494	110	949	20 - 24 ani
1627	118	129	66	258	99	957	25 - 29 am
1549	21	331	73	155	89	880	30 - 34 am
1342	6	513	62	119	55	587	35 - 39 am
2220	1	1475	51	112	53	528	40 - 44 am
3724	1	3142	47	83	42	409	45 - 49 am

5561	1	5206	33	53	48	220	50 - 54 am
6208	2	6031	19	24	40	92	55 - 59 ani
6764	-	6669	10	16	33	36	60 - 64 am
5976	-	5921	4	17	22	12	65 - 69 am
4687	-	4634	6	14	27	6	70 - 74 ani 75 ani
4893	-	4819	6	38	22	8	și peste
125540	30600	51786	25775	15316	827	1236	Feminin
31739	17885	-	-	13714	140	-	sub 14 ani
3165	2984	-	-	178	3	-	14 ani
10721	8504	22	1424	498	64	209	15 - 19 an-
5064	1077	78	3278	276	101	254	20 - 24 am
4683	97	116	4063	114	82	211	25 - 29 am
4622	37	307	3994	58	88	138	30 - 34 an-
3281	5	466	2632	27	35	116	35 - 39 am
4446	4	1627	2638	26	51	100	40 - 44 am
6532	2	4014	2343	39	47	87	45 - 49 am
7988	1	6003	1878	25	47	34	50 - 54 an-
8826	4	7634	1108	40	23	17	55 - 59 an
9046	-	8227	737	37	33	12	60 - 64 an
8646	-	7820	722	58	29	17	65 - 69 an
7410	-	6829	458	73	34	16	70 - 74 ani 75 ani
9371	-	8643	500	153	50	25	și peste

În ceea ce privește împărțirea pe sexe a pensionarilor, trebuie să precizăm faptul că femeile dețin numărul cel mai mare, și anume 51.786, fiind înregistrți doar 38.978 de bărbați. Faptul este explicat și prin vârsta de pensie mai înaintată pentru persoanele de gen masculin, dar și prin mortalitatea mai ridicată în cadrul acestei categorii de populație.

De asemenea, la rubrica de casnice au fost notate 25.775 de femei și doar 518 bărbați. De obicei, îngrijirea copiilor și a gospodăriei cade în seama femeilor, bărbații fiind aceia care asigură partea financiară necesară vieții de zi cu zi a unei familii. Foarte puțini dintre aceștia acceptă să stea acasă, să se ocupe doar de treburile casnice și să fie "întreținut" financiar de către soție. Iată de ce numărul populației feminine este cu mult mai mare decât cel al populației masculine care au fost înregistrate la rubrica de populație inactivă casnică. Interesant este faptul că cel mai mare număr (78) de bărbați casnici au vârste cuprinse între 20–24 de ani. Probabil, ei abia au terminat studiile în învățământul secundar, urmând fie să frecventeze o instituție de învățământ superior, fie să

se încadreze în câmpul muncii. Este greu de crezut că la o astfel de vârstă ei vor accepta să fie casnici pentru o lungă perioadă de timp. În ceea ce privește populația feminină, cel mai mare număr (4.063) de casnice au vârstele cuprinse între 25–29 de ani, vârstă la care femeile sunt, de obicei, ocupate cu îngrijirea copiilor prea mici pentru a fi înscriși într-o instituție de învățământ preșcolar.

7. Populația din județul Satu Mare în funcție de locul nașterii

Marea majoritate a populației sătmărene s-a născut în acest județ, 97.291 de persoane s-au născut în mediul urban, iar 168.394 s-au născut în mediul rural. Un număr relativ mic de persoane care au domiciliul în Satu Mare s-a născut în alte județe decât cel de domiciliu. Dintre aceștia, 14.063 au venit pe lume în municipiile sau orașele din alte regiuni ale țării, iar 16.856 în comune din diferite județe ale României. Femeile venite din alte zone și stabilite în Satu Mare dețin un număr mai mare decât bărbații, și anume 16.396 de persoane de sex feminin față de 15.523 de bărbați. În străinătate au fost născute 1.438 de persoane care, în 2002, aveau domiciliu în județul Satu Mare. Dintre acestea, 621 erau bărbați și 817 erau femei. Predominarea persoanelor de gen feminin care domiciliază în Satu Mare, dar s-au născut în alte județe sau țări se explică și prin faptul că ele s-au căsătorit cu bărbați sătmăreni, urmându-i pe aceștia în localitatea lor natală.

Tabelul nr.18. – Populația din județul Satu Mare în funcție de locul nașterii

Sexul	Total populație stabilă	Locul nașterii						
		În localitatea de recensare		În altă localitate din județul de recensare		În alt județ		În altă țară
		Municipii și orașe	Comune	Municipii și orașe	Comune	Municipii și orașe	Comune	
Ambele sexe	367.281	97.291	168.394	11.939	57.300	14.063	16.856	1.438
Masculin	177.938	47.744	84.616	5.671	24.763	6.764	7.759	621
Feminin	189.343	49.547	83.778	6.268	32.537	7.299	9.097	817

8. Populația județului Satu Mare în funcție de vârstă

Studierea vârstei locuitorilor județului Satu Mare ne oferă o amplă imagine a stării de întinerire sau de îmbătrânire a populației din această regiune. Tabelele care conțin date referitoare la acest aspect relevă faptul că, în 2002,

persoanele cu vârsta de 14 de ani, adică cele născute în anul 1988, erau cele mai numeroase, fiind înregistrate 5.328 de astfel de indicivzi. Urmează, apoi, cele născute în anii 1967, cu 5.150 de persoane, și cele născute în 1989 (5.074) și 1987 (5.041). Aceste realități sunt datorate și politicii de sporire demografică, politică care a fost dusă de regimul comunist, fiind aspru pedepsiți cei care încercau să i se opună.

Tabelul nr.19

Vârsta	Anul Naș-terii	TOTAL			MUNICIPII SI ORAȘE			COMUNE		
		Ambele sexe	Masculin	Feminin	Ambele sexe	Masculin	Feminin	Ambele sexe	Masculin	Feminin
SM		367281	177938	189343	161723	77064	84659	205558	100874	104684
Sub 1 an	2002	766	404	362	274	138	136	492	266	226
	2001	3069	1576	1493	1113	554	559	1956	1022	934
1 an	2001	826	406	420	323	154	169	503	252	251
	2000	3169	1619	1550	1137	578	559	2032	1041	991
2 ani	2000	915	485	430	324	179	145	591	306	285
	1999	3045	1556	1489	1025	524	501	2020	1032	988
3 ani	1999	796	414	382	268	141	127	528	273	255
	1998	3295	1639	1656	1162	595	567	2133	1044	1089
4 ani	1998	828	418	410	313	154	159	515	264	251
	1997	3175	1559	1616	1116	559	557	2059	1000	1059
5 ani	1997	833	437	396	292	150	142	541	287	254
	1996	3184	1592	1592	1102	568	534	2082	1024	1058
6 ani	1996	836	421	415	301	146	155	535	275	260
	1995	3195	1681	1514	1139	602	537	2056	1079	977
7 ani	1995	821	407	414	307	150	157	514	257	257
	1994	3345	1705	1640	1201	624	577	2144	1081	1063
8 ani	1994	893	483	410	325	179	146	568	304	264
	1993	3544	1798	1746	1338	694	644	2206	1104	1102
9 ani	1993	914	444	470	336	163	173	578	281	297
	1992	3716	1973	1743	1337	702	635	2379	1271	1108
10 ani	1992	1051	553	498	386	213	173	665	340	325
	1991	4025	2030	1995	1593	790	803	2432	1240	1192
11 ani	1991	1075	570	505	437	227	210	638	343	295
	1990	4442	2284	2158	1840	962	878	2602	1322	1280
12 ani	1990	1375	705	670	540	293	247	835	412	423
	1989	5074	2588	2486	2223	1128	1095	2851	1460	1391
13 ani	1989	1346	692	654	596	317	279	750	375	375
	1988	5328	2703	2625	2248	1143	1105	3080	1560	1520
14 ani	1988	1425	742	683	610	303	307	815	439	376
	1987	5041	2559	2482	2323	1161	1162	2718	1398	1320

15 ani	1987	1249	644	605	550	280	270	699	364	335
	1986	5325	2711	2614	2536	1262	1274	2789	1449	1340
16 ani	1986	1275	644	631	601	291	310	674	353	321
	1985	4914	2556	2358	2311	1219	1092	2603	1337	1266
17 ani	1985	1259	630	629	598	301	297	661	329	332
	1984	4692	2389	2303	2305	1186	1119	2387	1203	1184
18 ani	1984	1198	618	580	564	285	279	634	333	301
	1983	4343	2182	2161	2024	985	1039	2319	1197	1122
19 ani	1983	1041	517	524	460	216	244	581	301	280
	1982	4081	2090	1991	1737	850	887	2344	1240	1104
20 ani	1982	1015	512	503	403	202	201	612	310	302
	1981	4008	2027	1981	1731	874	857	2277	1153	1124
21 ani	1981	1108	549	559	467	238	229	641	311	330
	1980	4324	2218	2106	1889	953	936	2435	1265	1170
22 ani	1980	1166	557	609	498	236	262	668	321	347
	1979	4245	2153	2092	1882	948	934	2363	1205	1158
23 ani	1979	1157	603	554	495	238	257	662	365	297
	1978	4613	2385	2228	2016	1009	1007	2597	1376	1221
24 ani	1978	1291	627	664	552	257	295	739	370	369
	1977	4813	2397	2416	2133	1043	1090	2680	1354	1326
25ani	1977	1289	659	630	564	288	276	725	371	354
	1976	4689	2392	2297	2083	1053	1030	2606	1339	1267
26ani	1976	1335	688	647	576	295	281	759	393	366
	1975	4748	2448	2300	2132	1067	1065	2616	1381	1235
27ani	1975	1327	693	634	567	280	287	760	413	347
	1974	4711	2386	2325	2135	1057	1078	2576	1329	1247
28ani	1974	1265	632	633	540	278	262	725	354	371
	1973	4490	2358	2132	1983	1007	976	2507	1351	1156
29ani	1973	1222	628	594	489	241	248	733	387	346
	1972	4512	2322	2190	1997	945	1052	2515	1377	1138
30ani	1972	1233	612	621	533	247	286	700	365	335
	1971	4549	2319	2230	2048	1018	1030	2501	1301	1200
31ani	1971	1209	593	616	559	268	291	650	325	325
	1970	4815	2468	2347	2136	1045	1091	2679	1423	1256
32ani	1970	1326	678	648	614	291	323	712	387	325
	1969	4866	2380	2486	2313	1086	1227	2553	1294	1259
33ani	1969	1383	707	676	609	286	323	774	421	353
	1968	4980	2560	2420	2388	1144	1244	2592	1416	1176
34ani	1968	1441	720	721	700	315	385	741	405	336
	1967	5150	2554	2596	2634	1215	1419	2516	1339	1177
35ani	1967	997	508	489	445	220	225	552	288	264
	1966	3491	1807	1684	1668	792	876	1823	1015	808
36ani	1966	912	472	440	442	223	219	470	249	221
	1965	3519	1777	1742	1678	796	882	1841	981	860
37ani	1965	951	474	477	469	222	247	482	252	230
	1964	3671	1873	1798	1815	856	959	1856	1017	839
38ani	1964	1069	522	547	549	243	306	520	279	241
	1963	3647	1834	1813	1815	850	965	1832	984	848
39ani	1963	927	463	464	460	213	247	467	250	217
	1962	3410	1709	1701	1773	838	935	1637	871	766

40ani	1962	1020	499	521	523	257	266	497	242	255
	1961	3615	1834	1781	1866	849	1017	1749	985	764
41ani	1961	1065	546	519	517	245	272	548	301	247
	1960	3809	1832	1977	2026	915	1111	1783	917	866
42ani	1960	1160	617	543	623	303	320	537	314	223
	1959	4099	2045	2054	2178	1029	1149	1921	1016	905
43ani	1959	1167	585	582	617	289	328	550	296	254
	1958	3927	1909	2018	2120	986	1134	1807	923	884
44ani	1958	1271	645	626	662	304	358	609	341	268
	1957	4230	2084	2146	2263	1054	1209	1967	1030	937
45ani	1957	1185	592	593	642	325	317	543	267	276
	1956	4180	2034	2146	2277	1060	1217	1903	974	929
46ani	1956	1235	604	631	656	300	356	579	304	275
	1955	4219	2011	2208	2273	1048	1225	1946	963	983
47ani	1955	1310	663	647	705	353	352	605	310	295
	1954	4301	2078	2223	2298	1097	1201	2003	981	1022
48ani	1954	1027	484	543	579	269	310	448	215	233
	1953	3778	1836	1942	1974	927	1047	1804	909	895
49ani	1953	1231	576	655	634	307	327	597	269	328
	1952	4019	1912	2107	2052	996	1056	1967	916	1051
50ani	1952	1149	549	600	589	259	330	560	290	270
	1951	3934	1899	2035	1916	962	954	2018	937	1081
51 ani	1951	1226	629	597	583	302	281	643	327	316
	1950	4120	2004	2116	1989	1021	968	2131	983	1148
52 ani	1950	1157	532	625	577	269	308	580	263	317
	1949	3734	1783	1951	1753	870	883	1981	913	1068
53 ani	1949	1057	525	532	539	272	267	518	253	265
	1948	3388	1621	1767	1567	749	818	1821	872	949
54 ani	1948	1015	505	510	446	244	202	569	261	308
	1947	3175	1530	1645	1481	682	799	1694	848	846
55 ani	1947	957	466	491	463	240	223	494	226	268
	1946	2973	1376	1597	1339	644	695	1634	732	902
56 ani	1946	900	428	472	385	183	202	515	245	270
	1945	2780	1250	1530	1205	542	663	1575	708	867
57 ani	1945	877	404	473	376	175	201	501	229	272
	1944	3154	1458	1696	1337	617	720	1817	841	976
58 ani	1944	982	454	528	419	190	229	563	264	299
	1943	2934	1251	1683	1210	514	696	1724	737	987
59 ani	1943	680	303	377	318	144	174	362	159	203
	1942	2873	1331	1542	1214	576	638	1659	755	904
60 ani	1942	788	382	406	325	155	170	463	227	236
	1941	2896	1335	1561	1164	554	610	1732	781	951
61 ani	1941	616	274	342	245	113	132	371	161	210
	1940	2639	1196	1443	1050	484	566	1589	712	877
62 ani	1940	827	382	445	317	136	181	510	246	264
	1939	2879	1250	1629	1148	486	662	1731	764	967
63 ani	1939	766	332	434	308	138	170	458	194	264
	1938	2783	1198	1585	1155	486	669	1628	712	916
64 ani	1938	802	344	458	319	137	182	483	207	276
	1937	2640	1125	1515	1011	428	583	1629	697	932

65 ani	1937	794	360	434	308	151	157	486	209	277
	1936	2655	1100	1555	1024	425	599	1631	675	956
66 ani	1936	779	353	426	277	118	159	502	235	267
	1935	2542	1063	1479	958	404	554	1584	659	925
67 ani	1935	701	293	408	253	104	149	448	189	259
	1934	2337	936	1401	857	366	491	1480	570	910
68 ani	1934	661	271	390	240	101	139	421	170	251
	1933	2307	969	1338	834	351	483	1473	618	855
69 ani	1933	607	235	372	225	81	144	382	154	228
	1932	2355	974	1381	823	337	486	1532	637	895
70 ani	1932	715	291	424	256	111	145	459	180	279
	1931	2115	874	1241	733	311	422	1382	563	819
71 ani	1931	682	256	426	237	80	157	445	176	269
	1930	2160	826	1334	756	283	473	1404	543	861
72 ani	1930	613	245	368	218	78	140	395	167	228
	1929	1918	806	1112	689	299	390	1229	507	722
73 ani	1929	534	212	322	192	62	130	342	150	192
	1928	1865	724	1141	650	260	390	1215	464	751
74 ani	1928	515	202	313	194	77	117	321	125	196
	1927	1612	622	990	547	216	331	1065	406	659
75 ani	1927	441	167	274	143	59	84	298	108	190
	1926	1536	558	978	530	195	335	1006	363	643
76 ani	1926	399	156	243	142	50	92	257	106	151
	1925	1449	540	909	501	188	313	948	352	596
77 ani	1925	418	165	253	147	53	94	271	112	159
	1924	1337	461	876	477	163	314	860	298	562
78 ani	1924	418	154	264	138	47	91	280	107	173
	1923	1257	459	798	438	148	290	819	311	508
79 ani	1923	417	140	277	128	36	92	289	104	185
	1922	1210	419	791	401	129	272	809	290	519
80 ani	1922	316	100	216	116	34	82	200	66	134
	1921	1027	357	670	367	132	235	660	225	435
81 ani	1921	268	109	159	97	42	55	171	67	104
	1920	790	259	531	291	89	202	499	170	329
82 ani	1920	216	67	149	63	20	43	153	47	106
	1919	655	227	428	243	68	175	412	159	253
83 ani	1919	132	42	90	56	20	36	76	22	54
	1918	293	96	197	110	29	81	183	67	116
84 ani	1918	62	15	47	22	5	17	40	10	30
	1917	198	58	140	78	20	58	120	38	82
85 ani	1917	64	31	33	22	6	16	42	25	17
	1916	217	81	136	79	24	55	138	57	81
86 ani	1916	54	22	32	20	7	13	34	15	19
	1915	163	53	110	64	19	45	99	34	65
87 ani	1915	88	30	58	44	18	26	44	12	32
	1914	264	84	180	110	25	85	154	59	95
88 ani	1914	64	15	49	23	8	15	41	7	34
	1913	211	78	133	87	28	59	124	50	74
89 ani	1913	63	19	44	31	7	24	32	12	20
	1912	173	46	127	72	12	60	101	34	67

90 ani	1912	59	22	37	18	8	10	41	14	27
	1911	117	28	89	47	8	39	70	20	50
91 ani	1911	25	10	15	9	2	7	16	8	8
	1910	75	19	56	28	5	23	47	14	33
92 ani	1910	19	4	15	5	-	5	14	4	10
	1909	45	10	35	16	3	13	29	7	22
93 ani	1909	11	2	9	2	-	2	9	2	7
	1908	31	9	22	16	2	14	15	7	8
94 ani	1908	9	5	4	4	3	1	5	2	3
	1907	10	1	9	7	1	6	3	-	3
95 ani	1907	11	1	10	7	-	7	4	1	3
	1906	13	3	10	7	1	6	6	2	4
96 ani	1906	4	3	1	3	2	1	1	1	-
	1905	15	3	12	6	2	4	9	1	8
97 ani	1905	2	1	1	1	-	1	1	1	-
	1904	13	4	9	4	1	3	9	3	6
98 ani	1904	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	1903	3	1	2	2	1	1	1	-	1
99 ani	1903	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	1902	4	1	3	1	-	1	3	1	2
100 ani și peste	1902	1	1	-	1	1	-	-	-	-

Explicabil este și faptul că, în 2002, nu a fost înregistrată nici o persoană care să aibă vârste de 98-99 de ani. Cu siguranță decesul acestei categorii demografice este motivul pentru care pe teritoriul județului Satu Mare, la data organizării recensământului, nu existau astfel de persoane. Au fost recensate, însă, persoane cu vârste mai mari de 100 de ani, și anume, un bărbat care locuia în mediul urban al județului.

СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ УГОЧАНСЬКОЇ ЖУПИ У КІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Резюме

На вивчення демографічної історії румунського населення, а також інших етнічних груп протягом часу впливали багато факторів. На перетворення, які відбуваються на рівні громад і селянських сімей, румунські дослідники звертали занадто мало уваги. В кінці XX століття вони починають привертати інтерес істориків та демографів, зацікавлених у зміні і трансформації менталітету. Всупереч сподіванням історичних розвідок, які, в першу чергу, спиралися на реалії політичного, економічного та соціального прогресу, на протиположність західним історичним дослідженням, ми знаємо про сільську історію, тобто про історію мешканців цих сіл дуже

мало. Ми маємо тільки статистичні дані, прості доповіді, фрагментовані в описових джерелах, або окремі дослідження, які з'явилися в наукових виданнях.

На щастя, останнім часом увага до цієї теми збільшилась. Демографія та історія ментальності стали двома основними гілками історії, в результаті чого на світ з'явилися картини життя простих людей в селі, які реінтегруються до Великої історії. Вірогідно, що без ретельного аналізу ніякі демографічні дослідження не покажуть повністю образ минулого людей. Детальна інформація про життя, родинні, побутові форми, існування простих людей є частиною історії.

Згідно з переписом населення, організованим угорською владою в період з 1870 по 1880 рік, кількість населення комітату Угоча зменшується. Це зниження значною мірою зумовлено як епідеміями холери, які лютували по всій території імперії, так і внаслідок місцевих епідемій, які були зареєстровані в реєстрах парафій місцевими священиками. Після 1880 року населення Сатумарського повіту зростає, чому допомагали соціально-економічні умови, сприятливі для створення нових сімей і збільшення кількості дітей.

Згідно з даними, зібраними угорською владою під час перепису населення, найбільшу кількість у комітату Угоча становили угорці, потім румуни та німці. За офіційними даними, євреї та цигани на території Угочі не проживали. Але реальність полягає в тому, що ці дві етнічні групи, були включені до угорської групи, тим самим збільшуючи її чисельність.

Щодо релігійної належності, більшість становили греко-католики. Це віросповідання було прийнято практично більшістю румунського населення. Потім слідує кальвіністська, римо-католицька та лютеранська конфесії, поширені серед угорського та німецького населення. Прослідковується вражаючий ріст прихильників іудейської релігії, тобто євреїв, які після 1867 року не реєструються як окрема національність.

NEGOCIERILE ROMANO-CEHOSLOVACE PRIVIND TRASAREA FRONTIEREI COMUNE (MARTIE 1920-MAI 1921)

Cristina Țineghe,
Ujgorod (Ucraina)

Negocierile româno-cehoslovace pentru reglementarea graniței comune debutează la începutul anului 1920 într-un context internațional extrem de complex a cărui principale coordonate sunt marcate de eforturile Franței pentru consolidarea unui sistem de apărare menit s-o protejeze pe viitor de posibilele intenții belicoase ale Germaniei, de demersurile politico-diplomatice ale Ungariei pentru schimbarea termenilor păcii, respectiv conflictele regionale generate de schimbarea configurației statale a zonei și apărarea intereselor etnice, economice și politice.

Din această perspectivă, un impact direct asupra tratatelor româno-cehoslovace l-au avut negocierile franco-ungare din anul 1920, operațiunile militare din cadrul războiului ruso-polonez și dezbaterile subscrise proiectului Micii Înțelegeri.

La 23 martie 1920 reprezentantul Cehoslovaciei în România transmite ministerului de externe că guvernul cehoslovac «estimează că evacuarea teritoriului rutenilor de la sud de Carpați de către trupele române nu trebuie să fie efectuată mai târziu decât evacuarea teritoriului maghiar» și solicită informații privind «dispozițiile date de guvernul român în legătură cu evacuarea teritoriului menționat» precum și perioada în care se estimează finalizarea evacuării¹. Solicitarea Cehoslovaciei este reînnoită la 1 aprilie 1920 când B. Cermak, atașatul diplomatic al Cehoslovaciei în România care transmite că «guvernul cehoslovac m-a însărcinat să cer evacuarea imediată de către trupele române «a teritoriului rutenilor de la sud de Carpați»². Concomitent cu aceasta se precizează disponibilitatea ministerului cehoslovac de externe ca, după finalizarea evacuării să intre în tratative cu partea română pentru o rectificare a frontierelor și propune formarea unei comisii mixte în acest sens³.

Tonul imperativ al Cehoslovaciei determină Consiliul de Miniștri al României să decidă la 5 aprilie 1920 evacuarea teritoriului de la Nord de Tisa și

¹ A.M.A.E., fond Convenții, 13, 1, vol. 1, (nenumărat); *Dezmembrarea Maramureșului istoric: decizii politice, reacții și consemnări în mărturii contemporane (1919-1923)* (în continuare, *Dezmembrarea Maramureșului istoric*), Editor Cristina Țineghe, București, 2009, p....., p. 47

² *Dezmembrarea Maramureșului istoric*, p. 59-60

³ *ibidem*

instituirea unei comisii pentru primirea și predarea administrației Cehoslovaciei și tratativele cu guvernul cehoslovac pentru rectificările de graniță⁴. În acest sens Ministerul de Externe și cel de Război sunt autorizate să ia măsurile ce se impun pentru evacuarea teritoriului de la nord de Tisa, care conform stipulațiilor tratatului de pace cu Austria revine Cehoslovaciei, și să intre în tratative cu guvernul cehoslovac pentru obținerea rectificilor de graniță și convențiilor necesare pentru satisfacerea intereselor economice ale maramureșului de la sud de Tisa. Totodată s-a aprobat instituirea unei comisii mixte având ca scop primirea și predarea administrației Cehoslovaciei a teritoriului ce urma să fi evacuat fără a avea însă drept de control asupra administrației românești⁵.

Decizia din 5 aprilie 1920 s-a bazat pe punctul de vedere al Ministerului de Război care, la 3 aprilie 1920, comunica Președinției Consiliului de Miniștri că, «dat fiind cererile repetate ale Guvernului cehoslovac și deciziile Conferinței de Pace, evacuarea acestui teritoriu trebuie efectuată cu toate dezavantajele de ordin politic și economic ce decurg din lăsarea în stăpânirea Cehoslovaciei a acestui teritoriu vechi românesc»⁶. Ministrul de război atrăgea însă atenția că decizia ce urma să fie luată trebuia să aibă în vedere următoarele inconveniente de ordin politic ce decurgeau din evacuarea Maramureșului de la nord de Tisa: defileele ce debușează din Galiția în Transilvania pe frontul Hust-Trebușa reveneau Cehoslovaciei; scindarea Maramureșului care prin situația geografică forma o unitate ce nu se putea împărți fără mari neajunsuri pentru populația ținutului, al cărui centru politic și economic era Sighetu Marmăției; izolarea de restul Transilvaniei a regiunii Sighetului pentru că singura cale ferată care leagă această regiune cu restul Transilvaniei, prin Hust, trecea în întregime în stăpânirea statului vecin⁷. În consecință, considera că negocierile cu statul cehoslovac trebuiau să vizeze posibilitatea îmbunătățirii comunicațiilor Maramureșului cu restul Transilvaniei și să încerce lărgirea cât mai mult a frontierei române cu Polonia «de care interese vitale ne leagă mai mult pentru viitor»⁸. Luând în calcul și posibilitatea unui refuz din partea Cehoslovaciei față de aceste revendicări generalul Rășcanu menționa că negocierile trebuiau să vizeze cel puțin încheierea unei convenții care să asigure statului român utilizarea liniei ferate Sighet-Satu Mare⁹.

⁴ *ibidem*, p. 63-64

⁵ *ibidem*

⁶ *ibidem* p. 61-63, Cornel Grad, *Maramureșul și Ucraina Subcarpatică în jocul intereselor etnice, economice și politico-strategice din Europa Centrală. 1918-1940. Documente*, (în continuare, *Maramureșul și Ucraina Subcarpatică*....), în “Relații româno-ucrainiene. Istorie și contemporaneitate”, coord. Viorel Ciubotă, Toader Nicoară, Nicola Veges, Liuba Horvath, p. 221-222.

⁷ *ibidem*

⁸ *ibidem*

⁹ *ibidem*

Având în vedere prevederile Jurnalului Consiliului de Miniștri, Marele Stat Major comunică la 8 aprilie 1920 ministerului de externe impactul scindării Maramureșului atât asupra situației social-politice și economice a populației din zonă cât și asupra situației externe a României. Din această perspectivă studiul înaintat preconiza izolarea completă a Maramureșului de la sud de Tisa, datorită atribuirii statului cehoslovac a căilor ferate ce racordau regiunea cu rețeaua Transilvaniei și Galiției, și conturarea unei situații geo-strategice defavorabile deoarece traseul frontierei, ce nu urma cursul Tisei pe toată porțiunea de frontieră comună cu Choslovacia lăsa statului român o politică și militară dezavantajoasă. În consecință, se considera că «dată fiind situația noastră politică, similară cu aceea a Poloniei față de vecinii și dușmanii noștri comuni de la răsărit, ar fi de cel mai mare interes pentru România ca frontieră comună cu Polonia, spre Galiția, să aibă o cât mai largă bază « astfel încât să se conserve legătura între Polonia și nordul Transilvaniei pe linia ferată Sighetu – Marmației – Frasin <Körösmező> – Kolomea¹⁰. Concluzionând, se considera că tratativele pentru rectificarea frontierei cu Cehoslovacia trebuia să vizeze: o frontieră comună urmând cursul Tisei de la Tisa-Ujlak până la Kis Bocső sau Lonka; o rectificare a frontierei spre Polonia și Cehoslovacia care să lase României și Poloniei linia ferată Sighet-Körösmező-Kolomea; să se obțină de la Guvernul cehoslovac o convenție favorabilă pentru utilizarea în comun a liniei ferate Sighet-Hust–Satu Mare, pentru a lega Maramureșul cu restul Transilvaniei; o convenție similară pentru întrebunțarea căii ferate Sighet – Kolomea, care formează drumul cel mai scurt de legătură între nordul Basarabiei, al Moldovei și Bucovinei cu Transilvania¹¹.

La 8 aprilie 1920 ministrul român de externe comunică reprezentantului Cehoslovaciei în România decizia guvernului de a evacua teritoriul de la nord de Tisa ocupat de trupele române care, conform stipulațiilor tratatului de pace cu Austria, trebuie să revină Cehoslovaciei¹². În aceeași zi, Marele Stat Major a transmis Comandamentului Trupelor din Transilvania ordinul de evacuare a teritoriului de la nord de Tisa solicitându-i în acest scop să intre în legătură cu Comandamentul cehoslovac pentru a stabili data începerii evacuării, modalitatea predării teritoriului trupelor și administrației cehoslovace, instituirea comisiei care să prezideze executarea evacuării, predarea teritoriului organelor administrative cehoslovace și rezolvarea oricărei chestiuni în litigiu între trupele de ocupație și populația locală¹³.

¹⁰ *Dezmembrarea Maramureșului istoric..... p. 64-65, Maramureșul și Ucraina Subcarpatică....., p.218-224*

¹¹ *ibidem*

¹² *Dezmembrarea Maramureșului istoric...., p. 66-67*

¹³ *Dezmembrarea Maramureșului istoric...., p.65-66, Maramureșul și Ucraina Subcarpatică.....,p. 218-224*

Conform *Planului de evacuare a teritoriului de la nord de Tisa* elaborat la 10 aprilie 1920 de către generalul Nicolae Petala, Comandantul Corpului VI Armată, se instituiau comisii la Sighetu-Marmației respectiv Satu-Mare. Acestea aveau ca scop conscripția tuturor materialelor aparținând statului român și urmau să hotărască modalitatea de transport și depozitare a materialelor evacuate respectiv de predare a teritoriului administrației cehoslovace. În ceea ce privește modalitatea predării teritoriului, se sublinia faptul că evacuarea trupelor și a autorităților va succede predării acestuia către autoritățile cehoslovace și se va consemna în procese-verbale încheiate în dublu exemplar¹⁴.

Independent de lucrările acestor comisii urma să-și desfășoare activitatea comisiei mixte pentru rectificarea frontierei româno-cehoslovace¹⁵. Referindu-se la activitatea viitoare a acestei comisii B. Cermak transmitea că ministrul de externe cehoslovac «își exprimă speranța că rectificarea frontierelor prin concesiuni mutuale de câteva comune va da satisfacție celor două țări»¹⁶.

Din perspectiva rolului conferit de către Consiliul de Miniștri Ministerului de Război, generalul Christescu, șeful Marelui Stat Major, formulează la 24 aprilie 1920 principalele obiective ce trebuiau avute în vedere de guvernul român în mandatarea reprezentanților săi la negocieri. În acest sens sugera să se dea acestora depline puteri pentru a cere «rectificare de frontieră , linia Tisei de la nord de Magosliget până la vest de satul Apșa (Est Körtvelyes) de aici la nord peste cotele Kicsora (559) – Darola (758) – Măgura (889)- Apecha (1511) – Tempa (1639) de aici peste Podpula (1634) printre izvoarele Turbatului și Tisei Negre până la creasta Carpaților – vârful Brat Kowska (1792) unde se întâlnește cu frontiera spre Polonia sau cel puțin o linie care înglobând la România comunele românești din Valea Apșitei ar trece spre nord pe linia de despărțire a apelor dintre Tisa Neagră și Kosowska, creasta Carpaților». Argumentul major invocat pentru susținerea Tisei ca linie de frontieră consta în faptul că aceasta fiind limita naturală între România și Cehoslovacia orice deplasare la sud de acest râu aducea atingere unității geografice, politice și naționale a Transilvaniei și compromitea interesele economice ale întregului masiv al Transilvaniei de nord căruia i se lua singura cale de comunicație ce urma malul stâng al Tisei. La aceasta se adăugau argumente de ordin etnic și geo-strategic subliniindu-se pe de o parte că populația din regiunea cuprinsă între linia de frontieră fixată de Consiliul Suprem și Tisa era compusă din români autohtoni, ruteni colonizați și români rutenizați iar pe de altă parte că

¹⁴ *Dezmembrarea Maramureșului istoric...., p.67-68, Maramureșul și Ucraina Subcarpatică.....,p. 218-224*

¹⁵ *Dezmembrarea Maramureșului istoric...., p.67*

¹⁶ *ibidem,p.70*

linia de frontieră trasată de Consiliul Suprem priva România de singura linie de comunicație cu Polonia în detrimentul unei frontiere comune cât mai întinse ce trebuia să existe între România și Polonia. Din această perspectivă și dată fiind legătura directă dintre retragerea trupelor române și tratativele ce urmau să aibă loc, Marele Stat Major propunea ca cedarea teritoriului să se limiteze la linia enunțată. Se sugera ca, în cazul în care revendicările enunțate mai sus nu erau acceptate de către Cehoslovacia să se trateze cu comisia cehoslovacă încheierea unei convenții care să permită statului român utilizarea căii ferate Sighetu-Marmației – Hust-satu-Mare pe toată întinderea de pe teritoriul cehoslovac pe termen de cel puțin 10 ani iar guvernul român să intervină la Consiliul Suprem prin delegația română la onferința de Pace¹⁷. Totodată, referindu-se la adresa reprezentatului cehoslovac în România privind scopul comisiei mixte se atrăgea atenția asupra diferențelor majore între România și Cehoslovacia în ceea ce privește mandatul ce urma să fie conferit membrilor comisiei.

În așteptarea unui răspuns din partea guvernului român față de propunerile formulate mai sus, Marele Stat Major solicită în aceeași zi, 24 aprilie 1920, Comandamentului Trupelor din Transilvania să dea ordin Corpului VI Armată, ca «evacuarea trupelor și administrației civile din teritoriul ce urmează a se evacua, să se execute în două etape: prima etapă să fie limitată la linia Tisei până la Apșa (Est Körtvelyes) iar de aici la Nord peste cotele Kicsora (559), Darola (758), Măgura (889), Apecha (1511), Tempa (1639), de aici peste Podpula (1634) printre izvoarele Turbatului și Tisei-Negre până în creasta Carpaților, vârful Brat Kowska (1792) unde se întâlnește cu frontiera polonă. Pentru evacuarea zonei de la răsărit de această linie, se vor da ordine ulterioare»¹⁸. Ordinul este reinnoit la 30 aprilie 1920 când Marele Stat Major transmite Comandamentului Trupelor de Vest numele reprezentanților români și cehoslovaci în comisia de evacuare subliniind că «retragerea se va executa provizoriu până la linia primei etape comunicate anterior»¹⁹.

Guvernul român a admis propunerile Marelui Stat Major ca evacuarea să se limiteze la zona situată la vest de linia revendicată și, în consecință acesta solicită Ministerului român de Externe să sondeze din timp intențiile guvernului cehoslovac privind rectificările de frontieră ce este dispus să le facă pentru a «nu lua măsuri pripite». Totodată se transmite că Marele Stat Major «are informația (necontrolată încă), că polonezii intenționează ca după retragerea trupelor române, să ocupe teritoriul Maramureșului, care să le asigure linia ferată Sighet-Körösmező-Kolomea»²⁰.

¹⁷ *Dezmembrarea Maramureșului istoric...*, p.71-73

¹⁸ *Dezmembrarea Maramureșului istoric...*, p.73

¹⁹ *ibidem*, p.76

²⁰ *ibidem*, p.77-78

Comisia mixtă româno-cehoslovacă se întrunește la 5 mai 1920 la Satu-Mare și adoptă *proiectul de evacuare a teritoriilor cehoslovace ocupate provizoriu de trupele române* elaborat și prezentat de comisia română și însoțit de către comisia cehoslovacă. Conform acestuia evacuarea materialului aparținând statului român, armatei române și personalului de administrare a teritoriului va preceda retragerea trupelor și a altor organe administrative românești iar subcomisiile vor întocmi procese-verbale pe care le vor trimite pentru aprobare comisiei superioare. În scopul de a controla executarea dispozițiilor de mai sus, comisia română propune crearea a două sub-comisii mixte care să-și desfășoare activitatea sub președinția Comandaților de la brigăzile 52 și 44 de infanterie română urmând ca problemele în litigiu să le supună dezbaterei Comisiei superioare care avea rol decident. Evacuarea materialelor era succedată de predarea teritoriului către autoritățile cehoslovace respectiv de retragerea grănicerilor și jandarmilor pe teritoriul român astfel încât trupele să părăsească ultimele teritorii cehoslovac. Toate aceste operațiuni urmau să se execute în trei etape astfel: prima etapă era limitată la sectorul brigăzii 44 infanterie de la Nord de Tisa, etapa a II-a cuprindea restul sectorului brigăzii 44 până la linia de frontieră iar etapa a III-a sectorul brigăzii 52 infanterie. La finalul evacuării fiecărei etape, sub-comisiile trebuiau să raporteze Comisiei Superioare executarea operațiunii strângând toate documentele ce dovedeau predarea, respectiv luarea în posesie a teritoriului. După examinarea acestor documente, Comisia superioară va ordona evacuarea din etapele următoare²¹.

În vederea reglementării provizorii a traficului feroviar zonal, comisia superioară mixtă a elaborat la 5 mai 1920 *proiectul de convenție pentru utilizarea reciprocă a căii ferate: Halmeu-Hust-Taraczköz-Fejerpatak și a șoselei Săpânța-Sighetu Marmației-Bocicău* prin care se preconiza garantarea trecerii directe în fiecare sens, prin teritoriul român a trenurilor cehoslovace, cu tracțiune și echipe cehoslovace între gările Taraczköz și Fejerpatak, respectiv prin teritoriul cehoslovac a trenurilor române, cu tracțiune și echipe românești, între gările Halmeu și Hosszumezo. Totodată se propune aplicarea aceluiaș principiu de tranzit reciproc porțiunilor de șosea, și anume pentru Republica Cehoslovacă: șoseaua care trece în teritoriul român, la sud de Tisa, între punctele: Sighet-Cămara (NE de Sighetu Marmației) și Bocicău, iar pentru România porțiunea șoselei Huta-Franzenstal-Remetea-Săpânța care trece în teritoriul cehoslovac. Aceste propuneri urmau să fie supuse aprobării guvernului român și cehoslovac²².

Ministerul de Război comunică Ministerului de externe, la 19 mai 1920, proiectul de evacuare a teritoriilor cehoslovace și proiectul de convenție

²¹ *ibidem*, p.78-80

²² *ibidem*, p.81-82

pentru utilizarea reciprocă a căii ferate: Halmeu-Hust-Taraczkoz-Fejerpatak și a șoselei Săpânța-Sighetu Marmației-Bocicău solicitând totodată să i se comunice rezultatul demersurilor diplomatice prin care se solicita Cehoslovaciei rectificarea frontierei comune astfel încât să revină României «întrândul rutean dintre România și Polonia, inclusiv linia ferată Sighetu-Marmației-Körösmezö» precum și obținerea Tisei ca linie de frontieră între Magosliget și Bocsko²³. Totodată, se comunica faptul că, în așteptarea răspunsului solicitat s-a dat ordin ca evacuarea zonei de la nord de Tisa ce includea linia ferată Sighetu-Marmației-Körösmezö să fie temporizată și, de comun acord cu Marele Stat Major, porțiunea de teren cuprinsă între Tisa (la confluența cu Talaborul) la nord și linia fixată de Conferința Păcii la sud, care este străbătută de șoseaua Satu-Mare-Sighetu-Marmației să nu fie evacuată²⁴.

Situația internă a României în această perioadă a fost dominată de organizarea alegerilor parlamentare programate să aibă loc în 25-27 mai și 3 iunie 1920 pentru Adunarea Deputaților și 30-31 mai și 6 iunie pentru Senat²⁵ fapt ce îl determină pe Duiliu Zamfirescu, ministrul de externe, să solicite ministrului de război să comunice generalului Paris și delegaților cehoslovaci în comisia mixtă «amânarea lucrărilor până după terminarea alegerilor generale când se va putea întruni primul Consiliu de miniștri»²⁶. Răspunzând, propunerilor de rectificare, considera că «temporizarea evacuării în zona etapei a treia este mijlocul practic al amânării»²⁷. Problema supusa PCM – doc 38-39.

A doua întâlnire a comisiilor superioare română și cehoslovacă a avut loc la 6 iunie 1920 la Ujhorod context în care generalul Nicolae Petala a solicitat încorporarea la statul român a comunelor Apșa de la nord de Tisa și modificarea frontierei de la Taraczkoz pe cursul Tisei până la Tisa-Ujlak pentru «a salva șoseaua Sighet-Săpânța-Franzensthal-Satu-Mare și comunele românești Tarna aflate la sud de Hust». În replică, comisia cehoslovacă consideră că, în cazul în care guvernul cehoslovac va consimți la aceste rectificări, trebuie să i se asigure proprietatea exclusivă a salinei Ocna Slatina și anumite compensații pe care le-ar propune. Totodată, s-a convenit continuarea evacuării teritoriului cuprins în etapa a I-a din convenția de la 5 mai, cu excepția teritoriului de la sud de Tisa revendicat de statul român, și începerea evacuării etapei a III-a din convenție, respectiv teritoriul de la nord de Sighetu Marmației, cu excepția comunelor

²³ *ibidem*, p.84-85

²⁴ *ibidem*

²⁵ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX. 1918-1948*, București, 1999, p. 126

²⁶ A.M.A.E., *fond Convenții, 13, I*, vol. 1, (nenumărat), telegrama nr. 5787 din 1920 mai 25 semnată Duiliu Zamfirescu; *Dezmembrarea Maramureșului istoric...*, p. 88

²⁷ *ibidem*

Apșa²⁸. Propunerile formulate de reprezentanții României și Cehoslovaciei, depășind atribuțiile conferite acestora, se supun dezbaterii celor două guverne «următoarele considerații expuse de dl. General Petala în scopul să se atribuie statului român comunele cu populație românească din Apșa (nord de Sighetu-Marmației) și Tarna (sud de Hust); să se conserve comunicația între Satu-Mare și Sighetu-Marmației pe șoseaua Săpânța-Franzenstal; să se înlocuiască frontiera artificială printr-o frontieră naturală între Taracköz și Tisa-Ujlak. Comisia română solicită o rectificare de frontieră care ar uni cu România comunele Apșa și i-ar lăsa tot teritoriul de la sud de Tisa. Se înțelege că în acest caz salinele din Slatina ar rămâne proprietatea statului cehoslovac. Statul român ar primi favorabil orice propunere de compensare»²⁹. Comisia română se angajează să «continue fără întrerupere evacuarea teritoriului de la nord de Tisa a primei zone stabilite prin convenția din 5 mai», începând de la 11 iunie³⁰.

Rezultatul negocierilor ce au avut loc la 6 iunie 1920 este comunicat Președinției Consiliului de Miniștri de către Ministerul de Război odată cu propunerea ca problema rectificărilor de frontieră să fie încredințată trimisului României la Praga³¹.

Contrar celor convenite între delegațiile română și cehoslovacă la 6 mai, generalul Paris, comandantul teritoriului Podkarpatorus, insistă începerea evacuării de către grănicerii și trupele românești a zonei ce cuprindea teritoriul de la nord de Sighet inclusiv comunele Apșa și calea ferată Körösmezö. În lipsa unui punct de vedere din partea Guvernului român, Marele Stat Major solicită la 18 iunie 1920 Ministerului de Externe să-i comunice dacă, pentru amânarea evacuării, poate să invoce că așteaptă rezultatul demersurilor guvernului român în acest sens³². Deoarece în răspunsul acestuia se precizează că «evacuarea teritoriului în chestiune nu se poate întârzia peste termenele convenite»³³ se decide evacuarea zonei de la nord de Tisa hotărându-se de comun acord cu comisia cehoslovacă ca începând cu 27 iunie 1920 trupele românești să fie înlocuite cu cele cehoslovace³⁴.

²⁸ *ibidem*, raportul generalului N. Petala, nr. 35.446 din 8/VI/1920; *Dezmembrarea Maramureșului istoric...*, p. 89-97

²⁹ *ibidem*

³⁰ *ibidem*

³¹ *ibidem*, adresa nr. 4326 din 12/6/1920 a Ministerului de Război către Președinția Consiliului de Miniștri; *Dezmembrarea Maramureșului istoric...*, p. 98

³² *ibidem*, Raportul generalului Petala nr. 35504 din 17/VI-1920; *Dezmembrarea Maramureșului istoric...*, p. 99

³³ *ibidem*, adresa nr. 13640 din 19 iunie 1920 a Ministerului Afacerilor Străine către Marele Stat Major. *Dezmembrarea Maramureșului istoric...*, p. 99

³⁴ *ibidem*, Raportul generalului N. Petala nr.35525 din 23 iunie 1920 către Marele Stat Major.; *Dezmembrarea Maramureșului istoric...*, p. 100

Răspunzând solicitării generalului N. Petala, președintele Comisiei superioare de evacuare, de a i se comunica rezultatul propunerilor de rectificare formulate în ședința din 6 iunie 1920, generalul Petala transmite că «guvernul cehoslovac insistă ca condițiile Tratatului de pace să fie îndeplinite în mod integral și că numai atunci va fi posibil a începe negocieri în sensul propunerilor noastre»³⁵. Față de acest punct de vedere gen. Petala insistă ca guvernul român să se pronunțe și să i se dea ordine urgente dacă este autorizat să evacueze întregul teritoriu, respectiv cele două porțiuni de la nord și de la sud de Tisa puse în discuție³⁶.

Pronunțându-se față de această chestiune, Ministerul de Externe solicită Marelui Stat Major să nu evacueze calea ferată Satu-Mare-Sighetu-Marmației-Frasin (frontiera cu Polonia)³⁷ iar acesta emite ordinul nr. 791 din 6 iulie 1920 prin care cere comisiei române de evacuare ca linia ferată Kiralyhaza (Craia)-Hust-Sighet-Korosmezo să rămână sub control românesc iar trupele române să nu fie retrase la sud de Tisa, pe linia precizată de Conferința Păcii.

Răspunzând acestui ordin la 9 iulie 1920, generalul Petala comunică Marelui Stat Major că teritoriul de la nord de Tisa a fost evacuat iar trupele române «se găseau deja pe Tisa de la Tisa-Ujlak până la Vissovoelgy de unde grănicerii se află pe linia Clemenceau trecând prin vârfurile Zolty, Zorban, Popa Ivan, Vârful Corbul și Stog 1655»³⁸.

Din punct de vedere al căilor de comunicație situația era următoarea: calea ferată Beregszasz-Tisa Ujlak-Nagy Szoelloes și Vissovoelgy -Korosmezo erau predate cehoslovacilor în timp ce gara Craia și gările cuprinse între aceasta și Halmeu erau în posesia armatei române, nefiind predate formal datorită neprezentării comisiei cehoslovace. Prin urmare linia Kiralyhaza (Craia)-Hust-Sighet-Korosmezo era încă deservită de trenuri românești cu personal românesc deși stațiile de pe teritoriul cehoslovac nu mai erau românești și erau în posesia armatei cehoslovace. În concluzie, gările de la nord de Tisa erau în posesia Cehoslovaciei, nepredate însă formal datorită neprezentării comisiei cehoslovace³⁹. Comisia română de evacuare se conformează ordinului primit și, lucrările de predare a căilor ferate sunt stopate deși la 12 iulie 1920 comisia de cale ferată cehoslovacă a sosit la Satu Mare pentru preluarea gărilor dintre Kiralyhaza (Craia)-Hust-Korosmezo⁴⁰.

³⁵ *ibidem*

³⁶ *ibidem*

³⁷ *ibidem*, adresa nr. 15222 din 6 iulie 1920 a Ministerului Afacerilor Străine către Marele Stat Major. *Dezmembrarea Maramureșului istoric...*, p. 100

³⁸ *ibidem*, telegrama nr. 169 din 9 iulie 1920 a Președintelui Comisiei Superioare de evacuare către Marele Stat Major; Raportul colonelului Maxim, nr. 181 din 12 iulie 1920; *Dezmembrarea Maramureșului istoric...*, p. 101-102, 105

³⁹ *ibidem*

⁴⁰ *ibidem* Raportul colonelului Maxim, nr. 181 din 12 iulie 1920; *Dezmembrarea Maramureșului istoric...*, p. 105

Ministerul de externe revine asupra solicitării sale privind reținerea căii ferate de la nord de Tisa sub control românesc, precizând Marelui Stat Major că «deoarece linia de drum de fier este evacuată, se va evacua și restul pe linia din tratatul semnat de România, zisă linia Clemenceau, afară de bucata pe care se află șoseaua Sighetu-Marmației-Satu-Mare»⁴¹.

În consecință, la 23 iulie se finalizează «evacuarea teritoriului situat la nord de linia Clemenceau care teritoriu a fost predat grănicerilor și jandarmeriei cehoslovace»⁴².

Contextul geo-politic de la jumătatea anului 1920 și-a pus amprenta și asupra negocierilor româno-cehoslovace în privința trasării frontierei comune aceasta regăsindu-se pe agenda discuțiilor ce au avut loc între Take Ionescu și Eduard Beneș în luna august 1920 pentru încheierea acordurilor ce vizau crearea unui sistem de alianțe defensive.

În protocolul încheiat la 19 august 1920 la București cu ocazia vizitei lui Eduard Benes se preciza că o comisie mixtă va face un nou traseu al frontierei româno-cehoslovace astfel încât să asigure României o frontieră mai bună la sud de Tisa⁴³ iar ulterior se decide că «cele două guverne vor numi cât mai curând posibil comisia mixtă din 8 membri (în afară de experți) pentru a reglementa problemele delimitare a zonelor de frontieră și a facilităților pentru comunicații pe frontiera româno-cehoslovacă așa cum s-a precizat în nota schimbată la București la 19 august 1920»⁴⁴. Referindu-se la discuțiile purtate cu Eduard Benes la București și ulterior la Praga, Take Ionescu precizează poziția pe care România o va adopta în timpul negocierilor ulterioare. Recunoscând faptul că frontiera între statul român și Cehoslovacia a fost trasată de către Conferința de Pace el subliniază că prin aplicarea acesteia mulți români rămân în Rutenia și cere prin urmare modificarea acesteia. Ministrul cehoslovac de Externe precizează că este exclusă orice rectificare la nord de Tisa deoarece cehoslovacii sunt doar mandatarii ai Ruteniei și pentru că în tratatul de alianță din 1916, care cuprinde solicitările maxime ale României, revendicările

⁴¹ *ibidem* adresa Ministerului Afacerilor Străine nr. 16802 din 24 iulie 1920 către Marele Stat Major; *Dezmembrarea Maramureșului istoric...*, p. 107

⁴² *ibidem* adresa Marelui Stat Major nr. 949 din 29 iulie 1920 către Ministerului Afacerilor Străine; telegrama Comandamentului Trupelor din Transilvania, nr. 116 din 27 iulie 1920 către Marele Stat Major; *Dezmembrarea Maramureșului istoric...*, p. 108-109

⁴³ A.M.A.E., fond Convenții, 13, 1, vol. 1, (nenumărat), Estras din protocolul nr. 1 din 19 august 1920 încheiat între Ministerul Afacerilor Străine și Cehoslovacia; idem, *fond Dosare Speciale*, vol. 16-17/1921 C1, f. 10-11 *Dezmembrarea Maramureșului istoric: decizii politice, reacții și consemnări în mărturii contemporane (1919-1923)* (în continuare, *Dezmembrarea Maramureșului istoric*), Editor Cristina Țineghe, București, 2009, p.117

⁴⁴ *ibidem*, vol. III, Estras din protocolul nr. 2 încheiat între Ministerul Afacerilor Străine și Cehoslovacia

acesteia nu au depășit Tisa. În ce privește teritoriul de la sud de Tisa însă, își exprimă disponibilitatea pentru rectificări de graniță prin schimb reciproc de teritorii⁴⁵.

Cu toate acestea semnarea la 10 august 1920 la Sevres a *Tratatului între Principalele Puteri Aliate și Asociate și Polonia, România, Statul sârbo-croato-sloven și Statul cehoslovac privind unele frontiere ale acestor state* consfințește pe plan internațional o frontieră româno-cehoslovacă defavorabilă statului român deoarece menține linia trasată și comunicată în august 1919.

Negocierile sunt reluate la 20-21 ianuarie 1921 când se întrunește la Sighetu-Marmației comisia mixtă româno-cehoslovacă alcătuită din consulul Constantin Brăileanu, colonelul Maxim Basile, Ioan Daciu, inspector vamal, ing. Dimitrie Frâncu director al căilor ferate, ca delegați ai statului român, respectiv generalul Paris, prof. Dvorsky – șeful delegației, M.V. Hájek, consilier ministerial și majorul Dr. A. Basl ca delegați ai Cehoslovaciei⁴⁶. Dezbaterile este deschisă de către gen. Paris, președintele comisiei, care se raportează la problema negocierilor româno-cehoslovace din perspectiva evoluției anterioare a negocierilor respectiv a situației create de prevederile Tratatului de la Sevres «a cărui aplicare ar trebui să precedă oricărei alte lucrări». Raportarea strictă la prevederile tratatului nu întrunește însă asentimentul delegaților români care subliniază că scopul conferinței este tocmai de a formula unele modificări ale traseului frontierei astfel încât să se asigure României o frontieră mai bună, conform înțelegerii dintre miniștrii de externe ai celor două țări precum și a art. 2 din tratat care lăsa părților interesate dreptul de a opera modificări.

În consecință, delegația română precizează că revendicările române vizează modificări ale frontierei care să permită încorporarea zonei Franzenstal la statul român pentru a-i permite utilizarea integrală a șoselei Satu-Mare – Sighet și alăturarea la România a comunelor românești din regiunea Batarci. Pentru a argumenta aceste solicitări se subliniază că Marele Cartier General a prelungit ocupația română în regiunea Franzenstal având convingerea unui acord viitor care să asigure României o frontieră mai bună, mai ales din punct de vedere al facilităților de comunicație, deoarece, dat fiind faptul că șoseaua revine mereu în teritoriul român, importanța tronsonului de 14 km ce revine Cehoslovaciei nu este considerabilă pentru aceasta în timp ce România, dimpotrivă, nu are nici o altă comunicație între regiunea Satu Mare și regiunea

⁴⁵ *La politique étrangère de la Roumanie. Discours prononcé par Mr. Take Ionesco, Ministre des Affaires Etrangères au cours de la séance du 9 juillet 1921 de la chambre des députés*, București, Imprimeria Națională, 1921, p. 11-12.

⁴⁶ A.M.A.E., *Fond Convenții C13*, vol. II, Procesele verbale ale ședințelor comisiei româno-cehoslovace încheiate la Sighetu-Marmației la 20-21 ianuarie 1921; *Dezmembrarea Maramureșului istoric*, p. 126-148

Maramureșului. Pentru încorporarea regiunii Batarci, principalul argument este de natură etnografică și s-a bazat pe majoritatea populației românești din localitățile ce o compun: Tămășeni, Btarci, Comlăușa, Valea Seacă, Tarna Mare și Bocicău. Delegația română precizează că, în schimbul acestor revendicări, oferă o compensație în regiunea Batar și Nevetlenfalva. Totodată, ea propune în compensație o rectificare a frontierei favorabilă Cehoslovaciei în regiunea Batar-Nevetlenfalva.

În replică, delegația cehoslovacă susține că satele din regiunea Franzenstal-Remete sunt rutene iar șoseaua se află la o anumită distanță în interiorul teritoriului cehoslovac. Prin urmare consideră că șoseaua prezintă aceeași importanță pentru statul cehoslovac din punct de vedere economic iar problema comunicațiilor se poate rezolva printr-o înțelegere bilaterală care să prevadă acordarea de facilități pentru România din partea statului cehoslovac.

Răspunzând argumentației cehoslovace ce se baza într-o mare măsură pe prevederile tratatului de la Sevres, Constantin Brăileanu face precizarea că România, înainte de a semna tratatul de la Sevres, «a început tratative cu Cehoslovacia la Paris în vederea unei corectări ulterioare de detaliu și, în acest sens textul acordurilor de la București face mențiunea să se realizeze o frontieră mai bună pentru România». În consecință el solicită delegației cehoslovace «o interpretare largă a textului Tratatului de la Sevres în acord cu spiritul protocoalelor de la București» deoarece ratificarea tratatului se va face în România doar dacă modificările cerute vor fi considerate ca realizate în cursul acestei ratificări și pentru că semnarea tratatului de către guvernul român a fost posteroară stabilirii protocolului de la București, considerat ca o garanție a modalităților de aplicare a tratatului.

Delegația cehoslovacă propune un proiect de acord privind mica circulație de frontieră și un proiect de acord militar pentru utilizarea căilor ferate și a șoselelor în caz de mobilizare sau tensiune politică pe care delegația română se angajează să le prezinte guvernului român. Concluzionând, delegația cehoslovacă propune amânarea lucrărilor comisiei la o dată ulterioară care să-i permită să cunoască intențiile guvernului pe care-l reprezintă. Delegația română declară că a luat notă de declarația delegației cehoslovace cu precizarea că din punctul ei de vedere propunerile pe care le-a formulat sunt în spiritul protocolului încheiat la 19 august 1920 între miniștrii de externe ai României și Cehoslovaciei⁴⁷.

Concluzionând, comisia constată că modificările cerute de către delegații români sunt prea importante iar delegația cehoslovacă nu se simte calificată să aducă rectificări atât de importante tratatului iar delegația cehoslovacă propune

⁴⁷ *ibidem*

amânarea lucrărilor comisiei la o dată ulterioară care să-i permită să cunoască intențiile guvernului pe care-l reprezintă. Delegația română declară că a luat notă de declarația delegației cehoslovace cu precizarea că din punctul ei de vedere propunerile pe care le-a formulat sunt în spiritul protocolului încheiat la 19 august 1920 între miniștri de externe ai României și Cehoslovaciei⁴⁸.

În încheierea lucrărilor delegația cehoslovacă propune un proiect de acord privind mica circulație de frontieră și un proiect de acord militar pentru utilizarea căilor ferate și a șoselelor în caz de mobilizare sau tensiune politică pe care delegația română se angajează să le prezinte guvernului român. Conform proiectului de acord privind proiect de acord militar pentru utilizarea căilor ferate și a șoselelor în caz de mobilizare sau tensiune politică se stipula că, acestea își acordau reciproc autorizația de circulație intensiv militară pe șosele, fără autorizare specială pentru fiecare caz, și după înștiințarea prealabilă de către partea interesată și de intensificare a transporturilor pe căile ferate după înștiințarea prealabilă furnizată de partea interesată. În cazul în care necesitățile ar impune, această intensificare ar putea să justifice o oprire provizorie a circulației, în ceea ce privește cealaltă parte, pentru o perioadă ce nu ar putea să depășească trei zile.

Totodată, se stipula că partea interesată nebeneficiară va putea să ia toate măsurile de supraveghere și control, sub rezerva de a nu aduce nici o întârziere gravă la executarea transporturilor iar autoritățile responsabile care ar putea să ceară și să justifice măsurile excepționale vizate sunt Comandamentele militare iar aprobarea urma să fie dată de cealaltă parte în cel mai scurt timp posibil.

Din punct de vedere a valabilității acestui acord se propunea ca el să aibă aplicabilitate atâta vreme cât fiecare dintre cele două părți nu vor fi în măsură să-și acopere nevoile prin mijloace feroviare și rutiere iar din punct de vedere a implicării politice a statului nebeligerant se preconiza ca neutralitatea părții nebeneficiare să rămână întreagă, situația uneia dintre cele două națiuni nefiind în nici un fel angajată față de cealaltă prin acordurile încheiate mai sus, care rezultă numai dintr-o situație materială provizorie, justificând acordurile stabilite ca și complementare celor care au fost deja semnate din punct de vedere economic⁴⁹.

Prin *Propunerile cu privire la Mica circulație. Vite și material agricol Predarea către autoritățile române și cehe a conaționalilor expulzați* formulate de către delegații cehoslovaci se preconiza ca supușii cehoslovaci și români ce locuiau în apropierea frontierei româno-cehoslovace și dețineau proprietăți de cealaltă parte a acesteia să primească o legitimație care să le permită să

⁴⁸ *ibidem*

⁴⁹ *Ibidem*, Comandamentul militar al teritoriului Podcarpatu-Rus Proiect de acord între Statul Major român și cehoslovac. Tensiune politică-Mobilizare, *Dezmembrarea Maramureșului istoric*, p. 146

circule liber în zona indicată în legitimație. Înaintarea în zonă putea să atingă 10 km dincolo de frontieră iar itinerariul necesar trebuințelor celui interesat va fi precizat pe carnetul de identitate și mai ales punctul de trecere a frontierei. Desemnarea acestor puncte de trecere ca și soluția oricărei alte probleme de detaliu privind circulația rutieră va avea loc prin acord între autoritățile locale cehoslovace și române. Legitimațiile urmau să fie verzi pentru cetățenii cehoslovaci și roșii pentru cetățenii români. Ele trebuiau emise de către statul a cărui cetățeni erau persoanele interesate și vizate de autoritățile statului vecin. Procedura de punere în vigoare a carnetelor va fi următoarea: pentru partea cehoslovacă carnetele trebuiau puse în vigoare de Jupanii interesați, contrasemnate de autoritatea militară locală (Comandamentul regimentului sau cel puțin a batalionului) și apoi trimise de Jupani pentru semnare autorităților civile și militare române. Schimbul urma să se facă pe calea militară cea mai comodă iar punctele de schimb urmau să se stabilească la Halmeu și Sighetu Marmației. Jupanii trebuiau să primească la rândul lor carnetele puse în vigoare de autoritățile române, să verifice drepturile celor interesați, să vizeze carnetele la autoritățile militare locale, apoi să le returneze autorităților române. Titularii legitimațiilor erau autorizați să ia trenul și să coboare la stația cea mai apropiată de domiciliul lor, chiar dacă această stație este situată în teritoriul străin iar pentru agenților, funcționarilor și ofițerilor (pe jos, în mașină, în tren sau automobil) se preconiza să li se permită circulația pe șoselele și căile ferate de-a lungul Tisei, fără carnet de mică circulație dar cu documente de identitate și ordin de serviciu al autorității superioare. În ceea ce privește vitele și materialul agricol se considera că instrucțiunea română care reglementase anterior circulația vitelor, ridicarea recoltelor și utilizarea materialului agricol putea fi confirmată și aplicată de o parte și de alta. Comandamentul român va binevoi să trimită Comandamentului cehoslovac un anumit număr de exemplare din această instrucțiune a cărui aplicare, din partea cehoslovacă, va face obiectul notelor adresate autorităților interesate.

Predarea către autoritățile române și cehoslovace a conaționalilor expulzați sau evacuați putea să se realizeze fără ca ei să dețină documente semnate de reprezentantul țării căreia aparțin iar Câmpulung și Trebușa erau propuse ca puncte de schimb care să permită operațiunea în condiții facile de o parte și de alta.

Pentru eficientizarea relațiilor bilaterale Comisia cehoslovacă propune ca la Ujhorod să existe un reprezentant consular român, pentru a simplifica toate problemele privind documentele de mare circulație⁵⁰.

⁵⁰ *Ibidem*, Comandamentul militar al teritoriului Podcarpatu-Rus, Propuneri cu privire la Mica circulație. Vite și material agricol. Predarea către autoritățile române și cehe a conaționalilor expulzați, *Dezmembrarea Maramureșului istoric*....., p. 147-148

Dat fiind rezultatul negocierilor româno-cehoslovace desfășurate la Sighetu Marmației, problema intră în dezbateră directă dintre miniștrii de externe ai celor două țări, corespondența între aceștia derulându-se prin intermediul legației României la Praga.

Ministrul român de externe insistă asupra faptului că Eduard Beneș și-a dat acordul prin cele două memorandumuri semnate la București și la Praga pentru schimbarea frontierei la sud de Tisa printr-un schimb de teritorii și față de insistența delegaților cehoslovaci în comisia mixtă de a face recurs la Tratatul de la Sevres subliniază că acesta nefiind ratificat nu are nici un impact asupra înțelegerilor de la București și Praga. În consecință, cere lui Constantin Hiott să comunice ministrului de externe cehoslovac «că nu poate să-i ascundă surpriza dezagreabilă prilejuită de eșecul primei încercări executare a punctelor dealtfel atât de modeste ale aranjamentului lor»⁵¹

Referindu-se la întreruperea lucrărilor comisiei de delimitare, Eduard Beneș îi transmite lui Take Ionescu că aceasta a fost în mod cert determinată de neînțelegerea sensului instrucțiunilor sale fapt ce a determinat refuzul comisiei cehoslovace de a negocia rectificarea frontierei prevalându-se de textul Tratatului de la Sevres. În consecință își reînnoiește angajamentul pentru rectificarea frontierei astfel încât «să dea României cincisprezece comune rutene pe malul stâng al Tisei în schimbul a cinci comune maghiare»⁵² acceptând cedarea de către Cehoslovacia a regiunii până la Tisa, cuprinzând Franzenstal și șoseaua. În același timp însă precizează că nu poate consimți la cedarea unei alte regiuni, mai ales cea a Batarciului, cerută de delegația română, deoarece aceasta nu a fost prevăzută în discuțiile bilaterale anterioare și nu cuprinde nici căi de comunicație și nici sate românești și, pentru că nu dorea să prezinte Parlamentului aceste rectificări ca o cedare de teritoriu ci ca un schimb, cere cedarea către Cehoslovacia a unei porțiuni din teritoriul unei alte regiuni fără a fi necesar ca aceasta să reprezinte ca întindere o porțiune egală celei pe care o va obține România. În privința acesteia lasă o completă libertate delegației cehoslovace. Pentru eficientizarea dialogului și a negocierilor Beneș propune o întâlnire între generalul Paris, comandantul teritoriului Podcarpatorus, și generalul Petala urmând ca ulterior să se întrunească comisia pentru a tranșa definitiv chestiunile în litigiu⁵³.

⁵¹ A.M.A.E., *Fond 71/Cehoslovacia. Relații cu România*, vol. 39/1921-1930, f. 2, Telegrama nr. 126 din 1 februarie 1921 a lui Take Ionescu către Constantin Hiott; f. 5 Telegrama nr. 122 din 3 februarie 1921 a lui Take Ionescu către Constantin Hiott

⁵² A.M.A.E., *Fond Convenții 13, CI*, vol. 2, Telegrama nr. 5788 din 19 februarie 1921 a Legației din Praga către Ministerul Afacerilor Străine; *Dezmembrarea Maramureșului istoric.....*, p. 151-152

⁵³ *ibidem*, Telegrama nr. 7230 din 26 februarie 1921 a Legației din Praga către Ministerul Afacerilor Străine; *Dezmembrarea Maramureșului istoric.....*, p. 152-153

Take Ionescu acceptă ideea unei întâlniri prealabile între generalii Petala și Paris dar precizează că nu poate oferi un alt schimb decât cel din zona punctului de întâlnire a frontierelor română, cehoslovacă și maghiară⁵⁴. Eduard Beneș este de acord cu acest punct de vedere privind schimbul de teritorii și dă ordin delegației cehoslovace să cedeze regiunea convenită din Franzenstal în schimbul unei porțiuni din zona triplex confinium considerând astfel problema ca definitiv tranșată⁵⁵.

Acest punct de vedere nu este însă în asentimentul lui Take Ionescu care precizează din nou Legației române din Praga că a convenit anterior cu ministrul cehoslovac de externe să se dea României o mai bună frontieră la sud de Tisa contra unui schimb, cu precizarea clară că nu era necesar ca teritoriul cedat de statul român să fie egal cu cel primit de acesta. El face totodată referire la faptul că a cerut Franzenstalul, pe care Beneș a fost de acord să-l cedeze, și că prin delegații români în comisia mixtă a cerut o rectificare în zona Batarci unde existau mai multe comune cu majoritate românească pe care le revendica pentru statul român deoarece comunele românești de la nord de Tisa erau definitiv pierdute⁵⁶.

Opiniile formulate de ministrul român de externe sunt comunicate de către Constantin Hiott lui Eduard Beneș care transmite în replică faptul că niciodată nu s-a pus între ei problema Batarciului și consideră că această problemă nu poate fi inclusă în schimbul de teritorii convenit deoarece, solicitarea statului român de a i se atribui opt comune cu populație românească atinge problema naționalităților și îl obligă s-o prezinte ca o adevărată cedare de teritoriu. Prevederile Constituției cehoslovace, acordau autonomie Rusiei subcarpatice care avea o dietă proprie ce urma să fie convocată imediat după alegerile ce trebuiau să aibă loc în luna aprilie 1921. Din perspectiva atribuțiilor conferite acesteia, Eduard Beneș considera că nu va putea să prezinte rutenilor cererea României de alipire a comunelor românești invocând caracterul etnic al acestora deoarece «numai pe frontiera cehă există 60-70.000 de ruteni care au rămas în teritoriul român și mi-ar cere recuperarea acestei populații». În consecință propune soluționarea cât mai rapidă a regiunii Franzenstalului pentru ca «rutenii să nu aibă timp să se amestece» separând-o total de problema Batarciului. Aceasta trebuia considerată ca o cerere de cedare ce impunea

⁵⁴ A.M.A.E., *Fond 71/Cehoslovacia. Relații cu România*, vol. 39/1921-1930, f. 10, Telegrama nr. 7230 din 4 martie 1921 a lui Take Ionescu către Legația din Praga

⁵⁵ *Ibidem*, f. 11, Telegrama nr. 247 din 6 martie 1921 a Legației din Praga către Ministerul român de externe

⁵⁶ A.M.A.E., *Fond Convenții 13, CI*, vol. 2, Telegrama nr. 7982 din 12 martie 1921 a Ministerului Afacerilor Străine către Legația din Praga; *idem Fond 71/Cehoslovacia. Relații cu România*, vol. 39/1921-1930, f.13, *Dezmembrarea Maramureșului istoric.....*, p. 154

formularea din partea statului cehoslovac a unor revendicări teritoriale care să aibă în vedere a zonă egală ca întindere și populație porțiunii cerute de România pe care specialiștii trebuiau să o aleagă, dar care, în nici un caz nu ar putea să fie situată în zona Triplex Confinium considerată a fi mlăștinoasă și foarte puțin populată. Totodată, pentru a se asigura că sugestiile lui nu vor fi interpretate ca posibile oferte de negociere, Eduard Beneș concluzionează «Să nu credeți nici un moment că aceasta este o ofertă pe care v-o fac acolo: este o simplă părere pe care o emit, chiar mai puțin, pentru că nu îmi fac nici o iluzie asupra rezultatului pe care l-ar putea da. Nu îmi iau nici un angajament; trebuie să consult specialiștii și s-ar putea foarte bine ca, în câteva zile să vă spun că, chiar pe aceste baze, negocierile sunt imposibile.»⁵⁷.

Ministrul de externe al României cere lui Constantin Hiott, atașatul României la Praga, să comunice lui Beneș că la frontiera româno-cehoslovacă nu există decât două sate rutene în timp ce, la nord de Tisa statul român a pierdut definitiv grupul celor șapte sate românești din care cele mai importante sunt Apșele care au jucat un rol important în istoria românismului și pe care statul român le-a pierdut datorită greșelii reprezentanților români la Conferința de pace. Revenind la solicitarea rectificării graniței subliniază că a propus schimbul a cinci sate românești și unul maghiar, respectiv Tămășeni, Batarci, Comlăușa, Valea Seacă, Bocicău și Tarna Mare oferind în schimb trei mari sate maghiare Nagy Pallad, Fertös-Almas și Archi. În cazul în care Beneș nu dorește să facă acum acest schimb în care ar avea de câștigat din punct de vedere economic poate să se mulțumească pentru moment cu schimbul Franzensthalului contra unui mic teritoriu la triplex confinium dar crede totuși că ar fi mai bine să lase comisiile să examineze această chestiune și care ar trebui să reunească cât mai curând fapt pentru care îl roagă să fixeze locul și data⁵⁸.

Prezentând aceste doleanțe șefului diplomației cehoslovace, Constantin Hiott subliniază că «ar fi penibil pentru statul român ca, după ce a pierdut Apșele, să piardă și grupul satelor românești de la nord de Batarci datorită unui traseu arbitrar datorat lipsei de informații suficiente și precise privind situația acestei zone din partea autorilor traseului». Totodată mai adăuga că, în timp ce pentru România posesiunea acestor sate era de un interes evident, considera neesențial dacă Cehoslovacia încorporează în granițele sale români sau unguri, deoarece de ruteni nu putea fi vorba în această zonă. Din perspectiva acestor argumente,

⁵⁷ *ibidem*, Telegrama nr. 287 din 20 martie 1921 a Legației din Praga către Ministerul Afacerilor Străine; A.M.A.E., *Fond 71/Cehoslovacia. Relații cu România*, vol. 39/1921-1930, f. 13; *Dezmembrarea Maramureșului istoric*....., p. 155-156

⁵⁸ *ibidem*, Telegrama nr. 9566 din 23 martie 1921 a Ministerului Afacerilor Străine către Legația din Praga; idem, *Fond 71/Cehoslovacia. Relații cu România*, vol. 39/1921-1930, f. 15, *Dezmembrarea Maramureșului istoric*., p. 159-160

Beneș consideră că propunerea formulată de către ministrul român de externe era acceptabilă⁵⁹ dar cere în compensație pentru satele românești o porțiune de teritoriu ce forma un triunghi situat la est de râul Vișeu, cuprins între frontiera actuală și mergând spre sud-vest pentru a atinge malul drept al Vișeului, lăsând localitatea Ruscova în teritoriul românesc. Argumentul invocat era acela că, în localitățile Bistra și Krasna erau circa 3000 de ruteni. Transmițând aceste solicitări, atașatul român în Praga remarcă faptul că în teritoriul revendicat de cehoslovaci se găsea un tronson al căii ferate și gara Valea Vișeului a cărei posesie a determinat anterior contestații în momentul fixării traseului frontierei de către comisia de evacuare⁶⁰.

Răspunsul lui Take Ionescu față de aceste solicitări este însă fără echivoc: Bistra este românească și nu ruteană, linia actuală a frontierei trebuie păstrată deoarece convenise cu Polonia ca ea să fie prelungită spre Bucovina, calea ferată de la Vișeu trebuie să rămână statului român. Totuși, își exprimă disponibilitatea de a corecta frontiera tratatului de la Sevres, dând Cehoslovaciei un mic triunghi care să-i asigure accesul spre nord la calea ferată și transformând gara Valea Vișeului în gară comună⁶¹. Comisia mixtă româno-cehoslovacă se întrunește din nou la Praga la 21 aprilie 1921 iar delegația română reiterează revendicările respectiv compensațiile oferite așa cum au fost formulate în timpul întrunirilor de la Sighet. Recunoscând ca întemeiate solicitările României comisia cehoslovacă consideră ca insuficiente compensațiile oferite deoarece satele propuse pentru schimb sunt ungușești iar Cehoslovacia nu avea nici un interes să-și sporească numărul supușilor de naționalitate maghiară. În consecință comisia cehoslovacă nu acceptă compensația oferită de delegații români și cer ca statul român să fie de acord cu cedarea către statul cehoslovac a liniei ferate Sighetu-Marmației –Valea Vișeului argumentându-și solicitarea prin faptul că aceasta nu are o mare importanță pentru România în timp ce pentru ei este vitală deoarece face legătura între teritoriul rutean sud-carpatic și Galiția orientală. În cazul unui refuz a guvernului român față de această propunere, delegații cehoslovaci și-au exprimat intenția de a formula ulterior alta cerere de compensații. Exprimându-și convingerea că răspunsul din partea Bucureștiului nu poate fi decât negativ și dorind să tergiverseze cât mai puțin finalizarea lucrărilor, delegații români propun ca odată cu solicitarea formulată de către reprezentanții cehoslovaci să fie comunicată guvernului român și cealaltă posibilă variantă de negociere a acestora. Răspunsul este însă negativ

⁵⁹ A.M.A.E, *Fond 71/Cehoslovacia. Relații cu România*, vol. 39/1921-1930, Telegrama nr 313 din 30 martie 1921 a lui Constantin Hiott către Ministerul de externe de la București, f. 16

⁶⁰ *Ibidem*, p. 17, Telegrama nr 496 din 12 aprilie 1921 a lui Constantin Hiott către Ministerul de externe de la București, f. 16

⁶¹ *Ibidem*, p. 18, Telegrama nr. 13400 din 15 aprilie 1921 a lui Take Ionescu către Constantin Hiott, *ibidem* f. 21 Telegrama nr. 13400 din 20 aprilie 1921 a lui Take Ionescu către Constantin Hiott

deoarece “pentru moment, delegații cehoslovaci nu sunt nici ei înșiși fixați asupra unei alte compensații» și, prin urmare cer ca până la sosirea unui punct de vedere al guvernului român, negocierile să fie amânate.

Solicitarea membrilor cehoslovaci în comisia mixtă de cedare a liniei ferate Sighetu-Marmației – Valea Vișeuului este comunicată ministrului României la Praga pentru ca acesta să-i comunice lui Eduard Beneș imposibilitatea acceptării ei⁶². Tot în acest sens este elaborat un memoriu, remis lui Hiott în 26 aprilie 1921, în care se sublinia faptul că trupele române au trecut Tisa și au ocupat Maramureșul de la nord de Tisa pentru a împiedica invazia bolșevică ungară deoarece în aceste părți se găsesc trecătorile în Galiția și Rusia, pe unde Bela Kun intenționa să facă joncțiunea cu bolșevicii lui Trotzky. Expunerea cuprinde evoluția în timp a tratativelor româno-cehoslovace cu referiri la notele reprezentantului cehoslovac în România și răspunsul guvernului român la acestea, rezultatul întrunirilor româno-cehoslovace din anii 1920-1921 și a întâlnirii dintre Take Ionescu și Eduard Beneș din 19 august 1920 concluzionând că *România e renunțat la comunele de pe malul drept al Tisei/ Apșele, Slatina, etc/ pentru a avea o frontieră naturală, dar nu poate renunța la comunele românești din stânga Tisei unde se fixează o frontieră convențională pe baze entice și unde numai printr-o evidentă eroare, comune curat românești și care fac parte dintr-un trunchi compact ce poartă un nume special de Țara Oașilor sunt despărțite și trecute în Rutenia. Nu este vorba propriu-zis de o rectificare de frontieră ci de rețușarea unei erori comise cu ocazia satisfacerii revendicărilor entice slave, când, în porțiunea de terende pe malul stâng al Tisei, încorporate Ruteniei, s-a înglobat, probabil din necunoștința situației locale și câteva comune românești*⁶³.

În urma unei întrevederi între Constantin Hiott și Eduard Beneș ministrul cehoslovac de externe admite în principiu toate cererile României. La 2 mai 1921 are loc o nouă întrevedere la care participă și Constantin Brăileanu care argumentează revendicările României prin faptul că frontiera fixată prin tratatul din 1916 era o frontieră naturală formată de râul Tisa pe care însă Tratatul de la Sevres a schimbat-o adoptând o frontieră convențională pentru a îngloba în teritoriul cehoslovac satele cu populație slavă de pe malul stâng al Tisei iar prin această schimbare s-a tăiat României legătura directă prin calea ferată între Satu-Mare și Sighet și s-au dezlipit mai multe comune românești dintr-un

⁶² *ibidem*, Raport nr. 19476 din 30 mai 1921 al delegatului Ministerului Afacerilor Străine în Comisia mixtă de delimitare româno-cehoslovacă cu privire la încheierea Protocolului din 4 mai 1921 pentru stabilirea definitivă a hotarului dintre Regatul Român și Republica cehoslovacă elaborat în 12 mai 1921.

⁶³ *Ibidem*, Memoriu referitor la fruntaria între România și Cehoslovacia întocmit de Delegatul Ministerului Afacerilor Străine în comisia mixtă de delimitare și remis Ministrului României la Praga în ziua de 26.IV.1921

trunchi masiv ce purta chiar o denumire specială. Eduard Beneș își exprimă din nou acordul pentru satisfacerea tuturor cererilor formulate de România⁶⁴ iar Constatin Hiott îi prezintă lui Eduard Beneș un memoriu cuprinzând evoluția în timp a negocierilor româno-cehoslovace, revendicările statului român și argumentarea acestora Concluzia acestui memoriu era aceea că

*«de la început a fost vorba de un schimb de comune. Este vorba de o cedare a unor comune românești țării lor de origine și nu s-a spus ce fel de comune oferă România în schimb. Neexistând pe teritoriul român sate rutene care pot să fie cedate, este firesc ca România să ofere comune ungurești, cu atât mai mult cu cât guvernul cehoslovac ar putea să le valorifice în momentul fixării frontierei cehoslovace cu Ungaria. În schimbul acestor comune ar putea să ceară și să obțină de la aceasta din urmă fie compensații teritoriale fie de altă natură, fără să vorbim de avantajul pe care ar putea să-l aibă pentru ea însăși din terenurile învecinate comunei Batarci. În orice caz, în timp ce comunele ungurești pe care România le-ar ceda Cehoslovaciei ar putea să fie puse în valoare de Republică în beneficiul elementului slav, comunele românești care ar rămâne pe teritoriul rutean n-ar putea și ar rămâne astfel un obiect de discordie între cele două țări. Se constată că România a renunțat la comunele situate pe malul drept al Tisei (Apșele, Slatina etc) pentru a avea o frontieră naturală, dar ea nu poate să renunțe la comunele românești de pe malul stâng al Tisei, unde se fixează o frontieră convențională, stabilită pe baze etnice și unde, doar printr-o eroare evidentă comune pur românești care fac parte dintr-un grup compact român, care poartă chiar un nume special «Țara Oașului» (vechii oșeni) au putut să fie separate de România și trecute Rusiei Subcarpatice. Nu este vorba propriu-zis de o rectificare de frontieră, ci de îndreptarea unei erori comise cu ocazia satisfacerii revendicărilor etnice slave, când la porțiunea de teritoriu convenit Rusiei Subcarpatice pe malul stâng al Tisei, s-au încorporat, probabil din ignorarea situației locale, câteva comune românești. Dat fiind că toate revendicările slave au fost satisfăcute, chiar mult mai generos decât s-a cerut de Rusia însăși prin tratatul din 1916, dat fiind că însuși guvernul cehoslovac nu vede nici o posibilitate de schimb cu comune rutene, rezultă că acceptarea ofertei făcută de guvernul român, a unui schimb contra comunelor ungurești se impune cu atât mai mult cu cât va fi folosită în beneficiul elementului slav cu ocazia fixării frontierei cehoslovace în partea Ungariei, frontieră care nu a fost încă definitiv trasată*⁶⁵.

⁶⁴ *ibidem*, Raport nr. 19476 din 30 mai 1921 al delegatului Ministerului Afacerilor Străine în Comisia mixtă de delimitare româno-cehoslovacă cu privire la încheierea Protocolului din 4 mai 1921 pentru stabilirea definitivă a hotarului dintre Regatul Român și Republica cehoslovacă elaborat în 12 mai 1921

⁶⁵ *Ibidem*, Memoriu referitor la chestia fruntariei româno-cehoslovace remis de către Ministrul României la Praga domnului Beneș, Ministru Afacerilor Străine al Republicii Cehoslovace în ziua de 2 mai 1921; *Dezmembrarea Maramureșului istoric.....*, p. 163-167

Concluzia acestui memoriu era aceea că «de la început a fost vorba de un schimb de comune. Este vorba de o cedare a unor comune românești țării lor de origine și nu s-a spus ce fel de comune oferă România în schimb. Neexistând pe teritoriul român sate rutene care pot să fie cedate, este firesc ca România să ofere comune ungurești, cu atât mai mult cu cât guvernul cehoslovac ar putea să le valorifice în momentul fixării frontierei cehoslovace cu Ungaria. În schimbul acestor comune ar putea să ceară și să obțină de la acestea din urmă fie compensații teritoriale fie de altă natură, fără să vorbim de avantajul pe care ar putea să-l aibă pentru ea însăși din terenurile învecinate comunei Batarci. În orice caz, în timp ce comunele ungurești pe care România le-ar ceda Cehoslovaciei ar putea să fie puse în valoare de Republică în beneficiul elementului slav, comunele românești care ar rămâne pe teritoriul rutean n-ar putea și ar rămâne astfel un obiect de discordie între cele două țări. Se constată că România a renunțat la comunele situate pe malul drept al Tisei (Apșele, Slatina etc) pentru a avea o frontieră naturală, dar ea nu poate să renunțe la comunele românești de pe malul stâng al Tisei, unde se fixează o frontieră convențională, stabilită pe baze etnice și unde, doar printr-o eroare evidentă comune pur românești care fac parte dintr-un grup compact român, care poartă chiar un nume special «Țara Oașului» (vechii oșeni) au putut să fie separate de România și trecute Rusiei Subcarpatice. Nu este vorba propriu-zis de o rectificarea de frontieră, ci de îndreptarea unei erori comise cu ocazia satisfacerii revendicărilor etnice slave, când la porțiunea de teritoriu convenit Rusiei Subcarpatice pe malul stâng al Tisei, s-au încorporat, probabil din ignorarea situației locale, câteva comune românești. Dat fiind că toate revendicările slave au fost satisfăcute, chiar mult mai generos decât s-a cerut de Rusia însăși prin tratatul din 1916, dat fiind că însuși guvernul cehoslovac nu vede nici o posibilitate de schimb cu comune rutene, rezultă că acceptarea ofertei făcută de guvernul român, a unui schimb contra comunelor ungurești se impune cu atât mai mult cu cât va fi folosită în beneficiul elementului slav cu ocazia fixării frontierei cehoslovace în partea Ungariei, frontieră care nu a fost încă definitiv trasată⁶⁶.

După această întrevvedere, negocierile româno-cehoslovace se derulează cu mai multă eficiență obținându-se consensul în descrierea frontierei și trasarea noii linii chiar dacă la fixarea amănunțelor membrii cehoslovaci reiterează pretenția de a li se ceda gara Valea Vișeului angajându-se în același timp să facă pe cheltuiala statului cehoslovac o schimbare a traseului în punctul de la Gura Vișeului astfel încât între Sighet și Borșa trenurile să nu mai aibă nevoie să atingă gara actuală astfel încât ea să-și piardă utilitatea pentru statul român și

⁶⁶ *Ibidem*

să poată fi cedată cehoslovacilor. Delegații români refuză această propunere și singurele concesiile cu care sunt de acord se referă la reducerea până la maxim 1 km a profunzimii terenului din stânga șoselei Satu Mare – Sighet și despăgubiri pentru pădurile statului din regiunea Franzensthal (aproximativ 250 hectare). În final statul român cedează un teritoriu de cca 60 km cu 3112 locuitori (maghiari și evrei) și obține un teritoriu de cca 175 km² cu 10808 locuitori, deci un spor teritorial de cca 115 km² și un spor de 7696 locuitori din care aproape 7100 români⁶⁷.

La 4 mai 1921 s-a semnat la Praga *Protocolul privitor la regularea unor amănunte ale frontierei între România și Cehoslovacia*⁶⁸ care în capitolele II și III fixa frontiera româno-cehoslovacă după cum urmează:

Porțiunea liniei de frontieră cuprinsă între cota 123, la vreo 1200 m la Est de Magosliget – care în Tratatul de la Sévres este arătată ca punct comun celor trei frontiere: a României, Cehoslovaciei și Ungariei – și între punctul unde râul Tur se întâlnește cu râul Hodospatak, și care formează în prezent frontiera între România și Ungaria devine frontieră cehoslovaco-ungurească. De la acest din urmă punct (confluența râurilor Hodospatak și Tur) care devine de acum înainte noul triplex-confinium între cele 3 state, România, Ungaria și Cehoslovacia, frontiera între România și Cehoslovacia va urma în general linia următoare:

Cursul râului Tur până la un punct unde acest râu întâlnește limita cadastrală de Est a comunei Fertös-Almás;

Linia frontieră va urma această linie cadastrală spre nord până la cota 122; apoi spre Est prin cotele 124, 125, direct până la încrucișarea liniei ferate de la Satu-Mare–Királyhaza cu șoseaua Halmi-Nevetlenfalva;

De la această încrucișare spre Est linia frontieră va urma canalul Kávás – Var, va trece prin cota 126, va urma canalul Nagy-Eger până la ramificarea lui, și de acolo, spre Nord prin cotele 126, 168, 319, 322;

De la această cotă frontiera va urma limita cadastrală între comunele Dula (Gyula) și Batarci până la cota 297, apoi limita cadastrală între comunele Himlivci (Hömöcz) și Batarci până la cota 328;

Apoi limita cadastrală între comunele Himlivci (Hömöcz) și Comlăușa – Șirlău până la intersecția acestei linii cadastrale cu pâraul Tarna- Mare (Nagy-Tarna);

⁶⁷ *ibidem*, Raport nr. 19476 din 30 mai 1921 al delegatului Ministerului Afacerilor Străine în Comisia mixtă de delimitare româno-cehoslovacă cu privire la încheierea Protocolului din 4 mai 1921 pentru stabilirea definitivă a hotarului dintre Regatul Român și Republica cehoslovacă elaborat în 12 mai 1921

⁶⁸ *Idem*, *Fond Convenții 13, C1*, Vol. 2 (nenumărat) Protocol privitor la regularea unor amănunte ale frontierei între România și Cehoslovacia, Praga, 4 mai 1921; *Dezmembrarea Maramureșului istoric.....*, p. 167-169

De la această intersecție, frontiera va urma limita cadastrală de Vest a comunelor Valea-Seacă (Saraspatak) și Bocicăul (Bocsko); iar în urmă, luând direcția către Est, frontiera va urma limita cadastrală între comunele Tarna-Mare (Nagy-Tarna) și Mala Trnavka (Kis-Tarna) până la cota 827 (Frasinul);

De la această cotă 827, frontiera va urma linia creștelor, trecând prin cotele 812, 747, 702, 596, 652, 642 (Colina Mare, Nagyalom);

De la acest punct spre SE linia frontieră va rămâne conformă cu linia descrisă în Tratatul de la Sévres până la punctul situat aproximativ la 400 metri spre Sud-Est cu cota 722; de la acest punct frontiera va urma o linie de determinat pe teren, trecând paralel cu șoseaua Huta-Franzenstal la o distanță de minimum 1 km la Vest de această șosea, și urmând pe cât posibil linia creștelor sau linia cadastrală până la linia mediană a talvegului Tisei; linia frontieră va urma de aci încolo mereu cursul Tisei în sus până în dreptul semaforului gării Valea-Vișăului (Visövolgy) spre Trebusa, încât să lase calea ferată Sighetul-Maramureșului-Borșa (Maramarossziget-Borșa) în întregime în teritoriul românesc acordând totuși Cehoslovaciei maximum de facilități spre a face un racordament al liniei ferate Huszt-Nizni-Apșa (Also Apșa) – Jasina (Körösmező) la Nord de Tisa și în întregime în teritoriul cehoslovac;

De la acest punct frontiera va urma linia fixată prin Tratatul de la Sévres⁶⁹.

Odată cu încheierea acordului din 4 mai 1921 delegații români și cehoslovaci au mai convenit ca, în cazul când construcția căii ferate pe malul Nord al râului Tisa va necesita o deplasare a albiei acestui râu în apropierea stațiunii Valea Vișăului frontiera va urma linia mediană a râului Tisa conform proiectului întocmit de autoritățile cehoslovace de acord cu Ministerele române de Comunicație și Lucrări Publice. În cazul când această construcție nu s-ar realiza într-un interval de 10 ani, prevăzut în înțelegerea cuprinsă în procesul-verbal încheiat la 17 iunie 1920 la Satu Mare pentru asigurarea peajului pe liniile Teresva (Taracköz) – Valea Vișăului (Vissövolgy), via Maramaros-Sziget cu dependențele pentru Akna-Slatina și pentru Bickiv (Nagy-Boczko), delegația cehoslovacă presupune că prelungirea automată a acestui aranjament în favoarea Cehoslovaciei se înțelege de la sine ca urmare a stipulațiilor art. 2 alineatul 4. al Tratatului frontierelor de la Sévres, cuprinsă în cuvintele «le maximum de facilités». Delegații României subscriu la acest punct de vedere și cer această prelungire și în favoarea statului român pentru peajul pe linia Halmi-Câmpulung (Hoszmezö).

Totodată se mai stipula ca cele două Guverne să ia măsurile necesare pentru ocuparea noii linii-frontieră de către autoritățile competente civile și militare astfel încât operațiunea să se finalizeze până la 1 iulie 1921.

⁶⁹ *ibidem*

Guvernul român își lua angajamentul să despăgubească Guvernul Cehoslovac pentru pădurile Statului din regiunea Remete-Franzenstal, care prin noua linie a frontierei ar cădea în teritoriul român sumând să se fixeze prin înțelegere directă între cele două Guverne, sau pe cale de arbitraj⁷⁰.

Protocolul semnat de către delegații români și cehoslovaci în problema frontierei a constituit un aranjament definitiv care nu a necesitat semnarea unui alt protocol confirmativ⁷¹ și urma să devină definitiv și executoriu pentru Cehoslovacia după aprobarea lui printr-o decizie a Consiliului de Miniștri⁷². Constantin Hiott recomandă îndeplinirea acestei formalități și de către statul român astfel încât să se poată efectua evacuarea respectiv ocuparea teritoriilor schimbate în termenul prescripționat de protocolul anexă⁷³.

Cu toate acestea, la 28 iunie 1921 ministrul român de externe cere Legației României din Praga să transmită guvernului cehoslovac că guvernul român a aprobat printr-o decizie a Consiliului de Miniștri protocolul semnat la 4 mai 1921. Această precizare a fost determinată de comunicarea pe care generalul Paris a făcut-o generalului Petala că nu putea să procedeze la schimbarea teritoriilor deoarece guvernul român nu ratificase protocolul⁷⁴.

Noua frontieră dintre statul cehoslovac și cel român a fost stabilită pe teren de subcomisiile mixte româno-cehoslovace și, începând cu 20 iunie 1921 s-a predat și preluat de către fiecare stat în parte teritoriile fixate în conformitate cu protocolul din 4 mai 1921 instituindu-se de fiecare parte în aceste teritorii autoritățile legale, acțiune finalizată la 30 iunie 1921⁷⁵. La 30 iunie 1921 comisia mixtă se reunește la Tarna Mare pentru reglementarea unor detalii ale frontierei stabilite prin protocolul din 4 mai 1921, constatând cu acest prilej că noua frontieră dintre Regatul român și Republica cehoslovacă, așa cum a fost stabilită prin capitolele I și II ale protocolului menționat, a fost trasată pe teren de către subcomisiile în perioada 20-30 iunie 1921. Totodată ia act de faptul că s-au predat, respectiv primit reciproc teritoriile trecute de la un stat la altul în care fiecare stat și-a instituit autoritățile legale și s-au fixat de-a lungul noului traseu posturile de frontieră⁷⁶. În cadrul acestei întâlniri comisia cehoslovacă

⁷⁰ *Ibidem*, Protocol-anexă la Protocolul privind reglementarea unor detalii ale frontierei între România și Cehoslovacia, *Dezmembrarea Maramureșului istoric*....., p. 169.

⁷¹ *idem.*, *Fond 71/Cehoslovacia. Relații cu România*, vol. 39/1921-1930, f. 30, telegrama nr. 626 din 7 mai 1921 a Legației României din Praga.

⁷² *Ibidem*, f. 32, telegrama nr. 652 din 12 mai 1921 a Legației României din Praga.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Ibidem*, f. 37, telegrama nr. 922 din 28 iunie 1921 a lui Take Ionescu către Legația din Praga.

⁷⁵ *Idem*, Raportul nr. 7990 din 9 august 1921 al Corpului 6 Armată privind executarea Protocolului încheiat la 4 Mai 1921 la Praga; *Dezmembrarea Maramureșului istoric*....., p. 172-173.

⁷⁶ A.M.A.E., *Fond Convenții 13, CI*, vol. 2, Copie a Actului privind executarea Protocolului încheiat la Praga pentru reglementarea frontierei între România și Cehoslovacia.

cere o rectificare lejeră a frontierei la sud de Akli/Canal Kavasvar astfel încât să lase locuitorilor din Akli libera dispoziție a căii ferate ce atingea la sud de Akli șoseaua Halmeu-Nevetlenfalva. Această rectificare, conform argumentației invocate de către cehoslovaci, era solicitată cu singurul scop de a conserva comunicațiile localității Akli cu șoseaua. Comisia română acceptă în principiu această revendicare sub rezerva ratificării ei de către guvernul român⁷⁷.

La 24 iulie 1922 ministerul de externe cehoslovac transmite Conferinței Ambasadorilor că «Guvernul cehoslovac a acceptat ca lucrările de delimitare a frontierei româno-cehoslovace, definită prin articolul 2 al Tratatului, zis al frontierelor, din data de 10 august 1920, să fie întreprinse chiar de acum și fără să se aștepte punerea în vigoare a acestui tratat»⁷⁸. Dat fiind faptul că «Guvernul român, pe de altă parte, tocmai comunicase Conferinței Ambasadorilor că era de părere ca această delimitare să fie efectuată fără întârziere» Conferința decide la 1 martie 1923 să constituie o comisie care să fie însărcinată cu delimitarea frontierei româno-cehoslovace compusă din cinci membri, respectiv reprezentanții Franței, Marii Britanii și Italiei în comisia de delimitare ungaro-cehoslovacă, și doi comisari care trebuiau desemnați de Guvernele cehoslovac și român. Scopul acesteia era determinarea pe teren a frontierei româno-cehoslovace definită prin articolul 2 al Tratatului frontierelor și protocolul semnat la Praga la 4 mai 1921 precum și fixarea punctului comun celor trei frontiere, a Cehoslovaciei, a României și a Ungariei apoi, în înțelegere cu Comisiile ungaro-cehoslovacă definită și româno-ungară⁷⁹.

La 27 martie 1923 are loc la Budapesta prima reuniune a comisiei de delimitare a frontierei româno-cehoslovace care decide marcarea pe teren a liniei indicate în protocolul încheiat la Praga la 1 mai 1921. În acest scop au loc discuții privind valoarea juridică atribuită acestuia iar comisarii Puterilor Aliate cer reprezentanților României și Cehoslovaciei să precizeze dacă protocolul semnat la 4 mai la Praga este proiectul de accord propus Comisiei în sensul vizat de instrucțiunile relative la Comisiile de delimitare. Colonelul Dumitrescu, precizează în acest sens că protocolul semnat la Praga a fost încheiat pe baza indicațiilor prevăzute în articolele 2 și 3 din Tratatul frontierelor semnat la 10 august 1920 și, în consecință el reprezintă aplicarea pe teren a liniei stabilite de comun accord. Totodată, la 30 iunie 1921 la Tarna Mare s-a consemnat încheierea lucrărilor de aplicare pe teren a traseului fixat pe harta

⁷⁷ *ibidem*, Proces verbal anexă la Actul privind executarea Protocolului încheiat la Praga pentru reglementarea frontierei între România și Cehoslovacia.

⁷⁸ *Idem*, Copie de pe scrisoarea D-lui Președinte al Conferinței Ambasadorilor din 1 Martie 1923 adresată d-lui Osusky, ministrul Cehoslovaciei la Paris; *Dezmembrarea Maramureșului istoric*....., p. 173-175.

⁷⁹ *Ibidem*.

la 4 mai 1921 cu precizarea că acesta cuprindea și solicitarea Cehoslovaciei pentru realizarea în favoarea ei a unei mici rectificări în zona Akli, chestiune rămasă în suspensie până în acel moment. Exprimându-și consensul cu aceste afirmații, reprezentantul cehoslovac adaugă că odată cu realizarea acordului și încheierea convenției statul cehoslovac consideră că ele constituie baza pentru fixarea și trasarea frontierei între România și Cehoslovacia. Dat fiind faptul că textul Protocolului întrunea asentimentul părților direct interesate, Președintele Comisiei decide că studierea liniei de frontieră se va face pe baza traseului menționat în protocolul din 4 mai 1921 cu respectarea intereselor economice specifice fiecărui segment⁸⁰.

Frontiera româno-cehoslovacă a fost definitiv fixată și trasată pe teren de comisia internațională instituită prin Tratatul de la Sevres, art. 2, paragraful 6, care și-a terminat lucrările printr-un protocol final încheiat la Bruno la 19 iulie 1926 iar statutul frontierei româno-cehoslovace a fost adoptat la Satu-Mare la 25-30 noiembrie 1929⁸¹.

РУМУНСЬКО – ЧЕХОСЛОВАЦЬКІ ПЕРЕГОВОРИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПІВНІЧНИХ КОРДОНІВ РУМУНІЇ (1920-1921)

Резюме

Рішення мирної конференції в Парижі щодо приналежності Чехословаччині “території русинів на південь від Карпат” привело до переговорів між Румунією та Чехословаччиною. Розпочаті у травні 1920 року, переговори мали в центрі уваги інтереси чехословацької та румунської держав, тобто щоб кордон забезпечив контроль ліній зв’язку у зоні Тиси, додавши до них з румунської сторони зацікавленість відносно румунської громади Мараморощини на північ від Тиси. Переговори розвивалися досить складно.

Румунсько-чехословацькі переговори були завершені у травні 1921 року підписанням «Протоколу про врегулювання деяких деталей кордону між Румунією та Чехословаччиною», в якому обидві країни висловлюють згоду про внесення поправок у деякі аспекти міжнародних договорів, укладених раніше.

⁸⁰ *Idem*, *Fond Convenții*, C1, vol. III, Extras din Procesul verbal nr. 1/27 martie 1923, Budapesta a Comisiei de delimitare a frontierei româno-cehoslovace.

⁸¹ *Ibidem*, C1, Statut, vol. I, anii 1926-1929 (nenumerotat).

ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ АГРАРНИХ РЕФОРМ В ОКРЕМИХ КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ РУМУНІЇ)

Неля Жулканич,
Ужгород (Україна)

З огляду на останні розширення Європейського Союзу на Схід збільшилось число країн – членів ЄС, що безпосередньо межують з нашою державою. Серед регіонів України, що мають спільні кордони з новими країнами-членами Європейської спільноти, особливе місце посідає Карпатський. На даний час в Україні надзвичайно актуальним є питання завершення аграрної, в т.ч. земельної реформ. Тому значну зацікавленість викликає вивчення досвіду реформування аграрної сфери і земельних відносин в постсоціалістичних країнах – Угорщині, Польщі, Словаччині, Румунії – сусідах нашої держави.

Аналіз здійснення аграрних перетворень в окремих країнах Європи неодноразово ставав предметом розгляду науковців. Це зокрема праці Ш.Алмаші [1], П.Гарасима [2], Т.Зінчука [3], Ю.Коваленко [4], Т.Остапко [7] та ін. Проте питання можливості використання зарубіжного досвіду в Україні все ще потребує подальших наукових розвідок.

Зазначені країни та Україну в цілому, й карпатські області зокрема, об'єднують схожість історичних шляхів розвитку економічної і культурної співпраці, спільність давніх історичних традицій, навиків населення в аграрному господарюванні, підходи і специфіка трансформації аграрної сфери, утвердження засад ринкової економіки. Стартові переваги цих країн порівняно з Україною полягали у менш тривалому існуванні командно-адміністративної системи господарювання, збереженні певних засад приватного землеволодіння, лібералізації та відкритості економіки, вищому ступені її товарності.

Разом з тим, у трансформаційних процесах аграрної сфери аналізованих країн порівняно з Україною є певні відмінності. Зокрема, майже у всіх постсоціалістичних країнах земельна реформа відбувалася на основі приватизації земельних ділянок у сільському господарстві, в окремих супроводжувалася реституцією. Процес реституції здійснювався компенсацією за вилучену в минулому земельну власність: поверненням землі колишнім власникам чи їх нащадкам, в натурі, у межах, що були до колективізації, або компенсація іншими землями та приватизаційними ваучерами у їх вартісному вигляді.

На межі 80-90-х рр. однією з перших серед постсоціалістичних країн на шлях радикальних суспільно-економічних перетворень стала Польща. Незважаючи на те, що впродовж повоєнного періоду характерною ознакою аграрного господарювання в Польщі було переважання приватного аграрного сектора (93 % її сільськогосподарських угідь перебувало у приватній власності), що відрізняло її від решти країн соціалістичного табору, тут також назріла необхідність аграрних реформ [2, с.112]. Аграрне виробництво, як і в Україні, вважалося неprestижною галуззю. Як свідчать результати досліджень, після «шокової терапії» економічних реформ у першій половині 1990-х рр. країна перейшла до етапу «градулізму», тобто поступових ринкових перетворень. Ліберально-ринкова модель була замінена суттєво новою моделлю, яка поєднувала ринкове й державне регулювання аграрного сектора.

Для України важливим є румунський досвід державної підтримки аграрного сектора економіки. Перші сільськогосподарські кооперативи в Румунії були утворені в 1949 р., а на початку 1959 р. соціалістичний сектор сільського господарства становив 60% орних земель і відіграв головну роль у валовому і товарному виробництві. Проте подальшого зростання виробництва сільськогосподарської продукції в ці роки не відмічалось. Цьому не сприяв і закон, прийнятий у березні 1959 р., який забороняв в аграрному секторі експлуатацію найманої праці та передачу земель в оренду. Навесні 1962 р. процес створення суспільних господарств завершився. Становлення кооперативних господарств припало на період 1966-1970 рр., в рамках здійснення плану розвитку народного господарства, на той час вже соціалістичної Республіки Румунії. Значна увага в ці роки була приділена здійсненню комплексу заходів інтенсивного і багатогалузевого розвитку сільського господарства.

Хоча в наступні роки (1971-1975), згідно з програмою економічного розвитку, Румунія взяла курс на прискорену індустріалізацію країни (на розвиток промисловості було виділено майже 60 % всього об'єму капіталовкладень), сільськогосподарська продукція за п'ятирічку збільшилась на 25 %, а приріст промислового виробництва становив 13 %. У 1975 р. було зібрано 15,2 млн.т зерна. В країні налічувалося 6.1 млн. голів великої рогатої худоби, 8.8 млн. свиней, 13.9 млн. овець, 78.6 млн. голів птиці [6, с.197]. Румунія залишалася індустріально-аграрною державою (питома вага промисловості в національному доході складала в 1975 р. 57 % порівняно з 30,8 % в 1938 р.). На початку 80-х рр. в розвитку сільського господарства Румунії було досягнуто певних успіхів. В 1984 році було вироблено 23,6 млн.т зерна (або 1042 кг на душу населення), 908 тис. т соняшнику та рапсу, 407 тис. т сої, більше 7 млн. т цукрового буряку, майже 5,9 млн. т пізньої картоплі, більше 6 млн. т польових овочевих культур, майже 2,1 млн. т фруктів, більше 1,7 млн. т винограду.

В державних сільськогосподарських підприємствах та кооперативних сільськогосподарських організаціях на кінець 1984 р. було 4064,4 тис. голів великої рогатої худоби, 9587,1 тис. свиней, 8125,1 тис. овець і кіз, а також 76299 тис. птиці. Поставки у фонд держави в 1984 р. у порівнянні з 1983 р. збільшилися: пшениці та жита – на 61,7 %, кукурудзи та сорго – на 7,6, соняшника та рапсу – на 21,2, цукрового буряка – на 36,7, м'яса – на 2,3, молока – на 8,3, яєць – на 8,2 % [5,с.57]. У 1985 р. вищенаведені показники були ще кращими за рахунок зростання виробництва в особистих підсобних господарствах населення. Треба відмітити, що, займаючи 16% сільськогосподарських угідь, господарства населення утримують 40 % поголів'я великої рогатої худоби, 28 – поголів'я свиней та 50,5 % овець [8,с.123].

Загалом у 80-х рр. в Румунії суттєво змінилося ставлення до аграрного сектору як галузі народного господарства. Аграрна сфера економіки була визнана базовою, відповідно до цього формувалася й інвестиційна та кредитна політика. До того ж головна особливість сільського господарства Румунії до 1989 р. полягала в тому, що в ньому домінували великі сільськогосподарські виробничі кооперативи (СВК) та державні ферми (державні сільськогосподарські підприємства). У 1990 р. з 14,8 млн. га загальної площі сільськогосподарських угідь 9,4 млн. га були орними землями. З них 51,3 % належали ДСП, а 20,4 – СВК, решта 28,2 % орних земель, переважно на горбах і гористих схилах – індивідуальним фермам. ДСП наймали 22 % всієї робочої сили країни [9,с.292].

У 1991 р. в Румунії було прийнято закон про землю, який закріпив за громадянами права власності на землю, а також порядок повернення землі колишнім власникам. Згідно із законом викупити або набути права власності на землю можуть такі особи:

- члени СВК та їхні спадкоємці, які передали свою землю кооперативу;
- члени СВК, які не передали свою землю кооперативу, але працювали в ньому щонайменше три роки;
- громадяни Румунії (або їх спадкоємці), в яких силоміць відібрали землю;
- будь-який громадянин Румунії, що хоче переїхати до сільської місцевості й працювати на землі, державні службовці, що працюють у сільській місцевості (якщо є вільна земля).

Право власності на землю засвідчується відповідним актом на підставі рішення спеціальної комісії, призначеної префектом (вищою посадовою особою адміністративно-територіальної одиниці). До речі, у власність могло передаватися не менше 0,5 га на особу і не більше 10 га на сім'ю. Заданими Міністерства сільського господарства, на середину 1992 р. 97,5 тисяч власників одержали акти на землю. Однак розмежування земель

на невеликі ділянки, на яких не було змоги застосувати крупногабаритну техніку та відповідні агротехнології, призвело до великого скорочення обсягів сільськогосподарського виробництва, що, в свою чергу, змусило імпортувати зерно.

Тому парламент ще в 1991 р. прийняв Закон № 366 про створення комерційних компаній і фермерських асоціацій у сільському господарстві, які були покликані краще використовувати сільськогосподарську техніку. Станом на 30 липня 1992 р. у сільському господарстві вже діяло 3864 приватних комерційних компаній та 11376 сімейних асоціацій, які мали відповідно 1,0 і 1,7 млн. га землі [9,с.295]. Реформування сільськогосподарських виробничих суб'єктів створило сприятливі передумови до подальшого процесу приватизації в аграрній сфері Румунії.

Схожість першого етапу аграрних перетворень в аналізованій країні та в Україні полягає у зміні форми власності на землю та інші засоби виробництва колективних та державних аграрних підприємств на приватну. Нині у структурі сільськогосподарських угідь Польщі та Румунії переважають крупні підприємства, дрібні та середні фермерські господарства. В Угорщині та Словаччині переважають крупні господарства.

В процесі реформування мали місце зміни в системі управління. Серед аналізованих країн найменш централізовану систему управління аграрним сектором мала Польща, де сільськогосподарське виробництво розвивалося переважно на основі приватної власності. Найбільш централізованою вона була в Румунії. В Угорщині централізація економіки помітно ослабла після подій 1968 р. Впровадження певних ринкових механізмів після зазначених подій надало країні деякі переваги на початковому етапі аграрних реформ. У Словаччині й Угорщині позитивний вплив на аграрне господарювання має сконцентрованість виробництва, незважаючи на розпорошеність власності на землю. Така ситуація стала наслідком підтримки державою функціонування дрібних колективних господарств у кожному населеному пункті.

В результаті реформування аграрного сектору в Польщі основною проблемою є створення господарств оптимальних розмірів, в Угорщині та Словаччині – подолання безробіття на селі, в Румунії – відновлення матеріально-технічної бази, знищеної в процесі швидкої деколективізації. В Україні не вирішеними залишаються всі перелічені проблеми.

В умовах малоземелля гірських та передгірних районів Карпатського регіону, за відсутності сприятливих умов для створення великих фермерських господарств тут переважають селянські господарства, що практично не відрізняються від колишніх підсобних господарств селян. Тому у вирішенні проблем зайнятості сільського населення заслуговує на увагу досвід Румунії. Тут в результаті проведення реформи було

утворено значну кількість невеликих фермерських господарств, що дозволило підвищити зайнятість сільського населення із 28,2 до 45,2 % [6,с.75]. В решті країн (Словаччина, Угорщина) із збереженням крупних сільгосп підприємств знижувався рівень зайнятості в сільському господарстві.

Негативний вплив на сільське господарство аналізованих країн мала лібералізація цін та торгівлі сільгосппродукцією, яка призвела на початковому етапі реформ до порушення паритету цін на промислову та сільськогосподарську продукцію, зниження купівельної спроможності населення, незахищеності національних ринків сільгосппродукції. В Україні аналогічні кроки спричинили занепад та фінансове банкрутство аграрної сфери.

Наукові дослідження, моніторинг перебігу аграрних реформ свідчать, що спільними як для України, так для і аналізованих країн у період трансформації аграрного сектора були недооцінка необхідності державної підтримки та державного впливу на процеси аграрних перетворень. Починаючи з 1995 р., в Польщі, Угорщині, Словаччині та Румунії значно зросли розміри державної підтримки сільського господарства, що відбилося у підтримці ринкових цін, введенні імпорتنих і експортних обмежень. Проте державна підтримка аграрної сфери залишалася значно слібшою, ніж у країнах Європейської Спільноти. У 2000 р. її рівень становив, до прикладу, в Польщі – 20 %, в Угорщині – 14 %, в Румунії – 11 %, тоді як у країнах Євросоюзу – 47 % [3,с.82] до загального обсягу підтримки.

Історичний досвід аграрних реформ і перетворень 90-х рр. минулого століття, що відбувалися у постсоціалістичних країнах Центральної та Південно-Східної Європи, узагальнення позитивних напрацювань, аналіз негативних явищ підтверджують, що значна частина тенденцій, які мали місце в той час, є вельми актуальними для сучасного реформування аграрного сектора України.

Список використаних джерел

1. Алмаші Ш. Нові форми підприємництва в приватному секторі сільського господарства Угорщини // Економіка України. – 2004. – № 1. – С.177-180.
2. Гарасим П., Черевко Г. Державне регулювання реформування сільського господарства: досвід Польщі // Регіональна економіка. – 1997. – № 2.- С.112-118.
3. Зінчук Т. Аграрна політика країн ЦСЄ у контексті інтеграції до ЄС: реалії та перспективи для України // Економіка України. – 2006. – № 4. – С. 74-88.

4. Коваленко Ю. Особливості аграрних реформ у державах ЦСЄ та в Україні // Економіка України. – № 9. – 2003. – С.72-79.
5. Коровкин В.П. Интенсификация сельского хозяйства европейских стран - членов СЭВ. – М.: Агропромиздат, 1988. – 423 с.
6. Новейшая история (1939-1975). – М.: Высшая школа, 1997. – 437 с.
7. Остапко Т.О. Закономірності і особливості ринкових трансформацій в аграрному секторі країн з перехідною економікою.//Економіка і прогнозування. – 2003. – № 1. – С. 27-39.
8. Состояние и проблемы развития сельского хозяйства в социалистических странах. – М.: Агропромиздат, 1989. – 357 с.
9. Фридман Р., Рапачинський А., Джон Ерл та ін. Приватизація в Центральній Європі. – К.: Основи, 1994. – 392 с.

EXPERIENȚA REFORMELOR AGRARE ÎN UNELE ȚĂRI ALE EUROPEI CENTRALE ȘI DE EST (STUDIU DE CAZ – ROMÂNIA)

Rezumat

Ca urmare a recentei extinderi a UE spre est, a crescut numărul de țări – state membre ale UE, care se învecinează direct cu statul nostru. Dintre regiunile din Ucraina care au frontiere comune cu noile state membre ale Uniunii Europene, un loc special îl deține regiunea Carpatică. În prezent, în Ucraina este extrem de importantă rezolvarea problemei agrare, inclusiv a reformei agrare. Prin urmare, un interes considerabil îl reprezintă studiul experiențelor similare în domeniul reformei și a relațiilor agrare în țările post socialiste – Ungaria, Polonia, Slovacia, România – vecine statului nostru.

Aceste țări și Ucraina, în general, regiunea Carpaților, în special, sunt caracterizate de similitudinea căilor istorice de dezvoltare, a cooperării economice și culturale, a tradițiilor istorice comune, obiceiurilor populației în gospodărirea domeniului agricol, a abordărilor și transformărilor specifice din sfera agricolă, a consolidării fundamentelor economiei de piață. Avantajele acestor țări, în comparație cu Ucraina, au constat în existența mai puțin prelungită a sistemului administrativ de gospodărire, în păstrarea anumitor principii de proprietate privată asupra terenurilor, în liberalizarea și deschiderea economiei și în nivelul ridicat de vandabilitate.

Totodată, în procesele de transformare a sferei agricole din țările analizate există câteva diferențe în comparație cu Ucraina. Aproape în toate țările post-socialiste, reforma agrară a avut loc prin privatizarea terenurilor agricole, în unele locuri însoțită de retrocedare. Procesul de retrocedare a fost efectuat prin compensarea dreptului de proprietate asupra terenurilor confiscate

în trecut: retrocedarea în natură a terenurilor foștilor proprietari sau urmașilor lor, în forma cum au fost până la colectivizare, sau compensații cu alte terenuri și bonuri de privatizare, la valoarea lor.

În perioada anilor 80-90, una din țările post-socialiste care a început reformele de transformare socio-economică a fost Polonia. În ciuda faptului că în perioada de după război Polonia era o țară unde predomina sectorul privat agricol (93% din terenurile sale agricole erau în proprietate privată), diferențiind-o de restul țărilor din blocul socialist, și aici exista nevoia de reformă agrară. Producția agricolă a fost considerată, ca și în Ucraina, un domeniu mai puțin prestigios. Potrivit rezultatelor cercetărilor, după terapia «de șoc» a reformelor economice din prima jumătate a anului 1990, țara a ajuns la etapa de «gradualitate», adică reformare treptată a pieței. Modelul pieței liberalizate a fost înlocuit cu un model substanțial nou, care a combinat reglementări din sectorul de piață cu cel agricol.

Pentru Ucraina, este importantă experiența poloneză –cea de sprijin a statului în sectorul agrar. În Ungaria, un mare ajutor financiar și de credit este primit de producătorii agricoli din Fondul Maghiar pentru Dezvoltare Agricolă. În cazul în care proprietarii cu gospodării agricole private își încetează activitatea, aceștia transferă terenurile care le aparțin Fondului pentru Dezvoltare Agricolă odată cu dreptul de proprietate privată asupra acestora, fiind compensați financiar pe viață.

În Slovacia, problemele legate de transformările socio-economice și organizatorice în sectorul agrar, de ajutorul acordat activității producătorilor agricoli (antreprenorilor), proprietarilor de terenuri intră în sarcina Uniunii Proprietarilor Privati și Camerelor de Comerț din țară. Activitatea Camerelor de Comerț și Agricole din Slovacia are ca deziderat principal –întrajutorarea producătorilor în scopul creșterii producției de alimente și dezvoltarea relațiilor între unitățile agricole.

Prima etapă a reformei agrare din țările analizate este similară cu cea din Ucraina și are un obiectiv comun: schimbarea formei de proprietate asupra terenurilor și a altor mijloace de producție din întreprinderilor agricole de stat în întreprinderi private. În prezent, structura terenurilor agricole în Polonia și în România este dominată de întreprinderi mari, mici și mijlocii. În Ungaria și Slovacia sunt dominante fermele (întreprinderile) mari.

În procesul de reformă au avut loc modificări în ceea ce privește sistemul de management. Dintre țările analizate, cel mai puțin dezvoltat sistem de management centralizat în sectorul agrar este cel din Polonia, unde agricultura s-a dezvoltat în principal pe baza proprietății private.

Cel mai centralizat management a fost în România. În Ungaria, centralizarea economiei a început să scadă în mod semnificativ după acțiunile din 1968. După aceste evenimente, introducerea mecanismelor de piață specifice au furnizat anumite avantaje în etapa inițială a reformei agrare. În

Slovacia și Ungaria, un impact pozitiv asupra agriculturii îl are concentrarea producției, în ciuda dispersiei proprietății private asupra terenurilor. Această situație a fost rezultatul sprijinului dat din partea statului pentru funcționarea complexelor mici de ferme colective în fiecare localitate.

În urma reformei din sectorul agricol în Polonia, principala problemă este aceea de a crea gospodării agricole de dimensiuni optime. În Ungaria și Slovacia, problema constă în eradicarea șomajului în zonele rurale, în România în reînnoirea bazei tehnico-materiale, distruse în procesul de desființare rapidă a CAP-urilor. În Ucraina, toate problemele enunțate mai sus au rămas nerezolvate.

În condițiile lipsei de teren din zonele de munte și cele de la poalele Carpaților și absenței unui mediu favorabil pentru crearea de ferme de mari dimensiuni, aici domină fermele țărănești, care practic nu diferă de fostele gospodării țărănești. De aceea, în aceste zone, în rezolvarea problemelor legate de ocuparea forței de muncă merită o atenție deosebită experiența României. Aici, ca rezultat al reformei au fost înființate un număr mare de ferme mici, care au permis creșterea gradului de ocupare a forței de muncă în rândul populației rurale, de la 28.2% la 45.2%. În celelalte țări (Slovacia, Ungaria), păstrarea fermelor de dimensiuni mari a dus la reducerea locurilor de muncă în agricultură.

Un impact negativ asupra agriculturii în țările analizate l-a avut liberalizarea prețurilor și a comerțului de produse agricole, care a dus în etapa inițială a reformelor la violarea parității prețurilor pentru produsele industriale și agricole, la reducerea puterii de cumpărare, la vulnerabilitatea națională a piețelor de produse agricole. În Ucraina, pași similari au cauzat declinul și falimentul financiar al zonelor agricole.

Cercetările științifice, monitorizarea progreselor reformei agrare atestă atât pentru Ucraina, cât și pentru țările analizate faptul că, în perioada de transformare a sectorului agricol a fost subestimată necesitatea de sprijin din partea statului și de influență a statului asupra proceselor de transformare în domeniul agrar. Începând cu anul 1995, în Polonia, Ungaria, Slovacia și România a crescut sprijinul guvernamental pentru agricultură, care a fost reflectat în susținerea prețurilor de piață, introducerea unor restricții de import și export. Cu toate acestea, sprijinul statului în zonele agricole a rămas semnificativ mai mic decât în țările europene. În anul 2000, nivelul acestuia a fost, de exemplu, în Polonia de 20%, în Ungaria de 14%, în România de 11%, în timp ce în țările UE a fost de 47% din sprijinul total.

Experiența istorică a reformelor agrare și transformările anilor 90 ai secolului trecut, care au avut loc în țările post-socialiste din Europa Centrală și de Sud-Est, generalizarea evoluțiilor pozitive, analiza evenimentelor negative, confirmă faptul că o parte semnificativă a tendințelor manifestate în acest timp sunt elocvente pentru reformarea modernă a sectorului agrar din Ucraina.

**EXPERIENCE OF IMPLEMENTATION OF AGRARIAN
REFORM IN SELECTED COUNTRIES OF CENTRAL
AND EASTERN EUROPE AND THE POSSIBILITY OF ITS
USE IN UKRAINE (FOR EXAMPLE, ROMANIA)**

Summary

The paper summarizes the experience of market reforms agribusiness individual countries in Central-Eastern Europe (Poland, Hungary, Slovakia, Romania), and also explored its use in Ukraine. Analyzes land reform, the emergence of new types of production enterprises, the formation of market mechanisms, especially the financial and credit policies, methods of state support for domestic producers.

**DOCUMENTE CU PRIVIRE LA POPULAȚIA
UCRAINEANĂ, AFLATE ÎN FONDURI ARHIVISTICE
SĂTMĂRENE**

**Lucian Cucuiet, Laurențiu Dudaș,
Satu Mare (România)**

Fondurile și colecțiile de documente păstrate în arhive, muzee, biblioteci, mănăstiri, etc, reprezintă un segment important al patrimoniului cultural-național deținut de către fiecare stat.

Aceste documente conțin informații de mare valoare care pot întregi imaginea de ansamblu a cercetării istorice și ajută cercetătorul să-și formeze o opinie obiectivă asupra evenimentelor istorice, asupra modului de viață al oamenilor, asupra obiceiurilor și tradițiilor fiecărei comunități.

Astfel de documente, de o inestimabilă valoare, care stau mărturie asupra unor oameni, locuri și fapte demult uitate, sunt deținute și de Arhivele Naționale Satu Mare. Se pot găsi aici, documente care se referă la comunitățile locale din fostele comitate Sătmar, Ung și Ugocea. Este cunoscut faptul că în această zonă, de secole, au conviețuit mai multe etnii. Vom face referire în rândurile care urmează la o serie dintre aceste documente care privesc populația ucraineană de pe teritoriul județului Satu Mare, cât și la localități și comunități din actuala Ucraina.

Pentru a putea înțelege mai bine istoria regiunii Transcarpatia, legăturile intercomunitare, conviețuirea cu celelalte etnii, trebuie să ne întoarcem la izvoarele scrise. În acest sens se observă că s-a lărgit și a sporit competența celor care solicită și utilizează informațiile de arhivă.

Astfel de informații care se referă la comunitățile locale din fostele comitate Satu Mare, Ung și Ugocea sunt păstrate la Arhivele Naționale Satu Mare. Amintim patru fonduri arhivistice «Tribunalul Județean Satu Mare», seria «Acte Urbariale» anii extremi 1771-1944, «Episcopia romano-catolică Satu Mare» anii extremi 1736-1954, «Colecția de documente ale instituțiilor ecleziastice», anii extremi 1595-1971, «Colecția registre parohiale de stare civilă», anii extremi 1704-1956.

Considerentele alegerii acestor fonduri arhivistice unul judecătoresc și trei ecleziastice, sunt aria mare de acoperire, bogăția și importanța informațiilor, originalitatea acestora. Seriile primelor două fonduri cuprind documente ale unor localități din actuala Ucraina și activitatea comunităților de acolo, iar următoarele două cuprind date despre comunitățile ucrainene din actualul județ Satu Mare.

Pentru a se sublinia valoarea acestor izvoare istorice, foarte importante pentru cercetarea istorică, vom prezenta câteva documente din cadrul fiecărui fond arhivistic menționat.

Astfel :

- I. Fondul «Tribunalul Județean Satu Mare», seria Acte Urbariale, fond nr. 18, inventar nr. 179 și 180, anii extremi 1710-1944, fond judecătoresc care oferă informații despre viața unor comunități locale, în special obligații ale iobagilor față de stăpâni, impuneri militare, cărți funciare, hotărnicii. Localitățile din Ucraina ale căror documente sunt cuprinse în cadrul fondului sunt Csarnatő, Ceba (Csepe), Fertosalmas, Tarna Mica, Sosujfalu, Sasovo(Szaszfalu), Kis Palad, Nadvima, (Nagylab).

Câteva documente semnificative:

1. Declarația pământurilor urbariale deținute de moșieri din localitatea Csarnatő(Csarnato) 1854-1857. (Dosar nr.4)
2. Urbariul localității Csepe (Csepa) 1775-1848. (Dosar nr.6)
3. Raport și copiile conscripției, ale chestionarului cu 9 puncte și urbariul localității Csepe(Csepa), din anul 1848 (Dosar nr.7)
4. Cartea funciară a localității Kis Palad cu numere topografice 1907 (Dosar nr.27.)
5. Declarații ale moșierilor privind pământurile urbariale deținute de Kistarna (Tarna Mică) 1806-1847. (Dosar nr.31.)
6. Mărturii, cereri, adeverințe, comunicări, procese verbale și hotărâri privind reglementarea bunurilor urbariale și clasarea dosarului în arhiva Tribunalului Regal Satu Mare. 1853-1942. (Dosar.nr.58.)

- II. Fondul «Episcopia romano-catolică Satu Mare» seria «Învățământ» fond nr.23, inventar nr.9, anii extremi 1849-1944, cu caracter ecleziastic, prezintă informații despre instituțiile de învățământ și activitatea acestora.

Putem remarca în:

- a. Tabele procese verbale și situații privind școala confesională romano-catolică din Also – Schonbrun (comitatul Bereg) 1859-1915. (Dosar nr.1)
- b. Situații statistice și rapoarte și rapoarte anuale privind școala confesională romano-catolică din Csasylocz (comitatul Ung), 1880-1943. (Dosar nr.10)
- c. Situații statistice privind parohia romano-catolică din Vilka (comitatul Satu Mare) 1943,(Dosar nr.95.)

- III. «Colecția de documente ale instituțiilor ecleziastice» prezintă activitatea unor parohii, vizitațiunile superiorilor, implicarea locuitorilor în viața religioasă.

Putem distinge:

- a. Registrul al parohiei greco-catolice Boinești cuprinzând ordine, circulare și instrucțiuni primite de la forurile superioare bisericesti și administrative. 1854-1910. (Dosar nr.289.)
 - b. Fragment din protocolul parohiei Boinești. 1893-1913. (Dosar nr.291.)
 - c. Procese verbale, circulare, rapoarte, informări, tabele și situații privind activitatea parohiei greco-catolice Tarna Mare 1945-1947. (Dosar nr.364)
 - d. Registrul de procese verbale ale ședințelor districtului protopopesco greco-catolic Turț.1829-1879. (Dosar nr.365.)
 - e. Protocolul parohiei greco-catolice Turț, 1845-1851. (Dosar nr. 367.)
- IV. «Colecția registre parohiale de stare civilă», fond 22, inventar 14, anii extremi 1704-1956
1. Registrul parohial de stare civilă, localitatea Turulung, anii extremi 1835-1951
 2. Registrul parohial de stare civilă, localitatea Tarna Mare, Bocicău, Văgaș,Valea Seacă, anii extremi 1844-1947
 3. Registrul parohial de stare civilă, localitatea Porumbesti (Cidreag, Halmeu, Dobolț) anii extremi 1796-1909.
 4. Registrul parohial de stare civilă, localitatea Boinești, anii extremi 1788-1950.

Fondurile și colecțiile menționate sunt doar câteva exemple din patrimoniul național deținut de către instituția noastră cu referire la populația vechiului comitat, la viața și activitatea comunităților locale, la conviețuirea diferitelor etnii de-a lungul secolelor.

Nro. 1°

Hatarozas

Melnyel fogva körönözgepi részerül Szerer Salóspán,
 Isak hogy emelésema ar Jeggzöncz fizevén a mon,
 nyiben Fogalanszajjai meg arapóroszal 60. ar ar hat,
 van pengő Gorina leendő évenként, s ar a bíró a Saló
 soltot be vradni, a mihor paransvolbarik követe le,
 era. Kelt. Csepel 1846. szeptember 1. 20. Fogarasi Samel Jö
 Kolpa Birt.

Nro. 2°

Lóra Utlakon Marcius 1° napjáról Szeptember 1° napjáig meg
 lliánarsz orona Zab. is uralma beirlelél hi. Kelt. 30
 Kör Legény év egy Szerer nővöré. U. M. Daboly 1/2 fony gyer-
 yas. 30 porrio ériénar. Cvéha rabor 1/2 nyolc porrio érel.
 Inar Daboly 1/2 fony gyeryas. 40 porrio ériénar. Kvéha éri-
 bor. 11 porrio érialmar. Kis fony he fony gyeryas. 200 por-
 ris ériénar. 30 véha rabor. 30 porrio érialmar. Szágy fony
 1 fony gyeryas. 100 porrio ériénar. 10 véha rabor. 10 porrio
 érialmar. Szerer 4 fony gyeryas. 400 porrio ériénar. 90 véha
 rabor. év 60 porrio érialmar. A. H. Kelt. Kirely. Felsoano
 Kanar. Dabolyéböl folye év. Marcius 1° napján egy Helye
 eredbel. Krahaz megvölbe fog érkeri. miherhegye aron a
 emyivögen feljül mellez a miho körbevelembe tömde. Helye
 segyler Övöré hi verem. — era feljely év orona Zab. érialma
 1 gyeryas. Karonavaj illöröveg. a bíró meg e doloz vegi.
 ar. Miharsolam. U. Utlakta a Dalvárba be vradni. Kelt.
 1846. szeptember 1. 20. Fogarasi Samel Jö Kolpa

1. 1846 februarie, 20. Hotărâre privind parohia greco-catolică
 din Turț.
 Arhivele Naționale Satu Mare, Colecția documentelor ecleziastice,
 registrul nr. 367/1845, orig., f. 1.

Beneficio Csepe

Urbanium nullam

Commodus utque nullus præceptis
 juxta Usam tractantur.

Domini Benefices: 1us Almus Dnus Baro Sigismundus Czaj-
 la. 2us D. Emericus Baro Bogarofy. 3us D.
 Sigismundus Baro Bogarofy. 4us D. Bogarofy
 Istvan. 5us D. Paulus Soliany. 6us D. Georgius
 Zoliany. 7us D. Joannes Boly. 8us D. Josephus
 Tóth. 9us D. Martinus Jozsay.

Labores. Nullis Urbanorum debet decernari;
 existensibus, sicut quosdam mandabatur per
 ratione circumstantiarum jam jugalis,
 jam Manualis labores præficere tenentur.

Academice Regem. Aliqui Becorum hujusmodi redirent
tionis Becorum. — Solent.

Beneficia.

Terræ arabiles in duas culturas ~~terras~~
 rivas habentur, in quibus fit, vel bene, quan-
 tus jugalibus ecclesiasticis, Tisi,
 Cere, Milie, Hordeum, avena, &c. &c. &c. &c.
 his absque infirmatione vicium proce-
 rantur.

In Praes. vero gramen pingue prodest
 omnibus quæcum botum, et vitæ conficiuntur.

In Digidis halmi quidem ecclesiasticis anin,
 Ausro vero duosam milliarium inenore
 distantiis comadare de iracionis benefi-
 cium in hujusmodi poveris habent

Pastorum ejusdem generis Becibus habent
 bonum, in eorum in laboribus inferiori, ubi
 etiam gramen vitæ crescit, amplius dant.

Maleficia

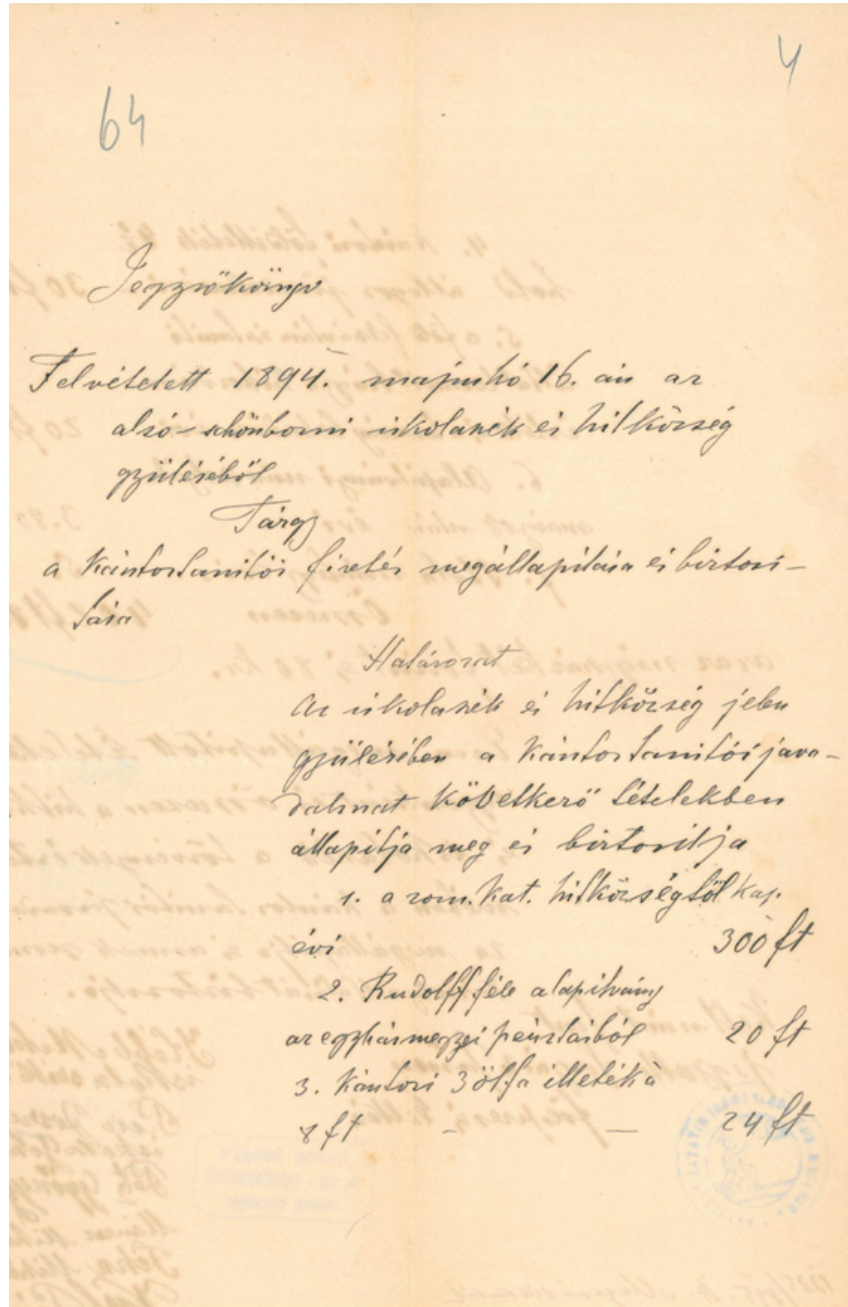
Ob Terrarum angustiam agros nonnulli esse
 quos habent, imo habere ratione Terrarum
 pro ~~pagis~~ pominacione agrorum in alendis
 arboribus digna parari vult solacionem
 arborum coguntur. Non abstinere

Praes in laboribus superioribus pauciora dant
 vult.

Ad Imperialia loca oppida, villas et hujus-
 eundem varietates Mantum, et quidem in
 Ausro Feloniam quoque solvere debent.

Pastorum in superioribus laboribus
 coarctantur.

2. 1848 septembrie, 1. Conscriptia urbarială a localității Csepe,
 Comitatul Ugocea.
 Arhivele Naționale Satu Mare, fond arhivistic Tribunalul Satu Mare,
 seria Acte urbariale, act nr. 7/1848, orig., f. 3.

ДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ У ФОНДАХ САТУМАРСЬКОГО АРХІВУ

Резюме

Коли мова йде про наукову та культурну спадщину, слід обов'язково згадати фонди та колекції документів, які зберігаються в архівах, музеях, церквах.

Документи, які є частиною культурної спадщини повіту Сату-Маре, зберігаються в Національному архіві обласної дирекції Сату-Маре. Ці документи містять таку історичну інформацію, яка може завершити загальний огляд дослідження та допоможе сформуванню об'єктивну думку про події минулого.

Низка цих документів стосується не лише українського населення території повіту Сату-Маре, а і сіл та громад, які сьогодні знаходяться на території теперішньої України. Для того, щоб краще зрозуміти історію Закарпатської області, міжгромадські відносини, традиції спільного проживання з представниками інших етнічних груп, звертаємося до письмових джерел. У цьому плані слід зазначити, що розширилася та зросла зацікавленість тих, хто шукає або використовує архівну інформацію.

Інформація, яка стосується місцевих громад колишніх Сату-марського, Ужанського та Уточанського комітатів, зберігається в Національному архіві обласної дирекції повіту Сату-Маре.

Тут необхідно згадати три архівні фонди – «Окружний суд Сату-Маре» (серія урбаріальних актів за 1771 – 1944 роки), «Римо-католицька єпархія Сату-Маре» за 1849 – 1944 роки та «Колекція документів церковних установ» за 1595 – 1971 роки.

ДОКУМЕНТАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ З ІСТОРІЇ РУМУНІЇ У ФОНДАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Василь Ілько,
Ужгород (Україна)

За Сен-Жерменським мирним договором від 10 вересня 1919р. і Трианонським – від 4 червня 1920 р. були встановлені державні кордони Угорщини, Румунії і Чехословаччини. До складу Чехословатської Республіки на правах автономії була включена сучасна територія Закарпатської області України під назвою «Підкарпатська Русь».

За цими договорами певна частина території колишніх Марамороського і Угочанського комітатів (Затисся) відійшла до Румунії, західна частина Березького комітату залишилась за Угорщиною, а північна частина Ужанського комітату (Собранецький і Великокапушанські округи) була приєднана до Словаччини. Документальні матеріали комітатських установ свого часу знаходились в Ужгороді, Берегові, Севлюші (Виноградів) і Мараморош-Сігеті. Згодом на їх базі був створений обласний (крайовий) архів. На сьогодні в ДАЗО документів з історії Мараморощини є мало. Основна їх частина знаходиться в архівних сховищах Сігета і Бая-Маре (Румунія). Вони необхідні українському досліднику, оскільки мова йде про історичне минуле населених пунктів Рахівського, Тячівського, Хустського і Міжгірського (Воловського) районів.

Ми раді поділитись з румунськими істориками тими відомостями, які містять матеріали ДАЗО. Мова йде про ті фонди, які значаться в книзі – спільній публікації Державного архіву Закарпатської області і Повітового музею Сату-Маре (Румунія), яка вийшла друком 2004 року під назвою «Перелік фондів Державного архіву Закарпатської області». Більшість цих фондів є фрагментом, частиною тих фондів, які знаходяться нині в архівних сховищах Румунії (Сігет, Бая-Маре). Вони містять незначну кількість архівних справ (одиниць зберігання).

Так, фонд №1369 – «Наджупан Марамороського комітату м. М.-Сігет» налічує 63 справи (1429-1919 рр.), фонд №911 – «Піджупан Марамороського комітату м. М.-Сігет» нараховує 28 справ (1842-1922 рр.), а фонд №904 – «Мараморош-Сігетське жупанське управління м. Сігет» – 155 справ (1915-1926 рр.).

А ось фонд 1916 – «Урбаріальний суд Марамароського комітату, м. Сігет» містить всього 10 справ (1754-1901 рр.). Це фрагмент

загального фонду, а основна частина фонду «Урбаріальний суд», за нашими даними, знаходяться в м. Сігет, Бая-Маре (Румунія). У ньому зберігаються «документи-урбарії» – поіменний список кріпосних селян, в яких зазначено розмір феодалних повинностей кріпаків. Тут є і документи про аграрну реформу Марії-Терезії 70-х років XVIII ст., матеріали судових процесів із врегулювання взаємовідносин між поміщиками, Сігетською казенною домінією і селянами, які тривали протягом XVIII – початку XX ст.

Українським історикам, зокрема дослідникам – карпатознавцям Ужгородського національного університету ці матеріали вкрай потрібні.

Тим часом румунським історикам цікаво дізнатися про те, що в ДАЗО є документальні матеріали з історії населених пунктів Румунії. Це фонд №252 – «Гальмінський окружний суд с. Гальми», який налічує 8741 справу за 1852-1919 рр. Становить інтерес і фонд №253 – «Сотмар-Нейметський крайовий королівський суд м. Сотмар-Неймет (Сату-Маре), Сотмарського комітату», який налічує 202 справи за 1870-1921 рр.

Привертає увагу дослідників колекція документів латинською мовою фонду 61 – «Архів п'ятикоронних міст Мараморощини», який налічує 2534 справи за 1453-1910 рр.

Мова йде про міста Сігет, Довге Поле (Кампулунг ла Тіса), що знаходяться на території Румунії, і міста Хуст, Тячів і смт. Вишкovo, розташовані на території Закарпатської області.

Щоб мати уяву про характер фонду, назвемо його окремі справи. Ось вони:

- декрет королеви Угорщини і Богемії Анни про затвердження привілеїв п'ятикоронних міст (1472р.);¹
- грамота Польського короля і князя Трансильванії Стефана Баторі про підтвердження привілеїв п'ятикоронних міст (1582р.);²
- розпорядження князя Трансильванії Михайла Апафі про підтвердження права м. Довгого Поля (Госсумезе) на користування землеволодінням у межах села Нижня Апша;³
- відомості про оподаткування в містах Сігет, Довге Поле, Тячів і Хуст – XVIII ст.;⁴
- розпорядження королівського комісара управління п'ятикоронних міст про порядок ведення судових справ між дворянами і селянами, про порядок користування лісами та ін. — 1838 р.;⁵

¹ ДАЗО, ф.61, Оп. 2, Спр. 3.

² Там само. – Спр. 6.

³ Там само. – Спр. 21.

⁴ Там само. – Спр. 62.

⁵ Там само. – Спр. 271.

- розпорядження Сігетського окружного начальника старості м. Тячів про перепис великої рогатої худоби для перевезення 4 тисячі центнерів солі із Шугатогського рудника на склад в с. Буштино;⁶
- клопотання Тячівського старости до прокурора державних маєтків в м. Сігет про звільнення табуна коней, затриманих урбаріальною общиною с. Ремети – 1845р.;⁷
- наказ Сігетського окружного начальника старості м. Тячева про відправку робітників і підвод на ремонт гірської дороги в Сатмарський комітат – 1845 р.;⁸
- список жителів Тячева які працюють на комітатській (жупній) дорозі в напрямку м. Нодьбаня (Бая Марє) – 1845р;⁹
- листування окружного начальника м. Сігет з Тячівським старостою з приводу надання допомоги продуктами голодуючій Верховині – 1747р.¹⁰

Наведемо конкретні факти з цього фонду. Наприклад, у ньому є список дворян п'ятикоронних міст, які володіли нерухомим майном, мали право на відкриття лавки і продаж майна. В 1753 р. у містах була така кількість дворянських родин: в Сігеті – 82, у Довгому Полі (Госсумезе) – 25, Хусті – 80, Тячеві – 5, Вишкові – 2. Тут же значиться, що в с. Іза проживало 8 дворянських родин.¹¹

А ось інший документ, який стосується нинішньої території Румунії. Це дані за 1778 рік про повинності населення п'ятикоронних міст щодо транспортування ним солі з шахти м. Ровносек на склади Сігета, Буштина і Вилока. Згідно з документом для цього Сігет мав виділити 60 підвод (запряжених 4-ма волами), Довге поле – 31, Хуст – 67, Тячів – 39, Вишково – 53. Внаслідок неодноразових ходок 244 підвод ними на згадані вище склади було привезено близько 83 тисячі центнерів солі.¹²

Таким чином, фонд «Архів п'ятикоронних міст Мараморщини» багатий на джерела, що свідчать про спільну історію українського і румунського народів. Наразі є велика потреба у виявленні, обміні та публікації спільних джерел з історичного минулого двох братніх народів.

⁶ Там само. – Спр. 429.

⁷ Там само. – Спр. 434.

⁸ Там само.

⁹ Там само. – Спр. 437.

¹⁰ Там само. – Спр. 482.

¹¹ Там само. – Спр. 202.

¹² Там само. – Оп. 1, Спр. 398, Арк. 1.

THE DOCUMENTARY MATERIALS OF THE HISTORY OF ROMANIA IN THE FUNDS OF THE STATE ARCHIVES OF THE TRANSCARPATHIAN REGION

Summary

The article covers upon the existing of the documentary materials of the history of Romania in the funds of the state archives of the Transcarpathian region. These are: funds № 252 – Haljmytskyi local court, Halme village in 1852-1919; the funds “Sotmarnejment – the local royal court», the city of Sotmar Nejmet (Satu Maré), the fund №61 – the archive of the five royal cities of Maramures in 1453-1910.

These archive materials include data about the social-economic development of the cities and villages which now belong to Romania (Halme, Sighet, Campulung).

Nowadays there is a great demand in discovery, exchange and publication of the social sources from the historical past of the two friendly nations – Ukrainian and Romanian.

MATERIALE DOCUMENTARE PRIVIND ISTORIA ROMÂNIEI ÎN FONDURILE ARHIVEI DE STAT A REGIUNII TRANSCARPATIA

Rezumat

În ianuarie 1946, Transcarpatia (în trecut – Ucraina Subcarpatică, Ucraina Carpatică) a intrat în componența Ucrainei Sovietice. Pe teritoriul regiunii nou înființate a fost introdusă legislația sovietică. Una dintre consecințe a fost organizarea Fondului arhivistic după modelul sovietic. În componența DAZO au fost incluse surse documentare ale celor patru foste comitate ale regiunii (182 fonduri), inclusiv acea parte a Transcarpatiei care în urma Tratatului de la Saint-Germain (1919) și a Tratatului de la Trianon (1920) a fost cedată României (satele de după Tisa, din comitatele Maramureș și Ugocea).

Printre fondurile DAZO unde se păstrează dosare cu privire la dezvoltarea socio-economică a regiunilor din România se numără fondul №61 - *Arhiva celor cinci orașe regale ale Maramureșului*, și în special a orașelor Sighetu Marmației și Câmpulung la Tisa (2534 dosare), din anii 1453-1910; fondul № 1369 – *Comitele Suprem al comitatului Maramureș* (63 de dosare)

din anii 1429-1919; fondul №252 – *Tribunalul districtual Halmeu* (8741 dosare) din anii 1852-1919. Totodată menționăm faptul că în arhivele din Sighetu Marmației și Baia Mare (România) se păstrează materialul documentar privind istoria fostului comitat Maramureș, azi raioanele Rahiv, Teceu, Hust și Mizhirea (Volove) corespunzător secolului al XVIII-lea și până la începutul secolului XX. Printre ele se numără fondurile: Tribunalul urbarial, Comitele suprem al comitatului Maramureș, unde se găsesc date despre relațiile urbariale, problema țărănească, reforma urbarială a Marei Tereza, Iosif II. Accesul la aceste surse ar da posibilitatea istoricilor ucraineni să investigheze temeinic istoria Transcarpatiei.

НОВІТНІ СТУДІЇ БУКОВИНСЬКИХ ЕТНОЛОГІВ

Володимир Задорожний,
Ужгород (Україна)

У повідомленні подаємо скорочений варіант рецензії на монографію Антонія Мойсея «Традиційна культура населення Буковини у наукових працях румунських дослідників другої половини XIX – початку XX ст.» (Чернівці : Рута, 2005. – 305 с.). Сама назва книги засвідчує, що йдеться про вивчення етнографічної спадщини румунських вчених щодо культури і побуту жителів Буковини на зламі віків.

Варто відзначити, що А.Мойсей належить до етнографічної школи відомого буковинського вченого-етнолога Георгія Кожолянка, і вихованець ніби продовжує народознавчі студії свого наставника.

Монографія А.Мойсея присвячена важливій науковій проблемі, яка ще недостатньо висвітлена в українській історіографії. Розбудова української державності, незалежний статус України, специфіка і обопільність її регіонів дали потужне зацікавлення до поглибленого вивчення походження та розвитку традиційної культури народів, які проживають на етнічних українських територіях. До таких регіонів України належить Буковина, яка, за словами А.Мойсея як дослідника, вважається «етноконтактною зоною українсько-молдавського прикордоння», «фольклорним заповідником», «ареалом слов'яно-неслов'янської мовної інтерференції», що відноситься до так званих «архаїчних зон». Книга є багатоплановим дослідженням. Саме в цьому її автору належить пріоритет всебічного аналізу, синтезу і узагальнення вперше введенного ним у науковий обіг значного науково-інформативного пласту румуномовної літератури з рукописних фондів та матеріалів музеїв і архівів України і Румунії. Вдало спланована структура монографії повністю відповідає основним сюжетним лініям змісту праці. Дослідник ретельно опрацював обширну джерельну історіографічну базу, в тому числі майже всю наявну румуномовну, українську і російську історичну літературу, мемуари, епістолярію, періодику тощо. Це засвідчує глибоко професійну лінгвістичну підготовку автора.

Вступ, шість розділів, висновки, обширна науково-джерельна база дозволяють нам констатувати, що перед нами ретельне, скрупульозне і сумлінне дослідження, науково-узагальнені студії про внесок і вклад румунських вчених-етнографів другої половини XIX – початку XX ст. у вивчення традиційної культури і побуту румунів та українців Буковини. А.Мойсей виявив плеяду (понад 110 авторів) румунських дослідників

традиційної культури населення Буковини, визначив науково-тематичні категорії їхньої діяльності. До таких належать: І.Г. Сбієри, С.Ф. Маріана, Д.Дана, Є.Нікулице-Воронки, Л.Боднереску, А.Горовей, Т.Памфіле, Б.П. Хаждеу, Н.Денсушану, О.Воевідка, М.Лупеску та ін. Наукова діяльність румунських учених-етнографів послужила поштовхом для початку масового збору, опрацювання, аналізу та узагальнення матеріалів про традиційну культуру румунів Буковини. А.Мойсей стверджує, що румунські вчені того часу охопили весь спектр народної культури буковинських румунів – етнічний склад населення, уявлення і вірування, сімейну та календарну обрядовість, народні знання, громадський побут, господарську діяльність, звичаєве право, фольклористику тощо. Дослідник не залишив поза увагою студії румунських етнографів у вивченні традиційної культури і побуту інших етнічних груп Буковини: українців, юдеїв, вірменів, липован (росіяни-старообрядці), циган тощо.

STUDII MODERNE ALE ETNOLOGILOR BUCOVINENI

Rezumat

Lucrarea de față prezintă o versiune prescurtată a recenziei la monografia lui Antoniu Moisei «Cultura tradițională a populației din Bucovina, în lucrările științifice ale cercetătorilor români din a doua jumătate a sec. al XIX lea - începutul secolului al XX-lea», Cernăuți: Ruta, 2005, 305 pag. Chiar titlul cărții sugerează faptul că este vorba despre un studiu al patrimoniului etnografic realizat de cercetătorii români privind cultura și viața locuitorilor din Bucovina, la turnura celor două secole.

Este de remarcat faptul că Antoniu Moisei aparține «Școlii etnografice» a faimosului om de știință, etnologul bucovinean George Kozholyanka, și se pare că elevul continuă cercetările etnografice ale mentorului său.

Monografia lui Moise Antoniu este dedicată problemelor științifice importante, care nu au fost ilustrate în istoriografia ucraineană. Dezvoltarea statalității ucrainene, definirea statutului Ucrainei, specificitatea regiunilor sale stârnesc un interes puternic în studiul aprofundat al originii și dezvoltării culturii tradiționale a etniilor care locuiesc pe teritoriul ucrainean.

ОБРЯДИ ВІДБИРАННЯ МОЛОКА В НАРОДНІЙ МАГІЇ УКРАЇНЦІВ ПОВІТУ МАРАМУРЕШ

Василь Король,
Ужгород (Україна)

Складовою частиною комплексного сільського господарства Марамуреського повіту Румунії було скотарство, в якому помітне місце займало виробництво молока і молочних продуктів. Важливість скотарства як основної галузі народного господарства зростала у високірівних населених пунктах. З одного боку, їх певна географічна ізоляція, а також релікти великих родин, з іншого, безумовно сприяли збереженню в побуті місцевого населення цілої системи заборон, обрядів, вірувань і магічних дій, зв'язаних з худобою і молоком.

Традиційна система забезпечення українців досліджуваної території відводила винятково важливу роль продуктам скотарства, а це наклало глибокий відбиток на всю народну культуру місцевого населення, особливо на його свята й обряди. Щоб досягти збільшення поголів'я, підвищити молочність і вгодованість тварин, захистити їх від хвороб і напастей селяни використовували не лише раціональні методи, але й найрізноманітніші обряди і магічні дії. Останні звичайно пов'язувалися з певними циклами роботи і, незважаючи на свій ірраціоналізм, мали конкретну господарську мету.

З прийняттям і утвердженням християнства частина язичницьких свят, обрядів і вірувань злилася з церковними, і за ними закріпились певні дати календаря. При цьому християнські обряди дуже часто приурочувались до народних свят, і це надавало їм не лише урочистості, а й господарської та ідеологічної вагомості і стабільності. Виконання тих чи інших магічних дій прив'язувалось до конкретних свят та благовісних днів народного календаря, яких ще на початку ХХст. в українців Карпат налічувалось понад шістьдесят.¹ У багатьох з них важливу роль відігравали обряди і магічні дії з вогнем і похідними від нього речами.

Об'єкт дослідження: українське населення повіту Марамуреш, яке проживало в таких населених пунктах: Поляни (Poienile de sub Munte), Кривий (Repedea), Русково (Ruscova), Красний (Crasna), Бистрий (Bistra), Вишівська Долина (Valea Vișeului), Верхня Рівна (Rona de Sus), Догє Поле (Câmpulung), Коштіль (Coștui), Луг над Тисою (Lunca la Tisa), Великий

¹ Тиводар М.П. Закарпаття: народознавчі роздуми. – Ужгород : Карпати, 1995. – С.170.

Бичків (Bocicoiu Mare), Кричунів (Crăciunești), Ремети (Remeți), Тиса (Tisa).

Предметом дослідження є обряди, вірування, магичні дії, пов'язані з молоком та молочними продуктами.

Мета: на основі польових матеріалів 2007 – 2008 рр., зібраних кушовим та маршрутним методами в Марамуреському повіті Румунії:

- прослідкувати зв'язок між обрядами відбирання молока та святами народного календаря;
- спробувати класифікувати та систематизувати опис обрядів відбирання молока, повернення вже відібраного, магичного захисту молочності худоби.

Популярним залишається мотив доїння відьмами (чередільницями), лісними, мамонами чужих корів. Існують різні варіанти обрядів, пов'язаних з відбиранням молока. Наприклад: у шматок тканини загортали сіль, освячену на свято Юрія, цей згорток клали на дорогу, якою ходять корови. Після того, як худоба поверталася додому, згорток забирали, сіль давали злизувати своїй корові, примовляючи:

«Як та худоба пруйшла, так би моєю молоко пудойшло.»²

Згорток з сіллю для відбирання молока. Реконструкція. Фото автора

Так робили чередільниці низького рівня, сильніші ж могли доїти молоко на відстані, і без посередництва своєї корови. Для цього використовували терлицю, або коров'ячий ріг, з яких, через посередництво вербальних формул, витікало молоко. Це доволі яскраво змальовано в

² Записано 29. 08. 2008 р. у с. Поляни Марамуреського повіту, інформатор Миколайчук Іяна, 1938 р.н.

ряді народних переказів: «На Коштили був пуп Ціфрак, а носила му жона молоко, була тота жона біднинька бідна. Та пушов пуп шось до нії, а вона доїть з терлиці молоко. Та їм терлиця була коном, і вони ся на ньому возили, туди де ся сходять.»³

Доволі цікавим є використання в подібних обрядах коров'ячого або волячого рогу, який, ймовірно, має більш древнє походження і багату символіку. Так, ріг у руці язичницького ідола – символ сили, у міфології та фольклорі багатьох народів, у тому числі українського, ріг – символ достатку.

Доїння молока з рогу, вкрученого в стіну хліва. Реконструкція. Фото автора.

Зафіксовані обряди відбирання молока можна класифікувати в таку систему:

- відбирання на відстані, без посередництва худоби (доїння з рога, терлиці⁴).
- «підкладання» (закрутки з сіллю, освяченою на свято Юрія, яку клали на дорогу, якою ходять корови; згарду – жіночу прикрасу, прикріплювали під мостом, через який проходить худоба⁵) і подальшим збільшенням молочності власної корови;

³ Записано 1. 09. 2008 р. у с. Верхня Рівна Марамуреського повіту, інформатор Черленюк Марія, 1930 р.н.

⁴ Записано 1. 09.2008 р. у с. Верхня Рівна Марамуреського повіту, інформатор Черленюк Марія, 1930 р.н.; Записано 29. 08.2008 р. у с. Поляни Марамуреського повіту, інформатор Ганцик Анна, 1937 р.н

⁵ Записано 29. 08.2008 р. у с. Поляни Марамуреського повіту, інформатор Миколайчук Іяна, 1938 р.н

- при купівлі худоби (виторговували корів разом з мотузкою, сіном, дійним відром).⁶

Доволі часто селяни застосовували низку попереджувальних дій, щоб вберегти свою годувальницю від можливих відьомських чар. Дійних корів кропили свяченою водою, обкурювали, рисували вугликами хрести та солярні круги, доїли через обручальний перстень, а на полонинах пастухи ще ворожили з живою ватрою, сіллю, попелом, часником, сокирою і т. д.⁷

Якщо відьма вже відібрала молоко, то існувала низка магічних засобів, які, за народним переконанням, могли його повернути. Для цього використовували розпечену кінську підкову, лили на неї молоко, примовляючи:

«Так би ти пекло в серце, як пече ся молоко.»⁸

В іншому варіанті використовували розпечений серп, на який також виливали молоко зі словами:

«Серп пече, молоко тече,
хто забрав – оддає,
або сам ся попече.»⁹

Інформатор Миколайчук Ляна, 1938 р.н., с. Поляни (Poienile de sub Munte), в традиційній нашийній прикрасі згарді, яку використовували в обрядах відбирання молока. Фото автора (2008 р.)

⁶ Записано 1. 09.2008 р. у с. Верхня Рівна Марамурського повіту, інформатор Оленюк Анна, 1924 р.н.

⁷ Записано 1. 09.2008 р. у с. Верхня Рівна Марамурського повіту, інформатор Проданюк Анна, 1926 р.н.; записано 29. 08.2008 р. у с. Поляни Марамурського повіту, інформатор Миколайчук Георгій, 1938 р.н.

⁸ Записано 16. 08.2007 р. у с. Тиса Марамурського повіту, інформатор Мазар Юлія, 1925 р.н.

⁹ Записано 15. 08.2007 р. у с. Ремети Марамурського повіту, інформатор Дочинець Ксенія, 1952 р.н.

В обох випадках використовується залізний предмет, який нагрівають вогнем, після чого поливають молоком. Цей обряд зустрічається майже без змін не лише в Марамурському повіті Румунії, але і по всій Закарпатській області України, незначні варіації спостерігаються лише у вербальних формулах.

Загалом обряди, ритуали та магічні дії з вогнем та похідними від нього своїм корінням сягають дохристиянських часів і генетично зв'язані з культом Сонця. Особлива роль відводилась охоронній функції вогню та його похідних. Саме його використовували при обкурюванні худоби напередодні свят, у які, як вірили люди, активізувалися злі сили. Вівчарі розпалювали вогонь на полонинах, приписуючи йому надзвичайно велику охоронну силу.

Наявний польовий матеріал дозволяє обряди та магічні дії, спрямовані на відновлення молочності худоби, класифікувати в такі групи:

- обряди з допомогою вогню або його похідних (випливання молока на розпечений залізний предмет; спалювання риби, облитої молоком; обкурювання зіллям);¹⁰
- обряди освяченням, молитвами (замовляли спеціальне богослужіння, освячували сіль, муку, якою годували худобу; читали акафіст Святого Миколая).¹¹
- обряди псуванням залишків молока (випливали в «нечистоти»).¹²

Проведене етнографічне обстеження регіону дозволяє зробити такі висновки:

Доволі високий рівень збереження традиційних світоглядних уявлень українцями Марамурського повіту Румунії зумовлений своєрідними географічними, історичними, соціально-економічними умовами та збереженням низки сімейно-побутових і громадських традицій.

Обряди, вірування, магічні дії, пов'язані з молоком та молочними продуктами, в досліджуваному регіоні дуже варіативні і мають різне історичне та етнічне походження.

¹⁰ Записано 29. 08.2008 р. у с. Поляни Марамурського повіту, інформатор Дібуш Мотря, 1934 р.н.

¹¹ Записано 29. 08.2008 р. у с. Поляни Марамурського повіту, інформатор Ганчик Анна, 1937 р.н.; записано 15. 08.2007 р. у с. Ремети Марамурського повіту, інформатор Дочинець Ксенія, 1952 р.н.

¹² Записано 1. 09.2008 р. у с. Верхня Рівна Марамурського повіту, інформатор Бойчук Ірина, 1949 р.н.

Summary

In Romania the main component of the complex farming in Maramures department is cattle-breeding the main function of which is production of milk and milk products. It's the same circumstances which help local inhabitants to save in everyday life whole system of the bans and magic actions, which was connected with cattle and milk. Some of which was connected with folk calendar, other with certain days of week, another connected with everyday bans.

In lecture, based on new collect materials, we make an attempt to classify and systematize presentation as ritual by taking milk (with cow horn), return already taken (pour out milk on burning-hot horseshoe, axe) thus magic protection dairy-cattle (by feeding sacred grass).

Rituals, creeds and magic actions connected with milk and milk products, in investigated region, are very variation and have different historical and ethnic birth.

RITUL FURATULUI LAPTELUI ÎN MAGIA TRADIȚIONALĂ A UCRAINENILOR DIN JUDEȚUL MARAMUREȘ

Rezumat

În creșterea animalelor, parte componentă a agriculturii județului Maramureș, producția de lapte și produse lactate ocupă un loc important. Tocmai aceste circumstanțe au contribuit la păstrarea, în viața localnicilor, a unui sistem de interdicții și ritualuri magice legate de animale și de lapte. O parte a acestora sunt legate de calendarul popular, altele de anumite zile ale săptămânii – restricțiile de zi cu zi.

Pe baza materialelor obținute în urma cercetărilor, articolul de față încearcă o clasificare și o prezentare sistematică a ceremonialului furatului laptelui (mulsul vacii pe pășune, din cornul vacii, etc), de întoarcere a laptelui deja furat (turnatul laptelui pe o potcoavă fierbinte, pe o seceră, pe un topor, etc) și de protecție magică a vacilor cu lapte (fumigație, împachetarea cu “usturoi, hrănirea cu plante sfințite, etc.).

UN STUDIU DOCUMENTAR AL SERVICIULUI SECRET DE INFORMAȚII AL ARMATEI ROMÂNE DESPRE SITUAȚIA UCRAINEI ȘI ROMÂNIEI ÎN CONTEXTUL EXPANSIUNII CELUI DE-AL III-LEA REICH SPRE ESTUL ȘI SUD-ESTUL EUROPEI (5 IANUARIE 1939)

Cornel Grad,
Zalău (România)

Ottmar Trașcă,
Cluj-Napoca (România)

La împlinirea a două decenii de la sfârșitul Primului Război Mondial, în pragul anului 1939, spectrul unui nou război se profila amenințător deasupra Europei, iscând justificate îngrijorări față de politica revizionistă și revanșardă promovată de Axa Berlin-Roma-Tokio. În consecință, cancelariile guvernamentale din statele Europei Centrale (Cehoslovacia, Polonia, România, Iugoslavia) au încercat să se opună, prin toate mijloacele (politice, diplomatice, militare), previzibilei agresiuni a Germaniei naziste și aliatului ei minor, Ungaria. Rămase fără ajutor suficient din partea Marilor Aliați (Franța și Anglia), aceste state au devenit, rând pe rând, victime ale agresiunii naziste, două dintre ele chiar în cursul anului 1939 (Cehoslovacia – 15 martie; Polonia – 1 septembrie, după semnarea Pactului Molotov-Ribbentrop, din 23 august 1939).

În linia de continuitate deschisă prin cercetările de arhivă, bibliotecă și teren, urmate de publicarea mai multor contribuții științifice¹ consacrate acestei

¹ Cornel Grad, *Al II-lea Arbitraj de la Viena (30 aug. 1940). Poziția armatei române*, Zalău, Ed. Limes – Colecția Historia - Diplomatie, 2000, 400 p., ed. 2, rev. și adăugită; Idem, *Un război propagandistic, prin radio, între doi dușmani aliați: România și Ungaria (1941-1944)*, în vol. *Arbitrajul de la Viena, între documentele de arhivă și memoria colectivă*. [coords./eds.: Valentin Orga, Claudiu Porumbăceanu, 330 p.], Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2007, p. 50 – 161; ISBN 978-973-109-095-5; Idem, *Maramureșul și Ucraina Subcarpatică în jocul intereselor etnice, economice și politico-strategice din Europa Centrală (1919-1940). Documente*, în vol. *tematic Relațiile româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate* [Coords.: V. Ciubotă, T. Nicoară, M. Vegheș, L. Horvat]. Ed. Presa Universitară Clujeană - Ed. Muzeului Sătmărean, Cluj-Napoca – Satu Mare, 2007, p. 201- 254; ISSN 1843-7052; Idem, *Sfârșitul unei iluzii: securitatea colectivă. Reacții politico-diplomatice, militare și umanitare românești la criza cehoslovacă (martie-aprilie 1939)*, în „Societate și politică”, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2008, p. 79-98; ISSN 1843 – 1348; Ottmar Trașcă, *Situația politică a României în perioada septembrie 1939–septembrie 1940 reflectată în rapoarte ale atașatului militar american din București, J. P. Ratay*, în „Anuarul Institutului de Istorie

perioade, semnatarii lucrării de față introduc în circuitul științific textul unui studiu documentar, inedit, elaborat de Serviciul Secret de Informații al Armatei Române (SSI), intitulat *Expansiunea germană spre estul și sud-estul Europei*². Acest studiu, finalizat în 5 ianuarie 1939, la numai câteva luni de la anexarea Austriei (Anschluss, 11-12 martie 1938)³ și regiunii sudete a Cehoslovaciei (prin Acordul de la München, 29/30 septembrie 1938)⁴ de către Germania, precum și a sudului Slovaciei, incluzând o parte din Transcarpatia (Rutenia), de către Ungaria, prin Primul arbitraj de la Viena (2 noiembrie 1938)⁵, cuprinde - în afară de introducerea⁶, concluzii generale⁷ și încheiere⁸ - două capitole principale, inegale ca întindere: primul, intitulat “Expansiunea germană în estul Europei, către Ucraina (Problema ucraineană)”⁹; al doilea, “Expansiunea germană în sud-estul Europei, către Gurile Dunării”¹⁰.

După cum se precizează în partea finală a documentului, studiul “este produsul organelor informative ale acestui serviciu (SSI – obs. n.), studiu care se mărginește numai la considerațiuni reci și reale, acest serviciu înțelegând a-și îndeplini rolul său de a preveni orice eventualități de surprindere și a da alarma la timp pentru ca celelalte foruri de răspundere în stat, prevenite și în deplină cunoștință de cauză, să avizeze la cele mai eficace mijloace și să-și aducă aportul (sic!) lor salvator față de eventualitățile ce se întrevăd”¹¹ (perspectiva pierderii independenței și unității României Mari, ca urmare a expansiunii de nestăvilite a celui de-al III-lea Reich spre estul și sud-estul Europei).

rie Cluj–Napoca”, Cluj–Napoca, 2004, 43, p. 265–315. (în colaborare cu Gheorghe Iancu); Idem, *Rumänien und die Tschechoslovakei am Vorabend und in den ersten Jahren des Zweiten Weltkrieges. Grenzveränderungen: die Wiener Schiedssprüche*, în vol. *Czechoslovakia and Romania in the Versailles System. Oldřich Tůma and Jiří Jindra (editors)*, Prague, 2006, p. 150-172; Idem, *România, Germania și cel de-al doilea Arbitraj de la Viena din 30 august 1940*, în vol. *Arbitrajul de la Viena între documentele de arhivă și memoria colectivă*. Editori: Valentin Orga, Claudiu Porumbăceanu, Cluj-Napoca, 2007, p. 1-45.

² A.M.R. (Arhivele Militare Române), fond 5417 (*Marele Stat Major; Secția II Informații*), dos. nr. 193, f. 1-54 - Studiu documentar realizat de SSI român în 5 ianuarie 1939. **Observație:** studiul cuprinde 52 de pagini text dactilografiat (plus 9 schițe și o fotocopie integrate în text, dar greu de reprodus), 2 hărți (filele 3 și 4) și 11 anexe (încă neidentificate), care vor fi publicate, ulterior, într-un volum de documente consacrat întregii problematici a relațiilor României cu vecinii săi din vest, nord-vest și est.

³ Jean-Baptiste Duroselle, *Istoria relațiilor internaționale (1919-1947)*. trad: Anca Airinei; Ed. Științelor Sociale și Politice, București, 2006, vol. I, p. 158-161.

⁴ *Ibidem*, f. 170-171.

⁵ *Ibidem*, p. 173-174.

⁶ A.M.R., fond 5417, dos. nr. 193, f. 2-11.

⁷ *Ibidem*, f. 45-50.

⁸ *Ibidem*, f. 51-54.

⁹ *Ibidem*, f. 12-36.

¹⁰ *Ibidem*, f. 37-44.

¹¹ *Ibidem*, f. 51.

Urmărind să argumenteze proporțiile și gravitatea pericolului expansiunii germane, SSI conturează, în capitolul introductiv, un scurt istoric al problemei, reliefând faptul că proiecte, în legătură cu expansiunea germană către sudul și sud-estul Europei, au fost întocmite de către societățile pangermaniste ale celui de al II-lea Reich, încă de la sfârșitul secolului XIX (unul dintre aceste proiecte fiind chiar popularizat prin intermediul unei broșuri anonime tipărite la Berlin, în anul 1895).

Expansiunea germană spre sud-est, pe cale militară, economică și culturală, sintetizată în formula “Drang nach Osten», viza linia Hamburg – Viena - Constantinopol – Bagdad - Golful Persic, prin înlăturarea succesivă din zonă a dominației celor două imperii vecine și rivale (Austro-Ungaria și Rusia), urmând ca pe ruinele lor să se constituie, în Europa Centrală, două grupări teritoriale: una politică, Confederația Germanică (cuprinzând Al II-lea Reich, Luxemburgul, Olanda, Belgia, Elveția germană și Austro-Ungaria), și alta de tip “Zollverein» (uniune vamală), înglobând - pe lângă Confederația Germanică - Principatele Baltice, Regatul Poloniei, Statul Rutean, România și Serbia mărită.

“Înfrângerea Germaniei în războiul din 1914-1918 – se constată în document - nu a putut distruge nici puterea de refacere și nici reînvierea idealurilor pangermaniste din trecut. Indiferent de regimurile care au condus Germania de la război până astăzi (5 ian. 1939 – obs. n.), fie cel social-democrat de pe timpul Republicii, fie cel național-socialist de astăzi (Al III-lea Reich – obs. n.), [toate] au lucrat continuu și cu perseverență (...) la refacerea statului și pregătirea maselor pentru realizarea țelurilor politicii germane de totdeauna”¹².

Or, începutul anului 1939 prefigura o evoluție deloc liniștitoare a situației internaționale – menționată ca atare în document¹³. Dimpotrivă, în noul context european, rezultat după ultimele victorii ale lui Hitler - obținute prin acțiuni politico-diplomatice de forță, agresive și cinice, bazate pe formidabila mașină de război a Wermachtului -, dorința de revanșă a Germaniei asupra învingătorilor din prima conflagrație mondială a crescut exponențial, fiind încurajată de incapacitatea lor de ripostă eficientă. În acest cadru favorizant – apreciază, realist, SSI -, Germania nazistă nu va risca să piardă momentul oportun¹⁴ al punerii în practică a proiectelor sale de dominație a Europei Centrale, concomitent cu expansiunea sa pe două direcții probabile: 1. **est**, către Ucraina

¹² *Ibidem*, f. 7.

¹³ *Ibidem*, f. 8: „Pregătirea Germaniei în toate domeniile, continuând cu o mare intensitate și după anexarea Regiunilor Sudete de la Cehoslovacia, proiectează, pe orizontul politic al Europei, noi și mari evenimente pentru anul 1939”.

¹⁴ *Ibidem*, f. 10: “Niciodată, până în prezent, Germania nu s-a găsit într-o situație mai favorabilă pentru a-și împlini țelurile sale pangermaniste în Europa Centrală și Orientală”.

(aceasta ilustrează *concepția politică*¹⁵, expusă de Hitler în «Mein Kampf» și transpusă pe plan internațional imediat după Acordul de la München, adică expansiunea imediată și directă a Germaniei spre est, prin formarea unui stat ficțiune al Ucrainei, sub protectorat german); 2. **sud-est**, către gurile Dunării - conform *concepției strategice*¹⁶ elaborate de Statul Major german (O.K.W.), penetrația spre gurile Dunării reprezenta o etapă premergătoare realizării concepției politice, avînd drept scop crearea unei puternice baze strategice și economice la Marea Neagră, în vederea expansiunii ulterioare, fie spre est, fie spre sud. Indiferent, însă, pentru care concepție ar fi optat Hitler (oricum, numai el hotăra), ambele direcții vizau România (prima – indirect, a doua – direct) și stârneau o maximă îngrijorare.

Această evaluare, precizează SSI, rezultă din următoarele motive: «Prin anexarea parțială a Cadrilaterului Boemiei și stăpînirea Vienei, cel mai important centru de comunicații din Europa Centrală, Germania comandă, implicit, asupra întregului bazin dunărean și expansiunea sa pe cele trei direcțiuni: sud, est și sud-est, a fost foarte mult ușurată. 2. Europa cuprinsă între liniile Golfului Persic - M. Neagră și Hamburg - M. Adriatică, divizată, prin tratatele de pace, în douăsprezece state (fără Italia) de forțe disproporționate de mici față de aceea a Germaniei, favorizează și mai mult posibilitățile de realizare a tendințelor acesteia de dominare în Europa Centrală și Orientală. 3. Între toate aceste state subzistă încă litigii și revendicări teritoriale care, în loc să le apropie pentru a încheia în calea unei eventuale invazii germane un bloc unitar și capabil de o rezistență serioasă, le separă fatal. 4. Marile puteri, Franța și Anglia, susținînd, până în ultimul timp, politica de pace și dezarmarea în cadrul Ligii Națiunilor, au fost depășite mult sub raportul înarmărilor de către statele totalitare, Germania și Italia. Din această cauză, este foarte probabil că se vor abține 1-2 ani de la o intervenție în favoarea micilor state din Europa Centrală. Rusia Sovietică, care, înainte de 1914, împreună cu Franța și Anglia, asigură în Europa un echilibru politic capabil de a rezista Germaniei, astăzi, din cauza defecțiunilor sale interne și mai ales a purificării cadrelor armatei, nu mai contează pentru nimeni ca o forță capabilă de a putea interveni în afara frontierelor sale.»¹⁷

Capitolul I (cel mai întins - 25 de pagini¹⁸) este intitulat *Expansiunea germană în estul Europei. Problema ucraineană* și cuprinde 4 subcapitole: A. *Considerațiuni de ordin istoric*¹⁹; B. *Atitudinea U.R.S.S. față de problema*

¹⁵ *Ibidem*, f. 45.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, f. 10-11.

¹⁸ *Ibidem*, f. 12 – 36.

¹⁹ *Ibidem*, f. 12 - 22.

*ucraineană*²⁰; C. *Atitudinea Poloniei față de problema ucraineană*²¹; D. *Atitudinea Germaniei față de problema ucraineană*²².

Subcapitolul A - *Considerațiuni de ordin istoric* prezintă, pe scurt, istoria ucrainenilor și a teritoriilor pe care locuiau - începînd din perioada desprinderii lor din marea masă a triburilor slave până în momentul redactării studiului (5 ianuarie 1939), și include, cronologic, următoarele mari etape (pe care ne mărginim să le amintim doar sumar, întrucît perioadele anterioare sfârșitului de secol XIX din istoria ucrainenilor nu prezintă interes direct pentru ilustrarea ideii centrale a lucrării de față): 1. constituirea primelor formațiuni politice independente și adesea rivale, numite cnezate, pe malurile Niprului mijlociu (secolele VIII-IX), inclusiv întemeierea Rusiei Kievene de către legendarul prinț vareg (viking), Rurik, prin unirea tuturor cnezatelor ruse din întregul bazin al Niprului, la sfârșitul secolului IX²³, urmată de o extraordinară înflorire a acestui stat (până la mijlocul secolului XI, când a intrat într-un declin ireversibil, soldat cu dezintegrarea totală și subjugarea regiunilor sale, în secolele XIII-XIV, de către tătari, poloni și lituanieni); 2. eforturile întreprinse de cazacii de pe Nipru (a zaporojenilor, cu deosebire) pentru organizarea rezistenței împotriva incursiunilor turcilor și tătarilor, dar și pentru obținerea independenței ucrainenilor din sud-vest față de regatul polono-lituanian - așa cum a fost, în 1648, **cea mai mare răcoală căzăcească**, condusă de hatmanul **Bogdan Hmelnițki**, în urma căreia, prin Tratatul de la Zborov (1649), se recunoștea autonomia Ucrainei în cadrul uniunii dinastice polono-lituaniene; 3. integrarea în Rusia a teritoriului de pe malul stîng al Niprului, sub forma Hatmanatului Cazac, în urma **Tratatului de la Pereiaslav** (1654) și a **războiului ruso-polon** ce i-a urmat; 4. după cele trei **împărțiri ale Poloniei** între **Prusia, Austria și Rusia** (sfârșitul secolului XVIII), **Galiția** a fost preluată de Austria, iar restul Ucrainei a fost încorporat în Imperiul Rus; 5. în **Primul Război Mondial**, ucrainenii au luptat atât de partea **Puterilor Centrale** (cei aflați sub stăpînirea austro-ungară), cât și de partea **Antantei** (cei aflați sub stăpînirea Imperiului Rus)²⁴; 6. după izbucnirea Revoluției Ruse, în perioada 1917–1920, au apărut câteva efemere state ucrainene: **Republica Populară Ucraineană** (Simon Petliura), **Hatmanatul** (Pavlo Skoropadski), **Directoratul** (Simon Petliura) și **Republica Sovietică**

²⁰ *Ibidem*, f. 23 - 25.

²¹ *Ibidem*, f. 25 - 31.

²² *Ibidem*, f. 31 - 36.

²³ Corect: sfârșitul secolului IX, cca 860. De fapt, adevăratul întemeietor al Rusiei Kievene a fost fratele său, cneazul Oleg, în anul 880 (N.n.).

²⁴ În timpul războiului, autoritățile **austro-ungare** au format Legiunea Ucraineană, pentru a lupta împotriva Imperiului Rus. Această legiune a stat la baza armatei armatei galițiene ucrainene ce a luptat împotriva **bolșevicilor** și a polonilor, în perioada imediat următoare Primului Război Mondial (1919–23).

Socialistă Ucraineană (probolșevică), ce au ocupat teritoriile din fostul Imperiu Rus, iar pe fostul teritoriu austro-ungar s-a format **Republica Populară Vest-Ucraineană**. În urma **Păcii de la Riga**, semnate de Rusia Sovietică, Ucraina Sovietică și **Polonia** (după înfrângerea Ucrainei de Vest în **Războiul Polono-Ucrainean**, urmat de eșecul invaziei polone respinse de forțele ruse și ucrainene pro-sovietice), Ucraina și-a pierdut independența, vestul Ucrainei fiind împărțit și încorporat în Polonia, iar părțile centrale și estice au format **RSS Ucraineană** (martie 1919), care a devenit, ulterior, republică fondatoare a **URSS** (decembrie 1922).

În finalul acestui subcapitol, autorii documentarului concluzionează just: “Din cercetarea trecutului Ucrainei, rezultă că această țară a format în permanență obiectul luptei pentru stăpânire între statele înconjurătoare, datorită în mod exclusiv imenselor bogății pe care le oferă solul și subsolul său. (*Obs.: sublinierea noastră – C.G., O.T.*) În momentul de față, această luptă a fost reluată între U.R.S.S. – care și-a aflat în Ucraina un izvor inepuizabil de cereale și materii prime -, Polonia – care nu a renunțat la vechiul său plan de a avea acces liber la Marea Neagră – și Germania, care a actualizat problema ucraineană, în speranța realizării expansiunii spre răsărit»²⁵.

Subcapitolul B. *Atitudinea U.R.S.S. față de problema ucraineană* sintetizează măsurile dure de comunizare și deznaționalizare luate de regimul sovietic față de etnicii ucraineni din RSS Ucraineană, materializate în: distrugerea elitei ucrainene; succesive reorganizări teritorial-administrative, combinate cu dislocări și mutări forțate ale ucrainenilor în regiunile estice ale URSS (cât mai departe de locurile natale) și aducerea în Ucraina a rușilor și bielorușilor, cu scopul de a modifica, radical, structura etnică a republicii; introducerea utilizării obligatorii a limbii ruse în școală și în toate instituțiile de stat; adoptarea sistemului recrutării naționale în locul celui regional, care a provocat desființarea vechilor unități militare ucrainene, cu deosebire a celor de cazaci etc. “Prin urmare, regimul sovietic a depus și continuă să depună toate eforturile pentru înăbușirea sentimentului național și a ideii de separațiune a populației ucrainene din U.R.S.S.»²⁶.

Subcapitolul C. *Atitudinea Poloniei față de problema ucraineană*. La sfârșitul Primului Război Mondial și-n următorii 4-5 ani, Polonia, renăscută ca stat independent - după 123 de ani de la tragedia împărțirii ei de către Austria, Rusia și Prusia - avea motive să jubileze: vechii săi dușmani erau la pământ (Imperiul Habsburgic se dezintegrase, Germania ieșise înfrântă și umilită din război, Rusia era în plin război civil și nu dădea semne că-și va

²⁵ *Doc. cit.*, f. 22.

²⁶ *Ibidem*, f. 25.

recăpăta curând statutul de mare putere), în timp ce, pentru ea, prin contrast, perspectivele refacerii gloriei de odinioară păreau foarte apropiate. În acest context, Polonia, urmărind să-și extindă influența și asupra Ucrainei Sovietice²⁷, a oferit - timp de 18 ani - ospitalitate și sprijin consistent (material și politic) guvernului Republicii Naționale Ucrainene (U.N.R.) și armatei petliuriste, care s-au refugiat pe teritoriul său, în urma înfrângerii lor de către Armata Roșie, făcând importante sacrificii materiale, în vederea creării unui stat ucrainean independent, care să cuprindă în hotarele sale teritoriul Ucrainei Sovietice și care să fie în totală subordonare economică față de Varșovia. Pe de altă parte, guvernul Poloniei s-au străduit, pe toate căile, să blocheze orice încercări ale naționaliștilor ucraineni, fie ale celor din Galiția și Volînia - grupați în jurul puternicului partid U.N.D.O. (Partidul Național Democrat Ucrainean) -, fie ale celor din emigrație (îndeosebi cea din

Germania) de a reface Ucraina Mare. Așa se explică, spre exemplu, faptul că, în anul 1918, “retragerea din Ucraina a trupelor germane și a regimului lui Skoropadski au fost primite de Polonia cu multă satisfacție, deoarece înlătura, cel puțin pentru câteva decenii (o tragică iluzie, scump plătită după numai 2 decenii – subl. n.), concurența Germaniei asupra Ucrainei»²⁸. Pe aceeași linie se înscrie și ajutorul condiționat acordat guvernului în emigrație al Republicii Naționale Ucrainene (U.N.R.), precum și ofițerilor și trupele armatei naționale ucrainene, în sensul că U.N.R. se obliga, printr-o convenție bilaterală, «să nu ridice niciodată pretenții asupra provinciilor din Polonia locuite de ucraineni (Galiția, Wolhynia etc), să nu întreprindă nici un fel de agitațiuni în acest sens și să nu aibă legături cu Partidul Național Democrat Ucrainean (U.N.D.O.)»²⁹.

Recâștigarea (la mijlocul deceniului 4 al secolului XX) statutului de mare putere de către imperiile vecine, Germania și Rusia, prin cele două state succesoare, Al III-lea Reich și, respectiv, URSS, a schimbat radical eșichierul politico-strategic central și est european, silind guvernul de la Varșovia să constate că Polonia se afla, iarăși (datorită și controversatei lor politici externe), în situația dramatică de a fi strivită de vechii ei dușmani, ceea ce, peste nici 8 luni, la 1 septembrie 1939, a devenit o tragică certitudine.

Subcapitolul D. *Atitudinea Germaniei față de problema ucraineană*, egal, ca întindere, cu subcapitolul precedent, evidențiază, de la început, că «problema expansiunii germane spre Răsăritul Europei către Ucraina (...) nu reprezintă o tendință nouă, ci apare ca o chestiune veche, dictată de realitățile imperioase ale

²⁷ De precizat că partea vestică a Ucrainei (Volînia și Galiția), cu o populație de cca 7.000.000 de locuitori, a fost încorporată în Polonia, în urma semnării Tratatului de la Riga (12 martie 1921) – vezi și Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, p. 35.

²⁸ *Doc. cit.*, f. 25.

²⁹ *Ibidem*, f. 26.

istoriei»³⁰ și că, în consecință, toate acțiunile (comerciale, cultural-religioase etc.) întreprinse de Germania (încă de la sfârșitul secolului XIX), singură sau cu acordul fostei monarhii habsburgice, în Galiția și Bucovina, erau subordonate realizării acestui obiectiv.

Urmărindu-și, fără abatere, planurile expansioniste pentru subordonarea economică, politică și militară a întregii Ucraine, Germania a căutat, mai întâi (încă din 1920), să elimine din noua ecuație zonală de putere două state vecine, care - prin sistemul tratatelor versailleze - fuseseră principalii beneficiari ai dezintegrării Austro-Ungariei, recunoscându-li-se renașterea statală și, totodată, integrarea în noile frontiere și a unor regiuni majoritar ucrainene: Cehoslovacia (căreia i se atribuiseră Ucraina Subcarpatică) și Polonia, beneficiar al Ucrainei de Vest, care aparținuse patru secole, până la împărțirea lui, regatului polono-lituanian. În final, evident, urma disputa pentru smulgerea RSS Ucrainene de la Uniunea Sovietică.

De remarcat că SSI (autorul studiului documentar) a sesizat corect faptul că Cehoslovacia era, deja, scoasă din joc, zilele fiindu-i numărate: pierduse regiunea sudetă, sudul Slovaciei – în favoarea Ungariei, districtul Teșin (Česky Teșin/Cjeszyn/Teschen) – în favoarea Poloniei³¹, iar Slovacia și Ucraina Subcarpatică (Rutenia) și-au declarat și le-a fost recunoscută autonomia³², rămânând, astfel, înconjurată – cu excepția României – numai de vecini agresivi, fără speranța vreunui ajutor practic din partea Franței și Angliei, care, de altfel, nici nu intenționau și nici nu puteau să i-l acorde³³. În acest context, era evident că, înspre Est, principalul/imediatul adversar al planurilor expansioniste naziste era Polonia, care trebuia anihilată rapid, întrucât avea aceleași intenții de subordonare totală a întregii Ucraine propriilor interese și, în plus, stăpânea, deja, Ucraina de Vest (Galiția) - fostă provincie austriacă, regiune în care majoritatea elitei fusese educată în școlile germane și îi detesta pe «polaci».

Profitând din plin de această situație, Germania a acționat coordonat și cu perseverență, pe mai multe direcții principale, pentru realizarea planurilor sale de expansiune spre est, prin utilizarea ca vârf de lance a mișcărilor/organizațiilor naționaliste ucrainene, astfel:

³⁰ *Ibidem*, f. 31.

³¹ Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, p. 173.

³² Obținerea autonomiei Ucrainei Subcarpatice (Ruteniei), în noiembrie 1938, a marcat un câștig important pentru Germania, deoarece îi oferea o bază de pornire pentru crearea în viitorul apropiat a Ucrainei Mari, sub protectorat german.

³³ Peste două luni, la mijlocul lunii martie 1939, Germania îi va aplica Cehoslovaciei ultima lovitură, dezmembrând-o complet. A se vedea: Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, p. 174; C. Grad, *Sfârșitul unei iluzii: securitatea colectivă. Reacții politico-diplomatice, militare și umanitare românești la criza cehoslovacă (martie-aprilie 1939)*, în „Societate și politică”, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2008, p. 79-98.

- 1) încurajarea și sprijinirea eficientă prin diverse mijloace legale și ilegale (politice, diplomatice, militare, financiare, culturale, propagandistice etc.) a constituirii și funcționării unor organizații naționaliste ucrainene (exemplu: U.W.O., O.U.N.), atât a celor din Polonia și Cehoslovacia, Lituania etc., cât și a celor din emigrație, indiferent de orientare (monarhiști, republicani);
- 2) constituirea și înarmarea pe teritoriul Ucrainei Subcarpatice a unor puternice organizații naționaliste ucrainene (exemplu: *Karpatska Sici*), prin concentrarea elementelor extremiste din rândurile emigrației și minorității ucrainene de pretutindeni³⁴;
- 3) provocarea de tulburări și răscoale în rândurile celor 7 milioane de ucraineni din Polonia, care să fie îndemnați să ceară sprijin din afară pentru obținerea autonomiei;
- 4) somarea guvernului din Varșovia, pe baza principiului autodeterminării popoarelor, să admită crearea unui stat ucrainean independent, care să înglobeze teritoriile ucrainene din Cehoslovacia și Polonia;
- 5) întrebuițarea aceluiași sistem pentru dezlipirea Ucrainei Sovietice de URSS și formarea finală a statului Ucrainei Mari, subordonat Germaniei.

Sintetizând atitudinea U.R.S.S., Poloniei și Germaniei față de problema ucraineană, în perioada interbelică, se poate observa că toate cele trei mari state vecine erau interesate să sprijine/recunoască crearea unui stat ucrainean, de mărime variabilă, dar cu o condiție: fiecare dintre ele pretindea statutul de protector/tutore unic al viitorului stat ucrainean – cerință inacceptabilă pentru un stat cu adevărat suveran.

Astfel, U.R.S.S. dorea alipirea tuturor ținuturilor la R.S.S. Ucraina, în cadrul U.R.S.S. – dorință satisfăcută, prin forță, la sfârșitul celei de-a II-a conflagrații mondiale.

La rândul ei, Germania nazistă milita, «dezinteresat», pentru unirea tuturor regiunilor ucrainene din Polonia și Cehoslovacia cu R.S.S. Ucraina într-o Ucraină Mare, fals independentă, sub umbrela Berlinului.

Nici Polonia, deși amenințată să fie strivită, iarăși, de cei doi vecini imperialiști, Germania și U.R.S.S., nu concepea că ar putea să piardă din drepturile «istorice», care considera că i se cuvin asupra Ucrainei. În acest

³⁴ În acest sens, Mihail Moruzov, șeful SSI, într-un raport către Ministerul Apărării Naționale (din 7 decembrie 1938) arăta că, printr-o notă din 22.XI.1938, „s-au semnalat metodele de propagandă și terorism întrebuițate pe teritoriul cehoslovac și, în special, în Rusia Subcarpatică, în scopul de a provoca stări de spirit haotice și de nesiguranță care nu ar putea fi dominate de autoritățile cehoslovece, iar, pe de altă parte, prezentând fals dorința populației de a se dezlipi de Cehoslovacia teritoriile cu populație ruteană și încorporarea lor la Ungaria și Polonia” - cf. A.M.R., *fond 950*, dos. 192, f. 162.

sens, ea dorea, cu ardoare, ca RSS Ucraina să se desprindă de U.R.S.S. și să se proclame stat separat, sub protecția Varșoviei, dar fără pretenții de unire cu ținuturile ucrainene integrate în statul polonez interbelic. Capitolul II, intitulat *Expansiunea germană în sud-estul Europei, către Gurile Dunării*, deși de mică întindere (8 pagini), este cel mai dens și cuprinde, punctual, expunerea factorilor care determină Statul Major al Wehrmachtului să încline, în conjunctura politică a momentului, pentru o acțiune, în primul rând, pe această direcție, prin România, considerată ca fiind cea mai ușoară și mai favorabilă:

- Pe această direcțiune nu s-ar putea opune expansiunii germane decât Ungaria și România. Ungaria poate fi ușor atrasă de partea Germaniei pe chestiunea revendicărilor teritoriale pretinse de la România. Astfel, într-o acțiune contra României, revendicările maghiare vor masca, față de celelalte Mari Puteri europene, adevăratele tendințe ale Germaniei, armata ungară, înarmată și susținută de unități germane, formând, în realitate, avangarda armatei Reichului.
- România, după părerea germană, incomplet înarmată astăzi, va capitula ușor în fața unui puternic atac dat prin surprindere de către armata maghiară, susținută de cea germană.
- România, cu bogatele sale resurse în produse agricole, petrol și vite, va constitui cea mai bună, sigură și imediată bază de aprovizionare pentru continuarea expansiunii germane spre est sau spre sud.
- Pentru o acțiune către est (Ucraina), Germania va deschide, prin România, o poartă mult mai largă decât gâtul strâmt al Ucrainei Subcarpatice, străbătut, pe întreaga sa lungime, numai de o singură autostradă.
- Nu provoacă direct nici Polonia și nici U.R.S.S. ale căror armate, bine dotate, ar putea da mai mult de lucru armatei germane.»³⁵

Pregătirea acestei acțiuni – relevă SSI - se face permanent, după un program bazat, în principal, pe două metode (deja verificate în cazul anexării Austriei și regiunilor sudete): prima – cea numită a autodeterminării popoarelor (doctrina wilsoniană, fundament al tratatelor de pace 1919-1920), repusă pe tapet, în beneficiu propriu, cu scopul de a-și atrage simpatia statelor cu revendicări teritoriale (Ungaria și Bulgaria) și de a provoca dezordini în România, prin agitarea minorităților conlocuitoare; a doua - printr-o intensă propagandă și subvenții consistente, s-a înlesnit infiltrarea masivă în statele dunărene a ideologiei naziste, determinând curente și mișcări extremiste de dreapta, prohitleriste (“Organizația național socialistă» de sub conducerea maiorului Szalasi - în Ungaria;»Partidul Național Creștin» și “Mișcarea Legionară» – în România).

³⁵ *Doc. cit.*, f. 37-38.

Totodată, pe teren economic, Germania intensifică legăturile sale comerciale, în special cu statele din bazinul dunărean, restabilind, treptat, în aceste regiuni influența economică dinaintea de 1914, susținută, în special, prin lansarea “principiului spațiului unitar economic».

În *Concluziuni generale*³⁶ SSI, comparând cele două direcții de expansiune, reafirmă - bazându-se pe logică și bunul simț, precum și pe o informație «foarte secretă» - că «cea mai probabilă intențiune a Germaniei, în acest an (1939 – n.n.), este să realizeze etapa cea mai ușoară și mai sigură, adică penetrația spre sud-est, prin România, pentru a stăpâni Gurile Dunării, a-și amenaja o bază puternică la Marea Neagră și a-și crea o puternică și largă bază de operații (strategică și economică), pentru ca să poată trece apoi la ultima și cea mai grea etapă în expansiunea sa spre est și spre sud. Deci, obiectivul principal și imediat al Germaniei va fi România». (subl. ns.).

Realizarea acestui plan – evidențiază studiul – înseamnă că România se află în fața unui grav pericol, care-i amenință înseși fundamentele statale, și că nu poate spera la vreun ajutor extern, deoarece Marile Puteri, Anglia și Franța, nu vor și nici nu pot să exercite presiuni eficiente asupra Germaniei naziste, iar Mica Antantă, prin scoaterea din joc a Cehoslovaciei, murise, în timp ce Polonia, pentru a se salva pe sine, mai degrabă era interesată ca penetrația germană să se producă pe direcția sud-est, spre gurile Dunării, prin Ucraina Subcarpatică și România, sacrificându-și, astfel, aliații³⁷). În consecință, se opinează că trebuie să se ia urgent măsuri (politice, diplomatice, militare, economice) de contracarare, recurgându-se la coagularea tuturor forțelor sănătoase ale națiunii, pentru a crea «barajul care să se opună forței brutale a cotropitorului»³⁸.

În concluzie, se poate afirma că studiul «Expansiunea germană spre estul și sud-estul Europei» (5 ianuarie 1939), realizat de SSI, s-a bazat pe o documentare solidă, din surse credibile, iar sugestiile avansate conducerii României - în urma evaluării obiective a complexei și fluidei situații politico-strategice a zonei în discuție - s-au dovedit utile și demne de luat în considerare.

³⁶ *Ibidem*, f. 45-50.

³⁷ De altfel, chiar în ziua când SSI a finalizat studiul (5 ianuarie 1939), colonelul Josef Beck, șeful atotputernic al diplomației poloneze, a efectuat o vizită oficială în Germania, la invitația lui Hitler, fiind primit – pentru a-i înșela vigilența – cu mari onoruri, la Berchtesgaden (a se vedea Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, p. 139).

³⁸ *Doc. cit.*, f. 52.

Anexe documentare

Expansiunea germană spre estul și sud-estul Europei

INTRODUCERE

Proiecte, în legătură cu expansiunea germană către sudul și sud-estul Europei, au fost întocmite de către societățile pangermaniste ale celui de al II-lea Reich, încă de la sfârșitul secolului XIX.

Unul din aceste proiecte a fost chiar popularizat în masele germane de către cercurile pangermaniste, cu ajutorul unor broșuri anonime, editate la Berlin (Editura Thormann) în anul 1895.

Pe scurt, acest proiect prevedea³⁹:

La vest: Granița va urma pe aceea a țării flamande, Ardennii, pădurea Vosgilor și creasta munților Jura, până la Mont Blanc.

La sud-vest: Mont Rose, Simplonul, Gothardul, Splungen, Septioner, Maloya, Bemina, Stifser, Joch, Ostler, Andamella, Brenta și lanțul Dolomiților, care desparte Germania de Italia.

La sud-est: Natura nu a însemnat hotarele, dar limba germană progresa mereu spre mare.

Pentru moment trebuie să ne concentrăm toată atenția asupra Austriei și să o alipim imperiului german chiar dacă ar fi nevoie de o repetare a evenimentelor din 1866⁴⁰.

O îmbucătățire a Austriei va înlesni dominația Germaniei. Rusia^{41*} va primi Galiția și Bucovina. România se va mări în paguba Ungariei^{42**}. Croația, Slovenia, Dalmația, Muntenegrul, Bosnia și Herțegovina vor alcătui, împreună cu Serbia, un regat depinzând printr-o uniune personală de Austria, iar Austria va fi strâns legată de imperiul german. Calea liberă până la Triest este indispensabilă Germaniei Mari. Aceste operațiuni formează prima parte a programului pangermanist. Partea a doua a programului nostru va urma sfaturile lui Roscher și ale lui Robertus, care constau din colonizări germane în Asia Mică.

³⁹ Conform hărților nr.1 și 2 atașate studiului documentar citat, f. 3 și 4.

⁴⁰ Se referă la victoria obținută de Prusia lui Otto von Bismarck în războiul cu Austria, la Königgrätz (Sadowa), și excluderea învinsei din Confederația Germană – N.n.

⁴¹ “*Pe acele vremuri Rusia reprezenta în Europa o mare putere care se opunea tendințelor de expansiune ale Germaniei către Sud și Est” (precizarea a autorilor studiului - prima notă de subsol).

⁴² “**Ungaria, deși înglobată în Imperiul Habsburgic, manifesta, pe acea vreme, o vădită tendință de independență, opunându-se tendințelor de hegemonie ale Germaniei în Europa Centrală” (precizarea a autorilor studiului - a doua notă de subsol din textul documentului).

Războiul inevitabil dintre Germania și Rusia va termina această operă. Dacă sfârșitul acestuia va fi fericit, Germania va anexa provinciile baltice: Estonia, Livonia și Curlanda. Ea va forma în est un stat polonez și un stat rutean, menite să primească pe slavii și evreii care vor emigra din marele imperiu german. În cele din urmă se vor constitui în Europa Centrală două grupări teritoriale:

Una politică, Confederația Germanică, care va cuprinde imperiul german actual, Luxemburgul, Olanda, Belgia, Elveția germană și Austro-Ungaria⁴³.

Cealaltă va fi un imens Zollverein⁴⁴, care, pe lângă Confederația Germanică, va îmbrățișa și Principatele Baltice, Regatul Poloniei, Statul Rutean, România și Serbia mărită.

Pangermania va cuprinde atunci 86 milioane de locuitori, iar teritoriul economic supus acțiunii sale comerciale obiective și exclusive va fi locuit de 131 milioane de consumatori. Fără îndoială că noul imperiu german astfel constituit nu va fi locuit numai de germani, dar numai aceștia vor governa, numai ei vor avea drepturi politice, numai ei vor servi în marină și armată, numai ei vor putea dobândi pământ.

Ei vor avea atunci, ca în timpul Evului Mediu, sentimentul de a fi stăpâni; un popor de stăpâni care va îngădui ca lucrările inferioare să fie executate de străinii supuși dominației lor.

Acest proiect de expansiune în sud-estul european a fost amplificat și precizat mai bine prin cunoscuta formulă “Drang nach Osten», care viza linia Hamburg – Viena - Constantinopol – Bagdad - Golful Persic.

Din analiza trecutului în legătură cu problema expansiunii Reich-ului rezultă că cercurile pangermaniste au avut întotdeauna o influență hotărâtoare în alcătuirea și dezvoltarea programului politicii externe a Reich-ului.

Acest lucru este ușor de verificat astăzi, dacă ne reamintim următoarele fapte petrecute înainte de 1914:

1. Marea influență economică germană realizată în Austro-Ungaria, Serbia, România, Bulgaria, Turcia și Grecia.
2. Concesiunea căii ferate Scutari - Bagdad obținută de către Germania de la Turcia în anul 1899.
3. Împingerea Austriei către Salonic - Marea Egee și sprijinul acordat acesteia cu ocazia anexării de la Serbia a provinciilor Bosnia și Herțegovina în anul 1908.
4. Tendința Monarhiei Habsburgice, împinsă tot de către Germania, de a ocupa în 1914, după atentatul de la Sarajevo, Serbia.

⁴³ Conform hărții nr.1 atașate studiului documentar citat, f. 3.

⁴⁴ Conform hărții nr. 2 atașate studiului documentar citat, f. 4.

5. Pregătirea Puterilor Centrale, și în special a Germaniei, pentru un război contra Franței și Rusiei; cele două mari puteri se opuneau tendințelor pangermaniste ale Imperiului German dinaintea de 1914.

Înfrângerea Germaniei în războiul din 1914-1918 nu a putut distruge nici puterea de refacere și nici reînvierea idealurilor pangermaniste din trecut.

Indiferent de regimurile care au condus Germania de la război până astăzi, fie cel social-democrat de pe timpul Republicii, fie cel național-socialist de astăzi, au lucrat continuu și cu perseverență, cel dintâi într-un ritm mai temperat, cel de al doilea într-un ritm mai viu, la refacerea statului și pregătirea maselor pentru realizarea țelurilor politicii germane de totdeauna.

În special, Partidul Național-Socialist, în frunte cu Hitler, a reușit, grație puterii de muncă, disciplinei și perseverenței acestui popor, să-l scoată, într-un timp foarte scurt, din starea de dezorientare și agitațiunii în care fusese aruncat de virusul comunist, să-l readucă pe linia aptitudinilor sale naturale, să-l strângă într-un bloc puternic de aproape 80 milioane locuitori și să-i redeștepte în suflet încrederea în forțele sale și interesul pentru marile probleme ale patriei germane.

După unificarea internă și aproape concomitent cu organizarea unei armate modern înzestrate și pregătirea ei pentru război, conducătorii celui de al III-lea Reich au trecut la realizarea, pe etape, a unui program politic, mult asemănător cu vechiul proiect întocmit de către cercurile pangermaniste.

Și, începând din 1933, de la venirea la putere a Partidului Național Socialist, Europa întregă, surprinsă și neputincioasă, înregistrează, pe rând, următoarele fapte împlinite:

- Denunțarea clauzelor militare ale tratatului de la Versailles și introducerea serviciului militar obligator – la 16 Martie 1935;
- Militarizarea Rhenaniei – la 7 Martie 1936;
- Ocuparea Austriei – la 13 Martie 1938;
- Anexarea Regiunilor Sudete de la Cehoslovacia – la 1 Octombrie 1938.

Pregătirea Germaniei în toate domeniile, continuând cu o mare intensitate și după anexarea Regiunilor Sudete de la Cehoslovacia, proiectează, pe orizontul politic al Europei, noi și mari evenimente pentru anul 1939.

Aceste pregătiri se manifestă:

1. În politica internă

Printr-o vie propagandă cu scop de popularizare și exaltare a poporului pentru drepturile și marile misiuni ale națiunii germane, atât în Europa, cât și în restul lumii. În acest domeniu se exploatează cu mare succes:

- mizeria în care trăiește marea majoritate a populației sale azi, supusă, din cauza pregătirilor pentru război, la mari privațiuni;
- faptul că un popor de aproape 80 milioane de locuitori, cu un mare coeficient de creștere anuală, este nevoit să-și tragă mijloacele necesare

existenței sale dintr-un teritoriu sărac și prea restrâns pentru un atât de mare număr de locuitori;

- lipsa de materii prime și de deșeuri necesare puternicei sale industrii;
- lipsa de teritorii unde să-și poată plasa marele surplus al populației sale.

2. Pe teren diplomatic

Până în prezent s-au înregistrat următoarele fapte:

- tendințele de subjugare politică a Ceho-Slovaciei⁴⁵;
- tendința de împăcare cu națiunea franceză căreia, nu demult, i-a recunoscut printr-o declarație oficială, integritatea teritorială⁴⁶;
- străduințele în vederea stabilirii unei înțelegeri cu Marea Britanie cu care a încheiat deja un acord vamal și cu care în prezent lucrează la pregătirea unui acord aerian;
- întărirea axei Roma-Berlin care separă complet estul de Vestul Europei;
- o acțiune de izolare a U.R.S.S., Poloniei și României, concomitent cu o acțiune de strângere a relațiilor cu Iugoslavia, Bulgaria și chiar Turcia.

3. Pe teren militar

- întărirea puternicelor poziții defensive de pe frontiera de vest și de pe litoralul Mărilor Nordului și Baltice;
- organizarea și înzestrarea armatei cu cele mai moderne mijloace de luptă (în special, aviație și unități moto-mecanizate) și plasarea lor pe frontierele orientale; c. instruirea într-un ritm accelerat a contingentelor care nu au fost instruite și completarea cadrelor în ofițeri;
- intensificarea producției industriei de război, înmulțirea depozitelor și stocajelor în materiale necesare armatei în caz de război;
- pregătirea națiunii întregi și a teritoriului german pentru războiul totalitar.

Niciodată, până în prezent, Germania nu s-a găsit într-o situație mai favorabilă pentru a-și împlini țelurile sale pangermaniste în Europa Centrală și Orientală.

Motivele:

1. Prin anexarea parțială a Cadrilaterului Boemiei și stăpânirea Vienei, cel mai important centru de comunicații din Europa Centrală, Germania comandă, implicit, asupra întregului bazin dunărean și expansiunea sa pe cele trei direcțiuni: sud, est și sud-est, a fost foarte mult ușurată.

⁴⁵ Obs.n.: se referă la începutul acțiunii de dezmembrare a Cehoslovaciei, prin Acordul de la Munchen (29/30 septembrie 1938), urmat de cedarea regiunii Teschen în favoarea Poloniei (1 octombrie 1938) și Primul Arbitraj de la Viena (2 noiembrie 1938) – a se vedea infra, notele 4 și 5.

⁴⁶ Obs. n.: se referă la Acordul de neagresiune franco-german, semnat la Paris, în 6 decembrie 1938.

2. Europa cuprinsă între liniile Golful Persic - M. Neagră și Hamburg - M. Adriatică, divizată, prin tratatele de pace, în douăsprezece state (fără Italia) de forțe disproporționate de mici față de aceea a Germaniei, favorizează și mai mult posibilitățile de realizare a tendințelor acesteia de dominare în Europa Centrală și Orientală.
3. Între toate aceste state subzistă încă litigii și revendicări teritoriale care, în loc să le apropie pentru a încheia în calea unei eventuale invaziuni germane un bloc unitar și capabil de o rezistență serioasă, le separă fatal.
4. Marile puteri, Franța și Anglia, susținând până în ultimul timp politica de pace și dezarmarea în cadrul Ligii Națiunilor, au fost depășite mult sub raportul înarmărilor de către statele totalitare, Germania și Italia. Din această cauză este foarte probabil că se vor abține 1-2 ani de la o intervenție în favoarea micilor state din Europa Centrală.

Rusia Sovietică, care, înainte de 1914, împreună cu Franța și Anglia, asigura în Europa un echilibru politic capabil de a rezista Germaniei, astăzi, din cauza defecțiunilor sale interne și mai ales a purificării cadrelor armatei, nu mai contează pentru nimeni ca o forță capabilă de a putea interveni în afara frontierelor sale.

O expansiune germană în sud către Marea Adriatică, din cauza strânselor relațiuni cu Italia și Iugoslavia, este considerată de către Berlin, deocamdată, ca inoportună. Rămân, deci, deschise:

“Expansiunea germană în estul Europei către Ucraina» și “Expansiunea germană în sud-estul Europei către Gurile Dunării».

Din informațiunile pe care la deținem, rezultă că ambele aceste acțiuni se pregătesc paralel și cu aceeași intensitate.

În lucrarea de față ne ocupăm numai de aceste două acțiuni care vizează, direct sau indirect, țara noastră.

I. EXPANSIUNEA GERMANĂ ÎN ESTUL EUROPEI. PROBLEMA UCRAINEANĂ

A. CONSIDERAȚIUNI DE ORDIN ISTORIC

Ucrainenii reprezintă o națiune de origine slavă, unitară din punct de vedere etnic și lingvistic.

La început, ucrainenii s-au confundat cu celelalte seminiile slave, ale căror așezări, cunoscute din secolul I, se găseau între Niemen, Vistula și Niprul superior, mărginite spre vest de neamurile germanice și spre sud de triburile goșilor⁴⁷.

⁴⁷ Conform schiței nr. 1, f. 12 din textul documentului.

În cursul secolelor I – VIII, folosind deplasarea germanilor către Europa Centrală, marea masă slavă s-a revărsat spre sud, ajungând să se infiltreze până în apropierea Carpaților, valea Dunării, malurile Mării Negre și peninsula Crimeea.

În același timp, ucrainenii au început să se deosebească de celelalte seminiile slave, înglobând următoarele ramuri principale: *Severeanii* – în regiunea râului Sula; *Poleanii* – ramura cea mai numeroasă, pe malul drept al Niprului de mijloc; *Drevleanii* – în regiunea din Sudul Pripetului; *Dulebii* – în Wolhynia de astăzi; *Tiverții* – pe malurile Nistrului și ale Mării Negre; *Uglicii* – în aceeași regiune cu Tiverții; și alte triburi mai puțin însemnate – în ținuturile răsăritene, până în apropierea Mării Azovului⁴⁸.

Primele organizațiuni politice ale ucrainenilor au apărut în secolul VIII pe malurile Niprului de mijloc, regiunea locuită de Poleani, sub forma unor cnezate independente și adesea rivale.

Luptele neîncetate dintre aceste mici cnezate au prilejuit intervenția Varegilor, popor scandinav de mercenari, din mijlocul căruia, către sfârșitul secolului VIII, a apărut legendarul Rurik – întemeietorul Cnezatului din Kiev.

Favorizat de o excepțională așezare geografică, la întretărirea marilor drumuri comerciale de la Marea Baltică la Marea Neagră și din îndepărtata Asie spre țările Europei de Apus, și înconjurat de mănoasele câmpii de “cernoziom» ale Ucrainei, Cnezatul din Kiev a atins o rapidă dezvoltare politică și economică, reușind, în secolele X și XI, să ia în stăpânire întregul bazin al Niprului, prin supunerea celorlalte seminiile slave⁴⁹.

În anul 988, creștinarea cnezului Vladimir cel Sfânt a permis intensificarea legăturilor cu Bizanțul, iar o serie întreagă de căsătorii ulterioare a făcut ca stăpânitorii Kievului să se înrudească în scurt timp cu cele mai de seamă familii domnitoare din Europa.

Strălucirea Cnezatului din Kiev a fost însă de scurtă durată, datorită, în interior, vechiului sistem succesoral slav, care prevedea la moartea cnezului împărțirea statului între toți copiii defunctului, iar în exterior, din cauza năvălirii pecenegilor, polovților și tătarilor, cărora li se adăuga tendința de expansiune spre est a noului regat polon.

Astfel, s-au rupt, succesiv, cnezatele Wolhyniei, Galiției, Cernigovului, Pereaslavului și Suzdalului, în timp ce mulțimea și greutatea dărilor întreținea în rândurile țărănimii o stare de permanentă agitație, ale cărei rezultate au fost răscoalele din 1068, 1113 și 1147, sprijinite de tătari și încurajate de polonezi.

Decăderea vechiului cnezat din Kiev a înlesnit victoria lui Andrei, cnezul din Suzdal, care, în anul 1169, a cucerit, vremelnice, orașul Kiev,

⁴⁸ Conform schiței nr. 2, f. 13 din textul documentului.

⁴⁹ Conform schiței nr. 3, f. 14 din textul documentului.

iar biruința tătarilor în bătălia de la Kalka (1223) a avut ca urmare căderea succesivă a cnezatelor Suzdal, Cernigov și Pereaslav sub jugul tătarăsc, care, în 1240, s-a întins definitiv și asupra Kievului.

La sfârșitul secolului XII, ucrainenii apuseni au încercat să se organizeze spre a putea rezista pericolului tot mai mare din partea tătarilor, formând un nou stat, rezultat din unirea cnezatelor Galiției și Wolhyniei⁵⁰.

Noua formațiune politică ucraineană a decăzut curând, datorită luptelor interne cauzate de puterea excesivă dobândită de nobili, în dauna autorității cnejilor și a libertăților orășenești, ceea ce, la începutul secolului XIV, a determinat împărțirea statului între țările vecine, Polonia luând Galiția, iar Lituania însușindu-și Wolhynia, căreia, în cursul aceluiași secol XIV, i s-au adăugat rămășițele fostului cnezat din Kiev și ale cnezatelor din Cernigov și Pereaslav⁵¹.

În 1386, prin căsătoria lui Jagello, marele duce lituanian din Wilno [Vilnius – n.n.], cu Hedwiga, moștenitoarea tronului polon, regiunile locuite de ucraineni au ajuns în mare parte sub stăpânirea exclusivă a Poloniei, restul continuând să rămână sub tătari, situație perpetuată fără schimbări până în mijlocul secolului XVI⁵².

Dezinteresarea Poloniei față de soarta ținuturilor răsăritene i-a obligat pe diferiții cneji ucraineni să se organizeze spre a rezista neîncetatelor expediții de pradă ale tătarilor, utilizând ajutorul dat de *cazaci*, o clasă de agricultori înarmați, constituită în regiunea Niprului, al căror detașament mai înaintat îl formau *zaporojenii*, refugiați din cauza persecuțiilor politice sau religioase și având centrul de acțiune pe insula Sici de pe Nipru.

În timpul luptelor cu tătarii a apărut pentru prima dată denumirea de “Ucraina», ceea ce înseamnă “ținut de margine», dat fiind că misiunea ucrainenilor în cadrul Poloniei, era de a apăra frontierele împotriva oricăror invaziuni, după modelul vechilor “Mărci» ale Imperiului lui Carol cel Mare.

La începutul secolului XVII, agravarea neînțelegerilor dintre ucraineni și polonezi a fost cauza unei revolte a populației ucrainene, în frunte cu Bogdan Hmelnițki, hatmanul cazacilor, care a reușit să obțină autonomia Ucrainei în cadrul Regatului Polon (tratatul de la Zborov din 1649), însă a făcut, ulterior, greșeala de a cere protectoratul Rusiei (tratatul de la Pereaslav din 1654), ceea ce a avut curând drept urmare împărțirea Ucrainei între Polonia și Rusia, fixându-se Niprul drept frontieră (tratatul de la Adrusev [corect: *Andrusovo*] din 1667).

⁵⁰ Conform schiței nr. 4, f. 16 din textul documentului.

⁵¹ Conform schiței nr. 5, f. 16 din textul documentului.

⁵² Conform schiței nr. 6, f. 17 din textul documentului.

Subjugarea politică a redeșteptat spiritul de independență al ucrainenilor, care au încercat să-și recâștige neatârnamarea sub hatmanul Mazeppa, aliatul lui Carol al XII-lea al Suediei și înfrânt împreună cu acesta, la Poltava în 1709, și sub Filip Orlik, urmașul lui Mazeppa și aliatul regelui Franței.

În acest timp, stăpânirea Moscovei devenea tot mai apăsătoare, în 1781 desființându-se definitiv hatmanatul, ultima iluzie de autonomie ucraineană, iar partea rusească fiind împărțită în simple “gubernii».

Ca urmare, numeroși cazaci zaporojeni s-au refugiat pe teritoriul turcesc, în regiunea Oceakov, și au obținut, în 1788, protectoratul sultanului, mai târziu stabilindu-se în ținutul Gurilor Dunării, unde au creat, la Dunavățul de Jos, așa numita “Cetate a Zaporojenilor» – un fel de nou Sici.

La sfârșitul secolului XVIII, cele trei împărțiri succesive ale Poloniei (1772, 1793 și 1795) au determinat căderea regiunilor ucrainene sub suzeranitatea Austriei și Rusiei⁵³. Ucrainenii din Austria – susținuți de autoritățile imperiale, în scopul stăvilirii tendințelor naționaliste ale românilor și polonezilor – au avut posibilitatea să activeze în favoarea redeșteptării conștiinței de neam.

În schimb, regimul țarist a înăbușit în mod permanent orice manifestare proprie a ucrainenilor din Rusia, ceea ce i-a pus pe aceștia în imposibilitate de a se organiza și de a dobândi o conștiință națională clară.

În martie 1917, ca o urmare a revoluției comuniste, izbucnite în Rusia, s-a format la Kiev «Rada Centrală a Ucrainei», care a convocat un Congres Național și a cerut autonomia teritoriilor ucrainene și reintroducerea limbii ucrainene în instituțiile de stat.

Refuzul guvernului provizoriu din Petrograd de a recunoaște Radei calitatea de mandatară a națiunii ucrainene a determinat crearea Secretariatului General, cu Simion Petliura la Afacerile Militare și cu misiunea de a organiza Ucraina ca stat independent, iar revoluția bolșevică din Octomvrie 1917 a înlesnit activitatea separatist ucraineană.

Astfel, la 20 Noemvrie 1917, Rada a proclamat “Republica Ucraineană Independentă» cu capitala la Kiev – unde guvernele Angliei, Franței și României au numit curând câte un reprezentant diplomatic.

În fața acestei situații, trupele bolșevice au invadat Ucraina și au ocupat Kievul, fiind respinse abia după încheierea păcii de la Brest-Litovsk, în urma căreia Germania a proclamat crearea Hatmanatului (Regatului) Ucrainei, sub domnia lui Pavlo Skoropadski și a înlesnit eliberarea teritoriului ucrainean, forțele germane fiind conduse de generalul Eicherr, cumnatul lui Skoropadski.

După defecțiunea suferită în Europa Occidentală, trupele germane au început evacuarea Ucrainei și Petliura a răsturnat regimul lui Skoropadski,

⁵³ Conform schiței nr. 7, f. 19 din textul documentului.

care, împreună cu partizanii săi, s-a refugiat în Germania, formând astfel prima emigrație ucraineană.

La începutul anului 1919, fiind prins între trupele sovietice și armatele generalului rus Denikin, Petliura a încheiat un tratat de alianță militară cu guvernul polon împotriva Moscovei, în baza căruia forțele poloneze au reușit să ocupe orașul Kiev.

Contraofensiva sovietică a respins intervenția polonă până sub zidurile Varșoviei și, prin încheierea păcii de la Riga, din ziua de 18 martie 1921, noua frontieră dintre Polonia și U.R.S.S. a împărțit teritoriile ucrainene între cele două țări⁵⁴.

Guvernul lui Petliura s-a retras în străinătate, constituind a doua emigrație ucraineană.

Din cercetarea trecutului Ucrainei, rezultă că această țară a format, în permanență, obiectul luptei pentru stăpânire între statele înconjurătoare, datorită în mod exclusiv imenselor bogății pe care le oferă solul și subsolul său⁵⁵.

În momentul de față, această luptă a fost reluată între U.R.S.S. – care și-a aflat în Ucraina un izvor inepuizabil de cereale și materii prime -, Polonia – care nu a renunțat la vechiul său plan de a avea acces liber la Marea Neagră – și Germania care a actualizat problema ucraineană, în speranța realizării expansiunii spre Răsărit.

B. ATITUDINEA U.R.S.S. FAȚĂ DE PROBLEMA UCRAINEANĂ

În primăvara anului 1917, revoluția comunistă izbucnită în Rusia a avut drept efect reînvierea sentimentului național și a speranțelor de independență nutrite de ucrainenii, dat fiind că această vastă mișcare populară se baza, la început, pe principiul libertății depline, preconizând o deplină autonomie pentru toate naționalitățile fostului imperiu țarist.

Curând însă, odată cu reorganizarea puterii centrale a Moscovei în noua formă de stat proletar, Sovietele, îngrijorate de proporțiile pe care le lua mișcarea naționalistă ucraineană, au procedat la combaterea sistematică a tuturor guvernelor din Ucraina, luptând, succesiv, împotriva “Republicii Naționale Ucrainene», proclamate la 20 noiembrie 1917, a Regatului (Hatmanatului) Ucrainei, de sub Pavlo Skoropadski, și a noului regim republican al lui Petliura, din prima jumătate a anului 1919.

Reușind să învingă, pe calea armelor, tendințele separatiste ale ucrainenilor, Uniunea Sovietică a reușit să impună Ucrainei un regim comunist, care, la 28 decembrie 1920, a semnat tratatul de la Moscova, prevăzând intrarea

⁵⁴ Conform schiței nr. 8, f. 21 din textul documentului.

⁵⁵ Afirmările sunt ilustrate prin Anexa nr. 1 (încă neidentificată –N.n.).

Ucrainei în sistemul confederal sovietic, iar la 30 decembrie 1922 a sancționat în mod definitiv situațiunea Ucrainei de REPUBLICĂ SOCIALISTĂ SOVIETICĂ.

Deși guvernul din Moscova și-a luat obligațiunea de a menține neștirbită independența națională a Ucrainei, totuși autoritățile centrale sovietice au recurs la toate mijloacele spre a înăbuși tendințele separatiste ale ucrainenilor, în contradicție flagrantă cu principiile internaționaliste, pentru care luptase proletariatul revoluționar sovietic.

Datorită acestui fapt, Sovietele au căutat, în primul rând, să înlăture elementele naționaliste ucrainene, la început prin izolarea lor de marea masă a populației din Ucraina, încredințându-li-se posturi dintre cele mai importante în instituțiunile centrale din Moscova, iar apoi prin exterminarea lor sub diferite pretexte, înscenându-se procese prin care li se aduceau cele mai grave acuzațiuni.

Pe de altă parte, pentru a face să dispară convingerea răspândită printre localnici că întregul stat sovietic trăiește din exploatarea oneroasă a bogățiilor Ucrainei, autoritățile sovietice au recurs la un sistem ingenios de nouă împărțire administrativă, prin care numeroase regiuni ucrainene, îndeosebi cele mai productive, au fost încorporate altor republici federale din cadrul Uniunii Sovietice.

În cele din urmă, constatând că nici acest sistem nu a dat rezultatele dorite, Moscova a trecut la măsuri radical, printre care au fost:

- Dislocarea în masă a populației ucrainene, în special din teritoriile dezlipite de la Ucraina, sub diferite pretexte, în regiunile cât mai îndepărtate din răsăritul Uniunii Sovietice, aducându-se, în schimb, locuitori din Bielorusia, Urali etc.;
- Introducerea în mod obligatoriu a limbii ruse în școlile ucrainene și în toate instituțiunile de stat ale acestei republici și
- Adoptarea sistemului recrutării naționale în locul celui regional de la început, astfel că - în momentul de față – unitățile militare din Ucraina Sovietică nu posedă nici un element – printre ofițeri sau soldați – de origine etnică ucraineană.

Prin urmare, regimul sovietic a depus și continuă să depună toate eforturile pentru înăbușirea sentimentului național și a ideii de separațiune a populației ucrainene din U.R.S.S.

C. ATITUDINEA POLONIEI FAȚĂ DE PROBLEMA UCRAINEANĂ

Popor slav care, din punct de vedere politic, militar și cultural, a ajuns la o mare dezvoltare în cursul secolelor trecute, polonezii au stăpânit ținuturile ucrainene începând de la 1386, când Polonia s-a unit cu Lituania, sub a cărei coroană ducală se găsea și o mare parte din Ucraina, și până la 1795, când a

avut loc cea de a treia și ultima împărțire a Poloniei (cum s-a arătat la Capitolul A. «Considerațiuni istorice»).

În 1918, retragerea din Ucraina a trupelor germane și a regimului lui Skoropadski au fost primite de Polonia cu multă satisfacție, deoarece înlătura, cel puțin pentru câteva decenii, concurența Germaniei asupra Ucrainei.

În același timp, Polonia a oferit ospitalitate și ocrotire guvernului și armatei petliuriste, care s-au refugiat pe teritoriul său în urma înfrângerii suferite din partea trupelor sovietice, făcând importante sacrificii materiale în vederea creării viitoare a unui stat ucrainean independent, care să cuprindă în hotarele sale teritoriul actualei Ucraine Sovietice și care să fie în totală subordonare economică față de Varșovia.

În acest scop, guvernul polon a încheiat cu guvernul refugiat al Republicii Naționale Ucrainene (U.N.R.), considerat de o mare parte din emigrația ucraineană ca singurul guvern legal al statului ucrainean (organizarea și programul sunt arătate în Anexa Nr. 2)⁵⁶, o convențiune, care cuprinde următoarele clauze:

a. Polonia se obligă să suporte toate cheltuielile necesitate de întreținerea membrilor guvernului național ucrainean (U.N.R.), precum și a ofițerilor și trupeii armatei naționale ucrainene, pe tot timpul refugiului în Polonia;

b. Guvernul național ucrainean (U.N.R.) se obligă să nu ridice niciodată pretențiuni asupra provinciilor din Polonia locuite de ucraineni (Galiția, Wolhynia etc), să nu întreprindă nici un fel de agitațiuni în acest sens și să nu aibă legături cu Partidul Național Democrat Ucrainean (U.N.D.O.), cea mai puternică organizație politică a minorității ucrainene din Polonia, având sediul la Lwow (a se vedea Anexa nr. 3)⁵⁷ și

c. Reconstituirea viitorului stat ucrainean, cuprinzând actuala Ucraină Sovietică, să aibă loc cu ajutorul Poloniei, care, în schimb, va continua să exercite, «de facto», protectoratul său asupra statului ucrainean și va contribui la exploatarea resurselor naturale ale acestuia, în condițiuni bine stabilite.

În ceea ce privește armata petliuristă aflată pe teritoriul polon, guvernul din Varșovia și-a luat obligațiunea de a o întreține și a contribui la instruirea sa, acordând unei părți din ofițerii ucraineni dreptul de stagiu în armata polonă (aproximativ 50 ofițeri superiori și inferiori), creînd cursuri și școli speciale pentru ceilalți ofițeri ucraineni și admitînd ca un însemnat număr de tineri ucraineni să-și facă studiile în școlile poloneze pregătitoare de ofițeri.

Contactul dintre armatele polonă și națională ucraineană este menținut în permanență prin generalul Vladimir Salski, ministru de război în guvernul U.N.R. care, dispunând de un stat major redus, are legături cu Ministerul Afacerilor Militare și Marele Stat Major polonez, acționând mai cu seamă în

⁵⁶ Neidentificată de noi.

⁵⁷ Idem.

direcția propagandei și obținerii de informații asupra U.R.S.S. și, în special, asupra Ucrainei Sovietice.

Ținând seama de obligațiunile care îl leagă de guvernul din Varșovia, acțiunea guvernului național ucrainean (U.N.R.) este în permanență dictată de Polonia, care îi fixează în mod precis linia de conduită, împiedicându-l să ia contact direct cu marile puteri europene, cum ar fi Anglia, Franța, Italia sau Germania.

Această stare de lucruri a nemulțumit o parte însemnată a emigrației ucrainene, care se arată tot mai convinsă că, pe de o parte, Polonia nu va da nici un ajutor efectiv pentru eliberarea Ucrainei de sub jugul sovietic, făcând tot posibilul să amâne soluția finală, și că, pe de altă parte, chiar dacă noul stat ucrainean ar lua ființă, acesta s-ar găsi sub influența covârșitoare a Poloniei tinzând să-și întindă stăpânirea până la Marea Neagră.

În același timp, dintr-un spirit de prudență egoist, guvernul național ucrainean s-a dezinteresat de minoritatea ucraineană din Polonia, grupată în puternicul partid U.N.D.O., deși aceasta reprezintă o populație compactă de 7.000.000 locuitori și constituie centrul culturii și conștiinței naționale a ucrainenilor.

Acestei situațiuni i se adaugă ura neîmpăcată, pe care minoritatea ucraineană din Polonia o nutrește împotriva stăpânirii poloneze și care, pe de o parte, însemnează un pericol permanent pentru integritatea statului polon, iar, pe de altă parte, va fi oricând o piedică serioasă în calea expansiunii polone spre Ucraina Sovietică.

În acest sens, este de remarcat că, deși au trecut 18 ani de stăpânire poloneză, în care timp s-au făcut toate încercările de apropiere către populația ucraineană, această ură persistă cu aceeași înverșunare, cum o dovedește, de exemplu, o inscripție aflată în toate casele ucrainene:

«Blestemații fie părinții care-și dau copiii la școlile leșești !»

Evenimentele din toamna anului 1938 au fost hotărâtoare în ceea ce privește raporturile dintre Polonia și guvernul național ucrainean (U.N.R.).

Astfel, în sprijinul realizării proiectatei frontiere comune polono-maghiare, Varșovia a cerut adeziunea guvernului național ucrainean (U.N.R.), căruia i-a dat un ultimatum, amenințând, în caz de neconformare, cu denunțarea convenției din 1918, și încheierea unei înțelegeri cu U.R.S.S. pentru apărarea în comun a teritoriilor revendicate de ucraineni.

O parte din membrii guvernului național ucrainean, printre care și R. Smal Stoțki, subsecretar de stat la Ministerul de Externe U.N.R., a început să șovăie, însă Livîțki, președintele U.N.R. și Prokopovici, primul ministru al U.N.R. s-au opus cu hotărâre și au convins guvernul polon să renunțe la adeziunea lor în favoarea unei frontiere comune polono-maghiare, precizând că un asemenea act ar fi determinat îndepărtarea completă a tuturor simpatizilor

pe care guvernul național ucrainean și, implicit, Polonia, le are în rândurile minorității ucrainene de pe teritoriul polonez.

Cu toate acestea, atitudinea Poloniei față de autonomia Ucrainei Subcarpatice – care constituie pentru ucrainenii de pe teritoriul său un stimulent pentru reluarea luptei separatiste –, precum și modul hotărât în care guvernul din Varșovia a respins cererea de autonomie a minorității ucrainene din Polonia, au determinat și pe cei mai credincioși partizani ai guvernului național ucrainean (U.N.R.) să se îndoiască de soliditatea convenției încheiate cu Polonia și de sinceritatea acesteia în ceea ce privește respectarea obligațiilor luate.

Astfel, „Uniunea Generală a Foștilor Combatanți Ucraineni» din toate țările (Polonia, Franța, Germania, Belgia, România, Ceho-Slovacia, etc.), în ședința care a avut loc la Paris, în ziua de 25 noiembrie 1938, a hotărât să se ceară ca guvernul național ucrainean (U.N.R.) să părăsească Polonia în cel mai scurt timp posibil, iar dacă lucrul nu este cu putință, Livîțki să retragă toate drepturile acordate membrilor guvernului național ucrainean aflați pe teritoriul Poloniei.

Această soluție extremă a primit chiar aprobarea lui Prokopovici, primul ministru al U.N.R., care, însă, a recomandat membrilor guvernului național ucrainean să nu ia nici o măsură, mai ales că, între timp, survenise acordul polono-sovietic.

Atitudinea de moment a guvernului național ucrainean a fost dictată – în primul rând – de teama ca Polonia să nu suprimă ajutorul material, acordat până în prezent, și de care emigrația ucraineană din Polonia are încă absolută nevoie.

Pe de altă parte, însă, nu se poate trece cu vederea o accentuată strângere a legăturilor dintre guvernul național ucrainean cu Germania, în vederea căreia R. Smal Stoțki, Subsecretar de stat la Ministerul de Externe U.N.R., a fost de curând la Berlin, unde a avut o serie de importante întrevederi.

În concluzie, Polonia a făcut toate sacrificiile materiale pentru întreținerea, timp de 18 ani, a guvernului național ucrainean (U.N.R.) și a armatei naționale ucrainene refugiate pe teritoriul său, în scopul realizării planurilor de dominare economică și politică a statului ucrainean independent – care să cuprindă teritoriul actualului Ucraina Sovietice – și de a avea mult dorita ieșire la Marea Neagră.

De altă parte, însă, ura neîmpăcată față de stăpânirea polonă a celor 7.000.000 minoritari ucraineni masați în provinciile din sudul Poloniei, atitudinea Poloniei față de autonomia Ucrainei Subcarpatice, care a dezvăluit adevăratele sale intențiuni față de problema ucraineană, cât și propaganda iscusită și intensă a celui de al III-lea Reich, au determinat ca guvernul național ucrainean (U.N.R.) să caute să scape de sub tutela poloneză, îndreptându-se către Germania și Japonia, iar Polonia să fie nevoită să-și amâne planurile de expansiune și să se preocupe serios de asigurarea integrității teritoriului său.

D. ATITUDINEA GERMANIEI FAȚĂ DE PROBLEMA UCRAINEANĂ

Evoluția istorică din trecut, ca și desfășurarea evenimentelor politice prezente, demonstrează că Germania, din necesitatea de a-și asigura existența și plasa surplusul de populație, a adoptat cu hotărâre deviza: „Drang nach Osten», pe care actualul regim național socialist și-a însușit-o total.

Ca atare, problema expansiunii germane spre răsăritul Europei, către Ucraina, care frământă în momentul de față forurile conducătoare internaționale, nu reprezintă o tendință nouă, ci apare ca o chestiune veche, dictată de realitățile imperioase ale istoriei.

În adevăr, încă din secolul XIX, Germania a căutat, fie direct, fie în înțelegere cu fosta monarhie austriacă, să dea o extensiune cât mai mare problemei ucrainene, în care scop, pe de o parte, nu a cruțat nici un sacrificiu material, înființând numeroase școli, academii și universități ucrainene, ceea ce a determinat crearea leagănului cultural ucrainean din Galiția cu centrul la Lwow, iar pe de altă parte, a acordat libertăți deosebite populației ucrainene, ceea ce a avut drept urmare dezvoltarea intensă a conștiinței sale naționale.

Acțiunea Germaniei nu s-a limitat la teritoriul cuprins între granițele fostei monarhii austriece, ci a fost împinsă până departe în sudul Rusiei Țariste, unde se găsea marea masă compactă de 32.000.000 ucraineni, în rândurile cărora agenții Reichului au întreținut o propagandă intensă, în timp ce tinerii ucraineni, dornici să studieze în străinătate, primeau burse pentru universitățile germane, în scopul de a fi formați ca viitori pionieri ai mișcării naționale ucrainene.

În sfârșit, un alt aspect al acțiunii germane a fost deplasarea de populație, întâi cea ucraineană și apoi cea germană, din Galiția către Bucovina, în scopul vădit de a lărgi teritoriul de pătrundere spre marea masă ucraineană din Rusia de Sud.

Astfel, dăm un exemplu de modul cum s-a produs penetrația ucraineană în Bucovina sub impulsul austro-ungar. După datele oficiale austriece, în anul 1774, pe teritoriul Bucovinei se găseau: 8.400 ucraineni și 63.700 români. Astăzi, situația din Bucovina este următoarea: 236.130 ucraineni și 389.691 români.

Paralel cu această acțiune făturișă a oficialității germane, guvernul din Berlin a căutat, în permanență, să folosească diferitele organizații naționaliste ucrainene, sperând să întrețină conștiința națională a Ucrainenilor, în scopul bine determinat de a duce la crearea unui mare stat ucrainean independent, care să se găsească sub tutela economică și politică a Reichului.

Astfel, spre a-și atinge țelul urmărit, Germania nu a încetat, pe de o parte, să sprijine acțiunea de propagandă și agitații a organizațiilor naționaliste ucrainene din Polonia, iar pe de altă parte, a acordat azil și sprijin tuturor elementelor naționaliste ucrainene refugiate pe teritoriul german, încurajând

activitatea acestora pentru realizarea Ucrainei independente.

Ca urmare, încă din 1920, Germania a căutat să acapareze pe cel mai puternic inamic al Poloniei în ceea ce privește Galiția, adică organizațiile naționaliste ucrainene “O.U.N.» și “U.W.O.» (a [se] vedea Anexa nr. 4)⁵⁸, care, printr-o permanentă și intensă activitate de spionaj și terorism împotriva statului polon, să determine slăbirea Poloniei și să pregătească terenul pentru crearea Ucrainei Mari independente, exploatând ura înverșunată a minorității ucrainene împotriva stăpânirii poloneze.

În ultimul timp, guvernul din Berlin a strâns și mai mult legăturile sale cu O.U.N. și U.W.O., [mai] cu seamă de când aceste organizații, în urma morții lui Konovaliș, sunt conduse de colonelul Melnik, și a susținut sporirea cadrelor lor, prin înglobarea organizației naționaliste ucrainene “Obeduania» (Unirea) de sub conducerea locot.[enent] colonelului Omelcenko.

Este de remarcat că, pe când celelalte organizațiuni naționaliste ucrainene nu au în general revendicări asupra populației ucrainene de pe teritoriul statului nostru, acestea fiind socotite simple infiltrațiuni (datorită persecuțiilor politice, religioase, etc.), organizațiile O.U.N. și U.W.O. au ca deviză “lupta prin orice mijloace pentru crearea statului ucrainean independent în granițele sale etnice», în care sunt cuprinși și ucrainenii din nordul Maramureșului, Bucovinei și Basarabiei, precum și cei din județul Cetatea Albă⁵⁹.

După crearea Ucrainei Subcarpatice, organizațiile O.U.N. și U.W.O., sub impulsul Germaniei, au împânzit teritoriul noii provincii autonome, exercitând un control riguros asupra întregii activități desfășurate de instituțiunile statului și supraveghind înrolarea elementelor ucrainene din Ceho-Slovacia și a celor refugiate din Polonia în organizația “Karpatska Sici», care, până în prezent, numără circa 14.000 tineri, încadrați după modelul batalioanelor de asalt naziste.

În ceea ce privește elementele naționaliste ucrainene refugiate pe teritoriul german, guvernul din Berlin nu a încetat să susțină organizația hatmanului Skoropadski (a se vedea Anexa nr. 8)⁶⁰, deși acesta nu se bucură de popularitate în rândurile maselor din Ucraina Sovietică, iar în ultimul timp a pierdut și numeroase simpatii printre emigranții ucraineni din diferite țări.

În același scop, fapt foarte important, pe care îl relevăm, este că Germania a căutat și o apropiere de organizația petliuristă U.N.R., a cărei conducere este considerată de majoritatea ucrainenilor drept singurul guvern legal al Republicii Naționale Ucrainene, în timp ce, pe de altă parte, a început să susțină cu oarecare hotărâre acțiunea lui Severiuk și a lui Porș, fruntași

⁵⁸ Idem.

⁵⁹ A se vedea fotocopia nr. 9, integrată în text, f. 34 și anexele nr. 5, 6 și 7 ((încă neidentificate).

⁶⁰ Încă neidentificată.

dizidenți ai U.N.R., care urmăresc sustragerea organizației petliuriste de sub influența covârșitoare a Varșoviei și apropierea, în schimb, de Germania.

Asupra legăturilor pe care aceste diferite organizațiuni le întrețin cu ucrainenii din România, a se vedea Anexa nr. 9⁶¹.

În sfârșit, tot în vederea creării viitoare a unui stat ucrainean independent, guvernul din Berlin a întemeiat un serviciu de presă ucrainean, cu scopul de a continua propaganda pentru Ucraina Mare și a dispus gruparea celor 40.000 ucraineni aflați pe teritoriul Reichului, spre a fi instruiți militărește în vederea unei acțiuni armate pentru eliberarea patriei lor, în timp ce “Biroul Ucrainean» din Berlin, condus de Mikola Lușko, a primit misiunea să se ocupe de ucrainenii fără supușenie definită.

Folosind trezirea conștiinței naționale a ucrainenilor de pretutindeni, Germania a hotărât să transforme Ceho-Slovacia într-o bază de acțiune pentru realizarea statului ucrainean independent, determinând, în acest scop, suprimarea masivă a organizațiilor comuniste ceho-slovace, spre a curăți terenul în vederea acțiunii viitoare și susținând, cu orice preț, crearea Ucrainei Subcarpatice.

În adevăr, Ucraina Subcarpatică constituie punctul de plecare pentru crearea Ucrainei Mari, acțiunea germană de redeșteptare națională a ucrainenilor fiind condusă de generalul Kapusteanski, unul din fruntașii organizației O.U.N., domiciliat la Paris, și de colonelul Melnik, actualul șef al organizațiilor O.U.N. și U.W.O.

În general, față de problema ucraineană, Germania a adoptat un plan amănunțit și unitar conceput, pentru a cărui realizare sunt prevăzute următoarele etape:

1. constituirea pe teritoriul Ucrainei Subcarpatice a unor puternice organizațiuni naționaliste ucrainene, prin concentrarea elementelor extremiste din rândurile emigrației și minorității ucrainene de pretutindeni;
2. provocarea de tulburări și răscoale printre cei 7 milioane ucraineni din Polonia, care să fie îndemnați să ceară sprijin din afară pentru obținerea autonomiei;
3. somarea guvernului din Varșovia, pe baza principiului autodeterminării popoarelor, să admită crearea unui stat ucrainean independent, care să înglobeze teritoriile ucrainene din Ceho-Slovacia și Polonia, și
4. întrebuintarea aceluiași sistem pentru dezlipirea Ucrainei Sovietice de U.R.S.S. și formarea finală a statului Ucrainei Mari.

⁶¹ Idem.

II. EXPANSIUNEA GERMANĂ ÎN SUD-ESTUL EUROPEI, CĂTRE GURILE DUNĂRII

În conjunctura politică de astăzi, expansiunea spre sud-estul Europei este considerată de Berlin ca cea mai ușoară și mai favorabilă. Realizarea ei, însă, se va desfășura după un program limitat, mărginindu-se, într-o primă fază, numai până la Gurile Dunării.

Factorii care fac ca însuși Statul Major al armatei germane să încline pentru o acțiune, în primul rând, pe această direcțiune sunt următorii:

1. Pe această direcțiune nu s-ar putea opune expansiunii germane decât Ungaria și România. Ungaria poate fi ușor atrasă de partea Germaniei pe chestiunea revendicărilor teritoriale pretinse de la România. Astfel, într-o acțiune contra României, revendicările maghiare vor masca, față de celelalte Mari Puteri europene, adevăratele tendințe ale Germaniei, armata ungară, înarmată și susținută de unități germane, formând, în realitate, avangarda armatei Reichului.

2. România, după părerea germană, incomplet înarmată astăzi, va capitula ușor în fața unui puternic atac dat prin surprindere de către armata maghiară, susținută de cea germană.

3. România, cu bogatele sale resurse în produse agricole, petrol și vite, va constitui cea mai bună, sigură și imediată bază de aprovizionare pentru continuarea expansiunii germane spre est sau spre sud.

4. Pentru o acțiune către est (Ucraina), Germania va deschide, prin România, o poartă mult mai largă decât gâtul strâmt al Ucrainei Subcarpatice, străbătut, pe întreaga sa lungime, numai de o singură autostradă.

5. Nu provoacă direct nici Polonia și nici U.R.S.S. ale căror armate, bine dotate, ar putea da mai mult de lucru armatei germane.

Pregătirea expansiunii germane către sud-est

Experiențele încercate cu ocazia anexării Austriei și a regiunilor sudete au dat actualilor conducători ai Germaniei posibilitatea de a verifica și perfecționa o nouă metodă în politica de expansiune pe continent.

Pe de o parte, s-a adoptat principiul “autodeterminării popoarelor», care a servit de bază Marilor Puteri Aliate la încheierea tratatelor de pace din 1919-1920, pe care Germania îl lansează astăzi, susținând dreptul minorităților etnice germane și de altă naționalitate de a hotărî singure de soarta lor. Acest procedeu este întrebuințat cu scopul de a-și atrage simpatia statelor cu revendicări teritoriale și de a provoca dezordini în statele vizate, prin agitarea minorităților conlocuitoare.

Pe de altă parte, printr-o intensă propagandă și subvenții bine susținute, s-a înlesnit infiltrarea în aceste state a ideilor și principiilor naziste, determinând curente și mișcări extremiste de dreapta, favorabile Germaniei, astfel:

În Ungaria. A reușit să înjghebeze “Organizația Național Socialistă» de sub conducerea maiorului Szalasi⁶². Această grupare, deși a fost dizolvată și conducătorul său închis, subzistă, totuși, și azi, sub conducerea colonelului de rezervă Hubay.

Ea tinde, în prezent, să grupeze în jurul său întreg tineretul intelectual maghiar, neutilizat încă de către stat, și majoritatea țăranimii maghiare lipsite de pământ. Dirijarea maselor țărănești către această grupare, care susține o radicală reformă agrară în folosul maselor țărănești, s-a produs, în special, după anexarea regiunilor ocupate de la Ceho-Slovacia, când actualul guvern maghiar, sub influența puternicei opoziții făcute în Parlament de către marii latifundiari ai Ungariei, a redus aproape complet aceste reforme.

În România. Utilizând aceleași metode, a stabilit strânse legături cu grupările extremiste de dreapta: «Partidul Național Creștin» și “Mișcarea Legionară», favorabile unei apropieri și chiar unei alianțe cu Germania.

Din informațiile primite la acest serviciu, rezultă că Germania a trimis, în ultimul an, pentru organizațiunile de mai sus și pentru Partidul German din România, o subvenție de 20 milioane mărci (circa 800.000.000 lei).

Cu ajutorul minorității germane din România și a numeroșilor agenți special formați și trimiși în țara noastră ca turiști, oameni de afaceri, specialiști, etc., Germania adună informațiuni foarte detaliate asupra resurselor din România, întreprinderilor industriale, comerțului și activității statului nostru pe orice teren, întocmind statistici, hărți și dări de seamă.

La München funcționează un institut care se ocupă cu strângerea a tot felul de date asupra statelor din Europa Centrală și Orientală, la care, crezând că este vorba de un institut cu caracter științific, colaborează și numeroși specialiști de la noi.

În cadrul politicii externe. Germania urmărește îndeaproape politica și relațiunile statelor vizate cu alte puteri, intervenind ori de câte ori acestea întreprind vreo acțiune defavorabilă politicii sale. Exemplu: Cu ocazia soluționării problemei ceho-slovace, Germania a împiedicat Ungaria de a ocupa Ucraina Subcarpatică și de a realiza frontiera comună cu Polonia. Germaniei nu-i convenea acest lucru, din următoarele motive:

a. Ungaria și Polonia, prin realizarea unei frontiere comune, urmăreau constituirea unui bloc ungaro-polon care să se opună unei eventuale acțiuni germane către sud și est;

⁶² Organizarea și programul acestei organizații sunt detaliate în Anexa nr. 10 (încă neidentificată).

b. prin anexarea Ucrainei Subcarpatice și, eventual, a Slovaciei, Ungaria își mărea populația de la 8 la 13 milioane de locuitori și, în această situație, probabil că nu i-ar mai fi convenit să devină satelitul politicii și intereselor germane;

c. prin anexarea Ucrainei Subcarpatice și Slovaciei, Ungaria ar fi închis în granițele sale aproape 5 milioane minoritari. Aceștia i-ar fi complicat situația internă și i-ar fi răpit o mare parte din libertatea de acțiune de care are nevoie pentru realizarea celorlalte revendicări. În această situație, nu este exclus ca Ungaria să fi încercat să se înțeleagă și să se apropie mai mult de vecinii săi, Iugoslavia și România, perspectivă ce nu putea fi pe placul Germaniei;

d. prin crearea Ucrainei Subcarpatice, Germania și-a asigurat o bază de acțiune în vederea expansiunii sale către est.

Cu privire la Cehoslovacia, Germania lucrează asiduu la înfederarea sa la Reich.

În ceea ce privește România și Polonia, Germania lucrează la izolarea lor de Marile Puteri din apus. În legătură cu aceasta, subliniem diligențele depuse pe lângă Marea Britanie și Franța pentru a obține, direct sau indirect, libertatea de acțiune în estul și sud-estul Europei. Pe de altă parte, Germania depune toate stăruințele pentru o cât mai strânsă apropiere de Iugoslavia și în vederea unei colaborări viitoare cu Bulgaria în contra României. Nu demult, s-a anunțat că, în curând, va avea loc o conferință între șefii Statelor Majore german și bulgar, probabil pentru stabilirea condițiilor acestei colaborări.

Pe teren economic. Germania intensifică legăturile sale comerciale, în special cu statele din bazinul dunărean, restabilind, treptat, în aceste regiuni, influența economică dinainte de 1914⁶³.

Marile lucrări cu caracter economic, în curs de execuție astăzi, cum este canalul Rhin-Main-Dunăre, ce va străbate întreaga Germanie, legând Marea Nordului cu Marea Neagră, și pentru care cel de-al III-lea Reich face enorme sacrificii materiale, nu are altă menire decât aceea de a grăbi restabilirea hegemoniei economice germane asupra regiunilor grupate în jurul acestui mare canal.

Este interesant și îngrijorător, în același timp, faptul că, în legătură cu organizarea bazinului dunărean, economiștii germani, în frunte cu actualul ministru al economiei Reich-ului, au lansat nu demult "principiul spațiului unitar economic", cu semnificația următoare: Nici un alt amestec în bazinul dunărean, decât al statelor grupate în jurul său, deoarece numai aceste state împreună formează spațiul unitar economic.

Pe teren cultural. De multă vreme, Germania întreprinde o vastă activitate, în special în Ungaria, Bulgaria, Iugoslavia și Turcia, pe acest teren. Studenții

acestor țări sunt primiți cu simpatie în universitățile germane și chiar sprijiniți de statul german prin acordarea de burse și alte avantaje. Aceștia, întorși în țările lor, devin pionii culturii germane și ai simpatiilor față de Germania.

Pe teren militar. Contribuie la înarmarea statelor cu care întrevede o colaborare militară în acțiunile sale viitoare (Bulgaria și Ungaria), iar asupra statelor vizate se informează pentru a le cunoaște cât mai bine, sub toate raporturile.

În concluzie, expansiunea Germaniei în sud-estul Europei este cu mult zel pregătită, nu numai pe teritoriul său, ci chiar și pe teritoriul statelor vizate de această expansiune. Această pregătire se face:

Pe teren politic-intern. Prin infiltrarea ideilor și principiilor naziste, cu scopul de a spori, pe de o parte, simpatiile politice în favoarea sa, iar pe de altă parte, de a crea agitațiuni și dezagrega forțele de rezistență ale acestor națiuni. (Exemplu: Austria, Ceho-Slovacia, Ungaria și România). Aceste tendințe au fost demascate, mai cu seamă, cu ocazia desființării "Gărzii de Fier", cu care ocazie presa germană a atacat România în forma cea mai violentă.

Pe teren politic-extern. Urmărește îndeaproape relațiunile dintre aceste state, intervenind direct ori de câte ori se încearcă o combinațiune care s-ar putea opune tendințelor sale de expansiune pe această direcțiune.

Pe teren economic. Stăruie prin toate mijloacele de a restabili în cel mai scurt timp, în bazinul dunărean, influența sa categorică și exclusivă.

Pe teren cultural. Printr-o activitate bine dirijată, face ca spiritul și cultura germană să precedeze și să ajute expansiunea sa economică și politică în aceste state.

Pe teren militar. Adună informațiuni asupra statelor din sud-estul Europei, înarmează pe prieteni și pregătește proiectele și condițiunile de conlucrare cu acestea, în vederea expansiunii sale în sud-estul Europei, către Gurile Dunării.

CONCLUZIUNI GENERALE

Realizarea expansiunii germane spre est formează obiectul a două concepții diferite în cercurile conducătoare germane:

1. Concepția politică, definită de Cancelarul Hitler în "Mein Kampf" și pusă pe planul internațional imediat după executarea acordului de la München și anume: expansiunea imediată și directă germană în Ucraina, prin formarea sub protectoratul german a unui stat ficțiune al Ucrainei;

2. Concepția strategică a Statului Major german, care opune penetrației directe în Ucraina, ca primă etapă de realizat, o altă etapă premergătoare concepției politice și anume: penetrația spre Gurile Dunării, pentru a realiza o puternică bază strategică și economică în vederea expansiunii ulterioare, fie spre est, fie spre sud.

⁶³ Conform Anexei nr. 11 (încă neidentificată).

Germania nu s-a pronunțat încă hotărât care din aceste două concepții va constitui primul său obiectiv, rezervând pentru sine surpriza pe care o va desfășura cu aceeași energie, viteză și forță, ca și în celelalte trei acțiuni din trecutul apropiat.

În orice caz, oricare ar fi hotărârea sa, este sigur însă că Germania nu va putea întârzia punerea în aplicare a planului său expansionist spre est și împingerea persistentă a Italiei spre un conflict armat cu Franța în Mediterana nu este altceva, de fapt, decât o iscusită manevră germană, tocmai pentru ca, servindu-se de Italia, să-și asigure spatele și să-i dea mână liberă în acțiunea sa din acest an, spre est și spre sud-est. Italia nu joacă decât un rol de «brillant second» la remorca politicii pangermaniste.

Dacă informația nu poate să discrimineze încă intențiunea germană în această primăvară, logica și bunul simț poate (sic!) descoperi ușor direcțiunea pe care expansiunea germană o va urma în prima sa etapă.

Afirmăm că cea mai probabilă intențiune a Germaniei, în acest an, este să realizeze etapa cea mai ușoară și mai sigură, adică penetrația spre sud-est, prin România, pentru a stăpâni Gurile Dunării, a-și amenaja o bază puternică la Marea Neagră și a-și crea o puternică și largă bază de operații (strategică și economică), pentru ca să poată trece, apoi, la ultima și cea mai grea etapă în expansiunea sa spre est și spre sud. Deci, obiectivul principal și imediat al Germaniei va fi România.

Bazăm această afirmațiune atât pe o informațiune foarte secretă, pe care o posedăm, cât și pe următoarele considerațiuni:

1. Crearea statului ucrainean sub protectoratul Germaniei, îndreptând, imediat și direct, penetrația germană spre est, nu se poate face decât prin forță, prin război. În adevăr, statul ucrainean, după cum am arătat mai sus, presupune defalcări masive din teritoriile astăzi în stăpânirea Poloniei și Rusiei Sovietice.

Niciodată Polonia nu va accepta, fără război, sugrumarea sa printr-o amputare atât de sângeroasă a teritoriului său, iar pătrunderea Germaniei cu forța armată, prin Galiția, este o operațiune riscantă pentru forțele germane, dacă în această acțiune nu ar izbuti să antreneze și armata cehoslovacă.

Deci, realizarea expansiunii germane spre Ucraina nu se poate începe fără decapitarea, în primul rând, a Poloniei și aceasta pentru motivele că numai astfel armatele germane își vor asigura, întâi, spațiul de pătrundere, multiple linii de operații și, apoi, flancul lor stâng.

Niciodată Rusia Sovietică nu va accepta, fără război, crearea unui stat ucrainean, deoarece aceasta ar însemna, în primul rând, lichidarea definitivă a regimului comunist în Rusia.

Deci, Germania va găsi în acțiunea sa de penetrație direct spre est, fie succesiv, armatele Poloniei și Rusiei Sovietice, fie simultan, unite pentru apărarea aceleiași cauze.

2. Războiul pentru realizarea statului ucrainean (stat ficțiune) angajează aproape totalitatea forțelor germane spre est, într-un război lung, costisitor și nesigur, Germania găsiindu-se în fața a circa 100-150 divizii polono-sovietice.

3. Germania nu are spatele asigurat pentru ca să poată duce până la sfârșit victorios un război, care, din cauza forțelor în prezență și spațiului enorm, s-ar prelungi dincolo de o limită scontată pentru imposibilitatea intervenției franco-engleze. Deci, în cazul când se va angaja în această acțiune, ea nu o va întreprinde în deplină siguranță, fără o înțelegere mutuală cu Franța și Anglia.

4. Angajarea Germaniei cu totalitatea sau marea majoritate a forțelor sale spre est, ar constitui o definitivă zdruncinare a axei Roma-Berlin, Italia rămânând izolată, descoperită și înșelată în speranțele ei de sprijin din partea Germaniei, a revendicărilor ei în Mediterana și Africa.

5. Situația financiară și economică a Germaniei este de așa natură că nu-i permite a se aventura într-un război de lungă durată. Deci, excludem această perspectivă pentru acest an.

Deși este adevărat că Hitler a anunțat, în mod teoretic, această etapă în «Mein Kampf», totuși el nu a detaliat, însă, practic etapele anterioare până a ajunge la ea, iar amenințarea și actele pe care deja le-a inițiat în această direcțiune nu pot fi decât simple diversiuni strategice pentru realizarea surprinderii în direcțiunea arătată de noi.

Penetrația spre sud-est, la Gurile Dunării și Marea Neagră este, însă, considerată de Marele Stat Major german ca mult mai ușoară, mai sigură și mai bogată în rezultate pentru că:

1. Ungaria, sprijinită în revendicările ei revizioniste, va fi un aliat care va accepta până la urmă, mărită, chiar o tutelă germană, sperând ca mai târziu să-și recapete, poate, libertatea de acțiune; România, chiar dacă se va opune cu forța armată, nu va putea să reziste până la sfârșit, izolată fiind, forțelor germane;

2. Germania își păstrează, chiar în eventualitatea unei acțiuni armate, majoritatea forțelor sale în interior (poate 100 divizii) și nu va fi nevoită să întreprindă această acțiune decât cu maximum 20 divizii infanterie, diviziile motorizate și o importantă parte din aviația sa;

3. Germania, păstrându-și majoritatea forțelor în interior, este capabilă să sprijine, printr-o amenințare directă, dorințele de expansiune italiene în Mediterana și prin aceasta să satisfacă exigențele și prestigiul Axei;

4. România, intrată sub dependența Germaniei, constituie prin bogățiile sale, cereale, petrol și prin situația frontierei sale de est, în prelungirea frontierei cehoslovace, baza de operație strategico-economică, în vederea desfășurării sigure a celei mai grele etape, spre est și spre sud.

Din ultimele informațiuni pe care le avem de la serviciul nostru de informații din Polonia, Colonelul Beck, foarte dezorientat și îngrijorat din cauza

insucceselor din ultimul timp a politicii sale precum și din cauza perspectivelor sacrificării integrității Poloniei în fața expansiunii germane spre est, prin crearea statului ucrainean, pregătește să joace ultima carte care să salveze statul polon. Ministrul de Externe polon se pare că pregătește o nouă schimbare a politicii sale externe, în sensul de a ajunge la o înțelegere cu Germania în ceea ce privește expansiunea sa spre est. Colonelul Beck, în acest scop, va avea zilele acestea o întrevedere la München cu Cancelarul Hitler.

Se pare că sunt mai multe variante pe care colonelul Beck le va expune ca bază a acestei înțelegeri. Cea mai verosimilă și pe care o va susține, îndeosebi față de Cancelarul Hitler, este următoarea:

Polonia va sprijini acțiunea expansionistă spre est a Germaniei, făcând minimum de sacrificii din teritoriul său și primind compensații în altă direcțiune. Astfel, Polonia va ceda chiar Danzigul și o parte din Galiția în schimbul unei ieșiri la Marea Baltică printr-unul din Statele Baltice, care ar intra sub zona de influență poloneză, și a[1] unor compensații teritoriale în Bielorusia. Polonia va sprijini acțiunea Germaniei în contra Rusiei Sovietice, concentrând forțele sale pe frontiera estică.

Germania își va dirija acțiunea sa prin România, pe care o va lua sub influența sa politică și va pătrunde în Ucraina Sudică. Prin această schimbare de politică, Polonia urmărește de a dirija acțiunea germană spre sud-est, prin România, ocolind astfel calea directă de penetrație spre est, sacrificând România pentru a se salva pe sine.

ÎNCHEIERE

Studiul de față este produsul organelor informative ale acestui serviciu, studiu care se mărginește numai la considerațiuni reci și reale, acest serviciu înțelegând a-și îndeplini rolul său de a preveni orice eventualități de surprindere și a da alarma la timp pentru ca celelalte foruri de răspundere în stat, prevenite și în deplină cunoștință de cauză, să avizeze la cele mai eficace mijloace și să-și aducă aportul (sic!) lor salvator față de eventualitățile ce se întrevăd.

Totuși, în nemărginita dorință ca aportul acestui serviciu de informație, în asemenea moment, să aducă contribuția cea mai largă în serviciul țării, ne permitem să menționăm și simple păreri care, coroborate cu altele, poate mai competente, să constituie elemente de meditație pentru găsirea celei mai bune soluții în multiplele variante de îndrumare a acțiunilor noastre.

Și anume credem că:

1. România, continuând să-și păstreze aceeași atitudine corectă față de toate statele în contra cărora niciodată nu a conspirat și nu a râvnit nimic, să provoace în atitudinea lor aceeași lealitate, aceeași sinceritate și același răsunet al simțămintelor sale de pace și de bună înțelegere.

2. Îndeosebi față de Germania, așa cum a procedat și în trecut, tot astfel și astăzi să i se deschidă posibilități de cea mai largă și mai sigură colaborare pe teren economic, fapt care să satisfacă, pe de o parte, necesitățile Germaniei și, pe de altă parte, să ducă la o înflorire a statului nostru.

3. Dacă, însă, Germania, așa după cum istoria a înregistrat evoluția sistemelor de expansiune a diferitelor state, va înțelege că expansiunea economică înseamnă hegemonia politică și, deci, stăpânirea noastră, România să pregătească neapărat, din vreme, barajul care să se opună forței brutale a cotropitorului.

Dacă expansiunea germană are nevoie neapărat de bogățiile imense ale României, trebuie să facem să înțelegă lumea întreagă și, în special, statele amenințate că cotropirea, astăzi, a României și așezarea Germaniei la Gurile Dunării înseamnă, mâine, așezarea ei la Triest și imediat, apoi, stăpânirea Peninsulei Balcanice și calea deschisă spre Asia.

Această eventualitate trebuie privită cu cea mai mare vigilență și urgență, pentru că realizarea ei ne este confirmată astăzi, 5 Ianuarie 1939, de o comunicare din sursă oficială italiană asupra unor noi manevre politice germane, comunicare care precizează următoarele:

a. Italia întâmpină foarte mari greutatea în exercitarea unei influențe în Ungaria și o consideră pierdută, această țară fiind în ajun de a trece cu totul în brațele Germaniei;

b. Mediațiunea Italiei între Ungaria și Iugoslavia pare a fi deșeură de Germania, fie direct, fie prin noi exigențe ale Ungariei, sub influența presantă a Germaniei;

c. Italia este prevenită că Germania, prin sprijinul pe care îl acordă astăzi, platonice, exigențelor italiene în Africa și Mediterana, ca rezultat al planului de cooperare al Axei Roma-Berlin, nu urmărește altceva decât o deplasare a unui conflict în sudul Europei, cu scopul ascuns ca, profitând de această încordare, să întreprindă acțiuni decisive la est. Aceste acțiuni, odată desăvârșite, vor constitui un pericol iremediabil și fatal, în primul rând, pentru interesele Italiei; Din aceste motive, pare că, în urma unui schimb de conciliabile între Londra și Roma, în vederea întrevederii de la 11 ianuarie de la Roma, s-ar fi ajuns la o destindere în sensul că Mussolini, convins de acest pericol și în dorința de a nu-și periclita situația de mâine, a ajuns la înțelegerea ca revendicările sale față de Franța să fie reduse numai la un aspect pur economic;

4. Față de această nouă conjunctură politică favorabilă, România trebuie să caute să manevreze pentru realizarea barajului de care am vorbit mai sus.

5. În acest scop și dacă pericolul nu va putea fi înlăturat prin mijloace obișnuite, ar fi cazul, poate, ca un număr important de personaje de o mare suprafață din România să fie trimise în străinătate, în Franța, Anglia, Italia, Iugoslavia, Turcia și, eventual, Polonia, care să dea alarma asupra pericolului

german, așa fel ca să trezească conștiința tuturor națiunilor pentru a se ajunge la un front comun.

Până atunci:

6. Este neapărată nevoie ca în țară să înceapă imediat o acțiune puternică de trezire a națiunii, care lasă impresiunea, astăzi, că este pe punctul de a înclina spre o psihoză pernicioasă de dezinteresare și de capitulare.

O acțiune puternică de dezvoltare a spiritului patriotic, a iubirii de țară, a formării sufletelor pentru sacrificiu, a dezvoltării și exaltării spiritului războinic și de încredere în puterea de viață a națiunii române.

O acțiune de oțelire a sufletelor, a dorinței de a lupta și de a învinge, o exaltare a datoriei ce avem de a păstra, prin sacrificii și jertfe, patrimoniul național etern și existența noastră ca stat întreg liber.

A.M.R., fond 5417, dos. nr. 193, f. 1-54 - Studiu documentar realizat de SSI în ianuarie 1939.

**ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕКРЕТНОЇ
РОЗВІДУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ РУМУНСЬКОЇ АРМІЇ ПРО
СТАНОВИЩЕ УКРАЇНИ ТА РУМУНІЇ В КОНТЕКСТІ
РОЗШИРЕННЯ ТРЕТЬОГО РЕЙХУ У СХІДНІЙ ТА
ПІВДЕННО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ
(5 СІЧНЯ 1939 РОКУ)**

Резюме

Автори цієї роботи запроваджують у науковий обіг текст неопублікованого документального дослідження, підготовленого Секретною розвідувальною службою румунської армії (ССІ) під назвою «*Німецька експансія на країни Східної і Південно-Східної Європи*». Це дослідження було завершено 5 січня 1939 року і містить у собі, окрім вступу, загальні висновки. Дослідження складається з двох основних розділів. Перший – «Німецька експансія у Східній Європі, до України (українська проблема)», другий – «Німецька експансія у Південно-Східній Європі, до гирла Дунаю».

Бажаючи аргументувати масштаб та серйозність небезпеки німецької експансії, у вступі ССІ подає коротку історію питання, підкреслюючи той факт, що проекти щодо німецької експансії на Південну і Південно-Східну Європу були підготовлені пронімецькими організаціями Другого Рейху ще в кінці XIX століття. Німецька військова, політична, економічна та культурна експансія на південний схід коротко викладена у виразі “*дранг нах Остен*” (“*Drang nach Osten*») по лінії Гамбург – Відень –

Константинополь – Багдад – Перська затока, за допомогою послідовного знищення в області домінування двох сусідніх імперій (Австро-Угорщина та Росія).

Поразка Німеччини у війні 1914 – 1918 років, констатується у документі, не змогла перешкодити відродженню пронімецьких ідеалів минулого. Навпаки, початок 1939 року передвіщав еволюцію міжнародної ситуації: у новому європейському контексті, внаслідок останніх перемог Гітлера, прагнення реваншу Німеччини посилюється, через нездатність інших країн до ефективної відповіді.

У цьому сприятливому контексті – підкреслює ССІ – нацистська Німеччина не буде ризикувати здійсненням своїх проєктів панування в Центральній Європі, тобто вірогідною експансією у двох напрямках: 1. **Схід** – до України, тобто пряма і безпосередня експансія Німеччини на схід, через створення вигаданої держави України під німецьким протекторатом; 2. **Південний Схід**, до дельти Дунаю, маючи на меті сильну економічну політику на Чорному морі для подальшого розширення, на схід або на південь. Незалежно від того, яку коцепцію обрав би Гітлер, обидва напрями були б спрямовані на Румунію (перший – непрямої, другий – прямої) і викликали серйозну турботу.

Перший розділ (25 сторінок) під назвою «*Німецька експансія у Східній Європі. Українська проблема*» складається з 4-х підрозділів:

А. Історичні погляди.

Б. Ставлення СРСР до українського питання.

В. Ставлення Польщі до українського питання.

Г. Ставлення Німеччини до українського питання.

Підрозділ А – *Історичні погляди* – коротко представляють історію українців та території, де вони жили. У кінці цього підрозділу автори документального дослідження роблять висновок, що, досліджуючи минуле України, можна пересвідчитись, що ця країна була постійним об’єктом боротьби за панування над нею між сусідніми державами, тому що володіла величезними багатствами, а у кінці 1938 року ця боротьба була знову розпочата СРСР, Польщею та Німеччиною.

Підрозділ Б – *Ставлення СРСР до українського питання* – підбиває підсумки жорсткого впровадження комунізму та роздержавлення, що проводив радянський режим проти етнічних українців в Українській РСР, знищення української еліти, постійної адміністративно-територіальної реорганізації у поєднанні з насильницьким переселенням українців у східні регіони СРСР (на велику відстань від рідного краю) та заселенням України росіянами та білорусами, з метою радикальної зміни етнічного складу республіки, введення обов’язкового використання російської мови в школах та усіх державних закладах, прийняття національної системи

набору до армії замість регіональної, які призвели до розпаду колишніх українських військових підрозділів, особливо козаків, т.д.

Підрозділ В – *Ставлення Польщі до українського питання* – відроджена як незалежна держава, Польща намагалася створити незалежну українську державу, яка б включала територію Радянської України і знаходилася б у повній економічній підпорядкованості Варшаві. У зв'язку з цим протягом 18 років вона надавала незмінну підтримку уряду Української Народної Республіки (УНР) і армії петлюрівців, які опинилися на їх території після поразки від Червоної Армії. Ця підтримка була зумовлена згодою уряду Української Народної Республіки (УНР) та українських офіцерів Національної Української армії з тим, що вони не будуть мати жодних претензій щодо провінцій Польщі, населених українцями (Галичина, Волинь т.д.) і не будуть мати зв'язків з українськими націоналістичними організаціями.

Підрозділ Г – *Ставлення Німеччини до українського питання*. Виношуючи експансіоністські плани економічного, політичного і військового підпорядкування України, Німеччина спочатку прагнула (ще з 1920 року) віддалити регіональну суперечку влади двох сусідніх держав. Ці держави внаслідок Версальських договорів стали основними бенефіціарами після розпаду Австро-Угорщини при визначенні їх державного відродження та включення в їх кордони нових українських регіонів: Чехословаччина (до її складу ввійшла Підкарпатська Україна) та Польща, яка одержала Західну Україну. Нарешті залишилася суперечка з приводу відібрання Української РСР від Радянського Союзу.

Підбиваючи підсумок позиції СРСР, Польщі та Німеччини щодо української проблеми у міжвоєнний період, можна зазначити, що всі три великі сусідні країни були зацікавлені у підтримці українського державотворення, але за однієї умови: кожна з них хотіла мати протекторат над майбутньою українською державою – неприйнятною умовою для справжньої суверенної держави.

Другий розділ під назвою *Німецька експансія на країни Східної та Південно-Східної Європи до дельти Дунаю*, хоча і розміщений на 8 сторінках, є найбільш змістовним і містить факти, які змушують Генеральний штаб вермахту схилити політичну ситуацію до акції, перш за все в цьому напрямі, через Румунію, яка розглядається як найпростіша і найбільш сприятлива. Підготовка акції – показує дослідження ССІ – робиться постійно на основі програми, яка спирається, передусім, на два методи: перший метод – самовизначення націй (доктрина Уілсона, основа мирних договорів 1919 – 1920 років), розпочатий для її власних інтересів та для того, щоб залучити симпатії держав з територіальними претензіями (Угорщина та Болгарія), для провокації безпорядку в Румунії,

через агітацію нацменшин; другий метод – інтенсивна пропаганда та істотні субсидії сприяли масовому проникненню нацистської ідеології в дунайські країни, в результаті чого з'явилися прогітлерівські радикальні рухи.

В економічній сфері Німеччина активізувала свої торгові зв'язки, особливо з країнами Дунайського басейну, поступово відновлюючи у цих регіонах економічний вплив, який існував до 1914 року, зокрема підтриманий шляхом створення «принципу єдиного економічного простору».

Порівнюючи обидва напрями експансії, на основі логіки і здорового глузду та “цілком таємної” інформації, ССІ робить загальний висновок, що більш за все намір Німеччини у 1939 році полягав у здійсненні найлегшого і безпечного плану: проникнення на Південний Схід, через Румунію, освоєння дельти Дунаю для створення сильної та широкої бази операцій на Чорному морі для того, щоб була можливість перейти до останнього і найбільш складного етапу експансії на схід і південь. Як показує дослідження, досягнення цього плану означає, що Румунія стоїть перед серйозною небезпекою, яка загрожує самій основі держави, і не може сподіватися на будь-яку зовнішню допомогу. Отже, існує така думка, що необхідно терміново вжити заходів (політичних, дипломатичних, військових та економічних) для протистояння, вдаючись до мобілізації всіх здорових сил нації проти грубої сили загарбників.

У кінці автори вважають, що дослідження німецької експансії на країни Східної та Південно-Східної Європи» (5 січня 1939 року), проведене ССІ, було здійснено на основі серйозних достовірних документів, а пропозиції, подані керівництву Румунії після комплексного оцінювання політико-стратегічної ситуації в даному регіоні, виявилися вкрай корисними.

15 MARTIE 1939 - UCRAINA CARPATICĂ ÎȚI DECLARĂ INDEPENDENȚA - O OPORTUNITATE ISTORICĂ GESTIONATĂ MORAL DE CĂTRE STATUL ROMÂN

Ilie Gherheș,
Baia Mare (România)

Vâltoarea diplomatică a anilor 1938 - 1940 a abătut asupra statelor central europene norii negrii ai revizionismului. Rând pe rând statele rezultate și consacrate de către sistemul Tratatelor de pace de la Versailles (1919-1920) au suferit amputări sau au dispărut (unele!) de pe harta politică a Europei Centrale. Împachetate după rețeta wilsoniană a «dreptului popoarelor la autodeterminare» și etichetate după exigența paradigmatică impusă de George Clemenceau privind «pacea popoarelor și nu a statelor», toate aceste produse ale păcii interbelice s-au dovedit a avea o durată determinată, poate destul de viabile în sine dar insuficient de rezistente și de puternice în fața agresiunii revanșarde și revizioniste germano-ungaro-sovietice.

Parafarea falimentului diplomatic franco-englez, respectiv a așa-numitei politici de «appeasement», în fapt un conciliatorism criminal, a început la München, în zilele de 29-30 septembrie 1938, prin semnarea, la ora 1 și 15 minute a celei de-a doua zi a acordului de tristă faimă prin care statul cehoslovac suporta o dramatică amputare teritorială. Între 1 și 10 septembrie 1938 trupele germane au ocupat regiunea sudetă, făcându-l pe liderul nazist Goering să constate triumfalist: «A fost atât de simplu! Nici Chamberlain, nici Daladier nu erau, în ultimă instanță, interesați să riște ceva pentru salvarea Cehoslovaciei. Soarta Cehoslovaciei a fost pecetluită în trei ore»¹.

Paralel cu evenimentele dramatice petrecute în partea occidentală a Ceho-Slovaciei, în răsăritul acestui stat, funcție a Tratatelor de pace mai sus invocate, în zona Carpatică și a Bazinului Tisei Superioare și Mijlocii, evenimentele istorice se precipitau și se grăbeau unele pe altele, parcă. Ca atare, la sfârșitul lunii octombrie a anului 1938, Rusia Subcarpatică obține guvern autonom în frunte cu Andrii Brodii iar atmosfera politică se coagulează înspre noi forme statele de esență ucraineană, dar cu ingrediente etnice locale, mult mai mozaicate: în noiembrie 1938 se constituie un guvern condus de abatele Augustin Voloșin, care va deveni, ulterior, chiar președinte al Ucrainei Carpatică. Printre realizările acestei tentative politico-statale se pot enumera: orientarea spre Germania nazistă sprijinită pe sentimentul naționalist ucrainean și în principal antisovietic, stabilirea denumirii de Ucraina Carpatică pentru noul stat și, în sfârșit, mutarea capitalei de la Ujgorod, la Hust. Noile autorități își planifică alegerile pentru Șoim (Parlament) și încep pregătirile pentru organizarea unei formațiuni militare denumită Karpatsika Sici.

Independent de agitația ucraineană pro statală, la 10 noiembrie 1938, ungurii intră în orașul Muncacevo și încep operațiunile de retrocedare a raioanelor de șes a Ucrainei Carpatică din sud - vest, cu orașele Ujgorod și Muncacevo.

Acest tablou, aproape halucinant, este completat de puternice manifestații naționaliste ucrainene, desfășurate începând cu luna ianuarie 1939, mai cu seamă la Hust. Pe acest fundal cu orizonturi naționaliste foarte divers colorate, la 12 februarie 1939 au loc alegeri pentru Șoim-ul Ucrainei Subcarpatică. La 15 martie 1939, la Hust, nou alesul forum își deschide lucrările având următoare componență: 29 ucraineni (rusini), 1 ceh, 1 român (preotul greco-catolic Grigore Moiş, din Biserica Albă), 1 german și 4 parlamentari aparținând altor etnii.

În ziua de 15 martie 1939 Ucraina Carpatică își declară independența, după ce începând cu 12 martie 1939 Ungaria declanșase operațiunile de anexare la Ungaria, iar în două săptămâni unitățile militare germane au atins malul drept al Tisei din zona orașului Sighetul Marmației, respectiv localitatea Slatina (Solotvino din Ucraina de astăzi).

Toate aceste zvârcoliri ucrainene se petreceau în contextul «noii ordini europene» care pentru această zonă a însemnat convocarea la Berlin, pe 13 martie 1939 a monseniorului Josef Tiso - conducătorul Partidului Unității Naționale Slovace cu care a stabilit independența Slovaciei, proclamată chiar de a doua zi când Emil Hacla - președintele ceh împreună cu František Khatkoski, sub presiune au semnat, sub presiune hitleristă, documentul prin care Cehia se pune sub protectorat hitlerist și, deci, se desființa fosta Ceho-Slovacie.

Toată această vânzoleală naționalistă petrecută la numai câțiva kilometri de orașul reședință de județ – Sighet, în Maramureș, locuitorii regiunii la care facem referință se bucurau de o anumită simpatie și de o neutralitate, să-i zicem binevoitoare, cum «binevoitor» s-a comportat și regele României, Carol al II lea, la 1 noiembrie 1938, cu delegația din Ucraina Subcarpatică, venită la București după sfaturi și sprijin. În toamna anului 1938 și iarna ce a urmat atitudinea autorităților românești locale s-a dovedit deosebit de favorabilă, iar zeci de refugiați din dreapta Tisei erau însoțiți de către jandarmii sigheteni până la Jimbolia, de unde aceștia treceau în Iugoslavia.

Într-o altă ordine de idei, autoritățile statului român culegeau informații și întocmeau rapoarte către «competențele» superioare, referitor la starea tensionată a teritoriului vecin așa cum este și nota informativă a jandarmului plutonier Andrei Pârvu, din Bocicoiul Mare care semnală și semna următoarele: «Notă informativă/Nr. 7, din 2 februarie 1939. Agentul informator Deutsch Iacob, din comuna Lunca la Tisa, ne informează că în vederea alegerilor parlamentare ce vor avea loc în Rusia Subcarpatică, la 12.11.1939, se țin dese întruniri unde vorbitorii critică regimul actual din Cehoslovacia și spun că nu admit să mai trăiască în cadrul statului Cehoslovac. La o întrunire ținută zilele

trece în comuna Lunca la Tisa/Cehoslovacia s-a strigat <<Trăiască prezidentul României, căci el ne-a trimis mâncare pe când muream de foame!>>

Un orator a spus că în cazul în care nu se realizează Ucraina Mare, atunci toți rutenii vor arbora tricolorul Românesc și vor cere să fie încorporați statului Român.

Populația din comuna Lunca la Tisa/România, vede cu ochi buni alipirea la România a Maramureșului Ceh, deoarece majoritatea pădurilor ce a fost proprietatea lor au rămas în Cehoslovacia, ei nemaiaivând nici un mijloc de câștig.

Informația verificată de subsemnatul și corespunde cu realitatea»².

Apelând la artificii intelectuale al extrapolării și trecând de la o informație cu caracter strict local, dar deosebit de elocventă pentru starea de spirit a populației și pariind pe obiectivitatea absolută a documentelor informative, strict profesionale, vom accede la un document relativ sumativ de informații, chiar dacă anterior cronologic («22 noiembrie 1938») și prezentat ca «fiind informație sigură» de către comandantul Legiunii de Jandarmi Maramureș, maiorul Ilie Stănișoară, care concluzionează, în «Nota informativă nr. 72», următoarele: «... Pe lângă toate acestea, populația subcarpatică, este împărțită în două tabere, una care se compune din ruteni maghiarizați, unguri și evrei maghiaro-fili și alta din ruteni care se țin ucraineni.

Cei dintâi râvnesc la alipirea către Ungaria, iar ceilalți pentru crearea Ucrainei Subcarpatice, pentru moment, în vederea înființării Marii Ucraine.

Tendințele de alipire la Ungaria și care pretind plebiscit, o reprezintă majoritatea locuitorilor unguri, ruteni și evrei maghiaro-fili, sub influența propagandei alimentată de Ungaria (s.l.n. - I. G.), iar tendințele înființării Ucrainei, cu ajutorul statului Ucrain Carpatic, este susținut de guvernul din Praga, sub presiunea politicii Germaniei, care nu cruță nici jertfe materiale și nici promisiuni politice pentru atingerea acestui scop. Până când va putea exista actualul guvern subcarpatic, propaganda Ucraineană are puține speranțe de a se menține, în cazul în care actualii conducători vor abandona guvernul de la Praga se poate spune că ținutul subcarpatic va fi aruncat definitiv în brațele Ungariei»³.

Impresionați până la înfrigurare de această analiză atât de lucidă și care formulează previziuni atât de plauzibile (dovedite ulterior, sic!) nu putem decât să ne exprimăm încă o dată admirația noastră istorică față de obiectivitatea documentelor serviciilor de informații din care reiese clar că statul român și regele său Carol al II-lea au gestionat moral o situație care putea să-i fie de moment favorabilă: «Funcționarii de origine cehă, cu orice ocazie, aduc elogiul M.S. regelui Carol al II-lea și României pentru politica loială și prietenească, arătată Cehoslovaciei, în timpul situației critice din toamnă și de acum, spunând că atitudinea României este scrisă cu litere de aur în cartea istoriei

Cehoslovace, - și că poporul cehoslovac nu va uita niciodată ce a făcut România și Marele Său Rege, exclamându-se cu cuvintele în limba română: <<Trăiască Regele Carol al II-lea și România Mare!>>⁴

Note:

1. Zamfir, Zorin, Istoria universală contemporană, vol. I, Editura Oscar Print, București, 1999, p. 280-281
2. Direcția Județeană Maramureș a Arhivelor Naționale, Fond Legiunea de Jandarmi Maramureș, Dos. 3/1939, f. 13
3. Ibidem, f. 472
4. Idem, Dos. 16/1940, f. 3

15 БЕРЕЗНЯ 1939 РОКУ КАРПАТСЬКА УКРАЇНА ЗАЯВЛЯЄ ПРО СВОЮ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ - ІСТОРИЧНИЙ ШАНС, МОРАЛЬНО ПІДТРИМАНИЙ РУМУНСЬКОЮ ДЕРЖАВОЮ

Резюме

Дипломатичні дії 1938 – 1940 років, які були, фактично, поганою прелюдією Другої світової війни (1939 – 1945 рр.), вкрили чорними хмарами ревізіонізму країни Центральної Європи.

Зловісний експеримент цієї геополітики призвів до того, що деякі держави, які виникли з так званої «системи мирних договорів Версалю» (1919 – 1920), були серйозно підірвані, а інші зникли з політичної карти Європи.

Геополітично упаковані за Вільсонівським рецептом «права народів на самовизначення» та позначені парадигмальними вимогами Жоржа Клемансо щодо «миру народам, а не державам», призвели до того, що деякі з цих «продуктів миру» історично збанкрутували, даючи можливість створення нових національних утворень.

У цих умовах український етнос спробував об'єднатися в нову державу, яка проіснувала всього три дні, однак достатньо, щоб залишитися на сторінках історії як приклад максимальної національної ідентичності.

Крихітка держава Карпатська Україна не змогла протистояти апетиту німецько-угорсько-радянського трикутника ревізіонізму, а новий лідер, монсеньйор Августин Волошин, намагався зберегти справу свого життя, надавши її королівству Румунії. На свою історичну честь, король Румунії Кароль II (1930 – 1940) відмовився від подарунку, а в якості компенсації захистив всіх тих, хто знайшов притулок у Румунії, незалежно від їхньої етнічної приналежності.

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ПОВІТОВОГО МУЗЕЮ САТУ-МАРЕ В ГАЛУЗІ НАУКИ

Даніела Балу,
Сату - Маре (Румунія)

Перші музейні колекції в Сату-Маре були зібрані ще за часів реформатського ліцею із заснуванням гуртка Колчей (1890 р.). У 1905 р. засновано міський музей Сату-Маре. Після 1918 р. відомий діяч культури Дарю Поп створив новий міський музей. Були відкриті археологічний відділ, відділ етнографічних колекцій та колекція старовинних румунських книг. У 1958 році художник Аурел Поп засновує районний та міський музей, який знаходився у будинку, де зараз знаходиться художній музей. У цьому приміщенні він працював до 1984 року, аж поки перейшов до теперішнього будинку, збудованого у 1936 році.

В 1992 році були відкриті основні виставкові відділи (етнографічний, історичний та археологічний), а в 2002 р. – модернізована археологічна виставка, яка здобула Національну премію Міністерства культури та культур.

Повітовий музей Сату-Маре, один з найбільших культурних закладів повіту, має таку структуру:

1. Історичний музей:

- Виставки: археологічна, історична, етнографічна, лабораторія реставрації та збереження: кераміка, метал, дерево, текстильні вироби, книги, бібліотека (50000 томів) та французька бібліотека (20000 томів).

2. Художній музей:

- ательє Паул Ердеш;
- ательє Аурел Поп.

3. Міський музей Карей:

- археологічна та природознавча виставки.

4. Міський музей Ташнад:

- історична та етнографічна виставки.

5. Музей Моців, село Скерішоара.

6. Угорський музей, село Богданд.

7. Швабський музей, село Пертрешті.

8. Меморіальна хата Др. Васіле Лукачу, село Апа.

9. Меморіальна хата Аді Ендре, село Аді Ендре.

10. Меморіальна хата Алоісіе Тиуту.

11. Селянське господарство, село Кілія.

12. Селянська хата, село Калінешті Оаш.

13. Дерев'яна церква XIII-ст., село Сокозел.

14. Археологічний заповідник (бронза X-XI ст), село Лазурь.

15. Археологічний заповідник (дакійські печі), село Медіешу Ауріт.

16. Археологічний заповідник Бобалд (неоліт XVI ст.), село Бобалд.

17. Музей сільської цивілізації північно-західної Румунії, село Маріеш.

Протягом багатьох років музей проводить активну наукову, науково-освітню, реставраційну роботу, приймає і обслуговує відвідувачів, бере активну участь у різноманітних повітових, міжповітових та міжнародних конференціях.

Соціально-політичні та економічні зміни, що сталися в країні, потребували і структурних змін у музейній справі, які підвищили рівень використання наукового потенціалу, матеріальних ресурсів і кадрів.

На основі опрацьованих фондів зібрань, архівних матеріалів, польових досліджень, науковці музею щороку публікують чимало наукових розвідок та рефератів, беруть участь у підготовці та виданні каталогів і буклетів до виставок, регулярно друкують свої наукові статті у різних наукових і періодичних виданнях. Науковим досягненням колективу з повним правом можна вважати видання наукового збірника музею «Студії та доповіді». Тематика його широка. В основному це ґрунтовні дослідження з історії, етнографії, археології та природознавства.

У своїй діяльності Повітовий музей Сату-Маре акцентує особливу увагу на науково-дослідницькій діяльності працівників, що є, без сумніву, пріоритетним у функціонуванні установ такого типу.

Зв'язки з Україною

В умовах демократизації суспільно-політичного і громадського життя в посткомуністичних країнах, міжнародних відносин, виходячи з географічної близькості та традиційного прагнення до розвитку співробітництва з навчальними та науковими установами сусідніх країн, Повітовий музей Сату-Маре ще в 1989 році встановив перші контакти з сусідніми країнами.

Окремо варто відзначити наукове співробітництво з Україною, а саме з науковцями Ужгородського національного університету (УжНУ). Повітовий музей Сату-Маре ще в 1989 році, разом з Румунським інститутом франкології Міністерства освіти Румунії, запросив делегацію історичного факультету взяти участь у роботі першого конгресу франкологів з питань історії, культури та мови. Тоді ж було підписано першу угоду про наукове співробітництво між Повітовим музеєм і названими установами, згідно з якою науковці музею та УжНУ брали участь у міжнародних нарадах з індоєвропейської проблематики, франкологічних конференціях, симпозіумах, публікували статті у румунських наукових виданнях.

15 червня 1995 року була підписана деталізована угода на 1995 – 1997 рр. про наукове співробітництво між нашим музеєм та УжНУ в галузі вивчення історії стародавнього населення Карпатського ареалу, яка почалася негайно реалізовуватися. Було намічено співробітництво у вивченні етнокультурних та історичних процесів у Верхньому Потиссі в II тис. до н.е. – I тис.н.е. За конкретними робочими програмами, які склалися на кожний рік, у липні-серпні 1996 року було продовжено спільні археологічні розкопки біля с. Лазурь (Румунія) та на городищі Читатя (сmt Солотвино Тячівського району, Україна). У розкопках взяли участь Інститут археології та історії мистецтва м. Клуж-Напока та Музей історії та мистецтва м. Залеу (Румунія). Результати досліджень опубліковані в 5-му випуску збірника «Карпатика» (1998 р.). У збірнику опубліковані праці 15 авторів – українських, румунських та словацьких археологів.

У співпраці з українськими колегами в 1995 р. у Бухаресті вийшла монографія доктора УжНУ В. Котигорошка «Верхнє Потисся в III ст.до н.е. – IV ст. н.е (період Латен і римський)»; в румунських виданнях друкувалися праці ужгородців проф. Е. Балагурі, к.і.н. Й. Черкун.

У 1996 році Повітовий музей Сату-Маре разом з НДІ карпатознавства УжНУ провели археологічні розкопки в сmt Солотвино та с. Грушево Тячівського району Закарпатської області. Українська сторона забезпечувала науково-організаційні, а румунська – науково-фінансові питання експедиції. Підсумки робіт, проведених у 1998 році, були опубліковані в щорічному науковому збірнику музею «Студії та доповіді».

Студенти-історики УжНУ проходили археологічну практику в Сатумарському повіті в 1995 – 1996 рр.

Співробітництво з українськими колегами продовжувалось і надалі. Таким чином, у 1997 році Повітовий музей Сату-Маре підписав угоду з УжНУ про проведення конференції «Румунсько-українські відносини: Історія і сучасність», яка відбулася в 1998 році. У 1999 році був виданий збірник наукових статей учасників цієї конференції.

У 2000 році Повітовий музей Сату-Маре організував міжнародну конференцію «Демократія в Центральній і Південно-Східній Європі в XIX – XX ст.» Матеріали цього наукового форуму побачили світ у 2001 році. На сторінках наукового збірника розміщені змістовні наукові дослідження істориків України, Угорщини, Італії, Німеччини та Словаччини.

Відповідно до угоди про міжнародне співробітництво між Повітовим музеєм Сату-Маре та УжНУ продовжувалася спільна румунсько-українська співпраця.

11 жовтня 2000 року Повітовий музей Сату-Маре підписав угоду про співробітництво з НДІ карпатознавства (Україна), Інститутом історії

дунайських швабів (Тюбінген, Німеччина), Німецьким демократичним форумом Румунії та музеєм Йоша Андраша (Угорщина). А 20 травня 2002 року була підписана угода і з Національним музеєм Словаччини. На основі цієї угоди була організована міжнародна етнологічна експедиція, яка досліджувала німецьку національну меншину чотирьох країн (Румунії, України, Угорщини, Словаччини) за проектом під назвою «Матеріальна та духовна культура басейну Верхньої Тиси. Вплив німецького населення на інші етнічні культури». Дослідження тривали з 2000 по 2003 рік і проводились методом опитування (складання анкет, запис розповідей на диктофонах). Вивчалась також диференціація швабських, австрійських та німецьких діалектів. Як результат експедиції був виданий збірник «Матеріальна та духовна культура басейну Верхньої Тиси. Вплив німецького населення на інші етнічні культури». Збірник містить 32 обширні наукові статті румунською та німецькою мовами.

У відповідності з угодою про міжнародне співробітництво, підписаною з УжНУ, в жовтні 2001 року відбулася міжнародна етнологічна експедиція в українських селах Сатумарського повіту і на Мараморощині, яка продовжувалася у 2002 – 2005 роках. Членів експедиції цікавили проблеми етнокультурної ідентифікації та оцінки міжетнічних стосунків з українцями цього регіону, а також традиції та звичаї українців Північно-Західної Румунії. В 2005 році, окрім спеціалістів УжНУ, взяли участь у дослідженні українців Румунії були запрошені спеціалісти Івано-Франківського краєзнавчого музею. З цим музеєм Повітовий музей Сату-Маре 20 вересня 2005 року уклав угоду про співробітництво на 5 років (обидва музеї ініціюють та проводять спільні проекти щодо дослідження природи, археології та етнографії, обмін спеціалістами, взаємообмін виставками, спільні конференції, публікації тощо).

На основі цієї ж угоди у вересні 2001 року продовжувала свою роботу спільна румунсько-українська етнологічна експедиція в населених пунктах Великоберезнянського, Мукачівського та Іршавського районів Закарпатської області, де проживають волохи. Перший етап експедиції проходив з 12 по 17 вересня 2000 року. Головні дослідження проводилися в селах Мирча (Великоберезнянський район), Обава, Вижниця (Мукачівський район), Довге (Іршавський район). У ході експедиції були отримані результати з виявлення побутових, мовних, освітніх, релігійних та фольклорних традицій. У 2002 році експедиція продовжила роботу і в Словаччині, в селах, де проживають волохи. Дослідження завершилися науковою конференцією в 2007 році. Результати дослідження – видання збірника «Волоська громада єврокарпатського регіону».

Інше дослідження, яке проводиться музеєм на основі цієї угоди з УжНУ, є етнологічне дослідження «Міжетнічні звязки та аспекти

ідентифікації марамороських румунів Закарпаття». Науковці музею та УжНУ взяли участь у дослідженнях, які проводилися в 2002 році у румунських селах Закарпаття. Вони продовжуються і по сьогоднішній день. Результати будуть опубліковані у збірнику після завершення польових досліджень.

10 червня 2003 року Повітовий музей Сату-Маре підписав угоду про наукове співробітництво на тему «Дослідження фрако-дакійських старожитностей Підкарпатської України». Ця угода продовжена і на 2006 – 2010 роки, у рамках якої передбачається проведення археологічних досліджень комплексу (городище, могильник) біля села Мала Копаня Виноградівського району Закарпаття. За рахунок Повітового музею Сату-Маре буде проходити фінансування і оснащення експедиції, а також видання монографії В'ячеслава Котигорошка про городище Мала Копаня.

На підставі угоди про наукове співробітництво з Закарпатським державним університетом, яка була укладена 2 лютого 2005 року на період 2005 – 2010 років, Повітовий музей Сату-Маре розширює наукове співробітництво ще з одним з основних наукових закладів Закарпаття. Укладена угода передбачає проведення краєзнавчих досліджень у сфері економічної та політичної географії, міжетнічних та міжрелігійних відносин, освіти і культури у регіоні Південно-Західної Румунії та Закарпатської області України, проведення конференцій, круглих столів з питань міжнародних інтеграційних процесів, спільне видання матеріалів наукових форумів, обмін науковими співробітниками з метою проведення наукових досліджень, стажування, сприяння у проведенні навчально-ознайомчої, переддипломної практики студентів ЗакДУ в Румунії. Перший крок співробітництва був здійснений у липні 2005 року, коли група студентів ЗакДУ провела навчально-ознайомчу практику в повітах Сату-Маре та Бігор. 22 листопада 2001 року Повітовий музей Сату-Маре уклав угоду про співпрацю з Музеєм народної архітектури та побуту в Ужгороді, яка передбачає: проведення дослідницької і документальної роботи з вивчення народної культури мешканців Карпат, обмін спеціалістами, обмін досвідом у галузі консервації (реставрації) скансенівських об'єктів, їх перенесення і реконструкції в етнографічних виставках, обмін досвідом у галузі консервації (реставрації), зберігання та доступності рухомих музейних експонатів, а також у сфері принципів побудови інтер'єру, обмін виставками та участь представників обох музеїв у конференціях та наукових сесіях. У рамках угоди в 2002 році Музей народної архітектури та побуту відкрив у м. Сату-Маре виставку «Традиційне народне мистецтво Закарпаття».

16 червня 2003 року Повітовий музей Сату-Маре підписав з Державним архівом Закарпатської області України угоду про

співробітництво у галузі архівної справи: дослідження архівних документів, які стосуються історії Карпатського регіону (Історія Мукачівської греко-католицької єпархії). До цього часу працівники музею Сату-Маре скопіювали велику кількість документів XVII – XVIII століть стосовно єпархії, почали обробку документів на CD та їх переклад. На цій основі готується до видання кілька збірників документів з історії єпархії. Музей бере на себе фінансування цих видань. Також у рамках реалізації вимог угоди про співробітництво видано перший варіант Переліку фондів Державного архіву Закарпатської області України. Видання охоплює хронологічний період від XIV століття до 1945 р. Важливо підкреслити, що це перше видання є двомовним: вийшло румунською та українською мовами. Фінансування Переліку фондів здійснювалось Повітовим музеєм та Повітовою Радою Сату-Маре.

Зв'язки з Угорщиною

У відповідності з угодою про міжнародне співробітництво між Повітовим музеєм Сату-Маре та Музеєм Літератури в Будапешті, укладеною 10 березня 1997 року, передбачалася спільна діяльність щодо святкування визначних дат життя поетів Джіда Йєно, Петєфі Шандора, Оді Ендре, обмін документальними матеріалами та інформацією.

15 грудня 1997 року Повітовий музей підписав угоду про співробітництво з Угорським національним музеєм ім. Шандора Петєфі, яка передбачає: організацію виставок, наукових конференцій, видання спільних збірників. Згідно з угодою було видано монографію про художника Ерлеш І. Пала».

30 січня 1997 року Повітовий музей Сату-Маре підписав угоду про співробітництво з Музеєм ім. Шоша Андраша (Ніредьгаза, Угорщина), яка передбачає: організацію спільних виставок, конференцій, реставрацію різних цінностей музею Шоша Андраша. У рамках угоди протягом року Повітовий музей Сату-Маре організував кілька виставок та наукову конференцію на тему «Румунські поміщики Трансильванії». Доповіді учасників конференції були видані у збірнику «Румунські поміщики Трансильванії» (1997).

22 січня 1998 року була підписана друга угода, як передбачає спільні виставки та наукові конференції. З 3 по 16 листопада 1998 року відбулася міжнародна наукова конференція «Північний та північно-західний простір Дакії (VI ст. до н.е. – I ст. н.е.) - історичні та демографічні реалії», а з 7 по 8 грудня 1998 року – симпозіум «Релігійна архітектура Північно-західної Румунії». Наукові статті видані в наукових виданнях під тією ж назвою.

У серпні 2002 року Музей бере участь у співробітництві в рамках проекту «Транскордонний культурний діалог», з ініціативи Культурної організації Мультиарт – Сату-Маре у партнерстві з Культурною федерацією

Прогомо. Цей культурний проект фінансований Євросоюзом в рамках програми ІБС. Наші спеціалісти, разом з угорськими спеціалістами, організували семінари на тему “Румунсько-угорське злиття на порозі ХХІ ст. (історія, культура)” в містах Сату-Маре та Ніредьгаза.

9 жовтня 2003 р. Музей підписав угоду про наукове співробітництво з Музеєм Шоша Андраша в м. Ніредьгаза на період 2004 – 2008 рр. Угода передбачає: подальший розвиток партнерства, розробку спільних проектів та їх запровадження, обмін спеціалістами, спільні польові етнографічні, археологічні дослідження в Румунії та Угорщині, надання допомоги в реставраційних роботах, організація ІV етапу наукової конференції “Середньовічна релігійна архітектура Трансильванії». Після конференції – видання наукових статей.

13 травня 2004 року Повітовий музей підписав угоду про співробітництво та початок нового проекту з Угорським музеєм природознавства. Вона включає запровадження програми дослідження хребетної фауни Румунії та вивчення різних груп їхніх паразитів, яка розрахована на 2 роки.

23 березня 2004 року Повітовий музей підписав нову угоду з Дирекцією музеїв області Саболч-Сатмар-Берег щодо археологічних розкопок на автотрасі М3. Повітовий Музей, як основний координатор проекту по археологічних розкопках під назвою “Античний постір в зоні Верхньої Тиси», проводить археологічні розкопки, археологи нашого музею координують їх, обробляють документацію, заносять дані на СД на рівні європейських вимог.

Зв'язки з Німеччиною

16 вересня 1999 року Повітовий музей Сату-Маре разом з Інститутом історії дунайських швабів, Західним університетом Орадя, організував міжнародну конференцію “Міжетнічні відносини в контактній румуно-угорсько-українській зоні (від ХVІІІ ст. до наших днів)». У науковому виданні цієї конференції представлені публікації науковців різних країн. Збірник висвітлював проблему демократизації в країнах Центральної та Південно – Східної Європи впродовж ХІХ – ХХ ст.

Констатуючи плідність наукової співпраці, Повітовий музей Сату-Маре підписав у 2000 році угоду про наукове співробітництво з Інститутом, названим вище. Мета угоди: дослідження німецької національної меншини чотирьох країн. Протягом 3-х років було досліджено 28 сел з чотирьох країн.

29 вересня 2003 року Сатумарський музей підписав угоду (на період 2003 – 2004 років) з Інститутом культури та цивілізації дунайських швабів (Тюбінген) щодо дослідження під назвою “Сатумарські шваби в міжвоєнний період. Меншина в конкурентних національних інтересах

(1918-1940 рр.)». Угода діяла до 2007 року. Дослідження проводяться в архівах та бібліотеках Румунії, Угорщини та Німеччини. Тема дослідження: етносоціальна еволюція групи німецьких швабів. Результати дослідження – проведення в 2005 році наукової конференції в м. Сату-Маре та м. Тюбінгені. Доповіді опубліковані у 2 наукових збірниках після проведення наукової конференції у 2007 році. Для залучення молодих спеціалістів Інститут запропонував молоді брати участь у програмах стипендій, адміністрованих Інститутом.

Також Повітовий музей Сату-Маре 5 жовтня 1999 року підписав угоду про співробітництво з Фондацією Центрального музею дунайських швабів в м. Улм (Німеччина). Угода передбачала: співробітництво щодо дослідження матеріальної культури національної німецької меншини повітів Сату-Маре та Банат, обмін науковим та культурним досвідом. На основі спільного проекту партнери зобов'язувалися купувати необхідне обладнання, робити фотографії, готувати тексти. Результат дослідження: в липні 2001 року була відкрито виставку “Повісті хат», яка була показана у різних країнах Європи.

8 квітня 2005 року Повітовий музей Сату-Маре, разом з Повітовим музеєм Залиу, підписав угоду про співробітництво з Німецьким інститутом археології в м. Франкфурт – на – Майні. Мета угоди: проведення археологічних розкопок у повітах Сату-Маре та Силаж, проведення розкопок на лінії кордону та розкопки римських таборів (кастрів). Фінансування забезпечується німецькою стороною.

Інші угоди Повітового музею Сату-Маре

Музей підписав багато угод про співробітництво з різними культурними установами, наприклад: 19 травня 2002 року була укладена угода з філармонією м. Сату-Маре та Культурною фундацією “Fleiss & East-West Artists e/F (Stuttgart) для проведення щорічного літнього міжнародного табору малювання, для створення колекції мистецтва майбутнього, яка буде виставлятися у нашому художньому музеї.

21 квітня 2005 року була підписана угода про наукове співробітництво з Закарпатською регіональною спілкою румунів Закарпаття “Дакія» щодо видання рукопису Міхая Дана “Середнє Водяне (1914 – 1954 рр.)» та підтримки проведення етнологічного дослідження, розпочатого в 2002 році, на основі угоди, підписаної з УжНУ в 2000 році.

Слід відзначити, що музей – це справжній науково-дослідницький інститут.

Таким чином, своїм міжнародним значенням музей великою мірою завдячує співробітництву з різними установами європейських країн.

Географічне положення повіту Сату-Маре, який межує з рядом європейських країн, просто зобов'язує нас продовжувати наукові контакти,

від яких, безперечно, у вигаши будуть усі. Це вимога нашого часу, коли руйнуються стереотипи різних цивілізацій, відбувається закономірний процес взаємодії різних народів і їх культур. Кожний науковий контакт наближає нас до спільного європейського дому.

Наш музей і надалі виступатиме форпостом у подальшому розвитку всебічного наукового і культурного транскордонного співробітництва.

COLABORAREA ȘTIINȚIFICĂ TRANSFRONTALIERĂ A MUZEULUI SATU MARE

Rezumat

Muzeul Județean Satu Mare, prin programele de cercetare etno-istorică pe care le derulează, încearcă să fructifice la maxim poziționarea geografică a județului nostru, extinzându-și aria cercetărilor în întreg bazinul Tisei Superioare (România, Ungaria, Ucraina, Slovacia).

Legăturile culturale transfrontaliere generează oportunitatea explicării și acceptării alterității, comunicarea interculturală facilitând aprofundarea raporturilor de conculturație, a căror manifestare este evidentă în regiunile pluriculturale și multietnice.

Evidențierea beneficiilor deschiderii spre contactele cu civilizații ce în multe cazuri au obârșii comune, dar care, cu precădere din considerente politice, erau greu de explorat, extinderea arealului nostru de cercetare, precum și temele pluridisciplinare abordate, au suscitат interesul unor instituții europene care au devenit partenerele noastre în procesul derulării programelor concepute de specialiștii muzeului sătmărean. Parteneriatul cu aceste instituții de prestigiu a determinat, în principal, însușirea unor metode riguroase de lucru, precum și impunerea respectării cu strictețe a termenelor stabilite în graficele de desfășurare și finalizare a programelor. Finanțarea lor de către partenerii externi, а depins în cea mai mare măsură de modul în care noi am reușit să ne dovedim profesionalismul și corectitudinea.

КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В РУМУНСЬКИХ СЕЛАХ РАХІВСЬКОГО І ТЯЧІВСЬКОГО ОКРУГІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 40-х РОКІВ ХХ ст.

Василь Міщанин,
Ужгород (Україна)

До возз'єднання з Україною Закарпаття було типовим аграрно-сировинним придатком як Австро-Угорщини, так і Чехословацької республіки. Селянство перебувало в нестерпно важких умовах, воно страждало від безземелля. У період окупації Закарпаття угорськими гортистами – 1939-1944 рр. становище в сільському господарстві ще більше погіршилося. Угорський окупаційний режим відродив велике поміщицьке землеволодіння, у тому числі шляхом повернення представникам угорського дворянства тих маєтків, якими вони володіли ще в період до Першої світової війни. Це, природно, посилило процес збідніння основної маси жителів села. Війна спричинила для краю втрату майже десятої частини населення. Окупанти, особливо напередодні визволення, фактично повністю розорили закарпатське село.

Тому відразу ж після визволення краю восени 1944 р. новій народній владі Закарпатської України необхідно було вирішувати комплекс взаємозв'язаних складних проблем в аграрній сфері. По-перше, негайно організувати надання матеріальної, фінансової та іншої допомоги селу для ліквідації заподіяних війною збитків та відродження сільськогосподарського виробництва – основи економіки регіону. По-друге, впроваджувати нові форми агровиробничого кооперування для підвищення ефективності сільського господарства. По-третє, розпочати аграрну реформу для вирішення головного – земельного питання.

Враховуючи важкі наслідки Другої світової війни для сільського господарства краю, у Центральному Комітеті Комуністичної партії Закарпатської України (КПЗУ) 24 грудня 1944 року обговорювалось питання про забезпечення населення продовольчим та посівним зерном. Внаслідок пограбування Закарпаття окупантами особливо важке становище створилося на Верховині. Тому Народна Рада Закарпатської України (НРЗУ) звернулася до Раднаркому УРСР з проханням надати допомогу пограбованому населенню Закарпатської України посівним і продовольчим зерном, а також товарами широкого вжитку. Радянський уряд відпустив безкоштовно для весняної сівби 1945 року на Закарпатті 37600 ц жита, кукурудзи та інших культур. Цю допомогу одержали 59673

селянських господарств.¹ Селяни Рахівського округу, наприклад, одержали 2611 ц вівса і ячменю, 7045 ц кукурудзи.² Селяни с. Н.Апша отримали 200 центнерів хліба із 4 310, які було виділено на 33 села Тячівського округу.³ Цю допомогу одержали, в основному, сім'ї добровольців Радянської Армії, партизанів і сільської бідноти. Слід мати на увазі, що радянська допомога носила не тільки економічний, а й політичний характер. Вона повинна була показати мешканцям Закарпатської України, що край визволений «братами по крові», і мала максимально сприяти возз'єднанню Закарпаття з Україною, а точніше – плинному входженню краю до складу СРСР.

Завдяки прийняттю нагальних заходів народною владою, весняна сівба 1945 р. була проведена своєчасно. Але уже в 1945 р. НРЗУ перейшла до директивного планування в сільськогосподарському виробництві. Всього навесні 1945 р. було засіяно ранніми і пізніми яровими культурами 170 742 га, що становило 120 відсотків посівного плану. Так, наприклад, Тячівський округ перевиконав план на 124,6%, Рахівський – на 163,3%⁴.

Радянська влада, зважаючи на власні інтереси пролетаризації і колективізації селянства, не тільки Закарпаття, але й інших західних областей України, зробила черговий крок. У березні 1945 року було затверджено Раднаркомом УРСР «Примірний Статут земельної громади»⁵. Ця постанова була прийнята до виконання і закарпатською владою. Тобто центральному українському керівництву вдалося поширити радянські нормативні акти на територію де-юре іншої держави, позаяк Закарпаття поки що знаходилося у складі Чехословаччини.

Земельні громади створювали на добровільних засадах супруги, тобто товариства селян, які об'єднували їх працю, робочу худобу і сільськогосподарський реманент для виконання різноманітних сільськогосподарських робіт. Хоча і тут, при організації земельних громад принцип добровільності був досить відносний. Нова влада вже планувала

¹ Куценко К.О. Економічна допомога радянського народу трудящим Закарпатської України (жовтень 1944 - червень 1945 рр.) // Соціалістичні перетворення на Закарпатті за 25 років Радянської влади: Матеріали респ. коф., присвяченої 25-річчю возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною (1945-1970). – Ужгород: Карпати, 1970. - С.19.

² Шляхом до щастя. Нариси історії Закарпаття. - Ужгород: Карпати, 1973. – С.216.

³ Постанова НРЗУ про постачання населення Закарпатської України хлібом і мукою та списки громадян на одержання муки і хліба. 25 листопада 1944 р. – 17 серпня 1945 р. // Державний архів Закарпатської Обл. (ДАЗО): Фонд (Ф.). – Р.62: Тячівський окружний нар. комітет с. Тячево Тячівського округу Закарпатської України, Оп.1, Спр.22, Арк. 1.

⁴ Яремчук В.Т. Встановлення народної влади на Закарпатті і створення передумов для соціалістичного перетворення сільського господарства (жовтень 1944 - червень 1945 рр.) // Наукові записки УжДУ. – Ужгород, 1959. – Т. XXXIX. – С.36.

⁵ З історії колективізації сільського господарства західних областей Української РСР: Збірник документів і матеріалів / Ред. кол., відпов. ред.: М.К.Івасюта. – Київ: Наукова думка, 1976. – С. 48.

і «підганяла». Читаємо звіт про виконання народногосподарського плану 1946 року: «Організацію земельних громад на 1 грудня 1946 року не закінчено. Із загальної кількості 662-х земельних громад, передбачених планом..., зареєстрували свої статuti в окрвиконкомах – 516. У Рахівському окрузі із 25 організованих земельних громад жодна не зареєструвала статут»⁶.

Створення земельних громад було в основному завершено на кінець 1946 року. На цей час в області діяло 630 земгромад, які охоплювали 108900 селянських господарств⁷. В 1946 р. супруги охоплювали 32302 безтяглових господарств і 14496 господарств, які мали тягло⁸. Організація таких товариств відіграла важливе значення для своєчасного обробітку землі. Однак земельні громади відрізнялися від колгоспного устрою Радянського Союзу. Тому радянський уряд і керівництво області взяли курс на суцільну колективізацію сільського господарства. Причому для її проведення не було належних матеріальних умов. Також не бралися до уваги специфіка краю, менталітет закарпатського населення.

До того ж становище ускладнювалося важкою фінансовою кризою, яка супроводжувалась нечуваною контрабандою і спекуляцією. У 1944-1945 рр. угорський пенге зовсім знецінився, проте він ще перебував у вжитку. Румуни почали масово без відповідних дозволів перепливати р. Тиса на територію Закарпатської України і скуповувати від місцевих селян велику рогату худобу та інші товари за величезні суми знецінених грошей. З цього приводу голова ОНК у Тячеві змушений був звернутися до міліцейських чинів у селах Тячево, Буштино, Тересва, Н.Апша з вимогою припинити незаконну торгівлю. «Евентуальну торгівлю із закордоном можна буде після пізніших міжнародних договорів і постанов Народної Ради Закарпатської України проводити через мости в Тячові і В.Бичкові, где при помочи фінансової сторожі буде вибиратися ціло...», – йшлося у згаданому документі⁹. Подібна ситуація склалася і в селах які прилягали до Угорщини. Тут процвітала спекуляція сіллу, деревиною та іншими товарами. Внаслідок цього Тячівський округ на червень 1945 р. був майже

⁶ Отчет Закарпатского облплана о мероприятиях по развитию народного хозяйства Закарпатской области (16 июня 1946 г.) // Центральный державный архив громадських об'єднань України (ЦДАГОУ): Ф. 1 – Центральный Комитет Комунистичной партии Украины: Оп.75. – Спр.141. - А.1.

⁷ Соціалістичні перетворення в західних областях Української РСР 1939-1979: Збірник документів і матеріалів. - Київ: Наукова думка, 1980. – С. 164.

⁸ Міщенко С.О., Шеневідько А.К. Розвиток сільського господарства Закарпаття за роки Радянської влади // Великий Жовтень і розквіт возз'єданого Закарпаття... – С.355.

⁹ Заяви громадян та листування з сільськими народними комітетами про надання пропусків і заборону переходу границь через р. Тису. 29 жовтня 1944 р. – 3 січня 1946 р. // ДАЗО. – Ф. Р.62, Оп.1, Спр.16, Арк. 3.

повністю завалений нікому не потрібними пенге. Доходило навіть до курйозів. Деякі робітники відмовлялися працювати за ту заробітну плату, яка була двома місяцями раніше, і навіть самі були готові платити 500 пенгів на тиждень, щоб їх не брали на роботу¹⁰.

Одним із найважливіших і складних питань було земельне. Розв'язання аграрного питання носило і політичний характер – це повинно було максимально сприяти возз'єднанню Закарпаття з Радянською Україною. Адже основну масу населення становили селяни, абсолютна більшість яких все своє життя страждала від безземелля і малоземелля. За даними статистики, на одну людину в Закарпатській Україні припадало всього близько 0,40 гектара орних земель¹¹.

На 1-й конференції КПЗУ, окрім іншого, йшлося про конфіскацію земель греко-католицької церкви, великих землевласників та прибічників гортистського режиму. Цими землями мали бути безкоштовно наділені безземельні та малоземельні селяни через Народні комітети¹².

З'їзд Народних комітетів Закарпатської України, що відбувся в Мукачеві 26 листопада 1944 р., поряд з прийняттям історичного Маніфесту про возз'єднання з Радянською Україною, обговорив аграрне питання і прийняв рішення, основою якого була резолюція 1-ї конференції КПЗУ, яке мало неопініме значення для селянства Закарпаття. Це була постанова «Про наділ селян, робітників і службовців Закарпатської України землею і лісом»¹³.

Вперше в історії Закарпаття власниками землі мали стати ті, хто на ній працював, – безземельні та малоземельні. На основі цієї постанови в перші ж місяці після її прийняття селянам було передано 52737 га землі, кількість малоземельних господарств скоротилася до 2,9%¹⁴. Велике землеволодіння перестало існувати. Це було важливим кроком у проведенні реформи. Зовсім міняється картина у землекористуванні. На початок проведення земельної реформи, поміщикам, церкві та монастирям належало 59,5% земельних угідь, заможним селянам – 19,8%, середнякам – 16,9% і малоземельним селянам – 3,8%¹⁵.

¹⁰ Протоколи Окружного народного комітету // ДАЗО . – Р. 62, Оп.1, Спр.3, Арк. 68.

¹¹ Справки Министерства земледелия УССР в ЦК КП(б)У о земельных отношениях на территории Закарпатской области до воссоединения с Украиной (7 сентября 1946 г.) // ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп.75. – Спр.157. – А.2.

¹² Закарпатська правда – орган обкому КП(б)У та обласної ради депутатів трудящих. – 1944. – 21 листопада.

¹³ Там само. – 2 грудня.

¹⁴ Козловська Л.Г. Розвиток народного господарства Закарпатської області за роки Радянської влади. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1959. – С. 20.

¹⁵ Куценко К.А. Использование исторического опыта КПСС партийной организацией Закарпаття в борьбе за выполнение идеи ленинского кооперативного плана // Тридцать лет по социалистическому пути... - С.98.

На Першому з'їзді Народних комітетів було обрано орган державної влади Закарпатської України – Народну Раду Закарпатської України. З цього часу політика Народної Ради в усіх сферах суспільного життя реалізувалася через видання декретів та постанов. Одним із таких декретів, який мав за основу постанову 1-го з'їзду Народних комітетів, був декрет від 29 листопада 1944 р. «Про наділ землею безземельних і малоземельних селян, робітників і службовців Закарпатської України». Згідно з ним «наділення... безземельних і малоземельних селян, робітників і службовців здійснюють на місцях негайно місцеві Народні комітети під доглядом Окружних Народних комітетів. Наділ землі робітникам і службовцям не може перевищувати 1.000 квадратних метрів». Щодо села політика уряду була досить демократичною і дала добрі плоди. В умовах післявоєнної розрухи це мало життєво важливе, рятівне значення.

Для забезпечення правильного розподілу конфіскованої землі за рішенням ЦК КПЗУ від 27 лютого 1945 р. окружками партії провели спеціальні наради секретарів сільських партійних організацій і голів сільських Народних комітетів. Після цього по всіх селах були створені земельні комісії¹⁶. Ці земельні комісії мали контролювати розподіл землі на місцях. Допомогати їм у цьому повинні були народні дружини, створені на основі декрету НРЗУ від 18 грудня 1944 р.¹⁷.

28 лютого 1945 р. Народна Рада Закарпатської України прийняла постанову, в якій йшлося про порядок розподілу земель на підставі декрету НРЗУ від 29 листопада 1944 р. В ній вказувалося, що землі, конфісковані у ворогів радянського суспільства – німецько-угорських поміщиків, акційних товариств, іноземних фірм, передаються безкоштовно в особисту власність безземельним і малоземельним селянам, а також службовцям і робітникам під власні городи¹⁸. Значна частина земель, що належала розподілу, була «нічийною», тобто раніше належала міським і сільським власникам – євреям, які за часи окупації були масово депортовані угорськими фашистами і в переважній більшості знищені¹⁹. Наприклад,

¹⁶ Яремчук В.Т. Встановлення народної влади на Закарпатті і створення передумов для соціалістичного перетворення сільського господарства (жовтень 1944 - червень 1945 рр.) // Наукові записки УжДУ. - Ужгород, 1959. - Т. XXXIX. - С.26.

¹⁷ Закарпатська правда – орган обкому КП(б)У та обласної ради депутатів трудящих. – 1944. – 30 грудня.

¹⁸ Ілько В.І. Аграрні перетворення в закарпатському селі (1944-1945 рр.) // Соціалістичні перетворення на Закарпатті за 25 років радянської влади: Матеріали респ. конф., присвяченої 25-річчю возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною (1945-1970). –Ужгород: Карпати, 1970. – С.30.

¹⁹ Ілько В.І., Ілько І.В. Колективізація сільського господарства на Закарпатті: її передумови, суть і особливості // Актуальні та малодосліджені проблеми історії України. Випуск третій. -Ужгород, 1998. - С.68.

21 квітня 1945 р. комісар с. Н.Апша звернувся до голови ОНК у Тячеві із пропозицією продати дерево із залишених євреями хат на аукціоні, бо воно може бути розкрадено місцевим населенням²⁰.

За цією ж постановою заборонялось передавати в оренду чи продавати землю тими, хто її одержав. Розподілу підлягали орні землі, луки, пасовища, дрібні сади до одного гольда (1 гольд - 0,57 га – Авт.) та виноградники розміром до 10 гольдів. Всі наділені землею були зобов'язані працювати на ній особисто, тобто заборонялося використовувати найману працю для обробітку землі. Передбачалося поступове обмеження приватної власності на землю в Закарпатській Україні.

Зверталась увага на те, щоб розподіл землі в селах провести поміж безземельних і малоземельних селян, наділивши в першу чергу кращою землею родини добровольців Червоної Армії та партизанів. При розподілі земель у низинних селах мали бути взяті на облік залишені в селах житлові будинки і закріплена за ними земля, щоб сюди переселити безземельних селян з Верховини²¹. Вже 17 грудня 1944 р. голова ОНК Тячівського округу І.Чонка вимагав, що «при розмітках надзвичайного налогу головну налогову книгу або диньовий кадастр і на основі них має приготувати список багатих німців, мадяр, румун і конюнктуристів будь-якої народности»²².

На II пленумі ЦК КПЗУ відмічалось, що, попри проведену партійними організаціями велику роботу, справа в деяких округах з розподілом землі перебувала на низькому рівні²³.

Згодом, коли виявилось, що конфіскованої за першим декретом НРЗУ землі не вистачає для забезпечення всіх малоземельних та безземельних, виникла потреба переглянути максимальні норми землекористування. 19 березня 1945 р. був виданий декрет, за яким встановлювали такі максимальні норми: в Ужгородському, Мукачівському, Берегівському, Севлюському, Іршавському та Тячівському округах у межах 40 гольдів (22 гектари) на господарство, а в Перечинському, Великоберезнянському, Свалявському, Хустському, Воловецькому та Рахівському округах – 50

²⁰ Циркуляри і розпорядження та листування з сільськими народними комітетами про наділення громадян єврейськими будинками // ДАЗО . – Р. 62, Оп.1, Спр.26, Арк. 24.

²¹ Лько В.І. Аграрні перетворення в закарпатському селі (1944-1945 рр.) ... – С.32.

²² Розпорядження та інструкції уповноваженого Народної Ради Закарпатської України і листування з сільськими народними комітетами про збір сільськогосподарських продуктів та податків. 17 грудня 1944 р. – 28 грудня 1945 р. // ДАЗО . – Ф. Р. 62, Оп.1, Спр.35, Арк. 1].

²³ Хайнас В.В. Встановлення радянської влади на Закарпатті і перші кроки її соціально-економічних та політичних перетворень (жовтень 1944-1945 рр.) // Наукові записки УжДУ. - Ужгород, 1961. - Т.XLIV. - С.16-17.

гольдів (28 гектарів)²⁴. Це були завищені норми землекористування, і вони в грудні 1946 р. були переглянуті. Закарпатський виконком обласної Ради народних депутатів і обласний комітет КП(б)У, погодивши це питання з ЦК КП(б)У та Радою Міністрів УРСР, ввів новий максимум на землеволодіння для низинних округів – шість гектарів, для верховинських – вісім гектарів орної землі²⁵. Розподіл конфіскованої землі в селах здійснювали комісії, які працювали разом з уповноваженими Окружних Народних комітетів під контролем партійних організацій. З цього питання ЦК КПЗУ проводив спеціальні наради секретарів сільських парторганізацій та голів сільських Народних комітетів²⁶.

До кінця липня 1945 р. землею було наділено 42 685 бідняцьких дворів, які мали 196 767 чоловік. А за увесь час з першого періоду земельної реформи із 145 196 господарств Закарпаття землею одержали 54 663 господарств, тобто 37,5% від загальної кількості господарств, їм було передано 52 737 га, в тому числі 35 019 га поміщицьких земель. У середньому по Закарпатській Україні на одне господарство припадало близько одного гектара земельних угідь, а в окремих округах – значно більше. Наприклад, на Берегівщині середній розмір землі на господарство становив 1,8 га, в Севлюському і Мукачівському округах – 1,5 га, тим часом як у Тячівському окрузі – 0,5 га, Рахівському і Хустському – 0,6 га²⁷.

У зв'язку з подібними маніпуляціями заможного селянства перерозподіл землі не на користь бідноти було проведено у Тячівському окрузі. Так, у протоколі від 8 травня 1945 р. окружних партійних зборів у Тячеві відмічалось: “Розподіл (землі – авт.) проведений після плану, але бували випадки, що земельні сільські комісії зловживали своїм завданням і розподіл проводили несправедливо...”²⁸.

В ході проведення земельної реформи траплялися також ситуації, коли виникали суперечки через право володіти землею між селами. Наприклад, селяни села Грушово Тячівського округу з дозволу місцевої влади силоміць захопили землі, які до 1944 р. належали селянам с. Н.Апша, а тому 12 січня 1945 р. комісар села Н.Апша І.Філіп змушений був скаржитись у Окружний народний комітет: «Дії села Грушово

²⁴ Лью В.І. Аграрні перетворення в закарпатському селі (1944-1945 рр.) ... – С.32.

²⁵ Правду не здолати. Трудящі західних областей УРСР в боротьбі проти українських буржуазних націоналістів у роки соціалістичних перетворень. – Львів: Каменяр, 1974. – С. 170.

²⁶ Лью В.І. Аграрні перетворення в закарпатському селі (1944-1945 рр.) ... – С.32.

²⁷ Макара М.П. Закарпатська Україна: шлях до возз'єднання, досвід розвитку (жовтень 1944 - січень 1946 рр.). – Ужгород: Патент, 1995. – С.70.

²⁸ Доклад секретаря Тячевського окружного комітета Коммунистической партии Закарпатской Украины о колхозном, политико-экономическом, культурном, социальном состоянии округа (5 июля 1945 г.) // ЦДАГОУ. – Ф.1, Оп.75, Спр.30.-А.7.

правління села Н.Апша вважає за протизаконні, бо в селі Н.Апша є досить много бідних, яким відмовлено в наділі землі, проте в інтересі бідних с. Н.Апша просимо Окружний народний комітет розібратися»²⁹. Історія із уточненням кадастральних меж між селами тривала досить довгий час. У липні 1945 р. шестеро людей села Н.Апша, переважно румуни, скаржились до окружного прокурора за перевищення влади головою сільського народного комітету с. Грушово І.Поповичем, який за допомогою міліції забрав від них землю в урочищі Переш – 17, 5 гольда землі³⁰.

Завершальним актом у проведенні земельної реформи в Закарпатській Україні і змін форм власності на землю став декрет НРЗУ від 15 грудня 1945 р., в якому на основі Маніфесту І-го з'їзду Народних комітетів та «вважаючи за потрібне», запроваджувалися «радянські закони про націоналізацію землі». Оголошувалося, що відтепер вся земля з її надрами, водами, лісами на території Закарпаття є власністю державною, тобто «всенародним добром». Президії НРЗУ було доручено негайно здійснити всі заходи щодо передачі селянам землі «у безстрокове і безкоштовне користування». Цим же актом попередні декрети і постанови Народної Ради Закарпатської України про часткову конфіскацію та націоналізацію землі вважались за такі, що відійшли від змісту декрету від 15 грудня 1945 р. і на цій основі ліквідовувалися³¹.

Радянська пропаганда відразу стала переконувати селян, що ці заходи не суперечать їхнім інтересам. Більше того, на основі націоналізації землі селянам додатково передавалося в користування 15,8 тис. га церковних монастирських та частково куркульських земель³².

Станом на кінець 1946 р. на Закарпатті нараховувалось 98 800 господарств з кількістю земель до 2 га, тобто 71,5% від числа усіх господарств, 31 500 господарств (22,7%) – до 2,5 га, 7 400 господарств (5,4%) – 5-15 га і 520 господарств понад 15 га (0,4%). Таким чином, основна маса селянських господарств (94,2%) мали в користуванні не більше 5 га земельних угідь. Середня забезпеченість землею на двір становить 1,7га. При цьому треба відзначити, що на один селянський двір припадало в

²⁹ Скарги громадян на сільські народні комітети за їх несправедливі дії і рішення та листування з цього питання. – Т.1. 29 листопада 1944 р. – 18 січня 1946 р. // ДАЗО. – Ф. Р.62, Оп.1, Спр.5, Арк. 26.

³⁰ Там само. – Арк. 235-236.

³¹ Шляхом Жовтня. Визволення Радянською Армією Закарпатської України і возз'єднання її з Радянською Україною: Збірник документів. Т. VI. – VIII-1944 р. - I-1946 р. - Ужгород: Карпати, 1965. - 445 с.

³² История крестьянства СССР. История советского крестьянства: В 5 т. - Т.4. Крестьянство в годы упорочения и развития социалистического общества. 1945 - конец 50-х годов. - Москва: Наука, 1988. – С.122.

середньому 0,22 голови коней, 1,8 голови великої рогатої худоби, 0,4 голови свиней, 1,2 голови овець, а в цілому – 3,6 голови худоби³³.

Земельна реформа 1944-1945 рр. на Закарпатті, по суті, не дійшла до свого логічного завершення. Вона була поглинута новим процесом – колективізацією. Передача землі в приватну власність селянам була заходом перехідним, зумовленим тим, що Закарпатська Україна ввійшла в склад СРСР після війни. Повернення характеру землекористування в краї до вже існуючого порядку користування землею в СРСР вимагало поступовості та обережності. Це, на думку більшовиків, полегшувало перехід у досить короткі строки до націоналізації землі.

Ще не завершилась земельна реформа, розгорнута НРЗУ в 1944-1945 рр., як комуністична влада на селі почала готувати введення нових, досі невідомих закарпатському землеробу, відносин. Мова йде про усупільнення, примусове кооперування та ліквідацію приватної власності в аграрному секторі регіону. Тобто про так звану колективізацію, яка інтенсивно розпочалася на практиці з перших же днів входження області до складу СРСР.

Радянський режим ніяк не міг допустити, щоб на території повосенного Закарпаття навіть в окремих його господарських сферах, найперше в сільському господарстві, з котрого жило 80% населення краю, існував якийсь специфічний, наприклад, змішаний соціально-економічний лад. Директивно централізована одержавлена економіка і власність були стрижнем радянської системи. Позбавлений інших джерел повсякденного існування, прив'язаний до державної, або нібито «колективної» власності, котра фактично також знаходилася під господарсько-політичним контролем державних структур, громадянин повинен був перебувати у повній економічній і соціальній (як і політичній) залежності від тоталітарної держави.

Завдання завершення радянської Закарпаття, під чим розуміється повне утвердження в області уніфікованих із соціально-економічною і політичною системою СРСР характеристик, у 1946-1950 рр. мала виконати і політика колективізації сільського господарства. Хоча комуністична пропаганда проголошувала колективізацію переходом до вищих форм кооперування і аграрно-виробничих відносин на селі, який здійснюється з ініціативи самих селян і на принципі повної добровільності, на практиці все вилилося у директивно-примусове заганняння основної маси закарпатців у 1946-1950 рр. до колгоспно-радгоспного рабства.

³³ Ілько В.І., Ілько І.В. Колективізація сільського господарства на Закарпатті: її передумови, суть і особливості // Актуальні та малодосліджені проблеми історії України. Випуск третій. – Ужгород, 1998. – С.73.

Це викликало різноманітні форми супротиву політиці колективізації з боку багатьох прошарків сільських жителів. У відповідь влада масово застосовувала репресії, методи залякування і примусу.

Слід визнати, що опір закарпатського селянства насильній колективізації в 1946-1950 рр. був об'єктивно приречений на поразку. Справа не тільки в тому, що закарпатці вперше у багатовіковій історії зіштовхнулися з такою могутньою тоталітарною системою, як комуністичний СРСР, який після Другої світової війни перетворився у світову державу. Воєнна перемога зміцнила диктаторський характер сталінського режиму. Історичного досвіду боротьби проти такої тотальної диктатури в населення краю не було. Тим більше, аграрний рух у регіоні за весь попередній період майже ніколи не підіймався вище вимоги справедливого вирішення земельного питання. А радянська система мала вже «багатий» практичний досвід придушення селянського опору політиці колективізації, апробований у різних регіонах СРСР ще у 1920-1930-ті роки. Вона застосувала його в повоєнному Закарпатті.

Досвід примусової колективізації дозволив радянському режиму впродовж кількох років повністю завершити цей процес у Закарпатській області. І в 1950 р. «колгоспний рух» в краї розвивався уже за загальнодержавним взірцем.

Націоналізувавши промисловість, а згодом зробивши землю «загальнонародною власністю» та насадивши колгоспно-радгоспну систему в сільському господарстві краю, радянській владі необхідно було також корінним чином змінити і психологію населення Закарпаття, домінуючу більшість якого становили селяни. Тому боротьба з «дрібнобуржуазними», «приватновласницькими» пережитками на селі та заможним господарем була складовою частиною державної політики колективізації.

Розвиток сільського господарства Закарпаття після завершення Другої світової війни не був безальтернативним. І еволюція аграрного виробництва та його організаційних форм далеко не вичерпувалася радянським колгоспно-радгоспним взірцем.

Найпростішою формою виробничого кооперування та колективних господарств у сільському господарстві Закарпаття у перші повоєнні роки були земельні громади. Як відзначають сучасні українські дослідники: «Земельні громади в краї нагадували товариства зі спільного обробітку землі, які у 20-30-х роках діяли у східних областях України. Земля тут знаходилась у приватній власності селян, яку обробляли спілки. Така організаційна форма колективного господарювання в умовах Закарпаття могла стати перспективною, вона сприяла б розвитку селянсько-

фермерських господарств. На селі могли існувати різні форми власності»³⁴. Однак керівництво області під тиском «зверху» пішло іншим шляхом – суцільної колективізації.

«З ходу» масово створити колгоспи на Закарпатті радянській владі не вдалося. З-поміж головних причин можна назвати кілька: по-перше, сильні приватні традиції; по-друге, гірська специфіка краю; по-третє, відсутність потрібної кількості виконавців на місцях.

У 1946 р. влада спромоглася з великими труднощами організувати лише два колгоспи – ім. Димитрова та ім. Хрущова. На кінець 1947 р. в області нараховувалося 13 колгоспів³⁵. Зріс їх виробничий потенціал, особливо – кількість ґрунтообробних знарядь. А кількість членів колгоспів за 10 місяців 1947 р. збільшилась майже в 14 разів. З іншого боку, колгоспам виділяється краща земля, в основному рілля. З цього можна зробити висновок, що перші створені господарства спеціалізувалися, в основному, на вирощуванні зернових культур.

1948 рік стає для багатьох сіл і навіть округів першим кроком суцільної колективізації. Це було відмічено в звіті представника Ради у справах колгоспів при Уряді СРСР по Закарпатській області. Колективізація набирала швидкості. Організація колгоспів на цьому етапі проходила ніби акціями. Практикується також організація кількох колгоспів у одному селі³⁶.

Розширюється географія колективізації – починають виникати колгоспи в гірській зоні. Щодо гірських районів, то тут планувалося поділити села на 2 групи: 1) села, в яких кількість орних земель і сінокосів не дозволяє створювати сільськогосподарські артілі, передбачалось організувати промгоспи з підсобним розвитком тваринництва; 2) села, в яких колгоспи будуть мати сільськогосподарський напрям³⁷.

У жовтні 1948 р. створено артіль в с. Солотвино Рахівського округу. 25 селянських господарств утворили колгосп «30 років ВЛКСМ», який став п'ятим колективним господарством Рахівщини³⁸.

У кінці 1948 року на Закарпатті було організовано 371 колгосп, де об'єдналися 54 тисячі бідняцьких і середняцьких господарств, що

³⁴ Ілько В.І., Ілько І.В. Колективізація сільського господарства на Закарпатті: нове бачення // Матеріали Всеукраїнського симпозиуму з проблем аграрної історії. У 2-х ч. Ч.ІІ-К., 1997. – С.86.

³⁵ Мішанин В.В. Аграрна політика на Закарпатті (1944-1950 рр.). – Ужгород: Закарпаття, 2000. – С.128.

³⁶ Советское Закарпатье. – 1948. – 31 августа.

³⁷ Доклад о путях развития сельского хозяйства в горных округах области в связи с разрешением вопроса коллективизации (1947 г.) // ДАЗО. – Ф.Р-179: Обласне управління сільського господарства. – Оп.1. – Спр.57. - А.14-15.

³⁸ Советское Закарпатье. – 1948. – 23 октября.

становило 41,4%. Колективні господарства були створені в 312 селах, з яких 176 стали селами суцільної колективізації. В 141 селі були утворені ініціативні групи, було подано близько 4000 заяв. Процент колективізації в Тячівському окрузі становив 33. Станом на 15 січня 1949 р. в області вже діяло 433 колгоспи, а через два місяці їх стало 497³⁹.

І все ж місцеве керівництво не могло не бачити, що в гірських і передгірних районах Закарпаття створення ефективно діючих колективних господарств було неможливим. З цього приводу цікавою є доповідна записка голови облвиконкому І.І.Туряниці та секретаря обкому І.Д.Компанця на ім'я секретаря ЦК КП(б)У Л.Г.Мельникова від 4 лютого 1950 р. «Про стан і дальший розвиток сільського господарства в гірських селах Закарпатської області». В ній обґрунтовується недоцільність проведення колективізації у населених пунктах гірської зони, тобто на території Рахівського, Волівського, Воловецького, Великоберезнянського і частково Тячівського, Свалявського, Хустського і Перечинського округів, зайнятої переважно лісами, сінокосами і пасовищами.

У документі зазначається: у ряді верховинських сіл орних земель так мало, що при колективізації всі вони були як прирізки до присадибних ділянок колгоспників, а для колективного господарства ріллі майже не залишаться. У селах Тячівського округу – Широкий Луг, Дубове, Глибокий Потік – за суцільної колективізації землі вистачало лише для присадибних ділянок. А в Рахівському окрузі (села Богдан, Ясіня) не було і того.

Тому пропонувалось перевести 27 населених пунктів у розряд робітничих селищ і вивести з числа селянських господарств 23165 дворів у 86 населених пунктах гірської і передгірної місцевості⁴⁰. Та це були лише позиції, та й то запізно. Колективізація входила в завершальну стадію.

До квітня 1950 р. було організовано 546 колгоспів, у яких об'єдналися 94,2% селянських дворів, було усупільнено 94,4% орної землі. Попереду починався новий процес – укрупнення колгоспів⁴¹.

Він почався з постанови ЦК ВКП(б) від 30 травня 1950 року «Про укрупнення дрібних колгоспів і завдання партійних організацій у цій справі». Це було однією з особливостей колективізації сільського

³⁹ Информации, справки работников отдела о ходе коллективизации и организационно-хозяйственном укреплении вновь созданных колхозов (4.01.49 г. – 31.12.49 г.) // Ф. П-1.-Оп.1.-Спр.1093.- А.3, 32.

⁴⁰ Ілько В.І., Ілько І.В. Колективізація сільського господарства на Закарпатті: її передумови, суть і особливості // Актуальні та малодосліджені проблеми історії України. Випуск третій. – Ужгород, 1998. – С.89.

⁴¹ Куценко К.О. Братня допомога народів Радянського Союзу в соціалістичній перебудові сільського господарства Закарпатської області (1945-1950 рр.) // Наукові записки УжДУ. – Ужгород, 1957.– Т. XXIX. – С.328.

господарства на Закарпатті, бо співпадало з економічним процесом, що проходив у масштабах країни На кінець 1950 р. в результаті укрупнення в області залишилось 294 колгоспи⁴².

Виникає логічне питання: чому стали можливими такі темпи колективізації? Причин тут кілька. По-перше, як зазначає В.Лемак, на початковому етапі «було дуже мало людей з люмпенською психологією, готових стати «організаторами» колгоспного ладу, тобто поживитись за рахунок заможного сусіда. З іншого боку, сільським комуністам також не хотілося ні самим вступати до колгоспу, ні заганяти туди односельчан»⁴³. По-друге, починається масова агітація за переваги колективного господарювання, переведення сільського господарства області на «соціалістичні рейки». По-третє, посилюється податковий тиск, спрямований проти заможного селянина, та й середняка.

Найбільш вагомим чинником, що вплинув на прискорення темпів колективізації, була податкова політика. Вона була спрямована проти заможного селянина. Термін «куркуль» на Закарпатті раніше був невідомий. Він приживається з радянізацією і особливо з колективізацією краю.

Кого ж відносили на Закарпатті до куркулів? Нагадаємо, що декретом НРЗУ у 1945 р. були встановлені норми максимального землекористування. Вони становили 23 га для низинних округів і 28,5 га землі для гірських⁴⁴. Однак, враховуючи малоземелля на Закарпатті, ці норми були згодом переглянуті. Нагадаємо, що вже з липня 1946 р. обласне керівництво до куркульських господарств відносило ті, які мали понад 10 га землі. Таких тоді нараховували 2134. В кінці 1946 року норми землекористування були знову переглянуті: для низинних округів – до 6 га, для гірських – до 8 га⁴⁵.

На початку 1947 р. було виявлено 36,3 тис. га прихованої від властей землі. Це стало приводом до заяви начальника обласного управління сільського господарства Здоровця, який на партактиві 4 липня 1947 р. відмічав, що в багатьох селах сільські ради при потуранні окрвиконкомів дозволили заможним селянам «розділити» свою землю поміж дітьми

⁴² Народне господарство Закарпатської області. Статистичний збірник. - Ужгород: Закарпат. обл.вид-во, 1957. – С.28.

⁴³ Лемак В. Колективізація на Закарпатті: як це було? // Новини Закарпаття. - 1993. -6 травня.

⁴⁴ Информации, справки отдела о состоянии сельского хозяйства области, организации колхозов, устранении нарушений устава сельскохозяйственной артели, развитии рыбного хозяйства (13.03.46 г.- 23.12.46 г.) // ДАЗО. – Ф.П-1: Закарпатський обком Компартії України. – Оп.1. – Спр.144. – А.87.

⁴⁵ Мішанин В. Закарпатський «куркуль» (Документальний епізод із 1950 р.) // Історична школа професора Володимира Задорожного. Наук. зб. Випуск I. – Ужгород: Патент, 1999. – С.227.

(села Вишково, Олешник, Верхне Водяне та ін.). На згаданому партактиві про це говорив і завідуючий відділом обкому Костенко: «Внаслідок проведеного обліку земель з'ясувалося, що в деяких округах нема куркулів. Це неправильно. Куркулі у нас є, але вони роздали свою землю синкам і донькам, навіть таким, які ще в пелюшках. Якщо він має землі 15-20 га, то на себе записує 5-6 га з тим, щоб менше сплачувати податку»⁴⁶.

3 червня 1947 р. Рада Міністрів СРСР прийняла постанову про економічне обмеження куркульських господарств шляхом посиленого оподаткування, яка була введена в дію на початку 1948 р. Ця постанова торкалася лише західних областей України і не поширювалася на Закарпаття. В 1947 р. в Закарпатській області від оподаткування було звільнено 48,3% усіх селянських господарств, в деякій мірі пільги поширювалися й на інші селянські господарства⁴⁷. Цю ситуацію режим намагався виправити. В доповідній записці начальника МДБ області на адресу обкому партії від 4 грудня 1947 р. зазначалося, що «з вини працівників фінансових і земельних органів протягом 1945-1946 рр. було допущено неправильне застосування податкової політики, особливо до куркульських господарств»⁴⁸.

17 травня 1948 р. керівництво області в листі на ім'я секретаря ЦК КП(б)У Хрущова просило збільшити норми поставок для заможних селянських господарств, оскільки вони є «заниженими». В листі підкреслювалося, що «куркульські господарства на селі, в округах ще залишаються економічно міцними». Таких господарств (з площею понад 10 га кожне) налічувалось 1920, або 1,53% до загальної кількості селянських дворів. Ці господарства в певній мірі були товарними, зв'язані з ринком, де продавали свої хлібні надлишки. Вноситься пропозиція про застосування індивідуального оподаткування куркулів з урахуванням їх ринкових прибутків.

На це республіканські власті погоджуються. У листі заступника голови Ради Міністрів УРСР Л.Корнійця до вищого керівництва Закарпатської області від 14 липня 1948 року зокрема йшлося: «Рада Міністрів УРСР вважає, що економічне обмеження куркульта Вашої області можна посилити на основі діючих законів, шляхом збільшення нарахувань куркульським господарствам обов'язкових здач зерна,

⁴⁶ Информации, справки, докладные записки окружкомов партии, политдонесения Ракошинской МТС о проводимой политико-массовой работе, землепользовании, о наличии кулацких хозяйств (06.05.47 г. – 04.10.47 г.) // Ф. П-1.-Оп.1.-Спр.450.- А.7, 24.

⁴⁷ За шастя оновленої землі. Нариси історії колгоспного селянства західних областей УРСР. 1939-1979. – К.: Наукова думка, 1979. – С.58.

⁴⁸ Ілько В.І., Ілько І.В. Колективізація сільського господарства на Закарпатті: її передумови, суть і особливості. – С.75.

картоплі і сіна державі на 30%, а також можна посилити обкладання податками неземлеробських прибутків у куркульських господарствах шляхом більш чіткого виявлення власників млинів, молотарок і т. ін., що збільшить суму прибутків, а звідси і прогресивне нарахування сільськогосподарського податку»⁴⁹. Далі пропонувалось більш жорстко підійти до власників заможних господарств: позбавляти їх всіляких пільг; за несвочасну сплату податків – штрафувати; за несплату – притягати до кримінальної відповідальності. 17 липня 1949 р. з Міністерства фінансів УРСР до завідуючого облфінвідділом Г.Шумилова надійшла телеграма, в якій йшлося про поширення на Закарпатську область постанови Ради Міністрів УРСР від 21 червня 1947 року № 957 «Про обкладання податками куркульських господарств на території Львівської, Станіславської, Дрогобицької, Тернопільської, Рівненської, Волинської та Чернівецької областей УРСР»⁵⁰.

1949 рік у цілому став «переможним» для закарпатського селянства: колективізація і розкуркулення набрали форсованих темпів. Партійно-державна машина всіма можливими методами здійснювала політику «ліквідації куркульта як класу». Моральним тиском, податками, а коли й це не допомагало – конфіскацією майна, арештом, виселенням до Сибіру.

Попередні дані про заможні господарства керівництво області вже мало. Про це свідчить таблиця «Зведення про стан куркульських господарств по обкладанню в індивідуальному порядку сільськогосподарським податком на 1949 рік»⁵¹. Кого ж відносили до куркулів? Були два основні критерії: наявна кількість землі (цей критерій часто змінювався) і «застосування найманої праці». Для того, хто землі мав зовсім мало, але все-таки виступав проти колгоспів, придумали назви «підкуркульник» або «агент куркулів». Це означало, що до сил, «ворожих соціалізму», в селі міг бути віднесений практично будь-який селянин. Саме тому, як це не дивно, кількість куркульських господарств у області від 1946 р. до 1950 р. майже не змінилася (відповідно 2134 і 1978)⁵². І це при тому, що їх безперервно арештовували і депортували. До списку куркулів було включено господарство І.Бота, жителя села Солотвина, батька чотирьох дітей, румуна за національністю, за те, що він мав у власності 2,4 га землі, одну корову, одне теля, двох свиней, був співвласником молотарки. Проте

⁴⁹ Міщанин В. Колективізація і розкуркулення на Закарпатті в 1946-1950 рр. // *Carpatica – Карпатика*. - Випуск 10. Актуальні проблеми політичного та етнокультурного розвитку Карпатського регіону в XIX-XX століттях. - Ужгород: Два кольори, 2001. - С.93.

⁵⁰ Міщанин В. Колективізація і розкуркулення на Закарпатті в 1946-1950 рр... – С.93.

⁵¹ Міщанин В.В. Аграрна політика на Закарпатті (1944-1950 рр.). – Ужгород: Закарпаття, 2000. – С. 133.

⁵² Лемак В. Колективізація на Закарпатті, або як комуністи знищували господаря // *Календар українців Угорщини на 2000 рік*. – Ужгород, 2000. – С.103.

головною причиною мабуть було те, що за часів угорської окупації він був старостою села.⁵³

У списках виявилися господарі, які ніколи не користувалися наймитами, обробляли свою землю власною родиною. Після довгих митарств дехто таки домогся виведення із списків і навіть повернення сплачених податків. Але це були, як правило, ті, котрі мали велику родину, грамотних дітей, або родичів, гроші. Деякі господарства виключалися із списків шляхом вступу в колгосп⁵⁴.

На рахунок необ'єктивності списків прокурор області І.Андрашко доповідав секретарю обкому партії І.Вашу: «Враховуючи, що деякі окривконками до питання про виявлення куркульських господарств підійшли поверхово і склали списки, які не відповідають реальному становищу, необхідно ці списки ретельно перевірити»⁵⁵. Постійно засідали комісії по перегляду і затвердженню списків.

Проведена перевірка на місцях дала свої наслідки. В 1950-1952 роках із списків куркулів було виключено 543 чоловіки. Станом на 1 січня 1953 р. їх залишилось 954: в Берегівському окрузі – 237, Севлюському – 207, Ужгородському – 145, Мукачівському – 83, Іршавському – 19, Тячівському – 55, Волівському – 22, Хустському – 75, Перечинському – 15, Великоберезнянському – 16, Свалявському – 34, Воловецькому – 24, Рахівському – 22.

Із загальної кількості куркулів у кримінальному порядку були засуджені 176 чоловік, в тому числі 53 – за несплату податків, решта – з інших причин, 121 куркуль проживав у містах, 11 було таких, сини яких служили в Радянській Армії, 62 – члени колгоспів, 49 – працювали в колгоспах по найму, 24 було таких, господарства яких розпалися, 26 вибули з місць проживання. Під контролем знаходилися навіть ті, хто був виключений із списків [Р.130, Оп.1, Спр.57, Арк. 1-199]. Згідно з даними облфінвідділу станом на 1 січня 1953 р. 341 куркульське господарство мало понад 6,5 млн. крб. податкових недоїмків⁵⁶. На кінець 1955 р. у списках куркульських господарств усе ще перебувало 765 дворів⁵⁷.

⁵³ Списки кулацких хазяйств и их характеристики, утвержденные постановлением окрисполкома. 1947 г. // ДАЗО. – Ф. Р.130: Виконавчий комітет Рахівської районної ради депутатів трудящих 1946-1974.– Оп.1, Спр.27, Арк. 1.

⁵⁴ Химинець Ю. Тернистий шлях до України. - Ужгород: МПП "Гражда", 1996. – С.155.

⁵⁵ Информации, справки работников отдела о ходе коллективизации и организационно-хозяйственном укреплении вновь созданных колхозов (4.01.49 г. –31.12.49 г.) // Ф. П-1.-Оп.1.-Спр.1093. - А.73.

⁵⁶ Ілько В.І., Ілько І.В. Колективізація сільського господарства на Закарпатті: її передумови, суть і особливості // Актуальні та малодосліджені проблеми історії України. Випуск третій. – Ужгород, 1998. – С.86.

⁵⁷ Міщанин В. Колективізація і розкуркулення на Закарпатті в 1946-1950 рр. // *Carpatica – Carpatika*. - Випуск 10. Актуальні проблеми політичного та етнокультурного розвитку Карпатського регіону в ХІХ-ХХ століттях. - Ужгород: Два кольори, 2001.- С.100.

На думку В.Лемака, комуністична влада під прикриттям боротьби з куркулями певною мірою проводила також політику національної дискримінації. Це проявлялось, зокрема, у тому, що більше половини сімей, віднесених до куркульських, були угорської національності (51.5%)⁵⁸. Розглянемо так звані куркульські господарства в національному розрізі. З архівного документа видно, що на серпень 1950 року куркульські господарства за національністю їх власників поділялися таким чином: « українців – 815 госп. (41.6%); угорців – 1029 госп. (51,5%); румунів – 85 госп. (4.4%); інших 49 госп. (2.5%).»⁵⁹.

На обласному рівні навіть розроблялися плани нового адміністративно-територіального поділу. Було підготовлено проект районування Закарпатської області. «В економічному, комунікаційному і адміністративному відношеннях існуючий територіальний поділ Закарпатської області є незадовільний», – йшлося у зазначеному проекті. Згідно з проектом пропонувалось у краї утворити ще 7 районів – Вилоцький, Великобичківський, Узловський, Дубівський, Підгорянський, Середнянський, Чорнотисівський. На думку місцевого керівництва, з введенням нового адміністративно-територіального поділу «...полегшиться організаційна й політично-масова робота серед національних меншин. Так, наприклад, наразі населення румунської національності проживає на території двох округів (Тячівський і Рахівський), у той час як згідно з запропонованим проектом районування, все населення румунської національності буде зосереджено в одному районі (Великобичківському) ... значно полегшується організаційна робота з розгортання та завершення колективізації сільського господарства, а також організаційного та господарського укріплення колгоспів ...»⁶⁰. Проект не було затверджено. Чи то радянський режим побоювся прийняти ініціативу обласного керівництва через пункти, які гарантували компактне проживання національних меншин, чи через автоматичне збільшення управлінського апарату, чи з інших причин, поки що не встановлено.

Часом організація колгоспів закінчувалася трагічно для «організаторів». Так, 4 серпня 1947 р. у селі Діброва Тячівського округу о 10 годині ранку натовп односельчан (загалом близько 300 чоловік) убив

⁵⁸ Лемак В. Колективізація на Закарпатті, або як комуністи знищували господаря // Календар українців Угорщини на 2000 рік. – Ужгород, 2000. – С.103.

⁵⁹ Міщанин В. Колективізація і розкуркулення на Закарпатті в 1946-1950 рр. // *Carpatica – Carpatika*. - Випуск 10. Актуальні проблеми політичного та етнокультурного розвитку Карпатського регіону в ХІХ-ХХ століттях. – Ужгород: Два кольори, 2001. – С.96.

⁶⁰ Докладные записки обкома партии об административно-территориальном делении и проекте районирования Закарпатской области (16.02.50 г. – 2.10.50 г.) // Ф. П-1.-Оп.1.-Спр.1308.- А.1-111.

голову новоствореного колгоспу І.І.Черничка. До «бунтівного» села одразу ж прибули співробітники держбезпеки, які заарештували 12 чоловік⁶¹. При організації колгоспу у с. Діброва, де проживають в основному румуни, знехтували елементарні вимоги статуту сільськогосподарської артілі: замість індивідуальних заяв була подана явно підтасована колективна заява 25 селян, хоч, як з'ясувалося, вступити до колгоспу виявили бажання лише 13 господарств⁶².

Реакцією влади на ці події стала постанова обкому партії від 7 серпня 1947 р., в якій відзначалося, що в Тячівському окрузі при створенні колгоспів у Діброві, Тячеві і Руському Полі мали місце недоліки, зокрема окружком, окрвиконком «незважаючи на уроки організації колгоспу в с.Великі Лучки, де куркульство відверто і нагло виступило», не проводили відповідної «масово-пояснювальної роботи серед широких бідняцько-середняцьких мас села про перевагу колгоспного ладу»⁶³.

У 1948 р. колективізація поступово набирає темпів. Дедалі частіше чути і невдоволення сільських партосередків. В 22 селах Рахівського округу із 26 земельних громад, які мали взяти на себе організацію сільськогосподарських артілей, близько половини бездіяло⁶⁴.

27-28 січня 1948 р. у В.Бичкові Рахівського округу відбувся ще один антиколгоспний виступ. У «спецповідомленні» для І.І.Турияниці від імені начальника обласного управління держбезпеки полковника Черницького, зокрема, говорилося: «...27 січня 1948 р. вранці на колгоспне поле вийшло до 100 чоловік – одноосібників, які розділили колгоспне поле колами і межами на ділянки, що їм належали раніше»⁶⁵. У зв'язку з цим 28 січня 1948 р. секретар Рахівського окружного КП(б)У Мащенко провів збори одноосібників, земля яких відійшла до колгоспу. На зборах Ткач П.І. виступила із заявою, що вона свою землю не віддасть і буде працювати тільки на ній. Її дочка Марія говорила: «Раніше, до приходу руських, нам вагонами завозили, а зараз нічого нема, що ми будемо їсти? Мій брат служив добровільно в Червоній Армії, ми з батьками радувалися і ось тепер дорадувалися! Прийшли, землю не дали, навпаки – забрали. Верніть нам

⁶¹ Лемак В. Колективізація на Закарпатті: як це було? //Новини Закарпаття. – 1993. – 6 травня.

⁶² Информации, справки, докладные записки окружкомов партии, политдонесения Ракошинской МТС о проводимой политико-массовой работе, землепользовании, о наличии кулацких хозяйств (06.05.47 г. – 04.10.47 г.) // Ф. П-1.-Оп.1.-Спр.450.- А.64.

⁶³ Информации, справки, докладные записки окружкомов партии, политдонесения Ракошинской МТС о проводимой политико-массовой работе, землепользовании, о наличии кулацких хозяйств (06.05.47 г. – 04.10.47 г.) // Ф. П-1.-Оп.1.-Спр.450.- А.57.

⁶⁴ Мішанин В. Закарпатський «куркуль» (Документальний епізод із 1950 р.) // Исторична школа професора Володимира Задорожного. Наук. зб. Випуск 1. - Ужгород: Патент, 1999. - С.227.

⁶⁵ Лемак В. Колективізація на Закарпатті: як це було? //Новини Закарпаття. – 1993. – 6 травня.

землю назад, інакше буде революція». «Революція» завершилася тим же, що й інші, подібні їй: до десятка найактивніших селян було заарештовано.

Здійснений нами аналіз засвідчує, що політика примусової колективізації 1946-1950 рр. на Закарпатті мала регіональну специфіку, але суттєво не відрізнялася від практики насадження колгоспно-радгоспного ладу періоду 1920-1930 рр. радянським режимом в інших регіонах СРСР.

Отже, впродовж цього незначного за тривалістю історичного періоду закарпатське село пережило два радикальні перевороти. Спочатку – земельну реформу 1944-1945 рр., яка тимчасово створила масу середніх і дрібних приватних власників – хазяїв землі. І відразу ж потім – колективізацію 1946-1950 рр., яка ліквідувала такого хазяїна. Необхідно підкреслити, що аграрна політика на Закарпатті завершального етапу Другої світової війни і перших повоєнних років формувалася і здійснювалася у дещо відмінних умовах існування квазідержавного утворення – Закарпатська Україна в 1944-1945 рр., де формально ще існувало підгрунття для самостійного реформування новою владою земельних та інших аграрних відносин, а потім в Закарпатській області в 1946-1950 рр. – адміністративно-територіальній одиниці України, де самостійність дій обласних і місцевих органів влади у сфері аграрної політики була неможливою.

COLECTIVIZAREA ÎN SATELE ROMÂNEȘTI DIN RAIOANELE TECEU ȘI RAHIV ÎN CEA DE A DOUA JUMĂTATE A ANILOR '40

Rezumat

Înainte de reunificarea cu Ucraina, Transcarpatia a fost un apendice agrar atât pentru Austro-Ungaria, cât și pentru Republica Cehoslovacă. Peste 80% din populație era ocupată în agricultură, și numai aproximativ 10% în industrie. Țăranii trăiau în condiții foarte grele, suferind din cauza lipsei de pământ.

În timpul ocupației maghiare hortyste a Transcarpatiei (1939-1944), situația agriculturii s-a înrăutățit și mai mult. Prin urmare, imediat după eliberarea regiunii în toamna anului 1944, noua putere populară din Ucraina Carpatică a fost nevoită să rezolve un întreg complex de probleme interdependente și foarte dificile.

În timpul acestei scurte perioade istorice, satul din regiunea Transcarpatia a fost supus la două schimbări radicale. În primul rând, reforma agrară din 1944-1945, care a creat temporar pătura proprietarilor mici și mijlocii de teren.

Imediat după aceea a survenit colectivizarea din anii 1946-1950, care a eliminat pătura proprietarilor nou-formați. Regimului sovietic nu a putut permite ca în Transcarpatia, în sfera agricolă sau în oricare altă zonă, să existe un sistem socio-economic specific. Sarcina sovietizării Transcarpatiei între 1946-1950 a avut drept scop și implementarea politicii de colectivizare a agriculturii.

**ФУНКЦІОНУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ МОДЕЛІ
ДЕРЖАВНО –ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН
У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ НА РУБЕЖІ
40-50-х рр. ХХ ст.
(НА ПРИКЛАДІ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ ТА РУМУНІЇ)**

**Оксана Свеженцева,
Ужгород (Україна)**

У Східній Європі століттями співіснували практично всі відомі світові віровчення. Про поліконфесійну палітру в регіоні ми говоримо завдяки наявності в ньому протестантів, мусульман, іудеїв та ін. Проте основними й найвпливовішими конфесіями тут були і залишаються православ'я та католицизм, які з допомогою своїх специфічних інструментів створювали і контролювали настрої в суспільстві. Для ефективного вивчення проблеми функціонування радянської моделі державно-церковних відносин у країнах Східної Європи не випадково було обрано саме дві країни, де в одній переважає православ'я, в іншій – католицизм. Така постановка проблеми дасть можливість краще зрозуміти основну мету, методи та наслідки ревізії моделі державно-церковних відносин, організованої прорадянськими комуно-тоталітарними органами влади.

У другій половині 40-х років ХХ ст. у країнах Східної Європи до влади прийшли коаліції переважно антиклерикальних комуністичних політичних сил. З моменту встановлення монополії на владу комуністи розгорнули структурну перебудову всіх сфер життя регіону. Атеїстична марксистська ідеологія, як доктрина нових правлячих еліт в регіоні, ставила перед церковними ієрархами питання про неможливість збереження її сильних позицій в соціальній, освітній та виховній сферах життя суспільства¹. Перехід до вирішення нових завдань не міг не викликати корекцію у визначенні орієнтирів конфесійної політики держав. Нова влада взяла курс на зміну історично сформованих відносин між державою і церквою.

В умовах наростання тоталітарних тенденцій в країнах радянського блоку центральний момент у державно-церковних відносинах –

¹ Волокитина, В. Мурашко Г. П., Носкова А. Ф. Москва и Восточная Европа. Власть и церковь в период общественных трансформаций 40-50-х годов XX века: Очерки истории. – М.: Рос-сийская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008. – С.248.

відокремлення церкви від держави – мало що вирішував в дійсності. Запровадження цього принципу в Конституціях Югославії (1946 рік) та Болгарії (1947 рік), прийнятих на етапі утвердження монополії комуністичної партії, означало, що як і у СРСР, він буде носити формально-декоративний характер². Церковні керівники виступали за реалізацію принципу в надії блокувати втручання держави у внутрішні справи церкви, проте на практиці держава не збиралася випустати з-під свого контролю такий важливий суспільний інститут, як церкву. В Румунії, де принцип відокремлення не став конституційною нормою і православна церква мала статус «державної» конфесії, контролююча функція держави реалізовувалась ніби законно³.

Вирішальним у встановленні моделі державно-церковних відносин у Румунії став 1948 рік, протягом якого по суті було сформовано принципово нову віросповідну політику держави. В 1948 році набирала оборотів тенденція перетворення релігійних інститутів у прямий придаток до держави. Конституція Румунії 1948 року на фоні ніби гарантованих державою демократичних формулювань про свободу совісті і релігії, автокефальності церкви, закріплювала фактичне право держави контролювати діяльність релігійних об'єднань. Будь-які контакти з конфесіями за межами країни контролювались державою і могли носити тільки релігійний характер⁴.

Для здійснення контактів держави і церковних організацій, формулювання і проведення релігійної політики при Раді міністрів декретом №178 від 3 серпня 1948 року було створено Міністерство культів. Прерогативи його були доволі широкими. Міністр мав право анулювати будь-яке рішення церковного керівництва, він схвалював або відхиляв церковні циркуляри, звернення, листи. Священнослужителі могли виконувати свої службові обов'язки тільки із санкції міністра культів. Фактично всі релігійні організації, в тому числі РумПЦ, стали залежними від держави⁵.

Закон про загальний режим культів став основним державним актом, який регулював відносини влади і церкви. Організація політичних

² Шкаровский М.В. Русская православная церковь при Сталине и Хрущеве (Государственно-церковные отношения в 1939-1964). – М.: Наука, 1999. – С.38.

³ Доклад А.Я.Вышинского по проекту Конституции Румынской Народной Республики // Советский фактор в Восточной Европе. 1944-1953 гг.: / Отв. ред. Т.В. Волокитина. - Т.П: 1949-1953 гг. – М.: РОССПЭН, 2002. – С. 632-635.

⁴ Чумаченко Т.А. Государство, православная церковь, верующие. 1941-1961. – М.: Наука, 1999. – 315 с.

⁵ Овсиенко Ф. Г. Взаимоотношения государства и церкви в странах Восточной Европы // Государство, религия, церковь в России и за рубежом: Информационно-аналитический бюллетень. – 1999. № 1 (18). – С.211.

партій на релігійній основі заборонялася, керівні церковні посади могли займати тільки особи, призначені державною владою, духовенство присягало на вірність режимові. Закон залишав право за державою призупиняти дію церковних актів, якщо останні загрожували державній безпеці, суспільному порядку та моральним принципам. Проводити з'їзди та збори релігійні організації могли тільки з дозволу Міністерства культів⁶. Державний нагляд за матеріальною стороною діяльності релігійних організацій передбачав встановлення контролю над бюджетом церкви. Під повний контроль держави потрапляли і зовнішні контакти церкви. Особливо обговорювалась заборона існування в Румунії будь-яких релігійних об'єднань, підвладних конфесії, що знаходилася за межами країни. Антиватиканська політика цього пункту закону більш ніж зрозуміла, що обговорювались питання і довкола Константинопольської (Вселенської) патріархії. Під контролем Міністерства культів опинилась і сфера релігійної освіти – кількість богословських навчальних закладів різко зменшилася, а педагогічний персонал затверджувався чиновниками міністерства. За законом держава взяла на себе зобов'язання фінансового забезпечення духовенства. Про масштаби втручання держави у внутрішньоцерковне життя засвідчувало право Міністерства культів погоджувати та затверджувати тексти богослужінь. У результаті підконтрольна державі церква мала стати інструментом нового режиму. Закон 1948 року був спрямований на форсоване інтегрування РумПЦ у політичну комуністичну систему, яка розпочала своє формування.

Основним завданням компартії Чехословаччини був відрив католицької церкви (обох обрядів) від Ватикану і перетворення, насамперед найвпливовішої римо-католицької церкви, в національну і незалежну від Святого престолу. Це розглядалося новою політичною елітою не тільки як захід для обмеження ідеологічного впливу Заходу на свідомість чехословацького суспільства, але і як найважливіший крок на шляху підпорядкування церкви державі через включення її інститутів у структури політичної системи авторитарного-тоталітарного типу і тим самим перетворення в інструмент державної політики.

Правлячою партією Чехословаччини була розроблена широко-масштабна програма, спрямована, з одного боку, на те, щоб ізолювати церковну ієрархію від рядових ксьондзів і віруючих, привернути тим самим широкі маси католиків на бік нового режиму. З іншого боку, підкорити цей віросповідний інститут партійно-державній номенклатурі,

⁶ Волокитина, В, Мурашко Г. П., Носкова А. Ф. Москва и Восточная Европа. Власть и церковь в период общественных трансформаций 40-50-х годов XX века: Очерки истории. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008. – С.248.

зробити його інструментом впливу цієї номенклатури в суспільстві. Для реалізації наміченої програми було вирішено створити оперативну комісію із членів ЦК КПЧ – «церковну шістку», яка визначала тепер усю конфесійну політику в країні⁷. Наступ влади на церкву в Чехословаччині почався вже в квітні 1949 року з ліквідації церковної періодики («Католицькі новини», «Вісник католицького духовенства»)⁸. Закриттям центрального друкованого органу єпископату “Acta curie” фактично порушувався регулярний зв’язок ієрархів з рядовими священиками. На богословські факультети направляли інспекційні комісії міністерства шкіл, до навчальних планів вводились суспільні дисципліни. Збори віруючих поза костьолом без відповідного дозволу влади розглядалися тепер як антидержавна підпільна діяльність⁹.

Одночасно з адміністративним наступом на католицьку церкву йшла підготовка до розгортання руху “прогресивних католиків”, якому була дана назва “Католицька акція”. Суть акції, розробленої в церковній комісії ЦК КПЧ, була у тому, щоб, спираючись на благодійну католицьку організацію “Харита”, яку очолив прокомуністичний священик, підпорядкувати собі всі масові католицькі організації, що виступали за співробітництво з владою, і відтіснити єпископат від їхнього керівництва¹⁰.

14 жовтня 1949 року Національні збори ЧСР прийняли два церковні закони. Цими законами влада створила правову основу для втручання держави в церковні справи.

У січні 1950 р. було видано постанову, за якою оформлення метричної документації – видача свідоцтв про народження, укладення шлюбів, реєстрація смерті – передавалося місцевим органам влади – національним комітетам¹¹. За костьолами залишався лише обов’язок вести документацію церковних торжеств з нагоди хрещень і весіль, а також проводити церковні обряди поховання. Це було продовженням курсу на скорочення впливу церковних інститутів на суспільне життя країни.

⁷ Zpráva A. Čepičky pro K.Gotvalda o činnosti církevní komise ÚV KSČ. 1949, 1. Červen, Praha // Národní archiv České republiky, Praha. Archiv ÚV KSČ. F. č. 100/24. Klement Gottwald (1938-1953)- Sv.48. – A.J. 865.

⁸ Сообщение посла СССР в Чехословакии М.А. Силина А.Я. Вышинскому о беседе с министром юстиции А. Чепичкой по вопросам политики в отношении католической церкви // Восточная Европа в документах российских архивов 1944-1953 гг. - Т. II: 1949-1953 гг. – М. – Новосибирск: «Сибирский хронограф», 1998. – С.154-158.

⁹ Kaplan K. Stát a církev v Československu v letech 1948 - 1953. – Praha-Brno: Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. - S.59.

¹⁰ Сообщение посла СССР в Чехословакии М.А. Силина А.Я. Вышинскому о беседе с министром юстиции А. Чепичкой по вопросам политики в отношении католической церкви // Восточная Европа в документах российских архивов 1944-1953 гг. - Т. II: ... – С.154-159.

¹¹ Vaško V. Neumřelá. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce II. – Praha: Zvon, 1990. – S.75.

Одночасно стартувало формування принципово нової державної вертикалі керування цими інститутами, Державне управління церковними справами, створене у вересні 1949 року, ставало вищим органом правління і контролю за всією церковною діяльністю у країні на чолі з віце-прем’єром уряду. У жовтні 1949 року ним став міністр юстиції, віце-прем’єр А. Чепічка, що був одночасно і головою вищезгаданої Церковної комісії ЦК КПЧ (“церковної шістки”)¹². Таким чином, контроль над конфесійною політикою реально концентрувався в руках одного високопоставленого партійно-державного функціонера.

Для Словаччини створювалося окреме управління церковними справами, яке підпорядковувалося Празі. Його очолив спочатку голова словацького уряду Г. Гусак,¹³ а потім, із квітня 1950 року, генеральний секретар Комітету дії Словацького Національного фронту Л. Голдош¹⁴.

Настільки високий статус Державного управління церковними справами у Центрально-Східній Європі був тільки в Чехословаччині. Це, очевидно, пояснювалося тим, що тут церква як суспільний інститут, на відміну від більшості країн регіону, конституційно залишалася не відділеною від держави. Аналогічна роль церкви зберігалася в Польщі і Румунії. Але православна церква, що превалювала в румунському суспільстві, йшла на співробітництво з владою (особливо після 1948 року). У Чехословаччині ситуація була іншою – католицький єпископат в провладній політиці “соціалістичних перетворень” виступав як опозиційна сила. Влада, створюючи ДУЦ як орган, що визначає і реалізує церковну політику правлячої партії, переносила центр ваги у боротьбі з католицьким єпископатом відверто на адміністративні методи¹⁵. Державне управління виводилося на рівень міністерства з широким колом повноважень. За законом на Державне управління покладалися задачі не тільки керувати і контролювати церкву. Воно одержувало також

¹² Část zápisu 62.schůze vlády (23. Bod programu) o osnově vládního nařízení o působnosti a organizaci Státního úřadu pro věci církevní. 1949, 25. říjen // Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951. Edice dokumentů. I. Církevní komise ÚV KSČ (Církevní šestka) duben 1949 – březen 1950... - S.262-263.

¹³ Část zápisu 62.schůze vlády (28. Bod programu), schvalující pověření A. Čepičky řízením Státního úřadu pro věci církevní a G.Husáka řízením Slovenského úřadu pro věci církevní. 1949, 25. říjen // Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951. Edice dokumentů. I. Církevní komise ÚV KSČ (Církevní šestka) duben 1949 – březen 1950... - S.263-265.

¹⁴ Pesek Jan, Barnovsky Michal. Statna moc a cirkvi na Slovensku 1948-1953. – Bratislava: Vydavatelstvo Slovenskej akadémie vied, 1997. – S.104.

¹⁵ Usnesení schůze předsednictva ÚV KSČ k osnově zákona o finančním zabezpečení církvi a zákona o zřízení úřadu pro věci církevní 1949, 19. zaří // Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951. Edice dokumentů. I. Církevní komise ÚV KSČ (Církevní šestka) duben 1949 – březen 1950. – Praha-Brno: Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. - S.246-247.

право призначати священиків на посади¹⁶, тобто держава фактично брала у свої руки кадрову церковну політику. Тим самим ліквідувався автономний принцип католицької церкви в системі держави, тому що тепер за католицькою ієрархією залишалась лише можливість підбирати і пропонувати конкретні кандидатури ксьондзів. Остаточне прийняття рішень за законом брала на себе державна влада.

У Чехословаччині ключову роль зіграв закон про державне економічне забезпечення церкви та оплату священнослужителів. З його запровадженням у життя священики економічно ставали залежними не стільки від єпископату, скільки від Державного управління і його структур. Тепер тільки через них ксьондзи, прийнявши присягу вірності державі і народно-демократичному ладові, могли бути призначеними на посаду та отримувати плату за свою роботу. Причому текст присяги, затверджений спеціальним законодавчим актом, був чітко зорієнтований насамперед на підтримку нового політичного режиму. Протягом 1950-1952 рр. у Чехословаччині роль католицької церкви в суспільстві істотно змінилася. Вона втратила свій колишній статус інституту, незалежного від держави. Єпископат репресивно-адміністративним тиском влади був фактично відсторонений від керівництва церковним життям, яке стало регламентуватися владними структурами. Священиків було переведено на статус державних службовців. Католицька церква, як один із впливових інститутів країни, стала на службу тоталітарному режимові. Однак це не означало, що вона втратила свій вплив у світоглядному середовищі, церква, як і раніше, залишалася носієм духовних цінностей нації.

Входження країн Центрально-Східної Європи до радянського блоку та світоглядні позиції комуністичної еліти обумовили необхідність зівставлення цього процесу з радянським досвідом державно-церковних відносин та “керування” церквою. Об’єктом уваги представників влади стали не тільки традиційні церкви, а й дрібні релігійні братства і секти. Недоміантні релігійні об’єднання, союзи та конфесії не становили такого широкого інтересу для влади, як римо-католицька та православна церква, проте за новими орієнтирами конфесійної політики держави вони мали стати маріонетками в її руках, або бути ліквідованими.

В ході ліквідаційної кампанії комуністична влада арештовувала членів заборонених церков або змушувала їх приймати дозволені віросповідання. Протягом 1950-1952 років в країнах регіону ліквідувалися десятки релігійних організацій, членам яких присуджували різні міри покарання. Наприклад, в 1952 році ліквідаційну кампанію було

¹⁶ Stenoprotokoly. 14 října 1949 (35 schůze). Národní shromáždění republiky Československé 1948 – 1954 // Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Dokumenty českého a slovenského parlamentu / <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/035schuz/s035001.htm>

проведено проти свідків Ієгови¹⁷ та адвентистів сьомого дня (акція А)¹⁸. Заборона церков та інших релігійних об’єднань не давала бажаного ефекту, навпаки, сектарі-нелегали, як їх називала комуністична влада, духовно зміцнювалися та проводили таємні богослужіння. Агенти державної безпеки та Державного управління церковними справами тепер не так просто могли проникнути на таємні зібрання, що суттєво ускладнювало контроль.

Серед проблем у вищих ешелонах влади називали проблему греко-католицької церкви, що “за літургією аналогічна православній, а за віровченням тотожна римо-католицькій церкві і папу визнає своїм главою. Уніати знаходяться в тісній єдності з римо-католицькою церквою і постійно проводять реакційну політику. Цю проблему можна вирішити так само, як проблему римо-католицької церкви, але з тією відмінністю, що ця церква не буде більше існувати як самостійна, оскільки буде приєднана до православної”. Як відновлення конфесійної єдності румунського народу обґрунтовувалось приєднання греко-католицької церкви до РумПЦ. Румунська влада взяла на озброєння популярну довоєнну національну ідею («румун – значить православний»), здійснила конфесійну уніфікацію румунської нації з метою збереження територіальної цілісності держави.

Розв’язання уніатської проблеми в Чехословаччині шляхом ліквідації Ужгородської унії впливало із загального курсу правлячої комуністичної еліти, яка прагнула встановити свій контроль над “католицьким фронтом” Чехії і Словаччини, що виступав у якості єдиної легальної опозиції новосформованому тоталітарному режимові. Але якщо стосовно римо-католиків була обрана тактика поступового підпорядкування церковних структур новій державі та встановлення контролю за внутрішнім життям цього віросповідного інституту, то до греко-католиків застосовувався принципово інший підхід. Ставка була зроблена на повну ліквідацію цієї конфесії через розрив Ужгородської унії з Ватиканом і примусовий перехід віруючих у православ’я, тобто у підпорядкування церкві, лояльної до діючого режиму. 28 квітня 1950р. греко-католицька церква у Чехословаччині офіційно припинила своє існування, а її єпископи П. Гойдич і В. Гопко, які вже знаходилися в ізоляції, були змушені відмовитися від своїх посад. Невдовзі ізоляцію було замінено на судовий процес¹⁹. В інформації, що надійшла до Ради

¹⁷ Martinek B. *Náboženská společnost a stát. Historie svědků Jehových v Čechách.* – Praha, DIN-GIR. – 2000. – 127 s.

¹⁸ Szymeczek J. Totalitami stát a nedominantní náboženské skupiny v ČSSR 1948-1968 // K problémům menšin v Československu v letech 1948-1989. Sborník studií – Praha. *Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.* - 2005. – S. 74-75.

¹⁹ Zpráva pracovníka SÚC Vladimíra Ekarta o soboru v Prešově dne 28. dubna 1950 // Kaplan K. *Stát a církev v Československu v letech 1948 - 1953. Příloha: Dokumenty.* – Praha-Brno: Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. - S.391-395.

з питань РПЦ із Словаччини, відзначалося: “У неділю, 30 квітня, уже в жодній церкві (за богослужінням) не згадувався папа, цього не робили навіть священики, що відмовилися перейти в православ’я. У той же день у багатьох місцях Східної Словаччини відбулися акти передачі уніатських храмів православної церкві”²⁰.

Проте як тільки відносини з римо-католицьким єпископатом були переведені в потрібну владі площину, а католицька опозиція була ліквідована, чехословацький уряд втратив будь-який інтерес до переходу уніатів у православ’я і посилення ролі цієї конфесії в житті країни. Це стало наочним свідченням спрощеного вузько-політичного підходу керівництва ЧСР до вирішення непрості проблеми, що існувала в поліконфесійному регіоні.

Румунська влада змогла порівняно легко вирішити питання входження православної церкви до політичної системи режиму радянського типу. Значною мірою це пояснювалося традицією православ’я, що спрощувала православному духовенству адаптацію до нової влади і до нових вимог співіснування двох інститутів – церкви і держави. Домогтися лояльності православної церкви виявилось значно легше, ніж, наприклад, римо-католицької. Попри те, що для нового режиму, ідеологічна основа якого була за своєю суттю антиподом релігії або, точніше, квазірелігією, релігійне питання стало питанням політичним. Хоча в країнах Східної Європи завдання суцільної атеїзації не ставилося, чіткий курс на витіснення релігійного впливу відкривав перспективи для створення радянських держав.

У згаданих країнах влада продемонструвала намір використати церкву в інтересах консолідації режиму і вирішення насущних внутрішньополітичних та зовнішньополітичних завдань. Прийняті постанови, що регулювали відносини у конфесійній сфері, узаконили право держави втручатися в церковні справи, статус церкви, відокремленої чи не відокремленої від держави, не став при цьому вирішальним фактором. Церква офіційно заявила про свою лояльність до режиму, або навіть присягала йому на вірність. Абсолютна несумісність сталінського соціалізму і релігії зумовлювала той факт, що ні справжньої свободи совісті, ні реального відокремлення церкви від держави ці країни так і не зазнали.

Якщо вивчати та порівнювати події, які відбувалися у країнах Центрально-Східної Європи в конфесійній сфері, то очевиднішим стає зовнішній фактор, який намагаються применшити російські дослідники,

²⁰ Цит. за: Волокитина. В, Мурашко Г. П., Носкова А. Ф. Вказана праця. ... – С.462.

стверджуючи, що Москва курувала тільки зовнішню сферу, а вирішення внутріцерковних питань залишала на розсуд національних керівників. Модель державно-церковних відносин, характерна для комуно-тоталітарних режимів, ввібрала в себе перш за все радянський досвід, який з несуттєвими відмінностями втілювався в життя у поліконфесійному регіоні. Радянська сторона допомагала в розробленні і реалізації моделі церковної політики. Проявами цієї моделі стали: економічна залежність релігійних інститутів від держави; політичний контроль влади над внутріцерковним життям, обмеження участі церкви в державному, політичному та суспільному житті, дозвіл на церковну діяльність тільки на території храмів. Все це мало забезпечити стабільність режиму та подальшу модернізацію суспільства за радянським зразком.

FUNCȚIONAREA MODELULUI SOVIETIC ÎN RELAȚIILE DINTRE BISERICĂ ȘI STAT ÎN ROMÂNIA ȘI CEHOSLOVACIA, ÎNTRE 1940-1950 (ANALIZĂ COMPARATIVĂ)

Rezumat

În a doua jumătate a anilor 40 ai secolului XX, în țările Europei de Est au venit la putere în principal coalitiile politice comuniste anticlericale. După instituirea monopolului comunist are loc restructurarea tuturor domeniilor de activitate din regiune. Ca doctrină a noilor elite guvernamentale din regiune, ideologia marxist-ateistă pune accent pe ierarhia bisericească, poziție care devine imposibilă pentru menținerea puterii în sferile sociale, educaționale și de învățământ ale societății. Abordarea noilor probleme nu a putut să nu ducă la o modificare a reperelor religioase politice. Noul guvern a promovat o politică de schimbare a relațiilor stabilite de-a lungul istoriei dintre stat și biserică.

Pentru un studiu eficient al modului de funcționare a modelului sovietic în privința relației stat-biserică în țările Europei de Est, au fost alese nu întâmplător două țări, dintre care în una predomină ortodoxia, în alta catolicismul. Această alegere ne dă posibilitatea să înțelegem mai bine scopul principal, metodele și consecințele modelului relației stat-biserică, organizat de puterea sovietică – modelul totalitar-guvernamental.

În România și Cehoslovacia, guvernul a demonstrat intenția de a utiliza biserica pentru consolidarea regimului și rezolvarea problemelor politice interne și externe. Deciziile care au reglementat relațiile din domeniul confesional au legitimat dreptul statului de a se implica în problemele bisericesti, iar statutul

de biserică separată sau neseparată de stat nu a jucat un rol decisiv. Biserica și-a declarat oficial loialitatea față de regim, sau chiar i-a jurat credință. Incompatibilitatea absolută a socialismului stalinist cu religia, a condus la inexistența unei adevărate libertăți a conștiinței și a unei separări reale a bisericii față de stat.

Dacă ar fi să examinăm și să comparăm evenimentele care au avut loc în țările Europei de Est în domeniul confesional, devine tot mai evident factorul extern pe care încearcă să-l diminueze cercetătorii ruși. Aceștia afirmă că Moscova conducea numai sfera externă, iar rezolvarea problemelor interne ale bisericilor a fost lăsată pe mâna liderilor naționali. Modelul de relație stat-biserică tipic regimurilor totalitar-comuniste s-a format în urma experienței sovietice, răspândite și în domeniul religios. Conducerea sovietică a făcut tot posibilul să dezvolte și să implementeze modelul politic și în biserică. Esența acestui model: consta în dependența economică a instituțiilor religioase față de stat, amestecul politic al guvernului în problemele interne ale bisericii, limitarea participării bisericii în viața politică, socială și de stat, permisiunea efectuării slujbelor religioase doar în biserici. Toate aceste trebuiau să asigure stabilitatea regimului și modernizarea continuă a societății după modelul sovietic.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕВОЛЮЦІЇ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ У ПЕРЕХІДНИХ СУСПІЛЬСТВАХ (НА ПРИКЛАДІ РУМУНІЇ)

Юрій Остапець,
Ужгород (Україна)

Процеси посткомуністичних трансформацій в країнах Центральної і Східної Європи продовжуються вже більше 15 років. За цей історично короткий період в країнах нових демократій відбулися глибокі політичні і економічні зміни, які завжди викликатимуть інтерес вчених. У дослідженні аналізується процес становлення партійної системи Румунії, характеризуються чинники, які мали визначальний вплив на цей процес в умовах трансформації суспільних відносин.

Методологічними засадами дослідження еволюції партійної системи Румунії є методологія дослідження політичних партій і партійних систем, яка використовується в політичній науці (теоретичні моделі М. Дюверже, С. Ліпсета, С. Роккана, Дж. Сарторі, інших) та методика вивчення перехідних суспільств (транзитологія). Консолідація партійних систем є частиною загального процесу консолідації демократії, тому питання про консолідацію партійної системи безпосередньо торкається перспектив демократії в посткомуністичних країнах. Перехід до демократії здійснюється в три етапи, які в політичній науці дістали назву: лібералізації, демократизації і консолідації. На кожному з цих етапів партійна система має свою конфігурацію, і на її становлення впливають відповідні фактори. На етапі лібералізації режиму відбувається політичне розмежування на правих і лівих, правлячі партії і опозиційні партії. Далі розмежування відбувається в межах правлячої партії і опозиції. Такі розмежування символізують монополізацію політики і початок становлення її національного поля яке П. Бурдьє порівнює з ринком, де є виробництво і попит на особливий товар – політичні партії, лідерів, політичні програми [1].

На етапі демократизації, як вважає російський дослідник С. Єлісеєв, визначальний вплив на розвиток партійних систем мають інституційні чинники: політико-правове закріплення кордонів національної держави (наприклад, сецесія, іредентизм, розпад федерацій); вибір системи правління; вибір виборчої системи [2]. Щодо вибору системи правління, то згідно з Конституцією Румунії вона є парламентською республікою, вищим законодавчим органом якої є двопалатний парламент,

що складається з двох палат – Палати депутатів (345 депутатів) і Сенату (140 депутатів). Глава держави – президент – обирається кожні 4 роки загальним, прямим і таємним голосуванням [3].

Досвід перехідних суспільств свідчить, що парламентська система є більш стабільною і сприяє розвитку політичних партій. Прямі вибори президента підсилюють політичну поляризацію і надають політичній конкуренції мажоритарного характеру та сприяють персоналізації політики. На думку багатьох відомих політологів і соціологів, виборча система є найбільш потужним інституціональним фактором формування партійної системи. Один із варіантів такого впливу є «закони М. Дюверже», в яких він показує, як та чи інша виборча система впливає на еволюцію і функціонування систем партійних [4].

Вибори в парламент Румунії проводяться кожні 4 роки за пропорційною виборчою системою. Крім того, 18 місць у Палаті депутатів зарезервовано за національними меншинами, яких на загальнонаціональному рівні визнано 18. Відповідно до законів Дюверже пропорційна виборча система сприяє формуванню багатопартійної системи [4].

Дослідження трансформаційних процесів, як правило, починається з висхідної точки перетворень. В Румунії це був диктаторський режим Н. Чаушеску. Саму можливість зміни політичного режиму в Румунії навіть провідні політологи на Заході пов'язували виключно зі станом здоров'я диктатора та природною зміною керівництва. Авторитарний режим Н. Чаушеску спирався на розгалужений апарат Румунської комуністичної партії (РКП) та догматичну відданість 3 млн. її членів, які становили 18% населення країни [5]. Компартія здійснювала тотальний контроль над усіма сферами суспільного життя, використовуючи для цього структуру багатотисячної служби безпеки, яка оперативно придушувала найменші вияви громадського незадоволення.

Таким чином, з середини 80-х років глибока криза охопила всі сфери суспільного життя Румунії, а з партійних трибун це називали «золотою епохою» Н. Чаушеску.

Перші акції протесту проти режиму Н. Чаушеску відбулися під час проведення виборів до місцевих органів влади у листопаді 1987 року. Шахтарі Решиці, робітники підприємств Братова та інших промислових центрів країни вийшли на вулиці, скандуючи гасла: «Дайте тепла», «Геть диктатуру», «Геть Чаушеску». Усі ці спонтанні акції протесту були жорстко придушені.

На відміну від інших країн Центрально-Східної Європи, де в процесі трансформації складався загальнонаціональний консенсус еліти і контреліти, в Румунії таке протистояння закінчилося революцією.

Події розпочалися 15 грудня 1989 року в Трансильванії після того, як у невеличкій церкві міста Тимішоара місцевий кальвіністський священник Л. Тьокеш виступив проти режиму Н. Чаушеску. В результаті народного повстання 23 грудня влада в Бухаресті перейшла до Фронту національного порятунку (ФНП).

Відсутність глибоких демократичних традицій у румунському суспільстві значною мірою впливала на характер посттоталітарних змін у країні. Відразу після повалення диктаторського режиму ФНП оголосив про розпуск РКП й усіх державних органів влади та оприлюднив власну політичну платформу. Вона передбачала створення системи політичного плюралізму, відмову від адміністративно-розподільчих методів управління економікою, поділ влади на законодавчу, виконавчу, судову, забезпечення прав і свобод особи та національних меншин.

28 грудня ФНП прийняв декрет, який обумовлював умови реєстрації і діяльності політичних партій. Згідно з декретом для реєстрації політичної партії необхідно було подати у відповідний орган заяву, підкріплену 251 підписом майбутніх її членів. Це дало можливість утворюватись новим і легалізуватись тим партіям, які вже почали на той час діяти. Перш за все це Націонал-цереністська християнсько-демократична партія (НЦХДП), Націонал-ліберальна партія (НЛП), Румунська соціал-демократична партія (РСДП). Вони були названі «історичними партіями», оскільки мали свою історію, діяли в міжвоєнний період і були заборонені після Другої світової війни. Слід відмітити і появу в цей час двох етнічних партій – Демократичного Союзу угорців Румунії (ДСУР) і антиугорської партії – Партії національної єдності Румунії (ПНСР).

Внаслідок прийняття цього декрету протягом перших чотирьох місяців зареєструвалось 60 політичних партій [6].

Для того, щоб зберегти вплив на суспільно-політичне життя, в січні 1990 року було прийнято рішення про перетворення ФНП у політичну партію. Саме через цю структуру колишні комуністи могли знову брати участь у політичному житті. Це привело до протистояння і масових демонстрацій проти ФНП опозиційних партій. Вони виступали проти монополії на владу ФНП. Результатом було утворення Тимчасової ради національної єдності (ТРНЄ) 1 лютого 1990 року. Рішенням цього органу влади були призначені парламентські і президентські вибори на 20 травня 1990 року. ТРНЄ складалася з усіх політичних сил Румунії і налічувала 253 члени. Перші парламентські і президентські вибори відбулися в Румунії без порушень і під наглядом іноземних спостерігачів. Згідно з остаточними результатами ФНП отримав переконливу перемогу, отримавши 263 місця з 396 в Палаті депутатів і 92 з 119 в Сенаті [7]. Результати виборів до Палати депутатів були такі: Фронт національного порятунку (ФНП) –

66,31% (263 місця), Демократичний союз угорців Румунії (ДСУР) – 7,23% (29), Національно-ліберальна партія (НЛП) – 6,41% (29), Румунський екологічний рух – 2,62% (12), Націонал-цереністська християнсько-демократична партія (НЦХДП) – 2,56% (12) та інші [8].

Успіх на виборах ДСУР свідчив про те, що в країні існує активна, організована угорська меншина, яку слід враховувати як впливовий політичний фактор. Перемога ФНП була забезпечена такими чинниками: 1) популярною соціальною політикою; 2) пропагандою своїх дій під час революції; 3) контролем за ЗМІ; 4) старою парт-номенклатурою, яка залишилась у ФНП (4млн. чоловік з сім'ями); 4) ФНП виступав за поступове реформування економіки для того, щоб уникнути шокової терапії. НЛП, НЦХДП, навпаки, виступали за рішучий розрив з усім старим, за радикальні ліберальні реформи.

Перемога ФНП не була сприйнята правими партіями (НЦХДП, НЛП, Націоналістичною партією «Велика Румунія» та іншими), які не визнали результатів виборів і організували по всій Румунії акції протесту. В столиці акції протесту переросли в криваву бійку з силами правопорядку і шахтарями долини Жіу, які були привезені владою на допомогу. Результатом цих подій була відставка новоствореного уряду П. Романа.

Політичні події після виборів привели до того, що 27-28 грудня на III з'їзді ФНП відбувся остаточний розкол між лівим крилом партії з І. Ілієску і крилом, яке очолив колишній прем'єр П. Роман. Прихильники І. Ілієску 7 квітня 1992 року утворили власну партію – Демократичний фронт національного порятунку (ДФНП). Прихильники П. Романа утворили партію з назвою Демократична партія – ФНП.

Одночасно з процесами розколу в ФНП в лютому 1992 року утворюється коаліція опозиційних партій Демократична конвенція Румунії (ДКР). В неї увійшло більше десятка різних організацій: «історичні партії», Партія «Громадянський Альянс» (ПГА), Аграрна партія Румунії (АПР), Партія «Велика Румунія», Соціалістична партія праці (СПП), яка об'єднала частину колишніх членів РКП.

У вересні 1992 року відбуваються другі парламентські і президентські вибори. В II турі президентських виборів перемогу отримав І. Ілієску (62% голосів виборців). Його конкурент Е. Константінеску (ДКР) отримав вдвічі менше голосів виборців.

Парламентські вибори 1992 року ознаменували собою перехід від псевдобагатопартійності, при якій домінував ФНП, до реальної багатопартійності, коли існує природна конкуренція між партіями. Результати виборів були яскравим свідченням цього: ДФНП – 27, 71% (117), ДКР – 20, 01% (82), ДП – ФНП – 10, 18% (43), ПНСР – 7, 71 (30),

ДСУР – 7, 45% (27), Партія «Велика Румунія» – 3, 89% (16), СПП – 3, 03% (13) [9]. За результатами виборів був сформований кабінет парламентської меншості (представники ДФНП і безпартійні міністри) на чолі з Н.Векерою. Для підтримки своєї політики ДФНП об'єднався з малими позапарламентськими партіями і змінив назву на Партія соціальної демократії Румунії (ПСДР).

У парламенті ПСДР уклала угоду про співробітництво з націоналістичними ПНСР, Партією «Велика Румунія» та крайніми лівими – АПР і СПП. У Палаті представників коаліція мала 53% мандатів, що дозволило їй бути при владі до виборів 1996 року.

Опозиція в парламенті була представлена ДКР, яка складалася з 15 правоцентристських організацій. У серпні 1993 року до неї приєдналась Національна конфедерація вільних профсоюзів Румунії «Фреція» (600 тис. членів) на чолі з В.Чорбя. Напередодні виборів опозиційна ДПР – ФНП об'єдналась з «історичною партією» РСДП, утворивши з нею Соціал-демократичний альянс (СДА). Такою була розстановка партійно-політичних сил напередодні парламентських виборів 1996 року.

Таким чином, основними суб'єктами виборчого процесу напередодні парламентських виборів 1996 року були: ПСДР, ДКР та СДА. Парламентські і президентські вибори 1996 року змінили політичний ландшафт країни і привели до цілковитої зміни влади. Понад 6 років знаходження при владі І. Ілієску та його прихильників показали їх нерішучість у проведенні ринкових реформ. Вони також були звинувачені в популізмі, декларації фальшивої соціальної політики, в корупції. Тому електоральні симпатії напередодні виборів були на боці правих політичних сил.

За результатами виборів до влади прийшли опозиційні політичні партії. В Палаті депутатів розподіл місць був таким: ДКР – 122, СДА – 53, ДСУР – 25, правлячі до цього сили отримали: ПДСР – 91 мандат, ПВР – 19, ПНСР – 18, інші 13 мандатів належали невливовим партіям. Подібне співвідношення сил було і в Сенаті (ДКР – 53, СДА – 23, ДСУР – 11, правлячі ПСДР – 41, ПВР – 8, ПНСР – 7 [9]. У правлячу коаліцію ввійшли ДКР, СДА і ДСУР. Новий право-ліберальний уряд очолив мер Бухареста В. Чорбя.

В першому турі президентських виборів лідер ПДСР І. Ілієску отримав 32, 75% голосів виборців, а лідер ДКР Е. Константінеску – 28, 81%, лідер СДА П.Роман – 20, 54%. Напередодні II туру лідери ДКР і СДА підписали протокол про співробітництво і перемогу в II турі отримав Е. Константінеску, набравши 54, 41% голосів виборців [9].

Таким чином, у результаті виборів 1996 року в посткомуністичній Румунії відбулася альтернативна зміна влади. Політичний маятник

відхилився вправо. Цікавим є той факт, що в інших країнах Центрально-Східної Європи (Болгарія, Польща, Угорщина) до влади, навпаки, прийшли ліві сили (комуністи-реформатори, соціал-демократи та інші)

За період владної каденції правоцентристських партій стало зрозумілим, що їх неоліберальна політика є незрозумілою для виборця. Крім цього, в рядах правлячих структур почалася боротьба за владу. Це привело до послаблення владної коаліції. ДКР залишили всі організації, які в неї входили в 1996 році. В 1999 році її основою були НЦХДП та НЛП. Знизився рейтинг і ДПР, яка була складовою СДА.

Економічні проблеми і суперечності всередині право-ліберальної коаліції призвели її напередодні виборів 2000 р. практично до розвалу. В цей час лідери ПСДР (І. Ілієску) та націоналістичної партії «Велика Румунія» В. Тудор дійшли згоди щодо співробітництва в ході парламентських і президентських виборів 2000 року. Вибори 2000 року назвали «волевиявленням порожніх шлунків». Ліберальні реформи надзвичайно погіршили життєвий рівень румунських громадян. Ринкові реформи не були сприйняті належним чином населенням Румунії через низку соціокультурних особливостей розвитку регіону [11]. Правоцентристський альянс ДКР на чолі з Константінеску на виборах не отримав жодного депутатського мандата. Результати виборів до Палати депутатів були такі: ПСДР – 36, 57% (155 мандатів), Партія «Велика Румунія» – 19, 46% (84), ДП (П. Роман) – 7, 02 (31), НЛП – 6, 89% (30), ДСУР – 6, 79% (18) [12]. Президентом Румунії був обраний 71-річний І. Ілієску. Стрімкий ріст впливовості правих радикальних партій на початку нового тисячоліття викликав стурбованість як всередині країни, так і за її межами, оскільки за політичну силу, яку очолював В. Тудор, голосувала молодь, а опорою І. Ілієску був низькоосвічений електорат похилого віку.

Таким чином, з 2000 року в Румунії розпочинається новий політичний цикл, пов'язаний з черговою спробою втілити в життя соціал-демократичну програму суспільного устрою.

Наступні чергові парламентські і президентські вибори в Румунії відбулися 28 листопада 2004 року. За результатами виборів до палати представників потрапили: Блок СДП і Гуманістичної партії – 36, 61%, Союз Справедливості і Правди – 31, 33%, Партія «Велика Румунія» – 12, 96%, ДСУР – 6, 17% [12].

Останні вибори показали, що кількість парламентських партій у Румунії зменшилась, а політичні сили для того, щоб потрапити до парламенту, почали утворювати партійні блоки.

Охарактеризувавши еволюцію партійної системи Румунії, можна зробити такі висновки:

I. Формування партійної системи неможливо пояснити на основі якоїсь однієї теорії або на основі одного інституціонального фактора. Для такого аналізу необхідне поєднання кількох теорій.

II. Розвиток партійної системи Румунії можна поділити на такі етапи:

- 1 етап (1989 – 1992) – етап удаваної багатопартійності. Насправді ж в політичному житті домінує єдина партія – Фронт національного порятунку;
- 2 етап (1992 – 1996) – етап утворення реальної багатопартійної системи з електоральною конкуренцією і протиборством різних політичних партій і партійних програм;
- 3 етап (1996 – 2000) – утворюється двоблокова система з домінуванням правоцентристських сил;
- 4 етап (2000 – 2008) – двоблокова система з домінуванням лівоцентристських сил.

III. На різних етапах розвитку в політичній системі Румунії і в соціумі загалом домінували різні партії. На початковому етапі трансформації суспільства домінували ліві партії (до 1996 року), дещо пізніше владними стають праві політичні партії (1996 – 2000 рр.), а потім ліві сили знову беруть реванш і приходять до влади (але вже як лівоцентристські і соціал-демократичні). Це, в свою чергу, стало каталізатором розмежування на правому фланзі і утворення життєздатних правоцентристських і правих партій. Останні вибори 2004 року показали, що партійна система Румунії набуває обрисів багатопартійної двоблокової системи, де домінують дві політичні сили.

IV. Слід також виокремити і таку особливість утворення політичних партій в Румунії: всі вони мають кадровий і картельний характер. Жодна масова політична партія за цей період не була утворена.

V. Відсутність у політичному спектрі крайніх лівих сил. І, навпаки, присутність у парламенті Румунії останніх двох скликань націоналістичної партії «Велика Румунія».

VI. Політична активність угорської національної меншини дозволяє їй мати свою власну політичну силу в парламенті Румунії – політичну партію «Демократичний союз угорців Румунії».

Список використаних джерел

1. Бурдые П. Социология политики. – М., 1993. – С. 182 – 183.
2. Елисеев С. Социальные и политические размежевания, институциональные предпосылки и условия консолидации партийных систем в демократическом транзите // Политическая наука. Социально-политические размежевания и консолидация партийных систем. – М., 2004. – С. 76.
3. Центральноевропейские страны на рубеже XX – XXI веков. Аспекты общественно-политического развития. – М.: Новый хронограф, 2003. – С. 105.
4. Дюверже М. Политические партии. – М., 2002 – С. 265.
5. Яровий В. Новітня історія центральноєвропейських та балканських країн XX століття. – К.: Генеза, 2005. – С. 413.
6. Центрально-Восточная Европа во второй половине XX в. В 3-х томах. – Т. 3. Трансформации 90-х годов. Ч.2. – М.: Наука, 2002. – С. 204.
7. Центральноевропейские страны на рубеже XX – XXI веков. Аспекты общественно-политического развития. – М.: Новый хронограф, 2003. – С. 110.
8. Результати виборів у Румунії // <http://www.ipu.org/>
9. Результати виборів у Румунії // <http://www.ipu.org/>
10. Центрально-Восточная Европа во второй половине XX в. В 3-х томах. – Т. 3. Трансформации 90-х годов. Ч.2. – М.: Наука, 2002. – С. 211.
11. Власть – общество – реформы: Центральная и Юго-Восточная Европа. Вторая половина XX века. – М.: Наука, 2006. – С. 387 – 388.
12. Результати виборів у Румунії // <http://www.ipu.org/>

THE METHODOLOGICAL PROBLEM OF RESEARCH OF THE PARTY SYSTEMS IN THE TRANSITIONAL SOCIETIES (ON THE EXAMPLE OF ROMANIA)

Summary

The author of the article has considered the issues of the evolution of the party system of Romania. The topicality of this research is conditioned by the fact, that the process of evolution of the party system in Romania has not yet finished. That is why the experience of development of the party system could be used by the other states, where the transformational processes are taking place. This experience is valuable for the Ukrainian society as well. Theoretical approaches to the studying of the political parties and party systems have become the methodological foundations of the research. These approaches have been developed by the foreign and Ukrainian specialists: M.Dyverge, J.Sartori, S.Lipset, S.Roccan, O.Romaniuk, M.Prymush and others.

The author of the article has defined main factors, which had made the essential influence on the development of the party system. These are: elective system, social-political divisions in a society, peculiarities of transformational processes in the Romanian society. Much attention is paid in the article to the analyses of results of parliament elections and structuring of the parliament by its results.

METODOLOGIA CERCETĂRII EVOLUȚIEI SISTEMELOR POLITICE ÎN SOCIETĂȚILE DE TRANZIȚIE. STUDIU DE CAZ: ROMÂNIA

Rezumat

Scopul lucrării constă în crearea unui model de cercetare, cu ajutorul căruia se poate face analiza evoluției structurilor de partid, evoluție care are loc în condiții de transformare (tranziția la democrație). Scopul propus poate fi atins prin rezolvarea următoarelor obiective de cercetare:

1) descrierea principalilor factori care influențează evoluția sistemului partidelor din punct de vedere al transformărilor,

2) descrierea metodologiei de cercetarea a evoluției sistemului partidelor.

Analiza se face pe baza caracteristicilor de constituire a sistemelor partidelor din Ucraina și România. În opinia noastră, principalii factori care influențează formarea sistemului partidelor în condițiile transformărilor sunt

1) condițiile obiective care determină specificul modului de funcționare a sistemelor de partid în lumea modernă,

2) logica procesului de transformare într-o țară sau o alta,

3) alegerea formei de guvernare,

4) sistemul electoral,

5) diviziunile social-politice.

Analiză teoretică a modului de funcționare a sistemelor de partid este, desigur, incompletă, fără utilizarea indicatorilor numerici. Putem să propunem următoarea listă de indicatori pentru analiza funcționării și dezvoltării sistemelor partidelor:

1) numărul total de partide,

2) numărul partidelor influente (partide stabile, partide care au un potențial de șantaj sau potențial de coaliție),

3) indicele fracționar,

4) indicele de agregare,

5) indicii numărului efectiv de partide parlamentare și electorale,

6) indicele stabilității partidelor preferate,

7) caracteristica graficului «stânga – dreapta»

8) soarta partidelor comuniste, fasciste, protestante,

9) soarta partidelor etnice,

10) nivelul identității partidului,

11) indicele disproporționalității.

Așadar, ținând cont de indicatorii empirici și abordările teoretico – metodologice se poate face o caracterizare generală a evoluției sistemelor partidelor în condițiile transformării structurilor sociale și politice.

ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В РУМУНІЇ ТА УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Анатолій Ключкович,
Ужгород (Україна)

Важливим атрибутом сучасного демократичного суспільства є наявність розвиненої плюралістичної системи політичних партій та правової бази, що регулює їх діяльність. У контексті посткомуністичних трансформацій Румунії та України компаративний аналіз і теоретичне узагальнення досвіду політико-правового регулювання діяльності політичних партій має важливе значення для розуміння змісту перетворень та розбудови оптимальної моделі партійного розвитку.

Політико-правове регулювання передбачає тісний взаємозв'язок між правовими та політичними нормами, оскільки більшість політичних дій базується на певних правових основах, а також правові норми часто детерміновані політичними інтересами.

До основних аспектів аналізу політико-правового регулювання діяльності партій в Україні та Румунії належать:

а) визначення конституційно-правового статусу політичних партій та принципів їх діяльності;

б) регламентація внутріпартійних організаційних відносин, процедури прийняття партійних рішень;

в) порядок утворення та заборони діяльності партій, дотримання державними органами влади визначеного законом порядку;

г) регулювання фінансових аспектів партійного життя.

У рамках цієї статті автор зосередив увагу на порівняльному аналізі положень основних правових документів про партійну діяльність: Конституції України [8] та Конституції Румунії [7], а також «Закону про політичні партії» [1], «Закону про фінансування діяльності політичних партій та виборчих кампаній Румунії» [2] та Закону України «Про політичні партії в Україні» [4].

Місце та роль політичних партій в житті країни конституційно закріплені як у Румунії, так і в Україні. «Політичні партії утворюються й здійснюють свою діяльність відповідно до умов, установлених законом. Вони сприяють визначенню й прояву політичної волі громадян при повазі до національного суверенітету, територіальної цілісності, правопорядку й принципів демократії», – проголошує стаття 8 Конституції Румунії [7]. Це коротке за змістом положення є вихідною основою для формулювання широкого комплексу правових норм, що регулюють всі сторони партійної

діяльності. Більш детально розвиває положення про основи діяльності партій Румунії Закон «Про політичні партії» [1].

В Україні визначення статусу партій закріплено в ст. 36 Конституції, яка проголошує: «Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах» [8]. За Законом «Про політичні партії в Україні» (ст.2): «Політична партія – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах» [4].

У Румунії реєстрацію політичних партій виконують судові органи (ст.18 Закону «Про політичні партії»). Вважається, що реєстрація політичних партій органами незалежної судової влади, чи то суд загальної чи спеціальної юрисдикції, більш демократична, особливо у тих випадках, коли вона здійснюється не одноосібно (головою верховного суду), а колегіально, в порядку звичайного судочинства.

Українське та румунське законодавство порушує питання, пов'язані з набуттям, припиненням членства у політичних партіях, регламентує права та обов'язки членів. У партійних законах закріплюється низка загальних принципів: принцип індивідуального членства, принцип вільного та добровільного членства, принцип рівноправності членів партії та ін.

За українським і румунським законодавствами окремим категоріям громадян заборонено бути членами політичних партій. Статтею 6 Закону України «Про політичні партії в Україні» визначено, що до цього кола осіб належать судді, працівники прокуратури, органів внутрішніх справ, співробітники Служби безпеки України, військовослужбовці. Стаття 37 (п.3) Конституції Румунії зазначає: «Не можуть входити в політичні партії судді Конституційного Суду, адвокати народу, магістрати, особи, що перебувають на дійсній службі в армії, поліції, інші категорії носіїв публічних функцій, установлені органічним законом», а також «у період свого мандата Президент Румунії не може бути членом якої-небудь партії й не може здійснювати іншу публічну або приватну функцію» (ст.84) [7].

Ці обмеження викликають у нас ряд питань.

По-перше, наскільки виправданими є такі обмеження політичних прав громадян, чи обґрунтований такий розрив взаємозв'язків між державою та партіями. Чи впливають партії в Україні і Румунії на сучасному етапі вирішальним чином на всі рівні функціонування державно-владного механізму?

По-друге, в якій мірі обмеження щодо членства в партіях, встановлені в ст. 6 Закону України «Про політичні партії в Україні» та ст.37 (п.3) Конституції Румунії, співвідносяться з положеннями ст. 36 Конституції України та ст.37 (п.1) Конституції Румунії, зокрема з правом громадян на свободу об'єднання у політичні партії. Чи є таке обмеження політичних прав окремих категорій громадян в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей, що також проголошує ст. 36 Конституції України?

Законодавство Румунії також забороняє перебування в політичних партіях працівникам державних засобів масової інформації (оперативному персоналу Вільного румунського радіо і телебачення). Мета таких обмежень очевидна – гарантувати політичну нейтральність державних ЗМІ. «Проте навряд чи подібні обмеження «розумно виправдані» в демократичному суспільстві», – зазначає М.Примуш [9, с. 150-153].

Загальним обмеженням у партійному законодавстві є заборона особі перебувати більш ніж в одній політичній партії. В цьому обмеженні знаходить свій відбиток одна із кваліфікаційних ознак політичної партії, що відрізняє її від політичного руху, учасник якого може одночасно бути членом партії, яка входить до руху.

Надзвичайно важливе практичне значення має питання про регламентацію порядку припинення діяльності партій шляхом їх розпуску. Інститут заборони політичних партій переслідує подвійну мету: по-перше, захистити демократичну державу від протиправних дій недемократичних партій; по-друге, гарантувати відсутність зловживань з боку держави або окремих посадових осіб щодо окремих політичних партій.

У разі невідповідності партійної діяльності вимогам демократичного ладу та Конституції в румунському законодавстві передбачена можливість заборони партій. В Румунії закон не говорить прямо про право Конституційного суду приймати рішення про заборону політичних партій. В Конституції Румунії прийнятим є інше формулювання: Конституційний суд вирішує питання про конституційність політичних партій, тобто про те, відповідає їхня діяльність конституції чи є антиконституційною: «Партії чи організації, мета або діяльність яких спрямовані проти політичного плюралізму, принципів правової держави або проти суверенітету, цілісності чи незалежності Румунії, неконституційні» (ст. 37 Конституції Румунії). Таким чином, сама антиконституційність партії і стає ознакою правопорушення [9, с. 85-87]. Визнання Конституційним судом політичної партії антиконституційною веде до її розпуску.

Усі ці питання Конституційний суд Румунії вирішує в порядку особливої процедури, яка регламентується законом.

По-перше, визначається коло суб'єктів, які мають право звернутися до Конституційного суду з відповідним клопотанням (очільники парламенту, урядовці). Включення парламенту до числа суб'єктів, які володіють правом звернення до Конституційного суду з клопотанням про перевірку конституційності політичної партії, має важливе значення, особливо коли мова йде про парламентські партії (воно одержало досить широке законодавче визнання; крім Румунії, його передбачають закони ФРН, Болгарії, Словенії і деяких інших країн) [9].

По-друге, визначається порядок розгляду клопотання і ухвалення рішення. Такого роду справи розглядаються Конституційним судом на основі принципів змагальності та гласності.

Питання заборони партій в Україні може виникнути у разі порушення ними Конституції та інших законів України (ст. 19 Закону України «Про політичні партії в Україні»). Політична партія може бути заборонена за поданням Міністерства юстиції України чи Генерального прокурора України в судовому порядку у випадку порушення вимог щодо створення і діяльності політичних партій, встановлених Конституцією України, законами України (ст. 21 Закону України «Про політичні партії в Україні»). Зокрема, ст. 5 Закону України «Про політичні партії в Україні» забороняє діяльність партій, спрямовану на ліквідацію незалежності України, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства тощо. В Україні питання про заборону партій може виникнути й на основі значно менших порушень закону (наприклад, порушення фінансового законодавства). Тому конкретизація у законодавстві підстав для заборони партій є дуже важливою для демократичного розвитку країни.

Із зростанням ролі партій у політичній системі Україні необхідний більш жорсткий механізм заборони партій. Так, ухвалення рішення про законність, конституційність чи неконституційність дій партії повинно належати виключно конституційному суду, як це має місце в Румунії, а не судам загальної юрисдикції. Заборона партії – це крок, який може захистити демократичний лад, але не здатний ні зберегти, ні укріпити законність устрою держави.

В Україні партії знаходяться під контролем значної кількості державних органів: Міністерства юстиції, Центральної виборчої комісії та окружних виборчих комісій, Служби безпеки України, Рахункової палати, Головного контрольно-ревізійного управління України. Така кількість органів, що здійснюють контроль за діяльністю партій, вимагає чіткого визначення їх прав та обов'язків з метою запобігання порушенню прав партій та надмірного державного втручання у їхню діяльність.

Однією з важливих сфер партійного законодавства є правове регулювання фінансової діяльності політичних партій. Як в українському, так і в румунському законодавстві основними об'єктами регулювання є: джерела, з яких формується бюджет партій; фінансова діяльність партій, що пов'язана з їх участю у політичному процесі; механізм державного контролю за усією фінансовою діяльністю партій.

Фінансування політичних партій у Румунії здійснюється відповідно до «Закону про фінансування діяльності політичних партій та виборчих кампаній» [2], який чітко встановлює джерела фінансування та суми коштів, які партія може отримати з державного бюджету та від фізичних і юридичних осіб. Джерелами фінансування політичних партій у Румунії є членські внески, внески фізичних і юридичних осіб, прибутки, отримані від діяльності партії, державний бюджет.

Відповідно до румунського законодавства, немає обмеження щодо суми, яка може бути отримана за допомогою членських внесків, проте сума від одного члена партії не може перевищувати розміру 100 мінімальних заробітних плат за один рік (ст. 4).

Румунським та українським партійними законодавствами передбачена система приватних пожертвувань на користь партій як можливість для громадян фінансово підтримати виразника своїх політичних інтересів. Встановлюється перелік суб'єктів, від яких заборонено приймати пожертви. Однак українським законодавством не врегульовано низку інших питань, пов'язаних з формуванням фінансової бази партій (у тому числі порядок здійснення пожертвувань фізичними та юридичними особами, розміри таких пожертвувань тощо), оподаткуванням надходжень на користь партій.

У Румунії питання, пов'язані з приватними пожертвами на користь партій, детально регламентуються. «Закон про фінансування діяльності політичних партій та виборчих кампаній» тримає курс на регулювання пожертв для партій, які надходять як від фізичних, так і юридичних осіб. Хоча в науковців дедалі частіше виникає питання, яким чином співвідносяться пожертви від юридичних осіб з конституційною вимогою рівності, адже партії, у результаті таких внесків, розпоряджаються не тільки їх індивідуальним майном, але й коштами певних організацій [3, с. 434]. А в демократичній державі вплив на політику, за виборчим законодавством, закріплено лише за громадянами, і правовий статус партій визначає їх як об'єднання громадян, а не організацій.

Відповідно до ст. 5 «Закону про фінансування діяльності політичних партій та виборчих кампаній» внески від однієї фізичної особи не можуть перевищувати розміру 200 мінімальних зарплат на рік, від юридичної – 500. Щорічний дохід партії від внесків фізичних та юридичних осіб не

може перевищувати 0,025% від бюджету країни відповідного року (у рік виборів сума подвоюється). Якщо кошти вносить фізична або юридична особа, її дані вносяться до спеціального реєстру. За її бажанням внесок може бути анонімним, якщо сума внеску або всіх внесків не перевищує розміру 10 мінімальних заробітних плат на рік (ст.5). Джерелом фінансування діяльності політичної партії може бути міжнародна організація, членом якої є політична партія.

Кардинальним чином відрізняються підходи румунського та українського законодавця до державного фінансування партій. Так, у ст. 15 п.1-2. Закону України «Про політичні партії в Україні» заборонено фінансування партій органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також державними та комунальними підприємствами, установами та організаціями. Хоча, на нашу думку, доцільно було б у законі передбачити можливість постійної фінансової підтримки тих партій, які за результатами виборів представлені у Верховній Раді України.

Інша практика існує в Румунії, де в «Законі про фінансування діяльності політичних партій та виборчих кампаній» проголошується необхідність державного фінансування (глава 3). Політичні партії, представлені в парламенті, отримують кошти з державного бюджету. Загальна кількість коштів, необхідних для фінансування політичних партій, не може перевищувати 0,04% від річного бюджету країни (ст. 9). Спочатку між партіями розподіляється третина коштів, передбачених для фінансування партій, а решта розподіляється відповідно до парламентських мандатів (сума вираховується шляхом ділення коштів, що лишилися, на кількість всіх депутатів в парламенті) [6]. Законом встановлюються види діяльності, на які можуть бути використані кошти, отримані з державного бюджету (ст.10).

Політичні партії Румунії щорічно звітують про свою фінансову діяльність. Також Закон України «Про політичні партії в Україні» (ст.17) проголошує, що політична партія зобов'язана щорічно опубліковувати в загальнодержавному засобі масової інформації фінансовий звіт про доходи і видатки, а також звіт про майно політичної партії. Але порядок здійснення контролю за поданням звітності не прописаний. Ця проблема повинна знайти законодавче вирішення.

Таким чином, сучасне партійне законодавство України та Румунії охоплює широкий спектр питань від регламентації основ організаційної побудови партій до заборони їх діяльності. Ступінь регламентації тієї чи іншої сфери партійної діяльності має в кожній країні свої особливості, в яких відбиваються політичні реалії, специфіка діючих політичних та виборчих систем, усталені політичні традиції.

Список використаних джерел

1. Legea nr. 14/2003 a partidelor politice // Monitorul Oficial. – 2003. – Nr. 25 (17 ianuarie). – Режим доступу : http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/14_2003.php
2. Legea nr. 43/2003 privind finantarea activitatii partidelor politice si a campaniilor electorale // Monitorul Oficial. – 2003. – Nr. 54 (30 ianuarie) – Режим доступу : http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/43_2003.php
3. Morlok M. Was kümmern den Staat die Parteifinzenzen? Leitlinien einer Verfassungstheorie der Parteienfinanzierung / M. Morlok // Jahrbuch der Heinrich-Heine-Universität Dusseldorf. – 2002. – S. 427-437.
4. Закон України «Про політичні партії в Україні» // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 23. – Ст. 118.
5. Закон України «Про об'єднання громадян» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 504.
6. Інформація про корупцію в політичних партіях, фінансування політичних партій, стан реалізації Конвенції про корупцію у цивільних справах в країнах-членах, про рішення GRECO (міжнародний досвід). – Режим доступу: http://www.legalreform.gov.ua/docs/11-05-2007_11-18_polititchni_partiji.doc
7. Конституція Румунії от 21 ноября 1991 г. – Режим доступу: <http://ekvator.ucoz.ru/00002/ROM/Page-1.html>
8. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К. : Українська правнича фундація, 1996. – 50 с.
9. Примуш М. В. Політико-правове регулювання діяльності політичних партій / Микола Васильович Примуш. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 338 с.

POLITICAL AND LEGAL CONTROL OF THE ACTIVITY OF PARTIES IN ROMANIA AND UKRAINE: COMPARATIVE ANALYSIS

Summary

The article deals with the political and legal basis of the activity of parties in modern Romania and Ukraine. The comparison of some principles of Romanian and Ukrainian party legislation in connection with their founding and banning of their activity, inter-party relationships, the financing of parties, etc. is given.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ ІНТЕГРАЦІЇ РУМУНІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО ПРОСТОРУ

Віорел Котик,
Київ (Україна)

Напершому етапі становлення засад посткомуністичної державності на просторі колишнього Варшавського договору спостерігалася помітна відмінність у рівнях політичної свідомості та активності громадянського суспільства. Потужний потенціал дисидентського антикомуністичного руху, який вийшов з підпілля, вплинув на формування громадської думки в Чехії, Польщі та Угорщині і зумовив однозначну орієнтацію цих країн на інтеграцію до європейського та євроатлантичного співтовариства. Натомість у Румунії ситуація була дещо відмінною. Перший президент постсоціалістичної Румунії Іон Ілієску відзначав, що «... режим Чаушеску не лише знищив політичну опозицію всередині системи, але й повністю паралізував ресурси громадянського суспільства, завадив розвитку тих паростків нового життя, які були б здатними підготувати суспільство до післяреволюційних перемін» [1].

У той час як Варшава, Прага і Будапешт робили конкретні внутрішні та зовнішні політико-дипломатичні кроки задля приєднання своїх країн до НАТО та ЄС, в Румунії наростали націоналістичні настрої довкола ідеї відродження «Великої Румунії» (у тому числі і в територіальному розумінні), загострювалися внутрішні міжетнічні протиріччя, значної втрати зазнав міжнародний імідж Румунії через неадекватну поведінку деяких її громадян у Західній Європі. Загалом, внутрішня та зовнішня політична ситуація для Румунії склалася таким чином, що західноєвропейські столиці з пересторогою висловлювалися щодо «інтеграції» Румунії до європейського простору.

Зміни, які відбулися на бухарестському владному олімпі наприкінці 1996 року, викликали відчайдушні спроби нових властей нівелювати відставання і домогтися вступу до НАТО у першій же хвилі його розширення. Однак навіть укладення політичних договорів з «найбільш проблемними» сусідами не змогло розвіяти шлейф недовіри, яку було посяно в колах європейського та євроатлантичного істеблішменту.

Разом з тим, подальші процеси розширення простору європейської та євроатлантичної спільноти на східному напрямі створили сприятливу кон'юнктуру для Румунії у контексті реалізації нею зовнішньополітичних

пріоритетів – вступу до НАТО та ЄС. Цілей, які були беззастережно підтримані усіма румунськими політичними партіями та громадянським суспільством. З цією метою Бухарест створив відповідні інституційні та конституційні передумови для впровадження інтеграційних заходів. Зокрема, у 2001 році було засновано міністерство європейської інтеграції, а у 2003-му – прийнято нову Конституцію, в якій окремі положення регламентують як процес інтеграції, так, власне, і саме членство Румунії в НАТО та ЄС.

Основний закон Румунії від 1991 року [2] не містив у собі жодних згадок про європейські чи євроатлантичні інтеграційні наміри Румунії. Фактично лише кілька статей торкалися принципів зовнішньої політики та взаємовідносин між внутрішнім румунським законодавством та міжнародним правом. Зокрема, у статті 10 Румунія проголошувала курс на «мирні» стосунки та відносини добросусідства з усіма державами на основі «*принципів та норм міжнародного права*». Деяке уточнення субординації між внутрішніми законами і актами міжнародного права знаходимо у статті 11, в якій румунська держава зобов'язується «*точно і добросовісно*» виконувати свої міжнародні ангажменти, а також визнавати частиною свого внутрішнього законодавства ратифіковані парламентом міжнародні договори.

У 2003 році, коли перспектива приєднання Румунії до НАТО набирала дедалі конкретніших обрисів, що, природно, підвищувало шанс успішного провадження курсу на вступ до ЄС, виникла необхідність реформування чинної конституції, зокрема й у контексті проголошених керівництвом країни європейських та євроатлантичних інтеграційних пріоритетів.

У положеннях нової редакції Конституції від 2003 року [3] було враховано найбільш адаптовані стандарти як традиційного європейського конституційного права, так і досвід деяких країн-фаворитів євроінтеграційних перегонів. З метою створення належних конституційних рамок для просування процесів інтеграції Румунії до європейських та євроатлантичних структур, до основного закону було внесено низку нових статей, а також підсилено окремі положення чинного конституційного поля актуалізованими формулюваннями, які покликані були відповідати нормам сучасного конституційного права.

Виборче право. Стаття 16 пункт 3 дозволяє румунським громадянам з подвійним громадянством обіймати державні цивільні та військові посади, а пункт 4 надає громадянам ЄС право обирати та бути обраними до місцевих органів влади, але за умови приєднання Румунії до ЄС та дотримання норм румунського законодавства. Ці нововведення мають подвійний підтекст. З одного боку, у такий спосіб

було задоволено давні вимоги румунських дисидентів, котрі, повернувши румунське громадянство, не бажали втрачати громадянство тих країн, в яких свого часу вони знайшли притулок. А з іншого, Бухарест продемонстрував готовність дотримуватися статті 19 Римського договору про створення Європейського Співтовариства, а також Директиви Ради ЄС №80/1994, згідно з якими громадяни Співтовариства можуть обирати та бути обраними на місцевих виборах в країні Євросоюзу, в якій вони проживають, на рівні з громадянами цієї країни. Окрім цього, стаття 38 гарантує представництво Румунії у вищому законодавчому органі ЄС, а також створює конституційні передумови для внесення відповідних змін і доповнень до закону про вибори з тим, щоб забезпечити участь у виборах до Європарламенту як румунських громадян, так і громадян країн-членів ЄС, які проживають у Румунії.

Екстрадиція. Потужні міграційні потоки, які ринули на простір Західної Європи після падіння «залізної завіси», надали гострої актуальності питанням екстрадиції нелегальних мігрантів і транскордонних правопорушників. Ця проблема набула для Бухареста особливого значення, оскільки Румунія повинна була боротися не лише з транзитними нелегалами, але й «фільтрувати» виїзд власних громадян, які відіграють не останню роль у підвищенні криміногенної ситуації у країнах ЄС. З цією метою до статті 19 було внесено абзац, яким передбачено можливість екстрадиції румунських громадян *«на основі міжнародних конвенцій і за умови дотримання законодавства та взаємності»*. Таким чином, це конституційне положення внесло важливу зміну до внутрішньої карної політики Румунії, яка у 1997 році висловила певні застереження з нагоди ратифікації Європейської конвенції екстрадиції.

Права людини. Закріплений у ст. 20 принцип первинності міжнародного права з питань прав людини може бути скасований згаданої норми у разі, якщо румунська *«конституція або внутрішні закони містять більш сприятливі положення»*.

На перший погляд синтагма *«більш сприятливі»* спрямована на краще дотримання прав людини. Тобто, якщо внутрішнє законодавство держави захищає і забезпечує права людини у кращий спосіб, аніж це виписано у загальноприйнятих міжнародних конвенціях, то застосування принципу верховенства міжнародного права стало б дискримінаційним актом стосовно громадян цієї держави. Проте у країнах з підвищеним ризиком етнопатристичної турбулентності таке формулювання може спричинити появу конфліктної ситуації через вірогідність його подвійного тлумачення.

Для Румунії таким ризиком може стати давня суперечка між угорською етнічною групою та центральною владою і титульною нацією

стосовно питання відновлення угорської територіальної автономії [4]. При цьому представники угорської меншини посилаються на відповідність їх прагнень загальноприйнятим нормам міжнародного права, а центральна влада – на невідповідність цих вимог внутрішньому законодавству, оскільки Румунія, відповідно до Конституції, є унітарною державою. (Згідно з конституцією Румунії 1952 року [5], в Румунії існувала Угорська автономна область, проте в наступній конституції 1965 року ця адміністративно-територіальна одиниця вже не згадується).

Право іноземців на земельну власність. Дискримінаційне ставлення до іноземців чи апатридів щодо надбання ними у приватну власність землі існувало з самого початку заснування румунської держави. Зокрема, у першій конституції від 1866 року [6] усім іноземцям гарантувався захист їх *«майна взагалі»* (стаття 11), а в конституції від 1923 року [7] (ст.11) було прописано, що *«лише румуни»* мають право на *«сільську нерухомість»*, а іноземці – *«лише на вартість такої нерухомості»*. Ця остання синтагма зберігалася й у наступних румунських конституціях, окрім основного закону країни соціалістичної доби.

Однак, з огляду на імовірність входження Румунії до ЄС, Бухарест суттєво переглянув свої «традиційні» підходи. Зокрема, статтю (№44) названо «Право на приватну власність» замість «Захист приватної власності», як це було у попередній конституції. А найбільш важливим доповненням став пункт 2, в якому було легітимізоване право іноземців та апатридів *«на приватну власність на землю»*. Проте цей дозвіл обумовлено вступом Румунії до ЄС і дотриманням принципу взаємності, органічних законів та легітимної спадковості.

Оскільки у згаданому вище пункті 2 йдеться не лише про надання *«захисту»*, але й *«гарантій»* на право приватної власності, то цілком логічною стала нова конституційна норма, якою забороняється націоналізація або будь-які інші заходи примусового набуття статусу державної власності майном приватних власників на основі їх *«соціальної, етнічної, релігійної або політичної належності чи іншого виду дискримінації»* (пункт 4 стаття 44).

Збройні сили. Суттєві зміни відбулися у конституційному праві Румунії щодо визначення діапазону дій збройних сил держави та умов перебування на румунській території іноземних військових формувань. Зокрема, до пункту 1 статті 118 внесено додаткове положення про можливість залучення румунської армії *«до колективної оборони в системі військових альянсів та участі у заходах з підтримки чи відновлення миру»*. На розвиток цієї конституційної норми в останньому, п'ятому пункті статті 118 констатується, що іноземні військові підрозділи мають право на *«входження, дислокацію, здійснення операцій чи перетин»*

території Румунії, але лише за умови дотримання *«закону чи міжнародних договорів, учасницею яких є Румунія»*.

Фактично згадані вище зміни і доповнення як до статті 118 «Про збройні сили», так і до наступної статті 119 «Про Вищу раду оборони країни» було впроваджено для надання конституційного забезпечення зобов'язанням, які у перспективі мала б взяти на себе Румунія як член НАТО.

Економіка і фінанси. Конституційні засади економічно-фінансового порядку також зазнали певного вирівнювання до норм європейського співтовариства. Якщо у попередній конституції у пункті 1 статті 134 констатувався лише ринковий характер економіки Румунії, то у новій редакції (стаття 135) це положення підсилено загальноприйнятими принципами про *«вільну ініціативу та конкуренцію»*. На думку румунських юристів, таке доповнення сприятиме досягненню національної економікою функціональності та конкурентоспроможності в умовах вступу країни до ЄС [8].

Окрім цього, пункт 2 статті 137 передбачає, у разі приєднання Румунії до ЄС, можливість заміни румунського лея на монету Євросоюзу.

Зазначені вище зміни та доповнення до нової редакції конституції Румунії охопили, в інтеграційному контексті, майже усі сфери суспільного життя країни. Проте румунський законодавець визнав за доцільне внести до основного закону держави ще й окрему главу під назвою «Євроатлантична інтеграція». Оскільки її суть та зміст можуть викликати певний інтерес і в Україні, подаємо у повному обсязі неофіційний переклад тексту згаданої глави.

Глава VI

Євроатлантична інтеграція

Стаття 148

Інтеграція до Європейського Союзу

(1) Приєднання Румунії до установчих договорів Європейського Союзу з метою передачі певної частини власної компетенції інституціям Співтовариства, а також спільного виконання з іншими країнами-членами компетенції, передбаченої цими договорами, здійснюється через закон, прийнятий більшістю у дві третини від числа депутатів та сенаторів на спільному засіданні Палати Депутатів та Сенату.

(2) В результаті приєднання положення установчих договорів Європейського Союзу, а також інші правила Співтовариства, що носять обов'язковий характер, є пріоритетними стосовно несумісних положень внутрішніх законів, але з дотриманням засад акту про приєднання.

(3) Передбачене у пунктах (1) і (2) застосовується, відповідно, і щодо приєднання до актів з ревізування установчих договорів Європейського Союзу.

(4) Парламент, Президент Румунії, Уряд та судова влада гарантують приведення до виконання зобов'язань, які випливають з акту приєднання та передбаченого у пункті (2).

(5) Уряд передає обом Палатам Парламенту проекти актів обов'язкового характеру до того, як вони будуть піддані затвердженню інституціями Європейського Союзу.

Стаття 149

Приєднання до Північноатлантичного Договору

Приєднання Румунії до Північноатлантичного Договору здійснюється через закон, прийнятий більшістю у дві третини від числа депутатів та сенаторів на спільному засіданні Палати Депутатів та Сенату.

Зазначена глава має базатофункціональну мету, яка полягає у:

- визначенні конституційних процедур щодо затвердження акту вступу країни до Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу;
- легітимізації згоди румунської держави на передачу певної частини своєї компетенції до кола повноважень інституцій Співтовариства;
- регламентації питань субституції внутрішнього законодавства правовим документам Європейського Союзу;
- наданні конституційних гарантій щодо виконання Румунією своїх європейських та євроатлантичних зобов'язань;
- кореляції процесу проходження внутрішньодержавних процедур законодавчими документами, які згодом будуть затверджені інституціями ЄС.

У більшості постсоціалістичних країн конституційне забезпечення інтеграційних процесів від статусу кандидата до повноправного членства в НАТО та ЄС не було закріплено спеціальними конституційними положеннями. Однак це не завадило успішному законодавчому оформленню як започаткування і провадження, так і завершення інтеграційних процесів такими країнами, як Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Словенія, Угорщина та Чехія [9].

Водночас деяка конкретизація інтеграційних аспектів спостерігається у польській конституції. Зокрема, стаття 90 основного закону Республіки Польща прописує, окрім іншого, і право держави *«передати міжнародній організації чи міжнародному органу компетенцію органів державної влади з певних питань»*.

Близькими до румунських виявилися підходи словацьких законодавців. У конституції СР вміщено статтю 7, яка передбачає можливість приєднання країни до міжнародних союзів та організацій. Словаччина, згідно з пунктом 1 згаданої вище статті, *«може вступити до державного союзу з іншими державами»*, а пункт 2 констатує можливість *«передачі частини своїх прав за міжнародним договором ... Європейському співтовариству та Європейському Союзу.»* При цьому відзначається *«пріоритет»* обов'язкових правових актів ЄС по відношенню до внутрішнього словацького законодавства. Пункт 3 цієї ж статті проголошує таке: *«Словацька Республіка з метою збереження миру, безпеки і демократичного порядку на умовах, встановлених міжнародним договором, може вступити до організації взаємної колективної безпеки.»*

Отже, фактично лише Румунія та, значною мірою, Словаччина пішли шляхом конкретної номінації ЄС та НАТО у своїх основних законах, вмістивши до них окремі статті щодо інтеграції країни до цих міжнародних інституцій.

Зважаючи на фактичну відсутність у середовищі румунських політичних сил та громадянського суспільства альтернативних проєктів чи навіть точок зору стосовно інтеграції країни до європейської та євроатлантичної спільноти, румунські законодавці не знайшли за доцільне вносити до процедури легітимізації актів приєднання держави до ЄС та НАТО таку форму волевиявлення народної думки, як референдум. Хоча стаття 90 конституції Румунії передбачає можливість проведення плебісциту з питань, *«які становлять національний інтерес.»*

Згідно з румунським конституційним правом, для узаконення вступу країни до міжнародних організацій достатньо дотриматися стандартної конституційної процедури. Зокрема пункту 1 статті 91, у відповідності до якого президент країни *«укладає від імені Румунії міжнародні договори, переговори з яких було проведено Урядом, і подає їх на ратифікацію до Парламенту.»* Однак у випадку з інтеграцією до ЄС та НАТО в румунській конституції (п. 1 ст.148 та ст.149) дається ще й уточнення про те, що законодавчий акт про вступ країни до цих структур приймається на *«спільному засіданні»* Палати Депутатів та Сенату *«більшістю у дві третини від числа депутатів та сенаторів»*. Відповідно до п. 2 статті 11, такого роду документ набуває статусу *«частини внутрішнього законодавства.»*

Інтеграція держави до міжнародних організацій тягне за собою і певні втрати суверенності. Еволюція цього питання в рамках ЄС має загалом позитивну практику дотримання гармонійності між засадами суверенітету країни-члена та повноваженнями Співтовариства. Юридичне визначення рамок переданих співтовариству повноважень дещо різниться у термінології і може бути умовно поділене на три групи. До першої з

них слід віднести конституційне законодавство країн, які *«передають»* чи *«делегують»* Співтовариству певну частину своїх суверенних *«повноважень»*, *«прав»* або *«компетенцій»*. Такий підхід відстежується в основних законах Франції, ФРН, Бельгії, Данії, Іспанії, Португалії, Польщі, Румунії. Інша група країн виявляє згоду на *«обмеження суверенітету»*, як це зазначено у статті 11 конституції Італії чи *«обмеження у галузі здійснення національного суверенітету»* – стаття 28 основного закону Греції. Третю групу становлять держави, які більш широко формулюють тезу про передачу Співтовариству своїх суверенних повноважень. Зокрема, конституція Швеції передбачає *«передачу повноважень у сфері законодавчої та виконавчої влади»*, а Люксембургу та Нідерландів – трансфер повноважень та функцій *«законодавчої, виконавчої та судової влади.»*

Загалом дотримання принципу субсидіарності у розподілі компетенції між інституціями співтовариства, з одного боку, та його учасниками, з іншого, в цілому знаходять в ЄС потрібний консенсус. Проте дискусії навколо цього делікатного питання тривають і частіш за усе порушуються, як правило, у країнах-кандидатах, які цілком природно побоюються ймовірних наслідків від обмеження суверенітету держави у зв'язку з її вступом до ЄС. Не уникнула ця проблема і румунської громадськості. З цього приводу було розповсюджено коментар Конституційного Суду Румунії, який, в основному, зумів мінімізувати стурбованість громадської думки. У тлумаченні КС Румунії було наголошено, що акт приєднання країни до ЄС не є одностороннім рухом передачі суверенних повноважень, оскільки Румунія користуватиметься спільно і рівноправно й тими повноваженнями, які були делеговані Євросоюзу іншими країнами-членами.

Ряд фахівців з конституційного права відзначили також певну недосконалість окремих положень румунського основного закону у плані визначення механізмів врегулювання випадків можливої неконституційності окремих міжнародних договорів, до яких Румунія має приєднатися.

Зокрема, увага приверталася до статті 11 (пункт 3), в якій йдеться про те, що у разі, *«якщо договір, учасником якого має стати Румунія, містить положення, які суперечать Конституції, його ратифікація можлива лише після ревізування Конституції»*. Задля уникнення можливої колізії та надання оперативності у врегулюванні цієї конституційної норми, до статті 146 про Конституційний суд було внесено додаткове положення, згідно з яким КС має право виносити свій вердикт щодо конституційності міжнародних договорів чи угод *«на запит одного з голів палат парламенту чи групи парламентарів у кількості щонайменше 50 осіб депутатів чи 25 осіб сенаторів»*.

Незважаючи на згадані вище застереження, у новій редакції Конституції Румунії загалом досягнуто відповідності її основних засад конститутивним документам обов'язкового характеру ЄС, що представляє собою важливий політичний та юридично-правовий прорив офіційного Бухареста на шляху інтеграції держави до європейського та євроатлантичного простору.

Імплементациєю до основного закону держави положень про її інтеграцію до ЄС та НАТО була конституційно зміцнена монолітність позиції румунського громадянського суспільства в тому, що в Румунії не існує юридично-правових пересторог, які могли б бути протиставленими інтеграційним цілям.

З іншого боку, якщо зважити на те, що серед постсоціалістичних країн саме Румунії довелося пройти шлях найбільш тернистого європейського та євроатлантичного сходження, то факт внесення до румунської конституції конкретних формулювань щодо інтеграції країни до ЄС та НАТО мали на меті продемонструвати Брюсселю однозначність і незворотність європейського вибору румунського суспільства. Що згодом і було успішно доведено – у 2004 році Румунія офіційно приєдналася до НАТО, а у 2007 році – до ЄС.

У своєму інтеграційному просуванні Румунії довелося, власне, як і усім іншим учасникам євроінтеграційних перегонів, долати безліч внутрішніх та зовнішніх перешкод політичного, економічного, правового, етнічного, соціального та іншого характеру. Проте румунський шлях до європейського та євроатлантичного простору мав і свою, національну специфіку, яка була продемонстрована безпрецедентною єдністю суспільно-громадської думки щодо необхідності приєднання країни до НАТО та ЄС [10]. Ці стратегічні цілі були беззастережно підтримані усіма політичними силами та урядовцями, інтелектуалами та духовенством, силовими структурами та громадськими організаціями, національними меншинами та румунською діаспорою, молоддю та людьми старшого покоління, сільським і міським населенням незалежно від регіону проживання і, особливо, засобами масової інформації. З досягненням цієї національної мети румунське суспільство пов'язувало свої сподівання на інтеграцію країни до простору, на якому панують принципи верховенства права і демократії, гарантованої безпеки як для кожної особи, так і держави в цілому, ефективної ринкової економіки як джерела достатку та соціальної стабільності.

Європейські та євроатлантичні інтеграційні процеси, які відбулися в румунській державі, не спричинили ідеологічних, соціальних, міжетнічних, міжконфесійних чи міжрегіональних протистоянь у румунському суспільстві. Швидше навпаки, чим глибше занурювалася

країна у вир інтеграційних перегонів, тим чіткіше спостерігалися такі явища, як, з одного боку, мінімізація впливу на суспільні відносини раніше активних дестабілізуючих факторів, а з іншого – очевидне зростання об'єднавчої ролі євроінтеграційної ідеї у процесі формування громадянської консолідованості румунського народу, підтягування його суспільно-політичної культури до рівня стандартів європейської спільноти.

Таким чином, євроінтеграційні положення основного закону Румунії від 2003 року зіграли свою позитивну історичну роль для румунської держави, створивши самодостатнє юридично-правове тло задля впровадження комплексу політичних, економічних, правових та соціальних реформ, які необхідні були для успішної реалізації румунським суспільством своїх європейських та євроатлантичних інтеграційних устремлінь.

Список використаних джерел

1. И.Илиеску. Румыния – возрождение надежды. – М.: Логос, 2002. – С.16.
2. Constitutia Romaniei 1991, «Monitorul Oficial», Bucuresti, 1991
3. Constitutia Romaniei 2003, електронна версія – www.presidency.ro
4. Revista romana de drept international, Bucuresti, 1/X-XII/2003, стр. 208-239
5. Constitutiile Romaniei (1866, 1923, 1938, 1948, 1952, 1965), електронна версія – www.dscllex.ro
6. Idem.
7. Idem.
8. M.Constantinescu, I.Muraru, A.Iorgovan «Revizuirea Constitutiei Romaniei», «Rosetti», Bucuresti, 2003, стр. 131-133
9. Конституции стран мира. – Режим доступу: www.constitution.garant.ru/
10. Moldova, Romania, Ucraina: Integrarea in structurile europene, «Perspectiva», Chisinau, 2000, стр. 37

ASIGURAREA CONSTITUȚIONALĂ A PROCESELOR DE INTEGRARE A ROMÂNIEI ÎN SPAȚIUL EUROPEAN ȘI EURO – ANTANTIC

Rezumat

Punerea în aplicare de către oricare stat a unui curs spre integrarea europeană și euro-atlantică necesită implementarea perseverență și consecvență a reformelor fundamentale în toate sferele vieții civile.

Cu toate acestea, punerea în aplicare cu succes a acestor procese este imposibilă fără un sprijin juridic adecvat. În acest context, un interes considerabil îl are practica legislativă din România, care la timp și, cel mai important, cu multă eficiență a pus în aplicare toate modificările constituționale necesare.

Valoarea experienței constituționale din România în acest domeniu constă în faptul că în prevederile Legii fundamentale a României s-au luat în considerare atât avantajele, cât și dezavantajele care au apărut în timpul implementării proceselor de integrare a altor țări.

În același timp, legiuitorul român a adaptat cu abilitate normele cele mai actuale de drept constituțional, în vederea reglementării problemelor sensibile din punct de vedere constituțional, cum ar fi: dreptul de vot al cetățenilor cu dublă cetățenie, migrația și extrădarea, dreptul străinilor de a deține terenuri, libera inițiativă și concurență, împărțirea competențelor între organele de conducere naționale și comunitare

Totuși, cel mai important rezultat al reformei constituționale în România este că, în contextul declarării planurilor de integrare europeană și euro-atlantică, a devenit evident efectul politic al acesteia. Pe de o parte, pentru Bruxelles și cancelariile guvernamentale vestice a fost demonstrat faptul că România este pregătită nu numai să folosească sloganul declarativ privind dorința de integrare, ci să și adopte acte normative fundamentale, care să întărească aceste obiective pe baza prevederilor constituționale. Iar pe de altă parte, legea de bază a României a consolidat unitatea societății civile românești în eforturile sale de a realiza integrarea țării în spațiul UE și NATO.

Făcând o analiză comparativă a dispozițiilor relevante din legile de bază ale unor state, atât ale comunităților europene și euro-atlantice inițiale, cât și a celor nou-venite, autorul ajunge la concluzia că practica legislativă românească de consolidare a procesului de integrare este una dintre cele mai semnificative din punct de vedere al clarității definirii priorităților și a modalității de realizare a acestora.

Așa cum menționează studiul, experiența românească privind integrarea, în special în sfera legislativă, poate fi utilă și instructivă pentru acele țări care au ales cursul spre integrarea europeană și euro-atlantică.

ЦЕРКОВНІ ЗВ'ЯЗКИ ЗАКАРПАТТЯ З РУМУНІЄЮ ТА МОЛДОВОЮ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Юрій Данилець,

Ужгород (Україна)

Перші письмові згадки про релігійні зв'язки між населенням Закарпаття та румунами Молдавії та Волощини сягають XIV ст. За словами архімандрита Василя (Проніна), у 1371 р. Людовік Великий отримав від Константинопольського патріарха окремого митрополита для Галича. До юрисдикції митрополита Антонія входили русини в Польщі і Північній Угорщині та румуни в Північній Угорщині та Молдавії¹.

Історія православної церкви в Румунії у своєму розвитку мала певну специфіку. Головна причина цих особливостей полягає у політичному розвитку держави. Історична територія Румунії поділяється на три області: на півдні – Валахія, на сході – Молдова, на північному-заході – Трансильванія. Наприкінці VIII ст. Валахія ввійшла до складу Першого Болгарського царства. Близько 1324 р. Валахія стала незалежною державою. У 1359 р. валаський воєвода Миколай Олександр I домігся від Константинополя створення митрополії². До XVIII ст. церква зберігала лише номінальну залежність від патріарха. На початку XV ст. Валахія потрапила в васальну залежність від Османської Туреччини.

Після повалення монголо-татарського іга у 1359 р. виникло незалежне Молдавське князівство. До його складу ввійшла також Буковина. У 1386 р. Константинопольський патріарх заснував для цих територій окрему митрополію. Молдавська митрополія поділялася на дві єпископства: Акерманське та Сочавське. Безпосередній вплив на створення Молдавської митрополії здійснив брат князя Федора Корятовича – Юрій. У 1456 р. Молдавія визнала васальну залежність від Туреччини.

Незважаючи на залежність від турків, православна церква у Молдавії та Валахії добре розвивалася. За духовенством залишилися церковні маєтки, дозволялося вести незалежну релігійну політику тощо.

Головну роль у поширенні православ'я на Мараморощині відіграв Грушевський монастир на честь Архістратига Михаїла. Залишається

¹ Василий (Пронин), архимандрит. История православной церкви на Закарпатье. – К.: Филология, 2005. – С. 101.

² Скурат К. История православных поместных церквей: Учебное пособие. В 2 т. – Москва: Русские огни, 1994. – Т. 1. – С. 181.

відкритим питання, коли саме постала ця обитель. Історик XIX ст. Юрій Жаткович пише, що грушевські монахи скаржилися угорському королю Бейлі IV (1215-1270) на втрату всіх грамот після нападу татар³.

Після відходу воеводи Богдана з Марамороша угорський король Людовік розділив його землеволодіння між Балком, Драгом, Іваном та іншими. Згадані воеводи були покровителями православної церкви та взяли під свою опіку монастир у Грушеві. Через юрисдикційні суперечки на Закарпатті у 1391 р. румунські воеводи Балиця та Драг звернулися до константинопольського патріарха Антонія з проханням про надання Грушевському монастирю право ставропігії. Патріарх видав грамоту, згідно з якою грушевського ігумена Пахомія було призначено екзархом константинопольської патріархії. На думку румунського дослідника І. Попа, настоятель монастиря «стал єпископом Марамуреша, Берега, Угочи, Сэтмара, северной части Кришаны и Трансильвани»⁴. Румунські воеводи заснували також православний монастир у Білій Церкві. Про це свідчить запис у «Списании обителей Мараморошских»: «Отдавна роздана есть от некоего Драгомира и сестры его Уйлицы».

У 1414 р. сини Балиці – Дмитро та Олександр видали ще одну грамоту грушівським монахам. Документ написано церковнослов'янською мовою, з безпосереднім впливом румунської мови та закарпатського діалекту. Воеводи підтвердили дарування своїх попередників та передали у володіння ченців ще три села⁵.

У західній частині Закарпаття формується другий центр єпархіальної влади – Мукачівський монастир. У середині XV ст. в Мукачеві згадується пресвітер Лука, який міг виконувати єпископські функції, підпорядковуючись сербському митрополиту. У 1491 р. в Мукачеві вже перебував єпископ Іоанн, що прагнув поширити свій вплив на всю територію краю⁶.

У XV ст. православні громади Закарпаття переходять у підпорядкування сербського митрополита.

Треба погодитися з думкою О.Петрова та Василя (Проніна), що між православною церквою Закарпаття, Румунії, Молдавії та Валахії було багато спільного. Ця схожість виражалася інколи в

³ Жаткович Ю. *Этнографический почерк угро-руских* // Мазурок О. Юрій Жаткович як історик та етнограф. – Ужгород, УЖНУ, 2001. – С. 168.

⁴ История Румынии. Под ред. Поп И.А., Болован И. – М., 2005. – С. 228.

⁵ Василий (Пронин), архимандрит. История православной церкви на Закарпатье. – К.: Филокалия, 2005. – С. 134.

⁶ Данилець Ю. З історії нашої єпархії. Короткий історичний нарис // Православний літопис. – 2008. – №1. – С. 14.

єдиній юрисдикції від Галицького митрополита, від Альба-Юлії або Сучавського архієрея. Ердельська православна церква використовувала також церковнослов'янську мову. Як у Румунській православній церкві, так і в закарпатській, довгий час не було жодного місцевшанованого, канонізованого святого. Лише у 1403 р. до Сучави були перенесені мощі Іоана Сучавського. Ця святиня була центром для паломників із Закарпаття та Румунії. Тривалий час обидві православні церкви боролися за чистоту східного обряду та протистояли поширенню унії.

Після прийняття Ужгородської унії у 1646 р. ситуація на Закарпатті докорінно змінилася. Створюються два антагоністичні табори – уніати та православні, які прагнуть мати своїх єпископів. Після смерті мукачівського єпископа Василя Тарасовича його наступником став Перо Парфеній. Його обрання на єпископську кафедру слід відносити до 1648 р. У 1651 р. він їде до Трансильванії, де приймає хіротонію від трьох православних архієреїв – Стефана (Симоновича), архієпископа Трансильванського Белграду, Савви, єпископа Бистрицького та Григорія із Молдавії⁷. Таким чином, будучи уніатом, Парфеній прийняв висвячення від православних владик.

У 1654 р. на противагу Парфенію, православні обрали єпископом Іоаннікія Зейкана. Він був рукоположений у Молдавії, в м. Ясси. У 1687 р. в православні архієреї був висвячений Мефодій. Його хіротонія відбулася у Стрию від Молдавського митрополита Досифея. Черговим єпископом Марамороським був Йосиф Стойка. У 1690 р. він поїхав до Сучави, де митрополит Досифій звершив над ним хіротонію⁸. Стойка іменувався єпископом Марамороським, екзархом ставропігії Цареградської. Очевидно, його юрисдикція поширювалася й на значну частину Румунії. Єпископ Стойка видавав грамоти на церковнослов'янській та румунській мовах. Румунська православна церква канонізувала цього подвижника у 2003 р.

Останнім православним єпископом Марамороським, який отримав висвячення в Молдавії, був Досифей Федорович. Він також прийняв хіротонію від сучавського митрополита та іменувався архієпископом Марамороським, адміністратором митрополії Молдавської. Після його смерті у 1735 р. лінія православних єпископів на Закарпатті припинилася.

Аналізуючи особовий склад марамороських монастирів у XVIII ст., зустрічаємо чимало румунських прізвищ.

⁷ Василий (Пронин), архимандрит. История православной церкви на Закарпатье. – К.: Филокалия, 2005. – С. 219.

⁸ Монич О. Марамороські святителі // Православний літопис. – 2008. – №2. – С. 13.

Спроба відновлення православ'я в Трансильванії та Мараморошині відноситься до 1761 р. На чолі православного руху став монах Софроній. Дослідники вважають, що він був румуном із села Чіоара. Історик І. Дулішкович писав, що Софроній був молдавським ченцем. На Мараморошині його представником був священник Іоанн Маринець. Влада жорстоко переслідувала православний рух. Софроній, уникаючи арешту, перейшов в Мунтенію, в монастир Арджеш. Потім він був архимандритом у монастирі Куртеа-де-Арджеш⁹.

З поширенням унії зв'язки між православними Закарпаття, Румунії та Молдавії припинилися аж до початку ХХ ст. У той час серед закарпатських греко-католиків розпочався православний рух, що мав аналоги й у сусідніх румунських селах. Наприклад, у 1900 р. мадяризація та надмірні зловживання греко-католицького духовенства викликали перехід у православ'я жителів села Сечел під проводом Івана Магдеу. Цей рух підтримував протопоп Теодор Герман із Деже в Ерделі. У 1901р. селяни отримали православного священника Григорія Кречунаша, який освятив молитовний будинок. У 1903 р. православний рух поширився й в с. Драгомирешти¹⁰.

Під час перебування на Закарпатті румунських військ у 1918р. представники православних громад краю проводили переговори з Румунською православною церквою про перехід до її складу. Згідно з виявленими нами документами, керівництво Румунської церкви обіцяло заснувати в Мараморош-Сиготі православний вікаріат.

З 1921 р. православні громади на Підкарпатській Русі знаходилися у складі Сербської православної церкви. У 1939 р. вся територія краю була окупована Угорщиною. Угорський уряд вислав сербського єпископа Володимира Раїча та зробив за можливе призначення адміністратором протосингела Михайла Попова. Згідно з Віденським арбітражем від 30 серпня 1940 р., до Угорщини перейшла північна частина Трансильванії. Населення цієї території становило близько 2667 тис. чол., в основному православних румунів¹¹. У зв'язку з цим на ці території прагнув поширити свою владу адміністратор Михайло Попов. Однак румунський патріарх через Берлін не дозволив угорцям реалізувати свій задум.

Розглядаючи релігійні зв'язки православних Закарпаття з Румунією та Молдавією у радянський період, слід відзначити, що вони були зведені

⁹ Василий (Пронин), архимандрит. История православной церкви на Закарпатье. – К.: Филокалия, 2005. – С. 335.

¹⁰ Василий (Пронин), архимандрит. История православной церкви на Закарпатье. – К.: Филокалия, 2005. – С. 438.

¹¹ Поспеловский Д. Тоталитаризм и вероисповедание. – М., 2003. – С. 276.

до мінімуму. В останні роки такі відносини поглибилися. Спостерігається активізація стосунків між Хустською єпархією Української православної церкви та Марамороською єпархією Румунської православної церкви. Представники Марамороської єпархії були присутні під час канонізації преп. Іова Угольського в селі Мала Уголька Тячівського району (18 вересня 2008 р.). 26 квітня 2009 р. архієпископ Хустський і Виноградівський Марк і Преосвященніший єпископ Марамороський і Сатмарський Іустиніан здійснили велике освячення престолу, храму і Божественну літургію в Архангело-Михайлівському Грушевському монастирі.

Таким чином, церковні зв'язки між Закарпаттям, Румунією та Молдовою мають давню традицію і добрі перспективи. Дослідження цього процесу є актуальним як з одного, так і з другого боку. Канонізація єпископа Йосифа (Стойки), що керував русинськими та румунськими приходами Марамороша, свідчить про необхідність поглиблення наукових зв'язків між дослідниками названих країн.

Документи:

Грамота Константинопольського патріарха Антонія 1391 р.

Антоний, Божию милостию архиепископ Константина града, Нового Рима, и вселенский патриарх.

Так как благороднейшие братья, во св. Духе возлюбленные сыны нашего смирения, воеводы Балица и Драг, имеют в крае Мараморош (доставшийся) от предков монастырь в честное имя досточтимого архистратига горных сил Михаила, то ради его (монастыря) и обратился к нашему смирению пришедший сюда и явившийся в царствующий град для поклонения здешним святыням благороднейший Драг, принятый нашим смирением с любовью, почетом и подобающим дружелюбием, и просил, чтобы упомянутый монастырь получил отныне и до века патриарший надзор и защиту, будучи и называясь патриаршим.

Найди его просьбу справедливой и разумной, а вместе с тем и ответствующей (достойнству) великой церкви Господа и вселенского патриарха (а именно, просьбу о том), чтобы не только (монастырь стал патриаршей ставропигией), а святыне храмы освящались именем патриарха, но чтобы и храмы, освященные местными архиереями, получили патриаршую защиту и надзор и (связанные) с этим почет и величие, наше смирение издает настоящую грамоту с печатью, чтобы священный и почитаемый монастырь в краю Мараморош в честное имя досточтимого архистратига горных сил Михаила получил от ныне и до века патриарший надзор и защиту и связанные с этим почет и величие, будучи и называясь патриаршим.

Назначает же наше смирение досточтимого игумена этого святого монастыря, иеромонаха Пахомия, экзархом над подлежащими монастырю местностями, а именно: Селан, Артунт, Онгоча, Юмперек, Чичов, Болванец и Бистра. Поэтому упомянутый досточтимый игумен и экзарх нашего смирения должен надзирать над находящимися в упомянутых местностях иереями и народом, наставлять и поучать душеполезному и спасительному, разрешать (кроме того) и расследовать возникающие между иереями церковные дела, давать нужные распоряжения согласно законам и канонам и иметь право освящать возникающие в указанных местностях божественные и святые храмы на основании (права) патриаршей ставропигии, причем поминование патриарха и его имя должны произноситься при всех священнодействиях, как в упомянутом монастыре, так и во всех возникающих божественных и святых храмах.

Еще же повелевает наше смирение настоящей грамотой с печатью, чтобы, когда умрет сей игумен, благороднейшие братья, воевода Балица и Драг, имели право с советом монахов сего монастыря избрать другого игумена и поставить его на место того, так, чтобы и он имел право и власть над упомянутыми местностями, как наш экзарх, надзирал над иереями и освящал возникающие святые храмы на основании (права) патриаршей ставропигии. Ради сего им для крепости дана настоящая грамота с печатью нашего смирения в месяце августа 14 индикта 6899 г.

Получил сие из честной патриаршей руки.

Антоний, Божию милостию архиепископ Константина града, Нового Рима, и вселенский патриарх¹².

Грамота трансильванских воевод Дмитра та Олександра 1 травня 1404 р.

Се азъ пань Радуль, вицашпань Марамурешскыи, и жупань Банко, и Тодѣрь, и Шандрь, немиши от Сарвасова, Иванчукъ, Драгомирь и братъ его Дань, и Леока Белкович, и Косте Драгушевичъ, и Косте Поповъ, и Нань ош Сѣпьянкы даемо вѣдомо симъ нашим листомъ въсѣкому, кто посмотришь на сесь листь, аже Балица воевода и Драгъ мещерь създаше церковь въ име святого архаггела Михаила на земли Тересовскои и прѣд нами дадоше ош своего урика три села манастирю и единь млинъ. Едно село Тересь, а друго Кривчичь, а третіе Крушево, и млинъ, що е на земли

¹² Василий (Пронин), архимандрит. История православной церкви на Закарпатье. – К.: Филокалия, 2005. – С. 132-133.

Длъгополскои на Сопункы, где падаеть Сѣпѣнца у Тису, да служеш манастирю святого архаггела Михаила. А по ихъ съмерти и Думитру воевода, и братъ его Але(кса)ндръ мещерь дадоше прѣд нами всѣма тия села святому архангелу Михаилу ош своего урика: село Тарась, и село Кривчичь и село Крушево, и млинъ, що е на земли Длъгополскои на Сопункы, кде падаеш Сѣпьянца у Тису. А тия села дадоше прѣд нами и на наше вѣдание и с полемь, и съ лѣсом, и съ водою, и съ въсѣмъ прижитком да будутъ манастирю.

Писано под нашими печатами на столномъ мѣсть у Сигѣту 1 мая 6912 г. отъ сотворенія міра, а отъ Рождества Христова 1404 г.¹³

Лист архієпископа Празького Саватія (Врабец) до патріаха Румунсько-го Никодима з приводу діяльності Михайла Попова, 12 жовтня 1941 р.

Его Святѣйшеству, Святѣйшему Кир Кир Никодиму Патріарху Румынскому Ваше Святѣйшество. По содержанию письма от 14.08. с.г. № 1778 честь имѣю сообщить, что постановление русскаго архієрейскаго совѣта въ Сербіи, о лишеніи сана прот. Д-ра М. Попова, стало мнѣ извѣстнымъ незадолго до начала войны с Югославіей.

Я ему не придаю никаких канонических силы и значенія, так как протопресвитер М. Попов не состоял в каноническом подчиненіи этому совѣту и не совершил ничего такого, за что бы можно было его не то что лишать сана, но и запрещать в священнослуженіи.

Кромѣ того, все судопроизводство по этому дѣлу происходило с явно вопіющими нарушеніями св. Канонов, в угоду, как видно, политической и церковной борьбѣ сербской ієрархіи, с нашими каноническими правами Вселенскаго Патріарха и нашей в епархіи Угровурской.

Я готов, будетли это нужно, представить вполсѣдствіи на разсмотрѣніе, правильно установленной російской церкви, все это дѣло. В настоящее время, при наличіи в заграничных двух взаимно исключающих и запрещающих юрисдикціи русских эмигрантских владык, с которыми не считается и основная русская церковь-патріархія московская, не дает никакого ручательства в канонической правильности разрѣшенія этого спорного вопроса. К тому же русских владык в Сербіи не признают за церков не только сама московская патріархія, но и Патріарх Вселенскій, и они сами, находясь на иждивеніи сербской патріархіи, не имѣют полноты канонической власти.

¹³ Петров А. Древнейшая церковнославянская грамота 1404 г. о карпаторусской территории. К основанию Грушевского монастыря в Мараморше. – Ужгород, 1927. – С. 4.

Русские эмигранты (в Будапеште), уже и раньше в 1929-1931 гг. пытались очернить прот. М. Попова, но произведенные епископами следствия показали его невиновность.

Для свѣдѣнія сообщаю Вашему Святѣйшеству, что прот. М. Попов был с 1932 г. совершенно оставлен на произвол судьбы русскими іерархами, которые вспомнили о нем только тогда когда он, работая под моим руководством, стал неугоден и опасен сербской юрисдикціи в Карпаталіи.

Др. М. Попов, венгерскій подданный, будучи безприходным священником, состоял лектором Дебреценскаго университета и послѣ присоединенія части нашей архіепископіи к Венгріи, в начале 1939 г., обратился ко мнѣ с просьбою позволить ему служить, в оставленных по политическим соображеніям, приходах священниками Карпаталіи и о принятіи его в нашу юрисдикцію. С того времени прот. М. Попов работает со мною и служил с моего вѣдома, а послѣ того как доказал мнѣ, что он не состоит ни в какой иной юрисдикціи, был принят мною и назначен в сентябрь 1940 г. нашим намѣстником и администратором епархіи угрорусской.

Только послѣ этого, предсѣдатель русскаго архіерейскаго совѣта в Сербіи, Митрополит Анастасій, начал преслѣдованіе против него. До какой мѣлочности и предвзятости дошли русскіе владыки, видно из того, что к числу «провинностей» прот. М. Попова отнесено также и «ношеніе непринятной в русской церкви одежды». По аналогіи можно было бы потом примѣнить тѣже мѣры взыскаія ко всему не только румынскому, сербскому, но и греческому духовенству.

Я полагаю, что отношеніе русских владык к прот. др. М. Попову не может нисколько внести осложненій во взаимоотношенія между ним, как моим намѣстником и администратором, и епископами румынскими, к которым я поручил ему обратиться по поводу отправленія нашими священниками богослуженій и треб в русинских приходах, оставленных румынскими священниками и находящихя в каноническом подчиненіи румынских архіереев.

Поручая себя молитвенной памяти Вашего Святѣйшества остаюсь в Христовой любви и глубокой преданности

Архіепископ † Савватій¹⁴.

¹⁴ Архив Управління СБУ в Закарпатській області. – Арх. Крим. Спр. 1411-С. – Арк. 392-393.

RELIGIOUS ZAKARPATYE TIES WITH ROMANIA AND MOLDOVA: HISTORY AND MODERNITY

Summary

The article examines religious ties between the population of Transcarpathia and the Romanians of Moldavia and Voloschyny. Proslidkovuyetsya Hrushevskogo role in distributing Orthodox monastery on Maramoroschyni. Based on the documents prove that Romanian and Ruthenian priests Union and opposed the spread of Catholicism on their land. Found that in recent years have seen a deepening relationship between Khust-Vinogradiv's kij diocese diocese Maramoroskoyu Ukrainian and Romanian Orthodox churches.

RELAȚII ECLEZIASTICE ALE TRANSCARPATIEI CU ROMÂNIA ȘI MOLDOVA: ISTORIE ȘI CONTEMPORANEITATE

Rezumat

Istoria Bisericii Ortodoxe din Transcarpatia este strâns legată de istoria ortodoxiei din România și Moldova. Conform datelor de arhivă, primele mențiuni scrise despre legăturile religioase între populația din Transcarpatia și românii din Moldova și Valahia încep din sec. al XIV-lea. Rolul principal în răspândirea ortodoxismului în Maramureș l-a avut mănăstirea «Arhanghelului Mihail» de la Peri. De asemenea, voievozii români au înființat o mănăstire ortodoxă la Biserica Albă. Descendenții voievodului Baliț au emis în 1414 călugărilor de la Peri (Grușevo) încă o diplomă, în care se confirma donația predecesorilor lor, iar pământurile se transferau în administrarea călugărilor.

După ce au aderat la Uniunea de la Ujgorod, mulți episcopi ortodocși și greco-catolici au fost hirotoniți de către mitropoliții moldoveni. Printre aceștia erau Parfeniu, Ioannikie, Metodi, Iosif canonizat de Biserica Ortodoxă Română în 2003, Dosoftei. În 1761, printre rutenii și românii din Maramureș a izbucnit răscoala împotriva Unirii religioase sub conducerea lui Sofronie, suprimată apoi de autorități. În secolului al XX-lea, contactele religioase aveau un caracter sporadic. În 1918 a existat o încercare de a subordona ortodoxiei din Transcarpatia Patriarhiei ortodoxe române. În timpul celui de-al doilea război mondial, administratorul Michailo Popov a încercat să includă parohiile ortodoxe din Transilvania în Biserica Ortodoxă din Ungaria, dar nu a reușit. În ultimii ani, se observă o aprofundare a relațiilor dintre Episcopia Ortodoxă Ucraineană de Hust-Vinogradiv cu Episcopia Ortodoxă română a Maramureșului și Sătmarului.

ВЗАЄМИНИ УКРАЇНИ ТА РУМУНІЇ В КОНТЕКСТІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

Віктор Петрінко,
Ужгород (Україна)

Період сучасних взаємин посткомуністичних України і Румунії розпочався з визнання останньою 8 січня 1992 року суверенітету нової європейської держави – України. Однак, хоча ці країни і є територіально сусідами (протяжність спільного кордону становить 613,8км), до початку нового тисячоліття стосунки між Україною і Румунією не можна назвати тісними (як це, наприклад, відбувалось із Польщею). Офіційні візити представників як виконавчої, так і законодавчої влади (міжпарламентське співробітництво) відбувались вкрай рідко. Лише 2 червня 1997 року тодішній Президент України Леонід Кучма здійснив свій перший візит до Румунії. Результатом чого стало підписання у місті Констанца 2 червня 1997 року Договору про відносини добросусідства і співробітництва між двома країнами-сусідками, який заклав основу для майбутніх українсько-румунських відносин у всіх сферах співробітництва. Відповідно президент Румунії Еміль Константінеску вперше відвідав Україну 27-28 травня 1999 року.

На сьогоднішній день вже понад 50 нормативно-правових документів регулюють українсько-румунське співробітництво у політичній, економічній, науковій, культурній, гуманітарній галузях.

Однак у цих взаєминах виникли ряд проблем, що унеможлилювали проведення міждержавного діалогу з позицій дружби і добросусідства. Одним із ряду спірних питань стала проблема делімітації континентального шельфу та розмежування економічних зон між Україною і Румунією у північно-західній частині Чорного моря в районі острова Зміїний. Розгляд механізму і наслідків вирішення цього питання і становить предмет цього дослідження. Українсько-румунські взаємини успадкували як позитивний, так і негативний багаж радянсько-румунських відносин часів тоталітаризму. Під час переговорів стосовно укладання міждержавного договору між Україною і Румунією офіційний Бухарест намагався оскаржити юридичну чинність Протоколу про уточнення проходження лінії радянсько-румунського кордону від 1961 року на тій підставі, що вони були силою нав'язані Румунії, і в такий спосіб обґрунтувати необхідність часткової зміни на свою користь існуючого українсько-румунського

кордону. Зрештою, після тривалих переговорів, румунська сторона погодилася підтвердити ситуацію, за якою кордон з Україною визначався по лінії на момент розпаду СРСР. У підписаному двосторонньому договорі від 2 червня 1997 року визначалися порядок і принципи делімітації континентального шельфу Чорного моря і економічних зон між Україною та Румунією, оскільки до цього часу вони юридично не були розмежовані.

Для кращого розуміння територіальної приналежності Зміїного наведемо кілька штрихів з історії. Так, за давньогрецькою легендою, острів підняла з дна моря богиня Фетида для свого сина Ахілла. Перша згадка про Зміїний зустрічається в джерелах кінця VII ст. до н.е. На острові греками було споруджено храм Ахілла, який пізніше був зруйнований. З часів середньовіччя острів належав Османській імперії. Після перемоги Російської імперії у російсько-турецькій війні 1828-1829 років Зміїний відійшов до Росії. Після поразки Російської імперії у Кримській війні (1853-1856 рр.), за умовами Паризького мирного договору, острів Зміїний відійшов до Румунії, і на ньому було розташовано дисциплінарний батальйон румунської армії. Під час Другої світової війни у квітні 1944 року на Зміїний було висаджено десант Чорноморського флоту Радянської Армії, і румунський гарнізон здався без бою. За дипломатичною угодою, укладеною за всіма нормами протоколу та підписаною Миколою Шутовим (від СРСР), Зміїний з 23 травня 1948 року перейшов до складу СРСР. У 1956 році на острові було розміщено радіолокаційну роту, яка обслуговувала радар протиповітряної оборони, та прикордонну заставу.

Ще за радянських часів Зміїний адміністративно входив до Одеської області УРСР, до узбережжя якої відстань 37км. В острова хрестоподібна, пласка форма, за площею він становить 1,5 км квадратних [1, с.281]. Відстань між крайніми точками становить 615 і 560 метрів. Після розпаду СРСР (1991 р.) Зміїний автоматично залишився у складі вже незалежної України, як правонаступниці Радянського Союзу на своїй території. З часом радіолокаційний підрозділ було виведено. Хоча острів і невеликий, українською владою було вирішено його освоїти у мирних цілях. Берег острова в основному скелястий, але за довгі роки українсько-румунської суперечки Зміїний максимальною обогородили. На острові є навіть чотири пляжі: «Дамський», «Дергач», «Золотий» і «Бандитський». Оскільки на Зміїному постійно проживають близько 80 осіб (прикордонники, науковці, технічний персонал маяка та ін.), тому 8 лютого 2007 року Верховна Рада України затвердила постанову про надання житловим і господарським будівлям на острові статусу селища під назвою Біле з адміністративним підпорядкуванням Кілійському району Одеської області.

З економічного боку сам острів надто важливого значення в системі господарювання для України поки що не відіграє. Однак навколо нього,

у прибережних водах, ще у 1980-х роках радянськими геологами було знайдено значні родовища нафти і природного газу. Україна в 90-х рр. XX ст. розпочала розвідувально-геологічні роботи у своїй зоні берегового шельфу. Поклади нафти і газу фактично і стали причиною претензій з боку Румунії на адресу незалежної України з пред'явленням вимог про нове розмежування територіальних вод. Розпочались переговори на міждержавному рівні. Але коли вони зайшли у глухий кут, Румунія 16 вересня 2004 року подала меморандум до Міжнародного суду ООН у Гаазі із запитанням: вважати Зміїний островом чи скелею?

Зазначимо, що міжнародне право дає чітко визначені тлумачення щодо понять «острів» і «скеля» з якісною відмінністю. Так, «острів» – це територіальні води країни, що володіє ним і, відповідно, морський шельф простягаються на 200 миль від берегів або серединної точки територіальних вод сусідніх країн, а поняття «скеля» передбачає ширину територіальних вод і шельфу тільки 12 морських миль [2, с.3]. Крім того, українські вчені-юристи дають визначення поняттю «острови» у такому контексті – це «ділянки суші, оточені водою, що знаходяться вище рівня води під час припливу». Правовий статус островів регулюється як національним законодавством, так і нормами міжнародного права (Конвенція про континентальний шельф 1958 р., Конвенція ООН по морському праву 1982 р. та ін.). У міжнародно-правовому аспекті велике значення мають особливості відліку морських просторів прибережних держав за наявності біля їх берегів островів. Зокрема, згідно зі ст. 121 Конвенції ООН по морському праву територіальне море, прилегла зона, виключна (морська) економічна зона і континентальний шельф островів визначаються відповідно до положень, які використовуються щодо інших суходільних територій, за винятком того, скелі непридатні для підтримання життя людини або самостійної господарської діяльності, не мають ні економічної зони, ні континентального шельфу. Це положення виключає привласнення окремими державами великих морських просторів» [3, с.369; 4, с.590]. Таким чином, можна переконавшись, що острів Зміїний відповідає, згідно з тлумаченням міжнародним правом, саме характеристичі острова, а не скелі, оскільки на Зміїному є умови для проживання людей, які ведуть певну господарську, оборонну і наукову діяльність. Тому настійливе твердження Бухареста, що Зміїний – це скеля, отже, Україна не має права на встановлення територіальних вод і його місцезнаходження не впливає на проведення лінії делімітації, є доволі сумнівним, неправомірним, політично заангажованим і тенденційним (а як на визначення Зміїного дивився офіційний Бухарест, коли там розташовувався дисциплінарний батальйон і гарнізон румунської армії?). 19 травня 2006 року Україна подала контрмеморандум. У відповідь у грудні

2006 року Румунія направила до суду репліку на нього. Судовий процес щодо острова Зміїний розпочався 2 вересня 2008 року. 3 лютого 2009 року Міжнародний суд ООН у Гаазі оприлюднив рішення. Президент високого суду Розалін Хіггінс оголосила, що «острів Зміїний не може вважатись частиною прибережної лінії України при визначенні серединної лінії при делімітації континентального шельфу та виключної економічної зони... Врахування острова означало б юридичний перегляд географії» [2, с.1]. «Суд виніс ухвалу, яка ґрунтується на міжнародному праві, що є компромісним, а рішення Суду є обов'язковим для обох сторін. І дуже важливо, що в українсько-румунських стосунках знято останню проблему у двосторонніх відносинах», – зазначив на брифінгу заступник міністра закордонних справ України О.Купчишин [5, с.17].

Міжнародний суд фактично виніс двоє, «соломонове» рішення, задовольнивши частково вимоги як України, так і Румунії. Компромісний характер судового рішення проявився і щодо лінії делімітації: під час її визначення суд застосував найпростіший метод рівновіддалених точок, які поєднуються в одну лінію. За розподілом все ж таки більша частина простору відійшла до України. Крім того, проведена судом лінія розмежування майже цілковито збігається з лінією, запропонованою ще у свій час Радянським Союзом. Суд ООН визнав, що факт включення острова Зміїний до складу території СРСР був правомірним і відповідав положенням усіх міжнародних договорів. Судом вирішено, що Зміїний – це острів, але такий маленький, що його не можна вважати береговою лінією України, як наполягала українська сторона, щоб делімітувати виключні економічні зони. Тому морський простір і було поділено у співвідношенні 2,1:1 на користь України, а не 3:1, як хотів Київ. Однак до України і так з 26 розвіданих родовищ нафти і газу відійшло 21 [5, с.17]. І все ж таки, такі структури, що були підготовлені до буріння (Губкіна), відкрите Олімпійське родовище і виявлені вуглеводневі структури (Мушкетова, Крайова, Комсомольська), які очікували інвестування, відійшли до Румунії [6, с.4]. Рішення суду позбавило Київ солідних запасів нафти і газу: 14 тис. км квадратних території у надрах яких, за одними даними, 10 млн тонн чорного золота і 10 млрд кубометрів газу, а за іншими свідченнями – блакитного палива там набагато більше [2, с.3].

Таким чином, чорноморський шельф опинився у віданні обох країн-претенденток, хоча Зміїний таки визнаний островом, як на цьому наполягав Київ, а не скелею, як цього хотілось Бухаресту. І хоча права української сторони у повній мірі на шельф, від дня винесення рішення, втрачені, тим не менш багаторічні зусилля вітчизняних дипломатів увінчалися успіхом.

У вирішенні спірного питання Міжнародний суд ООН, хоча, за деякими даними, і задовольнив вимоги Румунії на 75 відсотків, все ж таки вона також зазнала втрат. Суд відмовився прийняти тези румунської сторони, які були принципами двосторонніх переговорів, обов'язковими для застосування ним. Суддями було вказано на помилковість декларації румунської сторони, яка розтлумачила Конвенцію ООН з морського права на свою користь. Суд не визнав запропоновану румунами точку на 12-мильній смузі для формування лінії розмежування. Бухаресту також відмовили в Гаазі у підтвердженні того факту, що 12-мильна смуга морських вод навколо Зміїного буде багатощільовою зоною, яка включає територіальні води, континентальний шельф і виключну економічну зону. А головне, суд ООН своїм визнанням правомірності передачі острова Зміїного від Румунії до СРСР (1948 р.) присік наміри переділу сучасної політичної карти Європи, що могло стати прецедентом для територіальних змін в інших частинах континенту та планети в цілому. Як це сталося, наприклад, з визнанням Заходом незалежності Косова, а на противагу цьому – Росією, Нікарагуа і Венесуелою суверенітету Абхазії і Південної Осетії.

Підсумовуючи розгляд проблеми, відзначимо, що, незважаючи на заклики радикально налаштованих політиків як в Україні, так і в Румунії про виграш і програш країн, Міжнародний суд ООН виніс мудре, зважене і, в той же час, компромісне рішення, яке зняло всі перешкоди для можливостей двох сусідніх держав проводити геолого-розвідувальні роботи і видобувати корисні копалини. Адже під час судової тяганини всю діяльність на континентальному шельфі було припинено. І, загалом, та країна, яка перша почне видобуток нафтогазоносних родовищ, та і виграє фактично суперечку. Оскільки під землею кордонів нема, а родовища можуть бути з'єднаними, то, качаючи нафту з одного боку, можна її викачувати з другого.

Список використаних джерел

1. Українська радянська енциклопедія: В 12т. – Вид. друге. – Т.4. – К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1979. – 560 с.
2. Козуб Т., Гончаренко А. Киев проиграл Румынии битву за остров Змеиный // Комсомольская правда в Украине. – 2009. – 4 февраля (www. kp. ua).
3. Шемшученко Ю.С. Острова // Юридична енциклопедія: В 6т. / Редколегія: Ю.С. Шемшученко (голова редакції) та ін. – Т.4. – К.: Укр. Енциклопедія, 2002. – 720 с.
4. Шемшученко Ю.С. Острова // Великий енциклопедичний словник / За ред. акад. НАН Ю.С. Шемшученка. – К.: Юридична думка, 2007. – 992 с.

5. Філоненко С. Рішенням Міжнародного суду ООН поставлено останню крапку в спірних питаннях між Україною та Румунією // Віче. – 2009. – № 4. – С. 17.
6. Карбівничий В. Зміїний нічого не навчив // Коментарі. – 2009. – 6 лютого. – С. 4 (www. comments.ua).

RELATIONS BETWEEN UKRAINE AND ROMANIA IN THE CONTEXT OF THE GEOPOLITICAL PROCESSES IN THE BLACK SEA REGION

Summary

The article deals with the international problem of the delimitation of the continental shelf and the division of the economic zones between neighboring countries Ukraine and Romania. With the assistance of the UN International Court in Hague the conflict in the northern and western part of Black Sea and near Serpents' island was solved. The compromise decision of the Court from February 3rd 2009 established the line of the political division of the sea shelf and opened the road towards the mutual development of the oil and gas resources in their economic zones. By this legal act one problem in the Ukrainian-Romanian relations was neutralized, as well, as the conflict geopolitical point in Europe.

RELAȚIILE DINTRE ROMÂNIA ȘI UCRAINA ÎN CONTEXTUL PROCESELOR GEOPOLITICE DIN REGIUNEA MĂRII NEGRE

Rezumat

În februarie 2009 s-a încheiat perioada celor cinci ani de tergiversare juridică între România și Ucraina în privința platformei maritime a Mării Negre. Hotărârea Curții Internaționale de Justiție de la Haga a pus punct problemelor contencioase între vecini. Decizia instanței este un compromis, iar Ucraina este oficial mulțumită de decizia Curții Internaționale de Justiție ONU în cazul delimitării platoului continental și a zonei economice dintre aceasta și România la Marea Neagră. Insula Șerpilor este recunoscută legal ca fiind insulă cu ape teritoriale de 12 mile marine. În plus, Curtea de Justiție ONU a recunoscut faptul că includerea Insulei Șerpilor la URSS a fost legală și corespunde prevederilor tratatelor internaționale. Autorul subliniază faptul că decizia instanței ONU este benefică pentru ambele țări vecine, atât din punct de vedere politic, cât și economic. Acest lucru va permite României și Ucrainei reluarea imediată a cercetărilor pentru identificarea resurselor naturale (petrol și gaze naturale) de pe platoul continental al Mării Negre, în zonele indicate de instanța de judecată.

УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКІ ВІДНОСИНИ В ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Наталія Виникова,
Харків (Україна)

Географічне наближення України до ЄС і пов'язані з ним питання реальних втрат і здобутків від цього сусідства уже тривалий час привертають увагу науковців, експертів, державних діячів у дискурсі з євроінтеграційної проблематики. Водночас перспективи поглиблення політичного співробітництва, передусім впровадження його нових інструментів, як засобу запобігання політичним ризикам у двосторонніх відносинах та їх активізації, залишаються невизначеними. Варто відзначити, що відносини України і Європейського Союзу з кожним роком набувають дедалі більшого прагматизму, залишаючи позаду романтику та ілюзії українських євроінтеграторів і «декларативний» оптимізм єврокомісарів з питань зовнішньої політики ЄС.

Експерти, яких можна віднести до оптимістичноналаштованих, визнають імовірність вступу до ЄС принаймні двох країн СНД – Молдови й України, проте вважають це питанням досить віддаленого майбутнього. Спеціалісти вказують на суттєві прогалини у становленні демократії та ринкової економіки в цих країнах, а також на потребу тривалого інтеграційного «перетравлення» нових країн-членів зі Сходу Європи. Крім того, гіпотетичне розширення Європейського Союзу на схід від Бугу повинно привести до глибокої геополітичної трансформації пострадянського євразійського простору з огляду на те, що деякі країни СНД не можуть (нові держави Центральної Азії) або не бажають (Росія, Білорусь) набути повного членства в ЄС.

«Сіра зона» поза східним кордоном ЄС становить велику складність у визначенні та підтримці єдиної постійної стратегії. У деяких випадках диференційний підхід є неминучим. Північні та східні держави-члени ЄС більше зацікавлені у стосунках з країнами колишнього СРСР, ніж із середземноморськими сусідами, в той час як південні держави-члени Євросоюзу мають протилежні інтереси та пріоритети. Тобто цілком природно, що різні країни-члени проводять власні регіональні стратегії. Крім того, на думку українських політологів, це сприяє використанню прикордонними країнами нових можливостей для розвитку транскордонного та регіонального співробітництва.

Взаємини з Україною є лакмусовим папірцем для політики Євросоюзу щодо «ширшої Європи».

Безумовно, сподівання України на членство викликають у Європейському Союзі низку застережень. ЄС постійно намагається організувати альтернативи повному членству для східних сусідів. Після розпаду колишнього комуністичного блоку ЄС одразу поділив країни на 2 категорії: держави Центральної і Східної Європи, які ще на початку 90-х рр. стали кандидатами на вступ, і нові незалежні держави, до яких віднесли 13 колишніх республік Союзу. Для обох груп були розроблені та застосовувалися різні політичні інструменти. У 1991-1995 рр. Євросоюз уклав із країнами ЦСЄ так звані «європейські угоди», які передбачали поступовий асиметричний перехід до зони вільної торгівлі промисловими товарами, надання значної фінансової допомоги, встановлення регулярного політичного діалогу та налагодження співробітництва у всіх сферах взаємного інтересу.

Зрештою, у 1994-1998 рр. Євросоюз уклав угоди про партнерство і співробітництво (УПС) з новими незалежними державами колишнього Радянського Союзу. Як свідчить їх назва, ці угоди не передбачають перспективи вступу країн СНД до Союзу та не мають преференційного характеру. Головний виклик для політичних діячів ЄС полягає в необхідності розробки дієвої схеми стимулів і умов ослаблення візових обмежень для держав-сусідів. Важливо, що формування відносин ЄС з державами-сусідами розробляється з огляду на інтереси нових країн-членів ЄС і з наміром використати «особливу обізнаність» цих країн щодо «нових сусідів». У цьому сенсі українській стороні доцільно також скористатись досвідом своїх найближчих західних сусідів щодо набуття членства в Європейському Союзі. Зокрема, для України показовим і корисним для формування пріоритетів власної євроінтеграційної політики є досвід Румунії, з огляду на тісні історичні, соціокультурні та економічні зв'язки, а головне – схожість проблем, викликаних процесами трансформації суспільств в умовах переходу від тоталітарних режимів минулого до нових стандартів демократії європейського зразка.

Румунія стала частиною п'ятого етапу розширення. Це – сьома за величиною держава-член Європейського Союзу, що займає одинадцяте місце в ЄС за показниками номінального валового внутрішнього продукту і восьме – засноване на паритеті купівельної спроможності валют. Незважаючи на ці цінні активи, Румунія – одна з найбідніших країн в Європі. Спадщина сорока років жорсткого центрального планування укупі з погано продуманим першим десятиріччям перехідного періоду в значній мірі винні в цьому. Зауважимо, що Румунія мала одні з найгірших стартових умов серед країн з перехідною економікою. На час вступу до ЄС Румунія мала до мільйона безробітних, а зарплата більшості громадян не відповідала рівню європейських цін. Органи місцевої влади у своїй

діяльності були суттєво обмежені залежністю від рішень центрального керівництва. Європейська Комісія висувала серйозні претензії румунській владі щодо проблеми корупції, непрозорості судової системи, свободи преси, захист прав національних меншин. І європейські, і румунські експерти виявляли проблеми у сферах адміністративних функцій інституційних структур та фінансового управління й контролю у галузі тваринництва та сільського господарства.

Однак, попри всі вищезазначені проблеми, завдяки послідовному і наполегливому здійсненню вимог до вступу в ЄС та ефективному використанню свого вигідного геополітичного положення – наявності стратегічного виходу до Чорного моря – Румунія реалізувала свою євроінтеграційну мету і стала державою-членом Євросоюзу. Румунія і є важливим східним регіоном для ЄС. У Бухаресті це інтерпретують як високу відповідальність у забезпеченні регіональної стабільності. Маючи стратегічно вигідне розташування в Східній Європі, а саме узбережжя Чорного моря протяжністю 240 км і 1000 км дунайського берега, Румунія пропонує себе Європейському Союзу як головні морські ворота на південному сході континенту. Необхідно зазначити, що проведенню реформ з удосконалення економіки та демократизації суспільства велику роль зіграла фінансова структура відносин між Румунією та ЄС. Загальна сума фінансової підтримки до вступу (на 2004 р.) становила приблизно 825 євро, що дорівнювало на той час 1,4% ВВП, (405,3 млн. євро в рамках програми Phare; 158,7 млн євро від Спеціалізованої програми вступу з аграрного і сільськогосподарського розвитку – Sapard та 343 млн. євро від фонду Ispa. Згідно з Угодою про вступ фінансова допомога була визначена на термін 2007-2009 рр. і становила 559.8 млн. євро. (Джерело: *The Accession Partnership with Romania: <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/e40108.htm>*)

Водночас важливо підкреслити, що Румунія досягла помітних успіхів у євроінтеграційній політиці насамперед завдяки використанню динамічної національної ідеології та ефективній роботі дипломатичних служб. Крім того, в процесі євроінтеграції Румунії велике значення мала інформаційно-просвітницька діяльність ЗМІ разом із громадськими організаціями країни. Завдяки цьому відбулося об'єднання зусиль усіх прошарків суспільства на шляху до ЄС. Румунія нещодавно вступила й у НАТО, і в Європейський Союз, і це дає їй змогу всебічно підтримувати Україну на довгому шляху реформ до європейських стандартів якості життя. Для Румунії Україна – найбільший сусід, який має певний стратегічний потенціал. В обох країнах є взаємна зацікавленість щодо подальшого розвитку відносин у різних сферах. Згідно з останніми даними перепису населення, в Румунії проживає понад 60 тис. етнічних

українців. За чисельністю меншина займає третє місце після угорської і ромської громад. Українці в Румунії живуть компактно в повітах Марамуреш, Сучава, Тулча, Караш-Северин і Тіміш, які розташовуються не тільки на межі з Україною, але і в інших частинах країни. Українська громада має своїх представників у багатьох сферах на державному і місцевому рівнях. Під час виборів до органів місцевого самоврядування в 2004 році 37 представників української громади зайняли пости мерів і віце-мерів.

Попри зацікавленість сторін щодо співробітництва у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції, перспективи українсько-румунських відносин у цьому контексті стримуються низкою невирішених проблем, зокрема введенням жорсткого візового режиму, регулярною активізацією дискусії щодо територіальних суперечок, відсутністю чітко визначених позицій з врегулювання придністровського конфлікту. Слід відзначити, що українсько-румунське співробітництво в торговельно-економічній сфері має ще невикористаний потенціал. Доцільним вбачається розвиток форм транскордонної взаємодії, заснований на досвіді функціонування т.зв. єврорегіонів, утворених з прикордонних областей обох держав. Європейський Союз не раз чітко декларував своє ставлення до регіональної співпраці між країнами як позитивне. Більше того, якщо говорити про інтеграційний досвід нових держав-членів ЄС, регіональна співпраця сприймалася як важливий елемент підготовки цих країн до вступу. Євросоюз постійно наголошував, що прогрес у субрегіональній співпраці відображає загальну готовність і здатність країн інтегруватися у більш широкі об'єднання. Єврорегіон як інституція транскордонного співробітництва – це «парасолька» для реалізації поставлених завдань. Крім цього, він виконує функції «преінтеграції», а також стабілізації (пом'якшення нових кордонів ЄС і запобігання загрозам безпеці).

Транскордонне єврорегіональне співробітництво за участю України та Румунії здійснюється в рамках проектів: єврорегіон «Нижній Дунай», до якого увійшли Одеська область (Україна), повіти Бреїла, Галац, Тулча (Румунія) та повіт Кагул (Республіка Молдова), єврорегіон «Верхній Прут», у складі якого Чернівецька та Івано-Франківська області України, Ботошанський та Сучавський повіти Румунії, Бельцівський та Єдинецький повіти Республіки Молдова, Карпатський єврорегіон, в рамках якого було підписано угоду про тристороннє співробітництво – «Інтеррегіон» між Закарпатською областю (Україна), повітом Сату-Маре (Румунія) та областю Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина). Однак в Україні міжрегіональне співробітництво центральними органами розглядається лише як складова зовнішньоекономічної діяльності держави в межах повноважень, делегованих нею на рівень місцевого самоврядування

та місцевих державних адміністрацій. Водночас регіональні та місцеві органи влади виявилися неготовими до сприйняття транскордонного співробітництва як сфери, що потребує від них координуючих функцій у налагодженні співпраці та відпрацювання її механізмів. Виважена регіональна інтеграція з новими країнами-членами ЄС дозволила б зняти частину протиріч між громадянами України стосовно зовнішньополітичних пріоритетів держави й поліпшити економічний стан західних прикордонних областей України.

Найскладнішими у відносинах України та Румунії залишаються проблеми делімітації чорноморської ділянки кордону та континентального шельфу. Аналізуючи україно-румунські відносини в євроінтеграційному вимірі, необхідно враховувати те, що Україна має не менш вдале географічне розташування, ніж її безпосередні західні сусіди-члени Євросоюзу, а також потужний ресурсний потенціал, тому вона може скласти серйозну конкуренцію Бухаресту в питанні лідерства в Чорноморському регіоні. З цього погляду вирішення питання про поділ морських кордонів між Румунією та Україною набуває особливої важливості й має стати предметом зовнішньої політики обох держав. Остаточне вирішення цього територіального спору, а також співробітництво в багатьох міжнародних організаціях мають сприяти не лише зміцненню економічних і політичних відносин між Україною і Румунією, а й спонукати обидві країни до пошуків нових ефективніших форм взаємодії як у двосторонньому, так і в загальноєвропейському контексті.

UCRAINA ȘI ROMÂNIA ÎN CONTEXT GENERAL EUROPEAN

Rezumat

Relațiile dintre Ucraina și Uniunea Europeană devin tot mai pragmatice în fiecare an, lăsând în urmă romantismul, iluziile «euro-integratorilor» ucraineni și optimismul declarativ al comisarului UE privind politica externă a Uniunii Europene.

Experții, care pot fi incluși în rândul “optimiștilor”, recunosc probabilitatea de aderare la UE a cel puțin două țări din CSI – Moldova și Ucraina, dar fixează această aderare într-un viitor foarte îndepărtat.

Pentru Ucraina, un exemplu util în formarea priorităților politicii de integrare îl constituie experiența României, mai ales luând în considerare legăturile istorice, socio-culturale și economice dintre cele două țări, dar și similaritatea problemelor principale cauzate de procesele de transformare a

societăților, în condițiile tranziției de la regimurile totalitare la un nou model democratic.

Comisia Europeană stabilea cerințe serioase autorităților române cu privire la problema corupției, transparenței sistemului judiciar, a libertății presei, drepturilor omului și protecției minorităților naționale. Atât experții europeni, cât și cei români identificau probleme în domeniul funcțiilor administrative ale structurilor instituționale și de management financiar, de control în domeniul creșterii animalelor și agriculturii.

Cu toate aceste probleme menționate, datorită coerenței și a persistenței cu care au fost puse în aplicare cerințele pentru aderarea la UE și în virtutea utilizării eficiente a situației sale geopolitice avantajoase – ieșirea strategică la Marea Neagră – România a realizat obiectivul de integrare europeană și a devenit stat membru al UE. Prin poziția sa geografică strategică, România a devenit o importantă frontieră de est a Uniunii Europene.

Este important de subliniat faptul că România a făcut progrese remarcabile în politica de integrare europeană, în special prin utilizarea, de către serviciul său diplomatic, a unei ideologii naționale dinamice și eficiente. În plus, în procesul de integrare europeană a României un rol important l-a avut Ministerul Afacerilor Externe și ONG-urile din țară. Aderarea României la UE a fost posibilă datorită eforturilor comune a tuturor sectoarelor societății.

Aderarea recentă a României la NATO și la Uniunea Europeană i-a dat oportunitatea de a sprijini pe deplin Ucraina în lungul drum al reformelor impuse de standardele europene. Pentru România, Ucraina reprezintă vecinul cel mai mare, beneficiind de un important potențial strategic. Interesul comun al ambelor țări constă în dezvoltarea permanentă a relațiilor reciproce în diverse domenii de activitate.

Cooperarea în cadrul mutiplelor organizații internaționale are rolul de a promova și consolida relațiile economice și politice dintre Ucraina și România, și, de asemenea, de a încuraja ambele țări pentru a găsi noi forme eficiente de cooperare, atât bilaterale, cât și în context european.

ОСТРІВ ЗМІЙНИЙ ТА УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКІ ВІДНОСИНИ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Роман Офіцинський,
Ужгород (Україна)

На відміну від інших західних українських сусідів Польщі та Угорщини, Румунія визнала незалежність України з великим запізненням – 8 січня 1992 р., тобто більш як через місяць.

До 2005 р. вкрай рідко відбувалися візити глав держав, голів урядів і міністрів закордонних справ, а також по парламентській лінії. Президент України (на той час Леонід Кучма) перший візит до сусідньої Румунії здійснив аж на шостому році незалежності – 2 червня 1997 р. Президент Румунії (тоді Еміль Константінеску) уперше відвідав Україну ще пізніше – 27-28 травня 1999 р. Щоправда, президент Іон Ілієску двома візитами 17-19 вересня 2002 р., 17 червня 2003 р. спробував надолужити прогаєне у двосторонніх взаєминах.

У сучасний фундамент тісних взаємин між Україною і Румунією лягли чинні договори про відносини добросусідства і співробітництва (м. Констанца, 2 червня 1997 р.) та режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво і взаємну допомогу з прикордонних питань (м. Чернівці, 17 червня 2003 р.). Загалом зараз близько півсотні договорів, угод і конвенцій регулюють українсько-румунські зв'язки в політичній, торговельно-економічній, науково-культурній, гуманітарній та інших галузях.

У цьому багатогранному діалозі маємо низку складних питань, пов'язаних із становищем українців у Румунії, видачею румунських паспортів жителям прикордонних територій України, причорноморськими колізіями – довкола острова Зміїний та судноплавства в дельті Дунаю. Розглянемо їх.

Делімітація. Острів Зміїний

Острів Зміїний (румунською *Insula Șerpilor*) знаходиться в Чорному морі в територіальних водах України приблизно за 35 км від узбережжя на схід від дельти Дунаю. Звідти сюди морською течією інколи заносить водяних вужів, від яких і пішла назва острова. Найближчі населені пункти на узбережжі – міста Суліна (Румунія) і Вилкове (Україна).

Румунія оспорила розмежування територіальних вод і виключної економічної зони навколо острова, що завдовжки в крайніх точках 615

і 560 м. Його площа 0,17 кв. км, або 17 га. Згідно з дипломатичним протоколом, 23 травня 1948 р. Румунія передала Зміїний СРСР. У 1980-х рр. поблизу острова виявлено значні родовища нафти і газу, що спонукали Румунію до затяжної суперечки із СРСР, а потім з Україною.

Зараз острів частково демілітаризовано: виведено радіотехнічний підрозділ і демонтовано радар. На початок 2007 р. тут постійно проживало близько 80 осіб: прикордонники, науковці, технічний персонал маяка. 8 лютого 2007 р. Верховна Рада ухвалила постанову про надання господарським і житловим комплексам на Зміїному статусу селища під назвою Біле з підпорядкуванням Кілійському району Одеської області. Ця постанова викликала протести, висловлені у вербальній ноті румунськими дипломатами, котрі українська сторона розцінила як втручання у внутрішні справи.

Український уряд у листопаді 2008 р. схвалив проект закону «Про спеціальну (вільну) економічну зону «Ахлія». Протягом перших десяти років на острові Зміїний мали б створити 70 нових робочих місць і залучити 4 млн. євро інвестицій. Йдеться про розвиток туристично-рекреаційної сфери, ефективне використання природних ресурсів та об'єктів культурної спадщини.

Як відомо, після підписання українсько-румунського договору про відносини добросусідства і співробітництво у 1997 р. розпочалися переговори про розмежування у Чорному морі. Під час 24 раундів, які тривали протягом семи років, згоди не дійшли. До речі, відповідні радянсько-румунські переговори тривали два десятиліття – із 1967 до 1987 рр. Відбулися 10 раундів переговорів, які закінчилися безрезультатно.

Румунія звернулася до Міжнародного суду ООН у Гаазі (Нідерланди) 16 вересня 2004 р. Рівно за чотири роки пройшли усні судові слухання у справі «Делімітація морських просторів у Чорному морі. Румунія проти України». Цьому завершальному етапу передувала письмова стадія¹.

У цілому Бухарест подав себе жертвою сталінського режиму та історичної несправедливості, а Київ озброївся міжнародним морським правом. Основні точки, що контролюють тимчасову лінію делімітації України, розташовані на Зміїному та узбережжі Криму. Аналогічні точки Румунії лежать на невеличкому узбережжі між дамбою Суліна і півостровом Сакалін. Інша частина румунського берега не задіяна, тобто не береться до уваги для визначення співвідношення протяжності узбережжя та проведення тесту на пропорційність.

¹ Воропаєв С. Румунія наполягає, що Зміїний – не острів, а скеля // УНІАН (www.unian.net). – 19.09.2008; Силіна Т. Румунія проти України // Дзеркало тижня. – 2008. – 6 вересня; Кравченко В. Острів Зміїний. Останній раунд // Дзеркало тижня. – 2008. – 20 вересня.

Аргументи Румунії. Перший. Нібито ще з 1949 р. між СРСР і Румунією існувала домовленість про обмеження належних Україні морських просторів 12-ма милями територіальних вод навколо острова Зміїний. Насправді жодного доказу цього нема.

Другий. Острів Зміїний – скеля, а Україна, розвиваючи інфраструктуру, змінювали його юридичний статус. За міжнародним правом, на відміну від острова, скеля не має права на континентальний шельф і виключну економічну зону. Тому Зміїний треба ігнорувати при проведенні лінії, що розмежовуватиме виключні економічні зони та континентальний шельф сторін.

Третій. При делімітації слід враховувати румунську Сулинську дамбу (хоч це не природне, а штучне утворення), але проігнорувати значну частину узбережжя України від Одеси до мису Тарханкут (Крим) довжиною майже 630 км. Отож, до Румунії має додатково відійти кілька тисяч квадратних кілометрів шельфу.

Позиція України. Перше. Зміїний – це прибережний острів, а не скеля. Він має враховуватися при визначенні лінії розмежування, бо становить невід’ємну частину загального географічного контексту зони делімітації, репрезентуючи фасад усього українського узбережжя.

Острів Зміїний – створена природою частка суші з політичною, економічною, культурною історією в кілька тисяч років. Перша згадка про нього з’явилася у писемних джерелах кінця VII ст. до н. е. – під назвою Левке (Білий), котру взяло існуюче нині селище.

Суліна – штучна дамба, побудована наприкінці XIX ст., а Сакалін – незаселена піщана коса, котру протягом останніх століть постійно затоплювало і розмивало.

Друге. У міжнародній практиці делімітації основну вагу мають конфігурація узбережжя і протяжність берегових ліній. Узбережжя України в кілька разів довше за узбережжя Румунії. За наявними трьома методами оцінки співвідношення довжини узбережжя отримали пропорції – 5.2:1; 4.1:1; 3.7:1 – на користь України. Це впливає на проведення лінії делімітації.

Третє. Відповідно до мирного договору 1947 р., Румунія та СРСР підписали у 1948 р. протокол, де уточнили проходження лінії радянсько-румунського державного кордону, нині – українсько-румунського. Положення протоколу повторені в радянсько-румунських договорах про державний кордон 1949 р. та про режим державного кордону 1961 р. Свого часу їх ратифікував румунський парламент.

Остаточний вердикт оголошено 3 лютого 2009 р. Міжнародний суд ООН у Гаазі визначив лінію делімітації континентального шельфу та виключних економічних зон між Україною і Румунією, назвав координати

точок її проходження у північно-західній частині Чорного моря. Тобто розмежовано морські простори, що перебувають поза державними територіями обох країн.

Україна вперше була задіяна в Міжнародному суді ООН, що існує з 1946 р. Цікаво, що для його президента Розалін Хіггінс це засідання стало сотим та останнім на цій посаді. Рішення ухвалене одностайно 15 суддями. Серед них представники Великобританії, Йорданії, Мадагаскару, Китаю, Сьєрра-Леоне, Венесуели, США, Японії, Німеччини, Словаччини, Франції, Нової Зеландії, Мексики, Марокко, Російської Федерації.

Це рішення міститься на 68 сторінках, але обґрунтування склали солідний том на кілька сотень сторінок, що сам по собі став цікавим збірником історичних документів. Крім того, українська сторона для розгляду справи підготувала 8 томів документів обсягом понад 2 тис. аркушів².

У справах делімітації морських просторів Міжнародний суд ООН не виносить рішень, які на сто відсотків задовольняють вимоги якоїсь зі сторін. Але якщо врахувати протяжність прибережної лінії, то розподіл між румунською та українською стороною мав би становити приблизно 1:2,8. Натомість за рішенням суду Україна отримала 2,1.

Визначена лінія пролягла ближче до варіанту, який пропонувала Румунія. Це дало підстави їй заявити про свою перемогу. Тому буквально через місяць після рішення Міжнародного суду ООН, не вдаючись у тонкощі міжнародного морського права, Верховна Рада України відправила міністра закордонних справ Володимира Огризка у відставку.

Однак рішення Міжнародного суду ООН щодо лінії розмежування морських просторів не відповідало запитним позиціям ні України, ні Румунії. Що стосується спірного району (менше 13 тис. кв. км), то приблизно 25 % його відійшло Україні, а 75 % – Румунії. Проте в районі делімітації (більше 75 тис. кв. км) Україні дісталася зона удвічі більша, ніж Румунії. Його розподілено у співвідношенні 2,1 до 1 на користь України.

До того ж, визнавши Зміїний островом, Міжнародний суд проігнорував претензії Румунії. Лінія розмежування морських просторів, яку провів суд, збігається з тією, яку 1987 р. пропонував румунській стороні Радянський Союз. Отож Румунія витратила ще 22 роки і отримала те саме.

Наслідки. У підсумку виграли обидві сторони. По-перше, з їхніх відносин усунуто серйозний конфліктний фактор³. Причому член

² Стенограма 13 засідання Верховної Ради України. 3 березня 2009 р. – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/zakon/new/STENOGR/03030904_13.htm

³ Северін А. Від мирного вирішення територіального спору виграють і Україна, і Румунія // Дзеркало тижня. – 2008. – 20 вересня.

Європарламенту, колишній міністр закордонних справ Румунії Адріан Северін не виключив, що румунські та українські підприємства навіть домовляться про спільну розробку цих родовищ нафти і газу.

До речі, на шельфі, що розподілено, перспективні запаси вуглеводів оцінено так. В українській частині знаходиться до 800 млрд. метрів кубічних газу, до 52 млн. тонн нафти. У румунській – відповідно до 70 млрд. кубічних метрів і до 12 млн. тонн. У спірній зоні на українську частину припало 21 розвідане родовище (128 млрд. кубічних метрів газу), на румунську – 4 (26 млрд.).

По-друге, Україна і Румунія зможуть сконцентруватися на проблемах стабільності в Чорноморському регіоні, позаяк сповідають спільну культуру безпеки. Як член НАТО і ЄС, Румунія підтримує європейську та євроатлантичну інтеграцію сучасної України.

Проте на початку березня 2009 р. без пояснення причин з Румунії вислали двох військових дипломатів України – військового аташе та його помічника. Цей крок став наслідком скандалу, пов'язаного з арештом румунського військовослужбовця (у званні, що відповідає старшому сержанту) і громадянина Болгарії за підозрою в проведенні шпигунської діяльності на користь третьої держави. Флорічел Акім протягом 2002 – 2007 років переписував зі службових комп'ютерів документи, що становлять державну таємницю. Ішлося про військові системи зв'язку, радары тощо.

Шпигунські інциденти вирішують, як правило, шляхом конфіденційних переговорів між урядами. Арешт шпигуна з телевізійним супроводом справив надзвичайне враження. Це пов'язали зі штучною розкруткою рейтингу діючого президента Румунії. У листопаді 2009 р. в країні мали пройти президентські вибори. Траян Бесеску прагнув повторного переобрання, тому потребував скандальних тем для мобілізації свого електорату.

Очікувана відповідь не забарилася. Із території України випровали двох румунських дипломатів: військового аташе і секретаря генерального консульства Румунії в Чернівцях. Вони здійснювали приховане фінансування громадських організацій, що пропагували антиукраїнські ідеї, здобували тенденційну інформацію для дискредитації України на світовій арені.

Дельта Дунаю. Канал у гирлі Бистре

У дельті Дунаю функціонують два канали — румунський та український, що забезпечують прохід великих суден. Після побудови в Німеччині каналу Рейн – Дунай в 1992 р. тут проліг трансєвропейський

водний шлях, що з'єднав Північне і Чорне моря — від Роттердама до Суліна (3,5 тис. км).

Улітку 2004 р. підвищений інтерес міжнародної спільноти викликало будівництво судноплавного каналу в українській частині дельти Дунаю. Єврокомісія висловила жаль з приводу відкриття навігації на каналі у гирлі Бистре (3.5 км)⁴. На думку вчених, міг висохнути найбільший в Європі біосферний заповідник, оголошений на початку 1990-х природною пам'яткою ЮНЕСКО.

Власне, ця траса пролягла поза межами Дунайського біосферного заповідника. Її проект відповідав прийнятому у вересні 2001 р. Європейською Комісією документу «White Paper on transport policy. Time to decide», де визначено транспортні перспективи Європейського Союзу до 2010 р.

Екологічну ситуацію ускладнили не тільки дії України, але й Румунії, котра завдяки рибальству тут розвивала туризм. Гирло відвідувало до 50 тис. осіб щорічно.

У липні 2008 р. Всесвітній фонд природи (WWF) повідомив, що частки України і Румунії у забрудненні Дунаю побутовими відходами майже однакові — відповідно 23,5 та 23 %. Частка Болгарії всього 4 %. У водах Дунаю траплялися побутові упаковки виробництва інших придунайських країн – Австрії, Угорщини, Молдови, Чехії, Хорватії⁵.

Як відомо, дельта Дунаю визнана територією всесвітньої спадщини і включена до списку двохсот найбільш цінних екологічних регіонів світу, перед якими постала загроза знищення.

Заповідник «Дунайська дельта» (400 тис. га) з українського боку охопив 70 тис. га. Це близько його шостої частини. Саме тут перетинаються шість європейських і азіатських шляхів перельоту птахів. Але через будівельні роботи (поглиблення русла) у 2004 р. колонії рідкісних крячків покинули гнізда з яйцями, втрачено ціле покоління.

Усього тут гніздилося майже 330 видів птахів, зокрема жили по 2,5 тис. білих пеліканів (70 % усіх у світі) і карликових жадног, половина карликових корморанів, які існують на планеті. Сюди прилітали птахи з Сибіру, Прибалтики і Скандинавії.

Український канал «Дунай – Чорне море» (завдовжки 3,5 км і завглибшки понад 8 м) таки задіяли. Аби створити йому привабливий імідж, напередодні провели міжнародну Чорноморську регату, де взяли участь 38 яхт із 12 країн світу.

⁴ Schmid U. Gestörter Friede im Donaudelta // Neue Zürcher Zeitung. – 2004. – 28 August

⁵ WWF: Україна – рекордсмен забруднення Дунаю // Українська служба радіо BBC (www.bbc.co.uk/ukrainian). – 2008. – 15 липня.

Міністерство транспорту і зв'язку України підрахувало, що канал дасть змогу проводити до 60 % всього дунайського вантажопотоку. Доти через територію України йшло лише 1-2 %. Протягом же 1991 – 2003 рр. суднами українських річкових флотів щороку перевозилося 23-26 % загального вантажопотоку на Дунаї.

На думку Києва, ця водна артерія мала прискорити інтеграцію вітчизняної транспортної системи в європейську. У 1957 – 1994 рр. через українську частину дунайського гирла (рукав Прорва) проходило щороку до 4 тис. суден. У 1999 р. судноплавство утруднили руйнування трьох мостів у результаті бомбардувань Белграду авіацією НАТО. Очистку русла завершили в 2002 р.

Унаслідок війни в Югославії перевезення через Україну скоротилися в десятки разів. Різко впали обсяги переробки вантажів, зупинилися судноремонтні заводи Ізмаїла, Кілії та Вилкового.

Український флот практично витиснули з регіонального ринку перевезень. Головні потоки переключились на румунський Сулінський канал. Тому 26 серпня 2004 р. президент Л. Кучма дав команду відновити судноплавство в українській частині дельти Дунаю. Якраз урочисто відкрили першу чергу каналу у гирлі Бистре. На його будівництво витратили близько 150 млн. грн., або близько 29 млн. дол. США.

Володіючи багатководним Кілійським рукавом, де розташовані порти Рені, Ізмаїл, Кілія, Вилково, Усть-Дунайськ, Україна знову отримала вихід через Дунай у Чорне море. Проте невдовзі канал замулився, і судноплавство знову зупинили. До квітня 2007 р. відновили навігаційний проріз для суден з осадкою 5 м. Повністю відкрити судноплавство (осадка 7,2 м) планували спочатку до осені 2007 р., а потім до кінця 2008 р.

Румунія звинуватила Україну в порушенні норм міжнародного права, наполягаючи на відмові від одностороннього підходу до розвитку проекту «Дунай – Чорне море». З точки зору Румунії, ініціатива України побудувати глибоководний канал в дельті Дунаю є навіть не двостороннім українсько-румунським питанням, а загальноєвропейським. Утім, позиція України залишилася непохитною, і до кінця 2008 р. цей канал мав працювати на повну силу⁶.

Подвійне громадянство. Діаспора

Подвійне громадянство, заборонене законодавством України, набуло масового характеру в Чернівецькій області. Там, за неофіційною інформацією, від 10 до 50 тис. мешканців мали український та румунський

паспорти⁷. Відліком подвійної паспортизації послужив закон Румунії про громадянство, прийнятий ще 1991 р., а її розмах припав на переддень входження країни до Євросоюзу (1 січня 2007 р.).

9 травня 2009 р. Україна довела своє занепокоєння до відома Європейського Союзу у зв'язку зі змінами до законодавства Румунії, що полегшили процедуру набуття румунського громадянства. У той же час Румунія відмовляється укладати з Україною двосторонню угоду про запобігання випадкам подвійного громадянства.

На щастя, відзначені дискусії, суперечки і різночитання не погіршили тісних міждержавних відносин. Наприклад, загальний обсяг товарообігу між Україною і Румунією у 2004 р. становив 965.39 млн. дол. США. За п'ять років він збільшився в 5.7 разу⁸. Україна експортувала до Румунії насамперед мазут, кокс, феросплави, сталевий прокат, а Румунія в Україну — автомобілі, меблі, ліки тощо.

Динамічні та приязні українсько-румунські відносини мають добре відлуння і в прикордонній Закарпатській області. Наведемо тільки два вагомих факти.

На українсько-румунському кордоні проводяться щорічні дні добросусідства, зокрема з 2006 р. у закарпатському селищі Солотвино (Тячівський район). У цьому районі живе 30 тис. українських румунів. 15 січня 2007 р. президент України Віктор Ющенко і президент Румунії Траян Бесеску відкрили мостовий перехід через річку Тиса і пункт пропуску «Солотвино – Сігету Мармаціей». Його пропускна спроможність за добу — до 1.5 тис. осіб і 700 автомобілів (вантажопідйомністю до 3.5 т). На жаль, невдовзі міст укотре зачинили на ремонт.

8-9 серпня 2007 р. у селищі Солотвино працювала спільна українсько-румунська комісія з попереднього відбору громадян України з числа випускників загальноосвітніх шкіл Закарпатської області румунського походження для здобуття доуніверситетської, університетської та післяуніверситетської освіти в Румунії⁹.

Ця акція пройшла у відповідності до протоколу про співробітництво між Міністерством освіти і науки України та міністерством виховання і досліджень Румунії. На жаль, в односторонньому порядку.

Справа в тому, що румунські українці компактно проживають у близько ста населених пунктах чотирьох історичних регіонів: Мараморощина (повіти Марамуреш, Сату-Маре), Буковина (Сучава, Ботошань), Банат (Тіміш, Караш-Северін, Арад), Добруджа (Тульча).

⁷ Голос Америки (www.voanews.com/ukrainian). – 13.03.2007.

⁸ Дані про торгівлю між Україною та Румунією // Посольство України в Румунії. – www.ucraina.ro.

⁹ www.zakarpatty.net.ua. – 8.08.2007.

⁶ УНІАН (www.unian.net). – 10.03.2008.

Судячи за переписами населення, вони не витримують цілеспрямованої асиміляційної політики, котра проводиться впродовж останніх шести десятиліть. Так, за офіційними джерелами (перепис населення 1956 р.) в Румунії жило 68,3 тис. українців, а в 1992 р. – на 2,2 % менше – 66,8 тис. Останній перепис 2002 р. засвідчив їх зменшення ще на 8 % — 61,3 тис. осіб (або 0,3 % населення країни). Серед національних меншин Румунії вони зайняли третє місце, після угорців і ромів.

Більше половини всіх румунських українців проживали у Марамуреші (34 тис.), де становили, за офіційною статистикою, всього 6,67 % населення повіту.

За альтернативними підрахунками Союзу українців Румунії (створений у 1990 р.), загалом їх (2008 р.) — понад 200 тис. осіб, тоді як у 1948 р. нараховувалось у чотири рази (!) більше – 800 тис.

Офіційні статистичні маніпуляції на шкоду українській меншині частково підтверджується непрямыми свідченнями. Візьмемо Марамуреш. Там, у м. Сігету Мармаціей знаходиться православний український вікаріат Румунської православної церкви. Його відновлено у 1996 р. у складі 25 парафій. Вони об'єднують, за церковними даними, 52 тис. вірників. Нагадаємо, що державна статистика зафіксувала тільки 34 тис. українців – жителів цього повіту, тобто менше у півтора рази (!).

Також у 1996 р. відновлено Генеральний вікаріат української греко-католицької церкви з центром у м. Сучава, котрий налічує 6 тис. вірників.

Як офіційна національна меншина, українці мають одне зарезервоване місце в парламенті Румунії. У палаті депутатів (2000–2004) українську громаду представляв голова Союзу українців Румунії Степан Ткачук (1935 – 2005). Одначе досі гострими залишаються ряд освітньо-культурних питань.

Шкільна реформа 1948 р. дала можливість освітнього розвитку рідною мовою. У Румунії діяли 120 народних шкіл з українською мовою навчання (близько 200 учителів і 10 тис. учнів), паралельні класи з українською мовою навчання в гімназіях у Сереті, Сиготі, Сучаві (за 1957 р. 77 випускників) та у педагогічних школах у Сереті, Сиготі, Тульчі (за 1957 р. 54 випускники).

На жаль, у румунських українців нині нема шкіл, де велося б викладання рідною мовою, крім українського ліцею ім. Т. Шевченка у м. Сігету Мармаціей (повіт Марамуреш), що повторно заснований в 1997–1998 навчальному році. Українська мова викладається в румунських школах у місцевостях компактного проживання українців лише як окрема факультативна дисципліна в обсязі 3-4 годин на тиждень.

Як не прикро, Україна робила для поліпшення ситуації мінімальні кроки. Так, у квітні 2003 р. 20 українських освітян із повітів Сучава,

Караш-Северін, Ботошань, Сату-Маре і Тіміш ознайомилися з роботою шкіл Дніпровського району м. Києва¹⁰. У листопаді того ж року педагоги Києва з консультативно-методичною метою провідали школи повіту Сучава, де викладалася українська мова і література. Вони звернули увагу на відсутність тематичних кабінетів української мови, нагальну потребу шкільних підручників, мовознавчих таблиць, карт тощо. І взялися прийняти українських школярів з Румунії на новорічні та різдвяні свята в Києві.

Зі свого боку, Румунія, користуючись різноманітними ресурсами Європейського Союзу (зокрема коштами, здобутими під конкретні проекти за програмою Phare), ініціювала низку транскордонних досліджень. Одне з них стосувалося вивчення спільної культурної спадщини повіту Сату-Маре і Закарпатської області (у межах колишнього австро-угорського комітату Угоча).

Таким же чином 27-29 вересня 2007 р. в Університеті Бабеша-Больої (м. Клуж-Напока) пройшла Друга зустріч румунських та українських істориків «Румунсько-українські відносини: історія та сучасність».

На жаль, Ужгородський національний університет, співорганізатор цього наукового форуму, не зміг належно відреагувати на запропоновані форми міжнародної кооперації на вигідній фінансовій основі. А всього за програмою Phare (весь бюджет – 10 млрд. євро) ще до 2003 р. кандидати у члени ЄС отримали відчутну підтримку (в млн. євро): Польща – 458,8, Румунія – 283,1, Угорщина – 126, Словаччина – 94,1.

Як бачимо, сучасний українсько-румунський діалог є інтенсивним, динамічним і багатогранним. Особливо це стосується кількох питань, пов'язаних із співіснуванням і співпрацею у Чорному морі, а також з українською та румунською діаспорами. Проте відзначені дискусії, суперечки і різночитання не погіршили двосторонніх відносин, які мають сприятливу перспективу на всіх рівнях, у т. ч. з огляду на європейську та євроатлантичну інтеграцію.

¹⁰ Співпраця Україна – Румунія: освітні проблеми // Товариство „Україна – Світ”. – www.ukrsvit.kiev.ua.

SERPENTS ISLAND AND UKRAINIAN-ROMANIAN RELATIONS BEGINNING OF THE XXI CENTURY

Summary

Modern Ukrainian-Romanian dialogue is intense and dynamic. This is particularly true of several issues related to the coexistence and cooperation in the Black Sea, as well as Ukrainian and Romanian diaspora. However, the discussion does not worsened bilateral relations, which have a favorable perspective at all levels, including taking into European and Euro-Atlantic integration.

INSULA ȘERPILOR ȘI RELAȚIILE ROMÂNŌ-UCRAINENE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XXI

Rezumat

Studiind diversitatea de surse publice accesibile la ora actuală, autorul ajunge la două concluzii semnificative. Prima este că Ucraina și România continuă să dezvolte și să aprofundeze relațiile de prietenie reciprocă. Cu toate acestea, dialogul dintre cele două țări este marcat de unele dificultăți legate de armonizarea intereselor naționale. Spre exemplu, problema platoului continental al Mării Negre a putu fi rezolvată doar cu ajutorul Curții Internaționale de la Haga, și nu prin negocieri bilaterale dintre diplomații români și ucraineni.

În al doilea rând, sub presiunea Uniunii Europene, Ucraina și România sunt obligate ca, împreună, să minimalizeze sectorul «subteran» al relațiilor transfrontaliere și de frontieră. Cu toate acestea, relațiile transfrontaliere, culturale, științifice și educaționale ucraineano-române sunt diverse și intense, oferind posibilități de aprofundare pe termen lung.

ПРОБЛЕМА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЗМІН ЩОДО БЕССАРАБІЇ ТА БУКОВИНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст. В ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ТА ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛАХ

Сергій Гакман,
Чернівці (Україна)

Проблема Бессарабії та Буковини у системі міжнародних відносин першої половини ХХ ст., особливо в період 1916-1940 рр., була і є однією з найбільш дискусійних як у колишній радянській історіографії, так і в історіографії України, Румунії та Республіки Молдова. У сучасній вітчизняній і зарубіжній історичній науці є небагато комплексних наукових досліджень з цієї теми, проте існує ціла низка важливих і неординарних публікацій з окремих аспектів цього питання.

Метою статті є аналіз досліджень проблеми Бессарабії та Буковини у контексті двосторонніх радянсько-румунських відносин 1916-1940рр., дискусійності підходів та оцінок радянських, румунських, а також сучасних українських, молдовських та російських істориків.

- Мета дослідження обумовила такі завдання: дослідити підходи істориків різних країн щодо причини появи буковинського та бессарабського питань в російсько-румунських взаєминах під час Першої світової війни;
- проаналізувати проблеми висвітлення національного самовизначення в Бессарабії та на Буковині і шляхи їх вирішення в процесі післявоєнного врегулювання в Європі в працях дослідників ХХ століття;
- дослідити оцінки впливу бессарабського та буковинського питань на формування й розвиток радянсько-румунських відносин у міжвоєнний період, здійснені науковцями країн Центрально-Східної Європи ;
- розкрити особливість, суть і характер заходів радянського керівництва, спрямованих на перегляд рішень Паризької мирної конференції та включення Бессарабії і північної частини Буковини до складу СРСР в історичних працях ХХ століття;

- проаналізувати джерельну базу дослідження проблеми Бессарабії та Буковини у контексті двосторонніх радянсько-румунських відносин 1916-1940 рр.

Беручи до уваги велику кількість праць, тією чи іншою мірою присвячених вказаній проблемі, спробуємо кваліфікувати найбільш значущі з них з урахуванням умов, за яких вони були написані, та тенденцій, що прослідковувалися у висвітленні головних подій та їх наслідків.

Особливо багато праць, опублікованих за останні двадцять років, стосувалися періоду зародження цієї проблеми під час Першої світової війни. Тема Першої світової війни, яка була завжди особливою для дослідників, в останній період переживає своєрідний історіографічний «бум»¹.

Водночас зазначимо, що точки зору істориків згаданих країн збігаються лише коли мова йде про кризу Габсбурзької монархії під час Першої світової війни, але суперечать одна одній щодо оцінок та визначення феноменів, які призвели до її розпаду. Наприклад, українські історики, аналізуючи події 1918-1920 рр., більшою мірою акцентують свою увагу на ролі великих держав та їх геополітичних інтересів. Водночас їх румунські колеги в оцінках тогочасної державної реструктуризації, змін кордонів приділяють багато уваги внутрішнім національно-визвольним змаганням.

І хоча точки зору істориків різних країн майже не відрізняються в оцінці того, що початок Першої світової війни повинен був привести до великих змін, розбіжності вже починаються при оцінці ставлення керівників національних рухів двох імперій у питанні майбутньої долі своїх народів. Частина істориків вважає, що з самого початку війни керівники національних груп мали на меті використання воєнної ситуації для досягнення державної незалежності (або державності) для національних груп. Інша група істориків дотримується думки, що у 1914 р. ніхто не бажав розвалу імперій, а тільки їх реорганізації і формування соціальних та національних структур, які б задовольняли їх потреби.

Досить суттєва розбіжність існує і в оцінці міці імперій на початку війни, де частина істориків дотримується точки зору, що розвал імперії був неминучим, інші ж вважають, що про міць імперій можна судити хоча б з того, що упродовж 4-х років вони воювали².

¹ Фісанов В. Програє суперництво (США та Австро-Угорщина у Центральній Європі в роки Першої світової війни). – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – С. 13.

² 1918. Sfârșit și început de epocă. - Satu-Mare - Zalău: Ed. "Lecon" Zalău, Ed. Muzeului sătmărean, 1998. - 578 p.

При цьому слід зазначити, що сьогодні одним з провідних центрів дослідження цієї проблематики в Україні є Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Не применшуючи роль дослідників інших регіонів України, слід погодитись із думкою про те, що чернівецькі історики віддавали перевагу при вивченні теми глибокому аналізу усього масиву літератури та оригінальних документів. З часом у Чернівецькому університеті визріли умови для систематичного дослідження, головним чином, зовнішньополітичної проблематики, фундатором якої був відомий в Україні та за її межами професор Іван Михайлович Теодорович, котрий вивчав в основному політику Німеччини та Австро-Угорщини на сході³.

Зовнішньополітичні аспекти розпаду Австро-Угорської монархії упродовж тривалого часу досліджувався Є.Сахновським⁴, особливості політики центральних держав – С.Трояном⁵ та С.Попиком⁶. В.Фісанов досліджував британську зовнішню політику в регіоні, а згодом і особливості політики США щодо Австро-Угорщини. Низка праць цього автора присвячена різним аспектам буковинської проблеми під час Першої світової війни⁷. Буковинські історики, особливо останнім часом, приділяють велику увагу вивченню національних рухів на Буковині

³ Цит за: Фісанов В. Вказ. праця. – С. 14.

⁴ Сахновский Е.В. Национальные проблемы Австро-Венгрии в освещении британской публицистики накануне и в годы Первой мировой войны 1914-1918 гг. // Вопросы новой и новейшей истории стран Европы и Северной Америки. - Вып. 38. - К.: УМК ВО, 1992. - С. 56-65.

⁵ Троян С. Німецька "Середина Європа": від плані "дранг нах остен" до Концепції "Міттельєвропи": Навчальний посібник - Чернівці: Рута, 1997. - 59 с.

⁶ Попик С. Таємниця Брест-Литовська: до питання про австро-український протокол 1918 року // Питання історії нового та новітнього часу. Випуск 3. - Чернівці, 1994. - С. 134-141; Попик С. Українці в Австрії 1914-1918. Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни. - Київ-Чернівці: Золоті литаври, 1999. - 236 с.

⁷ Фісанов В. Проблема майбутнього Буковини у міжнародних відносинах періоду першої світової війни // Буковинське народне віче 3 листопада 1918 року. - Чернівці: Редакційно-поліграфічний відділ облполіграфвидаву, 1990. - С.37-41; Фісанов В. Буковинське і галицьке питання у міжнародних відносинах періоду першої світової війни // Вісник Центру буковинознавства. Серія історична. - Вип. I. 1993. - С.143-154; Фісанов В. Проблема безпеки в умовах подвижних геополітичних точок: случай с Буковиной // Пограничные районы на постсоветском пространстве: нетрадиционные аспекты безопасности. Материалы семинара (Черновцы, октябрь 1996 г.). - К.: Феникс, 1997. - С. 82-89; Фісанов В. Проблема Австро-Угорщини у контексті європейської політики Великої Британії і США (кінець 1917 – жовтень 1918 р. // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. - Вип. 36: Історія. - Чернівці: ЧДУ, 1998. - С. 38-47; Фісанов В. Австро-Угорщина як геополітичний експеримент // Питання історії нового та новітнього часу: Збірник наукових статей кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького державного університету ім. Ю.Федьковича. - Вип. 6. - Чернівці: ЧДУ, 1999. - С. 28-37; Фісанов В. Програє суперництво (США та Австро-Угорщина у Центральній Європі в роки Першої світової війни). - Чернівці: Золоті литаври, 1999. - 264 с.

австрійської доби та спробам національного самовизначення після розвалу Австро-Угорської монархії⁸, історії імперії в цілому⁹.

Важливим моментом утвердження Чернівців як дослідницького центру різноманітних аспектів історії Першої світової війни стало проведення тут у вересні 1998 р. Міжнародної конференції «Перша світова війна у долі народів Центральної та Південно-Східної Європи»¹⁰.

⁸ Ботушанський В.М. Участь українців Буковини у творенні української державності (1918-1920) // Народне віче Буковини 1918-1993: Документи і матеріали обласної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р. - Чернівці: Прут, 1994 р. - С. 41-62; Ботушанський В.М. Ухвала Буковинського народного віча 3 листопада 1918 року – визначний документ українського державотворення // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. – Вип. 36: Історія. - Чернівці: ЧДУ, 1998. - С. 9-23; Григоришин С. Метаморфоза позицій румунських буржуазних діячів Буковини у 1918 р. // Буковинське народне віче 3 листопада 1918 року. - Чернівці: Редакційно-поліграфічний відділ облполіграфвидаву, 1990. - С. 22-31; Григоришин С. Політика Румунії по відношенню до Північної Буковини в роки Першої світової війни // Народне віче Буковини 1918-1993: Документи і матеріали обласної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р. - Чернівці: Прут, 1994 р. - С. 62-75; Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX - початку XX ст. -Чернівці: Золоті літаври, 1999 р. - 574 с.; Романець О., Михайлина П., Григоришин С. т.ін. Неспроможність буржуазних і буржуазно-націоналістичних фальсифікацій історії Радянської Буковини. - Київ: Наукова думка, 1987. - 231 с.; Botuşanski V. Noiembrie pentru integritatea noastră // Zorile Bucovinei, - 1996. - 2 noiembr.

⁹ Ботушанський В.М. Буковина у дипломатичній боротьбі за втягнення Румунії у війну на боці австро-німецького блоку (1914-1916 рр.) // Питання історії України: Збірник наукових статей. - Чернівці: Золоті літаври, 1999. - С. 276-285; Ботушанський В. До питання про створення “великої Буковини” навесні та влітку 1918 р. // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи: Матеріали міжнар. конференції, присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22-24 вересня 1998 р.). – Чернівці: Рута, 2000. - С. 52-64; Буркут І. Розпад Австро-Угорщини і формування нових держав Центральної та Східної Європи // Народне віче Буковини 1918-1993: Документи і матеріали обласної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р. - Чернівці: Прут, 1994. - С. 27-40; Гакман С. Буковинська проблема на Версальській мирній конференції // Буковина – мій рідний край. Матеріали III історико-краєзнавчої конференції молодих дослідників, студентів та науковців. – Чернівці: Золоті літаври, 2000. - С. 36-39; Гакман С. Проблема Буковини на Паризькій мирній конференції 1919-1920 рр. // Питання історії нового та новітнього часу: Збірник наукових статей кафедри всевітньої історії та міжнародних відносин Чернівецького державного університету ім. Ю.Федьковича. - Вип. 7. - Чернівці: Рута, 2000. - С. 163-174; Гакман С. Проблема Буковини у російсько-румунських взаєминах під час Першої світової війни // Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи: Матеріали міжнар. наук. конференції, присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22-24 вересня 1998 р.). – Чернівці: Рута, 2000. - С. 74-82; Hacman S. Procesele de autodeterminare națională din Bucovina, în toamna anului 1918 // 1918. Sfârșit și început de epocă. - Satu-Mare - Zalău: Ed. “Lecon” Zalău, Ed. Muzeului sătmărean, 1998. - P. 191-206; Hacman S., Fisanov V. Bucovina la intersecția intereselor naționale și geopolitice la sfârșitul primului război mondial // Acta Musei Porolissensis. XXII. - 1998. - P. 599-618.

¹⁰ Перша світова війна та історичні долі народів Центральної та Східної Європи: Матеріали міжнар. наук. конференції, присвяченої 80-річчю Буковинського народного віча (Чернівці, 22-24 вересня 1998 р.). – Чернівці: Рута, 2000. – 326 с.

Окрім теми Першої світової війни, особливо цікавою у цьому контексті є проблема національних рухів і територіальних змін, що мали місце у 1918 р., яка впродовж багатьох років не мала серйозних історичних наукових розробок. Саме через те, що дана проблема безпосередньо торкалася історії територіальних змін, її розробка не могла позбавитись ідеологічних стереотипів. І тільки за останнє десятиріччя українськими і румунськими істориками були здійснені перші спроби подолання формальних стереотипів. Як зазначав у виступі на міжнародному симпозиумі «1918 р. Кінець і початок епохи» щодо цієї проблеми сучасний угорський історик С.Золтан: «...Це нелегко, оскільки вони [стереотипи. – н. авт.] інтегрувалися у нашій національній свідомості. Для того, щоб розірвати ці стереотипи, є необхідним розуміння точок зору «іншої сторони». Це є загальною умовою (...) наукового пізнання»¹¹.

У пострадянський час чернівецькі історики опублікували низку неординарних праць, присвячених національним рухам цієї епохи, зокрема українському. В українській історіографії була актуалізована тема Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р., яке переважна більшість вітчизняних буковинознавців вважає найвищим піднесенням руху цього краю. Водночас слід зазначити, що у різні часи ця подія розцінювалась по-різному.

Так, у радянські часи 3 листопада 1918 р. згадувався в основному лише як день утворення комуністичної партії Буковини, без згадки про Віче. У багатьох працях досить яскраво відчувалась комуністична заідеологізованість, хоча враховуючи умови, за яких писалися та друкувалися ці праці, до їх авторів можна поставитися із розумінням. Зокрема, у праці В.Курило «Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на розвиток революційного руху на Буковині» участь великої маси сподівалися через віче розв'язати земельне питання, вірили що об'єднання з Україною є об'єднанням з революцією. Уже в той час Україна була для них символом більшовизму»¹².

Початком нового етапу переосмислення українського національно-визвольного руху на Буковині наприкінці Першої світової війни та Буковинського віча стала організована у 1989 р. товариством «Оберіг» та обласною Асоціацією молодих істориків наукова конференція, матеріали якої було видано окремою брошурою «Буковинське народне

¹¹ Zoltan S. Scrierile istorice și schimbările de epoci // 1918. Sfârșit și început de epocă. - P. 21.

¹² Иванеско М. Коломнаиторь ла командэ. - Ужгород: Карпати, 1987. - С. 21; Курило В.М. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на розвиток революційного руху на Буковині. - Чернівці: ЧДУ, 1973. - С. 87.

віче 3 листопада 1918 року»¹³. Не залишилась осторонь і місцева влада. На вимогу громадськості Чернівецька обласна рада народних депутатів визнала день 3 листопада регіональним святом возз'єднання. Відповідно до цього рішення, з нагоди широкого відзначення громадськістю області 75-річчя Буковинського віча, 3 листопада 1993 р. у Чернівцях відбулася обласна науково-практична конференція, присвячена цій даті. Відомий чернівецький дослідник О.Романець упорядкував опрацьовані тексти доповідей цієї конференції, разом з 20 документами, пов'язаними із зазначеною подією, в окрему книжку¹⁴. Деякі документи були опубліковані тоді вперше. Після проведення конференції в українській історіографії панівною щодо Віча стала оцінка, яку висловив сучасний український історик В.Ботушанський: «Незважаючи на свою тодішню нездійсненність, рішення Буковинського народного віча було визначним історичним і юридичним документом як для того часу, так і на перспективу, у якому від імені українського населення Буковини недвозначно висловлено його тверде бажання вийти із складу Австро-Угорщини і об'єднатися з усіма українцями Східної і Західної України в єдину соборну, незалежну Українську демократичну державу»¹⁵.

На жаль, дуже часто або замовчуються, або відображаються виключно у негативному плані події румунського національного руху на Буковині восени 1918 р., що не сприяє об'єктивному аналізу згаданих процесів.

Зі свого боку румунська історіографія розглядає події 1918 р. як на Буковині, так і в Бессарабії, перш за все, у контексті «Великого об'єднання Румунії». З самого початку, у перші ж десятиліття після зазначеної епохи, як і більшість подій та феноменів, що належать до історії новітнього часу, через відсутність достатньої та необхідної для з'ясування особливо складних її проблем історичної перспективи, а також через брак незамінної для повноти та глибини аналізу загального історичного процесу документальної бази, тема «Великого об'єднання» не могла стати науковою у повному розумінні цього слова. Сучасний румунський історик А.Порцяну з цього приводу зазначає: «Як і в багатьох інших випадках історії новітнього часу, історіографія Великого об'єднання мала заплатити, ще з самого свого початку, певну внутрішню

¹³ Буковинське народне віче 3 листопада 1918 р. - Чернівці: Облполіграфвидав, 1990. - 47 с.

¹⁴ Народне віче Буковини 1918-1993: Документи і матеріали обласної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р. - Чернівці: Прут, 1994. - 144 с.

¹⁵ Ботушанський В.М. Участь українців Буковини у творенні української державності (1918-1920). - С. 56.

політичну данину, зазнавши з боку багатьох конкуруючих факторів тиск, з метою підпорядкування її деяким партійним інтересам або їх лідерам, перетворення її в інструмент пропаганди або навіть політичних дискусій. Оскільки складність та різноманітність факторів, які конкурували у румунському державному об'єднанні..., однобоке, фрагментарне, або навіть тенденційне висвітлення деяких дуже важливих історичних подій, могли лише завдати шкоду правильному їх розумінню»¹⁶.

У комуністичні часи події, пов'язані з Бессарабією та Буковиною, в Румунії замовчувалися. І лише наприкінці 80-х років з'явилися перші праці про ці складні події. Але для них було характерне однобічне, майже схематичне відображення національно-визвольної боротьби на Буковині тільки скрізь призму проведення Конституанти та Генерального Конгресу Буковини. Так, у шкільному підручнику згадані події подавалися таким чином: «...14/27 жовтня 1918 р. у Чернівцях, були скликані збори представників всієї провінції, що стали Установчими зборами (Конституантою), і які висловились за «об'єднання Буковини з іншими румунськими провінціями у єдину національну незалежну державу. Установчі збори реорганізували Національну Раду, що керувала у подальшому національним рухом. Плідно обговорювалися аспекти реформ, які належало прийняти, були здійснені зв'язки із представниками інших національностей Буковини. 12/28 листопада 1918 р. Генеральний Конгрес населення Буковини вирішив об'єднатися з Румунією»¹⁷. Принципово майже нічим не відрізняється позиція більшості румунських істориків, викладена у наукових працях за останні роки. Український національний рух та його кульмінаційний пункт – організація та проведення буковинського народного Віча – навіть не згадується в них¹⁸.

Старі стереотипи поки що продовжують діяти. Дуже часто історичні твори, присвячені згаданим подіям, як визнають і самі румунські історики, мають описовий характер, без достатньої аргументації та нюансів, викладені іноді навіть відверто тенденційно, у апологетичному або патетичному тоні, дуже близькому до пропагандистського, що зменшує рівень їх професіоналізму, критичного аналізу та комплексного

¹⁶ Porțeanu A. Considerațiuni asupra istoriografiei române privitoare la anul 1918 // 1918. Sfârșit și început de epocă. - P. 27.

¹⁷ Hurezeanu E., Smarandache Gh., Totu M. Istoria modernă a României. Manual pentru clasa a IX-a. - București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1987. - P. 207.

¹⁸ Mușat M. 1 decembrie 1918 – o zi pentru eternitate // Anale de istorie. - Anul XXXIII. - 1987. - Nr. 5. - P. 3-20; Scurtu I. Integrarea provinciilor românești unite la 1918, în cadrul statului național român // 1918. Sfârșit și început de epocă. - P. 45-74; Ciucu D. Monarhia și fătura României Mari. - București: Albatros, 1997. - 336 p.

розуміння подій¹⁹. Не позбавлена історіографія подій 1918 р. і подвійних стандартів, коли, наприклад, у румунській історіографії проблема Буковини розглядається через призму «історичного права», з наданням йому переваги перед правом народів на автономізацію, водночас події у Трансильванії оцінюються саме через призму переваги етнічних прав.

І все ж, за останні кілька років у румунській історіографії, а саме у істориків Р.Економу та у М.Чаушу, виникли перші спроби аналізу всього комплексу проблем національно-визвольної боротьби на Буковині восени 1918 р.²⁰. І хоча у додатках книги Р.Економу замість остаточного тексту рішення українського віча надрукований один із варіантів його проекту, взятий автором із опублікованої в Мюнхені у 1959 році книги Е.Прокоповича²¹, вже те, що поруч з румунським, досить спокійно розглядається й український аспект цієї проблеми, на наш погляд, є кроком вперед.

Вагомим внеском в осмислення проблем Першої світової війни і, зокрема, Бессарабії та Буковини зробили румунські історики Д.Преда, К.Продан. Автори приділяють особливу увагу як дипломатичним, так і воєнним аспектам проблеми, що робить їх праці надзвичайно цікавими не тільки для румунських дослідників, а й для науковців з інших країн, у т.ч. з України²².

Зазначимо, що до включення Бессарабії та Буковини до складу Румунії обидві території належали до різних багатонаціональних імперій. Саме тому події 1918 р. у Бессарабії та Буковині суттєво різняться. Досить цікавим, повним протиріччям та неоднозначним в історичному тлумаченні є питання про приєднання Бессарабії до складу Румунії, особливо проблема Сфатул Церій. Це пояснюється тим, що вона мала велику політичну вагу як у радянській, так і у румунській історіографії, хоча і не була глибоко та об'єктивно досліджена. Також у зв'язку з тим, що матеріалів щодо

¹⁹ Porțeanu A. Op. cit. – P. 32.

²⁰ Ceaușu M. Mișcarea națională românească din Bucovina la sfârșitul primului război mondial. - 12 p. (На правах рукопису); Economu R. Unirea Bucovinei. 1918. – București: Ed. Fundației culturale române, 1994. – 196 p.

²¹ Economu R. Unirea Bucovinei. 1918. – București: Ed. Fundației culturale române, 1994. – P. 142-143.

²² Preda D., Alexandrescu V., Prodan C., În apărarea României Mari. Campania Armatei Române din 1918-1919. - București: Ed. Enciclopedică, 1994. - 336 p.; Preda D. De la neutralitatea armată la războiul de întregire. Aspecte diplomatice și militare ale intrării României în primul război mondial // Acta III. Al III-lea Colocvium Internațional de Istorie Militară (București-Sibiu, 3-6.IX.1996). -București, 1997. - P. 27-32; Preda D. România și Antanta. Avaturile unei mici puteri într-un război de coaliție 1916-1917. - Iași: Institutul European, 1998. - 224 p.; Prodan C. Revenirea armatei române în țară, după confruntările militare româno-ungare din 1919 // 1918. Sfârșit și început de epocă. - Satu-Mare - Zalău: Ed. "Lecon" Zalău, Ed. Muzeului sătmărean, 1998. - P. 471-476.

складу та процедури голосування небагато, і вони не завжди доступні, ця інформація ніколи не була повністю зібрана та узгоджена. І, нарешті, список членів Сфатул Церій тільки нещодавно був відкритий у персональному архіві П.Халіпи у Бухаресті. Разом з більш давнім матеріалом, цей список представляє собою перехід до більш повного та, можливо, більш правдоподібного аналізу діяльності цієї суперечливої організації. Сучасні молдовські історики вважають, що остання інформація руйнує міфи як радянської, так і румунської історіографії²³.

Радянська історіографія вважала весь час Сфатул Церій реакційною та контрреволюційною організацією, яка несе відповідальність за анексію Бессарабії Румунією. Типово Сфатул Церій розглядалась як організація, яка об'єднувала осіб, котрі, незалежно від їх кількості, підтримували ворогів, що належали до: Української Ради, генерала Щербачова, румунського уряду, західних союзників, центральних держав, великих бессарабських землевласників, білих генералів та С.Петлюри. Керівники Сфатул Церій зображались у вигляді жертв цих ворогів, а іноді як ініціатори ворожих дій.

Перша радянська догма стосувалася того, що ця організація не була представницькою з класової та національної точок зору. Зауваження стосовно того, що молдовани, які відповідно до перепису 1897 р. представляли лише 47 % населення і мали при цьому 70% голосів у цьому органі, сприймалося досить скептично, оскільки за післявоєнних переписів молдавське населення становило 2/3 населення Бессарабії. Таке твердження, окрім цього, могло викликати думку, що етнічні молдовани виступали за об'єднання з Румунією, а ця теза не була вигідна радянській історіографії. Саме тому радянські історики надавали перевагу класовій версії, тобто наголошувалося на тому, що більшість місць у Сфатул Церій посідали представники буржуазії та поміщиків, у той час як селяни слабо або взагалі не були представлені у молдавському парламенті²⁴.

Наступний особливий погляд радянської історіографії стосувався засідань Сфатул Церій від 9 квітня та 10 грудня 1918 р., на яких відбувалося голосування щодо приєднання до Румунії. І хоча немає єдиної точки зору серед радянських істориків стосовно того, чи цей представницький орган був цілком контрреволюційним, чи тільки його керівництво, вони всі доходять думки, що склад Сфатул Церій періодично змінювався залежно від бажання його керівництва²⁵.

²³ Van Meurs W.P. Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă. - Chișinău: ARC, 1996. - P. 402.

²⁴ Лазарев А.М. Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос. – Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1974. – С. 132; Цит. за: Van Meurs W.P. Op. cit. – P. 402.

²⁵ Лазарев А.М. Вказ. праця. – С. 133.

Третя радянська теза тісно пов'язана з першою і припускає, що за об'єднання з Румунією голосували члени Молдавської національної партії та Молдавського блоку, у той час як представники національних меншин та члени селянських організацій голосували проти об'єднання або не брали участі у голосуванні²⁶.

Трактування цього питання з боку румунських істориків представляє собою зворотне дзеркальне відображення постулатів радянської історіографії. Так, стверджувалося, що парламент був представницьким стосовно населення Бессарабії і відображав волю більшості. Цікавим є той факт, що до виходу колективної праці «Історія Бессарабії. З давніших часів до 1994 р.» румунські історики аналізували склад Сфатул Церій лише з етнічної точки зору, при цьому парламент не розглядався в контексті соціально-класової структури. Інформація щодо кооптації та змін у складі Сфатул Церій досить рідко була присутня у «буржуазній» румунській історіографії і зовсім відсутня у румунській комуністичній історіографії 70-х – 80-х рр. Румунське трактування проблеми сконцентровано, в основному, навколо «законного права парламенту приймати рішення щодо об'єднання». Але навіть ці аргументи залишаються «у тіні» постулату про те, що результат цієї події був «історично неминучим». Внаслідок цього опір, який мав місце під час квітневого 1918 р. голосування, та карикатурне грудневе 1918 р. голосування відображені у румунських історичних творах як незначні події²⁷.

Деякі румунські історики, серед яких один з найвідоміших у Румунії науковців В.Добрінеску, вважають, що приєднанням Бессарабії до Румунії було покладено кінець загарбанню від 1812 р., коли за Бухарестським мирним договором Туреччина поступилася Бессарабією Росії. Вони вважають, що підписанням цього акту Оттоманська імперія «порушила... свій контракт про васалітет», а Росія «стала співучасницею порушення договору міжнародного права»²⁸. Навіть колишній Президент Румунії І.Лієску, виступаючи на II Конгресі румунської духовності у 1994р. з цього приводу зазначав: «Без жодної історичної мотивації... царська Росія окупувала Бессарабію у 1812р. Як писали історики, Туреччина поступилася Росії територією, яка їй не належала, тому що взаємини двох румунських принципатів з Портою не були відносинами територій окупованих та включених до складу Оттоманської імперії, як це відбулося з Болгарією, Сербією та іншими територіями, а були державами, визнаними як такі, із

²⁶ Краткая история Румынии. С древнейших времен до наших дней. /Под ред. В.Виноградова. – М.: Наука, 1989. – С. 312.

²⁷ Van Meurs W.P. Op. cit. – P. 403.

²⁸ Dobrinescu V. Fl. Bătălia pentru Basarabia. 1918-1940. - Iași: Junimea, 1991. - P. 23.

власним суверенітетом, хоча із залежністю по відношенню до Порти, що змушувало її платити данину; а Порту, у свою чергу, мала зобов'язання по відношенню до цих принципатів щодо їх безпеки та цілісності, тобто тоді, коли Туреччина поступилася Бессарабією Росії, вона вчинила це без жодного юридичного підґрунтя»²⁹.

Майже діаметрально протилежною є позиція радянських і сучасних російських істориків. Так, Л.Семенова вважає, що «статус Валахії і Молдови у системі Оттоманської імперії, які формально зберігали автономію, не був заснований на будь-яких договірних актах, нібито складених їх господарями з Портою у XIV-XVI ст. або «капітуляціях». Вона доводить, ґрунтуючись на джерелознавчому аналізі текстів, що згадані «капітуляції» були написані наприкінці XVIII ст. і «не могли регламентувати відносини Молдови і Валахії з Османською імперією у XIV-XVI ст.»³⁰. Інший, досить відомий учений-енциклопедист Л.Берг з цього приводу зазначав: «Хоча румуни й твердять нібито Росія відняла в них Бессарабію у 1812 р., насправді ж країна ця була відвоєнована у Туреччини, яка займала своїми військами північ та південь Бессарабії; у молдовському ж управлінні знаходилася лише середня частина»³¹. Питання залишається дискусійним через різні підходи до його аналізу.

Що стосується науковців Республіки Молдови, у радянський період їх позиція не була відмінною від традиційної радянської історіографії. Сучасні молдовські науковці стосовно Сфатул Церій вважають, що він був «не тільки результатом матеріалізації прав, отриманих внаслідок повалення старого режиму, а й інститутом збереження демократичних прав, а також генератором більших свобод у бессарабському суспільстві»³². Його ж рішення щодо об'єднання з Румунією розцінюється як реалізація історичного права повернення Бессарабії до складу румунських земель та політичного принципу самовизначення народів, набутого після російської революції. Що стосується одного з найбільш дискусійних питань відносно перебування у Бессарабії румунської армії, сучасний дослідник з Республіки Молдова Г.Кожокару вважає, що румунська армія увійшла у Бессарабію під час короткотермінової кризи, допомогла подолати її та врятувала Республіку. Відступ румунських військ з бессарабської території, на думку Г.Кожокару, призвело б до її захоплення «російськими

²⁹ Alocuțiunea președintelui României, Ion Iliescu, la Congresul Spiritualității Românești. (Băile Herculane - 16 oct. 1994 // Rompres. Știri Centrale. - 1994. - 16 octombrie. - P. 3.

³⁰ Виноградов В.Н., Ерещенко М.Д., Семенова Л.Е., Покивайлова Т.А. Бессарабия на перекрестке европейской дипломатии: Документы и материалы. - М.: Индрик, 1996. - С. 6-7.

³¹ Берг Л.С. Бессарабия: Страна, люди, хозяйство. - Кишинев: Университас, 1993. - С. 11.

³² Cojocaru G.E. Sfatul Țării. Itinerar. - Chișinău: СІПТАС, 1998. - P. 8.

більшовизованими або українськими націоналістичними військами та розпаду Молдавської Демократичної Республіки». На думку дослідника, «це означало б: 1) зраду інтересів молдавського місцевого населення та проживаючих разом з ними етносів; 2) жертвування румунськими національними інтересами взагалі та 3) поглиблення регіональної небезпеки»³³.

Що стосується радянсько-румунських відносин у міжвоєнний період, у радянській історіографії найбільш суттєвим науковим доробком є праці історика А.Шевякова³⁴. Спираючись на опубліковані документи, попередні дослідження радянських істориків, він спробував показати важливі «для справи миру та європейської безпеки» політичні акції, спрямовані на укладення Лондонської конвенції щодо визначення агресора та нормалізацію відносин з Румунією й іншими країнами Центральної та Південно-Східної Європи. І хоча у своїх працях А.Шевяков намагався «виявити класову сутність» «небажання правлячих кіл румунського королівства встановити нормальні дипломатичні відносини з СРСР» та «викрити справжні політичні цілі румунського уряду в період радянсько-румунських переговорів щодо пакту про взаємодопомогу», автору вдалося дати досить глибокий аналіз радянсько-румунських відносин у 30-х роках, показати всю глибину протиріч, які розділяли дві країни, приділивши певну увагу й бессарабському питанню. Багато аспектів, які розглядалися у вказаних працях, у радянській історіографії досліджувалися вперше і, до того ж, не ізольовано, не у відриві від загальноєвропейських та світових подій політичного і воєнного характеру, а в органічній єдності, що підвищує їх як теоретичну, так і практичну цінність. На жаль, з суто класових позицій історик розцінював і роль румунського дипломата Н.Тітулеску у процесі творення системи колективної європейської безпеки. Зокрема, він вважав, що «боротьба» Н.Тітулеску спільно з СРСР за колективну безпеку була «продовженням, але у більш витонченій формі, румунської імперіалістичної політики щодо Радянського Союзу». Автор при цьому зазначав, що румунський дипломат «не соромився будувати плани стосовно використання радянських збройних сил для захисту румунських версальських кордонів на Заході»³⁵. Інший радянський

³³ Ibidem. – P. 117-118.

³⁴ Шевяков А.А. Советско-румынские отношения и проблема европейской безопасности 1932-1939 гг. - М.: Наука, 1977. - 383 с.; Шевяков А.А. Советско-румынские отношения и проблема европейской безопасности 1933-1939 гг. Автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра ист. наук (07.00.05) - М, 1978. - 51 с.; Шевяков А.А. Отношения между Советским Союзом и Румынией 1944-1949 гг. / Отв. ред. Антосяк А.В. - М.: Наука, 1985. - 319 с.

³⁵ Шевяков А.А. Советско-румынские отношения и проблема европейской безопасности. - С. 26.

науковець, академік А.Лазарев у своїй монографії «Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос», хоча і виходив виключно з класових позицій, зробив надзвичайно глибокий аналіз бессарабського питання у радянсько-румунських відносинах міжвоєнного періоду³⁶.

Така позиція відмінна від точки зору румунських спеціалістів як соціалістичної доби, так і сучасних, котрі намагаються ідеалізувати зовнішню політику Румунії, вважаючи її непорочною, «миролюбною», спрямованою лише на «боротьбу за збирання румунської нації», за її «національні інтереси». При цьому останні замовчують притаманну румунській зовнішній політиці деяку агресивність і те, що вона привела Румунію до глибоких протиріч, до територіальних суперечок з більшістю сусідніх держав і, врешті-решт, до повної політичної ізоляції. Відкриту ж боротьбу проти СРСР часто видають за «особливу місію», що нібито була покладена на Румунію західною цивілізацією.

Суттєвою подією у розкритті проблеми радянсько-румунських відносин у міжвоєнний період слід вважати вихід у 1966 р. у Бухаресті книги І.Опря «Ніколае Тітулеску»³⁷, у якій значна увага приділялася радянсько-румунським відносинам міжвоєнного періоду 1928-1936 рр. Написання цієї книги можна розцінити як сміливий крок у румунській історіографії, оскільки, розглядаючи складний період у радянсько-румунських взаєминах, автор, хоч і досить обтічно, вказував на бессарабську проблему як основну перешкоду на шляху нормалізації відносин між двома країнами у міжвоєнні роки. У названій книзі автор схвалював зовнішню політику як радянського, так і румунського урядів того періоду.

Згідно з твердженням І.Опря, Радянський Союз вів принципову політику, спрямовану на мир та колективну безпеку. Таким чином Радянській державі вдалося витіснити «невід'ємну недовіру та антирадянські почуття буржуазних урядів» і викликати «повагу в масах та у демократичних рухах капіталістичних країн». У свою чергу, «буржуазні політики Лондона та Парижа зрозуміли можливість включення Москви в європейську політику».

Автор стверджував, що до такої думки прийшла й більшість румунських політиків, хоча і не одразу «через своє антирадянське та антикомуністичне ставлення». Згідно з І.Опря, Румунія, у свою чергу, здійснивши національне об'єднання у 1918 р., була послідовним прихильником територіального статус-кво та Версальської системи.

³⁶ Лазарев А. Вказ. праця.

³⁷ Oprea I. Nicolae Titulescu. - București: Ed. științifică, 1966. - 406 p.

Вона «повністю усвідомлювала переваги співробітництва з радянським миролюбним режимом». Автор дотримувався думки, що після розриву дипломатичних відносин у 1918 р. обидві держави неухильно намагалися нормалізувати взаємини. Цей складний і болючий процес тривав майже 16 років і дав певні результати тільки у 1934 р.³⁸

Слід відзначити, що, починаючи з 1947 р., коли влада в Румунії перейшла до комуністів, і до виходу зазначеної книги, основні положення румунської історіографії з проблеми Бессарабії, як і Буковини 1917-1940 рр. були повністю скопійовані з радянської. З точки зору румунської історіографії цього періоду, піонером якої був М.Роллер, «шовіністичний правлячий буржуазно-поміщицький клас» втягнув Румунію у політику інтервенції щодо Радянського Союзу. Через страх можливої революції румунський режим залишався вірним своїй антирадянській політиці, користуючись підтримкою всіх політичних партій країни, і на цьому шляху «сприяв імперіалістичній демагогії Франції, Англії та Ліги Націй».

Але «тиск мас змусив реакційний режим підписати Московський протокол 1929 р.» Також «мирна політика Кремля була заблокована Румунією, коли вона підписала Лондонську конвенцію 1933 р., не припиняючи підготовку до війни». З точки зору тодішньої румунської історіографії, участь Румунії у війні проти Радянського Союзу була природним наслідком зовнішньої політики попередніх десятиліть. Слід також відзначити, що у підручнику з історії, де майже сто сторінок присвячені міжвоєнному періоду, жодного разу не згадувалось ім'я румунського дипломата Н.Тітулеску, чия роль у зовнішній політиці Румунії у цей період була досить значущою³⁹.

Книга І.Опря відіграла помітну роль у румунській історіографії. По-перше, на той час взаємини між Радянським Союзом та Румунією були досить прохолодними. По-друге, у Румунії на підйомі був курс на автономізацію, особливо після прийняття так званої декларації про незалежність 1964 р., і тому переглядалося офіційне ставлення до проблеми Бессарабії. По-третє, вже відчувалися тенденції Комуністичної партії Румунії, яка, як нам здається, з кінця 50-х років намагалася виступати в ролі правонаступниці румунської історії та державності, що, в свою чергу, вимагало визнання «буржуазних режимів» І.І.К.Бретіану та Н.Тітулеску⁴⁰.

Окрім І.Опря, не можна не згадати інших найбільш відомих у румунській історіографії спеціалістів з питань історії зовнішньої політики Румунії. Це, насамперед, В.Мойсук, яка вважає, що непослідовна

³⁸ Ibidem. – P. 5, 96.

³⁹ Цит. за: Van Meurs W.P. Op. cit. – P. 376.

⁴⁰ Ibidem. – P. 375.

зовнішня політики уряду, після відставки Н.Тітулеску, призвела до повної політичної ізоляції Румунії, що негативно вплинуло на подальшу її історію⁴¹, та вищезгаданий В.Ф.Добрінеску, який присвятив низку праць взаєминам з різними країнами у міжвоєнний період⁴².

Уже багато десятиліть дискусійними серед істориків і публіцистів є питання щодо радянсько-німецького договору про ненапад і таємного додаткового протоколу до нього, більш відомих як «Пакт Ріббентропа-Молотова». Спочатку вони точилися між західними і радянськими істориками. Це було пов'язано з тим, що партійно-радянське керівництво СРСР замовчувало факт підписання таємних протоколів. Науковці повинні були доводити «брехливість» тверджень західних радянологів, спростовувати їхні концепції і натомість висувати власні, які відповідали б радянській офіційній доктрині. Його трактували як «вимушений крок», завдяки якому керівництво СРСР відтягнуло момент нападу Німеччини. Незважаючи на пануючу теорію «єдино можливого, вимушеного кроку», в радянській історіографії все ж були солідні напрацювання про події 1939 р. Це, зокрема, монографії та статті, М.Панкрашової і В.Сіполса, І.Максимичева, І.Коблякова, І.Андросова тощо⁴³.

Одним із перших звернувся на монографічному рівні до вивчення зовнішньої політики СРСР у контексті радянсько-німецьких таємних угод 1939 р. та їхньої реалізації М.Семиряга⁴⁴. Він детально розглянув передумови зближення СРСР і Німеччини, конкретні обставини підписання домовленостей, їхній зміст та подальше співробітництво двох

⁴¹ Moiscu V. Considerații privind procesul izolării politice a României pe plan internațional // Probleme de politică externă a României. 1918-1940: Culegere de studii. - București.: Ed. militară, 1988. - P. 229-281; Moiscu V. Premisele izolării politice a României 1919-1940. - București: Humanitas, 1991. - 390 p.

⁴² Dobrinescu V. Fl. Relații româno-engleze (1914-1933). - Iași: Universitatea "Al. I. Cuza", 1986. - 190 p.; Dobrinescu V. Fl. Bătălia pentru Basarabia. 1918-1940. - Iași: Junimea, 1991. - 288 p.; Dobrinescu V. Fl. Politică externă a României în condițiile încheierii pactului sovieto-german (23 august 1939) // Anuarul Fundației academice "Petru Andrei". Serie "Știință socio-umană". - T. 2. - Iași, 1992. - P. 156-163.

⁴³ Андросов И.Ю. Накануне второй мировой войны // Вопросы истории. - 1972. - № 10. - С.32-47; Кобляков И.К. Борьба Советского Союза против фашистской агрессии за коллективную безопасность накануне Второй мировой войны // История СССР. - 1962. - № 3. - С.3-25; Максимычев И.Ф. Как была развязана вторая мировая война. - М.: Знание, 1981. - 64 с.; Панкрашова М., Сиполс В. Почему не удалось предотвратить войну: Московские переговоры СССР, Англии и Франции 1939 года. (Документальный обзор). - М.: Изд-во АПН, 1970. - 125 с.; Сиполс В.Я. За несколько месяцев до 23 августа 1939 г. // Международная жизнь. - 1989. - № 5. - С.134-146.

⁴⁴ Семиряга М.И. Советский Союз и предвоенный политический кризис // Вопросы истории. - 1990. - № 9. - С.49-64; Семиряга М.И. Тайны сталинской дипломатии. 1939-1941. - М.: Высшая школа, 1992. - 303 с.

держав впродовж 1939-1940 рр. Певний вплив на дослідників останнього десятиліття становила аналітична праця дослідниці з ФРН І.Фляйшхауер, присвячена пакту 1939 р.⁴⁵. Вона підійшла до вивчення проблеми дещо нетрадиційно, підкресливши роль внутрішньополітичних і навіть психологічних чинників, які впливали на поведінку керівників СРСР і Німеччини.

В українській історіографії новий погляд на події 1939 р. почав утверджуватися ще до опублікування оригінальних текстів тасмних домовленостей між СРСР і Німеччиною. Одним із перших цю проблему розглянув А.Трубайчук, який висловив критичні зауваження щодо офіційної радянської оцінки пакту 1939 р.⁴⁶. Досить критичний підхід до радянсько-німецьких домовленостей 1939 р., які розглядаються як змова двох диктаторів, присутній у чернівецьких істориків П.Брицького, О.Масана та В.Фісанова⁴⁷.

Утвердженню у вітчизняній історіографії нового підходу до вивчення цієї теми сприяв також вихід підручників з історії України, написаних представниками української діаспори на Заході. Зокрема, у відомій праці О.Субтельного «Україна: історія», «нацистсько-радянський пакт» характеризується як «одна з найдивовижніших в історії угод» та порівнюється з Мюнхенською угодою 1938 р.⁴⁸.

І все ж, незважаючи на велику кількість наукових праць, написаних за останні 15 років, радянсько-німецький договір про ненапад 23 серпня 1939 р. і тасмний додатковий протокол до нього, а також особливості реалізації домовленостей від 23 серпня 1939 р. вивчені ще недостатньо, і в цьому відношенні існують значні розбіжності в поглядах фахівців. Деякі питання залишаються дискусійними або маловивченими. Самі тексти договору про ненапад і тасмного протоколу містять двозначності або й незрозумілі місця, які важко витлумачити без додаткових матеріалів. Сукупність передумов і мотивів підписання пакту ще далеко не з'ясована через недоступність або відсутність документів, а також великою мірою заідеологізованість сторін у цьому питанні.

В історії України, Республіки Молдова, Румунії, а також певною мірою й інших країн Центральної та Південно-Східної Європи особливе

⁴⁵ Фляйшхауер І. Пакт, Гитлер, Сталин и инициатива германской дипломатии. 1938-1939. - М.: Прогрес, 1991. - 475 с.

⁴⁶ Трубайчук А.Ф. Пакт о ненападении: Была ли альтернатива второй мировой войне. - К.: Молодь, 1990. - 118 с.

⁴⁷ Брицький П. Україна у другій світовій війні (1939-1945 рр). - Чернівці: ЧДУ, 1995 р. - 114 с.; Гакман С., Масан О., Фісанов В. Буковина: рік 1940-й, або чому хвилювався Ріббентроп? // Буковинський журнал. - 2000. - Ч. 3-4. - С. 93-106.

⁴⁸ Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. Ю.І.Шевчука; Вст. ст. С.В.Кульчицького. - К.: Либідь, 1991. - 512 с.

місце займає процес входження Бессарабії та північної частини Буковини до складу СРСР у червні 1940 р. Саме в 1940 р., внаслідок цих подій, у складі Радянського Союзу виникла нова союзна республіка – Молдавська РСР, а у складі Української РСР було сформовано нову область – Чернівецьку, яка нині є невід'ємною частиною Української держави. Інтерес істориків до тих подій не зменшується, бо вони ще довго викликатимуть гострі дискусії.

Перші книги і брошури, присвячені червневим подіям 1940 р., були видані ще у 1940-1941 рр. Хоча видання носили пропагандистський характер, все ж у них наводилися конкретні факти, які згодом використовувалися вітчизняними істориками. Автор згоден з точкою зору сучасного українського історика І.Буркута, що з самого початку висвітлення цих подій історики повинні були відповісти на кілька кардинальних питань, актуальних і дотепер, головні з яких зводяться до таких: чому Радянський Союз для зайняття Бессарабії та північної частини Буковини обрав саме червень 1940 р. та як відбувався процес заміни державної приналежності краю і яким чином встановлювалися нові кордони?⁴⁹. З точки зору дослідника відповіді на ці питання помітно різнилися у радянські часи та в сучасний період. Незмінним залишалось тільки те, що українські історики вважають, що населені переважно українцями райони Бессарабії та Буковини повинні були увійти до складу України, що і сталося наприкінці червня 1940 р. А дата ця спочатку пояснювалася так: тоді Радянський Союз став достатньо сильним, щоб повернути собі Бессарабію, окупацію якої Румунією він ніколи не визнавав. Передача ж північної частини Буковини Радянському Союзові, як підкреслювалося в ноті уряду СРСР від 26 червня 1940 р., могла б розглядатися як «засіб відшкодування тих величезних збитків, які були заподіяні Радянському Союзові і населенню Бессарабії 22-річним пануванням Румунії в Бессарабії»⁵⁰. Проте такі пояснення не виглядали достатньо переконливими, тому в ряді радянських видань наводилася більш поглиблена аргументація. Військові історики акцентували увагу на загрози для СРСР з боку румунської армії. Підкреслювалося, що з середини квітня 1940 р. на радянсько-румунському кордоні стався ряд інцидентів, а в травні Бухарест демонстративно провів мобілізацію армії і звернувся до Німеччини з проханням допомогти в завершенні побудови стратегічного Східного валу. Наголос робився і на висловленій у Кишиневі наприкінці

⁴⁹ Буркут І. Українські історики про події 1940-1941 рр. в нашому краї // 28 червня 1940 року: погляд через 60 років. - Чернівці: Прут, 2000. - С. 36.

⁵⁰ Боротьба трудящих Буковини за соціальне і національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. 1917-1941. Документи й матеріали. - Чернівці: Облвидав, 1958. - С. 404.

1939 р. думці румунського короля Кароля II про те, що Румунія має сильну армію, здатну дійти до Москви⁵¹.

Зазначимо найважливіші аспекти подій, які містяться у працях радянських істориків, які визначали їхню концепцію щодо місця Бессарабії та Буковини у радянсько-румунських відносинах 1940 р. Спробуємо спочатку проаналізувати основні тези радянської історіографії у цій проблематиці. Як вже було зазначено вище, радянська історіографія замовчувала не тільки поділ сфер впливу за таємним додатковим протоколом до радянсько-німецького договору про ненапад, який, наприклад, академік А.Лазарев називає «фальшивим документом, складеним фашистською пропагандою»⁵², а й зв'язок цього документа з подіями червня 1940 р.

Не висвітлювалася в працях радянських істориків підготовка та здійснення військової акції щодо приєднання Бессарабії та північної частини Буковини до складу СРСР. Навпаки, стверджувалося, що Радянський Союз вжив заходів відносно «створення стратегічного оборонного бар'єру західного кордону». З точки зору згаданого А.Лазарева, одразу після завершення війни проти Фінляндії, проблеми західних кордонів СРСР були в основному вирішені, «але залишалася відкритою проблема південно-західного сектору кордону, яка була пов'язана з проблемою Бессарабії». «У зв'язку з цим Радянський Союз вжив рішучі заходи відносно консолідації своєї військово-стратегічної позиції». Саме у цього автора вперше в молдавській радянській історіографії згадується про Південне угруповання Червоної Армії під командуванням генерала Г. Жукова. Фактично, це схоже на фальсифікацію, оскільки, як відомо, існував Південний фронт, складений з двох військових округів⁵³.

Відсутня інформація відносно радянсько-німецьких консультацій від 23-26 червня 1940 р. у Москві з питань радянських вимог щодо Бессарабії та Буковини. Хоча, в деякій мірі, можна припустити що це відбувалося через ідеологічні міркування, автору здається більш правдоподібним те, що для істориків відповідні документи були недосяжні.

У більшості праць цього періоду представлені лише фрагменти радянських нот, надісланих румунському урядові від 26 та 27 червня 1940 р., без визнання при цьому їх ультимативного характеру. Радянські історики, особливо історики з Молдавської РСР, ніколи не цитували перший абзац ноти від 26 червня (у ньому стверджувалося, що Румунія «порушила вікову єдність Бессарабії, населеної головним чином

⁵¹ Буркут І. Українські історики про події 1940-1941 рр. - С. 37.

⁵² Лазарев А.М. Вказ. праця. - С. 403.

⁵³ Там само. - С. 410, 421, 457.

українцями, з Українською Радянською Республікою»)⁵⁴, посилаючись тільки на другий та третій абзаци⁵⁵. Інша частина документа, на який радянські історики не посилалися, його не згадували і не цитували, містить в собі низку недоречностей, серед яких вимога про передачу Буковини як «засобу відшкодування тих величезних збитків, які були заподіяні Радянському Союзу і населенню Бессарабії 22-річним пануванням Румунії в Бессарабії». Напевно, єдиний у цій плеяді істориків, котрий дозволив собі критичні зауваження щодо згаданого тексту, був якраз вищезгаданий молдавський академік А.Лазарев, який оцінив ноту як таку, що «пронизана великодержавно-шовіністичним чадом»⁵⁶. При цьому слід зауважити, що в оцінках основних подій, які мали місце в Бессарабії у першій половині ХХ століття, він майже не розходиться з традиційною радянською історіографією.

Остання зображала включення Бессарабії та північної частини Буковини як результат «мирної політики радянського уряду». «Мирне вирішення проблеми Бессарабії та північної частини Буковини, – писали автори книги «История Молдавской ССР: от ВОСР до наших дней», виданої у 1955 р., – представляє собою значущу перемогу зовнішньої політики Радянської держави»⁵⁷. Такий «мирний та виважений шлях» вирішення проблеми Бессарабії та Буковини зберігся при перевиданні книги румунською (молдавською) мовою у 1970 р.⁵⁸. Схожа оцінка присутня і в колективній праці під редакцією А.Громико та Б.Пономарева «История внешней политики СССР. 1917-1985 гг.»⁵⁹, багатотомному виданні «История Коммунистической партии Советского Союза»⁶⁰, у книгах багатьох українських авторів⁶¹.

⁵⁴ Борьба трудящихся Буковины за социальное и национальное визволение - С. 403.

⁵⁵ Березняков Н.Б., Бобейко И.М., Копанский Я.М., Мурзак У.Г., Платон В.П. Борьба трудящихся Бессарабии за свое освобождение и воссоединение с Советской Родиной (1918-1940 гг.). - Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1975. - С. 711; Брысякин С.К., Сытник М.К. Торжество исторической справедливости: 1918 и 1940 годы в судьбах молдавского народа. - Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1969. - С. 223.

⁵⁶ Лазарев А.М. Пакт Риббентропа-Молотова и Бессарабия: Германо-советский договор о ненападении от 23 августа 1939 года и Бессарабия // Советская Молдова. - 1991. - 8 июня.

⁵⁷ История Молдавской ССР: От ВОСР до наших дней. - Кишинев: Шкоала Советикэ, 1955. - Т. 2. - С. 36.

⁵⁸ История РСС Молдовенешть: Де ла МРСО пинэ акум / Суб. ред. Инст. де Истории Парт. КМ де пе лынгэ КЧ ал ПКМ. - Кишинэу: Картя молдовеняскэ, 1970. - Вол. 2. - П. 370.

⁵⁹ История внешней политики СССР. 1917-1985гг. В 2-х т. - Т.1. (1917-1945гг.). - М.: Наука, 1986. - С. 399.

⁶⁰ История Коммунистической партии Советского Союза. В 6-ти т. / Ред. П.Поспелов и др. - М.: Политгиздат, 1970. - Т. 3. - Кн. 1. - 608 с.; - Т. 5. - Кн. 1. - С. 113.

⁶¹ Иванеско М. Вказ. праця. - С. 63; Курило В.М. Вказ. праця. - С. 163.

Що стосується румунської історіографії цього питання, слід відзначити, що в різний історичний період погляди на цю проблему теж змінювалися. В румунській історіографії 1940-1945 рр. включення Бессарабії та північної частини Буковини розглядалося як “трагічні події для румунської армії та румунського народу». Після приходу до влади комуністів було заборонено будь-яке згадування про територію між Прутом і Дністром. Були вилучені з обігу всі книги та наукові дослідження, які стосувалися цього суб’єкта, навіть на слово “Бессарабія» було накладено табу. Здавалося, що питання Бессарабії та північної частини Буковини зникло з румунського наукового історичного простору⁶², але через два десятиліття проблема була актуалізована. У травні 1964р. бухарестське партійне керівництво організувало публікацію праці К.Маркса, в якій засуджувалось приєднання Бессарабії до складу царської Росії. Через два роки Н.Чаушеску у своїй промові від 7 травня 1966 р. засуджував резолюції III, IV та V з’їзду Румунської Комуністичної партії, котрі виступали за “розчленування Великої Румунії». Тобто КПП, яка у 1924 р підтримувала думку, що Бессарабію слід відділити від Румунії та повернути Радянському Союзу, формулювала звинувачення та відмовлялась (через 40 років) від своєї сепаратистської політики, яку викривала, аргументуючи тим, що їй це нав’язав Комінтерн⁶³. Одразу ж після зміни ставлення компартії до цієї проблеми румунським історикам було доручено звернути увагу на проблему Бессарабії як у науково-популярних, так і у фахових виданнях для “поновлення правди стосовно минулого». Реакція Москви була негативною, і внаслідок майже десятилітнього тиску Н.Чаушеску змусили змінити позицію. Було знайдено нове трактування проблеми. Бухарест перестав піднімати проблему спірності кордонів у контексті зовнішньої політики, але не відкинув її зовсім. Періодично проблема виникала як історична тема, що ставило у незручне становище однаковою мірою як радянських політиків, так і радянських істориків. Стосовно згаданої проблеми використовувались формулювання на кшталт “територія Бессарабії та півночі Буковини перейшли до складу СРСР», або “26 червня 1940 р. Бессарабія та північ Буковини були інкорпоровані до СРСР»⁶⁴.

Наприкінці 80-х років, особливо після грудневої 1989 р. революції, в румунській історіографії у підходах до цих питань відбулися певні зміни.

⁶² Şişcanu I. Basarabia în contextul relațiilor sovieto-române. 1940. Autoreferatul tezei de doctor habilitat în științe istorice. - Chişinău, 1996, - P. 10.

⁶³ Cioranescu Gh. Basarabia în politica externă a României. (1944-1986) // Patrimoniul. - 1991. - P. 201-202.

⁶⁴ Цит. за: Şişcanu I. Basarabia în contextul relațiilor sovieto-române. 1940. Autoreferatul tezei de doctor habilitat în științe istorice. - Chişinău, 1996, - P. 12.

Йдучи від доступних документів, румунська історіографія приділила досить серйозну увагу обставинам зайняття та інкорпорації Бессарабії, північної частини Буковини і навіть Герцаївського цинуту. Однією з перших і найбільш відомих праць є “Румунія після Великого об’єднання» (том 2, частина 2, листопад 1933-вересень 1940 р), опублікована румунськими істориками М.Мушатом та І.Арделяну у 1989 р.⁶⁵. Наведення в ній повного тексту багатьох історичних документів надає їй особливої цінності.

Що стосується сучасних румунських істориків, то їхня точка зору зводиться до такого: 23 серпня 1939 р. підписанням таємного додаткового протоколу до радянсько-німецького договору про ненапад Берлін визнав включення Бессарабії до “сфери інтересів» Москви, 28 червня 1940 р. уряд Румунії, прийнявши, під загрозою використання сили, радянські ультимативні ноти, “евакуював споконвічні румунські землі – Бессарабію та північну частину Буковини». З опублікованих чисельних наукових статей та монографій виокремимо роботи Г.Бузату, В.Ф.Добрінеску, Ф.Константініу, К.Хліхора, І.Константіна, Е.Болда⁶⁶.

Після розпаду СРСР актуальність згаданої проблеми перейшла в іншу площину. Якщо раніше її розглядали через призму історії радянсько-румунських відносин, то з 1991 р. вже оцінюють в контексті розвитку взаємин України з Румунією та Молдовою. Впродовж останніх десятиліть у науковий обіг введено чимало нових документів, і багато аспектів почали

⁶⁵ Muşat M., Ardeleanu I. România după Marea Unire. - Vol. 2. - Part. II. (noembrie 1933-septembrie 1940). - Bucureşti: Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988. - 1583 p.

⁶⁶ Bold E. Considerații generale asupra pactului Ribbentrop-Molotov // Probleme actuale ale istoriei naționale și universale. - Chişinău: Universitas, 1992. - 376 p.; Buzatu Gh. Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial. 2 vols. - Vol. 2. - Bucureşti: Ed. Ştiinţifică şi enciclopedică, 1995. - 478 p.; Buzatu Gh. România și războiul mondial din 1939-1945. - Iași: Centrul de istorie și civilizație europeană, 1995. - 476 p.; Buzatu Gh. România și prăbușirea hotarelor în 1940 // Sovietizarea nord-vestului României. - Satu Mare: Ed. Muzeului sătmărean. - 1996. - P.5-13; Constantin F. Între Hitler și Stalin. România și pactul Ribbentrop-Molotov. -Bucureşti: Danubius, 1991. -135 p.; Constantin F. Dictatul de la Moscova (26-28 iunie 1940) și relațiile sovieto-germane // Revista istorică. - Tom III. 1992. - Nr. 1-2. - P. 11-22; Constantin F. Semnarea tratatului de bază cu Ucraina, între incertitudini și speranțe // Lumea românească. - 1997. - Nr. (7) 2. - 25 februarie - 10 martie. - P. 1-2. Dobrinescu V. Fl. Bătălia pentru Basarabia; Dobrinescu V. Fl. Politica externă a României în condițiile încheierii pactului sovieto-german (23 august 1939) // Anuarul Fundației academice “Petru Andrei”. Serie “Știință socio-umană”. - T. 2. - Iași, 1992. - P. 156-163; Dobrinescu V.Fl., Nicolescu Gh. Plata și răsplata istoriei. Ion Antonescu, militar și diplomat (1914-1940). - Iași: Institutul european, 1994. - 192 p.; Dobrinescu V. Fl. Prefață: Alexandru Cretzianu, diplomatul // Cretzianu A. Ocazia pierdută. - Bucureşti, 1995. - P. 7-37; Dobrinescu V. Fl., Constantin I. Basarabia în anii celui de al doilea război mondial (1939-1947). - Iași: Institutul European, 1995. - 375 p.; Hlihor C. Armata Roșie în România: adversar, aliat, ocupant. 1940-1948. - Bucureşti: Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, 1996. - 316 p.; Hlihor C. Represiunea sovietică în Basarabia. 1940-1941 // Arhivele totalitarismului. - P. 1. - Anul IV. - Nr. 11-12. - 1996/2-3. - P. 86-101; - P. 2. - Anul V. - Nr. 15-16. - 1997/2-3. - P.100-110.

розглядатися по-новому. Розширення наукових контактів між вченими різних країн сприяло розгортанню плідних дискусій, які поклали початок спільному пошуку істини. Сучасні українські історики, як і науковці сусідніх країн, поступово відмовляються від застарілих підходів до проблеми і критично переоцінюють зроблене попередниками. Але варто відзначити, що в радянські часи історики накопичили значний фактичний матеріал, і дещо із зробленого ними досі не втратило наукової цінності.

Вагомий внесок у історіографію питання Бессарабії та Буковини у 90-х роках зробили молдовські дослідники. При цьому, ще до виходу більшості наукових публікацій дослідників, 23 червня 1990 р. Верховна Рада Молдавської РСР затвердила висновки комісії з питань законодавства та інституціоналізації щодо надання юридичної та політичної оцінки радянсько-німецького договору про ненапад та таємного додаткового протоколу від 23 серпня 1939 р., а також про їх наслідки для Бессарабії та північної частини Буковини. “Додатковий таємний протокол до радянсько-німецького договору про ненапад від 1939 р., що встановлював сфери впливу у Східній Європі, – говориться у висновках комісії, – входив у протиріччя із загальноприйнятими фундаментальними принципами та фундаментальними нормами міжнародного права, оскільки вирішував долю третіх держав без їх участі, і є недійсним та незаконним з моменту його підписання». Другою тезою, викладеною у висновках комісії, відзначено, що “ультимативні ноти Радянського уряду, надіслані офіційному Бухаресту від 26 та 27 червня 1940 р., суперечать імперативним нормам міжнародного права і є взірцем імперіалістичної політики диктату. Рішення щодо зайняття Північної Буковини є яскравим прикладом експансіоністської політики сталінського уряду»⁶⁷.

Вагомим етапом у висвітленні проблеми приєднання Бессарабії до СРСР стала міжнародна конференція “Пакт Молотова – Ріббентропа та його наслідки для Бессарабії» (1991 р.) Багато наукових статей, заміток, документів були надруковані у журналах “Cugetul», “Patrimoniul», “Destin românesc», “Revista de istorie a Moldovei». Відзначимо основні позиції сучасних молдовських істориків, які зробили значний внесок у розробку цієї проблематики. Так, А.Морару виступив із тезою про те що входження Бессарабії та північної частини Буковини до складу СРСР було “невідомою військовою операцією»⁶⁸. І.Цуркану один з перших у СРСР опублікував документи, які стосувалися радянсько-німецьких переговорів третьої декади червня 1940 р. та позиції румунського керівництва щодо

⁶⁷ Пакт Молотова-Риббентропа и его последствия для Бессарабии: Сборник документов / Сост. В. Вэратек, И. Шишкану. – Кишинев: Университас, 1991. – С. 118-119.

⁶⁸ Moraru A. O “operație militară” necunoscută // Moldova Socialistă. - 10 iun.; - 12 iun.; - 13 iun.

вирішення долі вказаних територій⁶⁹. В.Вэратек і І.Шишкану, починаючи з 1990 р., підготували до публікації низку документів щодо різних аспектів приєднання Бессарабії та північної частини Буковини до СРСР⁷⁰. Останній випустив також дві монографії та низку статей, які стосувалися процесу зміни територіальної приналежності Бессарабії та роботи спільної радянсько-румунської комісії в Одесі у 1940 р.⁷¹.

Зробили свій внесок у розробку проблематики й сучасні українські історики. У вітчизняній історіографії після досягнення Україною незалежності почався поворот від апологетики до спроб неупередженого аналізу. У середині 90-х з'являються праці, автори яких тяжіють до об'єктивного висвітлення подій 1940 р. Серед перших публікацій вітчизняних дослідників у цьому сенсі були праці П.Брицького та В.Ярового⁷². Відомий чернівецький дослідник О.Романець ще до розпаду Радянського Союзу звернув увагу на те, що офіційний Бухарест чинив опір проведенню на Буковині плебісциту з метою визначення, в складі якої держави проживати буковинцям. Висновок про подальший хід подій зроблено такий: “Коли королівська Румунія не допустила його [плебісциту. – н. авт.] проведення, уряд СРСР шляхом мирних переговорів домогся виведення румунських військ з території Бессарабії та північної частини Буковини»⁷³. Звичайно, у 1940 р. подібний референдум або плебісцит провести було неможливо не лише через спротив Румунії, але і для Москви така постановка питання була неприйнятною. Що стосується останнього твердження, то за сенсом воно співпадає із твердженням російського історика М.Семиряги, котрий зазначав, що доля північної частини Буковини була вирішена без участі її населення, а це “суперечило

⁶⁹ Трагическая метаморфоза. Документальная хроника Бессарабии в год испытаний / Сост. Цуркану И. // Горизонт. - 1989. - Ч. 2. - № 12. - С. 68-82.

⁷⁰ Пакт Молотова-Риббентропа и его последствия для Бессарабии; Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia. Culegere de documente / Selecție Șișcanu I., Văratec V. - Chișinău: Universitas, 1991. - 124 p.; Văratec V. Preliminarii la raptul Basarabiei și nordului Bucovinei 1938-1940: Volum de documente din fostele arhive secrete române. - București: Libra, 2000. - 420 p.; Văratec V. Dezintegrarea Basarabiei la 1940 putea fi evitată // Revista istorică. Tom III. 1992. Nr. 1-2. - P. 154-158.

⁷¹ Шишкану И. Захват Бессарабии 1940. - Cimișlia: Tip Cim, 1993. - 199 с.; Șișcanu I. Traseul frontierelor pe Dunăre – obiectivul tratatelor româno-sovietice de la Moscova, 1940 // Revista istorică. Serie nouă, - T. VI, - 1995. - Nr. 5-6. mai-iunie. - P.477-496; Șișcanu I. Basarabia în contextul relațiilor sovieto-române. 1940. Autoreferatul tezei de doctor habilitat în științe istorice. - Chișinău, 1996, - 45 p.; Șișcanu I. Basarabia în contextul relațiilor sovieto-române. 1940. Autoreferatul tezei de doctor habilitat în științe istorice. - Chișinău, 1996, - 45 p.

⁷² Брицький П., Яровий В. Повернення Бессарабії і передача Північної Буковини... // Матеріали III міжнародної історико-красназвочної конференції, присвяченої 120-річчю заснування Чернівецького університету. - Чернівці: Рута, - С. 53-59.

⁷³ Романець О., Михайлина П., Григоришин С. т. ін. Вказ. праця.

імперативним нормам міжнародного права»⁷⁴. Тобто автори роблять висновок, що влітку 1940 р. йшлося не про волевиявлення буковинців, а про переділ світу в умовах Другої світової війни. Після опублікування на початку 90-х років раніше секретних документів вітчизняні історики отримали змогу глибше зрозуміти причини подій 1940 р., і вже у газетних публікаціях до ювілею подій з'явилися нові акценти. Їх пов'язували із додатковим таємним протоколом до радянсько-німецького пакту про ненапад від 23 серпня 1939 р., одна із статей якого була присвячена Бессарабії.

Що стосується ставлення сучасних українських істориків до проблеми включення Буковини до складу СРСР влітку 1940 р., то воно неоднозначне. У колективній праці «Буковина: історичний нарис» сучасні вітчизняні дослідники пов'язують обрання радянським керівництвом часу для початку операції наприкінці червня 1940 р. з перебігом подій Другої світової війни. У червні зазнала поразки Франція – союзниця як Румунії, так і СРСР, що у Кремлі було розцінено як слушний момент для ультиматуму офіційному Бухаресту. А через відсутність стратегічних запасів сировини та боєприпасів румунська армія не змогла би вести тривалі бойові дії. До того ж на Бухарест тиснули Німеччина та Італія, вимагаючи прийняти радянський ультиматум. Нарешті, територіальні претензії до Румунії мали Угорщина та Болгарія, ще й союзники Румунії на Балканах не могли надати їй дійової допомоги. Тому 28 червня 1940 р. на вимогу СРСР Румунія розпочала евакуацію своїх військ й адміністрації з Бессарабії та північної частини Буковини⁷⁵. Засуджуючи методи, якими керувалося сталінське керівництво в 1940 р., приєднання Буковини та Хотинщини розцінюється як позитивний результат, що відкрив буковинцям і бессарабським українцям перспективу консолідації в одну українську націю. Як зазначає сучасний український дослідник В.Ботушанський: «(...) возз'єднання Північної Буковини і Хотинщини з Українською РСР у складі СРСР відбулося не в дусі рішень Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р., а в грубій насильницькій формі, приблизно такій, як у 1918 р. здійснила загарбання цих територій королівська Румунія... Засуджуючи методи, якими послуговувалося сталінське керівництво в 1940 р. в міжнародній політиці, відмежовуючись від політики диктату і грубої сили в розв'язанні територіальних проблем, слід все ж визнати, що сам факт возз'єднання Північної Буковини і Хотинщини з Україною рано чи пізно повинен був статися (...) Стався він не так, як мислили

⁷⁴ Семиряга М.И. Тайны сталинской дипломатии. – С. 270.

⁷⁵ Буковина: історичний нарис. - Чернівці: Зелена Буковина, 1998. - С. 252.

собі вічовики 1918 р., і не з тією Україною, якої бажалося (...) Та все ж об'єднання автохтонного українського населення краю з основною частиною українського народу на Наддніпрянщині (хай поки що у формі радянської республіки) в цілому відповідало його споконвічному прагненню жити в одній державі»⁷⁶.

Автор цієї праці також досліджував аналізовану проблему та опублікував низку статей у вітчизняних і зарубіжних виданнях, в яких висвітлювалися політичні, дипломатичні, військові, пропагандистські та ідеологічні аспекти процесу включення Бессарабії та північної частини Буковини до складу СРСР⁷⁷.

Таким чином, вітчизняна історіографія останніх років впритул зайнялася темами, що в радянські часи майже не вивчалися. Події 1917-1940 рр. розглядаються в усій їх багатогранності та неоднозначності. У 90-х рр. зникає штучний поділ української історіографії на «радянську» та «діаспорну», інтереси наукової об'єктивності поступово витісняють «політичну доцільність», яка раніше домінувала у вітчизняній історичній науці. Але процес цей далеко не завершений, і новим поколінням істориків

⁷⁶ Ботушанський В.М. Вхідження Північної Буковини й Хотинщини до України у складі СРСР – поворотний момент в історичній долі населення краю // 28 червня 1940 року: погляд через 60 років. - Чернівці: Прут, 2000. - С. 10.

⁷⁷ Гакман С. Буковинська проблема в міжнародних відносинах (червень-листопад 1940р.) // Вісник Центру буковинознавства. Серія історична. - Вип. I. 1993. - С.164-172; Гакман С. Політторгани РСЧА під час воєнної операції по включенню Бессарабії та північної частини Буковини до складу СРСР // Буковина – мій рідний край. Матеріали II історико-краєзнавчої конференції молодих дослідників, студентів та науковців. – Чернівці: Візит-інфо, 1997. – С. 84-88; Гакман С. Проблема Бессарабії та Буковини в міжнародних відносинах: Дипломатичний аспект (березень-червень 1940 р.) // Питання історії нового та новітнього часу: Збірник наукових статей кафедри всесвітньої історії та політології Чернівецького державного університету ім. Ю.Федьковича. Вип. 5. - Чернівці: Прут, 1997. - С. 111-121; Гакман С. Приєднання Бессарабії та північної частини Буковини до СРСР: військові аспекти // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 96-97. Історія. – Чернівці: Рута, 2000. - С. 69-82; Гакман С., Масан О., Фісанов В. Буковина: рік 1940-й, або чому хвилювався Ріббентроп?; Hacman S. Problema Bucovinei în relațiile sovieto-germane. (iunie-noembrie 1940) // Țara fașilor. Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovenieni. - Cernăuți – Țârgu-Mureș. - 1994. - P.35-41; Hacman S. Problema Basarabiei și a Bucovinei în relațiile sovieto-germane (iunie 1940-iulie 1941). Aspecte geopolitice și geostrategice // Sargetia - Acta Musei Devensis. XXV. 1992-1994. - P. 863-871; Hacman S. Basarabia și Bucovina în planurile strategice ale U.R.S.S. (anul 1940) // Sovietizarea nord-vestului României. - Satu Mare: Ed. Muzeului sătmărean. - 1996. - P.15-29; Hacman S. Pregătirea și efectuarea operațiunii militare pentru includerea Basarabiei și nordului Bucovinei on U.R.S.S. (iunie-iulie 1940) // Sargetia - Acta Musei Devensis. XXVI/2. 1995-1996. - P. 569-583; Hacman S. Problemele Basarabiei și nordului Bucovinei în relațiile sovieto-germane (iunie 1940-iulie 1941). Aspecte geopolitice și geostrategice // Glasul Bucovinei. Revistă trimestrială de istorie și cultură. - Cernăuți-București. - 1997. - An. IV. - Nr. 4. - P.24-31; Hacman S. Aspecte diplomatice ale problemei Basarabiei și Bucovinei în relațiile internaționale (1940) // Apulum - Acta Musei Apulensis. XXXIV. - 1997. - P. 611-620.

ще доведеться шукати відповіді на питання, породжені подіями першої половини ХХ ст.

Автор висловлює надію, що з часом, завдяки встановленню нормальних наукових зв'язків між істориками України, Румунії, зокрема української та румунської частин Буковини, а також істориками Республіки Молдова, Російської Федерації, завдяки проведенню спільних конференцій, обміну інформацією, рівень об'єктивності в історичному аналізі цієї та інших проблем значно зросте по різні боки державного кордону.

Джерельною базою наукового дослідження проблеми Бессарабії та Буковини у системі міжнародних відносин у 1916-1940 рр. стають архівні опубліковані та неопубліковані документи й матеріали, офіційні державні та міжнародні акти, щоденники, листи, спогади, мемуари сучасників досліджуваних подій. Зокрема, автором введено до наукового обігу оригінальні документи з фондів Державного архіву Чернівецької області⁷⁸, Центрального державного історичного архіву України у м. Львові⁷⁹, Національного архіву Республіки Молдова⁸⁰ та Архіву соціально-політичних організацій Республіки Молдова (у т. ч. справи, передані у свій час з Центрального архіву Радянської армії та з Архіву зовнішньої політики СРСР)⁸¹, Архіву Міністерства закордонних справ Румунії⁸², Архіву Міністерства національної оборони Румунії⁸³, Архіву Держави (Національних архівів) Румунії⁸⁴, а також маловідомі в Україні опубліковані російські, молдовські та румунські документи.

Вагомі документи, пов'язані з національним рухом наприкінці Першої світової війни, утворенням західноукраїнської держави, проведенням восени 1918 р. у Чернівцях Конституанти, Генерального

⁷⁸ Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). – Фонд 6. Президіальне бюро міністра-делегата Буковини; – Фонд П-615. Черновицкий уездный комитет КП(б) Украины; – Фонд Р-3. Черновицкий областной исполнительный комитет (облсполком).

⁷⁹ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАУЛ). – Фонд 581. Колекція документів про діяльність урядів і армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки.

⁸⁰ Arhiva Națională a Republicii Moldova (далі – ANRM). – Fond 727. Протоколи засідань “Сфатул Цэрий”. Проекти и черновые материалы законов Сфатул цэрий. Списки депутатів.

⁸¹ Arhiva Organizațiilor Social-Politice al Republicii Moldova (далі – AOSPRM). – Fond 50. Колекція документальних матеріалів по комуністическому подполью.

⁸² Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României (далі – Arh. M.A.E.). fond 71/U.R.S.S. 1920-1944; fond Convenții. 9R3; Fond 1920-1944/U.R.S.S.; – Telegrama Moscova. 1939-1940.

⁸³ Arhiva Ministerului Apărării Naționale al României (далі – Arh.M.Ap.N.). fond Armata 3; fond Armata 4; fond Marele Stat Major (далі – M.St.M.); – Fond Microfilme.

⁸⁴ Arhivele Statului (Naționale) ale României. Direcția Arhivei Istorice Centrale (далі – Arh.St.). fond Președenția Consiliului de Miniștri.

конгресу Буковини та Буковинського народного віча, знаходяться у фондах Державного архіву Чернівецької області, Центрального державного історичного архіву України у м. Львові, Національних архівах Румунії. Важливими для розкриття різних аспектів створення та діяльності Сфатул Церій мають протоколи його засідань, заяви та кореспонденція з фондів Національного архіву Республіки Молдова.

Особливо цікавими серед джерел з цієї тематики є ті, що стосуються останньої зміни національно-державної приналежності Бессарабії та північної частини Буковини в 1940 р. Ці документи дозволяють розглядати вказану проблему як добре продуману та підготовлену політико-дипломатичну акцію з використанням регулярних частин збройних сил СРСР.

У розкритті дипломатичного аспекту проблеми Бессарабії та Буковини в міжнародних взаєминах важливе місце займають документи Архіву Міністерства закордонних справ Румунії. Особливий інтерес дослідників має бути проявлений до фондів, у яких зберігаються офіційні повідомлення й телеграми радянських та румунських дипломатів 1940р., матеріали спільної радянсько-румунської комісії, що засідала у другій половині 1940 р. в Одесі. Не можуть залишатися поза увагою дослідників також документи щодо радянсько-румунських переговорів середини 30-х рр. стосовно договору про взаємодопомогу, якому, через зміну політичної кон'юнктури в Європі і, зокрема в СРСР та Румунії, так і не судилося бути підписаним⁸⁵.

На особливу увагу в цьому сенсі заслуговують документи, передані у свій час Архіву соціально-політичних організацій Республіки Молдова Центральним архівом Радянської армії. Перш за все, слід відзначити доповідь «Про дії військ Південного фронту при звільненні Бессарабії та Північної Буковини», підписану командувачем військами Київського особливого військового округу (КОВО) генералом армії Г.Жуковим, членом військової ради КОВО армійським комісаром 2-го рангу Борисовим та начальником штабу КОВО Ватутіним, котра була надіслана Народному комісару оборони СРСР Маршалу Радянського Союзу Тимошенку⁸⁶, доповідь професора Академії Генерального штабу генерал-майора В.Мелікова «Про дії Південного фронту під час військової операції у Бессарабії та Північній Буковині», надіслану комісару І-го рангу Є.Щаденку⁸⁷. Окреме місце займає директива Головного політичного управління Червоної Армії від 21 червня 1940 р., підписана його

⁸⁵ Arh. M.A.E. fond Convenții. 9R3.

⁸⁶ AOSPRM. fond 50, inv. 2, dos. 56, f. 32-42.

⁸⁷ Idem, inv. 2, dos. 153, f. 73-83.

начальником, комісаром I рангу Л.Мехлісом і надіслана військовим радам та політуправлінням КОВО й Одеського військового округу, які разом утворювали Південний фронт, для політичної підготовки червоноармійців, котрим належало прийняти участь у «визвольному поході»⁸⁸. Не менш цікавими в цьому контексті є оперативні військові документи того часу (повідомлення, рапорти, телеграми)⁸⁹.

Водночас особливий інтерес для дослідження військових аспектів включення Бессарабії та північної частини Буковини до СРСР представляють документи, що зберігаються в Архіві Міністерства національної оборони Румунії. Інформацію можна почерпнути з різноманітних рапортів та оперативних планів військових частин і з'єднань, повідомлень, наказів, телеграм⁹⁰.

Важливе значення для розкриття всього періоду, охопленого хронологічними рамками наукового дослідження, мають документи Національних архівів Румунії, особливо фонду Ради Міністрів⁹¹.

Окрему групу документів становлять опубліковані джерела, до яких належать збірники документів з історії України та Буковини, зовнішньої політики Радянського Союзу, Румунії, радянсько-румунських відносин.

Особливо слід зазначити в цьому контексті документи 10-томного видання, присвяченого національно-державному об'єднанню Румунії. Дії румунського уряду, наслідки та резонанс, який вони мали в Румунії та за її кордонами, висвітлені в багатьох документах, складених різними румунськими та зарубіжними установами, органами та особами. За типологією документів у цьому виданні знаходяться доповіді, дипломатичні та воєнні ноти, прокламації та накази, інструкції, аналітичні документи, заяви та протоколи, а також низка статей, підібраних на основі матеріалів зарубіжної преси. Документи різного походження висвітлюють точки зору та позиції різноманітних соціальних верств населення, органів та політичних діячів, які брали участь у цих подіях. Доцільним є використання 1-го та 2-го томів видання під назвою «1918 рік у румунів. Здійснення національно-державного об'єднання румунського народу. Зовнішні документи»⁹². 1-й том охоплює зовнішні документи періоду 1879 – 1916 рр., 2-й том – 1916 – 1918 рр. Досить вагомими для вказаного

⁸⁸ Idem, inv. 2, dos. 153, f. 105-108.

⁸⁹ Idem, inv. 2, dos. 55, dos. 56.

⁹⁰ Arh. M. Ap. N. fond Armata 3; Fond Armata 4; fond M. St. M; fond Microfilme.

⁹¹ Arh. St. fond Președenția Consiliului de Miniștri.

⁹² 1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român: Documente externe. - București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1983. - Vol. 1. 1879-1916. - P. 1-782. - Vol. 2. 1916-1918. - P. 783-1342.

дослідження є документи Першої світової війни, зокрема міждержавні угоди цього періоду, текст яких надруковано цілком. Непересічне значення для нашого дослідження мають 3-й, 4-й, 5-й і 6-й томи цього видання, видані під загальною назвою «Здійснення національно-державного об'єднання румунського народу. Його міжнародне визнання. 1918. Внутрішні та зовнішні документи»⁹³. Томи містять документи, що охоплюють період з серпня 1918 р. по грудень 1920 р. Найбільш вагомою частиною цього видання є документи, які були представлені для обговорення на Паризькій мирній конференції, скликаній після завершення Першої світової війни для вироблення умов мирних угод, протоколи обговорення цих документів, а також офіційне листування між урядами держав під час підготовки та проведення Конференції. Багато міжнародних документів, що містяться в цих томах, вперше в румунській спеціальній літературі публікуються в повному обсязі (українською, або російською мовами більшість із них ще не були опубліковані).

Надзвичайно цікавим є збірник документів «Румунсько-радянські відносини», I том якого охоплює матеріали 1917-1934 рр.⁹⁴ і є результатом співробітництва Управління дипломатичного Архіву міністерства закордонних справ Румунії й Історико-документального департаменту міністерства закордонних справ Російської Федерації. Збірник включає найважливіші дипломатичні документи відповідного періоду, велика частина з яких опублікована вперше, або маловідома науковому загалу. До цього тому включені також інші матеріали, зокрема офіційні заяви, комюніке для преси, інтерв'ю, спогади, які інтегрують розуміння історичного контексту та позицій урядів Румунії та Радянської Росії (СРСР) у проблемах спільного інтересу.

Виданий у зв'язку із святкуванням у 1989 р. 70-річчя Угорської Радянської Республіки збірник документів «Советская Россия – Венгерская Советская Республика. 1919 год. Документы и материалы»⁹⁵ містить телеграми й інформаційні матеріали, котрими обмінювалися політичні та державні діячі, дипломатичні відомства угорського червоного уряду та більшовицькі уряди Росії й України. Більшість з них були опубліковані вперше. Вони дозволяють дослідникам здійснювати нове прочитання

⁹³ Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoșterea ei internațională. 1918. Documente interne și externe. - București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986. - Vol. 3. - 811 p.; - Vol. 4. - 546 p.; - Vol. 5. - 596 p.; - Vol. 6. - 526 p.

⁹⁴ Relațiile româno-sovietice. Documente. Vol. 1. 1917-1934. - București: Ed. Enciclopedică, 1999. - 456 p.

⁹⁵ Советская Россия - Венгерская Советская Республика. 1919 год. Документы и материалы. - Москва: Международные отношения, 1990. - 328 с.

ролі Буковини навесні 1919 р. в геополітичних інтересах РРФСР та УРСР, дії урядів яких були продиктовані, на наш погляд, воєнно-стратегічними міркуваннями і мали на меті об'єднання через Буковину та Галичину українських і угорських комуністичних сил.

Для вивчення внутрішніх процесів, які відбувалися у Бессарабії та на Буковині в доленосному 1918 р., коли населення обох територій намагалося реалізувати своє право на самовизначення, велике значення мають видані в Україні збірки документів «Боротьба трудящих Буковини за соціальне і національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. 1917-1941. Документи й матеріали»⁹⁶, «Споконвічна українська земля. Історичні зв'язки Північної Буковини з Росією і Наддніпрянською Україною. Документи і матеріали»⁹⁷, документи, що увійшли до збірки «Народне віче Буковини 1918-1993: Документи і матеріали обласної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р.»⁹⁸ та видана в Кишиневі румунською мовою збірка «Об'єднання Бессарабії та Буковини з Румунією. 1917-1918: Документи»⁹⁹, складена політичними діячами Сфатул Церій збірка «Заповіт для нащадків: матеріали і документи»¹⁰⁰. Цьому ж аспекту проблеми присвячені джерела, які містяться в додатках до виданої в Румунії книги «Битва за Буковину»¹⁰¹, що вийшла під редакцією С. Нягое, та книга Р. Економу «Об'єднання Буковини. 1918»¹⁰².

Що стосується розгляду питання радянсько-німецького договору про ненапад і таємного додаткового протоколу, підписаних у Москві 23 серпня 1939 р., а також наступних угод і таємних протоколів, які корегували окремі пункти першого, автор використав перш за все двохтомник «СССР-Германия. 1939: Документы и материалы о советско-германских отношениях с апреля по октябрь 1939 г.»¹⁰³ та «СССР-Германия. 1939-1941. Документы и материалы о советско-германских отношениях с сентября 1939 по июнь 1941 г.»¹⁰⁴, виданий у Литві в 1989р. У збірнику

⁹⁶ Боротьба трудящих Буковини...

⁹⁷ Споконвічна українська земля. Історичні зв'язки Північної Буковини з Росією і Наддніпрянською Україною. Документи і матеріали. - Ужгород: Карпати, 1990. - 467 с.

⁹⁸ Народне віче Буковини 1918-1993...

⁹⁹ Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918: Documente. Antolog. Calafeteanu I., Moisuc V. – Chișinău: Hyperion, 1995. – 347 p.

¹⁰⁰ Halipa P., Moraru A. Testament pentru urmași: Mărturiile și documente. - Chișinău: Hyperion, 1991. - 176 p.

¹⁰¹ Bătălia pentru Bucovina / Ed. S. Neagoe. - Timișoara: Helicon, 1992. - 192 p.

¹⁰² Economu R. Op. cit.

¹⁰³ СССР - Германия. 1939: Документы и материалы о советско-германских отношениях с апреля по октябрь 1939 г. В 2-х т. - Т. 1. - Vilnius: Mokslas, 1989. - 128 с.

¹⁰⁴ СССР-Германия. 1939-1941. Документы и материалы о советско-германских отношениях с сентября 1939 по июнь 1941 г. В 2-х т. - Т. 2 - Vilnius: Mokslas, 1989. - 192 с.

були опубліковані маловідомі не тільки широкому загалові, а й історикам документи (на Заході вони були відомі з 1948 р.), завдяки чому стали зрозумілішими передумови, конкретні обставини та наслідки підписання радянсько-німецьких угод 1939 р. Вказані документи були надруковані також у 1989-1990 рр. у молдавському журналі «Ністру»¹⁰⁵. Введення в науковий обіг цих та інших документів і свідчень сучасників, а також уважніше прочитання раніше використовуваних джерел спонукало вчених значно скоригувати свої погляди та оцінки щодо цієї складної проблеми, що знайшло відображення у низці колективних праць, монографій і перевидань написаних раніше книг. Використані документи з «Особливої папки», опубліковані М. Семирягою в журналі «Вопросы истории», яка містила низку оригіналів радянсько-німецьких таємних протоколів, починаючи з протоколу від 23 серпня 1939 р.¹⁰⁶. Ці ж документи були опубліковані в журналі «Новая и новейшая история»¹⁰⁷.

Проблема входження Бессарабії та північної частини Буковини до складу СРСР розкрита в колекції документів, опублікованих у 1989р. в журналі «Горизонт» істориком з Молдови І. Цуркану¹⁰⁸, у збірнику документів «Дипломатія загарбників. Її наслідки для Бессарабії та Північної Буковини», підготовленому до друку румунською мовою згаданим І. Цуркану та журналістом А. Блановським¹⁰⁹. У червні 1991р. з нагоди проведення у Кишиневі міжнародної конференції «Пакт Молотова-Ріббентропа та його наслідки для Бессарабії» побачила світ збірка документів кількома мовами за такою ж назвою, складена істориками В. Вератеком та І. Шишкану¹¹⁰. Надзвичайно цікаві джерела додаються до монографії, надрукованої румунською мовою, І. Шишкану «Радянський Союз – Румунія. 1940. (Переговори у рамках спільних комісій)»¹¹¹. Зазначені події, як й інша міжнародно-правова проблематика історії Бессарабії, відображена у документах, включених до збірника,

¹⁰⁵ Реляций советско-германе. 1939-1941 // Nistru. - 1990. - № 4. - П. 125-152; - № 5. - П. 129-148; Їн ажунул марий конфлграций: Реляцииле советско-германе. Документар // Нистру. - 1989. - № 10. - П. 111-150; - № 11. - П. 111-139.

¹⁰⁶ Секретные документы из особых папок / Подг. публикации и вступ. статья М. Семиряги // Вопросы истории. - 1993. - № 1. - С. 3-22.

¹⁰⁷ Советско-германские документы 1939-1941 гг. Из Архива ЦК КПСС // Новая и новейшая история. - 1993. - № 1. - С. 83-95.

¹⁰⁸ Трагическая метаморфоза. - Ч. 2. - № 12. - С. 68-82.

¹⁰⁹ Diplomația cotropitorilor: Repercusiunile ei asupra Basarabiei și Bucovinei de Nord.: Culegere de documente. / Alcăt. și trad. din rus. de A. Blănovești. - Chișinău: Universitas, 1992. - 243 p.

¹¹⁰ Пакт Молотова-Риббентропа и его последствия для Бессарабии; Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia.

¹¹¹ Șișcanu I. Uniunea Sovietică – România. 1940. (Tratatie în cadrul comisiilor mixte). - Chișinău: ARC, 1995. - 270 p.

підготовленого співробітниками Інституту слов'язнавства та балканістики Російської академії наук «Бессарабія на перехресті європейської дипломатії: Документи і матеріали»¹¹². В основу наукового дослідження покладені також щоденники, спогади, висновки сучасників досліджуваних подій. Серед спогадів відомих політичних діячів Румунії особливе місце займають твори професійного дипломата Алесандра Креціану. Найбільш значущою серед них є збірка «Ocazia pierdută» (Втрачена можливість)¹¹³, у якій головною є книга під такою ж назвою. У даній книзі простежується зовнішня політика Румунії у 1938-1945 рр., період, який асоціюється у автора з великим емоційним навантаженням. Перебуваючи в цей час на посаді генерального секретаря міністерства закордонних справ і члена румунського уряду, А.Креціану досить точно відобразив політико-дипломатичні та воєнні події у світі, особливо ті, що зачепили його країну. Румунський дипломат у своїх дослідженнях приділив також досить серйозну увагу румунсько-радянським відносинам першої половини ХХ ст., особливо проблемі Бессарабії у цих взаєминах. Цій проблемі він присвятив декілька творів¹¹⁴. Цінність їх ще в тому, що у міжвоєнний період А.Креціану обіймав посади начальника політичного управління, генерального секретаря міністерства закордонних справ Румунії, у 1932 р. він брав участь у конференції з питань роззброєння, оціненої іншим відомим румунським дипломатом Н.Тітулеску як «пробний камінь порозуміння між націями»¹¹⁵. Важливість його творів для дослідження вказаної теми полягає, насамперед, у можливості дізнатися про мотивацію того чи іншого рішення уряду або зовнішньополітичного відомства Румунії.

Вагомим доробком для джерельної бази дослідження є праці колишнього голови Ради Міністрів Румунії у 1939-1940 р. Г.Тетереску, особливе місце серед яких займає книга «Евакуація Бессарабії та Північної Буковини»¹¹⁶. Її історична вага полягає не тільки в тому, що вона написана

¹¹² Виноградов В.Н., Ерещенко М.Д., Семенова Л.Е., Покивайлова Т.А. Вказ. праця. - С. 44-103; 113-118; 137-167; 194-248; 264-290; 334-378.

¹¹³ Cretzianu A. Ocazia pierdută. - Iași: Institutul European, 1998. - 294 p.

¹¹⁴ Cretzianu A. Politica de pace a României față de Uniunea Sovietică // Buzatu Gh. România cu și fără Antonescu: Documente, relatări și comentarii. - Iași: Moldova, 1991. - P.48-71; Cretzianu A. Politica externă a României. 1919-1940 // Buzatu Gh. România cu și fără Antonescu: Documente, relatări și comentarii. - Iași: Moldova, 1991. - P. 72-79; Cretzianu A. 1941. Problema frontierelor noastre orientale // Magazin istoric. Serie nouă. - 1996. - Nr. 6. - P. 8-12.

¹¹⁵ Цит. за: Dobrinescu V. Fl. Prefață: Alexandru Cretzianu, diplomatul. - P. 12.

¹¹⁶ Tătărescu Gh. Evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord. - Craiova: Scrisul românesc S. A., 1940. - 26 p.; Tătărescu Gh. Primejdia invaziei rusești a sfărâmat toate pozițiile noastre externe // Buzatu Gh. România cu și fără Antonescu: Documente, relatări și comentarii. - Iași: Moldova, 1991. - P. 91-96.

керівником виконавчої влади країни, а й тим, що вона побачила світ через кілька тижнів після подій, які в ній розглядаються. Не менш важливе значення для дослідження історії радянсько-румунських взаємини мають щоденники короля Румунії Кароля ІІ¹¹⁷.

Надзвичайно цікавими є спогади колишніх політичних діячів, а саме: міністра закордонних справ Росії С.Сазонова¹¹⁸, міністра закордонних справ Румунії Н.Тітулеску¹¹⁹, посла Французької Республіки в Російській імперії М.Палеолога¹²⁰, голови Буковинського крайового комітету О.Поповича¹²¹, радянського дипломата І.Майського¹²², а також спогади Ф.Чуєва про зустрічі з В.Молотовим¹²³ та багато інших мемуарних вітчизняних і зарубіжних джерел, завдяки яким стають більш зрозумілими деякі аспекти міжнародних відносин досліджуваного періоду.

Саме на основі вдумливого та всебічного вивчення джерел і літератури дослідникам варто здійснити, наскільки це можливо, комплексний й неупереджений аналіз складних проблем міжнародних відносин Першої світової війни, міжвоєнного періоду та початкового етапу Другої світової війни, акцентуючи увагу на центральній для нашого дослідження темі Бессарабії та Буковини.

Отже, проблема Бессарабії та Буковини в міжнародних відносинах першої половини ХХ століття є досить неоднозначною у трактуванні дослідників різних країн. Вона є болючою не лише в історіографії, але й у свідомості громадян України, Республіки Молдова та Румунії, оскільки «історична справедливість» у кожній з сторін була своєю, а певною мірою залишається такою й тепер. Саме тому, досліджуючи цю проблему, на наш погляд, мову слід вести про історичні реалії з усією їх складністю та суперечливістю, нарешті зі спробами обґрунтування «історичної справедливості», чи «історичної несправедливості», які були допущені на думку тієї чи іншої сторони при вирішенні складних етнотериторіальних питань. При цьому надзвичайно важливою є популяризація досліджень

¹¹⁷ Carol al II-lea Regele României. Înmernări zilnice. 1937-1951. - Vol. II. 13 martie - 15 decembrie 1939 (Caietele 8-10) / Ed. N. Raș. - București: Scripta, 1997. - 424 p.; Regele Carol al II-lea – Pagini din Jurnal (1939-1940) // Buzatu Gh. România cu și fără Antonescu: Documente, relatări și comentarii. - Iași: Moldova, 1991. - P. 36-47.

¹¹⁸ Сазонов С. Воспоминания. – М.: Международные отношения, 1991. – 399 с.

¹¹⁹ Titulescu N. Politica externă a României, București, 1994. - 540 p.

¹²⁰ Палеолог М. Царская Россия во время мировой войны. – М.: Международные отношения, 1991. – 239 с.

¹²¹ Попович О. Відродження Буковини // Буковинський журнал. - 1992. - № 2-3. - С. 166-197.

¹²² Майский И.М. Воспоминания советского дипломата 1925-1945 гг. 2-е изд. - М.: Международные отношения, 1987. - 766 с.

¹²³ Ciuev F. O sută patruzeci de convorbiri cu Molotov (Din jurnal) // Basarabia. - 1992. - Nr. 3. - P. 50-69; - Nr. 4. - P. 52-64.

на національному рівні і за межами своєї держави, адже справжня апробація наукових гіпотез може відбутися лише у професійних дискусіях дослідників різних країн, що сприятиме поступовому очищенню цієї складної наукової проблеми від різного роду ідеологічних нашарувань.

PROBLEMATICA MODIFICĂRILOR TERITORIALE ALE BASARABIEI ȘI BUCOVINEI ÎN PRIMA JUMĂTATEA A SECOLULUI XX PRIN PRISMA CERCETĂRILE ISTORICE ȘI A IZVOARELOR DOCUMENTARE

Rezumat

Articolul conține o analiză profundă a istoriografiei și a bazei de izvoare documentare privind una dintre cele mai discutabile probleme din istoria europeană – problema Basarabiei și a Bucovinei – în sistemul relațiilor internaționale din perioada anilor 1916-1940. Autorul se bazează pe cele mai importante lucrări istorice dedicate problemei respective, analizează condițiile în care ele au fost scrise, tendințele care se evidențiază în oglindirea evenimentelor principale legate de această problemă și a consecințelor acestora atât în istoriografia sovietică, cât și în istoriografiile Ucrainei, României și Republicii Moldova.

Din păcate, în istoriografia contemporană ucraineană și străină aproape nu există cercetări științifice consacrate problemei Basarabiei și Bucovinei în contextul relațiilor internaționale din perioada anilor 1916-1940, dar există o serie de publicații de o însemnătate deosebită, legate de unele aspecte ale acesteia.

În multe lucrări publicate în ultimii douăzeci de ani a fost abordată perioada apariției acestei probleme în timpul primei conflagrații mondiale. De menționat că opiniile istoricilor din țările amintite mai sus nu diferă în aprecierea evenimentelor care au adus la destrămarea imperiilor Austro-Ungar și Rus, însă se diferențiază la nivelul oglindirii consecințelor căderii celor două imperii. În analiza evenimentelor din anii 1917-1920, istoricii ucraineni (E. Sahnovskiy, I. Burkut, S. Popyk, S. Troyan, V. Fisanov) acordă o importanță mai mare rolului marilor puteri și intereselor lor geopolitice, în timp ce colegii lor români (V. Dudaș, C.I. Stan, D. Suciuc, I. Șerban) se bazează, în aprecierea modificărilor politice și teritoriale, pe teza privind rolul principal al mișcărilor naționale interne.

În ultimul timp a revenit în actualitate tema Vecei Populare Bucovinene din 3 noiembrie 1918, pe care istoricii ucraineni V. Botușanskiy, I. Burkut, O. Romanet o consideră punctul culminant al mișcării ucrainene de eliberare

națională. La rândul său, istoriografia română (A. Porțeanu, D. Preda, C. Prodan, P. Cernavodeanu) oglindește evenimentele din 1918, atât pe cele din Basarabia, cât și pe cele din Bucovina mai ales în contextul Marii Uniri.

Referitor la relațiile sovieto-române din perioada interbelică, în istoriografia sovietică cele mai esențiale lucrări sunt cercetările istoricilor A. Sheveakov și A. Lazarev. Bazându-se pe documentele publicate și cercetările istorice precedente, ei au încercat să demonstreze acțiunile politice însemnate ale U.R.S.S. «pentru cauza păcii și a securității europene», îndreptate spre semnarea Convenției de la Londra. Documentul avea drept scop stabilirea agresorului și normalizarea relațiilor cu România și alte țări din Europa Centrală și de Sud-Est, precum și demonstrarea locului problemei Basarabiei în acest context.

Ca un eveniment deosebit, trebuie menționată ieșirea de sub tipar, la București, a cărții lui I. Oprea: «Niculae Titulescu», în care un loc deosebit îl ocupă evenimentele din anii 1928-1936. De asemenea, o însemnătate deosebită pentru descrierea acestei perioade îl au lucrările unora dintre cei mai deosebiți specialiști în istoriografia relațiilor internaționale din România – V. Moisuc și V. Fl. Dobrinescu.

Un loc deosebit în istoriografia Ucrainei, Republicii Moldova, României și a altor țări din Europa de Sud-Est îl ocupă procesul incorporării Basarabiei și a nordului Bucovinei în U.R.S.S. în vara anului 1940. Istoriografia sovietică privea acest eveniment ca un rezultat al «politicii de pace a guvernului sovietic». Aprecieri asemănătoare pot fi găsite în «Istoria R.S.S. Moldovenești: de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie până în zilele noastre» (1955), în «Istoria politicii externe a U.R.S.S. 1917-1885» (1986), în publicația cu mai multe volume «Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice» (1970), în lucrările unor autori moldoveni și bucovineni.

În ceea ce privește istoriografia românească asupra acestui eveniment, trebuie să remarcăm că viziunea asupra acestei probleme a suferit schimbări în diferite perioade istorice. În perioada celui de-al doilea război mondial, incorporarea Basarabiei și a nordului Bucovinei în cadrul U.R.S.S. erau oglindite ca «eveniment tragic pentru armata română și pentru poporul român». După instaurarea puterii comuniste în România, aceste evenimente au fost trecute sub tăcere și numai după revoluția din decembrie 1989 s-au produs schimbări în abordarea problemei respective. Istoriografia română a acordat o atenție deosebită incorporării Basarabiei, a nordului Bucovinei și chiar a ținutului Herța în cadrul U.R.S.S. Această problemă este abordată în lucrările din ultimele decenii ale cercetătorilor contemporani români Gh. Buzatu, V. Fl. Dobrinescu, Fl. Constantiniu, C. Hlihor, I. Constantin, E. Bold.

Referitor la cercetătorii din Republica Moldova, în perioada sovietică poziția lor nu se deosebea de istoriografia tradițională sovietică. După

dobândirea independenței Republicii Moldova, problema încorporării Basarabiei și a nordului Bucovinei în cadrul U.R.S.S. a fost reflectată de către cercetători (I. Șișcanu, A. Moraru, I. Țurcanu, V. Văratec) ca o manifestare a expansionismului conducerii sovietice, iar notele ultimative din 26 și 27 iunie 1940 – ca o încălcare a normelor dreptului internațional.

În perioada sovietică, istoriografia ucraineană urma modelul de abordare tradițional, și numai la sfârșitul anilor '80 s-a schițat o oarecare schimbare a vectorilor științifici. Atitudinea istoricilor ucraineni contemporani referitor la problema încorporării Basarabiei și a nordului Bucovinei în cadrul U.R.S.S. este ambiguă. Condamnând scopul și metodele după care s-a călăuzit conducera stalinistă în anul 1940, includerea Basarabiei și a nordului Bucovinei în cadrul U.R.S.S. este apreciată de mulți cercetători ca un rezultat pozitiv, care a deschis în fața ucrainenilor bucovineni și basarabeni perspectiva consolidării într-o națiune ucraineană unică (V. Botushanskiy, P. Brytskiy, I. Burkut).

În genere, după cum ne dovedește analiza istoriografiei, abordarea rolului problemei Basarabiei și a nordului Bucovinei în relațiile internaționale în perioada anilor 1916-1940 nu e definitivată și necesită noi cercetări științifice.

Baza de izvoare pentru cercetarea acestei probleme o constituie documentele, materialele, actele oficiale naționale și internaționale din arhive, atât cele publicate, cât și cele inedite, precum și revistele, scrisorile, memoriile contemporanilor evenimentelor descrise. Deosebit de interesante sunt documentele inedite din fondurile Arhivei de Stat a regiunii Cernăuți, Arhivei Centrale Istorice a Ucrainei din Lvov, Arhivei Naționale a Republicii Moldova, Arhivei Organizațiilor Social-Politice ale Republicii Moldova (inclusiv dosarele transmise din Arhiva Centrală a Armatei Sovietice și din Arhiva de politică externă a U.R.S.S.), Arhivele Naționale ale României, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României, Arhiva Ministerului Apărării Naționale al României.

O însemnătate deosebită pentru cercetarea problemei modificărilor apartenenței statale a acestor teritorii în prima jumătate a secolului XX o au documentele publicate în Ucraina, Moldova, Rusia, și România.

Pentru cercetarea acestei probleme pot fi folosite revistele, scrisorile, memoriile contemporanilor evenimentelor descrise. Printre ei, un loc deosebit îl ocupă lucrările diplomaților din perioada descrisă, ale fostului subsecretar de stat A. Cretzianu, Președintelui Consiliului de Miniștri al României în anii 1939-1940, G. Tătărescu, jurnalele regelui Carol II, Ministrului de Externe al Rusiei, S. Sazonov, Ambasadorului Franței în Rusia, M. Paleolog, Președintelui Comitetului Bucovinean, O. Popovich, diplomatului sovietic I. Mayskiy etc., datorită cărora devin mai clare aspectele însemnate ale relațiilor internaționale din perioada cercetată.

УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКЕ ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Олександра Чейпеш,
Ужгород (Україна)

Беззаперечним є той факт, що Україна продовжує курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію. У світлі євроінтеграційних устремлень особливого актуального значення набуває прикордонне співробітництво – один з елементів створення єдиної Європи. В цих умовах Закарпатська область відіграє суттєву роль, оскільки утворює єдиний компактний транскордонний регіон із сусідніми адміністративно-територіальними одиницями країн-членів Європейського Союзу, а саме: Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії. Цей регіон об'єднаний історичним та географічним факторами, традиційними зовнішньоекономічними зв'язками, рівнем розвитку людських ресурсів, а, отже, і існуванням спільних проблем, які можна ефективно вирішувати в рамках транскордонного співробітництва.

Наближення кордону Європейського Союзу вимагає розроблення стратегії використання переваг співробітництва Закарпаття із прикордонними територіями сусідніх держав. Пріоритетним завданням МЗС України офіційно визначено розвиток двосторонніх відносин на стратегічних напрямках. В тому числі серед завдань: укладення угоди з Румунією у сферах працевлаштування, соціального захисту та пенсійного забезпечення; завершення процесу набуття чинності Угодою про правила прикордонного руху з Румунією¹, модифікування Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про умови взаємних поїздок громадян². Практична реалізація цих завдань матиме позитивний вплив на розвиток двосторонньої співпраці прикордонних областей України й Румунії.

Румунія посідає особливе місце у зовнішньополітичних відносинах України з сусідніми державами. Це зумовлено багатьма факторами, насамперед спільним кордоном (загальна протяжність – близько 600 км),

¹ Пріоритетні завдання МЗС на 2009 рік // <http://www.mfa.gov.ua/data/upload/publication/mfa/ua/17463/presentation260109.ppt#257,2>, Слайд 2

² Матеріали підсумкової прес-конференції МЗС України // <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/news/detail/18720.htm>

потенційними можливостями стосовно налагодження взаємовигідної співпраці у політичній, економічній, соціальній, культурній, туристичній та інших сферах. Істотне значення для двосторонніх відносин становить той факт, що в Румунії, за офіційними даними загального перепису населення (березень 2002 р.), мешкає близько 61,4 тис. етнічних українців³ (на думку Союзу українців Румунії, їх майже 250 тис.), а в Україні – майже 135 тис. румунів і понад 324 тис. молдаван (офіційний Бухарест не розрізняє молдаван і румунів)⁴, які мешкають у Закарпатській, Чернівецькій та Одеській областях.

В таких умовах очевидно, що добросусідське двостороннє співробітництво, метою якого є вирішення спільних проблем та запобігання їх подальшому виникненню, стає вигідними як для України, так і для Румунії.

Прагнення України підвищити ефективність співпраці з країнами-сусідами демонструє, зокрема, існуюча нормативно-правова база у сфері транскордонного співробітництва. Важливу роль у цьому напрямі зіграли такі нормативно-правові документи, як: Закон України «Про транскордонне співробітництво»⁵, в якому в тому числі розширені повноваження органів місцевого самоврядування і місцевих органів виконавчої влади у цій сфері; Європейська конвенція про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади від 1980 року (Україна приєдналася у 1993 році)⁶, в якій кожна із сторін офіційно задекларувала прагнення усунути будь-які юридичні, адміністративні або технічні труднощі, які можуть затримати розвиток та безперешкодне здійснення транскордонного співробітництва; Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 роки⁷, в якій виділені єврорегіони, співробітництво у рамках яких спрямоване на поєднання зусиль в економічній сфері, розбудову соціальної, інформаційної та виробничої інфраструктури, будівництво і модернізацію прикордонної інфраструктури, розвиток транспортної мережі, поглиблення наукової та

культурної співпраці, охорону навколишнього природного середовища та інші.

На сьогоднішній день також зроблені значні кроки на шляху до побудови дружніх, конструктивних, взаємовигідних відносин України безпосередньо з Румунією. Так, підписано Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією⁸, Угоду між Урядом України і Урядом Румунії про спрощений порядок перетинання спільного державного кордону громадянами, які проживають у прикордонних районах і повітах⁹, Угоду про трилатеральне співробітництво Закарпатської області (Україна), Сату-Марського повіту (Румунія) та області Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина) ІНТЕРРЕГІО та ряд інших угод на зразок угод про: автомобільне сполучення, співробітництво в галузі залізничного транспорту, співробітництво в галузі водного господарства на прикордонних водах, розширення та облаштування існуючих пунктів переходу¹⁰ та інші.

Відносини між адміністративно-територіальними одиницями України та Румунії значно зміцнилися завдяки співпраці держав в рамках єврорегіонів «Карпатський», «Верхній Прут», «Нижній Дунай» та завдяки підтримці різних фондів, зокрема програми «TACIS – PHARE» «Україна – Румунія», в межах якої реалізовано низку українсько-румунських проектів, зокрема у сфері малого та середнього бізнесу, екології та навколишнього середовища, співробітництва на прикордонних водах, у забезпеченні культурних і освітніх потреб національних меншин. Найактивнішою в цьому контексті є Закарпатська область, де обласною державною адміністрацією постійного проводиться підготовка конкурсних проектів за програмами сусідства та здійснюється попередній моніторинг пропозицій прикордонних територій. Важливим досягненням у тому числі стало вирішення питання фінансування будівництва міжнародного пункту пропуску «Солотвино – Сігету Мармаціей».

Розвиток уже сформованих економічних, наукових та культурних зв'язків в українсько-румунських прикордонних територіях, структура та якість людських ресурсів, підняття рівня освіти населення збільшує можливості прикордонного регіону, є основою його ефективного

³ Українська національна меншина в Румунії // <http://www.mfa.gov.ua/romania/ua/4725.htm>

⁴ Пояснювальна записка до проекту Постанови Верховної Ради України Про проведення парламентських слухань на тему: «Про стан українсько-румунських відносин та захист національних інтересів України» (2009 р.) // gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id...135817

⁵ Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_106

⁶ Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_106

⁷ Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 роки // <http://www.guon.kiev.ua/?q=node/250>

⁸ Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією // http://zakon.nau.ua/doc/?code=642_003

⁹ Угода між Урядом України і Урядом Румунії про спрощений порядок перетинання спільного державного кордону громадянами, які проживають у прикордонних районах і повітах // http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_051

¹⁰ Договір-правова база українсько-румунських двосторонніх відносин // <http://www.mfa.gov.ua/romania/ua/4744.htm>

соціально-економічного розвитку, незважаючи на всю складність відносин між Україною та Румунією.

Важливою є співпраця двох країн на територіях прикордонних вод гірських річок, враховуючи катастрофічні наслідки паводків останніх років. Співпраця у цій сфері здійснюється відповідно до положень Угоди України та Румунії про співробітництво в галузі водного господарства¹¹.

Варто відзначити також співпрацю України та Румунії в рамках міжрегіональної асоціації «Карпатський єврорегіон». Асоціація була створена 14 лютого 1993 року у місті Дебрецен (Угорщина) органами влади та місцевого самоврядування прикордонних областей України, Угорщини, Польщі та Словаччини. З 1997 року до її складу увійшли прикордонні повіти Румунії, а саме: Сату-Маре, Мараморош, Бігор, Салай, Ботошань, а це близько 27 000 кв. км. Карпатський єврорегіон входить до складу Асоціації прикордонних регіонів Європи. Основними напрямками діяльності єврорегіону є сприяння активізації економічного співробітництва, культурологічних обмінів та співпраці в галузі туризму, технічна модернізація пунктів перетину на державному кордоні, розвиток інфраструктури транспортних мереж, організація міжнародних виставок. З метою здійснення такої співпраці в рамках Карпатського єврорегіону укладено більш ніж 50 двосторонніх угод та реалізуються такі основні проекти¹², в яких задіяна Румунія та Україна, зокрема:

- проект «INTERREGIO», спрямований на розвиток інфраструктури регіонів, вирішення спільних проблем в економічній, культурній екологічній, соціальній та інших сферах. Учасники: Закарпатська область (Україна), повіт Сату-Маре (Румунія), область Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина). В рамках проекту створено агентство з розвитку регіонів (м. Ужгород, Україна);
- проект «Жива Тиса» (прикордонні території України, Румунії, Словаччини та Угорщини), учасниками якого, зокрема зі сторони України, є Закарпатська область, з боку Румунії – повіти Бая-Маре, Сату-Маре, Орадя, Селаж;
- проект «Зелені Карпати», що передбачає співробітництво в туристично-рекреаційній сфері, учасниками якого є всі регіони-члени Карпатського єврорегіону, та інші проекти.

¹¹ Договірні-правова база українсько-румунських двосторонніх відносин // <http://www.mfa.gov.ua/romania/ua/4744.htm>

¹² Гоблик В. Перспективи транскордонного співробітництва в умовах розширеного Євросоюзу // Регіональна політика транскордонного співробітництва в євроінтеграційній стратегії України: Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної конференції (м. Ужгород, 24-25 травня 2007 р.). – Ужгород, 2007. – С. 227.

Як бачимо, питанню забезпечення необхідного рівня зовнішньоекономічних зв'язків та транскордонного співробітництва України та Румунії, створенню умов для вільного спілкування місцевого населення прикордонних районів області та суміжних держав приділяється значна увага.

Проте єврорегіон не можна вважати такою формою співробітництва, завдяки якій повною мірою використовується потенціал соціального та економічного розвитку прикордонних територій, а саме – поліпшується прикордонна інфраструктура, підвищується рівень зайнятості населення та зростають обсяги інвестицій. Недостатня урегульованість двосторонніх українсько-румунських відносин, в першу чергу у нормативно-правовій сфері, призводить до складного розвитку співробітництва між країнами.

Серед існуючих проблем, які заважають більш ефективній діяльності у сфері транскордонного співробітництва, можна зазначити такі:

- існує інституційне забезпечення транскордонного співробітництва не формує сьогодні цілісну багаторівневу систему управління (координації) транскордонним співробітництвом, окремі її елементи працюють неузгоджено, не мають наступності у вирішенні завдань;
- система формування регіональної політики щодо розвитку транскордонного співробітництва на державному та регіональному рівнях не є завершеною для всіх прикордонних областей;
- використання можливостей транскордонного співробітництва та природно-ресурсного потенціалу транскордонного регіону для вирішення спільних та ідентичних проблем неефективне;
- механізм державної фінансової підтримки програм та проектів транскордонного співробітництва та розвитку єврорегіонів потребує удосконалення;
- брак досвіду з розробки конкретних проектів у сфері транскордонного співробітництва, їх подальшого просування у структурі ЄС, міжнародні фінансові інституції, інституції з менеджменту на етапі реалізації цих проектів, незабезпеченість кваліфікованими кадрами, особливо районного та селищного рівнів.

Існуючі розбіжності в системах прикордонного і митного контролю, оподаткування, ускладненість процедур взаємної сертифікації товарів і послуг можуть бути усунені при прискореному впровадженні комунікаційно-інформаційних технологій у діяльність прикордонних і митних служб та підприємств України. Вирішення цих проблемних питань у системі реалізації регіональної політики в контексті європейського бачення визначає перспективи розвитку транскордонного співробітництва України.

Використати всі вигоди геополітичного розташування прикордонних регіонів України та Румунії можна шляхом пошуку спільних економічних та інших регіональних інтересів, їх гармонізації з національними пріоритетами обох країн, основними тенденціями міждержавного співробітництва. Цьому можуть сприяти традиції транскордонного співробітництва між країнами, вироблені у другій половині ХХ століття. Незважаючи на існування значних відмінностей у розвитку цільових територій обох країн, вони мають багато спільних характеристик, зокрема схожі географічні та кліматичні умови, можливості для розвитку сільського господарства та супутніх галузей, які вже упродовж багатьох століть є традиційно основою економіки регіонів. З метою вироблення єдиної стратегії розвитку прикордонних регіонів України та Румунії, зокрема в рамках Карпатського регіону, Агентством регіонального розвитку та транскордонного співробітництва «Закарпаття» було розроблено Стратегію транскордонного співробітництва «Карпати 2004 – 2011»¹³, загальним баченням якої є формування інтегрованої транскордонної території з прикордонних регіонів п'яти країн Карпатського регіону, яка динамічно розвивається та є привабливою для проживання завдяки поліпшенню соціально-економічних, культурних та екологічних умов.

У Стратегії здійснено SWOT-аналіз розвитку транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні. Що стосується транскордонного співробітництва України з Румунією, варто відзначити сильні та слабкі сторони для розвитку відносин. Серед сильних сторін відзначена підтримка Європейським Союзом спрощеного перетину кордону ЄС громадянами України, що проживають у прикордонній зоні; наявність значного потенціалу для розвитку туризму в Румунії та Україні; використання ресурсів ЄС, спрямованих на розвиток мережі пунктів перетину на його зовнішніх кордонах, зокрема створення додаткових пунктів між Україною та Румунією; доступ до програм ЄС (в т.ч. PHARE, TACIS) та інші. Однак не уникнути слабких сторін розвитку відносин, зокрема недостатньо розвинутої дорожньої інфраструктури, недостатньої кількості пунктів перетину кордону, відсутності підтримки з боку урядів та інше.

Виходячи з вищезгаданих слабких сторін, а також потенціалу для розвитку українсько-румунського транскордонного співробітництва, варто зазначити, що цілеспрямована робота органів місцевого самоврядування та урядів держав в цілому допоможе зміцненню прикордонної співпраці

¹³ Стратегія транскордонного співробітництва «Карпати 2004 - 2011» // <http://eu.prostir.ua/library/453.html>

між Україною та Румунією. Стратегічними завданнями повинні стати, зокрема, такі: створення нових пунктів перетину кордонів, створення умов для вільного руху людей, товарів, послуг і капіталу, активізація місцевих жителів і залучення їх до розробки та реалізації спільних програм розвитку сільської місцевості, розвиток туристичної інфраструктури, розвиток співробітництва між організаціями національних меншин та інше.

Взаємодія у цих сферах важлива і з огляду на прагнення обох країн зміцнити українсько-румунські відносини.

Важливим фактором є те, що західний кордон України водночас стає східним кордоном ЄС. Зараз в першу чергу необхідно розвивати співробітництво в напрямі налагодження й вдосконалення головних та допоміжних транспортних коридорів на базі залізничних та автомобільних сполучень. Вітчизняні науковці доходять висновків, що головною проблемою у вирішенні окремих складових транскордонного співробітництва України з Румунією є комплекс питань, пов'язаних із виконанням угод України з ЄС про спрощений візовий режим та реадмісію¹⁴. Тому потрібно знаходити нові інструменти і механізми, які б сприяли перетворенню проблем, що виникли з розширенням ЄС, в можливості й переваги для наших сусідніх країн в рамках транскордонного та регіонального співробітництва за європейськими стандартами. Можливо, саме процеси європейської інтеграції змусять країни по-сучасному підходити до проблем, які не треба залишати нащадкам.

¹⁴ Артёмов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: [монографія]/І.В.Артёмов. – Ужгород, 2009. – С.213.

COLABORAREA TRANSFRONTALIERĂ ROMÂNŌ- UCRAINEANĂ: PERSPECTIVE DE DEZVOLTARE

Rezumat

În articolul de față, autorul analizează situația și perspectivele de cooperare transfrontalieră între Ucraina și România. Cert este faptul că Ucraina își continuă drumul spre integrarea europeană și euro-atlantică. Conform aspirațiilor europene, o relevanță specială o are cooperarea transfrontalieră – unul dintre elementele caracteristice ale Europei unite. România ocupă un rol important în politica externă de colaborare cu statele vecine a Ucrainei. Până în prezent, s-au făcut pași semnificativi înspre construirea unor relații prietenoase, constructive, reciproc avantajoase cu România, bazate pe legături strânse de cooperare

Un element fundamental în cooperarea dintre cele două țări îl constituie proiectele, cum ar fi «INTERREGIO», «Live Tisa», proiectul «Green Karpaty», «TACIS – PHARE», «Ucraina – România», proiectele interregionale «Euroregiunea Carpatică» etc.

Insuficient reglementate sunt relațiile bilaterale ucraineano-române, în special în domeniul juridic, care împiedică dezvoltarea cooperării între țări. În acest articol, autorul examinează mai multe probleme care împiedică o mai intensă colaborare transfrontalieră. Prin urmare, este vitală dezvoltarea unor noi instrumente și mecanisme care ar facilita rezolvarea problemelor cu care se confruntă cele două țări, mai ales în ceea ce privește extinderea UE.

СПІВРОБІТНИЦТВО З РУМУНІЄЮ – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄС

Федір Ващук,
Ужгород (Україна)

Актуальність теми дослідження. Наслідком великих міграційних процесів, характерних для всіх періодів історії, у сучасному світі фактично є існування етнічно гомогенних (етнічно однорідних) держав. Тому *проблема визначення цивілізованих форм співіснування етнонаціональних спільнот у поліетнічних за складом населення країнах віддавна є предметом як національної уваги, так і піклування міжнародного співтовариства.*

Особливо актуальні зазначені проблеми для України з її поліетнічним складом населення та потребою у зв'язку з цим вибудувати таку систему заходів у сфері міжетнічних, міжнаціональних відносин, які б сприяли безконфліктному, інтегративному розвитку українського суспільства. Саме тому етнополітичні процеси в Україні активно вивчаються і прогноуються широким колом українських суспільствознавців: істориками, філософами, соціологами, правознавцями, політологами тощо.

Метою дослідження є аналіз проблематики українсько-румунських взаємовідносин. На наш погляд, слід враховувати комплексні аспекти етнополітичної теорії, зосередити увагу на актуальних для українського сьогодення проблемах [1]:

- осмисленні в історичному контексті процесу вироблення вітчизняною суспільно-політичною думкою ідей, концепцій, засад вирішення національного питання в Україні;
- вивченні історичного досвіду (позитивного і негативного), його уроків у сфері етнічної політики, здійснюваної різними державами на території України;
- з'ясуванні механізму формування світових стандартів захисту прав національних меншин та їх застосуванні у вітчизняній практиці;
- виникненні феномену національної меншини, виявленні його базисних характеристик, функцій, основних складових та чинників його формування й розвитку;
- принципах, пріоритетах етнонаціонального розвитку суспільства;
- рівні правового забезпечення державного регулювання міжетнічних відносин;

- вирішенні на законодавчому і політичному рівнях проблем збереження і розвитку культур етнічних груп, які проживають в Україні, а також формуванні моделі їх співжиття і розвитку.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи надзвичайно широкий спектр проблематики досліджень, який неможливо охопити в рамках цієї публікації, ми *акцентуємо увагу лише на окремих її аспектах*. Зокрема це:

- етнонаціональні особливості регіону і задоволення національно-культурних потреб румунської національної меншини Закарпаття;
- транскордонне співробітництво – важлива складова українсько-румунських взаємовідносин;
- проблеми в українсько-румунських відносинах та шляхи їх вирішення.

Становище румунської національної меншини в Україні

У Закарпатській області проживають представники понад 100 національностей [2], серед яких 32,1 тис. румунів (2,6 відсотка від загальної кількості населення краю). З огляду на це, одним із пріоритетних завдань місцевих органів влади є подальше зміцнення історично-традиційної атмосфери міжетнічної злагоди, толерантності співжиття та високого рівня взаєморозуміння між представниками різних національних груп, конкретне вирішення їхніх запитів щодо збереження своєї національної ідентичності.

Для задоволення потреб національних меншин створена мережа освітніх і культурно-мистецьких закладів, яка приведена у відповідність до національного складу населення і постійно вдосконалюється. Вона повною мірою відповідає як чинному законодавству України, так і міжнародним нормам. В області, крім україномовних, функціонують 12 загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою та 2 – українською, румунською, російською. У 2 дошкільних закладах виховання ведеться румунською мовою. Підготовка відповідних кадрів здійснюється на філологічному факультеті Ужгородського національного університету, де функціонують угорське, російське, німецьке, словацьке та румунське відділення.

Створені належні умови для задоволення культурних запитів, збереження і розвитку культурних традицій національних спільнот. Із 476 клубних закладів області 94 функціонує в місцях компактного проживання національних громад. При них діють 455 колективів художньої самодіяльності, з яких 20 мають звання “народний», “зразковий». *Серед клубних закладів 5 обслуговують румунів. В селищі Солотвино Тячівського району також діє Центр румунської культури.*

Національні меншини області мають доступ до засобів масової інформації. Регулярно ведуться телерадіопередачі угорською, румунською, словацькою, німецькою, російською мовами. *У ЗОДТРК створено Творче об'єднання програм національних меншин, яке включає редакції угорського, румунського, словацького, німецького мовлень.*

За підтримки обласного бюджету видається регіональна газета румунською мовою «*Мараморошани*».

Багатонаціональний склад населення Закарпаття зумовив його поліконфесійний характер. Всім національним меншинам створено відповідні умови для сповідування своєї релігії.

На відміну від Польщі, Словаччини та Угорщини, *Румунія є православною країною – третьою за кількістю віруючих після Росії та України*. Чутливість Румунії до церковних справ в Україні посилюється наявністю у Трансильванії греко-католицької церкви, історична доля якої схожа з долею греко-католицької церкви в Україні. В області діють 1640 релігійних організацій 37 віросповідань, з яких: 1550 релігійних громад, 52 монастирі, 6 духовних навчальних закладів, 7 місіонерських товариств, 9 релігійних братств, 4 релігійні центри та 12 релігійних управлінь. Міжконфесійна ситуація в області стабільна.

Відповідно до чинного законодавства України представники національних меншин на рівних підставах обираються до органів місцевого самоврядування та виконавчої влади. *Зокрема, серед депутатів обласної, районних і міських рад 1,3 % становлять румуни (15).*

Вже кілька років функціонує: *Об'єднання прикордонних органів самоврядування Закарпаття*, до якого ввійшли відповідні органи населених пунктів компактного проживання румунів.

Встановлено прями зв'язки з державними органами управління сусідніх областей Румунії, укладено і підписано рамкові угоди між співробітництвом у сфері економіки, освіти та культури. Відновлені Дні добросусідства на кордоні, мета яких – поглиблення зв'язків і співробітництва міст і районів області з відповідними партнерами в сусідніх країнах.

Транскордонне співробітництво

Відомо, що транскордонне співробітництво зумовлюється наявністю спільних природних ресурсів, зокрема водних, використання яких повинно бути раціональним з обох сторін та екологічно безпечним. При цьому жодна із сторін не може діяти на зниження рівня екологічної безпеки іншої сторони і займатися господарством без урахування інтересів сусідів.

Ця аксіома лежить в основі транскордонного співробітництва із сусідніми країнами-членами Європейського Союзу, в тому числі і Румунією [3].

Румунія – одна з чотирьох країн ЄС, які межують з Україною. Протяжність спільного кордону становить 203,9 км. З нею межують чотири райони Закарпаття – Рахівський, Тячівський, Хустський, Виноградівський. У населених пунктах прикордонної смуги одного з найбільших районів Закарпаття – Тячівського – селища і селах Солотвино, Діброва, Глибокий Потік, Верхнє Водяне, Середнє Водяне, Топчино, Подішор, Бескеу, Кербунешть, Боуц, Плаюц та Бісеріка Алба (Біла Церква) – **компактно проживає близько 30 тисяч українських громадян, етнічних румунів, а в прилеглий прикордонній смузі на території Румунії, в першу чергу у повіті Сату-Маре, – понад 60 тисяч етнічних українців – громадян Румунії.**

Саме це є основою та об'єктивними чинниками двосторонньої активізації міграційних процесів, посилення родинних взаємовідвідувань, зростання економічного та культурного обміну між етнічними румунами, громадянами України, які проживають у Румунії.

За роки незалежності України зроблено немало для поліпшення взаємозв'язків двох народів та розширення меж транскордонного співробітництва. На українсько-румунському державному кордоні, що тягнеться в межах Закарпатської області, створено низку різнопланових пунктів переходу:

- «**Дяково – Холмеу**» – міжнародний залізничний – вантажний та пасажирський, міжнародний автомобільний вантажний, спрощений автомобільний пасажирський (з 20.02.1996 року);
- «**Хижа – Тарна-Маре**» – спрощений пішохідний;
- «**Яблунівка – Луца-ла-Тіса**» – спрощений пішохідний;
- «**Тересва – Кімпулунг-ла-Тіса**» – спрощений залізничний вантажний і пасажирський;
- «**Ділове – Вішеулуй**» – міждержавний залізничний вантажний, пасажирський.

Між Україною та Румунією постійно йде пошук нових можливостей і шляхів поліпшення транскордонного співробітництва. Серед них – Угода про співпрацю фахівців двох країн у проектуванні, будівництві та експлуатації каскаду гідроелектростанцій на гірських річках України й Румунії, про розширення й облаштування існуючих пунктів переходу, про залізничне сполучення, про здійснення господарської діяльності у прикордонних водах, триває також практичне вивчення питання щодо можливої координації дій двох країн в одержанні фінансової підтримки від Світового банку та Міжнародного валютного фонду. З цією метою експерти двох країн постійно працюють над підготовкою

українсько-румунських проектів міжурядових угод. Активізація робіт з підвищення якості функціонування транспортних мереж та прикордонної інфраструктури – спільне надбання України та Румунії, яка уже є членом ЄС.

На сучасному етапі Україна й Румунія роблять кроки з метою інтенсифікації усіх видів робочих контактів, посилення їх, у першу чергу, в трикутнику «Україна – Польща – Румунія». На думку наших експертів, зараз доцільно розвивати співробітництво в напрямі налагодження й вдосконалення головних та допоміжних транспортних коридорів на базі залізничних і автомобільних сполучень. Вони суттєво відстають від наявних потреб двох країн.

На виконання угод про трилатеральне співробітництво Закарпатської області (Україна), Сату-Марського повіту (Румунія) та області Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина) розроблена **Стратегія співробітництва прикордонних територій України, Угорщини й Румунії, що діє в рамках Карпатського євrorегіону.**

Передбачене спільне облаштування соляних озер у цьому регіоні, яке дозволить використати можливості, що криються в лікуванні астми у соляних шахтах, де нині працюють Закарпатська обласна та українська республіканська алергологічні лікарні. На жаль, у 2007 – 2010 роках виникли проблеми з функціонуванням цих закладів.

Враховуючи загальноправову неврегульованість двосторонніх українсько-румунських міждержавних відносин, експерти відзначають, що транскордонне співробітництво між країнами розвивається найскладніше. У період 2005 – першої половини 2006 рр. відносини розвивалися між адміністративно-територіальними одиницями обох держав у рамках існуючих євrorегіонів «**Карпатський**», «**Верхній Прут**» та «**Нижній Дунай**» та завдяки підтримці різних фондів, зокрема програмі «**TACIS – PHARE**» **Україна – Румунія**, у межах якої передбачено значний обсяг фінансування українських проектів у розмірі 6,5 млн. євро; румунських – 38,284 млн. євро [4].

Заслугує на увагу і співпраця України та Румунії в закарпатському просторі на прикордонних водах гірських річок, у першу чергу ріці Тіса та її притоках.

Починаючи з 2003 року, українська та румунська сторони дотримуються вимог **рівноцінного протипаводкового захисту територій обох країн** згідно з регламентом. Відповідно до положень міжурядової угоди України та Румунії про співробітництво в галузі водного господарства на прикордонних водах регулярно відбуваються зустрічі і засідання робочих груп та експертів сторін. Сторони прийняли рішення про вчасне і регулярне надання одна одній необхідної інформації

з метою недопущення негативного впливу при зведенні гідротехнічних споруд, що здійснюється будь-якою із сторін.

Поряд з існуючими формами ТКС Україна і Румунія ведуть пошук більш дієвої співпраці. Свідченням цього є і постійні *пропозиції українських фахівців румунській стороні, серед яких [3]:*

- підтримати українську сторону в залученні до реалізації Програми комплексного протипаводкового захисту у басейні р.Тиси коштів міжнародної спільноти, в тому числі і на фінансування будівництва потужних гідротехнічних споруд (акумуляюючих водосховищ) у верхів'ях р.Тиси;
- беручи до уваги катастрофічні наслідки паводків, що сталися в останні роки у Закарпатті (Україна), Сату-Марському повіті (Румунія) та області Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина), спільно опрацювати питання щодо створення в басейні р.Тиса на погодженних методичних принципах єдиної інформаційно-виміральної системи спостереження, обробки і передачі даних для попередження і прогнозування природних катаклізмів Протокол Народи представників водогосподарських органів України, Угорської Республіки, Республіки Румунії, Словацької Республіки з питань захисту населення і територій у басейні річки Тиса і її приток від катастрофічного впливу паводків (16-17 лютого 1999 та 2002 рр., м.Ужгород, Україна);
- враховуючи значні обсяги нанесених збитків та важкі матеріальні наслідки, спричинені небезпечними забрудненнями вод р.Тиси, що мали місце в 2000 році з території Румунії (мається на увазі злиття у Тису ціанідних відходів від промивання золота австралійською фірмою в регіоні м.Бая-Маре), українська сторона розраховує на більш активні і вичерпні заходи з боку румунської сторони по недопущенню подібних явищ у майбутньому.

Але, на жаль, після вступу Румунії до Євросоюзу багато питань, що потребують спільного з Україною розв'язання, залишились невирішеними. Причиною цього є необхідність включення фінансування проектів лише за згодою ЄС. Головною проблемою у вирішенні окремих складових транскордонного співробітництва України з Румунією є комплекс питань, пов'язаних із виконанням угод України з ЄС про спрощений візовий режим та реадмісію. Зняття проблем, пов'язаних із стабілізацією малого прикордонного руху, буде слугувати подальшому розширенню усіх напрямів транскордонного співробітництва двох країн.

Відповідно до Плану консультацій з двосторонньої проблематики між МЗС України та МЗС Румунії на 2008-2009 рр. відбулися консультації на рівні керівників політичних департаментів зовнішньополітичних

відомств двох країн [5]. У ході консультацій було обговорено питання українсько-румунських політичних відносин та співробітництва між міністерствами закордонних справ України та Румунії. Особливий акцент було зроблено на необхідності підвищення ефективності прикордонної співпраці і транскордонного співробітництва зокрема.

Відомо, що 2 червня 1997 р. на курорті «Нептун» поблизу Констанци президент України Л.Кучма і президент Румунії Е.Константинеску підписали міждержавний договір про дружбу, співробітництво і добросусідство. У договорі вказано, що сторони не мають одна до одної територіальних претензій. Закінчилися суперечки тривалістю у 80 років щодо українсько-румунського кордону. Політичні діячі, які представляють обидва народи, оголосили територіальну проблему вичерпаною, але це не зовсім вірно [6].

Проблеми в українсько-румунських відносинах та шляхи їх вирішення

Між Україною та Румунією існують окремі територіальні суперечки, зокрема стосовно о. Майкан на українсько-румунському кордоні по Дунаю, неподалік населеного пункту Кілія. Ці суперечки отримали в мас-медіа назву «Змішний-2» [7].

Ситуацію спричинила зміна фарватера у гирлі Дунаю, який через замулення протоки перемістився на протилежний (ближчий до українського берега) бік цього незаселеного острова. Як стверджується в публікації, румунська сторона знову намагається висунути Україні територіальні претензії.

Очевидним залишається одне, що українська і румунська сторони мають нову тему для переговорів у контексті визначення лінії кордону між країнами. Яким буде фінал, залежить від того, наскільки переконливими будуть позиції обох сторін.

Звичайно, ми розв'язуватимемо цю проблему в конструктивному для нас руслі, будемо керуватися внутрішніми законами і Конституцією України. В будь-якому випадку це питання має розглядатися без участі посередників, на двосторонньому рівні в рамках уповноважених груп, груп експертів, груп старших посадових осіб, аби якомога швидше зняти цю проблему з порядку денного.

За словами наукового директора Інституту євроатлантичного співробітництва Олександра Сушка, в міжнародній практиці існує така ситуація, коли за договором кордон проходить не по фіксованій лінії, а вздовж фарватеру. Інколи бувають більш серйозні випадки, коли, наприклад, річка змінює русло та відступає на сотні метрів, а в договорі зазначено, що кордон проходить по її руслу. У нас мала місце подібна ситуація з

Республікою Білорусь. Такі речі дійсно в житті бувають, і, в принципі, вони вирішуються, наприклад, днопоглиблювальними роботами на тій частині, яка замулюється.

Зараз існують спеціальні технології керування руслами й потоками, і румуни в дельті Дунаю дуже активно ці технології використовують для певної корекції потоків води та зміни конфігурації суші. Українська сторона минулого року на цьому наголошувала та подавала відповідні документи до Комітету з упровадження Конвенції Esrho (з оцінки впливу на оточуюче середовище).

Звичайно, у такій ситуації необхідне ведення переговорів. Але якщо діюча угода між Україною і Румунією передбачає певні умови проходження кордону (по фарватеру), і фарватер перемістився, то наша переговорна позиція буде слабкою. Тому треба поєднувати дипломатичні переговорні зусилля із гідротехнічними роботами. А загалом – існуючі проблеми потребують врахування двосторонньої напруги, яка негативно впливає на загальний стан українсько-румунських відносин та створює напругу і серед румунського населення, що компактно проживає на території України. Тому необхідними є конкретні практичні дії для вирішення цього питання.

Список використаних джерел

1. Антонюк О.В. Основи етнополітики: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: МАУП, 2005. – 432 с.
2. Національні меншини Закарпаття: цифри і факти // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpattya.net.us/ukr-news-64717-Nacionalni-menshyny-Zakarpattya-cyfr-y-i-fakty>
3. Артёмов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: [монографія] / І.В.Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2009. – 520 с. – С.208-216.
4. Мітряєва С.І. Вплив розширення ЄС на транскордонне співробітництво України з центральноєвропейськими сусідами / С.І.Мітряєва, Й.Торпої// Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки — 2006: монографія; за ред.О.С.Власюка. – К.: НІСД, 2006. – С.446-447.
5. Українсько-румунське співробітництво. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kryvyirih.dp.ua/ukrain/main/invest/new_2810.doc
6. Кульчицький С. До історії становлення сучасного українсько-румунського кордону // Румунсько-українські відносини: історія і сучасність: Матеріали Міжнародного наукового симпозиуму (26-29

листопада 1998 р.). – Сату-Маре, 1999. – 578 с. – С.429-435.

7. Україна – Румунія: знову територіальна суперечка? / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euroatlantica.info/index.php?id=228&content=834>

COOPERATION WITH ROMANIA – IMPORTANT PART OF THE INTEGRATION OF UKRAINE INTO EU

Summary

The article is devoted to crucial problems arising in bilateral relations between Ukraine and Romania and their influence to multilateral relations with neighboring countries and EU-countries.

Taking into account the extremely wide range of research problems that cannot be covered with only this publication we focus only on some aspects. In particular:

- ethnic features of the region and the satisfaction of national and cultural needs of the Romanian minority in Transcarpathia;
- cross-border cooperation – an important part of Ukrainian-Romanian relations;
- problems in Ukrainian-Romanian relations and their solutions.

The basis for cooperation between two countries is a number of documents signed between state and local governments.

At the current stage Ukraine and Romania are taking steps to intensify all kinds of working relationships, strengthening them a triangle Ukraine-Poland-Romania.

Attention is given to the existing system of Ukrainian-Romanian cross-border cooperation (CBC) – in light of integration aspirations of Ukraine.

The main problem in dealing with individual components of cross-border cooperation between Ukraine and Romania are the complex issues associated with implementation of Ukraine-EU agreement on visa facilitation and readmission. Removal of issues related to stabilization of local border traffic, will serve as a further expansion of all aspects of cross-border cooperation between the two countries.

The article analyzes the influence of the formation of modern Ukrainian - Romanian border, which today emerge in some territorial disputes that damage bilateral relations.

Keywords: ethnic minorities` features, Ukrainian-Romanian border, cross-border cooperation, national minorities, the problem of citizenship, cooperation.

СТАН, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКИХ ВІДНОСИН

Іван Артёмов,
Ужгород (Україна)

Зовнішньополітична стратегія України передбачає гармонізацію взаємовідносин із сусідніми державами. Враховуючи євроінтеграційні пріоритети, особлива увага приділяється країнам-членам ЄС, що є нашими сусідами¹. Важливе місце у цих відносинах займає і Румунія, що об'єктивно обумовлено рядом факторів, зокрема:

- відносини України й Румунії мають глибоке історичне коріння і багатовікову історію, починаючи з Київської Русі;
- - Румунія з Україною має достатньо велику протяжність кордонів (608 км);
- наявність двосторонньої діаспори в Румунії і в Україні;
- на відміну від інших сусідів України, Румунія є православною країною — третьою за кількістю віруючих після Росії і України;
- Румунія — єдина країна, з якою Україна не має закріплених у міжнародному праві кордонів, про що свідчить ряд територіальних суперечок, які не вирішені до сих пір.

Українсько-румунські відносини на сторінках періодичних видань 1991-2008 рр.²

З огляду на названі чинники українсько-румунські відносини завжди в центрі уваги громадськості, про що свідчить моніторинг зазначеної проблематики на сторінках періодичних видань.

В період 1991-2008 рр. на сторінках ЗМІ України та Румунії були опубліковані 392 статті різноманітного характеру та 205 – в INTERNET-

¹Україна в 2008 році: процеси, результати, перспективи. Біла книга державної політики / За заг. ред. Ю.Г.Рубана. — К.: НІСД, 2008. — С. 123-147; Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки — 2006: монографія / За ред. О.С.Власюка. — К.: НІСД, 2006. — С. 463-478; Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію: навчальний посібник-хрестоматія. У 2 частинах / Уклад, і коментарі: І.В.Артёмов, Д.В.Вітер, Л.І.Загайнова, О.М.Казакевич, О.М.Руденко. - Ужгород: Ліра, 2007. - Ч.І.: Нормативно-правове регулювання взаємовідносин між Україною та Європейським Союзом. — С.429-436. (Серія „Євроінтеграція: український вимір”. Вип.5). Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник.

²Глєбова Г.: Україно-румунські відносини на сторінках періодичних видань (1991 – 2008 рр.). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dipcorpus-info.at.ua/news/2009-05-02-15>

виданнях. Аналіз статей та інших публікацій в українських виданнях «Політична думка», «Право України», «Політика і час», «Сьогодні», «Дипломатичний світ», «Голос України», «Дзеркало тижня», «Влада і політика», «Урядовий кур'єр» дозволяє підсумувати, що за вказаний період на сторінках українських ЗМІ вміщено:

- з територіальних питань – 175 статей;
- з питань, пов'язаних з оцінкою відносин, – 160 статей;
- з культурних питань – 115 статей;
- з питань історичного характеру – 112 статей;
- з економічних питань – 130 статей.

У румунських виданнях: “Cronica Romania”, “Strada Mihaileanu», “Romania Update», “Arcasul», ‘Gardianul’, “FLUX», “Ziua», “Evinementul» публікуються статті, присвячені:

- питанням історичного характеру, які домінують на сторінках румунської преси. Робиться наголос на так званій історичній спадщині, коли згадуються територіальні суперечки. Загалом опубліковано статей:
- з територіальних питань – 132 статті;
- з питань, пов'язаних з оцінкою відносин – 128 статей;
- з культурних питань інформація в румунських ЗМІ практично відсутня;
- з економічних питань – 57 статей, робиться наголос на нафтово-му потенціалі земель континентального шельфу.

Як можна побачити, виходячи лише з кількості статей, українські ЗМІ приділяють більшу увагу питанням двосторонніх відносин, ніж румунські. Слід зазначити, що на сторінках румунської преси одна і та ж інформація суттєво відрізняється від українських видань, часто використовуються дані, вирвані з контексту, які можна подати у вигляді, вигідному румунській стороні. Крім того, велика кількість матеріалу в румунській пресі представлена короткими інформаційними повідомленнями.

Варто відзначити також недостатньо високу об'єктивність INTERNET-видань, як українських, так і румунських, незважаючи на те, що це джерело дає найбільш повну інформацію стосовно питання двосторонніх відносин зазначених країн. Дані, вміщені у них, іноді бувають недостовірними, заснованими на чутках або домислах.

Проведений аналіз висвітлення двосторонніх україно-румунських відносин на сторінках періодичних видань двох держав дозволив зробити такі висновки:

- найбільш вагомими проблемами, яким ЗМІ обох держав приділяють увагу, є: питання, пов'язані з визначенням державного кордону

з приводу о. Зміїний; будівництво каналу «Дунай-Чорне море»; становище діаспор в обох країнах;

- публікації ЗМІ носять досить різноманітний, хоча й загалом інформаційний характер;
- румунські ЗМІ, на наш погляд, окремими публікаціями формують негативну суспільну думку стосовно України;
- питання, характерні для досліджуваних проблем, піднімаються практично в усіх виданнях, що свідчить про їхню актуальність;
- стосовно української діаспори думка українського читача може бути охарактеризована як украй негативна стосовно політики Румунії, а становище української діаспори в Румунії гірше, ніж румунської в Україні, що підтверджують факти, наведені у ЗМІ;
- найбільш повно представлені насамперед проблеми україно-румунських відносин в українських ЗМІ, які стосуються питань о. Зміїний та будівництва каналу «Дунай-Чорне море».

Отже, проблеми українсько-румунських відносин на рубежі ХХІ ст. залишаються пріоритетним напрямом зовнішньої політики обох держав, включаючи всі її аспекти: геополітичний, економічний, військовий, гуманітарний, екологічний. Крім того, слід зауважити, що ЗМІ повинні грати в політиці держави більш вагомую роль, ніж вона є нині.

Поряд з цим реальний стан сучасних українсько-румунських відносин свідчить про хороші взаємини між сусідніми народами. Підтвердженням цього є постійні контакти науковців обох країн для обговорення історичних проблем і пошуку пріоритетних і дієвих напрямів співпраці.

Враховуючи реалії сьогодення, Україна і Румунія в цілому успішно координують роботу з більш повного задоволення національних потреб меншин, які проживають у прикордонних регіонах обох держав³.

Відомо, що за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. в Україні проживає 151 тис. румунів, або 0,3% населення країни, а також 258,6 тис. молдован, а не 410 тис. осіб, які були зареєстровані як румуни і молдовани (такі дані подано румунським депутатом Європарламенту). Штучне кількісне об'єднання двох етнічних спільнот суперечить положенням Закону України «Про національні меншини України» та положенням статті 3 Рамкової конвенції про захист прав національних

³ Пилипенко В. Окремі аспекти українсько-румунських відносин в сучасних умовах. / Газета Конгресу національних громад України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://forumn.kiev.ua/2009-04-83/83-08.html>; Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки — 2006: монографія / За ред. О.С.Власюка. — К.: НІСД, 2006. — С.463-478.

меншин. Зокрема, відповідно до пункту 1 статті 3 Конвенції «кожна особа, яка належить до національної меншини, має право вирішувати, вважатись чи не вважатись їй такою, — і це рішення або здійснення прав у зв'язку з цим не повинно завдавати шкоди такій особі».

Отже, із 151 тис. осіб румунської національності в Україні:

- у Чернівецькій області проживає 114,6 тис., або 12,5% населення краю;
- в Закарпатській — 32,1 тис. (2,6%);
- інші розселені дисперсно в АРК, Донецькій, Одеській, Миколаївській, Херсонській, Кіровоградській областях, м. Києві, де їхня кількість становить від 724 до 50 осіб.

Абсолютна більшість румунів (74,0%) проживає в сільській місцевості. Мову своєї національності вважають рідною 62,3% представників цієї етнічної групи, українську — 9,8%, російську — 3,5%.

Українська держава сприяє забезпеченню національно-культурних потреб румунської меншини, зокрема виконанню положень ст.13 **Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною і Румунією, підписаного 2 червня 1997 р., який 17 липня того ж року був ратифікований Верховною Радою України.**

Відповідно до цієї статті Договору створена і функціонує Змішана міжурядова українсько-румунська комісія з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин. У рамках зазначеної Комісії урядами України та Румунії реалізуються двосторонні проекти щодо забезпечення прав українців в Румунії та румунів в Україні.

Важливими показниками рівня інтегрованості румунів в українське суспільство є реалізація ними своїх прав щодо участі в діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, місцевого самоврядування, а також щодо задоволення ними своїх освітніх, культурно-просвітницьких та інформаційних потреб.

Представники румунської національної меншини беруть участь у діяльності органів виконавчої влади та державного управління. Так, серед 360 депутатів Чернівецької обласної, міських, районних, селищних і сільських рад 154 є румунами за національністю. У Рахівському районі Закарпатської області серед 63 депутатів 4 румуни; у Тячівському з 74 депутатів райради — 8 румунів.

Національно-культурні товариства. Нині в Україні функціонує 17 румунських національно-культурних товариств. У Чернівецькій області зареєстровано і діють 10 національних румунських громад, Закарпатській — 4; Одеській — 3. На всеукраїнському рівні діє міжрегіональне об'єднання «Румунська спільнота України», президентом якого є Іван Попеску, народний депутат України.

Українською державою створено достатньо широкі можливості для реалізації румунською меншиною передбаченого українським законодавством права на навчання рідною мовою або вивчення рідної мови.

Навчальні заклади. У 2007/2008 навчальному році діяли 92 загальноосвітні навчальні заклади з румунською мовою викладання. Крім того, функціонує 11 шкіл з українсько-румунською мовами навчання – 2746 учнів і 2 школи з російсько-румунською мовами, де навчається 1225 учнів. Також у Чернівецькій області діють ліцеї та гімназії, де вивчається румунська мова, зокрема Красноїльська гімназія Сторожинецького району, Боянська гімназія Новоселицького району, Новоселицький районний ліцей, Герцаївський та Карапчівський ліцеї.

У Закарпатській області функціонує 12 шкіл з румунською мовою навчання та 2 школи з російською, українською та румунською мовами, де навчається 4133 учні.

Видання підручників. За останні роки за рахунок коштів державного бюджету для шкіл з румунською мовою навчання видано близько 80 назв підручників, навчальних посібників. З 1997 р. у м. Чернівцях працює регіональний Науково-методичний центр Міністерства освіти і науки України, одним з основних напрямів діяльності якого є проведення науково-дослідницької та експериментальної роботи, підготовка до видання навчально-методичної літератури для освітніх закладів з навчання мовами національних меншин Чернівецької, Закарпатської та Одеської областей.

Заклади культури. Функціонує розгалужена мережа закладів культури, що сприяють збереженню і розвитку духовної культури і традицій румунської національної меншини. Так, у населених пунктах Чернівецької області, в яких проживають етнічні румуни, діють 95 румунських аматорських театрів, театрів-студій, 3 дитячі художні школи, 100 танцювальних колективів, 82 музичні ансамблі.

Засоби масової інформації та періодичні видання. Потреби румунської меншини у засобах масової інформації рідною мовою задовольняються періодичними виданнями, теле- і радіопрограмами. На всеукраїнському рівні румунською мовою виходить газета «Конкордія», співзасновником якої, починаючи з 2004 р., є Держкомнацрелігій. Щорічно на її видання та на оплату праці колективу редакції з державного бюджету України виділяється понад 300 тис. грн.

Популяризують національні румунські традиції, мову, культуру, історію ще близько 10 періодичних видань, засновані у Чернівецькій області, зокрема «Аркашул», «Плай роминеск», «Куріерул де Чернеуць», «Жунімя», «Лумя», журнал для дітей «Фегурел». У Закарпатській

області для задоволення інформаційних потреб румунів видаються газети «Мараморшани» і «Апша». Обсяг використання місцевими теле-радіокомпаніями ефірного часу румунською мовою у Чернівецькій області становить 426,8 год/рік.

Представники румунської національної меншини підтримують тісні контакти зі своєю етнічною батьківщиною. Це право закріплено як у законодавстві України, так і в базовому Договорі про добросусідство і співробітництво між Україною і Румунією, згідно з яким для громадян України румунської національності передбачено спрощений перехід кордону, а також створення умов для активного співробітництва громадських організацій українських румунів з державними установами і громадськими об'єднаннями Румунії.

Наведені факти свідчать про те, що Українська держава створює належні умови та сприяє розвитку етнічної, культурної та мовної самобутності, задоволенню національно-культурних потреб громадян, які належать до румунської національності.

Транскордонне співробітництво⁴. Найбільш вагомими проявами дієвої співпраці двох країн є транскордонне співробітництво і робота з реалізації спільних проектів. Серед них: 2 проекти в рамках **Програми Добросусідства PHARE CBC Румунія-Україна, а саме: проект «Програма розвитку малого та середнього бізнесу прикордонних територій», проект «NEURON – мережа для інтеграції, координації та моніторингу місцевих стратегій розвитку на прикордонних територіях повіту Марамуреш, Закарпатської та Івано-Франківської областей», а також проект «Транскордонне партнерство для сталого розвитку громади», фінансований Програмою Добросусідства ЄС CBC «Румунія-Україна», в якому беруть участь Закарпатська область України й повіт Сату-Маре Румунії.**

В рамках проекту **«Програма розвитку малого та середнього бізнесу прикордонних територій»** в період з 1 по 8 червня 2009 року відбувся другий етап програми навчання для представників малого і середнього бізнесу Закарпатської області. Проект здійснюється Фінансовою академією Сату-Маре та спрямований на підвищення кваліфікації фахівців у сфері фінансового менеджменту та розвитку ділового транскордонного співробітництва. Попередня програма для української групи проведена у лютому 2009 року, а 2-га – у червні поточного року.

⁴ Пилипенко В. *Закарпаття відкриває нові можливості українсько-румунської співпраці*. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.novisa.org.ua/news/235280.html?print>

Програма зорієнтована на формування загального українсько-румунського сприятливого середовища для співпраці на місцевому рівні і передбачає зустрічі з зацікавленими організаціями та інституціями повітів Сату-Маре та Марамуреш. **В рамках проекту презентовано навчальний посібник «Менеджмент транскордонних справ», розроблений Фінансовою академією Сату-Маре.** Крім того, для представників МСБ із Закарпаття провідними науковцями та лекторами Академії організовані лекції-навчання з питань управління інвестиціями, міжнародної співпраці, управління людськими ресурсами та формування команди, основи загального менеджменту, управління капіталом та ін.

В період з 3 по 4 червня 2009 року, в рамках реалізації проекту «Транскордонне партнерство для сталого розвитку громади», відбулися зустрічі з керівниками партнерських організацій і представниками органів влади та самоврядування повітів Сату-Маре та Марамуреш.

4-го червня відбулася зустріч з Головою департаменту регіонального розвитку Марамуреської повітової ради Даном Кокошіла. Під час робочої зустрічі було обговорено нові шляхи співпраці між прикордонними регіонами України та Румунії.

Темою переговорів стало зміцнення співпраці між партнерами та обговорення перспектив спільної участі у подальших українсько-румунських заходах. Юліу Глеш поінформував про активну позицію регіонального представництва Союзу українців Румунії в повіті Бая-Маре.

Значною є співпраця України та Румунії в закарпатському просторі на прикордонних водах гірських річок, у першу чергу річці Тиса та її притоках.

Слід зазначити, що, починаючи з 2003 року, українська та румунська сторони дотримуються вимог рівноцінного протипаводкового захисту території обох країн згідно з регламентом. Відповідно до положень **міжурядової угоди України та Румунії** про співробітництво в галузі водного господарства на прикордонних водах регулярно відбуваються зустрічі і засідання робочих груп та експертів сторін.

Сторони дотримуються прийнятого рішення про вчасне і регулярне надання одна одній необхідної інформації з метою недопущення негативного впливу при зведенні гідротехнічних споруд, що здійснюється будь-якою із сторін, які передбачають⁵:

⁵ Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навч. посіб. / [І.В.Артёмов, В.Д.Бакуменко, В.Д.Бондаренко та ін.]. – Ужгород: Ліра, 2008. — С.438-487 (Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник); І.В.Артёмов. Транскордонне співробітництво в Євроінтеграційній стратегії України: [монографія]. — Ужгород: Ліра, 2009. — С.208-263 (Серія “ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР”; Вип. 13)

- залучення до реалізації Програми комплексного протипаводкового захисту у басейні р.Тиси коштів **міжнародної спільноти**, в тому числі і на фінансування будівництва потужних гідротехнічних споруд (акумуючих водосховищ) у верхів'ях р.Тиси;
- спільне опрацювання питань забезпечення функціонування в басейні р.Тиса **єдиної** інформаційно-виміральної **системи** спостереження, обробки і передачі даних для попередження і прогнозування природних катаклізмів;
- враховуючи значні обсяги нанесених збитків та важкі матеріальні наслідки, спричинені небезпечними забрудненнями вод р.Тиси, що мали місце в 2000 році з території Румунії (мається на увазі злиття у Тису ціанідних відходів в регіоні м.Бая-Маре), українська сторона розраховує на більш активні і вичерпні **заходи** з боку румунської сторони **по недопущенню** подібних явищ у майбутньому.

На жаль, після вступу Румунії до Євросоюзу багато з названих питань, що потребують спільного з Україною розв'язання, залишилися невирішеними. Причиною цього є необхідність включення фінансування проектів лише за згодою ЄС.

Складною проблемою в українсько-румунських відносинах залишається комплекс питань, пов'язаних із виконанням угод України з ЄС про спрощений візовий режим та реадмісію. Зняття проблем, пов'язаних із стабілізацією малого прикордонного руху, буде слугувати подальшому розширенню усіх напрямів транскордонного співробітництва двох країн.

Відповідно до Плану консультацій з двосторонньої проблематики між МЗС України та МЗС Румунії на 2008-2009 рр. в Бухаресті відбулися консультації на рівні керівників політичних департаментів зовнішньополітичних відомств двох країн. Особливий акцент було зроблено на необхідність підвищення ефективності прикордонної співпраці.

Хотілось би зупинитись на такій проблемі, як взаємне визнання дипломів.

Україна приєдналася до Болонського процесу 2005 року, зобов'язавшись внести відповідні зміни у національну систему освіти та приєднатися до роботи над визначенням пріоритетів у процесі створення єдиного європейського простору вищої освіти до 2010 року. Нині запровадження Болонської системи у вищих навчальних закладах України перебуває на початковому організаційному етапі. Відбувається інтенсивна реорганізація структури університетів, здійснюється адміністративна реформа та деякі перебудови у системі навчання. У більшості вищих навчальних закладів уже запроваджено модульно-рейтингову систему.

Проте існує низка проблем на шляху запровадження Болонської системи в Україні, серед них:

- відсутня остаточно сформована законодавча база;
- збільшився розрив зв'язків між сферою освіти і ринком праці;
- двоступеневу систему не впроваджено повною мірою – існує плутанина у розумінні рівнів спеціаліста і магістра. Система наукових ступенів складніша порівняно із загальноєвропейською, що ускладнює мобільність викладачів і науковців у Європі;
- в Україні проблемно функціонує система підвищення кваліфікації та перепідготовки. Нової системи, що задовольняла б потреби ринкової економіки, не створено. Тому дуже важливий загальноєвропейський принцип “освіта упродовж усього життя” поки що в умовах нашої держави не може бути повною мірою реалізовано.

Серед головних чинників, що негативно впливають на мобільність українських студентів, такі:

- низький рівень фінансового забезпечення розвитку мобільності студентів;
- слабка підтримка спрощення візового режиму для студентів;
- низький рівень інформаційного забезпечення студентів щодо можливостей і умов навчання у вищих навчальних закладах Європи;
- низький рівень підтримки Міністерством освіти та науки мобільності студентів через надання грантів;
- обмежений доступ українських громадян до грантів країн – членів ЄС.

Професії, до яких існують спеціальні вимоги в Директивах ЄС про визнання дипломів, потребують проходження певних процедур у країні — члені ЄС, де особа вирішила займатися відповідною діяльністю.

Такими процедурами можуть бути здійснення практики з певної професії в країні прибуття впродовж визначеного періоду та проходження кваліфікаційних іспитів (щодо адвокатської діяльності). Проте щодо таких професій не існує автоматичного визнання кваліфікації. У кожному окремому випадку спеціально уповноважені органи країни визначають, чи допускати особу до відповідної професійної діяльності. Визнання кваліфікації означає, що особа має право провадити професійну діяльність на тих самих умовах, що й громадяни країни прийняття. Однак це не означає, що її диплом рівнозначний національним дипломам цієї країни.

Між Україною та ЄС не існує угод, що регулювали б здійснення професійної діяльності в тих галузях, щодо яких у ЄС діє спеціальна процедура визнання дипломів. Тому громадяни України не мають права практикувати ці професії у країнах — членах ЄС. Щодо решти професій,

здійснення яких не врегульовано на рівні ЄС, визнання дипломів українських навчальних закладів відбувається відповідно до нормативних актів країн-членів і згідно з бажанням працедавців. Жодних заходів сприяння цьому визнанню ЄС не здійснює.

Взаємне визнання документів про освіту, наукові ступені і вчені звання здійснюється також на підставі двосторонніх міжурядових угод, і хоча Україна має такі угоди з 24 країнами світу, серед них європейських країн лише шість: Болгарія, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина та Франція (лише щодо визнання наукових і вчених ступенів).

Вважаємо, що означена проблема варта того, щоб знайти її позитивне вирішення. Прислужитися цьому можуть і міжнародні наукові конференції, в рекомендаціях яких є можливість постановки питання взаємного визнання дипломів для подальшого вирішення його на міждержавному рівні.

Підсумовуючи сказане вище, наведемо вислів, з яким автор повністю згоден: «Між Україною і Румунією, на наше глибоке переконання, на початку третього тисячоліття не існує жодних принципових проблем, які не можна було б вирішити шляхом переговорів і досягнення компромісу. Навіть більше — попри деякі суперечливі аспекти сучасних українсько-румунських двосторонніх стосунків зараз, як представляється, цілком назрів час для більш тісної координації кроків або навіть реалізації погодження спільних дій двох держав на міжнародній арені. Це можна, на наш погляд, здійснити, попередньо гармонізувавши найбільш важливі зовнішньополітичні інтереси України та Румунії»⁶.

⁶ Вовканич І.І. Українсько-румунські відносини: питання гармонізації зовнішньополітичних інтересів // Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність. — м. Сату-Маре: Видавництво Сатумарського музею, 2007. — С.253-262.

SITUAȚIA, PROBLEMELE ȘI PERSPECTIVELE RELAȚIILOR UCRAINEANO-ROMÂNE

Rezumat

Articolul de față investighează problemele de actualitate ale relațiilor ucraineano-române. Accentul se pune pe reliefaarea problemelor de obiectivitate în evaluarea situației național-culturale a minorităților română și ucraineană din cele două state.

Importanța acordată îmbunătățirii diferitelor forme de cooperare transfrontalieră și felului în care se pot minimaliza problemele care au apărut după deciziile instanței de la Haga privind Insula Șerpilor este justificată.

Cuvintele cheie ale lucrării sunt: relațiile ucraineano-române, minorități naționale, cooperare transfrontalieră, căutarea compromisului, recunoașterea reciprocă a diplomelor.

РЕГІОНАЛЬНІ РІВНІ УПРАВЛІННЯ НА ПРИКЛАДІ ПОВІТУ САТУ-МАРЕ (РУМУНІЯ) ТА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ (УКРАЇНА)

Мар'ян Токар,
Ужгород (Україна)

Метою написання статті є порівняльний аналіз регіональних зрізів управління в межах двох конкретних адміністративно-територіальних одиниць, які представляють дві сусідні держави (Україна і Румунія), а також географічно суміжних регіонів (Закарпатська область, повіт Сату-Маре).

Управління регіоном розуміється як система цілеспрямованих соціально-політичних впливів як ззовні, так і зсередини регіону з метою здобуття політично значимого результату. Відповідно, проблеми організації, структури, принципів функціонування регіонального та муніципального рівнів управління є одними з найважливіших. Політична регіоналізація є децентралізацією управління і передбачає надання регіональним співтовариствам певної автономії – самостійності у вирішенні питань місцевого значення, а також наділення їх правом формування представницьких і виконавських органів. Рівень автономії регіону залежить від типу державно-територіального устрою, що визначає політико-правовий і організаційно-правовий статус територіальних частин держави, принципи взаємодії місцевих органів влади з органами влади держави в цілому. Регіони наділені певною автономією в сферах культурної, економічної політики.

Кількість рівнів у системі державного управління залежить від кількох чинників: їхніх розмірів, географічних умов, історичних і культурних традицій, етнічних груп населення, або ж заснований на штучно створеній раціоналістичній моделі адміністративно-територіального поділу. Як у Румунії, так і в Україні є національний, або загальнодержавний, місцевий, чи муніципальний рівень, який, у свою чергу, представлений кількома підрівнями (наприклад, повіт і комуна, область і район).

Розвиток сучасних умов названих держав можна охарактеризувати як рух у двох напрямках – раціоналізації і демократизації управління. Одним з проявів цих процесів є розвиток територіальної системи державної адміністрації і самоврядності. З одного боку, збільшення сфери діяльності державною адміністрацією привело до кількісних і якісних змін, перерозподілу управлінських функцій на всіх рівнях державного

управління. З іншого – подальша раціоналізація системи державного управління супроводилася збільшенням частки територіального планування розвитку, зрозуміло, при збереженні прерогативи визначення основних цілей і принципів розвитку в центрі.

Раціоналізацією державного управління передбачено і надання права самостійного ухвалення рішення з питань місцевого значення територіальним органам, що не входять в ієрархію державної адміністрації, вибраним населенням. Це явище називається децентралізацією. Децентралізація управління викликана не лише прагненням центрального уряду адаптувати адміністрацію до місцевих умов, перекласти частину функцій на плечі місцевих колективів, але і необхідністю задовольнити потреби суспільства в самоврядності і самоорганізації, а також інтереси місцевих еліт. Децентралізація має велике політичне значення і є однією з умов сучасної демократизації.

Регіоналізація представляє собою один із проявів розподілу праці з метою створення нового рівня адміністративної діяльності між вищим загальнодержавним і нижчим, або місцевим, рівнями. В зазначених регіонах це викликано рядом чинників, з яких найбільш важливі такі.

1. Національно-культурний чинник, який враховує багатонаціональний характер держави, створюючи умови для гармонійного співіснування різних етнічних і релігійних груп, а також зважає на вимоги релігійних і національно-культурних рухів, регіональних політичних еліт.

Так, повіт Сату-Маре є поліетнічним регіоном, де чинник титульної нації не є тотально домінуючим. Національна структура регіону досить строката (понад 60 відсотків румунів, 39 відсотків угорців та ін.).

Серед населення Закарпатської області переважають українці (78 відсотків). Показник титульності нації тут вищий. Національну структуру також становлять угорці (12, 5 відсотка), румуни (2, 6 відсотка) та ін.

Склад населення Закарпаття подібний до національного складу населення прикордонних регіонів сусідніх держав, а це вимагає постійної співпраці у питанні вивчення і запровадження спільного досвіду у вирішенні національних проблем. Етнічну більшість обох регіонів цілком логічно становлять представники титульної нації держав.

З боку місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування робиться все можливе для подальшого утвердження конституційних прав і свобод представників національних меншин, задоволення їх культурно-духовних інтересів. Допоміжною ланкою у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку та гармонізації міжнаціональних відносин відіграють громадські організації цих меншин. З їхньої ініціативи створюються національно-культурні центри, освітні заклади, проводяться фестивалі тощо.

2. Економічний чинник виражається в господарських пріоритетах регіону, його соціально-економічних спроможностях, наявності підприємств аграрно-промислового комплексу.

Повіт Сату-Маре, як і Закарпатська область, переважно представлені промислово-аграрним сектором. У цьому відношенні обидва регіони є залежними від кліматично-ландшафтних умов, що скеровує відповідний рівень управління на місцях. Населення культивує господарські інтереси. Державне управління відповідно скеровує чималий масив уваги на ефективність використання регіональних можливостей.

3. Адміністративний чинник є найбільш важливим для проведення регіональної реформи.

У Румунії існує поділ на повіти, муніципії, міста, комуни, села. Повіт Сату-Маре є одним із 41 повіту Румунії, який поділяється на 65 менших адміністративно-територіальних одиниць. Регіон має два муніципії – міста державного значення: Сату-Маре і Карей, а також чотири міста, 59 комун із 226 селами.

Закарпатська область є однією із 24 областей України. Регіон представлений 13 районами, 10 містами (5 обласного підпорядкування), 28 селищами міського типу і 561 селом. Регіональну владу представляють 10 міських, 22 селищні, 285 сільських рад. Система адміністративно-територіального устрою витворена в регіонах історично.

Щодо перспектив розвитку регіонів, то існує нагальна потреба класифікації прикордонних регіонів залежно від того, на яких кордонах вони знаходяться. В нових прикордонних регіонах виникає необхідність зміни конфігурації транспортних та інженерних комунікацій, переорієнтації економіки, зміни режиму природокористування тощо. В стратегії територіального розвитку обох країн та їх інтеграції у світову економіку прикордонним регіонам відводиться роль своєрідних форпостів у міжнародному економічному співробітництві. Розвиток зовнішньоекономічних зв'язків прикордонних регіонів повинен компенсувати їх віддаленість від економічних центрів власних держав, але, з іншого боку, це не повинно створювати проблеми для внутрідержавних міжрегіональних економічних зв'язків.

У названих регіонах діють державні та недержавні інституції, які впливають чи потенційно можуть впливати на регіональний розвиток та регіональне управління. Вони повинні бути представлені у регіональних агентствах розвитку. Це, насамперед, місцеві органи державної виконавчої влади, територіальні органи центральних органів виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, окремі суб'єкти підприємництва чи їх структурні підрозділи, об'єднання громадян та їх структурні підрозділи, які відповідно до своїх статутів займаються проблемами регіонального розвитку.

Діяльність вказаних інституцій спрямована на ефективний регіональний розвиток. Проте виникає потреба в їх координації, тому що вирішити питання регіонального розвитку лише через структури виконавчої влади чи місцевого самоврядування неможливо, як неможливо досягнення цілей регіонального розвитку виключно через громадські об'єднання чи бізнесові структури.

Таким чином, регіональні рівні управління спроможні вплинути як на ефективний розвиток всередині регіону, так і на міжрегіональні відносини.

THE REGIONAL LEVELS OF ADMINISTRATION ON THE EXAMPLE OF SATU MARE COUNTY (ROMANIA) AND THE TRANSCARPATIAN REGION (UKRAINE)

Summary

Here is given the compare analyses of the kinds of administration on examples of the concrete administrative – territorial units of the neighbouring states (Romania and Ukraine) and also geographically neighbouring regions (Transcarpathian Region and Satu Mare County). Regionalization represents the distribution of work the aim of which is the creation of the new level of administrative activity between the higher generally state and the lower or local levels.

The aim of such acts are: the nationally-cultural, economic and administrative one.

NIVELURILE REGIONALE DE GESTIONARE. STUDIU DE CAZ: JUDEȚUL SATU MARE ȘI REGIUNEA TRANSCARPATIA (UCRAINA)

Rezumat

Lucrarea realizează o analiză comparativă a guvernării regionale în cadrul unităților administrativ-teritoriale. În sistemul guvernării de stat, numărul de niveluri regionale depinde de mai mulți factori: mărimea unităților, mediul geografic, tradițiile istorice și culturale, grupurile etnice sau, în cazul creațiilor artificiale, de modelul raționalist al divizării administrativ-teritoriale. Ca și în România, și în Ucraina există niveluri naționale sau de stat, locale sau municipale, care, la rândul lor, sunt prezentate prin mai multe subniveluri (de exemplu, județul și comuna, regiunea și raionul). Modernizarea celor două țări

amintite poate fi caracterizată ca o mișcare în două direcții: de raționalizare și de democratizare a conducerii. Una dintre manifestările acestor procese este dezvoltarea teritorială a sistemului administrației de stat și a autonomiei. Pe de o parte, dezvoltarea sferei activităților din domeniul administrației de stat a dus la modificări cantitative și calitative privind redistribuirea funcțiilor de management la toate nivelurile administrației publice. Pe de altă parte, dezvoltarea raționalizată continuă a administrației publice a determinat creșterea șanselor de dezvoltare teritorială planificată, bineînțeles, prin menținerea în același timp a prerogativelor centrale privind determinarea scopurilor și principiilor de bază ale dezvoltării.

Regionalizarea este una dintre manifestările divizării muncii în scopul creării unui nou nivel de activitate administrativă, situat între cel național și cel local. Factorii cei mai importanți ai regionalizării sunt:

1. Factorul național-cultural, care ține cont de caracterul multinațional al statului, creând condițiile de co-existență armonioasă a diferitelor grupuri etnice și religioase, și care acordă de asemena atenție necesităților religioase și mișcărilor național-culturale, elitelor politice regionale. Județul Satu Mare prezintă o structură națională moderată (peste 60% români, 39% maghiari și 1% alte naționalități). În cadrul populației regiunii Transcarpatia domină ucrainenii (78%). Structura națională include, de asemenea, maghiarii (12,5%), românii (2,6%) și alte naționalități. Majoritatea etnică a regiunilor coincide cu majoritatea la nivel național .

2. Factorul economic este exprimat de prioritățile economice din regiune. Pentru județul Satu Mare și pentru regiunea Transcarpatia sunt reprezentative sectorul industrial și cel agricol. În acest sens, cele două regiuni sunt dependente de condițiile geografico-climatice, care direcționează un nivel adecvat de management local.

3. Factorul administrativ este cel mai important pentru desfășurarea reformei regionale. În România împărțirea administrativă se face pe județe, municipii, orașe, comune, sate. Județul Satu Mare este unul din cele 41 de județe ale României, subdivizat la rândul său în 65 de unități administrative mai mici. Județul are două municipii – orașe de importanță națională: Satu Mare și Carei, patru orașe și 59 de comune care includ 226 de sate. Regiunea Transcarpatia este una dintre cele 24 de regiuni din Ucraina, cuprinzând 13 raioane, 10 orașe (2 subordonate regiunii), 28 de sate de tip urban și 561 de sate. Administrația regională este reprezentată de 10 primării orășenești, 22 satești de tip urban și 285 satești.

О СОТРУДНИЧЕСТВЕ МЕЖДУ УКРАИНОЙ И РУМЫНИЕЙ В ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ

Джудит Бан Барталиш,
Клуж (Румыния)

Михаил Кондор,
Ужгород (Украина)

Как известно, между Румынией и Украиной существуют тесные связи в сферах экономики, культуры, образования и науки. Они обусловлены, кроме всего другого, проживанием украинцев в Румынии (по данным переписи 2002 г., 61 353 чел. [11;59]) и румын в Украине (в соответствии с переписью 2001 г., 150 989 чел. [9;154, 330]). Имеются сведения о том, что в советский период (точнее, до румынской революции 1989 года) контакты между румынами Украины и Румынии были редкими и случайными. С появлением суверенной Украины ситуация изменилась. Причем о румынском национальном меньшинстве заботятся и Украина, и Румыния [25]. На наш взгляд, этот тезис относится также к украинцам Румынии.

Украинско-румынское сотрудничество в области образования и науки привлекало внимание Н.Вегеша, М.Зана, И.Лихтея, В.Марины, Д.Балу (D. Bălu), Н.Макары, С.Виднянского и др. [см.: 1; 2; 10; 13; 14; 15; 29].

Цель нашей статьи – рассмотреть основные вопросы, касающиеся сотрудничества Украины и Румынии в сфере образования и науки, в более широком контексте.

Прежде всего отметим, что, по утверждению историков В.Смолия и С.Виднянского, «дружественные связи украинцев с народами, которые населяли территорию современной Румынии», уходят в глубь веков. «Уже хрестоматийными стали примеры Петра Могилы... который, став в 1631 г. митрополитом Киевским, Галицким и всей Украины, помогал молдаванам открывать типографии и учебные заведения и на территории современной Румынии» [29;14]. Интересно, что «...в украинском казачьем войске состояло много румын, которые в ХУП – ХУШ вв. выступают в источниках под названиями «волохи» и «молдаване»...» [29;14]. Следует напомнить также о связях гетмана Б.Хмельницкого с трансильванскими князьями. В.Горобец пишет, что «главным мотивом развития отношений

с Трансильванией выступает необходимость в создании широкой антипольской коалиции...» [4;112].

Румыния является одним из первых государств, которые признали независимую Украину. После установления дипломатических отношений с Украиной (февраль 1992 г.) вместо Генерального консульства Румынии, которое функционировало в Киеве с 1971 г., было создано Посольство Румынии в Украине [37]. Существуют данные о том, что правовые рамки украинско-румынских отношений обеспечиваются 40 договорами и соглашениями, среди которых Договор о сотрудничестве в области культуры, науки и образования между правительством Румынии и правительством Украины (Бухарест, 3 сентября 1992 г.); Договор об отношениях добрососедства и сотрудничества между Украиной и Румынией (2 июня 1997 г.); Соглашение между Правительством Румынии и Кабинетом Министров Украины о взаимном признании свидетельств об образовании и научных титулов (Бухарест, 19 февраля 1999 г.); Договор между Правительством Румынии и Кабинетом Министров Украины о сотрудничестве в сфере экономики, промышленности, науки и техники (Бухарест, 30 октября 2007 г.) и другие очень важные документы [см.: 29; 15; 37].

Необходимо обратить внимание на частые встречи на уровне президентов и министров Румынии и Украины, что имеет большое значение в укреплении международных связей.

Ю.Малько – Чрезвычайный и Полномочный Посол Украины в Румынии – отмечает: «...не отдельные или взятые в своей совокупности проблемные вопросы определяют суть сегодняшнего этапа развития украинско-румынских отношений. Этот этап характеризуется тем, что и в Украине, и в Румынии общества быстро избавляются от старых стереотипов и фобий, проявляют повышенный положительный интерес друг к другу, готовность сотрудничать во всех возможных сферах. Маргинальные течения, идеология которых построена на конфронтационных подходах, утрачивают свои позиции, отходят в прошлое» [28]. Р.Сандулеску обратил внимание на интенсификацию диалога между нашими государствами, желание углублять добрососедские отношения. По его мнению, Румыния как член Евросоюза желает иметь возле своей восточной границы стабильные демократические государства [25].

Сближению Украины и Румынии содействуют различные мероприятия, связанные с культурой и юбилеями писателей. И.Робчук отмечает, что Союз украинцев Румынии ежегодно проводит фестивали, Дни украинской культуры, Шевченковские дни. Кроме того, в Румынии имеют место конференции, симпозиумы, посвященные украинским писателям (например, Ольге Кобылянской, Ивану Франко) [см.: 20;6;

24;12]. Большую роль в этом плане играют Союз украинцев Румынии; Посольство Украины в Румынии; Генеральное консульство Украины в Сучаве; украинские отделения Бухарестского, Клужского и Сучавского университетов. Заметим, что и в Украине ежегодно проводятся фестивали румынской, венгерской, польской и других культур [6]. Кроме того, устанавливаются прямые связи между отдельными художественными коллективами Украины и Румынии [21]. В 2000 г. кафедра румынской и классической филологии Черновицкого национального университета имени Ю.Федьковича провела международную научно-методическую конференцию «Михай Эминеску и Украина» [35]. Р.Официнский пишет, что «на украинско-румынской границе (точнее, с 2006 г. в поселке Солотвино Тячевского района – Ю.Б.-Б., М.К.) проводятся ежегодные дни добрососедства» [19;289].

Очень важным шагом является также подписание 3 декабря 1992 г. Соглашения о научном сотрудничестве между Академией наук Украины и Румынской академией. Предусматривалось «сотрудничество в области естественных, технических и гуманитарных наук» [30].

Но особенно следует обратить внимание на связи между Министерством образования и науки Украины и Министерством образования и исследований Румынии. В августе 1995 г. министерства заключили Соглашение, на основании которого осуществляется двустороннее сотрудничество. Для практического выполнения положений Соглашения подписывались межминистерские протоколы [21]. Например, соответственно Протоколу о сотрудничестве между вышеупомянутыми министерствами на 2005 – 2006, 2006 – 2007 учебные годы (в нашем распоряжении обзор документа) предусматривалось: 1) «осуществлять обмен учебно-методической, научно-технической и художественной литературой, содействовать созданию лицейных классов с преподаванием украинского и румынского языков соответственно в Румынии и Украине»; 2) налаживать «связи между учебными заведениями, управлениями образования и науки областных государственных администраций Украины и уездными инспекторами образования Румынии»; 3) проводить «общие научные исследования, которые представляют взаимный интерес»; 4) осуществлять «обмены преподавателями-лекторами соответственно потребностям университетов городов Бухареста, Клуж-Напоки, Сучавы... Киева, Черновцов, Ужгорода, Измаила, а также учениками и студентами на период каникул и для участия в международных олимпиадах и соревнованиях, которые будут организовываться в каждом из двух государств»; 5) «стороны оговорили условия отбора и количество кандидатов на разные формы обучения, с учетом потребностей каждой стороны» и т.д. [33]. Румынская сторона, как и украинская, стремится

практически решать проблемы, касающиеся, например, учебы в Румынии молодежи из Молдовы, Украины и других государств; летних курсов румынского языка и страноведения для зарубежных граждан и т. п. [см. 5].

18 июля 2008 г. был подписан новый Протокол о сотрудничестве в области образования между Министерством образования и науки Украины и Министерством образования и исследований Румынии на 2008 – 2009, 2009 – 2010 и 2010 – 2011 учебные годы, в соответствии с которым предусматривается обмен: а) школьными учителями румынского и украинского языков; б) университетскими преподавателями (лекторами) румынского языка, румынской литературы; украинского языка, украинской литературы и народоведения; в) студентами. «Стороны будут содействовать преподаванию на румынском языке в Черновицком национальном университете им. Ю.Федьковича и, соответственно, на украинском языке в Сучавском университете им. Штефана чел Маре математики, физики, философии, истории и других дисциплин» [18, 22].

Реализация протоколов связана, кроме всего, с изучением украинского языка в Румынии и румынского языка в Украине. «Украинский язык преподают и изучают в школах, на украинских отделениях Бухарестского, Клужского и Сучавского университетов». Правда, в большинстве школ Румынии он (украинский язык) не является языком преподавания, а изучается как учебный предмет [детальнее см. 11, 60 – 62]. В Украине, по данным Министерства образования и науки за 2006 г., действуют 94 школы с румынским языком обучения [6]. Что касается вузов, то румынский язык, насколько нам известно, изучают в Киевском национальном университете им.Т.Шевченко, Ужгородском национальном университете и Черновицком национальном университете им. Ю.Федьковича.

Немного истории. И.Семенюк – доктор философии, доцент Клужского университета им. Бабеша-Боляи – пишет, что настоящее начало украинской школы в уезде Марамуреш связано с основанием Украинского лицея в 1945 г. в Сигете. По его словам, Украина стала для Закарпатья, а также для жителей Марамуреша «живой реальностью» после освобождения названного уезда Четвертым украинским фронтом (октябрь 1944 г.) [27, 1]. Подобную информацию находим и в статье И.Ребошапки – доктора филологии, профессора Бухарестского университета, который утверждает, что для украинцев Румынии переломным моментом был конец Второй мировой войны: они получили «родную школу, возможность общаться и писать на родном языке, печатать украинские книжки, газеты и журналы...» [23, 3]. По данным И.Семенюка, в 50-х годах XX века украинцам Румынии содействовала Украина, которая посылала учителей украинского языка и учебники в Украинский лицей и педучилище г. Сигета

(эти учебные заведения существовали на протяжении 1945 – 1965 гг.; Украинский лицей восстановлен в 1997 г.). Автор замечает, что учащиеся фактически получали “среднее образование на основании школьной программы Украины. Это позволило... довольно быстро и довольно хорошо усвоить украинский литературный язык» [26, 4]. Большое количество выпускников Украинского лицея и педучилища поступило в высшие учебные заведения Румынии, а несколько из них поехали учиться в Украину [26, 4]. Необходимо подчеркнуть, что и в настоящее время украинцы Румынии могут обучаться в вузах Украины (например, в Черновицком, Ужгородском, Прикарпатском университетах). Существуют данные о том, что в 2007 – 2008 учебном году 50 румынских граждан украинского происхождения имели возможность поступать в вузы Украины и, окончив их, получить образовательно-квалификационные уровни “бакалавр», “специалист», “магистр» [34]. Для сравнения: Республика Молдова могла направить 90 граждан украинского происхождения в вузы Украины; Российская Федерация – 50; Словацкая Республика – 10; Республика Беларусь – 5 [34]. По сообщению Министерства образования и науки Украины, в 2007 – 2008 учебном году в вузах Украины обучалось 19 граждан Румынии. Аналогично, например, в Клузском университете им. Бабеша-Боляя насчитывалось 9 студентов из Украины (данные за 2008 – 2009 учебный год).

И.Лазарчук – инспектор по вопросам образования на украинском языке в уезде Марамуреш – сообщает, что в ноябре 2006 г. в Международной школе украинистики (г. Черновцы) пребывала группа учителей-филологов из Румынии. Педагоги прослушали лекции о преподавании украинского языка и украинской литературы; посетили Черновицкий национальный университет им. Ю.Федьковича, музей Ольги Кобылянской и т.д. Всем учителям вручили “сертификаты (свидетельства) об окончании Международной школы украинистики» [12, 8].

На наш взгляд, очень важным этапом в отношениях между Украиной и Румынией в области образования и науки является приглашение представителей многих университетов мира, в том числе и украинских, в Клузский университет им. Бабеша-Боляя в октябре 2003 г., когда были подписаны договоры и соглашения о сотрудничестве. Исходя из документов, имеющих в нашем распоряжении, можно утверждать, что с Клузским университетом сотрудничают или имеют намерение сотрудничать такие украинские вузы, как Львовский национальный университет имени И.Я.Франко, Одесский национальный университет имени И.И.Мечникова, Ужгородский национальный университет (УжНУ), Киевский национальный университет имени Т.Г.Шевченко, Черновицкий национальный университет имени Ю.Федьковича [см.: 7; 8; 16; 31; 32].

Основные направления сотрудничества между Клузским университетом и университетами Украины:

1. Двусторонний обмен преподавателями и научными сотрудниками для чтения лекций, проведения семинарских занятий, участия в научных конференциях и т.д.
2. Обмен студентами. “Кандидатами могут быть как студенты младших и средних, так и старших курсов» [8, ст. VI]. В одном из договоров отмечается, что обмен студентами может быть рассчитан на разные термины обучения, что может привести к “взаимной подготовке студентов на выпускных курсах с правом получения диплома иностранного вуза» [31, ст. 4].
3. Обмен научной информацией, учебными программами, научными пособиями и т.п.
4. Разработка и реализация общих научно-исследовательских проектов; публикация общих научных работ [32, раздел 1], альманахов и т.д. [8, 31].
5. Проведение общих лекций, научных конференций, семинаров [8; 16; 32].

В Клузском университете им. Бабеша-Боляя, как известно, существует кафедра славянской филологии, которая охватывает русский, украинский и польский языки. Она в последнее время организовала несколько международных славистических симпозиумов, на которых выступали представители Украины, Румынии, России и других стран. Например, в октябре 2007 г. состоялся Международный научный симпозиум “Сучасна українська культура: традиції і нові парадигми відновлення та розвитку», основными организаторами которого были кафедра славянской филологии, Союз украинцев Румынии и Культурное общество “Румыния – Украина». В ноябре 2008 г. в Клузском университете состоялась научная конференция, посвященная отношениям Румынии и России (речь шла также о румынско-украинских отношениях). В работе конференции принимали участие представители Румынии, России, Украины и Молдовы. Научные симпозиумы, конференции, в том числе и последняя (Сату-Маре, 30 июня – 1 июля 2009 г.), являются очень важным шагом в укреплении связей между Украиной и Румынией.

Напомним, что на филологическом факультете Клузского университета им. Бабеша-Боляя преподавал современный украинский литературный язык Михаил Кондор – доцент Ужгородского национального университета (2003 – 2007 гг.); а современную украинскую литературу – Светлана Кирилук, доцент Черновицкого национального университета имени Ю.Федьковича (2004 г.). Весной 2006 г. по приглашению

украинской стороны группа преподавателей кафедры славянской филологии Клужского университета посетила УжНУ.

Бухарестский университет поддерживает связи с Киевским национальным университетом им. Т.Г.Шевченко.

Сучавский университет им. Штефана чел Маре тесно сотрудничает, например, с Черновицким национальным университетом им. Ю.Федьковича, профессор которого – В.И.Антофийчук – преподавал в названном румынском университете украинскую литературу на протяжении 2000 – 2008 гг. В 2005 году он стал почетным доктором Сучавского университета. Кроме того, В.И.Антофийчук является научным руководителем диссертации «Християнська традиція у творчості Наталени Королевої» Дженовевы Волощук из Румынии; научным редактором хрестоматии «Українська література ХХ століття (1917 – 1934 роки)» (Suceava, 2006), составителем которой является Дженовева Волощук; подготовил и издал в 2008 году произведение Дениса Онищука – украинского писателя из Румынии – под названием «На шляху життя: Автобіографічна повість у новелах».

Ужгородский университет еще в 1991 г. установил первые контакты с университетом г. Бая-Маре. Профессор Георгий Раду в феврале – марте 1993 года читал лекции по истории румынского языка для студентов факультета романо-германской филологии Ужгородского университета. По приглашению румынской стороны в мае – июне 1993 г. университет г. Бая-Маре посетили представители физического и других факультетов Ужгородского университета. «Одновременно между двумя вузами развертывалось научное сотрудничество, в частности между физиками» [детальнее см. 14, 459 – 460]. Следует также подчеркнуть, что Ужгородский национальный университет в 2006 г. «осуществлял международное сотрудничество с 44 научными учреждениями в соответствии с подписанными договорами...». Но наиболее тесные связи УжНУ поддерживает «с ближайшими соседями – университетами и научными учреждениями Словакии, Румынии, Польши и Венгрии» (выделение наше – Ю.Б.-Б., М.К.) [39].

Заслуживают внимания также плодотворные контакты между Ужгородским национальным университетом, Государственным архивом Закарпатской области и Историческим музеем г. Сату-Маре. Румынские и украинские (точнее, ужгородские) ученые проводили общие археологические (которые начались еще в 1992 г.) и этнографические исследования. В 2003 г. румынские археологи принимали участие в раскопках в селе Малая Копаня Виноградовского района (Украина). Этнографические экспедиции исследовали румын и немцев Закарпатской области Украины, украинцев Румынии и т.д. [10, 4]. Исторический

музей г. Сату-Маре вместе с Научно-исследовательским институтом карпатоведения УжНУ получил премию имени Константина и Адриана Дайковичу за проект комплексного изучения дакийских памятников вблизи с. Малая Копаня [13, 5]. В результате сотрудничества ученых Ужгорода и Сату-Маре появились очень ценные издания, например: «Румунсько-українські відносини: історія і сучасність» (Satu Mare, 1999); «Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate» (Cluj-Napoca – Satu Mare, 2007); «Мукачівська греко-католицька спархія. Документи» (Satu Mare – Ujgorod, 2007).

Вышесказанное свидетельствует о сближении и тесном сотрудничестве Украины и Румынии в области образования и науки. Очень важно, чтобы мы (ученые) трезво оценивали ситуацию в современном мире, чего не всегда хватает политикам, и содействовали укреплению добрососедских отношений между Украиной, Румынией, Россией и другими странами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bălu D. Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate / Coordonatori: V.Ciubotă, T.Nicoară, M.Vegheș, L.Horvat. – Cluj-Napoca – Satu Mare, 2007. – P. 10 – 13.
2. Вегеш М., Зан М. Міжнародні зв'язки НДІ карпатознавства у 2001 -2002 роках // Carpatica – Карпатика. Політологічні студії: історія, теорія, практика. – Ужгород, 2003. – Вип. 21. – С. 364 – 370.
3. Consulatul general al României la Cernăuți la ora bilanțului (II) – www.evenimentul.ro/articol/consulatul-general-al-romaniei-la-cernauti-la-ora-bilantului-ii.html
4. Gorobeț V. Придунайський вектор у зовнішньополітичній діяльності гетьмана Богдана Хмельницького (1648 – 1657) // Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate / Coordonatori: V.Ciubotă, T.Nicoară, M.Vegheș, L.Horvat. – Cluj-Napoca – Satu Mare, 2007. – P. 111 – 116.
5. Direcția Relații Internaționale – www.edu.ro/index.php/articles/c366/
6. Для збереження мовного розмаїття в Україні // Урядовий портал – www.kmu.gov.ua
7. Договір між Клузьким університетом ім. Бабеша-Боляї (Румунія) та Львівським університетом ім. І. Франка (Україна) (24.03.1992).
8. Договір про співробітництво між Ужгородським національним університетом (Україна) та Клузьким університетом ім. Бабеша-Боляї (Румунія) (23.10.2003).
9. Етнонаціональна структура українського суспільства: Довідник / В.Б.Євтух, В.П.Трощинський, К.Ю.Галушко, К.О.Чернова. – К., 2004. – 344 с.

10. Зан М. У творчому тандемі: Про результати співпраці НДІ карпатознавства УжНУ та Історичного музею Сагу-Маре (Румунія) // Погляд: Газета Ужгородського національного університету. – 2004. – 5 березня. – С.4.
11. Кондор М. Про функціонування української мови в Румунії // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць /Відп. ред. О.І.Чердиченко. – К., 2007. – Вип. 21. – Ч. 2. – С. 59 – 64.
12. Лазарчук І. Міжнародна школа україністики в м. Чернівці // Вільне слово: Культурно-просвітницький часопис Союзу українців Румунії. – 2006. – Листопад – грудень. – С. 8.
13. Ліхтей І., Зан М. Визнання на міжнародному рівні // Погляд. – 2004. – 28 квітня. – С. 5.
14. Макара М., Опіярі В. Роль Ужгородського державного університету в розвитку українсько-румунських зв'язків у галузі науки і освіти // Румунсько-українські відносини: історія і сучасність /Coordonatori: V.Ciubotă, V.Marina. – Satu Mare, 1999. – С. 459 – 463.
15. Марина В.В., Росак В.М. Наукові експедиції НДІ карпатознавства в 2000 р.// Carpatica – Карпатика. Проблеми вітчизняної і зарубіжної історії з найдавніших часів до наших днів: Ювілейний збірник на пошану доктора історичних наук, професора Василя Івановича Худанича. – Ужгород, 2002. – Вип. 14. – С. 326 – 329.
16. Міжінституційна угода про співпрацю між Чернівецьким національним університетом ім. Юрія Федьковича (Україна) та Університетом ім. Бабеша-Боляї м. Клуж-Напока (Румунія) (23.10.2003).
17. Міністерство закордонних справ України. – Режим доступу: www.mfa.gov.ua/
18. Nou protocol de colaborare în domeniul învățământului între România și Ucraina – www.edu.ro/index.php/pressrel/10365
19. Ofiținskii R. Україна і Румунія (1991 – 2007): міждержавні, транскордонні та прикордонні відносини //Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate / Coordonatori: V.Ciubotă, T.Nicoară, M.Vegheș, L.Horvat. – Cluj-Napoca – Satu Mare, 2007. – P. 277 – 291.
20. Петрашук Р. «Іван Франко і розвиток української культури кінця XIX –початку XX ст.» Наукова конференція //Вільне слово. – 2006. – Листопад – грудень. – С. 6.
21. Посольство України в Румунії – www.mfa.gov.ua/romania/ua/262.htm
22. Протокол про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти, досліджень та молоді Румунії на 2008–2009, 2009 – 2010 та 2010 – 2011 навчальні роки (18.07.2008) – www.gdo.kiev.ua/files/db.php?st=2160&god=2008

23. Ребошапка І. Сумнівність ілюзорних виборів //Наш голос: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. – 2006. – № 148. – С. 3 – 4.
24. Робчук І. Наш внесок у скарбницю української культури //Вільне слово. – 2006. – листопад – грудень. – С.12.
25. Româniile din Ucraina și consulatul general al României de la Cernăuți – www.evenimentul.ro/articol/romaniile-din-ukraina-si-consulatul-general-al-romaniei-de-la-cernauti.html
26. Семенюк І. Українське шкільництво в повіті Марамуреш у другій половині XX ст. // Вільне слово. – 2007. – Квітень. – С. 4.
27. Семенюк І. Українське шкільництво в повіті Марамуреш у другій половині XX ст. //Вільне слово. – 2007. – Лютий. – С. 1 – 2.
28. Сирук М. Непростое соседство. Юрий Малько: Схожие взгляды на большинство проблем определяют позитивный характер развития украинско-румынских отношений // День. – 15 марта 2007 г. – www.day.kiev.ua
29. Smolii V., Vidnenskii S. Історичні аспекти українсько-румунського діалогу // Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate / Coordonatori: V.Ciubotă, T.Nicoară, M.Vegheș, L.Horvat. – Cluj-Napoca – Satu Mare, 2007. – P. 14 – 17.
30. Угода про наукове співробітництво між Академією наук України та Румунською академією (03.12.1992) – zakon.rada.gov.ua
31. Угода про науково-освітнє співробітництво між Клужьким університетом ім. Бабеша-Боляї (Клуж-Напока, Румунія) та Одеським національним університетом ім. І.І.Мечникова (Одеса, Україна) (05.01.2004).
32. Угода про співпрацю між філологічним факультетом Клужького університету ім. Бабеша-Боляї (Румунія) та Інститутом філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна) (18.05.2006).
33. Українсько-румунські домовленості в галузі освіти (14.11.2005) //Урядовий портал – www.kmu.gov.ua
34. Щодо надання державних стипендій іноземним громадянам українського походження – news_5 pr_ukr
35. www.chnu.cv.ua
36. [www.cotidianul.ro/romania va avea un institut cultural la kiev – 52187.htm/](http://www.cotidianul.ro/romania%20va%20avea%20un%20institut%20cultural%20la%20kiev%20-%2052187.htm/)
37. www.mae.ro/index.php?unde=doc&id=5750
38. www.ukrinform.ua/ukr/order/?id=624276
39. www.univ.uzhgorod.ua/

ON THE COLLABORATION BETWEEN UKRAINE AND ROMANIA IN THE FIELD OF EDUCATION AND RESEARCH

Summary

The study presents the main problems of collaboration between Ukraine and Romania in the field of education and science. The close connections between the two states are due first of all to the existence of the Ukrainian minority in Romania and of the Romanian minority in Ukraine. In August, 1995 the Ministry of Education and Science of Ukraine together with the Ministry of Education and Research of Romania signed an Agreement on the basis of which the bilateral collaboration is established. In order to put into practice the objectives stipulated in the Agreement, the interministerial protocols have been signed to initiate the improvement of interrelations between our universities (e.g. between the universities of Uzhhorod, Cluj-Napoca, Chernivtsi and Suceava), as well as to other educational institutions. Lecturer and student exchange programmes are organized by the universities; common archeological and ethnographic researches have been carried out by Romanian and Ukrainian scholars.

DESPRE COLABORAREA DINTRE UCRAINA ȘI ROMÂNIA ÎN DOMENIUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII

Rezumat

Lucrarea prezintă principalele probleme ale colaborării dintre Ucraina și România în domeniul educației și cercetării. Apropierea dintre cele două state în aceste sfere se datorează în primul rând existenței minorității ucrainene în România și a celei românești în Ucraina. În august 1995, Ministerul Învățământului și Științei din Ucraina și Ministerul Educației și Cercetării din România au încheiat un acord menit să constituie baza colaborării bilaterale ulterioare în domeniu. Pentru punerea în practică a celor stabilite în acord, au fost semnate protocoale inter-ministeriale, care contribuie la dezvoltarea relațiilor între universități (de exemplu, dintre universitățile din Uzhhorod, Cluj-Napoca, Cernăuți și Suceava), precum și între alte instituții de învățământ preuniversitar. Acordul se concretizează în schimburi de experiență în rândul cadrelor didactice, a studenților, a cercetătorilor, în formarea de echipe mixte de oameni de știință români și ucraineni, în diverse domenii de cercetare.

SOCIAL MECHANISMS FOR ESTABLISHING OF TOURIST ECONOMIC ORGANIZATION

Федір Шандор,
Ужгород (Україна)

Social problem: The rapid development of tourism in Ukraine, becoming commercialized in the process of establishing a market economy led to a spontaneity and chaotic state while creating tourist economic organizations. At the same time, these organizations, like any social organization, are marked with high multidimensionality, and the uncertainty of construction and operation. They belong to complicated systems; their complexity may exceed the management possibilities regarding the control of organizational processes.

The object of research is social and legal mechanisms for creating of tourist economic organization

Objective: To reveal the mechanisms for creating of tourism economic organization.

Author's idea: to apply the method of standardized organizational relations and norms. Achieving this goal requires solving the following tasks:

- to describe the main characteristics of the tourism economic organization;
- to accomplish a typology of tourist business organizations;
- to distinguish between the leadership and management in activities of tourism economic organizations

Essential Content: economic tourism organizations also have specific characteristics: the tendency to monopoly, desire to be closed, position hierarchy, individual subordination to teams' interests; conversion fees into privileges; stratification of individuals and groups. Economic tourism organization belongs to highly complicated social systems, which requires simplifying while creating the organization. Mechanisms for such construction are: filing, decomposition, aggregation and social formalization.

Methodological principles and sources of research: work is based on the fundamental ideas of world classics in sociology, the portfolio of domestic and foreign social scientists devoted to management, in particular tourism, which is determined by the following features: management dominance through interaction of people and anthro-centric approach in its implementation; specific of tourism activity as the management object, insufficient professional qualification of managers in this area.

Main results of scientific innovation and research: within the research the received results are characterized by scientific novelty:

- it specifies that the tourist economic organization belongs to the super-complicated social systems, which requires simplifying while creating the organization. Mechanisms for such building are: filing, decomposition, aggregation and social formalization.
- it identifies features of economic social organization;
- it explains the differences in economic and sociological understanding of the tourism economic organization;
- it describes the main characteristics of the tourist economic organization;

Theoretical and practical value of research: tourist economic organization as a kind of social, takes over the following general features: it is the association of people to achieve certain socio-economic results based on official relations, consequently a system of socio-economic relations focused on achieving the relevant objectives with its own resources, internal regulatory and status structure, within which organization members perform respective functions for the appropriate compensation.

Keywords: *social organization, household organization, tourist economic organization, mechanism of organization establishing, typology of organizations, leadership, management, model, conflict, formalization, bureaucratization, tourism industry.*

Desire to escape the complexity in organization establishing generates a lot of methods, approaches – systemization, decomposition, aggregating, relating to systems and information about them. As for tourist organizations, the following method to overcome their complexity is used, such as simplification, as a social formalization, i. e. standardization of institutional relations and norms. *Social formalization* as a way of organizing systems is a purposeful formation of standard, impersonal samples of behavior in legal, institutional and socio-cultural forms. Formalization covers controlled connections, status and regulations in social organizations. On account of it, the absolute and relative organizational complexity is reduced.

The most important feature for organizing tourist activities in this way is fixedness of its elements, i. e., contract, documentary fixing them within a unified system of legal, technological, economic and other rules and characteristics. Effective formalization effect occurs, particularly in the concentration and the spread channel of organizational activities to the most optimal direction, namely, the stability of operation, the possibility of more or less sustained prediction of functional processes, organizational effort savings by reducing the amplitude of searches in each situation. On this basis, a formal organization of enterprises, institutions in the tourism sector is being established.

Note that there are *two ways to formalize* social systems. The first way – through *the design of naturally composed state* – based on understanding of previous experience. This analysis established practice of the functional

relations fixed in the consciousness as granted leads to the search and separation from the most repetitive, sustained, intransitive items. Formal organized nature is derived or derives from the experience. Such formalization may be called “*reflexive*”. For example, the spontaneous distribution of functions being shaped within a long period in any unit of tourist enterprise, once is fixed, and regulated by a special administrative order (document), which becomes the organizational basis for the operation of this unit and a sample for creating new ones. This way of formalization prevailed in the first years of the establishment of new tourist companies and agencies during the transition from the state system of tourism to the market.

Another way of formalization is a “*design*” of *social organization*. In this case, the program creating goes before the actual organization functioning. For example, the creation of new tourist enterprises envisages the development of preliminary special project, work plan, etc., which organizes its technical and social structures. The previous experience is also used and considered, but only as a precedent, as the lesson. This way of formalization is spread at the present state of tourism industry development in Ukraine.

Combining both ways of formalization represents bureaucratization – the process when the organization acquires, according to M. Weber, «the ideal form of organizational structure».

The main *features of the bureaucratic organization* are defined the following:

- Bureaucratic organization has a strict hierarchical structure, with precisely divided officials’ competences.
- Control is done by written orders following the general rules, which need special preparation. Candidates are selected in accordance with professional qualifications and educational diplomas, and then are appointed by the order.
- Payments and pension rights are fixed and are in strict accordance with the position of local official in the hierarchy. His/her promotion relates to service record, but much depends on the evaluation of top management. Officials of the lower hierarchy rank are subordinate to those who are at higher rank only within the framework of their responsibilities. They are required more devotion of duty rather than a specific person.
- Places in the office are distributed on a free contract basis with pre-agreed conditions; the work can be abandoned because of noncompliance of these conditions. There is the right of resignation. Office and private industry are strictly separated. Official can not put as their private property or position, nor related source of awards. Official is subordinate to unified discipline and unified control system through ongoing reporting of the completed work.

- Service in the office is the only one for the official or, at least, the main place of work.
- Clearly, the bureaucratic features are characteristic for state system of tourism industry management. It is known that bureaucratic orders are embodied in *management model* of corporate organization that postulated separation of property out of management. This model prevailed in developed countries, almost half of the twentieth century, beginning from 1930-ies.

However, modern sociology is not susceptible to exaggerate bureaucracy opportunities for economic organizations because of at least two *reasons* characteristic for tourist organizations. Firstly, bureaucratization, as formalization in general, is not able to cover all organizational relationships. Thus, informal part always exists along with the formal. This is another type of organization represented by socio-psychological organization as spontaneously composed system of interpersonal relationships that inevitably arise during the more or less durable communication, based on the interaction of employees as individuals. This organization is a result of soptional relationships in the tourism organization to achieve satisfaction of their individual social needs (communication, recognition, belonging).

Socio-psychological organization is expressed mainly through group creating. Socio-psychological groups include a small contingent of people, relations between which are formed spontaneously, but which have relatively long time between these direct (face-to-face) relationships. In these groups people are united by common interest, though each of them understands or identifies himself as specific sociality. Maximum size of group is defined to maintain the capability of immediate, personal contact and, according to most researchers, usually consisting out of 3-10 people. It should be added that such a group is characterized by certain socio-psychological unity: solidarity, mutual trust, shared destiny and so on. The limits of such a group may coincide with formal or differ from them, include members of several departments of tourist organizations, split into informal groups, which are outside the organization do not function at all.

Wishing to meet their social needs within the group, tourist company employee depends on it, i. e., the group can control its behavior. At its disposal, there are many means of influence: condemnation, the moral isolation of others. The group has a lot *ways to influence*: disapproval, moral isolation. The group spontaneously formulates own behaviour rules, which must comply with every member. Thus, *socio-psychological mechanism* of inner-group control is done. The group members are divided by the scale of prestige. And this division doesn't coincide with the job, rank structure. The group also originates the leadership relations. In other words, the team structure is divided into formal

and social-psychological (unit – group, head – leader, position – prestige). This bifurcation could lead to disruption phenomena. Therefore the objective of the sociologist is to find ways of combining of formal organizations and socio-psychological (the selection of personnel, elected leaders).

But the bifurcation of tourist organisations is not limited. Formal structure comes across not only the socio-psychological, and *out-formal organization* of the personnel.

Business relationships do not fit in a purely formal relations and rules very often. To solve many problems employees have to inter act not envisaged by rules, instructions, all pre-defined requirements, which is quite natural, because the formal structure can not predict everything and should not try to do it.

Thus, if the socio-psychological organization of tourist enterprises, institutions and norms creates connections to meet the needs of employees as individuals – in communication, recognition, belonging, the organization out-formal organisation arises from the desire of people as employees to solve their business affairs, but somehow in their own way. These are completely business relationships, but not foreseen by instructions and rules, not confirmed officially-business relationships. Therefore, any tourist organization of course has the “parallel” system and norms.

It can be either very useful for organizing or harmful. But it occurs naturally, because of the inability to reach the official standards of all relationships, situations, personal characteristics.

Secondly, it is important the tourist organization that «all-mighty» of bureaucratic economic organization has been questioned by *new theories of financial capital*. Having the concept of “bound Directorate” (interlocking directorships) and “resource dependence” (resource dependency), pointing to a serious dependence of corporate strategy on relations with banks and other financial institutions. Another source of economic power was determined the shareholders consolidation, partly undermining the hegemony leaders.

Exploring the evolution of economic organizations, V. Radayev notes that the background for the formation of models of economic organization in the past decade of the first half of XX century is vertical organization pattern. The former hierarchical structure of the company today is becoming more difficult. Large corporations have shifted from dominant in the early centuries of centralized functionally oriented structure (P-form) to multi-division structure (M-form). This process goes further – to the formation of horizontal networks as more flexible system of organization compared with the market or administrative hierarchy. Under these conditions, tourist economic organization is getting features of complex social formation.

A new wave of doubt regarding the suitability of bureaucratization theories on modern economic organizations emerged in the sociological community while discussing issues of radical problematic of “postmodern organization». The concept is somewhat paradoxical, given that postmodernism proclaims the general disruption and removal of clear boundaries. The subject is a new type of organizational structure, de-differentiation in the production and consumption or “disorganized capitalism” according to terms of K. Offe, C. Lesch and J. Urry.

New theories of economic organization have appeared following the new tendencies in economic life, particularly in tourism. There exists decentralization of economic management and fragmentation of large tourist organizations, division of labor becomes more flexible and more managerial model are eclectic, organizational rules for tourist activities are being diffused.

This tourist economic organization is becoming more open. Along with its “core” the “peripheral zone” is expanding where economic agents are united not only by formal membership, but the complex network of legal relations and social exchange. It is becoming more difficult to define the limits of tourism firms.

Indeed, where is the end of its property in the cross-ownership of shares or for the production and developed sub-contract system and franchise? The strict boundaries between “tourist company» and the “tourist market» are diffusing, hybrid interactions are spread.

Therefore, understanding of modern economic tourist organization can not be limited to the classical understanding of the bureaucratic structure. The main scientific issue becomes a transition to the analysis of more complex and flexible forms, characteristic for modern organizations.

Reference literature:

1. Abukov A. X. Tourism in the new stage: social aspects of tourism development in the USSR. – Moscow: Profyzdat, 1983. – 294 pp.
2. Abukov A. X. Tourism today and tomorrow. Tourist-excursion activities of trade unions. – Moscow: Profyzdat, 1987. – 272 pp.
3. Ananiv M. A. International tourism and its development after World War II. – Moscow: Vneshtorhyzdat, 1966. – 52 pp.
4. Ananiv M. A. Economy and geography of international tourism. – Moscow: Moscow University publishing house, 1975. – 298 pp.
5. Byrzhakov M. B. Introduction to tourism. – Ed.: Publishing House Trading House «Gerda», 1999. – 192 pp.
6. Kvartalnov V. A. Biosphere and tourism: global cooperation and the ecology, geography of scientific research of tourist destination, world

culture, systems of tourist migration, pedagogics, sociology and management strategy: [5 v.] / V. A. Kvartalnov. Vol. 3: Social space of sport and tourism. – M.: Nauka, 2002. – 434 pp.

7. Kvartalnov V. A., Fedorchenko V. K. Social Tourism: history and modernity. – K.: Vyshcha shkola, 1989. – 342 pp.
8. Lukashevich A. M. Psychology of Tourism: concept definition. Mosheohrafyya. – K.: KUTEP, 2004. – 228 pp.
9. Philosophy and culturology of tourism / Editor V. S. Pazenok. – K.: KITEP, 2001. – 138 pp.

SOCIAL MECHANISMS FOR ESTABLISHING OF TOURIST ECONOMIC ORGANIZATION

Summary

Introduction: The rapid development of tourism in Ukraine, becoming commercialized in the process of establishing a market economy led to a spontaneity and chaotic state while creating tourist economic organizations. At the same time, these organizations, like any social organization, are marked with high multidimensionality, and the uncertainty of construction and operation. They belong to complicated systems; their complexity may exceed the management possibilities regarding the control of organizational processes.

Objective: The aim of the research is to reveal the mechanisms for creating of tourist economic organization.

Methods: the work is based on the fundamental ideas of world classics in sociology, the portfolio of domestic and foreign social scientists devoted to management, in particular tourism, which is determined by the following features: management dominance through interaction of people and anthropo-centric approach in its implementation; specific of tourism activity as the management object, insufficient professional qualification of managers in the sphere of tourism.

Results: The research specifies that the tourist economic organization belongs to the super-complicated social systems, which requires simplifying while creating the organization. Mechanisms for such building are: filing, decomposition, aggregation and social formalization. It identifies features of economic social organization; it explains the differences in economic and sociological understanding of the tourism economic organization; it describes the main characteristics of the tourist economic organization.

Conclusion: We should keep in mind that tourist economic organization as a kind of social, takes over the following general features: it is the association of people to achieve certain socio-economic results based on official relations,

consequently a system of socio-economic relations focused on achieving the relevant objectives with its own resources, internal regulatory and status structure, within which organization members perform respective functions for the appropriate compensation.

Keywords: social organization, household organization, tourist economic organization, mechanism of organization establishing, typology of organizations, leadership, management, model, conflict, formalization, bureaucratization, tourism industry.

SATUL APȘA DE MIJLOC – UN EXEMPLU ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE ROMÂNNO-UCRAINESE

Andriana Vlad,
Ujgorod (Ucraina)

Începuturile satului Apșa de Mijloc. Primii locuitori

Fiecare sat își are un început confirmat din punct de vedere istoric sau legendar. Prima variantă este posibilă, datorită documentelor păstrate care îi dovedesc existența ca localitate, care exista cu mult timp înainte de înregistrarea ei. A doua variantă poate avea una, două sau mai multe legende, transmise oral din generație în generație, care de obicei, stau la baza istorică al oricărui sat, care nu-și cunoaște exact istoria.

Ne vom opri asupra a două legende, pe care le cunoaștem din străbuni. Vom începe cu prima, care este cunoscută în regiunea noastră.

1. I. Marinescu, în cartea sa «Satul în care trăim»¹ susține că primii locuitori ai satului au fost șapte păstori, alungați de stăpânii lor. Neavând unde să se adăpostească, au coborât cu turmele din munți și s-au ascuns în pădurile dese și șesurile virgine, care existau pe atunci în aceste locuri. Amintirea venirii acestora se păstrează și astăzi în denumirile munților și dealurilor (toponomia) dimprejurul localității, de exemplu, Apeța, Apșenescu, Bouț, Braniște, Dobric, Măgura, Podișor, Plăiuț, Săcătura, Strâmba, Zănogi ș. a. m. d.²

2. Conform unui manuscris vechi, scris de domnul Dan Mihai Ilieș a lui Nicoară a Cârznecului, poreclit *Mihai Ilieș a lui Dumnezeu*,³ primii locuitori ai satului au fost niște ciobani (păstori) veniți din stânga râului Tisa din satul Crăciunești (1385),⁴ care actualmente este un sat din România. Se știe că familia lor era compusă din patru persoane (tatăl, doi feciori și mama lor). Aceasta era familia Ivanciuc.

În prezent, din familia Ivanciuc (amintită încă din anul 1407 în «Diplomele maramureșene din secolele XIV și XV») au rămas numai câteva persoane.⁵

Să analizăm câteva date istorice din trecutul românilor în general. Se cunoaște din «Istoria românilor» de P. P. Panaitescu că ungurii au venit în

¹ I. Marinescu „Satul în care trăim”, editura „Карпати”, Ужгород, 1973, pag. 4, 5.

² Ibidem, pag. 5

³ Manuscrisul „Istoria satului Apșa de Mijloc”, autor: Dan Mihai Ilieș; caiet albastru gros, ce se află la domnul Marina Nuțu Vasile, pensionar din Apșa de Mijloc, pag. 1.

⁴ Maramureș – vatră de istorie milenară”, editura „Risoprint”, Cluj – Napoca, 1996, vol. I, anexă.

⁵ Manuscrisul „Istoria satului Apșa de Mijloc”, autor: Dan Mihai Ilieș; caiet albastru gros, ce se află la domnul Marina Nuțu Vasile, pensionar din Apșa de Mijloc, pag. 7.

Câmpia Panonică în anul 896 e. n., cucerind în scurt interval de timp Ardealul. Ungurii au trecut peste Tisa și au găsit în părțile noastre «mai multe stătuțele mici, pe care le-au numit ducate».⁶ Ele erau niște state feudale, conduse de cnezi și voievozi. Ungurii au cucerit aceste teritorii până la sfârșitul sec. XI.⁷

Populația băștinașă era foarte nemulțumită de asuprairea maghiară. Traiul lor era foarte greu. Mulți oameni, cunoscând locurile din apropiere (mai ales din munți) și-au găsit adăpost cu tot cu familia la o depărtare considerabilă față de triburile nomade ale ungarilor.

Una dintre aceste familii (Ivanciuc, 1407) a trecut Tisa, câteva păduri virgine, dese și mlăștinoase, până ce a ajuns în valea Remețelii.⁸ Acolo ei au venit împreună cu vitele, pe care le aveau. Se presupune că familia Ivanciuc a trecut Tisa în luna de iarnă, februarie. Vitele nu aveau de unde să bea apă, căci râul era înghețat, din cauza gerurilor puternice. Atunci ei s-au mutat cu locul din valea Remețelii în Hely,⁹ adică în acel loc, unde se află și astăzi o uliță a satului. Vitele, din instinct, n-au dorit să părăsească aceste meleaguri, deoarece «aveau fântână cu apă caldă de la Ciuroi»,¹⁰ unde curgea apă în orice perioadă a anului, fie secetă, fie ger puternic. Acolo, în Hely, sunt ape subterane, care ieșind la suprafață, au aceeași temperatură, atât vara, cât și pe timp de iarnă. Se spune că «pe Hely a existat o prelucă de pădure, fără mlăștini». Vitele se hrăneau cu tufe uscate și astfel au iernat acolo.

Primăvara, Ivanciuc și-a construit împreună cu familia colibe de locuit, iar mai târziu – primele bordeie din lut și paie. Pentru ei a fost foarte greu acel an, suferind și de foame și de frig.

Apoi, capul familiei Ivanciuc, le-a zis feciorilor săi în limba maghiară: «Itt van a hely» (Aici este loc bun de locuit). Toți membrii familiei erau români. Dar, după cum ne spune în manuscris domnul Dan Mihai, pe atunci se vorbea ungrește. Cine nu vorbea în limba maghiară între maghiari era considerat un om sărac, de pătură joasă.

Ivanciuc a judecat cu feciorii lui astfel: dacă vitele, din instinctul lor animalic, nu doresc să părăsească locul acesta cu apă și pășune, atunci ei, deasemenea, o să rămână cu traiul tot aici.

Denumirea de «hely» s-a conservat în limbajul satului până la etapa actuală. Toți spun, că «helenii sunt cei mai vechi locuitori ai satului, iar ulița Hely (K. Marx) – cea mai bătrână».

⁶ P. P. Panaitescu „Istoria românilor”, editura „Logos”, Chișinău, 1991, pag. 49, 50.

⁷ P. P. Panaitescu „Istoria românilor”, editura „Logos”, Chișinău, 1991, pag. 49, 50.

⁸ Manuscrisul „Istoria satului Apșa de Mijloc”, autor: Dan Mihai Ilieș; caiet albastru gros, ce se află la domnul Marina Nuțu Vasile, pensionar din Apșa de Mijloc, pag. 7.

⁹ Ibidem, pag. 8.

¹⁰ Ibidem, pag. 8.

Vitele lui Ivanciuc au dat de două ori mai mult lapte ca înainte pe parcursul primelor 2-3 luni, de când au băut apă de la Ciuroi, adică în martie-mai. Au trăit fără de fân primul an. Pe parcursul anotimpului de vară vitele au fost trimise pe teritoriul actualului cătun Dobric, căci acolo era șes.

Cu un an în urmă șesurile cu iarbă deasă le-au cosit cu secera, ca să aibă fân pentru iarnă. Au făcut grajduri la vite (oi și boi), acoperindu-le cu spetează (specie de răchită), care creștea printre lozele (sălciile sălbatice) din vale.¹¹

Primele documente despre existența satelor românești din dreapta Tisei ni le-a oferit domnul Ioan Mihalyi de Apșa în celebra sa carte «Diplome maramureșene din secolele XIV și XV» (1900). Ea conține 366 diplome, datate din secolele XIV și XV, iar în volumul II, care este încă inedit, se află alte 310 diplome. Aceste diplome confirmă întărirea din punct de vedere judiciar, de către organele respective existente, ale satelor maramureșene atât din stânga, cât și din dreapta Tisei.

Ioan Mihalyi de Apșa (25.01.1844-14.10.1914) a fost un istoric remarcabil, originar din Ieud (România), membru corespondent al Academiei Române.

Despre satele românești din dreapta râului Tisa se amintește în diplome că au fost înregistrate oficial de către cancelaria maghiară pe la sfârșitul sec. XIV, începutul sec. XV, deoarece «abia atunci aceștia au intrat în sfera de interese a Ungariei..., având nevoie de ajutorul lor împotriva tătarilor și lituanienilor».

Prima localitate și cea mai recent amintită este s. Slatina (20 martie 1360). Apoi urmează satele Biserica Albă (11 august 1373), Apșa de Jos (25 noiembrie 1387), Apșa de Mijloc (7 decembrie 1406).

Toate aceste localități erau cnezate românești vechi. Se spune că Drag a fost fratele lui Balc. El este amintit într-o diplomă din 1390. În data de 23 iunie 1390 regele Sigismund a dat poruncă să se transcrie (reambaleze) actele posesiunii Apșa de Jos. Sunt menționate hotarele vechiului cnezat: văile Dobric (pentru prima dată) și Băscău (Băscău) – către Apșa de Mijloc; valea Strâmbă (Strimba) – către Apșa de Sus. Deci, prima mențiune documentară despre satul Apșa de Mijloc este datată cu 23 iunie 1390.

În diplome satul Apșa de Mijloc este menționat ca «*media Apcha*». Originalul a fost scris pe pergament. S-a păstrat bine și a fost sigilat. A fost o donatiune nouă, care a fost întărită cu sigiliu de către regele Ungariei, Sigismund.

Această donatiune nouă a fost cea de-a doua, după donația lui Ludovic I de Anjou al Ungariei. Prima a ars împreună cu casele lui Ioan și Vanna în

¹¹ Ibidem (loze erau numite și locurile cu butași de vie), pag. 9.

anul 1402. Au existat și alte donații, care, de s-ar fi păstrat până acum, ar fi dovedit că satul Apșa de Mijloc este unul dintre cele mai vechi sate românești din dreapta Tisei.

Începutul sec. XV. Biserica de Sus a satului.

Cel mai important secol în istoria satului Apșa de Mijloc și a celorlalte sate românești maramureșene a fost și rămâne în continuare sec. XV. Anume în acest secol a fost înregistrat din punct de vedere juridic satul (1407).

O altă dată marcantă a rămas anul 1428 – înregistrarea documentară a bisericii de Sus a satului. Se spune, că lucrul acesta a fost fixat, cu dalta și ciocanul, pe stratul inferior al bisericii, care a fost îngropat în pământ. Mai mult decât atât, putem întâlni și anul 1400 la istoricul român Alexandru Filipașcu în cartea sa, «Maramureșul».

Ce putem spune referitor la religia apșenilor? Din istorie se cunoaște că românii au primit creștinătatea încă din sec. III-IV e. n. Ungurii prin sec. X au introdus religia catolică.

Cu timpul, în multe biserici maramureșene s-a introdus religia greco-catolică, pe care au acceptat-o și oamenii din Apșa de Mijloc.

Ian Huss (1371-06.07.1415) a criticat mult biserica catolică, deoarece susținea că aceasta duce o propovăduire falsă și rușinoasă, nepermisă de către poporul de rând și neînțeleasă (fiind în altă limbă). Cărțile și liturghia erau în limba slavonă veche (scrierea biblică în potcoave). Ian Huss a fost ars de viu pe rug de către unguri. Au băgat spaima în oamenii de rând, că dacă cineva se va împotrivi religiei catolice, va păți la fel.

Prin sate, cnezii, pe cont propriu, construiau biserici pentru rugăciuni. Fiecare sat românesc își are în această privință istoria lui proprie, mai ales în ceea ce privește construirea unei biserici.

Biserica de Sus a satului rămâne până în prezent un model clasic de origine gotică, făcută din lemn de stejar și «fără nici un cui».

Primele date despre școală. Începuturile școlarizării pe lângă biserici.

Primele date despre școala românească le putem găsi încă din anul 1789, când pretorul Ladislau Iodi, înaintează Congregației nobililor comitatului Maramureș tabelul cu tinerii apti pentru a urma școala normală (conform *Ratio educationis*. Planul de învățământ promulgat în 1777 de împărăteasa Maria Tereza) din satele respective. Dacă ne referim numai la Apșa de Mijloc, putem afla, că în școala parohială studiau 62 de băieți și 52 de fete, adică în total erau 114 elevi.¹²

¹² „Maramureș – vatră de istorie milenară”, editura „Dragoș Vodă”, Cluj-Napoca, 1999, volumul IV, pag. 518.

În 1867 Apșa de Mijloc avea, pe lângă biserica Sfântului Nicolae din Joseni, școală de piatră la 121 de școlari cu paroh Vasile Lazăr de Purcăreț, iar docent era Leon Ionașcu.

Din același an aflăm că în Susani era biserică tot din lemn, Sfântul Nicolae, paroh fiind Alexandru Lazăr, protopopul tractului Sighet. Cantor era Mihai Huzău. Studiau 69 de școlari.

Ceva mai târziu, în anul 1877 la biserica Sfântului Nicolae din Joseni au fost înregistrați 65 de școlari la zi, administrator (școlar) parohial fiind Ioan Ivașcu, iar cantor a fost Ștefan Marina.

Tot în 1877, la Susani, găsim casa școlară de piatră la 90 de școlari, 18 de repetiție, având doctente pe absolventul Ioan Ghiban.¹³

În data de 31 mai 1889 învățătorul parohial Ioan Ghiban se află printre participanții la a VII-a adunare generală a «Reuniunii învățătorilor români greco-catolici din Maramureș». Vicepreședintele adunării a fost Dionisie Vereș, iar I. Ghiban – casier.¹⁴

Alte date despre școlarizarea pe lângă biserici le putem afla din manuscrisul domnului Dan Mihai Ilieș. El ne istorisește, că pe la 1892 învățător parohial era Petru Bell.¹⁵ Acest învățător, pe la anul 1913 îndeplinea și funcția de curator, împreună cu Ion Marina, Ion Moiş, Ilie Mihalyi și Gheorghe Șteț.

Școala era comună pentru copiii din Susani și Joseni. Averele imobiliare a școlii din Joseni era de 9 jugh. 535 st. ف. plus 18 jugh. 315 st. ف. care erau în folosința învățătorului. Contribuția a fost plătită de către biserică.¹⁶ Pe la 6 iunie 1913 au fost înregistrați la biserica din Jos 246 de copii obligați la școala de toate zilele și 81 la cea repetițională.¹⁷

Tot din manuscrisul domnului Dan Mihai Ilieș aflăm, că «pe când eram școlar, la vârsta de 6 ani, în anul 1890, se învăța de la orele 6 dimineața și până la orele 12. Apoi se învăța de la orele 2 până la orele 4 după-amiaza, pe timp de vară. În școală erau 60-100 de elevi. Era numai un singur învățător, care învăța în limbile română și maghiară».¹⁸

Din aproape 4000 de locuitori ai Apșei de Mijloc, pe la 1913 numai 127 știau a scrie și a citi.¹⁹

¹³ Ibidem, pag. 522.

¹⁴ „Maramureș – vatră de istorie milenară”, editura „Dragoș Vodă”, Cluj-Napoca, 1999, volumul IV, pag. 519.

¹⁵ Manuscrisul „Istoria satului Apșa de Mijloc”; autor: Dan Mihai Ilieș; caiet albastru gros, ce se află la domnul Marina Nuțu Vasile, pensionar din Apșa de Mijloc, pag. 114.

¹⁶ Dr. Vasile Moldovan „Vizitație canonică în Maramureș”, tipografia seminarului teologic greco-catolic Blaj, Gherla, 1913, pag. 228, 229.

¹⁷ Ibidem, pag. 230.

¹⁸ Manuscrisul citat al domnului Dan Mihai Ilieș, pag. 44.

¹⁹ Dr. Vasile Moldovan, op. cit., pag. 230.

Date statistice despre regiune, raion, satul Apșa de Mijloc și satul Dobric.

Teritoriul regiunii Transcarpatia ocupă 12800 km², inclusiv 86% sunt munți și zonă premunțoasă.²⁰ În zona de munți și văi (200-700) m deasupra nivelului mării, temperatura anuală variază între +5°C și +8°C.²¹

În regiune sunt 13 raioane administrative, din care raionul Rahov are cea mai mare suprafață.²² Din toată suprafața regiunii Transcarpatia, teritoriul satelor românești ocupă 0,5%,²³ ceea ce reprezintă 64 km².

În anul 1947 localitatea, vecină cu satul Apșa de Mijloc, Slatina, a obținut denumirea nouă de «sat de tip orășănesc».²⁴

În anul 1968 în raionul Rahov se aflau 20 de soviete: 1 orășănesc, 2 satești «de tip orășănesc» și 17 satești. În raion existau 32 de localități: 1 oraș, 2 sate «de tip orășănesc» și 29 de sate.²⁵

Raionul Rahov, din care face parte și satul Apșa de Mijloc, conform datelor de până în anul 1998, a avut caracter multinațional. În el trăiau aproape 30 de naționalități și etnii.

Ucrainenii alcătuiau 81,9%, românii – 10%, ungurii – 4,9%, rușii – 1,3%, alții – 0,7% din toți locuitorii raionului.²⁶

Din cei 91.000 de locuitori ai raionului Rahov, ucrainenii sunt 70%, români – 10%, unguri – 9%, ruși – 5% și 6% de alte naționalități și etnii. Aceasta înseamnă, că pe 1 km² trăiesc 48,5 oameni.²⁷

Conform recensământului din anul 2001, în raionul Rahov trăiau 91,1 mii de locuitori pe un teritoriu de 1900 km². În raion sunt: 1 oraș, 3 sate «de tip orășănesc», 28 de sate. 18 sate unesc împreună 50 de localități mari și mici.²⁸

În diferite perioade de timp populația românilor din regiunea Transcarpatia s-a schimbat. Conform datelor statistice, în anul 1930 trăiau 13 mii de români (1,8% din populația regiunii, în 1959 – 18,3 mii români (2%), în 1979 – 27,2 mii (2,3%), în 1989 – 29,5 mii (2,4%), în 2001 – 32, 152 mii (2,8%).

Românii ocupă locul 4 după numărul de naționalități și etnii din regiune sau 20 (21,3%) din numărul total de români din întreaga Ucraină.²⁹

²⁰ „Muzeul etnografic transcarpatic”, ghid, editura „Carpati”, Ujgorod, 1968, pag. 6.

²¹ „Transcarpatia Sovietică”, îndreptar turistic, editura „Carpati”, Ujgorod, 1968, pag. 5.

²² Заставецька О. та ін. Географія Закарпатської області. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1996. – С.7.

²³ Ibidem, pag. 7.

²⁴ Закарпатська область. Довідник адміністративно-територіального поділу. – Ужгород: Карпати. – С.65.

²⁵ Ibidem, pag. 23.

²⁶ І. Пелипейко Мій рідний край. – Косів: Писаний Камінь, 1998. – С.89.

²⁷ Гуцульщина. Короткий довідник, 2002, стор. 100, 101.

²⁸ Ibidem, pag. 8, 100.

²⁹ Заставецька О. та ін. Географія Закарпатської області. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1996. – С.53, 55.

În anul 1929 la Apșa de Mijloc s-au înregistrat 3541 de persoane, dintre care 45% erau bărbați, iar 55% – femei, respectiv, 92% erau greco-catolici, iar 8% – evrei.³⁰

În urma recensământului din anul 2001 și a primului din Ucraina, în Apșa de Mijloc locuiau 5676 persoane, dintre care 2781 erau bărbați, iar 2895 – femei. În 1989 în sat erau 5147 persoane, în Dobric – 912 persoane, iar în 2001 – 1105 persoane, dintre care 561 erau bărbați și 544 – femei.³¹

Pe la 1892 în Apșa de Mijloc trăiau 2.700 de locuitori în 641 de case.

La 1910 Apșa de Mijloc a avut 3.719 de locuitori, dintre care 3.222 erau greco-catolici, iar români – 3.196. Dintre greco-catolici 12 erau ruteni, 14 – maghiari, 489 – israeliți ... Trăiau în 861 de case, toate de lemn.³²

În 1970 în regiunea Transcarpatică locuiau 23.454 de români.³³

Așezarea geografică și teritorial-administrativă a localității Apșa de Mijloc.

1. Localitatea românească Apșa de Mijloc este situată la distanța de aproximativ 183 km de centrul regional orașul Ujgorod (Unvari) și la distanța de 46 (50) km de centrul raional orașul Rahov. Cea mai apropiată stație feroviară se află la Solotvino. Drumul până la ea este de aproape 3 km.³⁴

Satul este populat aproape în întregime de români. El este situat în partea de est a uneia dintre cele mai tinere regiuni, Transcarpatia, care face parte din cele 25 (26) de regiuni ale Ucrainei. Dinspre nord Apșa de Mijloc se mărginește cu satul rutenizat Apșița (Vodița) și cătunul Dobric; la est cu satul ruthean (fostă comună românească) Apșa de Sus (Verhnee Vodeanoe); la sud – cu satul de tip orășănesc Slatina (Solotvino), unde locuiește o populație mixtă de români, unguri, ruși și ucrainenii și cu localitatea românească Biserica Albă (Belaia Țercovi); la vest – cu comuna românească Apșa de Jos (Dibrova).³⁵

Peste dealuri, între Apșa de Sus și Biserica Albă, în partea de sud-est, pe o fâșie de aproape 11 km, satul Apșa de Mijloc se mărginește cu satul de tip orășănesc Bâșcoi (Velikii Băckov).

Suprafața totală a satului este de 3604 ha, dintre care 35-37% ocupă pădurile, care se află în scădere continuă.³⁶

³⁰ „Apșa”, ziar social-politic, №3, 1 martie 2003.

³¹ „Apșa”, ziar social-politic, №9, 1 septembrie 2003.

³² „Românii din dreapta Tisei în istoria României”, ediția a II-a, editura societății culturale *Pro Maramureș*, „Dragoș Vodă”, Cluj-Napoca, 2004, pag. 68.

³³ Marian Nicolae Tomi „Maramureșul istoric în date”, editura Grinta”, Cluj-Napoca, 2005.

³⁴ В. С. Молдавчук, Н. И. Гафияк „Рахов”, издательство „Карпати”, Ужгород, 1983, стр. 30.

³⁵ Informator: Mihail Anuța Mihai, profesoară de geografie din satul Apșa de Mijloc, 54 de ani, septembrie, 2005.

³⁶ „Concordia”, ziar social-politic, №19 (187), 8 mai 1999.

Satele (localitățile) cu denumirile Apșa de Sus, Apșa de Mijloc și Apșa de Jos își trag numele lor de la afluentul Tisei (din hărțile romane – *Patis*)³⁷ – râul Apșița (de la latinescul «*aqua*»), a cărui lungime este de 39 km.³⁸ Tisa are o lungime de 1966 km³⁹ și se scurge în fluviul Dunărea, care își duce apele în Marea Neagră. Râul Apșița izvorăște din muntele cu același nume – Apșița (Apeța, 1511m) de la altitudinea de 1372 m. În timp ce ajung apele lui până la noi, ele trec peste Plăiuț, Vodița, Rica, Apșa de Sus. Râul Apșița are doi afluenți mici pe teritoriul satului Apșa de Mijloc: Dobricul (≈5 km) și Dărasca (≈1,2 km).

În văile râurilor Apșița și Dobric se găsesc câmpiile, care sunt întrebunțate în agricultură datorită fertilității.

În documentele de la primăria satului Apșa de Mijloc, cătunul Dobric este înregistrat ca o localitate separată (uneori i se spune: ulița Dobric).

Suprafața totală a satului este de 9,1 km².

2. Localitatea se află într-o depresiune. Ea este înconjurată din toate părțile de dealuri, ce ating cotele de 400-500 de metri și mai sus. Înălțimea mijlocie, la care se află satul este de 394-396 m deasupra nivelului mării. Aceasta înseamnă, că Apșa de Mijloc nu face parte din localitățile de tip «*muntoase*».

Lanțurile de dealuri și înălțimi de pe teritoriul Apșei de Mijloc și a Dobricului fac parte din punct de vedere geologic din orogeneza alpină. La mari adâncimi pot fi găsite roci de vârstă cretacică și paleogenă. S-a dovedit de către geologi, că pe aceste locuri în trecut a fost o lagună a unei mări. Prin apropiere, nu la mari adâncimi (30-50 metri), pot fi găsite zăcăminte de sare, cărbune și gaz natural.

Este interesant de menționat faptul, că relieful satului este dezmembrat. Acest lucru poate fi dovedit în felul următor: pârâiașul Remețelii desparte dealurile Ciuha (Ciuga) de Rujina, pârâiașul Valea Morii desparte dealurile Colnicele, Prihodul de Gruși și Măgură, pârâiașul Dobric desparte câmpia deluroasă a Dobricelului de lanțul deluros Strâmba.

Pe alocuri, din când în când, pot fi observate procese naturale, cum ar fi de exemplu, alunecările de teren. Din toate dealurile satului cel mai des sunt expuse alunecărilor Zănojul (s. Apșa de Mijloc), Ruptura (s. Dobric) și Strâmba (dealul Strâmbei). În Strâmba se pot găsi materiale de construcție ca argila, granitul și nisipul.

Vorbind despre relieful satului se poate spune, că dealurile își au denumirile lor originale dintr-un vechi grai maramureșan (conform legendei

³⁷ „Новини Закарпаття”, ziar, 25 ianuarie №№12-13, anul 2003, pag. 14.

³⁸ О. В. Заставецка та інші „Географія Закарпатської області”, видавництво „Підручники і посібники”, Тернопіль, 1996, с. 7.

³⁹ І. Пелипейко. Мій рідний край., видавництво, Косів: “Писаний Камінь”, 1998, - с. 34.

cu cei 7 păstori). Din ele fac parte Braniștea (loc domnesc sau pădure interzisă tăierii),⁴⁰ Cornetul, Colnicele, Ciuga, Grușul, Leurzelele, Măgura (405 m), Măgurelele, Prihodul, Pleșca (605 m), Zănojul ș. a.

Văile din preajma satului deasemenea își au denumirile lor specifice: valea Comoarei, valea Grozască, valea Morii, valea Remețelii, valea Tinoasă, valea Ursului, valea lui Șiman ș. a.

În valea Remețelii există peste 50 de case de locuit, în comparație cu Măgura, a cărui număr de case se ridică până la 40. Nu departe de vârful Slatinei se află un lac cu o suprafață de 0,5 ha, care se mărginește cu Grușul.⁴¹ Nu e unicul lac de pe teritoriul satului. Mai există și lacul lui Nicoară, numit «*bolotăul lui Nicoară*», bolotăul din valea Tinoasă, care au suprafețe mai mici.

Un loc separat îl ocupă străzile satului Apșa de Mijloc, ce fac parte din ansamblul de denumiri: Carpini, Coastă, Copăciș, Dărască, Hely, a Jăndarilor (a Roanilor), Joseni, Mocira Nouă, Mocira Veche, Prund, Stăjerăt, Susani ș. a.

Unirea cătunelor Ciuga și Măgura către sovietul sătesc al Apșei de Mijloc a avut loc în data de 15 aprilie 1967, conform hotărârii comitetului executiv al regiunii Transcarpatia.⁴²

Caracterizarea satelor românești la etapa actuală.

Din toate satele românești, ce se află în dreapta Tisei, Apșa de Jos este cel mai mare. Tot aici se află și cele mai mari case, ce au o arie de 300-350 metri pătrați. Ele aparțin unor muncitori sezonieri, care sunt plecați la câștiguri timp de 6-8 luni în an (unii chiar și mai mult). Apșenii lucrează în Rusia, Cehia, Portugalia și nu numai. La locurile de muncă sezonieră, ei economisesc bani și trăiesc în condiții vitrege. În schimb, acasă ei își construiesc case cu câte 10-15 camere. Din ele sunt folosite numai 2-3 pentru trai. Cele mai multe străzi din satul Apșa de Jos (la fel ca și-n celelalte sate) sunt neasfaltate.

Pentru prima dată românii din Transcarpatia au încercat să plece la câștiguri în secolul XIX. Unicul lucru, pe care-l știau foarte bine era dobândirea sării la mina din Slatina. Locuitorii au plecat la minele din Belgia, Franța, Olanda, Anglia.

Cutreierând multe țări din Europa, românii din dreapta Tisei, au văzut cum trăiesc și alte popoare. Un prestigiu, pe care l-au dobândit de-a lungul zecilor de ani, a fost și este îmbogățirea. Ei nu se opresc de câștigat până la moarte. Construiesc, sparg, își modelează încăperile conform modei și arhitecturii moderne. Școala și viața la români nu se armonizează. Tendința

⁴⁰ „Răstoci – o istorie într-un sat”, editura „Clusium”, Cluj-Napoca, 1996, pag. 6.

⁴¹ „Concordia”, ziar social-politic, №19 (187), 8 mai 1999.

⁴² Закарпатська область. Довідник адміністративно-територіального поділу. – Ужгород: Карпати, 1968. – С.71, 75.

principală în viața actualului român este de a construi o casă mare și modernă. Numai dacă și-a clădit casa, atunci se simte împlinit. Dar nu fiecare român poate să-și realizeze acest scop. Unii reușesc în viață să-și construiască casa plănuită, alții – și mai mult, iar unii – nici una, nici alta, ci pur și simplu își trăiesc viața.

Mentalitatea celor mai mulți români este de a avea lucruri la fel sau mai scumpe (moderne), decât ale vecinului.

La începutul anilor '50 ai secolului XX feciorii românilor din Transcarpatia au fost chemați pentru prima dată în armata sovietică. Astfel, ei au început să cunoască lumea și să învețe limba rusă. Pentru prima dată a fost organizată o brigadă de români profesioniști în tăierea lemnului din păduri, care au plecat în nordul Rusiei la câștiguri.

Pe la începutul anilor '60 au apărut mai multe brigăzi, care lucrau în Federația Rusă a URSS. Cu orice preț românii din Transcarpatia sunt îndreptați numai spre câștig. Ei nu se stăruiesc să aibă o perspectivă, devenind ingineri, învățători sau medici, ci au însușit un singur lucru: omul muncitor câștigă mai mult decât un academician.

În Transcarpatia sunt 11 școli generale cu limba de predare română, 2 – în română, rusă, ucraineană.

Nivelul de instruire la români este foarte scăzut. De exemplu, la 1000 de rusini le revin 68 de oameni cu studii superioare, la 1000 de unguri – 37 de oameni, la 1000 de ruși – 246 de oameni, iar la 1000 de români – 27 de persoane.

În fosta URSS un muncitor sezonier român putea câștiga până la 10 mii de ruble, adică 2-3 mii în timp de 4-5 luni. Însă oamenii de multe ori câștigau nu numai în ruble, dar și în produse naturale, ca, de exemplu, în floarea-soarelui, având câștig dublu sau triplu.

Oamenii din Apșa de Mijloc aveau o altă metodă de câștig: plutași pe râul Peciora. Aceasta era zona lor deosebită și alții transcarpatieni acolo nu lucrau.

La etapa actuală românii din Transcarpatia și-au lărgit domeniile de câștig: constructori de case în zona Submoscovită, vânzători de haine și încălțăminte aduse din Turcia și Polonia și multe altele.

De obicei pentru prima dată un tată își ia pe propriul său fiu la muncă sezonieră, la vârsta de 14-15 ani. În acest timp tânărul învață meseria de bază a tatălui, lepădând școala și colegii de clasă.

Alți români pleacă în Cehia la câștiguri. Acolo, muncind 12 ore pe zi, primesc 600-800 de dolari.

În timpurile sovietice bărbații erau plecați câte 4-5 luni, iar acum – câte 3-4 ani. Pleacă de acasă și unele femei în Italia, Germania, Austria și lucrează la casele unor proprietari bogați în calitate de servitoare. Copiii actualilor români

sunt rămași, de cele mai multe ori, sub supravegherea bătrânilor (a bunecilor).

Primele case mai mari și moderne au fost construite prin satele românești în anii '70 ai secolului trecut. Acum se pot deosebi aceste case de cele ale anilor '80, care erau cu două etaje și aveau coloane de marmură. Casele moderne se deosebesc de celelalte prin acoperișurile neuniforme de culoare roșie sau verde.

Tot în anii '80 era interzisă construirea caselor cu două etaje. Dar oamenii le construiau, mergând la șiretenii – podeaua primului etaj o începeau cu 20-30 cm mai jos decât nivelul pământului. Aceasta se înregistra ca semibeci, adică locuință, unde nu se putea trăi.

În timpurile sovietice în Biserica Albă 7 arii de pământ costau 20-25 mii de ruble. Sute de familii aveau pe cărțile de economii câte 50-100 de mii. Se spune, că în toată Ucraina n-a existat așa un sat, care după suma de bani depuși în casele de economii, să depășească Biserica Albă. Un alt câștig foarte actual este creșterea cepei transcarpatiene pentru vânzare. Unele femei vând numai semințele acestui tip de ceapă cu 6-8 mii de grivne anual. Din cei 3200 de locuitori ai s. Biserica Albă, anual se duc la câștig aproape 900.⁴³

Caracteristică generală a satelor românești.

Cum se poate demonstra, că satele românești sunt foarte vechi? «Satele îngrămadite, răsfire, cu case izolate și cele de vale sunt cele mai vechi, fiind specific românești. Satul de tip arhaic se întâlnește îndeosebi în regiunile muntoase, unde se știe că populația românească a fost foarte numeroasă». Astfel de argumente ne aduce istoricul contemporan N. Stoicescu.

Radu Popa, un alt istoric român, ne spune că „cnezatele de vale constante pe Văile Vișeuului, Cozăului, Izei, Marei, [Tisei] ... din Maramureș în secolul al XIV-lea, au o vechime realmente mult mai mare».⁴⁴

Odată cu apariția unei noi localități, apare și o cultură nouă, care poate varia de la o localitate la alta, dar având elemente comune. Astfel s-au dezvoltat și localitățile românești din dreapta Tisei.

Multe secole s-au scurs de la apariția primului om pe meleagurile noastre. Numai munții ar fi în stare să ne dezvăluiească tuturor adevărul despre războaiele, foametea, bolile incurabile și iernile aspre, care au trecut pe parcursul istoriei peste satele din dreapta Tisei. Dar românii au un proverb foarte bun și vechi: «Apa trece, iar pietrele rămân».

Ce ne-a rămas nouă, românilor din vechea localitate montană Apșa de Mijloc? Nu este ușor de a răspunde la o astfel de întrebare. S-au păstrat câteva argumente, materiale scrise, legende, povești, cântece, zicători etc.

⁴³ Fragmente din ziarul „2000”, №41(239), 8-14 octombrie 2004.

⁴⁴ N. Stoicescu „O falsă problemă istorică – discontinuitatea poporului român”, editura fundației culturale române, București, 1993, pag.296.

Niciodată nu s-a găsit o călămară din care să rămână scris amănunte, fapte reale despre viața populației autohtone. S-au păstrat numai acele fapte care erau transmise din gură în gură, din tată în fiu. Și acestea, pe parcursul istoriei au suferit multe modificări substanțiale, care modificau adevărul. Desigur, în careva măsură este o informație binevenită, de folos, dar infimă. Bine că o avem și pe aceasta, decât nimic.

Am fost supuși de triburile nomade maghiare, venite din Nordul Chinei, pe parcursul a mai bine de un mileniu. Apoi – pustiiți de tătaro-mongoli, persecutați de către cehi, maltratați de nemți (germanii fasciști), deportați de către comuniștii ruși și mutilați de alte popoare.

Cu toate aceste încercări, cuceriri și încuscări, noi, românii din Apșa de Mijloc și din satele vecine, am păstrat câteva mici tezaure, care ne întăresc vechea cultură geto-dacică, daco-romană și, nu în ultimul rând, pe cea română.

Relațiile internaționale

Uniunea Europeană finanțează dezvoltarea de proiecte transfrontaliere româno-ucrainene în domeniul economic, social și cultural. UE își propune să împărtășească realizările și valorile sale cu țările și popoarele de dincolo de granițele ei.

Proiectul «Adaptarea la o societate în schimbare (ASS)» finanțat de UE prin programul PHARE CBC RO-2005 /017-539.01.02 are ca scop să încurajeze formele de cooperare transfrontalieră prin inițiative comune de cooperare și are următoarele obiective:

- Crearea unei rețele transfrontaliere de dezvoltare economică durabilă în sistemul educativ a celor două regiuni, Satu Mare și Zakarpatia.
- Îmbunătățirea calității resurselor umane din domeniul educației.
- Consolidarea valorilor comune existente și sprijinirea creșterii calității educației prin crearea de mecanisme de parteneriat transfrontalier.
- Întărirea capacității instituțiilor școlare din cele două zone pentru a face față provocărilor generate de managementul acestor zone și transformărilor din viața economică și socială.
- La sfârșitul anului 2008, conform proiectului finanțat de către UE în cadrul programului Bunei Vecinătăți România-Ucraina, a avut loc concursul «Parteneriatul Transfrontalier pentru dezvoltarea permanentă a comunităților», inițiat de Asociația «Ujgorod-secolul XXI» (Ucraina) și Centrul de Resurse «Krest» (Satu Mare, România), care a fost încheiat în martie 2009.

Scopul principal al proiectului se dorește a fi activizarea relațiilor interumane pe ambele părți ale frontierei pentru a se ajunge la dezvoltarea armonioasă și balansată, permanentă, a comunităților din ținutul transfrontalier româno-ucrainean, ce cuprinde raioanele Vinogradiv, Hust, Teaciv și Rahiv.

Obiectivele Proiectului pe anii 2008-2010 cuprind:

1. Organizarea ideilor informative comune referitoare la proiectele de dezvoltare a comunităților locale și aplicarea instrumentelor necesare realizării inițiativelor transfrontaliere proprii, prin crearea spațiului informativ al bazinului Tisei, în special desfășurarea forumurilor de parteneriat, organizarea contactelor de afaceri personale și altor informații.
2. Crearea și susținerea activităților Centrelor de Resurse, ca centre ale inițiativelor locale de dezvoltare în alegerea, prin concurs, ale unor comunități cuprinse în activitatea Proiectului-din raioanele Rahiv, Teaciv, Hust și Vinogradovo.
3. Îmbunătățirea posibilităților comunităților locale față de planificarea și aplicarea proiectelor de dezvoltare-introducerea programelor complexe de instruire pentru lucrătorii Centrelor de Resurse, reprezentanții organelor puterii de stat și ale organizațiilor obștești.

ОСОБЛИВОСТІ РУМУНСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН НА ПРИКЛАДІ СЕЛА СЕРЕДНЯ АПША

Резюме

У роботі автор аналізує особливості румунсько-українських відносин на прикладі одного із сіл в Закарпатській області.

Історично склалося, що кілька румунських сіл після розпаду Радянського Союзу залишилися на території України. Змінилася країна, але побут, традиції, мова, звичаї залишилися.

Після вступу Румунії до Європейського Союзу (ЄС) дедалі відчутнішою стала підтримка румунською стороною транскордонних зв'язків, що утворилися між державами. ЄС фінансує різні програми розвитку і підтримки румунських сіл в Україні, що дозволяє відчутно європейські зміни в Закарпатській області.

Звичайно, є багато проблематичних питань, які виникають на сучасному етапі, щодо ефективного впровадження запланованого, але за умови спільної підтримки держав їх можна вирішити. Це дозволить вийти на новий рівень міжнародного транскордонного співробітництва та розвитку економічних зв'язків між Румунією й Україною.

ДИНАМІКА І ФОРМИ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ У ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИЙ ПЕРІОД: ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРАКТИКА РУМУНІЇ

Мирослава Лендєл,
Ужгород (Україна)

Важливою особливістю соціально-політичних перетворень у Центрально-Східній Європі (*дали- ЦСЄ*) у 1990-2000-х роках була одночасність трансформацій на різних рівнях суспільства – від національного до локального, – і вчені навіть запровадили у науковий обіг концепт місцевих трансформацій. Так зване «повернення місцевого самоврядування у політику» належало до основних радикальних змін, які відбувалися у регіоні у цей період¹. Як відомо, місцеве самоврядування є політико-правовим інститутом, тому в сучасних суспільствах, де його функціонування було перерване в часі або ж такої практики взагалі не існувало, необхідним є, передусім, проходження етапу закріплення у праві засад демократичного управління на локальному рівні, вже після якого можна переходити до усталення самоврядування у соціально-політичній практиці, у політико-культурних орієнтаціях населення. Темпоральні рамки правових нововведень та їх зміст є зумовлені багатьма – об'єктивними та суб'єктивними – чинниками, – однак висловимо припущення, що серед них є спільні для всього цільового регіону, який поділяє спільну історичну долю, зокрема перебування у післявоєнний період у соціалістичному таборі. Саме тому метою статті визначено здійснення аналізу часових рамок та правових форм становлення місцевого самоврядування у регіоні ЦСЄ, а також чинників, які зумовили цю динаміку та інституційний вибір.

Саме їх визначення і становить мету цієї статті, досягти яку автор планує за допомогою реалізації таких завдань:

- 1) аналізу теоретичних конструкцій, які використовуються для дослідження реформ місцевого управління у ЦСЄ у постсоціалістичний період, зокрема щодо зв'язку між правовою реформою системи місцевого управління на місцевому рівні та політичним

¹ Koch F. Lost in Transformation ? Urban Governance and Urban Development Processes in Post-Socialist Warsaw [Електронний ресурс] / Florian Koch: Paper for the 2nd International Urban Geographies of Post-Communist States workshop, Stockholm-Tallinn-Baltic Sea, 7-10 december 2007. – Режим доступу: www.gsz.hu-berlin.de/dokumente/Paper_Florian_Koch_CAT_2007.pdf.

- режимом, що формується у суспільстві в цілому, та відповідними соціально-політичними практиками локального характеру;
- 2) формування хронологічної послідовності правової інституалізації місцевого самоврядування у країнах регіону;
- 3) узагальнення інституційних форм місцевого самоврядування, зокрема систем формування представницьких органів влади;
- 4) визначення факторів, які вплинули на динаміку інституалізації місцевого самоврядування у постсоціалістичних країнах та на його оформлення;
- 5) аналізу практики Румунії як однієї з цільових країн.

Зауважимо, що поділяємо теоретичний підхід, відповідно до якого правове оформлення місцевого самоврядування сприймається як передумова формування місцевої демократії, яка, в свою чергу, визначається як владний режим, за якого громадяни контролюють місцеву владу та безпосередньо беруть участь у прийнятті рішень².

Відповідно до загальноприйнятих положень сучасної теорії демократизації, первинною, так би мовити, «мінімальною» умовою для існування місцевої демократії є здійснення децентралізації публічної (державної) влади у суспільстві. У поставторитарних суспільствах децентралізацію можна сприймати як процес застереження з боку населення чи політичних лідерів від концентрації влади одним центральним «правителем», і тому вона є складовим аспектом загального процесу демократизації. Саме децентралізоване управління сприймається як схильне до врахування потреб громадян, а також до виконання ролі формування нової політичної еліти³.

Водночас західні автори (Н. Дейвас, С. Ділей) вказують на очевидні труднощі у налагодженні демократичного контролю за діями місцевої влади, а, отже, на виклики демократії, які виникають після здійснення децентралізації у суспільствах з нерозвинутими традиціями політичної культури учасницького типу. Мова йде не лише про низьку політичну активність громадян, але й про загрозу того, що артикуляція їхніх інтересів може бути монополізована окремими найбільш забезпеченими ресурсами групами інтересів, інколи – впливовими неурядовими організаціями, – які,

² Burns D. Can Local Democracy Survive Governance ? / D. Burns // Urban Studies. – 2000. – Vol. 37. - № 5-6. – pp. 963-973; Scott M. Deepening Local Democracy in the Commonwealth / M. Scott. – London, 2004. – pp. 283-322.

³ Decentralization // Encyclopedia of Democracy [Ed. S.M. Lipset]. – Congressional Quarterly Inc., Washington D.C., 1995. – Volume 2. – pp. 333-718; Stanovčić V. Local and Regional Self-Government in a Democratic Theory/ V. Stanovčić. // Facta Universitatis: Series: Law and Politics. – 1998. – Vol 1. - № 2. – pp. 233-269.

на відміну від органів місцевого самоврядування, з формально-правової точки зору є неподконтрольними населенню муніципалітетів⁴.

У політології триває дискусія про причини інституційного вибору у поставторитарних суспільствах, оформлена в рамках трьох наукових шкіл: соціально-економічної модернізації, яка наголошує на важливій ролі економічного розвитку, урбанізації та поширення комунікацій; політичної культури, відповідно до якої політичні орієнтації громадян впливають на посилення чи послаблення демократичних інститутів; залежності від історичного шляху розвитку (англ. *Path-dependency*), в рамках якої вказується на визначальний вплив інституційної спадщини «старого» режиму на створення нових правил гри. Чеський соціолог М. Ілнер, використовуючи положення теорії залежності від історичного шляху розвитку, наголошував, що поширенню демократичних правил гри на рівні місцевого самоврядування заважала саме «комуністична спадщина», яка довго зберігалася і у формі формальних інститутів (централізованих принципів побудови системи публічного управління), і, в першу чергу, домінуванні старих неформальних практик організації політичного життя у громадах⁵.

Фрагментація муніципалітетів, яка була притаманна багатьом країнам ЦСЄ у 1990-х роках, змусила вчених цього регіону критично оцінити ефект децентралізації. Вже згаданий М. Ілнер, наприклад, сформулював так звані «децентралізаційні міфи», які є поширеними у постсоціалістичних країнах, серед них міф про переваги надмірної місцевої автономії (заперечення будь-якого втручання вищестоящих органів влади у місцеві справи), міф про всемогутність (твердження про те, що самоврядування має потенціал самостійно вирішити усі місцеві проблеми) та міф про готовність (теза про те, що мотивація місцевих політиків та урядовців може компенсувати нестачу необхідних знань та навичок)⁶.

Сучасні вчені, які займаються локальними політичними дослідженнями, за допомогою емпіричних порівняльних досліджень підтверджують припущення Р. Даля про існування залежності між

⁴ Лендєл М. Передумови та особливості децентралізації влади у Центральній та Східній Європі / Мирослава Лендєл // Політичний менеджмент: Український науковий журнал. – 2007. – Спеціальний випуск. – С. 167-178.

⁵ Illner M. Multilevel Government in Three East Central European Candidate Countries and Its Reforms after 1989 / Michal Illner. – EUI Working Paper RSC No. 2002 / 7. – Badia Fiesolana, San Domenico (Fi), 2002. – 44 p.

⁶ Illner M. Territorial Decentralization: An Obstacle to Democratic Reform in Central and Eastern Europe / Michael Illner // The Transfer of Power Decentralization in Central and Eastern Europe [Ed. J.D. Kimball]. – P. 7-42.

розміром територіальної громади та рівнем демократії, однак він не є одновимірним⁷. Частина науковців поділяють тезу про сприятливий вплив територіальної консолідації на розвиток демократії, оскільки органи місцевої влади у великих громадах мають можливість надавати більшу кількість та якісніші громадські послуги, і це, гіпотетично, веде до більшої зацікавленості громадськості щодо участі в місцевій політиці. Інші поділяють тезу про сприятливий вплив територіальної фрагментації на розвиток демократії, зокрема вказуючи, що у малих громадах існує більше можливостей для контактів між політиками та громадянами, що також сприяє їх підконтрольності населенню, а оскільки малі громади є більш гомогенними з соціальної точки зору, в них легше формувати та реалізовувати політику, яка відовідає інтересам більшості населення.

Центральноевропейські дослідники в рамках програми «Ініціатива реформування місцевого самоврядування та публічної служби» на основі проведених у 2000-х роках емпіричних досліджень визначили, що безпосередня залежність між розміром громад та рівнем демократії відсутня. Якщо у малих громадах жителі є краще поінформованими та демонструють вищу явку на вибори, то у більших муніципалітетах кращими є показники участі громадян у прийнятті політичних рішень органами влади, що пояснюється більшою ресурсною базою цих місцевих урядів, а, отже, більшою зацікавленістю жителів у формуванні місцевої політики⁸.

Всі охарактеризовані вище теоретичні напрацювання є релевантними для аналізу досвіду постсоціалістичних країн, де упродовж 1990-х – подекуди 2000-х років здійснювалася реформа системи територіальної організації влади, що розглядалася як невід'ємний елемент необхідних інституційних перетворень у постсоціалістичних суспільствах. Фактично центральноевропейські еліти вирішували подвійне завдання: здійснення деволуції держави, зокрема передачі частини їх повноважень місцевому самоврядуванню, ринку та громадянському суспільству, і одночасно створення національної державності, позбавленої ознак ідеологічної монополії, однак контролюючої соціально-політичні процеси, що відбуваються на її території. Водночас національні реформатори зіткнулися з викликом «реформування самих себе», а точніше – передачі частини

⁷ Matsubayashi T. Population Size, Local Autonomy, and Support for the Political System / T. Matsubayashi // Social Science Quarterly. – 2007. – Vol. 88. - № 3. – pp. 830-849.

⁸ Swianiewicz P. Is There a Third Road Between Small Yet Ineffective and Big Yet Less Democratic? Comparative Conclusions and Lessons Learnt / Pawel Swianiewicz // Consolidation or Fragmentation: The Size of Local Governments in Central and Eastern Europe. - Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative, Open Societies Institute, 2002. - pp.293–326.

владних повноважень місцевим елітам⁹. Зауважимо, що узагальнення, що пропонуються в цій статті, будуть здійснюватися на основі аналізу матеріалу частини країн регіону, однак вони презентують суспільства, які, відповідно до транзитологічних досліджень, презентують різні траєкторії розвитку, представляють, з географічної точки зору, субрегіони Центральної, Східної та Південно-Східної Європи, а з історико-географічного погляду репрезентують пострадянські країни та країни, які долучилися до соціалістичного табору лише у післявоєнний період і не були включені до радянського державного механізму.

Правові системи місцевого самоврядування у західних країнах, як правило, формувалися упродовж кількох століть, у багатьох країнах одночасно з формуванням громадянського суспільства, і, незважаючи на тривалу історію, перебувають у стані «перманентного реформування». Тож труднощі інституалізації місцевого самоврядування у постсоціалістичних країнах не є якимось надзвичайним явищем, беручи до уваги, що тривалість цього процесу становить близько двох десятиліть. Зауважимо також, що особливості систем самоврядування залежать від багатьох чинників: історичного розвитку, державної належності територій, культурних та ментальних характеристик населення, його етнічної структури, традицій адміністративно-територіального поділу території країни та багатьох інших обставин, зокрема суб'єктивних як, наприклад, готовності національних політичних еліт поділитися з владою з місцевими елітами і, відповідно, потенціалу останніх ці повноваження вибороти та перебрати. Для суспільств ЦСЄ перехід до умов самоврядування означав зміну форми організації суспільного життя: як відомо, при тоталітарних та авторитарних режимах повсякденне життя людини обертається навколо місця роботи, демократії надають перевагу місцю проживання. У консолідованих демократіях для означення простору місцевого самоврядування використовується концепт територіальних спільнот – сталого соціально-політичного об'єднання громадян, що населяють територію¹⁰. У соціалістичний період законодавство більшості цільових країн, з формально-юридичної точки зору, передбачало існування місцевого самоврядування, однак ця самоврядність була лише декларованою, оскільки система влади на місцевому рівні була: по-перше, недемократичною (представницькі органи формувалися за допомогою механізму номінації кандидатів, місцеві вибори виконували

⁹ Peteri G. Lessons on Successful Reform Management / G. Peteri, V. Zentai // *Mastering Decentralization and Public Administration Reforms in Central and Eastern Europe* [Ed. G. Peteri]. – OSI/LGI, 2002. – pp. 13-30.

¹⁰ Regulski J. Samorząd w III Rzeczypospolitej. Koncepcja i realizacja. – Warsaw, 2000. – 233 p.

функції демонстрації лояльності громадян); по-друге, централізованою (питання, важливі для життєдіяльності громади, вирішувалися на вищих рівнях влади і, зокрема, структурами правлячих комуністичних партій; місцеві ресурси були складовою частиною державних); амальгамованою з системою державного управління (місцеве самоврядування було зобов'язане захищати державні та локальні інтереси)¹¹.

Водночас прибічники теорії залежності від траєкторії історичного розвитку вказують, що неоднорідність функціонування тоталітарно-авторитарних режимів у ЦСЄ вплинула на зміст та динаміку постсоціалістичних реформ, включно децентралізаційної. Країни, де інститути клієнт-патронських відносин та корупції не були домінуючими (Польща, Угорщина, Чехія у складі Чехословаччини, Східна Німеччина) зуміли здійснити радикальну зміну еліт і, як результат, у стислі строки сформувати середовище для розвитку місцевої демократії, на відміну від патримоніальних режимів (Болгарія, Румунія, Словаччина у складі Чехословаччини), де формальні правові зміни здійснювалися, здебільшого, старими комуністичними елітами (Г. Кітчельт)¹². У Радянському Союзі, взагалі, поняття «місцеве самоврядування» було запроваджено в юридичний обіг лише у 1990 році (Законом СРСР «Про загальні засади місцевого самоврядування місцевого господарства в СРСР» від 9 квітня 1990 року), тобто у період, коли більшість центральноєвропейських країн вже здійснювали його повноцінну інституалізацію. Вперше було надані принаймні формальні гарантії автономії і виборності місцевих рад, а базовим рівнем місцевого самоврядування визначалися село, селище, місто, район у місті¹³. З нашої точки зору, ілюзорність самоврядування у післявоєнний період стала стимулом для реформаторських еліт, радниками яких, як правило, були вчені-соціологи та економісти, сформувати в результаті децентралізації державної влади таку модель самоврядування, яка б виконувала функції антидоту можливої реставрації централізованої держави, механізму відновлення місцевих спільнот, які мають повноваження та ресурси для розвитку власної території і задоволення потреб громадян. Таким чином, ця форма управління повинна

¹¹ Illner M. Sociological Problems of Local Government / Michal Illner // *Czech Journal of Sociology*. – 1992. – Vol 4. – pp. 480-492; *Local Democracy and the Processes of Transformation in East-Central Europe* [Ed. H. Baldersheim, M. Illner, A. Offerdal, L. Rose, P. Swianiewicz]. – Westview Press, 1996. – P.12 (258 p).

¹² Kitschelt H. A Silent Revolution in Europe / H. Kitschelt // *Governing the New Europe* [Ed. J. Hayward, E. Page]. – Cambridge, 1995. – 347 p.

¹³ Разработка новых правил игры в старых условиях [Ред. М. Мунтяну, В. Поп]. — Том 3: Органы местного самоуправления в Восточной Европе, на Кавказе и в Средней Азии. - Будапешт: OSI / LGI, 2001. – 822 с.

була вирішити комплекс інколи взаємовиключних завдань: забезпечити близькість влади, яка володіє широкими компетенціями та ресурсами, до громадян; її незалежність від центрального уряду; ефективне надання громадських послуг¹⁴. Результатом такої децентралізаційної ідеології було формування у постсоціалістичній Європі – у більшості країн вже на початку 1990-х років – такої системи влади, характерною ознакою якої була майже виключна правова автономія місцевого самоврядування місцевих спільнот від держави, водночас при збереженні державних структур на регіональних та субрегіональних рівнях адміністративно-територіальної організації суспільства. Конституції «нових демократій» майже одностайно утверджували принцип невтручання держави у функціонування місцевого самоврядування. Однак навіть формально-правова інституалізація місцевого самоврядування та наділення його повноваженнями та ресурсами, що є мінімальною передумовою для становлення режиму локальної демократії, відбувалася у регіонах різними темпами, що демонструє табл. 1.

Таблиця 1. Класифікація країн ЦСЄ за темпами правової інституалізації та ресурсного забезпечення місцевого самоврядування

Країни –лідери		
Польща	1990	Прийняття базового законодавства про місцеве самоврядування, забезпечення його базових повноважень ресурсами
	1997	Конституційне оформлення місцевого самоврядування
	1999	Оптимізація повноважень та ресурсів
Угорщина	1989-1993	Конституційне та законодавче оформлення місцевого самоврядування, забезпечення його базових повноважень ресурсами
	1996-1999	Оптимізація повноважень та ресурсів
Чеська Республіка	1990-1992	Конституційне та законодавче оформлення, ресурсне забезпечення
Країни-середняки		
Словацьчина	1990-1993	Законодавче та конституційне оформлення місцевого самоврядування
	1998-2000	Забезпечення його базових повноважень ресурсами
	???	Оптимізація повноважень та ресурсів

¹⁴ Campbell A. Into the Mainstream: Local Democracy in Central and Eastern Europe / A. Campbell, A. Coulson // Local Government Studies. - 2006. - Vol. 32. - No. 5. - pp. 543 – 561; Dowley K. Local Government Transparency in East Central Europe / Katherine Dowley // Local Government Studies. – 2006. - Vol. 32. - No. 5. - pp. 563 – 583.

Болгарія	1991	Конституційне оформлення місцевого самоврядування
	1998-1998	Завершення законодавчого оформлення, забезпечення його базових повноважень ресурсами
	???	Оптимізація повноважень та ресурсів
Латвія	1993-1997	Законодавче та конституційне місцевого самоврядування
	2001-2006	Оптимізація повноважень та ресурсів
Румунія	1991	Конституційне та законодавче оформлення
	2001-2004	Оптимізація повноважень та ресурсів
Словацьчина	1990-1993	Законодавче та конституційне оформлення місцевого самоврядування
	1998-2000	Забезпечення його базових повноважень ресурсами
	???	Оптимізація повноважень та ресурсів
Країни-аутсайтери		
Україна	1996-1997	Конституційне та законодавче оформлення
	???	Законодавче та ресурсне забезпечення не є завершеним
Росія	1993-2003	Конституційне та законодавче оформлення місцевого самоврядування
	???	Законодавче та ресурсне забезпечення не є завершеним

Примітка: Таблиця самостійно укладена автором, використано підхід Г. Петері і В. Зентаї¹⁵

П. Свянцевич запропонував класифікацію постсоціалістичних суспільств за критерієм темпів та підготовленості децентралізаційних реформ, виділяючи такі моделі здійснення реформ:

- 1) «крок за кроком», характерною рисою яких була тривалість перетворень, започаткованих ще у період часткового становлення авторитарних режимів у 1980-х роках і завершених наприкінці 1990- (приклад: Угорщина);
- 2) «без поспіху». Такі моделі притаманні країнами, де політичний злам «старого режиму» став несподіваним для суспільства, і в яких національні еліти не наважуються або свідомо не бажають передавати частину влади на місця, вважаючи, що це приведе до хаосу (мова йде про Болгарію, Румунію, більшість пострадянських країн);
- 3) «стрибок у прірву», що здійснювалися швидко і в радикальний спосіб, як це сталося у Польщі¹⁶.

¹⁵ Peteri G., Zentai V. Lessons on Successful Reform Management / G. Peteri, V. Zentai // Mastering Decentralization and Public Administration Reforms in Central and Eastern Europe [Ed. G. Peteri]. – OSI/LGI, 2002. – pp. 13-30.

¹⁶ Swianiewicz P. Reforming Local Government in Poland: Top-Down and Bottom-Up Processes [Електронний ресурс] // Pawel Swianiewicz: Paper prepared for the Joint Conference of IPSA's

Існують інші порівняльні оцінки міри децентралізації у країнах ЦСЄ. Так, деякі науковці, які використовують дані Світового банку, у 2001 році віднесли Чеську Республіку, Польщу, а також Угорщину, Словенію, Естонію, Латвію, Литву до так званих «усталених децентралізованих держав», Словаччину, Росію, Румунію, Болгарію та Україну до «непевних децентралізованих». За критерій оцінки було обрано обсяг повноважень, наданих місцевим самоврядуванням, відповідно до національного законодавства країн.

Водночас за критерієм частки витрат бюджетів місцевих урядів у національному ВВП ранжування центральноєвропейських країн є дещо іншим. Польща, Угорщина, Латвія, Естонія формують групу держав, де цей показник перевищує 10 %, Словаччина та Румунія – менш ніж 5 %, а Чеська Республіка, Болгарія і Литва знаходяться посередині¹⁷.

Навіть поверховий аналіз демонструє, що найбільших успіхів у створенні правових та ресурсних рамок для функціонування місцевого самоврядування, а, отже, у забезпеченні достатньої автономії громад для розвитку місцевої демократії досягли країни, які упродовж соціалістичного періоду розвивалися відповідно до моделі «національного комунізму»; не були надмірно обтяжені неформальними практиками, на взірць патрон-клієнтелізму, патримоніалізму; в яких наприкінці 1980-х років вже було сформовано політичну контреліту, або ж відбулося її динамічне просування на державні посади на початку 1990-х років; мали стратегію здійснення реформ. Існування різних пріоритетних завдань у решті країн – як-от завершення війни на Західних Балканах, формування повноцінної державності у частині країн (колишні республіки СФРЮ, СРСР), а також значний вплив неформальних інститутів у політичному житті, здійснення демократичних реформ старими елітами, поряд з іншими чинниками, зумовили тривалість різних етапів децентралізації, незавершеність цього процесу навіть у 2000-х роках.

Зокрема, у країнах пострадянського простору, хіба що окрім прибалтійських держав, національні еліти не вважають, що формування місцевого рівня влади є важливою складовою не лише консолідаційної, але й інституалізаційної стадії демократизації. Як результат, загальнонаціональні органи влади зберігають такі ж повноваження, як і в період соціалізму. Окрім того, навіть юридичне трактування

понять «самоврядування», «територіальна громада» («муніципалітет», «муніципальне утворення», інші) не є усталеним. Саме тому, незважаючи на існування відмінних, з точки зору інституційного оформлення, моделей місцевого самоврядування – формально децентралізованої (Росія – до 2003 року), змішаної (Вірменія, Грузія, Молдова, Україна), державного централізованого управління, де локальні уряди виконують функції «державної влади на місцевому рівні» (Білорусь, країни Середньої Азії та Казахстан), вони мають спільні ознаки: нестачу власних ресурсів у місцевого самоврядування, прямі чи непрямі форми впливу та контролю держави за ним, зокрема шляхом делегування повноважень чи призначення контролюючих державних посадовців, відсутність демократичних традицій управління та політико-культурних орієнтацій еліт та населення.

Вже було побіжно зазначено, що процес формальної інституалізації місцевого самоврядування може вважатися завершеним, коли воно, окрім інших ознак, зокрема, автономії від держави, демократичного характеру, володіє повноваженнями щодо розвитку території громад та має у розпорядженні відповідні матеріальні, фінансові та людські ресурси. Ресурси муніципалітетів, окрім законодавчого оформлення передачі власності, доходів місцевому самоврядуванню, потенційної підтримки державою, залежать від об'єктивного внутрішнього потенціалу, що, серед іншого, визначається і розміром муніципалітетів.

Прийняття ліберального законодавства про місцеве самоврядування у 1990-х роках у країнах ЦСЄ сприймалося, у багатьох випадках, місцевими елітами як формування можливості для поділу муніципалітетів на нові громади, межі яких відповідали б історичним територіальним спільнотам, що мало наслідком формування ідеології локалізму. Цей підхід у питаннях вибору оптимальних структур для розвитку територій був зумовлений, як ми гадаємо, двома основними причинами: по-перше, запереченням спадщини попереднього режиму, а подекуди і перебуванням у складі «історичних» імперій (Австро-Угорської, Османської зокрема), характерною рисою яких була територіальна амальгамація; по-друге, егоїзмом, а, можливо, деколи корисливими мотивами локальних еліт, які у такий спосіб намагалися створити власні політико-владні майданчики і, часто наївно, сподівалися на збільшення ресурсів у відособлених громадах. Такі тенденції інституалізації місцевого самоврядування, певним чином, були протилежними процесами, які відбувалися у цей період у решті країн Європи, де традиційні, що спиралися на історичне підґрунтя та локалістські настрої, дизайни та механізми самоврядування заміщалися інноваційними структурами управління територіями: на кшталт, партнерств з приватним та неурядовим секторами, використання підприємницьких підходів до управління громадською сферою муніципалітетів. Тобто

RC05 and the German Political Science Association Workgroup on „Local Government Studies” „Reforming Local Government: Closing the Gap Between Democracy and Efficiency” Stuttgart, September 26-27, 2002. – Режим доступу: /www.uni-stuttgart.de/soz/avps/rlg/papers/Poland_Swianiewicz.pdf

¹⁷ Dowley K. Op. cit.

постсоціалістичні суспільства, намагаючись створити формально-правові рамки місцевого самоврядування та відродити історичні традиції, потрапили в пастку навздогінної модернізації, коли копіювання західних інститутів та процесів відбувається без усвідомлення їх сутнісного духу та контексту розвитку¹⁸.

Питання про фрагментацію чи, навпаки, консолідацію (амальгамацію) громад має два, багато в чому протилежні, аспекти: формування можливостей для безпосередньої участі громадян у місцевій політиці та соціально-економічної ефективності місцевого самоврядування. Зауважимо, що консолідованими прийнято вважати системи місцевого самоврядування, де середній розмір муніципалітету є більшим ніж 10 тис. жителів, і жодна з громад не має кількість жителів меншу ніж 1 тис. осіб, а, відповідно, фрагментованими є системи з середнім розміром муніципалітетів нижчим ніж 5 тис. осіб, а також у яких більш ніж 20 % муніципалітетів мають менше ніж 1000 жителів.

Як правило, формування нових муніципалітетів на початку 1990-х років (Чеська Республіка, Словаччина, Росія, Угорщина) привело до зменшення якості надання громадських послуг в умовах нестачі ресурсів, незважаючи, принаймні, на формальне наближення влади до громадян, а також використання безумовно демократичного механізму референдуму для вирішення питання розподілу території старих громад. У подальшому національні уряди намагалися зупинити цей процес, встановивши певні запобіжники чи стимули. Так, у Польщі територія муніципалітету повинна мати достатній потенціал для надання громадських послуг, і її межі можуть бути зміненими лише рішенням парламенту, у Болгарії мінімальна кількість жителів має становити 6 тис. осіб, Угорщині – 3 тис. осіб, так само, як і у Словаччині, де, окрім того, не може бути розділена інфраструктура «старої» громади; у Чехії – 1 тис. осіб, однак уряд гарантує додаткові ресурси для розділених громад, які вирішили об'єднатися або, принаймні, співпрацювати¹⁹.

¹⁸ Local Democracy and the Processes of Transformation in East-Central Europe; Campbell A. Op. cit.

¹⁹ Bercik P., Lovecky P. Územné zmeny obcí v SR od roku 1990 [Електронний ресурс] / P. Bercik, P. Lovecky. – Режим доступу: www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=FD8F34F7-8886-4553-872C; Davey K. Decentralization in CEE Countries: Obstacles and Opportunities / K. Davey // Mastering Decentralization and Public Administration Reforms in Central and Eastern Europe / Ed. Peteri G. – OSI/LGI, 2002. – pp. 31-42; Faltan L. Sociological Aspects of Decentralized Public Administration: FDI - CEE Online Publications [Електронний ресурс] / Lubomir Faltan // The Role of Associations of Local Authorities in Decentralization and the Strengthening of Local Government: Proceedings of the FDI Conference 2-4 December 1996, Vienna, Austria. – Режим доступу: <http://www1.worldbank.org/wbiop/decentralization/FDIRreadings/untitl4.htm> (4/24/2000); Local Democracy and the Processes of Transformation in East-Central Europe.

Найбільш гострою з-поміж країн ЦСЄ проблема малого розміру громад як результату фрагментації початку 1990-х років, чи об'єктивної низької щільності населення у віддалених регіонах, була у Чехії та Словаччині. Наприклад, у Словаччині кількість муніципалітетів з населенням менше 1000 жителів становить 68 % від загальної кількості, а у Чеській Республіці сягає 80 %. Відповідно середня кількість жителів у муніципалітетах цих країн, а також Словенії становить 2 тис. осіб²⁰ (див. табл. 2). Принагідно зауважимо, що проблема збільшення ресурсного потенціалу таких муніципалітетів, а відсутність ресурсів для реалізації місцевих політичних рішень вже ставить під сумнів ефективність і навіть доцільність функціонування місцевої демократії, не є врегульованою до цього часу, незважаючи на активне використання у Росії інструменту референдуму для об'єднання громад, а в центральноєвропейських країнах фінансових дотацій з національного бюджету та фондів ЄС на реалізацію інфраструктурних проектів між сусідніми громадами, що повинно стимулювати їх співробітництво, а в майбутньому, можливо, амальгамацію.

Теорія децентралізації також передбачає пошук відповіді на запитання, яка модель політико-адміністративної побудови місцевої влади має найбільше шансів досягти демократичної підзвітності та відповідальності перед громадянами, не зменшуючи при цьому рівень результативності та ефективності у наданні громадських послуг. Практика постсоціалістичної ЦСЄ демонструє різні відповіді – частина країн обрала модель «сильного», обраного населенням, мера, інша – надання більшості політико-управлінських повноважень легіслатурі, яка обирає мера з-поміж свого складу або наймає його як «сіті-менеджера» (див. табл. 2). Як стверджують дослідники, безпосередньої залежності між внутрішнім інституційним дизайном місцевої влади та рівнем місцевої демократії не існує²¹.

²⁰ Bennett R.J. Local Government in Post Socialist Cities. – 42 p.; Davey K. Taxes, Transfers and Transition – Adjusting Local Finances to New Structures and Institutions: The Experience of the Czech Republic, Hungary and Slovakia / K. Davey, G. Peteri. - Local Government Studies. - 2006. - Vol. 32. - No. 5. – pp. 585 – 598; Swianiewicz P. Is There a Third Road Between Small Yet Ineffective and Big Yet Less Democratic? Comparative Conclusions and Lessons Learnt / Pawel Swianiewicz // Consolidation or Fragmentation: The Size of Local Governments in Central and Eastern Europe. - Budapest: OSI _ LGPSRI, 2002. - pp.293–326.

²¹ Devas N. Local Democracy and the Challenges of Decentralising the State: An International Perspective. – pp. 677 – 695); Horvath T.M. Directions and Differences of Local Changes. Decentralization: Experiments and Reforms / Tomash M. Horvath [Ed. T.M. Horvath]. - Budapest: OSI-LGI, 2000. - pp.19–60

Таблиця 2. Територіальна організація та інституційний дизайн місцевого самоврядування у частині країн ЦСЄ

КРАЇНА	Кількість територіальних громад	Середня кількість населення (тис. осіб)	Тип територіальної організації МС	Безпосереднє обрання мерів населенням	Виборча система місцевих легіслатур
Болгарія	264	33	Консолідована	Так	Пропорційна
Естонія	254	6	Фрагментована	Ні	Пропорційна
Латвія	584	3	Фрагментована	Ні	Пропорційна
Литва	56	66	Консолідована	Ні	Пропорційна
Польща	2489	12	Консолідована	До 2002 року – обиралися легіслатурами, після - населенням	Пропорційна в муніципалітетах з чисельністю населення більш ніж 20 тис. осіб, мажоритарна – у менших
Румунія	2686 сільських громад, 319 міст	3,5 (сільська громада)	Фрагментована	Так	Пропорційна
Словаччина	2875	2	Фрагментована	Так	Мажоритарна
Словенія	192	2	Фрагментована	Так	Пропорційна
Угорщина	3170	3	Фрагментована	Так	Змішана
Чеська Республіка	6292	2	Фрагментована	Ні	Пропорційна

Примітка: Укладено автором на основі використання матеріалу К. Довлі²².

²² Dowley K.M. Op. cit.

Практика Румунії

Пошук нової системи місцевого управління розпочався вже на початковому етапі демократичного транзиту: першим кроком його становлення була ліквідація у грудні 1989 року соціалістичних народних рад на місцевому рівні та формування, відповідно, територіальних рад Фронтів народного порятунку як політичної опозиційної сили. Його ж постановою, прийнятою у січні 1990 року, було визначено, що новостворені місцеві органи влади є включеними в систему державного управління і, окрім рад, на локальному рівні були запроваджені посади мера та віце-мера. Однак всі ці заходи мали тимчасовий характер, позаяк було зрозумілим, що ці запроваджені інституції не мають ані автономного, ані демократичного характеру, що є засадничими принципами для місцевого самоврядування. Так само перехідними, з політичної точки зору, були положення закону Конституційної Асамблеї, схваленого у липні 1990 року, про розпуск рад та надання всіх управлінських функцій на місцевому рівні мерам, що призначалися центральним урядом.

Можна стверджувати, що інституалізація власне місцевого самоврядування розпочалася у 1991 році, коли Конституцією Румунії та відповідним базовим законом про публічне управління були визначені основні принципи його функціонування, зокрема місцевої автономії від інших рівнів влади та децентралізації надання громадських послуг. Деталі розподілу повноважень між місцевими органами влади були наведені у новій редакції закону, схваленої у 1996 році. Діюча система місцевого самоврядування остаточно сформувалася у 2004 році, частково під впливом набуття членства у Європейському Союзі, коли набув чинності базовий закон про місцеве самоврядування з 2001 року, за яким, окрім розширення використання мови етнічних меншин на локальному рівні, було розширено повноваження та ресурсну базу місцевого самоврядування, визначено правила представництва окремих населених пунктів у представницькому органі сільської територіальної громади²³.

Таким чином, сучасна система публічного управління в Румунії складається з трьох територіальних рівнів – центрального, повітового та місцевого. Країна поділена на 41 повіт (рум. *Județe*), також частково такий статус має столичний муніципалітет Бухарест. На місцевому рівні функціонують територіальні громади (муніципалітети) у формі переважно

²³ Cernicova M. Transition and Local Democracy in Romania: Adapting Legislation for Better Local Government [Електронний ресурс] / **Mariana Cernicova**. – Режим доступу: www.unpan1.un.org/intradoc/groups/public/.../UNPAN012726.pdf

сільських громад (рум. *Comune*) та міст (рум. *Orașe*), з яких більші мають статус муніципалітетів, тобто більші поноваження. Окрім того, для потреб доступу до ресурсів Структурних фондів Європейського Союзу та представництва у Комітеті регіонів ЄС були сформовані розвиткові регіони (рівень NUTS II для потреб статистики ЄС), кожен з яких складається з декількох повітів, які, в свою чергу, не можуть виконувати роль європейських регіонів через малий розмір території та недостатню кількість населення.

Громади, міста та муніципалітети як територіально-адміністративні одиниці, до складу яких, у випадку сільських громад, можуть входити окремі села, є юридичними особами, кожна з яких має обраних населенням мера (рум. *Primar*) та раду (рум. *Consiliu local*), чисельний склад якої може становити від 31 до 91 особи. Вкажемо, що склад рад місцевих легіслатур формується на виборах, що проводяться за пропорційною ознакою з використанням закритих списків, що є об'єктом критики громадських організацій, які пропонують «відкрити» списки або ж запровадити мажоритарну систему, для того, щоб зменшити вплив «великої партійної політики» на локальні справи та, навпаки, підвищити рівень залежності членів рад від населення та співпраці з мерами, вирівняти персональне представництво різних сіл у легіслатурі. До речі, віце-мер або ж два віце-мери – у разі громад більшого розміру – обирається з числа депутатів, тож є теж залежними від місцевої політичної структуризації. Позаяк усі політичні рішення приймаються місцевими легіслатурами, а до функцій мера та віце-мерів належить їх реалізація, можна зробити висновок, що в Румунії на місцевому рівні існує тип президентсько-парламентського правління, який склався на національному рівні (Президент країни обирається безпосередньо населенням, однак ділить виконавчі повноваження з прем'єр-міністром)²⁴.

Румунія належить до фрагментованих систем адміністративно-територіальної організації: у 2005 році в ній нараховувалося 319 міст та 2686 сільських громад; середній розмір сільської громади – 3,5 тис. осіб. Водночас на території країни налічується 60 громад з населенням, що не перевищує 1 тис. осіб, 532 – 2 тис. осіб²⁵.

²⁴ Baboi–Stroe A., Moraru A., Popescu C.L. New Ways of Managing Conflict of Interest Problems in Romania / A. Baboi–Stroe, A. Moraru, C.L. Popescu // Combating Conflict of Interest in Local Governments in the CEE Countries [Ed. B. Kydrycka]. – OSI/LGI, 2004. – P. 204-205 (pp. 196-246).

²⁵ Dragos D.C., Neamtu B. Reforming Local Public Administration in Romania: Trends and Obstacles / D.C. Dragos, B. Neamtu // International Review of Political Science. – 2007. – Vol. 73. – Issue 4. – P. 630-632 (pp. 629-648).

Висновки

Наведені теоретичні напрацювання, емпіричний матеріал та його аналітичне узагальнення дають підстави для вироблення таких висновків:

- 1) країни Центрально-Східної Європи розпочали етап інституалізації місцевого самоврядування у 1990-х роках, тобто з початком демократичних реформ у суспільствах, однак темпи її здійснення були різними;
- 2) в усіх аналізованих країнах була обрана класична західна модель функціонування на місцевому рівні інститутів місцевої легіслатури та мера, однак принципи обрання на посаду останнього та обсяг його повноважень були різними: використовувалася модель «сильного», обраного населенням мера, та мера, номінованого легіслатурою, а, отже, залежного від її політики, зокрема складу;
- 3) на ресурсне забезпечення місцевого самоврядування вплинув чинник існуючої системи територіальної організації місцевого самоврядування – фрагментованої чи консолідованої. Середній розмір громад коливався від 2 до 10 тис. осіб, що визначило потребу пристосування законодавства до цього;
- 4) серед основних об'єктивних чинників, які зумовили темпи та зміст оформлення місцевого самоврядування у регіоні, – фактор залежності від історичного розвитку, зокрема моделей організації та практики використання влади у період соціалізму, попереднього досвіду державної належності територій, традицій адміністративно-територіального поділу території країни;
- 5) практика Румунії демонструє, що для суспільства і держави, для яких були характерні ознаки патримоніалізму та браку традицій громадянськості, необхідним є використання більш тривалого часового проміжку для формування усталеної системи організації влади на місцях. Додатковим стимулом для вибору моделі, яка сприяє місцевій демократії, є зовнішній вплив, у цьому разі ЄС.

THE DYNAMICS AND THE FORMS OF LOCAL GOVERNMENT INSTITUTIONALIZATION IN THE CENTRAL-EASTERN EUROPEAN COUNTRIES DURING THE POST-SOCIALIST PERIOD: THE COMMON TENDENCIES AND THE CASE OF ROMANIA

Summary

The article deals with the temporal characteristics and the forms of the local government institutionalization in the CEE countries during last two decades. The author also proposes several factors that, on his opinion, influenced the institutional choice in the post-socialist period, and among them historical heritage, traditions of the administrative-territorial division, the factor of the municipalities size are the most important. The case of Romania demonstrates that the former patrimonial society and state needs more time for the consolidation of the local government system, and, as well as in other societies, the external pressure of EU is needed.

DINAMICA ȘI FORMELE DE INSTITUȚIONALIZARE A ADMINISTRAȚIEI LOCALE ÎN ȚĂRILE EUROPEI CENTRALE ȘI DE EST ÎN PERIOADA POST SOCIALISTĂ: TENDINȚE GENERALE ȘI CAZUL ROMÂNIEI

Rezumat

Articolul abordează procesul de formare a sistemului administrației publice în țările post-socialiste din Europa Centrală și de Est, cu privire specială asupra progreselor și rezultatelor descentralizării sub impactul instituțiilor europene. Concluzia este că aderarea la Consiliul Europei (CE), și, în primul rând, integrarea în Uniunea Europeană (UE) a condus la înlocuirea modelelor administrației publice moștenite din «vechiul regim» cu modele europene

Crearea de noi structuri instituționale, în special la nivel regional și local, introducerea principiilor democrației locale sub influența CE, coordonarea activității cu structurile UE și, de asemenea, reînnoirea structurilor de guvernare, interacțiunile cu grupurile de interese din cadrul comunităților ne determină să constatăm o europenizare a sistemului administrației publice din regiune. Caracteristicile generale și specifice ale acestui proces sunt analizate comparativ prin exemplele descentralizării puterii în Polonia, Slovacia și România, a experienței acestor state în domeniul reformelor, care sugerează, pentru perioada 1990-2000, prioritatea modelelor europene asupra practicilor de management național.

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДВОСТОРОННІМ ВІДНОСИНАМ УКРАЇНА –РУМУНІЯ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

**Георгій Динис,
Ужгород (Україна)**

Аналіз сучасного механізму міжнародно-правового регулювання міждержавних відносин показує на невідповідність сподівань регіональних акторів міжнародного права і реальних викликів у сфері економіки, політики та міжнародного права, що відбуваються на європейському континенті.

В цьому контексті на прикладі двосторонніх міждержавних відносин Україна – Румунія досліджуються юридичні аспекти названої проблематики і презюмується питання: чи здатне класичне міжнародне право здійснювати свою основну функцію, спрямовану на стабілізацію і запобігання міжнародних конфліктів та ефективно регулювання міжнародних відносин?

Міждержавні відносини Україна – Румунія викликають особливий науковий та практичний інтерес. Це зумовлено різним статусом названих європейських держав, а також взаємозалежністю держав-сусідів у Чорноморському регіоні і загалом у Східній Європі. Історичний аналіз минулого двох сусідніх (прикордонних) країн показує, що існує єдина альтернатива для подальшого розвитку міжнародної стабільності в регіоні- це постійний пошук спільних інтересів з метою встановлення балансу сил, що може бути гарантією знаходження безпечного місця в новому європейському світопорядку.

Румунія є членом Європейського Співтовариства та НАТО, а також багатьох інших впливових міжнародних інституцій, і наділена відповідним обсягом набутих міжнародних прав та зобов'язань, що пов'язані з членством у вказаних міждержавних організаціях.

Юридичний статус суверенної держави України визначений міжнародною правосуб'єктністю актора міжнародних відносин. Україна і Білорусія разом із СРСР з 1946 р. є фундаторами ООН, що може розглядатися в якості додаткової міжнародно-правової аргументації на підтвердження статусу самостійного суб'єкта міжнародного права. Україна є також членом багатьох інших міждержавних організацій

Формально Україна і Білорусія, як і інші союзні республіки-члени радянської федерації, незважаючи на входження у склад федеративної

держави СРСР, були самостійними суб'єктами міжнародного права. Відомий вчений юрист-міжнародник Льюїс Генкін (США) у зв'язку з розглядом проблеми про право війни та контроль за озброєнням писав: «...Belarus and Ukraine, though part of the Soviet Union, had sufficient status in 1945 to be charter members of the United Nations and to join arms control treaties in their own name between 1945 and their independence»¹.

Але це є тільки юридичною оцінкою. На практиці республіки - члени федерації СРСР не брали участі і, відповідно, не впливали на процес прийняття зовнішньополітичних рішень. Це була абсолютна політична прерогатива Москви.

Така позиція пояснювалася марксистсько-ленінськими доктринами наявністю конституційних причин так званої добровільної передачі прав республік центральній владі союзної федеративної держави для здійснення зовнішньої політики. Розпад СРСР, припинення існування політико-економічної організації Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ) та військово-політичної організації країн Варшавського договору спричинили кардинальні зміни в системі міжнародних відносин, і формально, стали основною причиною появи нових незалежних держав, у тому числі України.

Міжнародне право періоду існування СРСР та блоку соціалістичних держав (умовно з 1917 по 1991рр.), з одного боку, та держав з ринковою економікою, або капіталістичного світу на чолі з США – з іншого, характеризувалося боротьбою правових ідеологій. Біполярний світ міжнародних відносин ХХ ст. у конкретному часовому вимірі диктував прагматичну концептуальну архітектуру системи міжнародного права, сформовану на співіснуванні двох політично протидіючих суспільних формацій. Розпад СРСР та реформація соціально-політичних устроїв у державах-членах Ради Економічної Взаємодопомоги та Варшавського договору призвело до радикальних змін у існуючій системі міжнародних відносин ХХ ст. В свою чергу це викликало спонтанну появу умов та обставин для розвитку багатополярного світопорядку, з наявністю множини центрів сил². Універсальне міжнародне право, як один із ключових регулюючих механізмів міжнародних відносин, також вступило в епоху еволюційних змін.

Припинення існування соціалістичної федерації СРСР обумовило проходження на територіях колишніх радянських республік неоднозначних процесів становлення нового типу держав, що супроводжується потужними внутрішніми соціально-економічними та політичними трансформаціями, появою нових з декларативними програмами колективних політичних гравців, формуванням відповідних державних інституцій, боротьбою за збереження незалежності, територіальної цілісності та недоторканності

поки що значною мірою де-юре невизначених державних кордонів нових незалежних пострадянських держав.

Безкомпромісна боротьба основних політичних сил за право здійснювати контроль над владними державними інституціями в нових східноєвропейських державах практично не залишає часового резерву для реагування на численні цивілізаційні виклики технологічного порядку, в результаті чого посткомуністичні держави сьогодні можуть бути реально відкинуті у динаміці розвитку своїх суспільств. Як наслідок можуть бути створені виклики для стабільної безпеки міжнародного співтовариства, в першу чергу, на європейському континенті.

На наш погляд, на початку ХХІ ст. наступив перехідний/транзитний період для зміни статусу основних характеристик системи міжнародних відносин та її основних акторів і появи інших акторів міжнародного права. Таке прочитання технології міжнародних процесів зумовлює застосування інших доктринальних методологій. У цьому зв'язку ефективна реалізація двосторонніх відносин сусідніх держав, що мають спільні кордони, набуває ключового значення.

24 серпня 1991 р. Верховна Рада України прийняла історичний документ виняткового значення для українського народу – Акт проголошення незалежності України. У ньому зазначалося: «Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною у зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року, продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні, виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами, здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної української держави – України. Територія України є неподільною і недоторканною.»³

За період незалежності України, незважаючи на численні перепони, створена де-юре договірна основа міжнародних відносин з іншими членами міжнародного співтовариства, в тому числі з сусідніми прикордонними державами. Так, ратифікований базовий Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією і Додаткова угода до нього у формі обміну листами міністра закордонних справ України та міністра закордонних справ Румунії⁴. Президент України Леонід Кучма і президент Румунії Іон Ілієску підписали також Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництва та взаємну допомогу з прикордонних питань⁵. Положення Договору розвивають базовий Договір, яким була встановлена лінія державного кордону між двома державами. Договір укладений терміном на 10 років з автоматичною пролонгацією на 5 років. Цікаво, що

у 1997р. Румунія парафувала базовий політичний договір з Україною, в якому була визнана українська належність о-ва Зміїний.

У контексті договірних взаємовідносин Україна – Румунія особливої уваги набуває рішення Міжнародного суду ООН по справі про делімітацію континентального шельфу та виключних економічних зон України і Румунії у Чорному морі, яка розглядалась за ініціативою Румунії.

Україна в особі своїх дипломатичних представників заявила, що беззастережно виконає будь-яке рішення Міжнародного суду ООН про делімітацію континентального шельфу та виключних економічних зон України і Румунії в Чорному морі. «Врегулювання у правовий цивілізований спосіб цього довготривалого спору є винятково важливим для України. Рішення, яке буде ухвалене Міжнародним судом, зніме дискусію, закриє суперечку між Україною та Румунією. Це рішення відкриє можливість залучення обома сторонами інвестицій у цей регіон і надасть можливість використовувати його природні ресурси», – зазначив напередодні виголошення рішення Міжнародного суду, 2 лютого 2009р, речник Міністерства закордонних справ України В.Кирилич⁶.

Дослідження наявної історичної спадщини свідчать про те, що в основі причин, які обумовили сучасні виклики двостороннім відносинам Україна – Румунія, лежать історичні обставини, пов'язані з умовами становлення державності двох країн. Саме вони об'єктивно визначають основні характеристики формування міжнародних сусідських відносин двох прикордонних держав у короткостроковій перспективі та відповідно їх статус.

Сучасні Україна та Румунія як правонаступники попередніх тоталітарних режимів практично отримали у спадок територіальні проблеми, проблеми, пов'язані з правами людини та національними меншинами. Уповноважений України, Надзвичайний і Повноважний Посол України, професор В. Василенко у Міжнародному суді ООН у Гаазі у справі «Румунія проти України», або про делімітацію континентального шельфу та виключних економічних зон України та Румунії у Чорному морі заявив: «... Ми успадкували цей спір з Румунією від Радянського Союзу. СРСР вів переговори з цього приводу з 1967 року до 1987-го...»⁷.

Керівник румунської делегації у Міжнародному суді ООН, Генеральний директор МЗС Румунії професор Богдан Ауреску на запитання: «Яку роль мав зіграти аргумент «історичної несправедливості» при розгляді справи Судом?» заявив наступне: «Ми доводили, що захоплення СРСР острова Зміїний суперечило умовам Паризького мирного договору 1947 року, і що річковий та морський румунсько-радянський кордон встановлено на шкоду Румунії. Ми не просили Суд

змінити цю несправедливість, але ми стверджували: було б несправедливо примножувати неправомірні та несправедливі наслідки цих історичних подій, чого прагне Україна.»⁸.

Автор цього дослідження не ставить перед собою завдання давати оцінки юридичного характеру історичним подіям, тим більше політичним заявам та деклараціям, що мають місце у стосунках між Україною та Румунією. Практика міжнародних відносин свідчить, що історія будь-якого питання міждержавних стосунків вказує на наявність єдиного критерію будь-якої оцінки – часового виміру. Політична оцінка рішення Міжнародного суду ООН у Гаазі у справі делімітації морських просторів у Чорному морі (Румунія проти України) приречена на постійну зміну акцентів, в залежності від сторони, яка буде коментувати його.

3 лютого 2009 року Міжнародний суд – головний судовий орган Організації Об'єднаних Націй – виніс рішення у справі делімітації морських просторів у Чорному морі (Румунія проти України). Стосовно суб'єктивної юридичної оцінки автор хотів би звернути увагу на такі моменти:

У своєму рішенні Суд відзначає, що «Румунія звернулася до Суду на основі статті 36, параграфу 1 Статуту Міжнародного суду та компромісного положення параграфу 4 (h) Додаткової Угоди, укладеної відповідно до статті 2 Угоди про добросусідство та співробітництво від 2 червня 1997 року. З компромісного положення випливає, що дві умови повинні бути виконані для того, щоб якась із Сторін могла передати справу до Суду. Перша умова – жодної угоди про делімітацію, укладеної «протягом достатнього періоду часу, але не більше 2 років» після початку переговорів. Друга умова – Договір про режим державного кордону повинен набрати чинності. Суд відзначає, що ця умова була також дотримана, вищезгаданий Договір набрав чинності 27 травня 2004 року. Однак Суд відзначає, що Сторони мають розбіжності стосовно межі юрисдикції Суду в цій справі (параграф 22). Суд звертає увагу, що всупереч заявам України, немає жодних перешкод для юрисдикції Суду – таким чином, зона проведення кордонів може підлягати делімітації між, з одного боку, – виключною економічною зоною та континентальним шельфом однієї Держави – та, з іншого боку, – територіальним морем іншої Держави біля її берегового кордону (параграф 30)».⁹

Стосовно юридичної оцінки винесеного рішення є всі підстави звернутися до коментаря рішення Суду, сформульованого Уповноваженим України у Міжнародному суді ООН В. Василенком, який відмітив: «Насамперед підкреслюю: як і очікувалося, рішення суду є компромісним. Суд не підтвердив ні лінію розмежування, яку пропонувала Румунія, ні ту, яку обстоювала Україна. Важливо зазначити, що рішення суду

було одностайним. ... Візьмімо юридичний аспект. Як я вже казав, суд об'єктивно й виважено підійшов до оцінки аргументів обох сторін... Оцінюючи рішення суду, нам необхідно розрізняти район делімітації і спірний район. Спірний – це зона, окреслена запитними лініями обох країн. Район делімітації позначений на карті сірим. Що ж до спірного району, то приблизно (я ще не робив точних підрахунків) 25 відсотків його відійшло Україні, а 75 відсотків – Румунії. Але в тій частині, яка відійшла Україні, міститься більша частина нафтогазових розвіданих родовищ¹⁰.

На наш погляд, юридична природа прийнятого Міжнародним судом рішення, який був проголошений Президентом Суду пані Розалін Хіггінс (Rosalin Higgins), багато в чому точніше прочитується, якщо кваліфікується у зв'язку з аналізом наукової доктрини професора Макдугала (11), до речі, ученицею якого і є пані Хіггінс. Сутністю доктрини Макдугала є теза про те, що «міжнародне право є процес прийняття рішень, при допомозі яких різні актори у світовому співтоваристві виявляють та реалізують свої загальні інтереси у відповідності до своїх очікувань відповідних процесів і ефективності в управлінні поведінкою».¹¹

Для професора Розалін Хіггінс міжнародне право – це коли: «...рішення приймаються уповноваженими особами або органами у відповідних установах в рамках певних встановлених практик та норм, тоді те, що відбувається, є правовим прийняттям рішень. Іншими словами, міжнародне право є постійний процес авторитетних рішень. Цей погляд не сприймає уявлення про міжнародне право як лише неупереджене прийняття рішення, а не стільки лише відсилка до сукупності минулих рішень, які іменуються нормами».¹²

Разом з тим, юридичне рішення Міжнародного суду ООН відповідно до універсального принципу міжнародного права *acta sunt servanda* претендує на визнання та виконання обома сторонами спору, якщо у сторін не з'явиться бажання оскаржити винесене рішення відповідно з виписаними процедурами Міжнародного суду.

Не абсолютизуючи істину, автор вважає, що рішення Міжнародного суду свідчить про відхід від сугубо нормативного прочитання сучасного міжнародного права та надання пріоритетності англо-американській доктрині *case law* стосовно його сучасної практики.

Чи не є це втратою універсальності міжнародного права? Вважаємо, що час повинен довести правомірність нашої гіпотези.

Чи здатне класичне міжнародне право здійснювати свою основну функцію, спрямовану на урегулювання міжнародних конфліктів? Де-юре рішення Міжнародного суду ООН у справі про делімітацію континентального шельфу та виключної економічної зони між Україною та Румунією вказує на те, що міжнародне право, за умови наявності доброї

волі зацікавлених сторін, свою функцію урегулювання міжнародного спору виконало.

Таким чином, є підстави для наступного висновку, а саме: створена основа юридичної архітектури двосторонніх міждержавних відносин на перспективу, яка за умови політичної волі сторін має всі підстави забезпечити подальший розвиток добросусідських відносин суверенних європейських країн, яких об'єднує спільний кордон, багато в чому спільна історія державного розвитку після Другої світової війни.

Заступник міністра закордонних справ України Олександр Купчишин заявив про те, що «Україна задоволена рішенням Міжнародного суду ООН у справі про делімітацію континентального шельфу та виключної економічної зони між Україною та Румунією в Чорному морі. Дуже важливо, що в українсько-румунських стосунках знято останню проблемну ситуацію», – сказав він. «Лінія є компромісною, а рішення суду є обов'язковим для обох сторін», – додав заступник міністра¹³.

У зв'язку з цим викликає увагу також точка зору зарубіжних дослідників проблематики розвитку відносин Румунія – Україна в період 1990–2008 рр., особливо в аспекті державних інтересів Румунії. Російський дослідник А. Лошаков звертає увагу на те, що розвиток румунсько-українських відносин у 1990–2004 рр. проходив досить проблематично...; з боку румунської сторони лунали заяви, що румунсько-українські кордони не гарантовані міжнародними договорами..., на момент підписання вказаних договорів Україна не була суб'єктом міжнародного права і не брала участі у їх підписанні¹⁴.

На наш погляд, констатація політичних та юридичних оцінок сучасних двосторонніх міждержавних відносин Україна – Румунія та визначення можливих сучасних викликів, які стоять перед країнами, сприятлива тільки у загальному контексті оцінки реальних процесів, які відбуваються у системі міжнародних відносин на європейському континенті. В першу чергу це стосується проблем безпеки та стабільності розвитку регіональних міжнародних відносин.

У цьому випадку викликає повагу концептуальна оцінка можливого рішення Міжнародного суду ООН щодо справи про делімітацію континентального шельфу та виключної економічної зони між Україною та Румунією в Чорному морі відомого румунського політика Адріана Северіна (члена Європарламенту), в недавньому минулому міністра закордонних справ Румунії, який висловився так: «Тепер давайте подивимося, що нам дає рішення Міжнародного суду ООН. По-перше, це буде справедливе й обгрунтоване рішення, від якого виграють обидві сторони, незалежно від того, на чію користь воно буде ухвалене. Після завершення всіх необхідних судових процедур Румунія та Україна

зможуть продовжити розробку належних їм чорноморських шельфів, які були закриті на час розгляду цієї справи у суді. Вважають, що в цьому регіоні є кілька родовищ із дуже великими запасами нафти й газу. Однак проблема в тому, що видобування цих вуглеводнів ще потребує детального опрацювання з погляду економічної доцільності. Не виключено, що румунські та українські підприємства навіть зможуть домовитися про співробітництво з метою спільної розробки цих родовищ. По-друге, що ще важливіше, остаточне вирішення цього територіального спору дозволить Румунії й Україні сконцентрувати свої зусилля на проблемах безпеки і стабільності в Чорноморському регіоні у більш широкому аспекті...»¹⁵.

На думку автора, ефективність механізму міжнародно-правового регулювання міждержавних відносин пов'язана з необхідністю переосмислення місця та функціональної ролі основного суб'єкта міжнародного права – держави в системі міжнародних відносин, відмовою від традиційних класичних підходів до можливостей нормативного впливу на сучасні трансформації глобального характеру, включаючи світову фінансову кризу, що відбуваються в системі міждержавних відносин у часовому вимірі початку XXI століття.

У зв'язку з цим є можливим навести приклади здійснення міжнародних транскордонних відносин територіальними громадами або владами на адміністративно-територіальних утвореннях згідно з національним правом, таких, як земля (ФРН), кантон (Швейцарія), департамент (Франція), повіт (Румунія), область (Україна), воєводство (Польща) та інш. в якості ефективного механізму забезпечення стабільного розвитку регіональних міжнародних зв'язків. Міжнародні транскордонні відносини практично зумовлюють перегляд концепції виключного і абсолютного суверенітету держави на право здійснення міжнародних відносин, а також перерозподіл обсягу повноважень між центральними владними структурами держави на користь органів місцевого самоврядування. Фактично і де-юре земля (ФРН), кантон (Швейцарія), виступають суб'єктами міжнародного публічного права відповідно до Протоколу № 2 Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами¹⁶.

Але незалежна держава Україна, яка знаходиться в процесі формування та стабілізації своєї державності, не може піти на децентралізацію влади, наслідком якої може бути втрата незалежності.

На прикладі протилежно інших конфліктних міждержавних cases (міждержавного збройного конфлікту Росія-Грузія, а також де-факто міжнародної події щодо визнання/невизнання Косово в якості нового суб'єкта міжнародного права) ми спостерігаємо відсутність адекватних механізмів міжнародно-правового регулювання на виклики,

що відбуваються, а звідси – нездатність класичного міжнародного права здійснювати свою основну функцію також суцільно нормативними засобами, спрямованими на стабілізацію, включаючи попередження міжнародних збройних конфліктів.

Мозаїку доктринальних підходів до прочитання контексту міжнародних відносин визначають суперечливі геополітичні та економічні інтереси держав-членів ООН, які зумовлюють формування ефективного механізму міжнародно-правового регулювання міжнародних відносин з точки зору своїх геополітичних і регіональних інтересів.

Таким чином, на думку автора, розвиток ефективних механізмів, у тому числі міжнародно-правового регулювання міждержавних конфліктів, пов'язаний з відмовою від традиційних класичних підходів до аналізу та оцінок трансформацій, що відбуваються в сучасній системі міжнародного права та відповідно міждержавних відносин.

Література

1. International Law. Cases and materials. Third edition by Louis Henkin, Columbia University, School of law, Richard Crawford Pugh, Schachter, Hans Smit, Columbia University, School of law; American Casebook Series; West Publishing Co, St.Paul,Mnn.,1993.-page 1043.
2. Huntington, S.The clash of Civilizations ? // Foreign Affairs.1993. Summer; Kissinger H. How to achieve the New World Order.Time. Mar.14.1994.
3. Постанова Верховної Ради Української РСР «Про проголошення незалежності України» // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1991. – №38. – С.502.
4. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією і Додаткова угода до нього у формі обміну листами міністра закордонних справ України та міністра закордонних справ Румунії // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1997, №40. – С.262.
5. Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань // *Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – №35. – С.417.*
6. Коментар В. Кирилича у статті: Україна задоволена, що Гаазький суд визнав Зміїний островом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/ ukr/news/news-298644.html>
7. Василенко В. У дипломатії і міжнародному праві не можна оперувати “категоріями «перемог» і «програвів» // *Дзеркало тижня. – №4 (732) 7. – 2009. – 13 лютого.*

8. Славік Бігун: Аргументи української сторони на нас не справили враження (інтерв'ю Богдана Ауреску (Bogdan Aurescu), Уповноваженого Румунії у справі "Румунія проти України" // Юридична газета. – 2008. – № 48 (181). – 2.12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bihun.info («ЮрСлава»).
9. Рішення Гаазького суду у «Справі про Зміїний» (текст). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.glavred.info/archive/2009/02/04/170239-8.html>.
10. Василенко В. У дипломатії і міжнародному праві не можна оперувати "категоріями «перемог» і «програвів» // Дзеркало тижня. – №4 (732) 7. – 2009. – 13 лютого.
11. McDougal M., Reisman W. The Prescribing Function in the World Constitutive Process: How International Law Is Made// International Law Essays (McDougal M., Reisman W. Eds., 1981).- P.355,377.
12. Higgins R. Problems and Process: International Law and How We Use It.- New York: Oxford University Press, 1994.
13. Коментар О.Купчишина у статті: Україна задоволена, що Гаазький суд визнав Зміїний островом. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-298644.html>
14. А.А. Лошаков. Тенденции и противоречия румыно-украинских отношений в период президентов И. Илиеску и Э. КонстантINESКУ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: ftp://lib.herzen.spb.ru/text/loshakov_38_82_p204_208.pdfhistory.tuad.nsk.ru. С. 6.
15. Адріан Северін. Від мирного вирішення територіального спору виграють і Україна, і Румунія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/1000/1550/64124/>
16. Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами, включаючи додаткові Протоколи № 1 та № 2. European Treaty Series.ETS – /106/159169.

PROVOCĂRILE CONTEMPORANE ALE RELAȚIILOR BILATERALE DINTRE ROMÂNIA ȘI UCRAINA. SEGMENTUL JURIDIC INTERNAȚIONAL

Rezumat

Articolul de față analizează modul de funcționare a mecanismului juridic modern de reglementare a relațiilor internaționale dintre statele europene (în mod concret, Ucraina și România). Sunt luate în considerare aspecte juridice internaționale ale relațiilor inter-guvernamentale dintre statele vecine.

Pe lângă doctrinele care stau la baza argumentelor juridice internaționale, decizia Curții Internaționale de Justiție de la Haga din 3 februarie 2009 în cazul «România contra Ucraina» privind delimitarea platoului continental și zonele economice exclusive ale Ucrainei și României la Marea Neagră, creează modelele juridice ale relațiilor bilaterale dintre cele două state.

În temeiul acesta este formulată concluzia privind existența unei discrepante între actorii regionali de drept internațional referitor la provocările reale economice, politice și de drept care se manifestă pe continentul european.

Eficiența mecanismului juridic internațional de reglementare a relațiilor interstatale se asociază în general cu nevoia de a redefini poziția și rolul funcțional al subiectului principal în sistemul de relații internaționale, de a abandona abordările globale tradiționale legate de criza financiară în sistemul de relații inter-guvernamentale de la începutul secolului XXI.

Termenii cheie ai articolului sunt: dreptul internațional, mecanismul de reglementare juridic internațional, relațiile internaționale bilaterale, Ucraina și România, NATO, Consiliul European, Uniunea Europeană, OSCE, ONU, Curtea Internațională de Justiție, cazul «România contra Ucrainei».

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ І РУМУНІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДОСВІДУ ТА РЕЗУЛЬТАТІВ

Степан Віднянський,
Київ (Україна)

Іван Вовканич,
Ужгород (Україна)

Європейський вибір України сьогодні вже перестав бути питанням політичних дискусій, адже ідея повернення до Європи, такі європейські цінності, як свобода, демократія, повага прав людини та засадничих свобод, верховенство права, стабільна й соціально орієнтована економіка, відповідальна політика, гарантований уразливим верствам населення соціальний захист, вирішальний вплив громадянського суспільства на прийняття політичних рішень, взаємна довіра людей до влади, а влади до людей стали об'єднуючими для майже всіх ключових гравців українського політикуму і, що головне, на користь європейської інтеграції та приєднання України до Європейського Союзу висловлюється абсолютна більшість українців. Зокрема, саме сприйняття раціональної потреби європейського вибору України майже всіма парламентськими політичними силами стало позитивним моментом гострої внутрішньополітичної боротьби в Україні впродовж 2004-2007 рр. Сьогодні питання стоїть вже не про стратегічну доцільність участі України в європейському інтеграційному процесі, а про створення реальних передумов для набуття Україною повноправного членства в ЄС, конкретні шляхи, етапи й терміни послідовної реалізації цього пріоритетного для України стратегічного завдання.

Водночас роки української незалежності виявили надзвичайну складність торування шляху до процвітаючої та привабливої для більшості громадян України Європи. Об'єктивний аналіз внутрішньо- й зовнішньополітичної ситуації і розмежування суто пропагандистської риторики і практичного, раціонального мислення є формою відповідальності з боку української влади, а також й української науки перед своїм народом, який, зокрема, у основній своїй масі підтримує ідею європейської інтеграції як шлях до нової якості життя і нової свободи громадянина. Предметний аналіз та узагальнення власного історичного досвіду і досвіду сусідів є сьогодні питанням величезної ваги як з точки зору теорії і практики національного державотворення, так і з урахуванням гострої потреби самоорієнтації, самоусвідомлення України в якісно новому просторі глобального світу.

У цьому сенсі будь-які пропагандистські кліше тлумачення євроінтеграційної проблематики є неприйнятними. З точки зору історичної моралі й перспективи довіри до української демократії виглядає некоректним лукаве ігнорування внутрішніх і зовнішніх аспектів складного процесу досягнення нової якості життя і нового, європейського рівня громадянської свободи. Відкладення саме цих аспектів «на потім» на користь штучно прискореного сепаратного вирішення, наприклад, нагальних питань військово-політичного співробітництва (здобуття ПДЧ і вступ до НАТО, що, як стає все зрозумілішим політикам і експертам, не є чинником прискорення наближення України до ЄС, тоді як збалансовані й гармонійні відносини з Росією є невід'ємною частиною інтеграції України в ЄС) навряд чи буде колись сприйняте переважною більшістю українських громадян. Адже навіть серед наших найближчих сусідів, друзів і партнерів, котрі активно люблять сьогодні наші євроатлантичні зусилля, є такі, які своє власне членство у ЄС і НАТО досить вдало і політично відповідально синхронізували. Достатньо поглянути, приміром, на країни Балтії або Вишеградської групи, котрі раціонально розтлумачили свої нові військово-політичні зобов'язання у жорсткій прив'язці до європейських гарантій нової якості свободи і нової перспективи добробуту власних, а не чужих громадян.

Заслуговує на увагу і досвід реалізації євроінтеграційної політики іншої країни-сусідки України – Румунії, яка, незважаючи на несприятливі стартові можливості після повалення комуністичного режиму, досить швидко стала повноправним членом ЄС. Вступ Румунії 1 січня 2007 р. до Європейського Союзу, подальше зміцнення позиції цієї країни в Північноатлантичному альянсі, членом якого вона є, починаючи з 1 квітня 2004 р., та зростання її авторитету як надійного союзника НАТО в Афганістані, Іраку, у провінції Косово та в інших «гарячих» регіонах світу, в яких присутні румунські миротворчі континенти, активна регіональна політика, а також однозначна підтримка сучасним румунським керівництвом євроінтеграційних і євроатлантичних прагнень України робить особливо актуальним вивчення засад та досвіду румунської зовнішньої політики із засвоєнням відповідних уроків для нашої держави.

Аналізуючи позицію Румунії на міжнародній арені, зокрема в Європі, слід підкреслити, що після президентських та парламентських виборів 2004 р. абсолютним пріоритетом зовнішньополітичного курсу країни була інтеграція в Європейський Союз. Цій меті була підпорядкована діяльність центральних та місцевих органів влади, які відповідно до другого етапу Національної програми приєднання Румунії до ЄС (2004-2006 рр.) реалізовували заходи та пріоритети, необхідні для виконання відповідних критеріїв, що дедалі суворіше виставлялися Євросоюзом до цієї країни по мірі її наближення до дати вступу.

Як наслідок, євроінтеграційний процес перебував на постійному контролі нового політичного керівництва країни – президента Румунії Т. Бесеску, прем'єр-міністра К. Попеску Терічану, глави зовнішньополітичного відомства Румунії, міністра європейської інтеграції тощо, які неодноразово відвідували не тільки Брюссель та Страсбург з нагоди таких важливих для європейських прагнень Румунії подій, як засідання Європейської Ради, Європейської Комісії, Асоціативної Ради ЄС – Румунія, а й здійснювали робочі візити до європейських столиць та приймали високих представників Євросоюзу з метою обговорення невідкладних поточних питань з євроінтеграційної проблематики. Тому пріоритетними напрямками європейського вектора зовнішньої політики Румунії протягом 2005-2006 рр. були розвиток відносин стратегічного партнерства з Великою Британією, Італією, Іспанією та Угорщиною, економічного стратегічного партнерства з ФРН, європейського партнерства з Францією, імплементація Спільного плану дій щодо вступу до ЄС з Болгарією тощо. За цей період відбулися, наприклад, візити президента Румунії Т. Бесеску, прем'єр-міністра К. Попеску Терічану та міністра закордонних справ М.Р. Унгуряну до ФРН, під час яких сторони обговорили такі питання, як підтримка Німеччиною євроінтеграційних прагнень Румунії, перспективи двостороннього співробітництва з огляду на головування ФРН у Раді ЄС, починаючи з 1 січня 2006 р., румунсько-німецькі політичні та економічні відносини, врегулювання питань щодо статусу робочої сили з Румунії у ФРН, становище німецької національної меншини в Румунії та, відповідно, румунської – у ФРН, а також проблематика провінції Косово, співробітництво країн Дунайського та Чорноморського регіонів, ситуація на Близькому Сході тощо.

Важливим за своїми наслідками стало відвідання у травні 2006 р. президентом Румунії Т. Бесеску Франції, метою якого було сприяння прискоренню процесу ратифікації Французькою Республікою актуальної на той час Угоди про вступ Румунії в Європейський Союз 1 січня 2007 р., а головне – відновлення традиційно хороших відносин з Францією, які у певній мірі зіпсувалися деякою переорієнтацією зовнішньої політики Румунії, що знайшло відображення у сформульованому румунською владою новому векторі Бухарест – Лондон – Вашингтон, що відображало ігнорування особливої позиції Франції на початковому етапі війни в Іраку. Таким чином, друге відвідання президентом Румунії колись безальтернативно дружньої Франції (перший візит у жовтні 2005 р. закінчився невдало для Бухареста) відбулось, за словами тодішнього міністра закордонних справ Румунії М.Р. Унгуряну, за складних політичних обставин.

Водночас протягом цього періоду спостерігалось певне зростання інтересу до Румунії з боку деяких європейських країн, про що свідчить відвідування їх офіційними представниками Бухареста. Так, у липні 2006 р. відбувся офіційний візит президента Чеської Республіки В. Клауса до Румунії, під час якого була обговорена проблематика просування Румунії до ЄС, стан і перспективи двостороннього співробітництва та актуальні аспекти регіональної співпраці. У серпні 2006 р. відбувся офіційний візит до Румунії міністра закордонних справ Угорщини К. Гьонц. Комплекс політичних питань, які були внесені на обговорення, охопив також євроінтеграційну проблематику, двостороннє співробітництво, серед якої особливе місце належало стану підготовки до проведення другого спільного засідання урядів Румунії та Угорщини у листопаді 2006 р. у Будапешті. По суті, йшлося про нову форму співпраці двох країн, яка мала на меті доведення процесу історичного примирення між обома державами до логічного завершення.

При всьому цьому визначальною для євроінтеграційних перспектив Румунії стала оприлюднена 26 вересня 2006 року Європейською Комісією підсумкова доповідь про стан готовності Румунії, разом з Болгарією, до вступу до ЄС, у якій 1 січня 2007 року було зафіксовано як офіційна дата, хоча це обумовлювалося низкою суттєвих зауважень та рекомендацій. Безперечно, рішення Брюсселя зафіксувати у вересневій доповіді остаточну дату вступу зазначених вище країн було обумовлено виключно політичними розрахунками, зокрема стратегічними міркуваннями. Адже Румунія розташована на стику чотирьох просторів: центральноєвропейського, південно-східноєвропейського, східного і зони Чорного моря, Кавказу, Центральної Азії з продовженням на Середземне море та Середній Схід. Така геостратегічна позиція Румунії, безперечно, є певним козирем у просуванні політики стабільності та залучення цих просторів шляхом розвитку міжрегіональної співпраці у протидію ризикам на адресу континентальної та глобальної безпеки, у взаємодії з міжнародними організаціями, насамперед НАТО, ЄС, ОБСЄ та РЄ.

Після цього пріоритетними завданнями зовнішньої політики Румунії були визначені: завершення процесу приєднання до Європейського Союзу та якнайскоріша інтеграція в ЄС після 1 січня 2007 р. з одночасним сприянням процесу консолідації Євросоюзу, зокрема шляхом підтримки просування Конституційного Договору та продовження курсу на збалансоване розширення; подальше зміцнення позиції Румунії у НАТО, зокрема через згоду на проведення у 2008 р. у Румунії чергового саміту Альянсу; використання подвійного членства в ЄС та НАТО для імплементації румунських ініціатив та проектів, зокрема, у Чорноморському регіоні, на Західних Балканах та по відношенню до

Східного сусідства, з метою підвищення ролі Румунії на цих просторах; нарощування іміджу Румунії як джерела та постачальника безпеки, стабільності та демократії на регіональному та світовому рівні, з огляду на участь румунських військових контингентів у миротворчих операціях у різних точках земної кулі; активізація діяльності Румунії в рамках ООН; консолідація позиції Румунії в Раді Європи та в рамках ОБСЄ; підтримка зусиль світових, регіональних та субрегіональних організацій, спрямованих на протистояння міжнародному тероризму; зростання ролі Румунії у таких міжнародних регіональних структурах, як ОЧЕС, ЦСІ, Рада Держав Балтії (CBSS), Ініціатива з питань співробітництва у Південно-Східній Європі (SECI), Міжнародна організація з питань міграції; безпосереднє підключення Румунії до виконання Європейської політики сусідства через Європейський Інструмент сусідства та партнерства; створення нових можливостей для діалогу та співробітництва між Чорним та Середземним морями з метою забезпечення стабільності та безпеки на цих просторах, шляхом координації двосторонніх та багатосторонніх зусиль з країнами Близького Сходу, в рамках Барселонського процесу, Середземноморського діалогу НАТО та Європейської політики сусідства, яка охоплює відповідні держави; підтримка Румунією в якості "honest broker", досягнутого прогресу у Мирному процесі на Близькому Сході; консолідація румунсько-ізраїльських відносин із врахуванням стратегічної ролі Ізраїлю у регіоні та традиційних відносин Румунії з цією країною; відновлення двосторонніх відносин з арабськими державами, з особливим акцентом на економічній складовій; розвиток політичного діалогу та економічних стосунків з країнами Далекого Сходу та Тихоокеанського регіону, насамперед з Китаєм, Японією, Південною Кореєю, Індією тощо.

Особливим виявився розвиток взаємовідносин з Російською Федерацією, виходячи з готовності визнання Румунією її політичної, геостратегічної та економічної ролі у регіоні та у світі в цілому, але за умовою визнання, у свою чергу Росією, національних інтересів Румунії. Характерним є те, що протягом 2005-2007 рр. не відбулося жодного візиту або зустрічі офіційних осіб високого рівня двох країн, причиною чого стали деякі, як вважають політичні оглядачі, «недружні» заяви румунської сторони на адресу Москви на кшталт "Чорне море – російське озеро", що не залишилися без реакції останньої, і що негативно відображається на загальному стані румунсько-російського співробітництва. Останнім часом до цього додалося стурбованість Росії започаткуванням процесу реалізації домовленостей між Румунією та США щодо розміщення американської військової бази на румунській території та плани НАТО щодо включення простору країн Південно-Східної Європи до системи власного захисту від імовірного ракетного нападу зі сходу.

Політичний курс Бухареста по відношенню до Республіки Молдова супроводжувався, з приходом Т. Бесеску до влади, підвищенням активності румунсько-молдовських відносин, про що свідчать здійсненні лише протягом 2006 року шість офіційних візитів та робочих зустрічей високих посадових осіб двох країн. Показовою щодо румунсько-молдовських відносин стала заява Т. Бесеску перед учасниками конференції "Європейська і євроатлантична Румунія у контексті міжнародних відносин", яка була організована Асоціацією імені Дж. Маршалла і Адміністрацією Президента Румунії 23 червня 2006 р. про те, що "румунський народ, щонайменше на даний момент, може возз'єднатись лише в рамках ЄС", тому Румунія залишатиметься адвокатом Республіки Молдова перед Брюсселем і наполягатиме на тому, щоб "крізь призму інтеграційної перспективи Молдова була включена до цього процесу, разом з групою країн Західних Балкан".

Отже, головним результатом зовнішньої політики Румунії впродовж 2004-2007 рр., при всій зазначеній вище багатовекторності її зовнішньополітичного курсу, стало набуття цією країною повноправного членства в Європейському Союзі. Вступ Румунії до Європейського Союзу 1 січня 2007 року став результатом послідовних зусиль, здійснених цією країною протягом останніх років на шляху європейської інтеграції, незалежно від "кольору" та ідеологічної орієнтації урядів, які мінялися, реального бажання її населення стати повноправним членом ЄС та стало доленосною віхою для розвитку румунського суспільства, завершуючи 16-річний перехідний період від тоталітарно-диктаторського комуністичного режиму до сучасної демократичної держави, основаної на верховенстві права, ринковій економіці та прогресивній соціальній політиці, яка прагне зайняти достойне місце у великій сім'ї європейських народів.

Є підстави стверджувати, що в якості нового члена ЄС Румунія зацікавлена у сприянні процесу розбудови об'єднаної та могутньої Європи, у подальшій консолідації європейського простору процвітання демократії, свободи, безпеки, стабільності та прогресу, а в цьому контексті – і в розвитку добросусідських та конструктивних відносин з державами-сусідами, насамперед з Україною. На думку румунських політологів, Румунія на сьогодні володіє таким національним і геостратегічним потенціалом, який бракує Європейському Союзу для того, щоб він перетворився на справжній могутній центр матеріальної та духовної сили світу. Вони вважають, що набуттям їх країною повноправного членства в ЄС історія виправляє свою помилку, коли після Другої світової війни Румунія була відірвана від європейської цивілізації та несправедливо віддана у сферу впливу Радянського Союзу.

Порівняно з упровадженням Румунією послідовного й чіткого, особливо після 2004 р., євроінтеграційного курсу, євроінтеграційна політика України, на жаль, не відрізняється послідовністю. Насамперед слід зазначити, що Україна не використала свій потенціал найперспективнішої в багатьох параметрах незалежної держави, що утворилися на «уламках» СРСР, і який могла б ефективно спрямувати на швидке входження до Європи. До того ж протягом принаймні перших 14 років нашої незалежності проголошений українською владою європейський вибір (а з 1998 р. – офіційно проголошений євроінтеграційний курс) залишався формальністю, незважаючи на зростання як національної, так і спільної з ЄС документально-правової бази. Україна лишалася неготовою до повноцінного приєднання до європейських процесів і розглядалася тільки як партнер Європи, що інтегрується. Для української влади часів Кучми «європейський вибір», безумовно, був свідомим. І так само свідомо він залишався декларацією. Цей вибір не впливав на характер розвитку, проте створив привабливу декорацію, став одним з інструментів утвердження самої влади, її багатофункціональним стабілізатором. Україна за окремими параметрами повільно і непослідовно наближалася до критеріїв членства, за окремими – віддалялася. Перше стосується переважно формального ухвалення певних законів, друге – політичної практики. Громадянам давали зрозуміти, що в державі є інші пріоритети, а «власний національний шлях» не замінити стосунками з надто прагматичними європейськими партнерами. Очевидно, що керівництво держави було готове у будь-яку мить дистанціюватися від Європи, так само як і відмовитися перейти на рейки псевдопатріотизму євразійського гатунку. Це фактично відбулося у 2004 р., коли авторитарний політичний режим намагався будь-що продовжити своє існування. Європейський вибір був принесений у жертву старою владою під час президентської виборчої кампанії. На це слід зважити, коли вже на новому етапі її провідні представники знов декларують свою підтримку реформ європейського зразка.

Багаторічна профанація європейського вибору мала своїм результатом не тільки втрату дорогоцінного часу, а й серйозне погіршення стартових умов повернення до Європи. По-перше, сталася часткова дискредитація європейської ідеї та демократичних цінностей, накопичився європесимізм, розчарування результатами співпраці із західними партнерами. По-друге, був утрачений шанс зі старту незалежності гідно презентувати свій партнерський потенціал, посісти оптимальне місце у геополітичних трансформаціях.

Ситуація почала змінюватися після президентських виборів 2004 р. Перемога демократії, зміна влади дали поштовх практичному здійсненню європейського вибору. «Помаранчева революція» продемонструвала

не тільки прагнення українців до європейських цінностей, а й найвищу здатність обстоювати їх. Масштаби, організованість, цивілізованість масового руху спротиву фальсифікаціям волевиявлення громадян, протиправним діям авторитарної влади мають мало прецедентів в історії континенту. Це дало, зокрема, підстави тодішньому президенту України В. Ющенку під час тріумфального візиту в Брюссель навесні 2005 р. заявити: «Мета моєї країни, головне завдання нового уряду й моє особисто – вступ України до Євросоюзу. Ми готові підтвердити серйозність проголошених намірів щоденною кропіткою роботою. Я хочу зробити так, щоб будь-яке рішення на внутрішньому рівні чи то в економіці, чи в іншій галузі було пронизано європейським духом».

Втім, досить швидко з'ясувалось, що здійснення цих декларацій не завжди в компетенції їх автора. Адже революція не заміняє реформ, так само як і не спрощує тих завдань, які пов'язані з економічним і суспільно-політичним розвитком. Навіть більше, на країну чекає продовження гострої політичної боротьби, і демократичним силам ще доведеться розв'язувати такі важливі базові питання, як консолідація демократії і досягнення широкого консенсусу щодо пріоритетів внутрішньої і зовнішньої політики. За умов, коли зняті штучні перешкоди, слід реалістично оцінити об'єктивні труднощі на шляху інтеграції. Довести переваги європейської моделі розвитку тим, хто сповідує старі радянські цінності, відірваним від національного коріння, певною мірою маргіналізованим, досить важко. Елементи старих ідеологічних конструкцій штучно підживлюються силами, не здатними відкрито конкурувати на міжнародній арені і зацікавленими у збереженні феномену «близького зарубіжжя». Це ж надає певної стійкості антизахідницьким настроям значної частини населення. Україні притаманна й проблема суперечливості канонів патріотизму, адже продовжуються серйозні дискусії щодо змісту національних інтересів.

З іншого боку, європейська еліта не спромоглася адекватно оцінити можливості нової ситуації, створеної помаранчевою революцією. Політичні лідери і бюрократія Євросоюзу діяли за стандартною схемою, так, нібито в Україні нічого не відбувалося, хоча момент потребував зовсім іншої динаміки, зокрема значно потужніших сигналів Україні щодо перспектив членства в ЄС. Європейський Союз, керівництво якого аплодувало помаранчевій революції та її лідерам, продовжував дотримуватися щодо України політики стримування і фактично ігнорував заклики Києва заявити про наближення перспектив європейської інтеграції України. Замість цього нам, європейській країні, запропонували Європейську політику сусідства, тобто формат відносин того ж рівня, на якому перебувають середземноморські сусіди Європи у Північній Африці й на Близькому Сході, що багатьма фахівцями розглядається як

намір створити альтернативу статті 49 консолідованого Договору ЄС, яка надає всім європейським державам право на звернення із заявою про членство в ЄС. Не набагато кращим виглядає і схвалений 7 травня 2009 р. на Празькому саміті ЄС новий проект – так зване Східне партнерство, розрахований на Україну, Білорусь, Молдову, Грузію, Азербайджан і Вірменію, де теж відсутня перспектива повноправного членства нашої держави в Європейському Союзі.

Дійсно, ні для кого не є таємницею, що розширений сьогодні до 27 країн-членів Європейський Союз опинився на роздоріжжі. Триває конкурентна боротьба між різними підходами до тлумачення історичного минулого та майбутнього Європи. Так само ще далеко не завершеним є і процес ствердження України у європейському історичному й геополітичному просторі (та його наукового осмислення). Невипадково на останніх самітах Україна – ЄС у вересні 2008 р. в Парижі та НАТО у квітні в Бухаресті і грудні 2008 р. в Брюсселі Україна отримала, по суті, гарбуза замість європейської та євроатлантичної перспективи. Головний месидж, який європейські політики та експерти намагалися донести до керівництва й народу України: об'єднаній Європі нині за своїм клопотом нема коли дихнути, в Україні – безлад та невизначеність, а отже говорити про стратегічні перспективи наших відносин не на часі.

Але у зв'язку з цим виникає далеко не риторичне питання: чи має моральне право ЄС, який у далекі 1950-ті роки був створений, відбувся та розвинувся за більш ніж суттєвої, а попервах і вирішальної (військове визволення країн Старої Європи та план Маршалла) допомоги США, так картати Україну?

Якщо згадати повоєнну історію західноєвропейських держав і порівняти її з українськими реаліями, то можна зробити висновок: попри дійсно складний, якщо не сказати кризовий, етап у розвитку України, жоден з параметрів чи проблем цього розвитку не є об'єктивною підставою, аби відмовляти нашій країні у європейській та євроатлантичній перспективі: усі хиби української політики й державотворення за бажання можна знайти і в Євросоюзі чи, точніше, у деяких його державах-членах (Франції, Німеччині, Бельгії, Іспанії, Італії, Польщі, Румунії). Тому європейці, враховуючи уроки історії, повинні мати достатньо порозуміння й терпіння щодо євроінтеграційних прагнень України і бути готовими прийняти її до «спільного європейського дому», що розбудовується. Аналогічно чітку позицію має виробити наша країна. Окрім того, Україна повинна мати не лише час, ресурси і зовнішню підтримку для відповідних перетворень, але й необхідну державницьку, національну гідність на цьому складному шляху, які дозволять говорити про органічну належність нашої держави до об'єднаної демократичної Європи.

Отже, щодо євроінтеграційних прагнень України, то йдеться про наявність проблем, складніших, ніж досягнення копенгагенських критеріїв членства в ЄС 1993 р. Їхнє розв'язання потребує якісної суспільної еволюції. Очевидно, що прискорене впровадження європейських стандартів у соціальній, гуманітарній, правовій, бізнесовій сфері не може бути забезпечено тільки зусиллями влади. Вхідження до європейської спільноти не тільки не може бути результатом перемоги прибічників цієї ідеї над її противниками, воно потребує органічного зникнення таких противників як масово суспільно значущого явища. Можна і навіть потрібно дискутувати з питань переваг і ризиків вступу до ЄС, шляхів забезпечення специфічних інтересів окремих прошарків населення, але щодо цінностей європейської цивілізації має існувати широкий загальнонаціональний консенсус. Без такого консенсусу залишається сумнівною сама цивілізаційна європейська належність українців.

Запорукою успішності євроінтеграційних зусиль України має стати, і про це свідчить й досвід реалізації євроінтеграційної політики Румунії, послідовність, розважливість і чітке врахування динаміки власних інтересів. Зрозуміло, що романтизм Києва не складе гарного дуету з прагматизмом Брюсселя. Але й вироблення власних прагматичних підходів не є простим завданням. На стартовому етапі, який тільки розпочинається для України, найбільшу вагу має потреба геополітичної визначеності і стабілізації міжнародного становища країни як на заході, так і на сході. Але це не має відсувати на другий план питання конкурентоспроможності. Економічний вимір співпраці як із західними, так й із східними партнерами потребує гнучкості та вибірковості. Зокрема, інтенсивне залучення іноземних інвестицій не має супроводжуватися зобов'язаннями, які б погіршували умови функціонування вітчизняної промисловості.

Нарешті, Україна не має розглядати вступ до ЄС як самоціль. Завданням має бути забезпечення цілком конкретних переваг як політичних, так і економічних. Ще важливішим є суспільно-політичні та гуманітарні аспекти європейської інтеграції країни. Особливу увагу слід приділити відомій тріаді: права і свободи людини, демократія, верховенство права, в т. ч. міжнародного. Окрім того, уже в процесі підготовки до вступу необхідно всіляко розширювати українську присутність в Європі і зробити це складовою національної політики в культурній та гуманітарній сфері.

Сучасна певна відчуженість від європейського життя в ідеалі має долатися за рахунок пропорційної європеїзації України та вбирання Європою української складової. Для нас важливо стати європейцями і залишитися українцями. Для органічного розвитку і остаточного об'єднання Європі, у свою чергу, важливо, на наш погляд, повною

мірою розширити свій простір на українські терени і цим збагатити свої цивілізаційні характеристики.

POLITICA DE INTERGRARE EUROPEANĂ A ROMÂNIEI ȘI UCRAINEI: O ANALIZĂ COMPARATIVĂ A EXPERIENȚELOR ȘI REZULTATELOR

Rezumat

Articolul efectuează o analiză comparativă a experienței și rezultatelor punerii în practică a politicii de integrare în două țări vecine post-socialiste – Ucraina și România. În cazul Ucrainei, este subliniată necesitatea de a lua în considerare pașii extrem de dificili care duc spre integrarea în Comunitatea Europeană și succesul procesului de integrare în statele vecine din Europa centrală, inclusiv în România.

În ceea ce privește România, s-a dovedit, pe baza unui material concret, că prioritatea absolută a politicii sale externe, în special ulterior alegerilor prezidențiale și parlamentare din anul 2004, a fost cea de integrare a țării în structurile Uniunii Europene, o activitate care a fost efectuată la toate nivelurile administrației românești.

Datorită acestei întreprinderi, a consensului unanim cu care elita politică românească a abordat problema integrării, precum și a unei activități dinamice și coerente a conducerii țării și a diplomației românești spre direcția europeană, s-a concretizat rapid obiectivul principal al statului român – în 2007, România devine membru cu drepturi depline al UE. În schimb, Ucraina, care după declararea independenței ar fi avut condiții mult bune decât România de a-și concretiza opțiunea spre Europa, a aplicat o politică de integrare incoerentă, din cauza unor circumstanțe variate în care predomină factorii de politică internă.

Pe parcursul a 14 ani de independență a Ucrainei, procesul de integrare rămâne astfel o formalitate, nefiind însoțit de schimbările economice și socio-politice așteptate, și nici de măsurile de politică externă necesare.

Cu toate că situația s-a schimbat într-o oarecare măsură după «revoluția portocalie» din 2004, Ucraina rămâne și astăzi la începutul unui drum complex și, probabil, destul de lung, cel al punerii în aplicare a valorilor europene în practica politică de zi cu zi.

Vina întârzierii revine atât guvernului ucrainean, cât și politicianilor, care s-au angajat într-o dezbatere continuă cu privire la prioritățile politicii externe a țării. Într-o oarecare măsură, Uniunea Europeană și birocrăția sa ar putea să sprijine în mod activ și fără echivoc aspirațiile de integrare europeană ale conducerii Ucrainei și a majorității covârșitoare a cetățenilor ucraineni care vor intrarea în UE.

РУМУНСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ В ГАЛУЗІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА У ХХ СТОЛІТТІ

**Іван Небесник,
Ужгород (Україна)**

Художня школа Закарпаття на чолі з Бейлом Ерделі і Йосипом Бокшаєм зароджувалася і розвивалася у 1920-х – 1930-х рр., а потім знайшла своє продовження у другій половині ХХ століття. Проте ще до першої світової війни на території сучасного Закарпаття відбувалися надзвичайно цікаві події мистецького життя, пов'язані із уродженцем Мараморош-Сігету Шімоном Голлоші (1857-1918). Проявивши в ранньому віці схильність до малювання, він здобував фах художника у вищій художній школі малювання в м. Пешт, продовжував навчатися у Відні, а з 1878 р. у Мюнхенській академії мистецтв. Віртуозно оволодівши основними закономірностями і методами зображення натури, Шімон Голлоші відкрив у Мюнхені власну школу, відому на всю Європу, де вдосконалювали свою майстерність відомі в майбутньому митці, що вже закінчили навчання у художніх академіях. Серед них у 1898 р. був також виходець із Закарпаття, випускник Санкт-Петербурзької академії мистецтв Ігор Грабар (1871-1960).

В кінці ХІХ ст., завдяки французьким художникам-імпресіоністам, в Європі з'явився новий напрям у живописі, завданням якого було спіймати і закарбувати враження засобами живопису, створити ілюзію світла і повітря. Художники покинули свої ательє і почали працювати на повітрі. Будучи захопленим цієї ідеєю, Шімон Голлоші із 1885 року навідується в рідний край і разом із своїм другом Каросем Ференці (1862-1917) в чарівній гористій Трансильванії у м. Бая-Маре засновує знамениту нодьбанську художню колонію. Згодом засновник закарпатської художньої школи Бейла Ерделі напише, що головним своїм учителем він вважає Кароя Ференці, який у 1913 році запросив молодого закарпатця вже в іншу художню колонію у м. Кечкемет.

Оскільки кордону по річці Тиси до Першої світової війни не було, то Шімон Голлоші у 1904 році відвідує Тячівський район Закарпаття і з того часу літо й осінь проводить тут, а в 1914 р. купує собі в Тячеві будинок, в якому проживає до самої смерті – 8 травня 1918 року.

Численна інтернаціональна команда художників переміщалася услід за своїм учителем із Бая-Маре у Тячів. На вимогу вчителя учні вставали о 6-7 годині ранку та до 12 години робили замальовки з природи

на берегах річки Тиси, виконували портрети лісорубів, селян, рибалок, циган і обов'язково відображали на своїх полотнах гору Нересен, що домінувала над містом. Багато творів з цього періоду виконав і сам вчитель, серед яких «Нересен», «Біла підніжжя Нересена», «Селянська хижка», «Селянський будиночок на околиці Тячева», «Копиці сіна» та ін.

У культурному житті Підкарпатської Русі (раніше Угорської Русі – авт.) визначну роль грала учительська семінарія в Мараморош-Сігеті, де значна частина дітей русинів-українців здобувала учительську професію. Саме тут протягом 1908-1911 років навчався Адальберт (Бейла) Ерделі (1891-1955) – один із найвидатніших художників України ХХ століття. У своїх творах він згадує перебування у Франції в замку Гаржилес, шкільні роки у м. Сігет, коли він грав у шкільному оркестрі на віолончелі і був улюбленим помічником вчителя хімії і природознавства. Завершуючи навчання у Мараморош-Сігеті, Ерделі прийняв рішення стати художником і поїхав на подальше навчання в Угорській королівській художній інститут у м. Будапешт. Цікавою є також історія прізвища художника. Його батько був сільським вчителем і звався Михайло Гриць. Проте в кінці ХІХ століття угорські чиновники спонукали русинів Закарпаття, що працювали на державній роботі, міняти прізвища на угорські, тому Михайло Гриць у 1901 році вирішив на честь регіону Ердей (Лісова країна) взяти нове прізвище для всієї родини (11 дітей), яке вже у часи Чехословацької республіки читалося як Ерделі. Син Бейла (Адальберт) після закінчення навчання у Будапешті працював учителем малюнка у навчальних закладах м. Мукачева, протягом 1922-1926 рр. підвищував свою майстерність у Мюнхені, подорожував Німеччиною та Італією, виставляв свої твори у Мюнхенському Скліаному палаці, написав автобіографічні романи «Дімон» та «Імен». З 1927 р. він працює викладачем малюнка в учительській семінарії та горожанській школі м. Ужгорода, а протягом 1929-1931 рр. працює творчо у Франції, захоплюється мистецтвом Поля Сезана та експресіоністів. Повернувшись у 1931 р. в Ужгород, очолює Товариство діячів образотворчого мистецтва на Підкарпатській Русі, виховує перше покоління професійних художників Закарпаття, стає у 1946 р. першим директором Ужгородського художнього училища та першим головою обласної організації Спілки художників України. Тепер його ім'я носить коледж мистецтв Закарпатського художнього інституту, а краших художників щорічно нагороджують обласною премією імені А. Ерделі та Й. Бокшая.

Не можна не згадати ще одне ім'я в мистецькому світі, яке пов'язує лівий і правий береги річки Тиси. Це Гаврило Глюк, який народився 19 травня 1912 року в Мараморош – Сігеті. Під час навчання в гімназії проявив інтерес до малювання, де вчителями з цього предмету були

Сабо та Більц. Закінчивши гімназію, навчався у Будапешті на майстра з художньої обробки дерева та відвідував курси ремісничого малюнка де вчителем був Бем Оман. Навчався також Гаврило Глюк у майстерні Іштвана Сені. У 1931 році він поступив у Вищу школу образотворчого мистецтва у Будапешті, де студіював до 1933 року у викладачів Деже Пейчі Пілха та Іштвана Рейті, а також слухав лекції мистецтвознавця Кароля Ліка. Протягом 1936-1940 рр. Гаврило Глюк жив у Бухаресті, де вивчав творчість Ніколае Григореску та Йона Андрееску. З початком війни іде солдатом у румунську армію.

На території Бессарабії він стає громадянином Радянського Союзу. Пройшов війну у складі будівельного батальйону радянської армії. У 1946 році Гаврило Глюк був прийнятий у Спілку художників Радянського Союзу, а в 1947 році переїхав в Ужгород, поближче до свого рідного краю. Колектив закарпатських художників приязно зустрів свого нового колегу, який швидко завоював ім'я талановитого портретиста і майстра жанрової картини. Його твори «Пралія», «Селянка с. Люта», «Збирання винограду», «Захід сонця», «Рання весна», «Зимовий пейзаж» були сходінками до визначного успіху, досягнутого у 1954 році роботою «Лісоруби», яка виставлялася в Ужгороді, Львові, Києві, Москві, Варшаві, Парижі, Нью-Йорку, Мехіко, Венеції. У 1958 році на всесвітній виставці в Брюсселі (Бельгія) «Лісоруби» були удостоєні срібної медалі. З-під пензля Гаврила Глюка народжувалися образи селян із румунських сіл поблизу річки Тиса. Особисті риси порядної і безконфліктної людини привертала до Гаврила Глюка багато друзів. Його творчість добре знали за межами Закарпаття у Києві, Львові, Харкові і Одесі.

Очевидно, що мистецькі взаємовпливи румунської й української культур у ХХ столітті були суттєвими, і тільки політична ситуація, що породила суворі кордони між сусідніми народами, не дозволила в більшій мірі розвинутися цим позитивним зв'язкам між митцями. Проте, в будь-якому випадку, діяльність таких видатних творчих особистостей, як Шімон Голлоші, Адальберт Ерделі і Гаврило Глюк служить прикладом того, як зв'язки між румунською й українською культурами повинні розвиватися сьогодні.

Список використаних джерел

1. Фехер Жужа Д., Погань Габор Э. Венгерская живопись ХХ века. - Будапешт: Корвина, 1973. – 21 с.
2. Небесник Іван. Адальберт Ерделі. – Видавництво «Мс», 2007.
3. Островський Г. Образотворче мистецтво Закарпаття. – К.: Мистецтво, 1974. – 198 с.

4. Островський Г. Адальберт Михайлович Эрдели. – М.: Советский художник, 1967. – 89 с.
5. Владич Л. Малярство Гаврила Глюка// Образотворче мистецтво. – К, 1983.- №6.- С. 22-24.
6. Федорук Олександр. Великий Глюк з відстані часу / Глюк Гаврило Мартинович (1912-1983). – Київ, 2007.

RELAȚIILE ROMÂNNO-UCRAINESE ÎN TRANSCARPATIA ÎN DOMENIUL ARTELOR PLASTICE CONTEMPORANE

Rezumat

Articolul prezintă activitatea de creație a artiștilor Simeon Holloshi, A. Erdeli și Gabriel Gluck, care au contribuit semnificativ la dezvoltarea culturală a popoarelor română și ucrainean, având un rol deosebit în dezvoltarea relațiilor interetnice și culturale între cele două comunități etnice la sfârșitul secolului al XIX-lea și în secolul XX.

Cuvintele cheie în jurul cărora este creat articolul sunt: pictură, artă plastică în Transcarpatia, Transilvania, C. Holloshi, A. Erdeli, H. Gluck.

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ У КІНЦІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ

Юрій Копинець,
Ужгород (Україна)

Міжетнічні стосунки є однією з найскладніших проблем, яка зачіпає як організацію державного і суспільного життя всередині кожної полінаціональної країни, так і міждержавні та міжнародні стосунки. І кожна демократична держава повинна створити концепцію міжетнічної консолідації, забезпечити вільний розвиток представникам національних меншин. Особливо це актуально для країн постсоціалістичного табору, які у кінці ХХ – поч. ХХІ ст. потрапили в смугу соціально-політичної кризи у зв'язку із зміною політичної тоталітарної системи на систему демократичної орієнтації.

В умовах демократизації суспільного життя у постсоціалістичних країнах Центральної та Південно-Східної Європи різко посилюється процес національного усвідомлення, в тому числі в середовищі національних меншин.

Щодо України, то проблема збереження національної ідентичності українців, які проживають поза межами нашої держави, зокрема у країнах, що є безпосередніми нашими сусідами, є доволі актуальною. І проблема в українців Польщі, Словаччини, Румунії та Угорщини та ж сама, що й у всієї української діаспори – збереження своєї національної ідентичності.

Демократичні процеси 90-х рр. ХХ ст. у регіоні стали передумовою для виникнення деяких питань міжетнічних відносин, які раніше мали латентний характер, а саме – простежується стрімкий процес асиміляції закордонних українців, на прискорення якого впливає і такий чинник, як розмежування української громади.

Серед десятків праць із цієї тематики варто відмітити ті, що дають загальне уявлення про сутність і проблеми української національної меншини. Це, передусім, колективна праця «Зарубіжні українці»¹ та дослідження І. Винниченка², які суттєво розширили й поглибили уявлення

¹ Зарубіжні українці / С.Ю. Лазебник (кер. авт. кол.), Л.О. Лещенко, Ю.І. Макар та ін. - К.: Вид-во "Україна", 1991. – 252 с.

² Винниченко І.І. Українці в державах колишнього СРСР: історико-географічний нарис. – Житомир, 1992. – 164 с.

про історію та сучасні проблеми української діаспори. Безпосередньо питанню закордонних українців присвячено низку наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених, таких, як Я. Колотило³, В. Трошинський та А. Шевченко⁴, В. Євтух, Є. Камінський, О. Ковальчук⁵, Л. Аза, А. Попок, О. Швачка⁶, З. Фейош, Е. Ковач, Л.Дюрдюк⁷, С. Лодзинський⁸, Я. Бучек,⁹ П. Байда, М. Сипош, Д. Вояковський, Т. Шнайдер¹⁰ та ін.

Останнім часом проблемам діаспори у країнах Європейського Союзу приділяється значна увага, що пов'язано з посиленням контролю за дотриманням міжнародних стандартів захисту прав людини та підвищенням інтенсивності контактів між членами діаспори та країнами їхнього походження. Розроблення подібних механізмів необхідне і для України з огляду на її вкрай неоднорідну, розгалужену, диференційовану діаспору. Зокрема, вивчення проблеми розділення української меншини як одного з чинників її асиміляції дозволило б не тільки зменшити масштаби останньої, а й виявити та сформулювати стратегії попередження її негативних наслідків для України. Такі розроблення мали б спиратися на національні інтереси України, ґрунтуватися на науковому аналізі й прогнозуванні розвитку міждержавних відносин, визначатися реальними пріоритетами розвитку держави.

Питання вирішення проблем національних меншин як для України, так і для її західних сусідів – країн Центральної та Південно-Східної Європи є надзвичайно важливими і з метою мінімізації загроз і ризиків постійно потребують пошуку таких політичних відповідей і практичних інструментів, які враховували б багатокультурні аспекти сьогоденної ситуації та сприяли б самовизначенню меншин.

Територія етнічних українських земель є відносно однорідною, за винятком деяких локальних регіонів, в яких відбувалася своєрідна

³ Колотило Я. Українці в Румунії // Вільна думка. – 2001. – № 50-51 (2671-72). – С. 11-13.

⁴ Трошинський В.П., Шевченко А.А. Українці в світі / Україна крізь віки. – Т.15. – К.:ВД «Альтернативи», 1999. – 325 с.

⁵ Євтух В., Камінський С., О. Ковальчук та ін. Зберігаючи українську самобутність. – К., 1992. – 99 с.

⁶ Аза Л.О., Попок А.А., Швачка О.В. Українці в Румунії: сучасний стан та перспективи етнокультурного розвитку. – К., 1999. – 88 с.

⁷ Fejos Zoltan, Kovacs Eva, Gyurgyik Laszlo I., Janos Vasik, Kata Kadek, Szilvia Nemeth, 1998, Shifting Identities in Mixed Marriages – The Case of the Population of Košice (Slovakia) in the 20th Century / <http://igi.osi.hu/ethnic/relations/1/shifting.html>

⁸ Lodzinski S. Poland's Policy towards National Minorities 1989-1993. – Warsaw, 1994.

⁹ Jan Buček. Responding to Diversity: Solutions at the Local level in Slovakia. / Local Governance in Multi-ethnic Communities of Central and Eastern Europe. Budapest: Minority Rights Group, 1997. – с. 273-306.

¹⁰ Snyder T. The Ukrainian Minority in Poland / <http://wwics.si.edu/ees/special/2000/snyder.pdf>

пасіонарність історичного розвитку українських етнічних груп, що протягом багатьох століть не могло не вплинути на розвиток усієї нації. Завдяки особливостям природних умов існування певні гілки українського етносу історично формували субетнічні групи: в умовах перебування відповідних українських територій у складі інших держав або у контактних стосунках з іншими етносами. Наявність таких груп не стала причиною руйнування нації, а навпаки – лише збагатила її локальними особливостями.

Ідеться про те, що певні етнічні групи (національності) в окремих країнах на законодавчому рівні визнані національностями, в інших – ні. Зокрема, словацький уряд, посилаючись на те, що кожен громадянин має право відносити себе до будь-якої національності, частину українського населення, котра зберегла давню самоназву «русини», визнав окремою національною меншиною. В Угорщині русини також офіційно визнаються окремою національністю нарівні з українцями, вірменами, болгарями, хорватами, німцями, греками, поляками, ромами, румунами, сербами, словаками та словенями.

Лемків – етнографічну групу українців, котра по закінченні Другої світової війни майже повністю опинилася у Польщі, часто розглядають окремо від української меншини. Зокрема, при виведенні статистичних даних стосовно національних меншин у країні та під час польського перепису населення (у 2002 року лемками себе назвали 5,6 тис. осіб)¹¹.

У той же час у нашій державі такі етнічні групи, як русини та лемки, взагалі не ідентифікуються, залишаючись етнічними групами. Така етнічно-правова колізія приховує в собі латентний конфлікт, котрий у будь-який момент може стати реальним. Вважається, що русини та українці в Словацькій Республіці мають однакове етнічне походження. Проте, згідно з даними перепису населення 1991 р., 17197 осіб (що переважно мешкають у Східній Словаччині – в регіоні Пряшів) зазначили, що вони – етнічні русини, а 13281 особа – що вони українці. Згідно з переписом населення 2001 року, в Словаччині зареєстровано близько 35 тис. русинів-українців, 10 814 із них віднесли себе до української національності, а 24201 осіб визнали себе русинами¹².

Нинішнє становище у Словацькій Республіці лідери української меншини характеризують як одне з найтяжчих за останні роки. Словацький уряд, посилаючись на те, що кожен громадянин має право відносити себе до будь-якої національності, частину українського населення, котра

¹¹ Ethnic and National Minorities in Poland / http://www.mswwia.gov.pl/eng_mn_narod_1_list.html

¹² Population and Housing Census 2001. Statistical Office of the Slovak Republic / <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5940#Contents>

зберегла давню самоназву «русини», визнав окремою національною меншиною. Таким чином, українців та русинів у Словаччині вважають представниками різних національностей.

Ні русинська, ні українська меншини не створили політичної партії, яка б мала шанс потрапити до національного парламенту та винести етнічні питання на порядок денний, на відміну від, наприклад, угорської меншини в цій країні. Одразу після оксамитової революції 1989 року були спроби заснувати партію «Громада», з метою представляти політичні потреби русинської/української меншини, однак ця спроба не одержала підтримки.

Внаслідок офіційного визнання в Словаччині національності русинів, окремої від української, сума фінансування, що надавалася на забезпечення національно-культурних потреб української меншини, була поділена між організаціями та установами української та русинської орієнтації. Більш як удвічі зменшено кошти, що надавалися на підтримку діяльності Союзу українців-русинів, україномовних преси, радіо, театру, ансамблів, музеїв, шкільництва, книговидавництва тощо. Посередництвом міністерства шкільництва та міністерства культури держава порадила русинській меншині укласти якомога швидше словник русинської мови, видати граматику, буквар, інші книги¹³. В такому разі виникла основа для підтвердження існування відповідної мови, культури, літератури та власне національності.

Отже, з метою розпорошення та ослаблення української громади в Словаччині створюється окрема, інша національна меншина, підтримується полеміка та боротьба між цими двома гілками української меншини за принципом – розділяй і володарюй.

У Республіці Польща ця проблема також надзвичайно актуальна. Тут діє близько півдесятка українських «союзів», серед яких «найголовнішим» є Об'єднання українців Польщі. Окремо функціонує Союз українців Підляшшя, проукраїнське Об'єднання лемків та Стоварышыня лемків. Застановчі ідеології кожної з названих організацій – різні, і Україна їх не єднає.

Об'єднання українців Польщі живе в тіні операції «Вісла». Звідси – культивация землі Закарпаття, а також спільність, що базується на ґрунті депортації 1947 року.

Для українців Підляшшя головним питанням є антибілорусизм. Конкуренція з польськими білорусами – життєва реальність для тих підляських українців, які проти трактування їхньої говірки як білоруської,

¹³ Бача Ю. Українська громада в Словаччині. – Трибуна. – 6 грудня 2003 р. – стор. 13.

існуванню білоруських шкіл у регіоні, штучному збілорусженню місцевого діалекту.

Лемківське середовище у свою чергу поділяється на дві групи: лемків, котрі ідентифікують себе з українським народом, та лемків, які вважають себе окремою національною меншиною. З 2001 р. у Варшаві діє Фундація лемківської меншини «Рутеніка», метою якої є втілення ініціатив щодо підтримання тотожності лемківської меншини та культури, а також розвитку Лемківщини. Для «Стоварышыня лемків» у Лігниці (zareєстроване 7 квітня 1989 р.), пунктом виходу є відкидання спільності з українцями. Вони визнають себе представниками окремої національності – «гілки народу карпаторуського».

Послідовники Павла Магочі, польські «лем-лемки», як їх називають на відміну від «лемко-українців», відмовилися під час цього протистояння навіть від закликів повернення на Лемківщину, і натомість згодилися теоретично на сприйняття «чужих земель», бо «насправді тут більше, і ми тут єдині». До речі, підтримує цей рух польський уряд, що свідчить про використання Польщею роз'єднаності української меншини.

За даними перепису Угорської Республіки 1990 р., у цій країні проживало 674 українців та русинів.¹⁴ Нині угорці стверджують, що українців у цій державі проживає не більше тисячі. За підрахунками Товариства української культури Угорщини, українців повинно нараховуватися від 3 до 6 тисяч.¹⁵ На думку ж деяких експертів – понад 30 тисяч. Причина такої розбіжності в тому, що угорці не ведуть обліку громадян інших національностей. Зокрема, при проведенні перепису в Угорщині вказувати національність не вимагають. Тим не менш, за даними останнього перепису в Угорській Республіці 2001 р., в країні проживає 5 070 осіб, які вважають себе українцями, русинів налічується 1 090 осіб¹⁶.

Якщо говорити про становище української меншини в Угорщині, то тут ситуація видається дещо кращою, оскільки явного протистояння між українцями та русинами-українцями, які мешкають у цій державі, немає. І все ж, згідно з давньою традицією, особи, які використовують стару самоназву «русини», офіційно визнаються угорською державою окремою національністю, нарівні з тими, хто ідентифікує себе як українці. Чинне

¹⁴ Контакти між людьми та питання етнічних меншин у відносинах між Україною та Угорщиною // Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноєвропейськими сусідами / Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень «ЄвроРегіо Україна». – К., 2004. – С. 188

¹⁵ Хортяні Я. Из своей дороги не зйдемо! Режим доступу: http://www.ukrajinci.hu/archiv/hromada_60_ua/ohlyad/riport.htm

¹⁶ Hungary National and Ethnic Groups. Режим доступу: <http://www.magyarorszag.hu/english/abouthungary/data/country/ethnic.html>

законодавство зараховує русинську й українську меншини до корінних етнічних груп Угорщини. Товариство русинів Угорщини на проведення своїх культурно-освітніх заходів, як і громадські організації українців Угорщини, отримує від угорського уряду фінансову допомогу. Керівництво цього об'єднання не визнає належності русинів до українського етносу. Незважаючи на підтримку угорського уряду, і без цього нечисленне русинське населення Угорщини швидко асимілюється.

У Румунії дещо інша ситуація. Тут діють 2 організації – Союз українців Румунії (СУР) та Демократичний союз українців Румунії. З 1991 р. СУР є членом Всесвітнього конгресу українців із центром у Торонто (Канада). Слід зазначити, що рутенами (русинами) в Румунії здавна називали всіх представників української меншини. Випадків ідентифікації себе як представників русинської етнічної групи/національності серед українців у цій країні не зафіксовано.

У той же час має місце конфлікт, що вже давно виник між Союзом українців Румунії та Демократичним союзом українців Румунії. Між цими двома організаціями триває протистояння, вони не можуть дійти згоди у взаємній співпраці. У результаті українці Румунії також не мають єдиної національно-політичної структури, яка б згуртувала їх.

Нині мало береться до уваги і те, що Україна скоро стане чи не єдиним джерелом «підживлення» українства в країнах, про які йдеться, а діаспора перетвориться з етнічно-автохтонної на справжню закордонну. Тому суттєво має змінитися ставлення до діаспори взагалі та до українців у державах ЦСЄ зокрема, як до апендикса, що заважає цивілізованим стосункам сусідніх держав.

Україна мусить докласти зусиль для подолання протиріч усередині громад у згаданих країнах і сконсолідувати русинську та українську, греко-католицьку та православну її частини, налагодити співпрацю між товариствами, які діють в Україні, та закордонними українцями, зробити Україну привабливою для останніх.

На думку експертів, є підстави припускати, що кодифікація в Україні національності «русин» призведе до значного зменшення, а можливо і до повної асиміляції української меншини в згаданих країнах, зокрема у Словаччині, оскільки представники цієї меншини втратять єдиний і останній доказ своєї належності до українського етносу, на відміну від русинів.

Тому при прийнятті рішення про кодифікацію національності «русин» в Україні варто одночасно розробити механізм мінімізації негативного впливу цього процесу на становище української громади в цих країнах. При цьому треба враховувати, що асиміляція українців Словаччини, Угорщини, Румунії та Польщі обумовлена не тільки зовнішніми, а й внутрішніми чинниками.

Так само, як і будь-який соціальний процес, формування, стабільність і зміна ідентичності або етнічної тотожності повинні розглядатись як результат прийнятого конкретними особами рішення обрати певний напрямок. Подальший поступ української діаспори в цих державах можливий, але тільки за умови забезпечення належної підтримки з боку самої України. Наразі наша держава обмежується декларативними програмами співпраці із закордонними українцями, нехтуючи фінансовою підтримкою їхньої діяльності.

Допомога Україні представникам свого етносу в інших країнах повинна стати більш ефективною та дієвою. Без сумніву, принесе дивіденди створення політичної організації на основі української діаспори. З іншого боку, такого роду ініціатива з боку керівництва України може бути сприйнята як втручання у внутрішні справи інших держав та викликати аналогічні кроки. Виходячи з викладеного, для України важливим було б використати окремі елементи досвіду сусідньої Угорщини у зміцненні своєї діаспори, а також у позитивному використанні співробітництва з нею з метою підвищення своєї ролі в Центральній та Південно-Східній Європі.

І в цьому контексті важливо, що нова якість країн-сусідів України як членів ЄС містить у собі нові можливості для розширення контактів у сфері освіти, академічного обміну та культурного співробітництва шляхом участі у відповідних програмах допомоги ЄС. Тобто, крім існуючих програм двосторонньої співпраці, що мають на меті розвивати контакти між людьми через ресурси, наявні в країнах, Словаччина, Угорщина, Румунія та Польща можуть і мають сприяти використанню фінансових програм ЄС для розвитку контактів з Україною.

MINORITATEA UCRAINEANĂ ÎN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE EST LA SFÂRȘITUL SECOLULUI XX ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XXI-LEA. SITUAȚIA ACTUALĂ ȘI PROVOCĂRILE VIITORULUI

Rezumat

Autorul lucrării de față descrie situația actuală a minorității etnice ucrainene din țările Europei Centrale și de Est, în special a celei din Slovacia, Ungaria, Polonia și România, în perioada amintită mai sus. Accentul este pus pe problemele care duc la asimilarea diasporei ucrainene în aceste țări, în special pe factorul divizării interne, precum și pe modalitățile de rezolvare a acestora. Articolul se bazează pe studiile efectuate de cercetătorii ucraineni și străini pe această temă și subliniază necesitatea revigorării activității de cercetare în domeniu a specialiștilor ucraineni.

De asemenea, autorul determină tendințele europene moderne în cercetarea pe această temă, subliniind provocările și amenințările cu care s-au confruntat specialiștii europeni în domeniu. Pe baza concluziilor emise, sunt propuse măsuri practice de rezolvare a problematicii studiului minorităților naționale, în special referitor la experiența țărilor vecine în păstrarea și promovarea minorității ucrainene din această zonă a Europei.

ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ РІДНОЇ МОВИ У ШКОЛАХ З РУМУНСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Олена Офрїм,
Ужгород (Україна)

За переписом населення 2001 року на Закарпатті проживало 32 152 чол., які ідентифікували себе румунами. Компактне проживання у селах Тячівського та Рахівського районів області зумовили феномен найвищого серед національних меншин краю ступеня мовної ідентичності (31 846 чол. або 99,1%).

Важливим чинником формування мовної практики та засвоєння літературної мови є загальноосвітня школа. На правому березі р. Тиса нараховується 10 шкіл з румунською мовою викладання.

У кожному селі, де проживають закарпатські румуни, є по одній школі, за винятком селища Солотвино, де є три школи, та села Біла Церква з двома школами.

Навчаючись на IV курсі спеціальності «Румунська мова і література», я проходила педагогічну практику в загальноосвітній школі I-III ступенів села Біла Церква. Тому предметом нашого аналізу є саме проблеми викладання рідної мови на прикладі одного з закладів освіти упродовж 2008-2009 навчального року.

Отже, аналізуючи проблеми викладання рідної мови в школах з румунською мовою, візьмемо до уваги загальноосвітню школу села Біла Церква. Загальна кількість дітей у цій школі – 231 учень. Більшість становлять румуни, але серед учнівської спільноти є діти української, угорської та молдовської національності. Зауважимо, що під час безпосереднього спілкування та спостереження жодного випадку або прояву міжетнічної конфліктності, націоналізму чи дискримінації не було виявлено.

Кількість учнів по класах є нерівномірною і варіює від шести (11-А клас) до двадцяти дев'яти (9 клас). Для деталізації представимо кількість учнів всіх класів: 1 клас – 16 учнів; 2 клас – 21 учень; у 3, 4, 5 і 6 класах – по 18 учнів; 7-А клас – 10 учнів; 7-Б клас – 18 учнів; 8 клас – 19 учнів; 9 клас – 29 учнів; 10 клас – 24 учнів; 11-А клас – 6 учнів; 11-Б клас – 16 учнів. Ще більш варіюється чисельність тих класів, де учні відвідують школу нерегулярно. Це явище особливо яскраво виражено у старших класах, що пояснюється появою нових інтересів, зацікавлень та родинних пріоритетів.

Серед 30 вчителів Білоцерківської школи I-III ступенів тільки двоє є вчителями румунської мови та літератури. Освіту вони здобували в різних навчальних закладах: в одному з педагогічних інститутів Румунії та Чернівецькому університеті.

Більшість предметів у цій школі викладається румунською мовою, звичайно, крім таких предметів, як українська мова та українська література. Щодо спеціалізованих 7-А (український) та 11-А (російський) класів, то тут всі предмети викладаються відповідно українською та російською мовами, за винятком румунської мови та літератури. У цих класах найменша кількість дітей порівняно з румуномовними.

Щодо методологічних проблем викладання рідної мови, то їх можна проранжувати залежно від їхньої вагомості та нагальності. Тому виділимо такі проблематичні аспекти викладання румунської мови в школі с. Біла Церква:

1. Відсутність підручників, особливо з румунської мови та літератури у старших класах. На уроці з цим ще діти якось справляються. Наприклад, кладуть підручник на середину парти або просто позичають один одному. Але як впоратись із домашніми завданнями без підручника?
2. Занадто складний, теоретизований виклад наявних підручників. Навіть вчителям доводиться докласти значних зусиль, щоб роз'яснити учням матеріал.
3. Відсутність творів художньої літератури власне румунських, а не молдовських письменників.
4. Нестача матеріалів з методики викладання для вчителів школи.
5. Поеднання у викладанні румунської та зарубіжної літератури.
6. Мала кількість годин для викладання румунської мови та літератури. Наприклад, в 5 класі – 3/2 год.; у 6 – 9 класах – 2/2 год.; у 10 та 11 класах – 1/2 год. мови та літератури на тиждень.
7. Зростання вимог щодо викладання українською мовою усіх предметів у школі.
8. Зростання кількості обов'язків вчителя, що ускладнює його роботу. В окрему категорію слід віднести *проблеми, пов'язані з батьками учнів*. Умовно їх можна поділити на:
 - тих, які виїжджають на заробітки за кордон, залишаючи дітей на родичів;
 - тих, які, будучи вдома, не спонукають своїх дітей до навчання.

Подальше зростання численності означених категорій людей призводить до неспроможності забезпечити з боку вчителів та дирекції школи належний рівень освітньої підготовки вихідців з румунських сімей.

І на завершення – проблема подальшого навчання дітей, які закінчують румунські школи. Дедалі більше і більше випускників румуномовних шкіл обирають або думають обрати таку професію, яка б дала їм можливість влаштуватись на роботу за місцем навчання і не повертатися додому.

Це зумовлено тим, що, закінчивши факультет (мова йде про румунську філологію) і повернувшись до рідної школи, вони не мають місця роботи. А для того, щоб працювати чи виїхати до Румунії, необхідно перекваліфікуватись. А на це знову йде час. Саме тому надалі дедалі більше випускників румуномовних шкіл Закарпаття будуть обирати факультети з державною мовою викладання.

PROBLEME PRIVIND PREDAREA LIMBII MATERNE ÎN ȘCOLILE DE LIMBĂ ROMÂNĂ DIN REGIUNEA TRANSCARPATIA

Rezumat

Pe malul drept al râului Tisa există 10 de școli cu predare în limba română. În fiecare sat locuit de români în Transcarpatia există câte o școală cu predare în limba română, cu excepția localității Solotvino, unde există trei școli, și a satului Biserica Albă, în care funcționează două școli de limbă română.

Analizând problematica predării limbii materne în școlile românești, vom vorbi despre școala generală a satului Biserica Albă. Numărul total de copii care învață în această școală este de 231. Majoritatea sunt români, dar printre ei există și elevi de etnie ucraineană, maghiară, sau de origine moldovenească. Numărul de elevi diferă de la clasă la clasă, variind de la zece (clasa a șaptea) la douăzeci și nouă (clasa a – 9).

Cele mai multe discipline de studiu se predau la școala din Biserica Albă în limba română. Printre problemele metodologice de predare observate în această școală se numără:

- deficiențele bazei teoretice a manualelor existente
- lipsa manualelor, în special a celor de limba și literatura română pentru clasele V-X;
- lipsa cărților care conțin literatura obligatorie scrisă de autori români; există doar cea scrisă de autori moldoveni;
- lipsa materialelor didactice pentru profesori;
- numărul mic de ore dedicat predării limbii și literaturii române;
- creșterea cererii privind predarea în limba ucraineană a tuturor obiectelor de învățământ.

ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ РУСИНЬСЬКОГО РУХУ В СУЧАСНІЙ РУМУНІЇ

Михайло Зан,
Ужгород (Україна)

Постановка проблеми. Упродовж останніх років у наукових колах продовжується дискусія щодо русинської ідентичності. Поряд із методологічною дилемою щодо статусу цієї спільноти в країнах Центрально-Східної Європи поступово активізувався рух лідерів русинських громадських організацій. Світові конгреси русинів, потужна видавнича діяльність, рекламна політика мас-медіа спричинилися до створення схвального ментального сприйняття цієї «проблеми» у суспільній свідомості.

Уже більш як десятиліття тому, виступаючи на П'ятому світовому конгресі русинів, ідеолог світового русинства Павло Роберт Магочій зауважив, що кожна країна, «де живуть русини (окрім Румунії), має щонайменше одну організацію, яка публікує газети і книги, та спонсорує різноманітні культурні програми»¹. Вже наступного року через зміни у законодавстві виникає відповідна організація і в Румунії. З того часу поряд з українським національно-культурним рухом, який репрезентує Союз українців Румунії (СУР), формується специфічний русинський етнокультурний рух Румунії. Отож, Румунська держава виявилася однією з останніх держав центрально-східного ареалу (поряд із Словаччиною, Польщею, Чеською Республікою, Угорщиною, Сербією, Хорватією), яка легітимувала русинський рух.

Громадську організацію під назвою «Культурне Товариство Русинів Румунії» (Uniunea Culturală a Rutenilor din Romania) очолив доктор історії Георгій Фірцак. Незважаючи на те, що за офіційним переписом населення 2002 року ідентифікувалися русинами всього 257 осіб у всій державі, лідер товариства представляє інтереси цієї меншини у парламенті у складі парламентської групи національних меншин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі в науковій літературі проблема новітнього русинства на теренах Румунії майже не представлена. На наше переконання, саме через брак прикладних

¹ Магочій П.-Р. Зауваження, представлені на V Світовому конгресі русинів (Ужгород, Україна, 25 червня 1999 року) / Павло-Роберт Магочій // Руснацький світ : Науково-популярний збірник. Т. 2 / Русинське науково-освітнє товариство; Карпаторусинський науковий центр; Укладач М.П. Макара. – Ужгород : Вид-во В.Падяка, 2001. – С. 23.

етносоціологічних та етнополітологічних досліджень ця проблема навіть не потрапляє в поле зору експертів, які прагнуть узагальнювати та робити висновки на перспективу. Так, аналізуючи процеси асиміляції та етнографічної сегментації українців у Польщі, Угорщині, Словаччині та Румунії, дослідниці Світлана Мітряєва та Анжеліка Клайзнер зовсім не згадують про наявність русинської організації в Румунії². В іншій публікації Анжеліка Клайзнер знову згадує про конфлікт між Союзом українців Румунії (СУР) та Демократичним Союзом українців Румунії (ДСУР) і констатує, що «випадків ідентифікації себе як представників русинської етнічної групи/національності серед українців у цій країні не зафіксовано»³.

Не зовсім послідовними та малослівними є й автори, які відстоюють національно-культурне становлення русинської ідентичності у світовому вимірі. У своїй праці «Народ нізвідки: ілюстрована історія карпаторусинів» Павло Роберт Магочій згадує, що «...існує декілька карпаторусинських сіл на південь від річки Тиса у регіоні Марамуреш північної Румунії...»⁴. За його припущеннями у світі проживає 1 640 000 русинів, з них 20 000 є мешканцями Румунії⁵. Така цифра представлена в україномовному виданні праці автора за 2006 рік. Натомість в румуномовному варіанті книжки Павла Роберта Магочі замість 20 000 з'являється інше припущення – 34 000 русинів, які мешкають в Румунії (?! – М.З.)⁶. Замість загальної кількості в 1 640 000 в цій праці вже 1 654 500 русинів світу. Виникає питання щодо причини подібної цифрової трансформації саме в румуномовному варіанті видання «Народ нізвідки». Привертає увагу й те, що румуномовна версія книги видана за допомоги Культурного товариства русинів Румунії⁷.

Про практичну відсутність наукового вивчення русинського руху в Румунії свідчить той факт, що в розділі «Третє русинське національне

² Мітряєва С.І. Процеси асиміляції українців у країнах Центральної та Східної Європи (Польща, Угорщина, Словаччина, Румунія) / С.І. Мітряєва, А.М. Клайзнер // Законодавче забезпечення прав і свобод національних меншин в Україні та його відповідність міжнародно-правовим нормам : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 23 – 24 травня 2006 р., Ужгород, Україна. За редакцією Ю.М. Бисаги. – Ужгород : Ліра, 2006. – С. 32 – 40.

³ Клайзнер А.М. Сегментація української меншини у країнах Центрально-Східної Європи (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія) / Анжеліка Матяшівна Клайзнер // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4 (5). – С. 107.

⁴ Магочій П.-Р. Народ нізвідки : Ілюстрована історія карпаторусинів / Пер. з англ. С.Біленького, Н.Кушко; Сюжетні комент. до іл. В.Падяка / Павло Роберт Магочій. – Ужгород : Вид-во В.Падяка, 2006. – С. 9.

⁵ Там само. – С. 11.

⁶ Magoci P.R. Poporul de niciunde : Istorie în imagini a rutenilor carpatici / Pavlo Robert Magoci. – Ujgorod : Editura lui V.Padeac, 2007. – P. 11.

⁷ Ibid. – P. 4.

відродження (з 1989 року)» теоретик і практик світового русинства тільки лаконічно згадує про створення русинських організацій «дещо пізніше в Румунії та Хорватії»⁸. Також вказується, що уряд Румунії поряд із Словаччиною, Чеською Республікою, Угорщиною, Сербією та Хорватією визнає карпаторусинів національною меншиною, яка має власного депутата у парламенті в Бухаресті⁹. Поряд з цим у цій же частині видання відсутня жодна фотоілюстрація, яка відображала б сучасні реалії русинського руху в Румунії. Це ж саме в румуномовному варіанті видання праці.

У виданій 2002 року Павлом Робертом Магочієм брошури «Карпатські русини» серед переліку культурних та наукових інституцій взагалі не вказано Культурне товариство русинів Румунії¹⁰. На нашу думку, це свідчить про підготовку до друку цього видання задовго до створення громадської організації в Румунії.

Молдовський історик, головний редактор міжнародного історичного журналу «Русин» та президент Громадської асоціації «Русь» Сергій Суляк теж досить лаконічно обходить тематику русинського руху в Румунії. Він тільки згадує, що в сусідній державі русини мають свого представника в парламенті та отримують урядову фінансову допомогу¹¹. Заслугує на увагу оцінка деструктивного потенціалу русинського руху Румунії в огляді відомого молдовського аналітика Володимира Брутера. В своїй розгорнутій статті, присвяченій місцевим виборам у Румунії 2004 року, автор констатує, що електоральні невдачі української меншини спричинені двома чинниками. Перший – це «відсутність ідеї», тобто неспроможність місцевої еліти висвітлювати позитивний імідж України для пересічного виборця; адже йому нав'язують, навпаки, негативний контекст України як держави. І друге – це проблема розколу між українцями і русинами, що призводить до електорального розмежування, зрештою розпорощення голосів та скорочення представництва на місцевому рівні¹².

⁸ Магочій П.-Р. Народ нізвідки : Ілюстрована історія карпаторусинів / Пер. з англ. С.Біленького, Н.Кушко; Сюжетні комент. до іл. В.Падяка / Павло Роберт Магочій. – Ужгород : Вид-во В.Падяка, 2006. – С. 103.

⁹ Там само. – С. 109.

¹⁰ Магочій П.-Р. Карпатські русини / Переклад із словацької: Д.Поп / Павел Роберт Магочій. – Видаватель: Карпаторусинський научний центр, 2002. – 24 с.

¹¹ Суляк С. Русини в історії: прошлое и настоящее (III) [Електронний ресурс] / Сергей Суляк // Одна родина. Фонд стратегической культуры – Украинская редакция. – Режим доступу до статті : <http://odnarodyna.ru/articles/12/407.html>

¹² Брутер В. Местные выборы в Румынии. Первый итог. Румыны хотяг стать немцами [Електронний ресурс] / Владимир Брутер // Международный институт гуманитарно-политических исследований. – Режим доступу до статті: <http://igpi.ru/info/people/bruter/romal.html>

Аналізуючи етнічні, мовні та конфесійні колізії ідентифікації українців повітів Сату-Маре та Марамуреш, румунська дослідниця українського походження Люба-Ірина Горват принагідно торкається проблематики русинства Румунії. Базуючись на власних етнологічних дослідженнях повітів Сату-Маре та Марамуреш, авторка відкидає твердження Павла Роберта Магочі про 34 000-й етнічний масив русинів у Румунії, головним чином у повіті Марамуреш. Адже тут ідентифікувалися русинами тільки 56 осіб, більшість яких є мешканцями міста Бая Маре. На думку дослідниці, фіаско русинської ідентифікації є однією з колізій перепису 2002 року в Румунії¹³.

У своїй статті Люба-Ірина Горват ставить риторичне запитання щодо етнокультурної чи суспільно-політичної природи русинського руху в Румунії. І логіка викладу матеріалу спонукає саме до етнополітичної складової, адже в повіті Сату-Маре під час перепису визначалися тільки 19 русинів. У той же час на парламентських виборах Культурний Союз русинів Румунії в цьому краї мобілізує більш як 300 симпатиків, які забезпечують разом з іншими депутатське крісло Георгію Фірцаку¹⁴.

Таким чином, у науковій літературі проблематика русинського руху тільки починає висвітлюватись окремими дослідниками. Саме тому характерним є фрагментарність, вибірковість представлених сюжетів цієї проблеми. Отож наразі є актуальним комплексно презентувати інституціалізацію русинського руху Румунії як складову етногромадських рухів у країнах Центрально-Східної Європи.

Мета і завдання студії. Головною метою нашої публікації є окреслення структурно-організаційного оформлення русинського руху в сучасній Румунії та визначення його специфіки. В контексті цієї мети автор прагне вирішити такі завдання:

- з'ясувати локалізацію русинської етноідентифікації через призму результатів перепису населення 2002 року та інші джерела;
- окреслити структурно-організаційні параметри русинського руху Румунії;
- висвітлити діяльнісний аспект русинського руху в контексті представництва його у парламенті країни;

¹³ Horvat L. Ucrainenii județului Satu Mare și Maramureș: coliziuni etnice, lingvistice și confesionale reflectate prin prisma recensământului populației din 2002 / Liuba Horvat // Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate / Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність / Coordinatori: Viorel Ciubotă, Toader Nicoară, Mikola Vegheș, Liuba Horvat / Redactori: Viorel Чубота, Тоадер Нікоара, Микола Вегеш, Люба Горват. – Cluj-Napoca : Editura Presa Universitară Clujană; Editura Muzeului Sătmărean, 2007. – P. 323 – 324.

¹⁴ Ibid. – P. 329 – 330.

- проаналізувати оцінки діяльності Культурного товариства русинів Румунії серед творчої інтелігенції, представників громадських організацій;
- проілюструвати рефлексії русинського руху в середовищі респондентів сільської місцевості повітів Марамуреш та Сагу-Маре.

Русинська етноідентифікація в Румунії.

Зауважимо, що провести аналіз географії русинської ідентифікації у розрізі повітів Румунії на основі оприлюднених результатів наразі неможливо. У доволі деталізованому виданні результатів перепису населення, що проводився 18-27 березня 2002 року, рубрика «русини» просто відсутня¹⁵.

Власне, й загальна кількість русинів за останнім переписом теж стала предметом маніпуляцій. У різних виданнях фігурували різні цифри. Так, відома словацька русиністка Анна Плішкова у 2007 році помилково констатувала, що русинське народне самоусвідомлення досить слабке, про що свідчить «списованя людей в Румунії з року 2001, в яким к русинам ся приголосило лем 393 людей»¹⁶. Як бачимо, авторка допустила аж дві цифрові помилки (рік перепису та реальна кількість русинів). У попередніх даних перепису аналітики зазначали, що в цілому по державі ідентифікувалося 262 русини, яких включили в рубрику «Українці-Русини»¹⁷. В пресі СУР Михайло Трайста, критично розцінюючи перспективи русинства в Румунії, оперував офіційною цифрою 257 чол.¹⁸

В одному з матеріалів, які пропагують європейську практику мультикультуралізму під назвою «Етнокультурне розмаїття в Європі» (*Diversitate Etnoculturală în Europa*) зазначається, що в Румунії проживають

¹⁵ Recensământul Populației și Locuințelor 18 martie 2002. Vol. IV. Structura Etnică și Confesională [Електронний ресурс]. – Institutul Național de Statistică. – București : Editura «Revista Română de Statistică», 2003. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. – (Recensământul Populației și Locuințelor, 18 martie 2002). – Систем. вимоги : Pentium-266; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 96/2000/NT/XP. – Назва з титул. екрану.

¹⁶ Плішкова А. Марамореш... [Електронний ресурс] / Анна Плішкова // Академія русинської культури в Словенській республіці. – Режим доступу до статті : <http://www.rusynacademy.sk/rusynski/maramaros.htm>

¹⁷ Principalii indicatori pe județe și categorii de localități: Rezultate preliminare [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу : <http://www.recensamant.ro/fisiere/Analiza%20date%20prelim.doc>

¹⁸ Трайста М. Русини – фальшива декорація на політичній сцені Центральної Європи / Михайло Трайста // Український вісник. – 2007. – № 7-8 (квітень). – С. 10; Traista M. Pseudo-congresul rutenilor / Mihai Traista // Curierul Ucrainean. – 2007. – № 99-100 / iulie. – P. 9.

20 етнічних груп, які визнаються національними меншинами¹⁹. Привертає увагу той факт, що найбільш обширною є інформація про угорців і найлаконічнішою щодо албанців та русинів. Зокрема констатується, що русини (rutenii) представляють 0,29 % населення Румунії і проживають уздовж кордону з Україною, зокрема в Добруджі та Банаті. Втім, цифра 0,29 % зовсім не стосується русинів, а саме українців. Поряд з цим в інформації щодо українців вказується що «українців та русинів» можна зустріти в прикордонному повіті Марамуреш²⁰.

Тобто румунські автори (не тільки вищезазначеного видання, це стосується багатьох інших – М.З.) не зовсім чітко розрізняють етнічну чи національну специфіку русинів порівняно з українцями. Якщо проаналізувати статистичні дані, які оприлюднювалися після проведення перепису, то у всіх випадках вказується рубрика «Українці-Русини» (Ucraineni-Rutenii). Отже, попередньо тільки 262 особи Румунії, які визначили себе русинами, статистика включила до домінуючої групи українців. Тому у попередніх результатах перепису населення цифра 61 353 (0,3 %) означала саме цей етнічний тандем «українців-русинів». Це ж стосується секеїв (583 особи), яких включила угорська етногрупа; сасів (1 422 чол.) та швабів (2 963 чол.), що інкорпорувалися до німецької етноспільноти; домінуюча етнічна спільнота румунів включила аромунів (25 053 чол.), македорумунів (1 334 чол.)²².

Принагідно зауважимо, що попередні дані перепису 2002 року відрізнялися від пізніше оприлюднених офіційних даних в інших виданнях. Так, в одному з них зазначається, що кількість русинів становить саме 257 осіб. Власне, цю цифру й прийнято наразі вважати офіційною кількістю русинів у Румунії. Водночас тепер вони вже включені не в групу «Українці-Русини», а в категорію «інші етнії» поряд з македонцями (695 чол.), албанцями (477 чол.), карашованами (206 чол.), словенцями (202

¹⁹ Minoritățile naționale din România // Diversitate Etnoculturală în Europa (2003) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу : http://www.edrc.ro/docs/docs/pliant_minUE-RO.pdf

²⁰ Ibidem.

²¹ Аромуні, арумуні, армини (самоназва), македонські румуні, цінцари, куцовлахи, каравлахи – спільнота на Півночі Греції, у Південній Сербії, Македонії, Північно-Східній Албанії, Болгарії та Румунії. Загальна кількість близько 110 тис. чол. Мова – аромунська романської групи індоєвропейської мовної сім'ї. Група аромунів в Албанії (фаршероти) розмовляє особливою говіркою. Віруючі аромуні в основному православні.

²² Principalii indicatori pe județe și categorii de localități: Rezultate preliminare [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу : <http://www.recensamant.ro/fisiere/Analiza%20date%20prelim.doc>

²³ Карашовани, кершовани, крашовани – слов'янська спільнота в комунах Карашова та Лупак (повіт Караш-Северін). Більшість з них наразі ідентифікують себе хорватами. У 1992 році нараховувалось 2 775 карашованів, у 2002 році – тільки 206 (за іншими даними, 207 осіб).

чол.), гагаузами (43 особи). Поряд з цим група аромунів зменшилась і становила 24 645 чол., так само македорумунів – 1 298 чол. Зрозуміло, що їх включили до румунської етної групи. Так само зменшилась кількість секеїв (532 чол.), сасів (1 420 чол.), але побільшало швабів (2 995 чол.), яких теж внесли відповідно до угорської та німецької етнічних груп. Парадоксально, але з іншого боку, субетнічну групу угорців чанго (1 266 чол.) у результатах перепису презентували як самостійну етноспільноту²⁴. Цікавим є факт, що в майже півмільйонному повіті Гунедоара (Hunedoara), який презентує лідер русинського руху Георгій Фірцак, за переписом 2002 року ідентифікувалося 220 українців та всього 19 русинів²⁵. Зауважимо, що майже відсутність русинської ідентифікації в русинському (за Павлом Робертом Магочієм) повіті Марамуреш, що межує із Тячівським та Рахівським районами Закарпаття, є найбільш слабкою ланкою русинського руху в сучасній Румунії. За останнім переписом, із 510 109 жителів у гірському повіті поряд із 34 026 українцями (6,67 % населення повіту) виявилось тільки 56 русинів (0,01 %). Прикметний факт – всі 56 русинів проживають у муніципіях Бая-Маре (46 чол.) та Сігету Мармаціей (10 осіб). З 46 русинів Бая-Маре вважають рідною русинську мову 34 особи, а з 10 русинів Сігету Мармаціей тільки двоє²⁶. У сільській місцевості, де за логікою лідерів русинських організацій повинна побутувати русинська традиція та ідентичність, українське населення взагалі не розуміє постановки питання про окремішність русинів як етносу. В цьому автор цієї публікації пересвідчився під час спільних румунсько-українських польових етнологічних експедицій в цьому краї впродовж останніх дев'яти років. Загалом респонденти краю засвідчують, що самоназва «русин» («рутен», «рутян») використовувалася раніше, наразі етнонім «українець» визнається загальноприйнятим.

У низинному повіті Сату-Маре, який межує з Хустським та Виноградівським районами Закарпаття, із 367 275 чол. за переписом населення 2002 року русинами визначилися 19 чол. З цього числа 8 чол. є мешканцями муніципію Сату-Маре та 1 особа – житель муніципію Карей. В сільській місцевості найбільша кількість – 6 чол., які назвалися

²⁴ Notă metodologică [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/vol4/notavol4.pdf; Populația după etnie și limbă maternă, pe județe [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: <http://www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/vol4/tabele/t4.pdf>

²⁵ Rezultatele recensământului în județul Hunedoara [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу : <http://2002.informatia.ro/index.php?name=News&file=article&sid=570&theme=Prin ter>

²⁶ Direcția Județeană de statistică (Baia Mare). Județul Maramureș. Recensământul populației și al locuitorilor (2002). Populația stabilă după limbă maternă.

русинами, проживають у межах комуни Доба, 2 чол. – мешканці села Мікула та по одному русину представляють комуни Лазурь та Вегіш²⁷.

Структурно-організаційні параметри русинського руху Румунії

Культурне товариство русинів Румунії було створено у 2000 році як організація, яка презентує одну з національних меншин держави. Прикметно, що громадська структура була організована напередодні парламентських виборів у країні, які відбулися 26 листопада того ж року. Саме під час цих виборів русинська організація набрала найбільшу кількість голосів на виборах до Палати депутатів – 6 942 чол. Найбільша кількість виборців, яка віддала голоси за організацію, була зафіксована у повіті Прагова – 1 712 чол.; в повіті Ясси проголосували за товариство 773 чол., повіті Тіміш – 615 чол., Марамуреш – 525 чол., Муреш – 484 чол., Арад – 370 чол., Клуж – 366 чол., Сучава – 257 чол., Брашов – 253 чол. Звісно, що попри відсутність русинської етноідентифікації в названих регіонах країни, привертає увагу занадто стрімкий електоральний злет русинської організації відразу після її структурного становлення на початку 2000 року. До прикладу, у 2000 році тільки в повіті Сату-Маре товариство русинів тоді отримало 321 голос, в той час як СУР ненабагато більше – 354 голоси виборців. Привертає увагу домінування голосів, поданих за товариство русинів у містах повіту – Сату-Маре (68 чол.), Негрешть-Оаш (17 чол.), Ташнад (14 чол.), Карей (13 чол.). У багатьох поселеннях повіту, де взагалі не проживають українці або ж русини, були зафіксовані голоси за Культурний Союз русинів Румунії. Отож, головним завданням товариства постала проблема електоральної мобілізації своїх прихильників.

²⁷ Особистий архів голови повітового філіалу Союзу українців Румунії Михайла Мачоки (м. Сату Маре). Спр. Județul Satu Mare. Recensământul populației și al locuitorilor (2002). Populația stabilă după etnie.

Таблиця 1. Кількість голосів, поданих за Культурне товариство румунів Румунії на виборах до Палати депутатів 2000 та 2004 рр.²⁸

Повіти Румунії	Кількість голосів за Культурне Товариство румунів Румунії	
	26.11.2000 р.	28.11.2004
Алба	198	172
Арад	370	54
Арджеш	162	23
Бакеу	0	58
Бігор	163	68
Бістріца-Несеуд	0	53
Ботошань	98	160
Бреїла	0	30
Брашов	253	37
Бухарест (муніципій)	178	85
Бузеу	0	116
Калараш	0	40
Караш-Северін	0	40
Клуж	366	53
Констанца	117	46
Ковасна	0	11
Димбовіца	0	37
Долж	86	15
Галаць	0	48
Джурджу	0	14
Горж	0	15
Гаргіта	0	43
Гунедоара	207	385
Яломіца	0	31
Ясси	773	51
Ілфов	57	11
Марамуреш	525	135
Мегедінць	0	21
Муреш	484	174
Нямц	0	118
Олт	0	57
Прагова	1 712	123

²⁸ Таблицю складено за даними Інтернет-сайту: <http://alegeri.referinte.transindex.ro/>

Селаж	0	31
Сату-Маре	321	30
Сібіу	0	29
Сучава	257	152
Телеорман	0	31
Тіміш	615	97
Тульча	0	23
Вилча	0	56
Васлуй	0	51
Вранча	0	47
Всього:	6 942	2 871

На виборах до Палати депутатів 28 листопада 2004 року Культурне товариство румунів Румунії отримало 2 871 голос виборців. Найбільша кількість симпатиків організації була в рідному повіті лідера організації Гунедоара (Hunedoara) – 385 осіб. Потім ідуть: повіт Муреш – 174 голоси; Алба – 172 чол.; Ботошань – 160 чол.; Сучава – 152 чол.; Марамуреш – 135 чол.; Прагова – 123 чол.; Нямц – 118 чол.; Бузеу – 116 чол. У згаданому Сату-Маре під час цих виборів тільки 30 осіб віддали голоси за русинське товариство, а за СУР – 226 чол.²⁹

Маючи в наявності матеріали виборів до Палати депутатів 2000 та 2004 років у розрізі повітів Румунської держави, можна зробити певні узагальнення щодо електоральної динаміки Культурного товариства румунів Румунії. Як бачимо з табл. 1, в електоральному полі русинського товариства відбулись майже фантастичні метаморфози. Результати 2004 року надзвичайно контрастують з успішним «румунським мілленіумом» румунів. Проаналізувавши ці зміни, можна констатувати: 1) в 2004 році не було жодного повіту, де б товариство румунів отримало нульовий результат, як це було в 2000 році, натомість – по всіх повітах є кілька десятків голосів виборців (див. табл. 1); 2) катастрофічно зменшується кількість голосів за русинське товариство в окремих повітах – Прагова (більше як у десять разів! – М.З.), Тіміш, Ясси, Сату-Маре, Марамуреш, Муреш, Клуж, Арад, Бухарест, Брашов, Бігор, Констанца; 3) окрім «нульових» повітів 2000 року, тільки в двох повітах Ботошань та Гунедоара у 2004 році відбувається певний електоральний підйом русинської організації.

На останніх парламентських виборах 30 листопада 2008 року Культурне товариство румунів Румунії отримало вже більшу, ніж чотири

²⁹ România. Biroul electoral central. Voturi valabil exprimate pe circumscripții electorale și partide. Camera Deputaților. – Pag. 17 [Електронний ресурс] // **Centrul de Analize și Studii politice.** – Режим доступу до документу : http://alegeri.ong.ro/cd_vote_ce_p.pdf

роки назад, – 4 514 голоси виборців³⁰. На цих виборах товариство русинів у Сату-Маре отримало вже 46 голоси³¹. Істотно зменшилась кількість голосів, які подано за СУР, – 183 чол. Однак ця цифра переконливо засвідчує співвідношення за шкалою «українство – русинство» та домінування саме української громадської організації, яка завдяки організаторській енергії Михайла Мачоки та його однодумців впродовж останніх років плідно взаємодіє з україномовним населенням краю.

На наш погляд, електоральні успіхи товариства русинів Румунії останнього часу є скоріш результатом оптимально продуманої виборчої інженерії та етнополітичного менеджменту, але аж ніяк не наслідком зростання прихильників русинського руху в Румунії. За свідченням лідера товариства Георгія Фірцака, організація вже три роки тому налічувала понад 1 тис. членів, які представлені десятима регіонами Румунської держави³². Спроби активізувати русинський рух поки що не знаходили адекватної та чіткої відповіді серед населення. Проведений 21-24 червня 2007 року IX Світовий конгрес русинів в м. Сігеу Мармаціей загалом не викликав якихось особливих «примордіальних сентиментів» у місцевого населення, яке, за логікою Павла Роберта Магочія, «мало би бути» русинським³³.

Якщо у середовищі інтелігенції повіту давалися критичні оцінки цієї акції, то в основній масі краян вона викликала неадекватне сприйняття. Зокрема, йшлося про відмову жителів україномовного села Рона де Сус брати участь в русинському конгресі; натомість були представлені мешканці сусіднього румуновного села Рона де Жос (! – М.З.). Саме про це нам говорили жителі україномовних сіл Мараморощини. Про неспроможність залучити представників «русинської Мараморощини» свідчила місцева преса³⁴ та періодичне видання СУР³⁵. Про виступ

³⁰ За даними сайту: http://www.e-transport.ro/REZULTATE_ALEGERI_PARLAMENTARE_2008_REZULTATE_BEC-i87-news21004-p83.html

³¹ Особистий архів автора. Спр. Numarul Voturilor valabil exprimate și obținute în județul Satu Mare 30.11.2008.

³² Лявинець С. Бисіда из подпредседов Світової Рады Русинув, депутатом Парламента Румунія др. Георгіем Фірцаком / Степан Лявинець // Русинський світ / Ruszin világ. – 2006. – Річник IV. – Число 32. – Май. – С. 5.

³³ Дві найголовніші задачі – школи і списованя людей. Главный выступ на 9. Світовім конгресі председы Світової рады русинів Павла Роберта Магочія, Марамуреш-Сігеу, Румунія, 22. юна 2007 // Русинський світ / Ruszin világ. – 2007. – Річник V. – Число 46. – Юлій. – С. 8.

³⁴ Năsui F. *Delegații la Congresul mondial al rutenilor au plecat încântați din Maramureș* [Електронний ресурс] / Florentin Năsui // Graiul Maramureșului. – 2007. – 25 iunie. – Режим доступу до статті: <http://www.graiul.ro/?p=1911>

³⁵ Traista M. Pseudocongresul rutenilor / Mihai Traista // Curierul Ukrainean. – 2007. – № 99-100 / iulie. – P. 9.

фольклорного ансамблю з Рони де Жос, а не Рони де Сус, звітував у стінах румунського парламенту згодом Георгій Фірцак³⁶.

Однак, попри відсутність внутрішньої легітимності, важливим досягненням у плані зовнішнього інформаційного «прориву» та просування русинського бренду Румунії у світі, на наше переконання, є створення та функціонування аж двох Інтернет сайтів. Один з них, іменований як «Uniunea Culturală a Rutenilor din România / Культурне Товариство Русинів Романії» на головній (домашній) сторінці презентує чудовий вигляд Карпатських гір, державний прапор Румунії, ЄС та русинський (? – М.З.) синьо-біло-червоний триколон і витяг з праці Франциска Оскара Галла «Русинський апокаліпсис»³⁷.

У рамках цього Інтернет-сайту рубрика «Новини» інформує про поточні справи організації, участь у різноманітних громадсько-культурних заходах світового русинства, а «Фотоальбом» ілюструє подібні форуми. В розділі «Персоналії» поміщені біографічні відомості про Олександра Духновича (1803-1865), Енді Варгола (1928-1987) та Богдана Драгоша Павлюка (1946-2005). Останній – виходець з повіту Арад, композитор, диригент та викладач музики. Впродовж останнього часу виконував функції головного секретаря Культурного товариства русинів Румунії. Рубрики «Мова та культура» і «Історична довідка» досить лаконічно інформують про мовно-культурне та національне відродження русинства.

В розділі «Про нас» автори сайту подають дуже стислу інформацію про створення, мету та завдання товариства. Рубрика «Зв'язок» надає можливість користувачам звернутися до головного представництва організації в Деві (повіт Гунедоара). Інший розділ «Корисні контакти» подає Інтернет-ресурси русинів США, Канади, Угорщини, Словаччини, Хорватії та Польщі; окрім цього, подані сайти державних установ Румунії та Світового банку. Рубрика «Download» надає можливість «зачахати» зображення русинської символіки (герб та гімн); народних пісень на зразок «Казала мені мати», «У саду», «Ой чорна я», «Недоля»; русинської поезії в декламуванні Івана Мойсюка («Гімн румунських Русинів»), «Русь Карпатська», «Веселися Русиніє», «Святий Вечур» тощо). Коли слухаєш ці поезії, може скластися враження, що автор декламує українською мовою з окремими діалектними елементами, яких, порівняно з Закарпаттям, досить мало. Однак це справа фахівців-філологів.

³⁶ DEZBATERI PARLAMENTARE. Ședința Camerei Deputaților din 26 iunie 2007. 1. Declarații politice și intervenții ale deputaților: 1.13. Gheorghe Firczac - intervenție cu tema “Al noulea Congres mondial al rutenilor, Sighet, 21-24 iunie 2007” [Електронний ресурс] // Camera deputaților. Parlamentul României. – Режим доступу до документа: http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.st_enograma?ids=6338&idm=1,13&id=1

³⁷ Див.: <http://www.rutenii.ro/>

Важливою є рубрика «Публікації», яка знайомить, на жаль, тільки з титульними сторінками DVD та текстових видань, які підготувало товариство. Серед текстових публікацій – вже згадувана двотомна праця Франциска Оскара Галла «Русинський апокаліпсис», його ж «Присутність руських гірників у вугільному басейні Долини Жіу» (2003), Георгія Фірцака «Русини – народ несправедливо забутий (Історично-географічний огляд (2002; 2003)», Івана Мойсюка «Во славу Богу» (2003), «Я родився русином» (2007), видань «Греко-католицька словацько-русинська парафія села Перегу Марє Арадського повіту» (2005), буклетних видань про русинів та євреїв Закарпаття тощо. Втім, на презентацію в повному обсязі цих робіт розробники сайту поки що не спромоглися. Інший офіційний Інтернет-сайт має назву «Uniunea Culturală a Rutenilor din România», поряд з якою на головній сторінці семеро дівчат тримають прапор з надписом «Rutenii din România (Русини Романії)»³⁸.

Сайт є румуномовним, хоча на перспективу декларуються англомовна та русиномовна версії. Сайт схожий на проаналізований вище. Своєрідною «родзинкою» сайту є зображення Георгія Фірцака із закликком проголосувати за цього кандидата до Палати депутатів. Це відкрита агітація за лідера русинського товариства, яка розміщена на сайті постійно, без врахування часу виборчої кампанії.

Якщо порівнювати два сайти, то останній більш насичений фотоілюстраціями. Водночас рубрика «Русинські персоналії» не містить жодної інформації про засновника художньої школи поп-арту Енді Варгола, присутні тільки Олександр Духнович та Богдан Драгош Павлюк. Серед нововведень – рубрика «Форум», однак вона має запрацювати «згодом». Рубрика «Новини» інформує про світові події та їх значення для русинів, а розділ «Download» пропонує ряд новацій. Це – газета «Русин», церковно-слов'янські молитовні тексти, русинська символіка, гімн, рецепти приготування трьох русинських страв.

Варто також відзначити, що русинське товариство Румунії впродовж останніх років розгорнуло й певну культурно-просвітницьку роботу. Зокрема, організований фольклорний колектив «Ластівочка», започаткована діяльність недільних шкіл, видається часопис «Руська віра» («Credința Rusină»). Попри все вищевказане, найбільший успіх русинського руху – це презентація в парламенті країни.

³⁸ Див.: <http://www.rutenii.ro/ro/>

Представництво русинів у румунському парламенті

Депутат парламенту Румунії Георгій Фірцак народився 10 червня 1955 р. у трансільванському містечку Лупень (Lupeni), яке розташоване в повіті Гунедоара (Hunedoara). Завершив історичні студії, а в 1997 році став доктором у галузі історії культури в Університеті Бабеш-Больяї (м. Клуж-Напока) під керівництвом відомого вченого, академіка Каміла Мурешану. Упродовж 1983-1984 рр. працював вчителем загальної школи № 6 у місті Петріла (Petrila). Згодом, протягом 1984-1989 рр., працював музеографом в Музеї Сармізеджетуса (Sarmizegetusa). Впродовж 1989-2000 рр. завідував секцією музею дакійської та румунської цивілізації в місті Дева (повітовий центр Гунедоара)³⁹.

Етнічно змішане походження багатьох лідерів сучасного русинського руху є предметом для дискусій. Опоненти Георгія Фірцака відзначають угорськомовну практику його повсякденного спілкування і заперечують щирість його русинської ідентичності. Як стверджує сам лідер русинського руху Румунії, його батько «був русином, а моя дорога мама є угоркою»⁴⁰. В той же час свою русинську лінію Георгій Фірцак вибудовує від власного прадіда, який теж носив його ім'я і прибув як трудовий мігрант до

Лупень в останнє десятиліття XIX ст. з території Підкарпатської Русі.

Свою депутатську діяльність Георгій Фірцак по виборчому округу № 22 (Гунедоара) здійснює упродовж двох депутатських каденцій (2004-

³⁹ Gheorghe FIRCAK. Curriculum Vitae [Електронний ресурс] // Camera deputaților. Parlamentul României. – Режим доступу до документу : <http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura.mp?idm=109&cam=2&leg=2008&pag=0&idl=1>

⁴⁰ Sunt un fiu al județului Hunedoara, ruten și cetățean român! [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: http://www.ziare.com/Sunt_un_fiu_al_județului_Hunedoara_ruten_si_cetatean_roman-un1020.html

2008 рр.; з 2008 р.). У першій (2000-2004 рр.) представляв виборчий округ № 31 (Прагова). Під час роботи в парламенті входив до депутатської групи національних меншин, яка нараховує 18 народних обранців, лідерів громадських організацій.

Як бачимо з табл. 2, як депутат Георгій Фірцак впродовж останніх двох каденцій перебування в парламенті зосередив свою роботу у сфері досягнення гендерної рівності в румунському суспільстві.

Таблиця 2. Робота депутата Георгія Фірцака в складі постійних депутатських комісій⁴¹

Термін	Назва комісії	Посада
1 депутатська каденція (2000-2004 рр.)		
До 14 жовтня 2002 р.	Комісія у справах культури, мистецтва та інформаційних зв'язків	Член
14 жовтня 2002 – 16 лютого 2004 рр.	Комісія права, депутатської етики та недоторканності	Член
Із 16 лютого 2004 р.	Комісія у справах культури, мистецтва та інформаційних зв'язків	Член
2 депутатська каденція (2004-2008 рр.)		
З 27 грудня 2004 р.	Комісія у справах рівноправності чоловіків та жінок	Заступник голови
	Підкомісія у справах рівноправності дітей	Член
3 депутатська каденція (з 2008 р.)		
Грудень 2008 р.	Комісія у справах рівноправності чоловіків та жінок	Заступник голови

Поряд з роботою в постійних комісіях депутат Георгій Фірцак був задіяний у роботі комісії законності, спеціальних та постійних громадських комісіях. Ще під час першого депутатства він брав участь в роботі спеціальної комісії для розробки законодавчих пропозицій, передбачених ст. 79 Закону № 29/2000. Вони стосувалися системи національних відзнак та затвердження законопроектів задля схвалення відповідних розпоряджень та невідкладних урядових постанов у цій галузі⁴².

⁴¹ Таблицю складено за даними Інтернет-сайту Парламенту Румунії: <http://www.cdep.ro>

⁴² Comisia specială pentru elaborarea propunerilor legislative prevăzute la art.79 din Legea nr.29/2000 privind sistemul național de decorații al României și avizarea proiectelor de legi pentru aprobarea ordonanțelor și ordonanțelor de urgență emise de Guvern în acest domeniu [Електронний ресурс] // Camera deputaților. Parlamentul României. – Режим доступу до документа: <http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura.co?ide=18&cam=2&leg=2000&idl=1>

Упродовж другої депутатської каденції (2004-2008 рр.) Георгій Фірцак виконував функції секретаря постійної громадської комісії палати депутатів та Сенату у зв'язках з ЮНЕСКО⁴³. Починаючи з 28 червня 2006 р., лідер русинського товариства залучений до роботи парламентської комісії, яка розглядає питання революціонерів грудня 1989 року⁴⁴.

Іншою формою парламентської активності депутата Георгія Фірцака є участь в парламентських групах побратимства з іншими державами. Впродовж 2000-2004 рр. він був залучений до трьох депутатських груп, які «приятелювали» з Угорщиною, Ліваном та Аргентиною. В рамках другої депутатської каденції додалася Південна Африка; до 19 березня 2008 р. Георгій Фірцак був у складі парламентської групи, яка співпрацювала з ЮНЕСКО. З 2008 р. додається група співпраці з Мальтою та африканською Гвінеєю. *Зауважимо, що в парламентську групу побратимства з Угорщиною Георгій Фірцак входить з 27 червня 2001 р. незмінно. Таку постійність представляє в цій групі тільки один депутат від національних меншин – Атілла Варга; тривалий час заступник (2000-2008 рр.), а наразі голова цієї депутатської групи (курсив наш – М.З.). Він є регіональним лідером Демократичного Союзу угорців Румунії та депутатом від виборчого округу № 32 (Сату-Маре).*

Одним з елементів висвітлення громадсько-політичного портрету лідера русинського товариства Румунії є контент-аналіз його депутатської активності у парламенті. Представимо його у формі табл. 3.

Порівнявши форми депутатської активності лідера румунських русинів у складі першої та другої парламентських каденцій, можна констатувати їхнє чисельне збільшення, за винятком депутатських запитів. Прикметне й інше порівняння: якщо депутат від СУР Степан Ткачук впродовж 2000-2004 рр. виступив 3 рази на 3 засіданнях, то Георгій Фірцак відповідно 28 разів на 26 засіданнях парламенту. Однак за цей час Степан Ткачук мав більше законодавчих ініціатив (7 порівняно з 3-ма лідера русинів). Наступний голова СУР Степан Бучута за період 2005 – 2008 рр. виступав 10 разів, подав 11 законодавчих ініціатив та 1 депутатський запит. У нинішньому складі парламенту він 3 рази брав слово на 2 засіданнях та мав по 1 законодавчій ініціативі та депутатському запиту. Отже, кількісні порівняння на користь депутатської діяльності Георгія Фірцака, що пояснюється популяризацією та просуванням нової для Румунії «русинської проблеми».

⁴³ Comisia permanentă comună a Camerei Deputaților și Senatului pentru relația cu UNESCO [Електронний ресурс] // Camera deputaților. Parlamentul României. – Режим доступу до документа: <http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura.co?ide=97&cam=0&leg=2004&idl=1>

⁴⁴ Comisia parlamentară a revoluționarilor din Decembrie 1989 [Електронний ресурс] // Camera deputaților. Parlamentul României. – Режим доступу до документа: <http://www.cdep.ro/pls/parlam/structura.co?ide=17&cam=0&leg=2008&idl=1>

Таблиця 3. Контент-аналіз депутатської діяльності Георгія Фірцака⁴⁵

Депутатські каденції / Форми депутатської активності	1 депутатська каденція (2000-2004 рр.)	2 депутатська каденція (2004-2008 рр.)	3 депутатська каденція (з 2008 р.)
1. Виступи на пленарних засіданнях: - з них політичних декларацій	28 (на 26 засіданнях) 13	32 (на 29 засіданнях) 17	8 (на 7 засіданнях) 2
2. Законодавчі ініціативи	3	13	3
3. Депутатські запити	5	1	-

Як правило, виступи на пленарних засіданнях стосуються поточних питань депутатської діяльності: розгляд проектів законів, робочі дискусії, розробка запитів на адресу уряду тощо. Тому особливої уваги заслуговують 13 так званих «політичних декларацій» Георгія Фірцака (7 з них стосуються саме русинського руху Румунії – М.З.), сформульованих у рамках першої депутатської каденції. Власне, найперша подібна заява була зроблена ним на засіданні парламенту 4 червня 2002 року. У цій заяві було інформовано парламентарів про перебування делегації Культурного Союзу русинів Румунії впродовж 25-26 травня 2003 року в Польщі на черговому засіданні Світової ради русинів. У своєму невеликому виступі Георгій Фірцак підкреслив важливу роль виходу на світову арену русинської організації Румунії та наголосив на готовності співпраці з представниками усіх етнічних груп країни⁴⁶.

У своїх виступах депутат піднімав питання збереження культурної спадщини русинів та заявляв про наклепи у низці статей в періодичній пресі щодо діяльності Культурного Союзу русинів Румунії (11 лютого 2003 р.). Досить часто лідер румунських русинів знайомив парламентарів з новинами світового русинського руху, адже з червня 2002 року товариство русинів Румунії стало членом Світової ради русинів.

На засіданні парламенту 13 травня 2003 року депутат коротко повідомив про Дні русинської культури, які відбулись в Сучаві 9-11 травня того ж року за участю делегації представників русинських організацій

⁴⁵ Таблицю складено за даними Інтернет-сайту Парламенту Румунії: <http://www.cdep.ro>

⁴⁶ DEZBATERI PARLAMENTARE. Ședința Camerei Deputaților din 4 iunie 2002. Intervenții ale domnilor deputați: 1.4. Gheorghe Firczak - declarație politică referitoare la „activitatea Uniunii Culturale a Rutenilor din România” [Електронний ресурс] // Camera deputaților. Parlamentul României. – Режим доступу до документа: <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=5297&idm=1,04&idl=1>

зі Словаччини, Чехії, Польщі, Угорщини та України. А вже 17 червня парламентар повідомляв про участь у роботі Світового конгресу русинів, що відбувся в Пряшеві 4-8 червня 2003 року. Депутати дізналися й про відзначення 17 жовтня в м. Бая-Маре двохсотліття від дня народження Олександра Духновича (4 листопада 2003 р.).

У травні 2004 року Георгій Фірцак виступив із декларацією участі у виборчому процесі разом з Генеральним союзом асоціацій гуцульського етносу Румунії, заявивши, що підписаний відповідний протокол співпраці «двох етносів (русинів та гуцулів)», і це сприятиме «утвердженню демократичних принципів» у країні⁴⁷. Такі заяви, звичайно, викликали неадекватну реакцію в середовищі української інтелігенції, яка різко критикувала розмежування єдиної української спільноти.

Впродовж своєї другої каденції (2004-2008 рр.) лідер русинів Румунії із 17 своїх заяв тільки 7 присвячує власне русинським проблемам. Як фахівець з історії, він виступає з вимогами захистити культурну спадщину свого регіону, ратує за чистоту державної румунської мови в засобах масової інформації, подає відповідні депутатські запити та законодавчі ініціативи. В цей період депутатська активність Георгія Фірцака сконцентрована довкола залучення до світового русинського руху та проведення конгресу на Мараморощині.

22 лютого 2005 року Георгій Фірцак повідомляє депутатів румунського парламенту про засідання Світової ради русинів в Пряшеві під головуванням Андрія Копчі. Депутат відзначив, що його участь в цьому форумі мотивована відповідно до повноважень «просування іміджу Румунії в світі», адже представництво русинів в парламенті на теренах Центрально-Східної Європи є досягненням саме румунської держави⁴⁸. Такий «промоушен» згодом призвів до того, що на VIII Світовому конгресі русинів в Криніці (Польща) 23-26 червня 2005 року було прийнято рішення про проведення майбутнього конгресу в Румунії, а Георгія Фірцака обрали віце-президентом Світової ради русинів.

Упродовж 21-24 червня 2007 року в м. Сігету Мармаціей відбувається Світовий конгрес русинів. Як зауважував сам Георгій Фірцак,

⁴⁷ Dezbateri parlamentare. Ședința Camerei Deputaților din 11 mai 2004. Intervenții ale domnilor deputați: 1.6. Gheorghe Firczak - intervenție cu titlul „Rutenii și huțulii” [Електронний ресурс] // Camera deputaților. Parlamentul României. – Режим доступу до документа: <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=5672&idm=1,06&idl=1>

⁴⁸ Dezbateri parlamentare. Ședința Camerei Deputaților din 22 februarie 2005. Intervenții ale domnilor deputați: 1.9. Gheorghe Firczak - declarație politică intitulată „Consiliul mondial al rutenilor - Preshov 2005” [Електронний ресурс] // Camera deputaților. Parlamentul României. – Режим доступу до документа: <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=5810&idm=1,09&idl=1>

члени Світової Ради русинів «висловили задоволення тим, що Конгрес збігається зі вступом Румунії в Європейський Союз, Румунія приділяє значну увагу меншинам; що й русини мають представництво в парламенті та фінансування з бюджету для утвердження власної самобутності»⁴⁹. Це фінансування дозволило проводити щорічні Дні русинської культури та інші заходи, про що чітко звітував парламентар у своїх виступах.

Оцінка русинського руху Румунії в середовищі інтелігенції

Поява русинської громадської організації викликала низку оцінок з боку представників громадськості. Оскільки Культурне товариство русинів Румунії на момент свого виникнення фактично не мало специфічної цільової групи (257 чол. по всій державі є занадто малим числом – М.З.), то це фактично спровокувало шквал негативних реакцій, насамперед в українській громаді держави.

Представники творчої інтелігенції, активісти СУР заперечують наявність власне «русинського руху» в державі. Подібно до громадської спілки гуцулів, вони солідарно розцінюють створення цієї організації з метою розколу громадської єдності українства Румунії. На сторінках видань СУР «Український вісник» та «Curierul ucraïnean» з'явилися публікації, які за своїм змістом зводилися до такого:

1) в Румунії немає русинів як окремого етносу; це окремий етнічний українців, так само, як і гуцули;

2) під час перепису необхідно записатись українцем за етнічним походженням, але румуном за громадянством;

3) діяльність Георгія Фірцака мотивована місцем у парламенті; він не може бути русином, адже спілкується в побуті угорською мовою.

Румунський дослідник (українець за походженням, родом з с. Рона де Сус повіту Марамуреш – М.З.), кандидат географічних наук Василь Куреляк в інтерв'ю кореспонденту газети «Український вісник» дав фахову оцінку побутування етнізмів «русини» та «гуцули» і радив депутату від української громади Степану Ткачуку, щоб термін «рутенець» не з'являвся

⁴⁹ Dezbateri parlamentare. Ședința Camerei Deputaților din 27 februarie 2007. 1. Declarații politice și intervenții ale deputaților: 1.16. Gheorghe Firczak - intervenție cu tema „Consiliul Mondial al Rutenilor, Sighet 2007” [Електронний ресурс] // Camera deputaților. Parlamentul României. – Режим доступу до документа: <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=6241&idm=1,16&idl=1>; Dezbateri parlamentare. Ședința Camerei Deputaților din 26 iunie 2007. 1. Declarații politice și intervenții ale deputaților: 1.13. Gheorghe Firczak - intervenție cu tema „Al noulea Congres mondial al rutenilor, Sighet, 21-24 iunie 2007” [Електронний ресурс] // Camera deputaților. Parlamentul României. – Режим доступу до документа: <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=6338&idm=1,13&idl=1>

в переписному листі 2002 року⁵⁰. Адекватні історико-філологічні розвідки щодо етнізму «русин» робили лінгвіст Іван Робчук та письменник Юрій Павліш⁵¹. «Грубою фальсифікацією історії» назвав Корнелій Регуш реанімацію старого етнізму і створення відповідної організації Георгієм Фірцаком⁵². Звісно, що перепис засвідчив істотно малу чисельність осіб, які ідентифікувалися русинами, а спроба сконструювати гуцульську етноідентичність взагалі не знайшла підтримки в населення. Однак, як згодом твердив Михайло Михайлюк, «не допомогли ні скарги СУРу, ні докази науково-історичного характеру щодо назви етногеографічної назви рутенців (русинів), які є українцями, як і гуцули»⁵³.

Напередодні перепису населення в періодиці СУР активісти організації детально пояснювали, що березень 2002 року – це «екзамен свідомості і зрілості»⁵⁴. Оскільки «румунська «оригінальна» демократія виграла неіснуючу національну меншину», а починаючи з 1990 року науковці, переважно у Сучавському повіті, раптом «відкрили» нібито ігноровану раніше «загадкову» етнічну групу гуцулів, то українцям необхідно «бути собою»⁵⁵. Колишній голова СУР Степан Ткачук на першій сторінці новинки «Curierul ucraïnean» роз'яснював читачам, що українці мають ідентифікуватися тільки українцями, а не гуцулами, рутенями, хохлами, русинами, руськими тощо, адже всі вони є справжніми українцями; адже молдовани, банатці, олтяни⁵⁶, моци⁵⁷, трансильванці є справжніми румунами.⁵⁸

⁵⁰ Трайста М. На території Румунії немає ніяких русинів – є тільки українці : Інтерв'ю з доктором географічних наук Василем Куреляком / Михайло Трайста // Український вісник. – 2001. – № 15-16. – С. 11.

⁵¹ Robciuc I. Cine sunt rutenii? / Ion Robciuc // Curierul ucraïnean. – 2002. – № 100. – Р. 7; Robciuc I. Rutenii, ultima stație / Ion Robciuc // Curierul ucraïnean. – 2007. – № 99-100 / iulie. – Р. 1; Pavliș I. Rutenii în România? / Iuri Pavliș // Curierul ucraïnean. – 2007. – № 93-94 / aprilie. – Р. 11; № 95-96 / aprilie. – Р. 13.

⁵² Reguș C. Rutenii – o glosolană falsificare a istoriei / Corneliu Reguș // Curierul ucraïnean. – 2002. – № 103-104. – Р. 7.

⁵³ Михайлюк М. Так, українцям потрібна єдність! / Михайло Михайлюк // Український вісник. – 2007. – № 11-12 (червень). – С. 4.

⁵⁴ Регуш К. Загальний перепис населення – березень 2002. Екзамен свідомості і зрілості / Корнелій Регуш // Український вісник. – 2002. – № 3-4. – С. 6.

⁵⁵ Михайлюк М. Будьмо собою – українцями! Наближається перепис населення / Михайло Михайлюк // Український вісник. – 2002. – № 3-4. – С. 7; Руснак А. Є тільки українці / Андрій Руснак // Український вісник. – 2002. – № 3-4. – С. 10.

⁵⁶ Олтяни (Oltenii) – жителі історичного регіону Олтенія, який розташований в Південно-Західній Румунії (повіти Долж, Горж, Мегедінць, Олт, Вилча, Телеорман).

⁵⁷ Моци (Moții) – жителі території під назвою Țara Moșilor (Країна моців), етнографічного регіону Румунії, розміщеного в горах Апушен, у басейні річок Аріеш та Крішул Алб (повіти Алба, Арад, Бігор, Клуж та Гунедоара).

⁵⁸ Tcaciuc Ș. Recensământul / Șrefan Tcaciuc // Curierul ucraïnean. – 2000. – № 94-95. – Р. 1.

Різно негативну оцінку діяльності лідера русинської організації давав Степан Ткачук. В одній із публікацій під назвою «Прихвосні» він констатував, що русинська організація фактично складається з «двох членів-мадярів: Георгія Фірцака і Остапа Франчіска Галла. І на диво, і на сміх, цей «Союз» набрав набагато більше голосів, ніж ДСУР, завоювавши місце у парламенті Румунії»⁵⁹. Як відомо, першу свою депутатську каденцію Георгій Фірцак представляв повіт Прагова, де набрав понад 1 700 голосів. Лідер СУР іронічно твердив, що це голоси циган, адже русинський лідер «пустив чутку, що рутенці – це рударі-цигани»⁶⁰. Угорський фактор та неіснуючу спільноту русинів у діяльності Георгія Фірцака побачили не тільки активісти СУР, але й журналісти трансильванської «Evenimentul zilei»⁶¹. В огляді ж україномовних публікацій Румунії Георгій Фірцак винятково «депутат від неіснуючої рутенської меншини в парламенті Румунії», який спілкується з Полом Робертом Магочієм французькою, а з іншими учасниками Конгресу русинів в Сігету Мармаціей через перекладача⁶². Й надалі в публікаціях постать Георгія Фірцака презентувалася в напівінвективному викладі, адже констатувалося, що від нього користі, «як від цапа молока», оскільки він не може порозумітися зі своїм електоратом русинською мовою⁶³. Доводячи штучність русинського руху, Михайло Трайста проводив прямі паралелі зі створенням Товариства карпатських русинів на Закарпатті і констатував, що «русинська пошесть не минула і Румунію»⁶⁴.

Виважено, однак критичну по суті оцінку давали інші відомі лідери СУР в своїх інтерв'ю. Зокрема, член Ради СУР, голова Жіночої організації СУР, радник Міністерства культури Румунії Ярослава Колотило так оцінює практичну складову діяльності русинського товариства в Румунії: «Це нібито старі українці-русини, хоч у нас немає русинського руху. Але відомо, що цю організацію штучно створили румуни, які говорили, що

⁵⁹ Ткачук С. Прихвосні / Степан Ткачук // Український вісник. – 2001. - № 1-2. – С. 4

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Ciocan Ș. Ca să prindă un loc în Camera Deputaților, Ungurul Firczak s-a dat rutean / Ștefan Ciocan // Curierul ucrainean. – 2003. – № 3-4 / 16 februarie. – P. 3.

⁶² Михайлюк М. Діалогу не вийшло / Михайло Михайлюк // Український вісник. – 2007. – № 13-14. – С. 3 – 4.

⁶³ Фірцак «комизиться» // Український вісник. – 2004. – № 15-18 (серпень – вересень). – С. 10; Тсачіуц Ș. Eropal: Firczak s-a peticit cu Popovici / Ștefan Tscaciuc // Curierul ucrainean. – 2003. - № 7-8 / 16 aprilie. – P. 4; Тсачіуц Ș. Vânzare de neam pe 30 de firzaci / Ștefan Tscaciuc // Curierul ucrainean. – 2003. – № 9-10 / mai-iunie. – P. 4; Toderășcu G.C. Cacealmau apud Firczak / G.C. Toderășcu // Ibidem.

⁶⁴ Трайста М. Русини – фальшива декорація на політичній сцені Центральної Європи / Михайло Трайста // Український вісник. – 2007. – № 7-8 (квітень). – С. 10.

якщо Україна не визнає молдован за румунів, то ми зробимо так, щоб вони мали рутенів. Їхній представник увійшов до румунського парламенту»⁶⁵.

Заступник голови СУР та голова повітового філіалу СУР в Сату-Маре Михайло Мачока в інтерв'ю авторові цих рядків у чіткій манері конструктивної критики констатував: «Українці – це і є «рутяни». Так до нас, українців, зверталися румуни колись... Багато простих людей питали під час перепису населення: «Хто ти є українець, румун чи рутян?» Вони казали, що «рутяни». Але в Сату-Маре це незначна кількість. Жодної організації у повіті Культурний союз рутенів Румунії немає. Однак під час виборів голова цієї організації Георгій Фірцак витрачає величезні кошти на агітацію. Тому у селах, містах, де взагалі немає українців чи «рутян», є голоси за рутенську організацію»⁶⁶.

Рефлексії русинства в етнографічному полі

Відзначимо, що рутенська (русинська) ідентифікація майже не зустрічається в сільських населених пунктах повітів Марамуреш та Сату-Маре. Вперше перебуваючи в етнографічному полі низинного повіту Сату-Маре (жовтень 2001 р.), довелося констатувати цей факт і наочно пересвідчитися у видаванні бажаного за дійсне з боку ідеологів та практиків русинства. Дійсно, що надзвичайно тоді вразило, це відсутність такого розрекламованого серед «білянаукових» кіл «закарпатського синдрому» – русинства. Місцеві українці на запитання про їхню національність (етнічне походження) однозначно відповідають: «ми – руські, українці», «говоримо по-руськи, по-українськи». Тобто вони ототожнюють поняття «руський» і «українець» як два етноніми одного етносу. Кожен місцевий українець чітко розмежує «руських» (українців) і «руських» (росіян, «тих, що у Москві»). Опитані українці впевнені, що розмовляють українською, а не окремою русинською мовою⁶⁷. Згодом

⁶⁵ Атаманюк Ю. Українці в Румунії – це не лише переселенці з України, а переважно автохтонне населення [Електронний ресурс] / Юрій Атаманюк // ДУДА. Держава Україна – Діаспора. – Режим доступу до статті : http://duda.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=404&Itemid=82

⁶⁶ Зан М. Ідея перша – це відкриття пам'ятника Тарасу Шевченку в Сату Маре : Актуальне інтерв'ю з головою Союзу українців Румунії в Сату Маре Михайлом Мачокою [Електронний ресурс] / Михайло Зан // Uzhgorod.net.ua. Регіональні закарпатські новини. – Режим доступу до статті : <http://www.uzhgorod.net.ua/news/36178>

⁶⁷ Зан М.П. Буття нашої діаспори : українці Сатумарського повіту (Румунія) / Михайло Петрович Зан // Carpatica – Карпатика. Випуск – 14. Проблеми вітчизняної і зарубіжної історії з найдавніших часів до наших днів: Ювілейний збірник на пошану доктора історичних наук, професора Василя Івановича Худанича. – Ужгород : Приватна друкарня Романа Повча, 2002. – С. 330 – 331.

таке ж «здивування» щодо відсутності русинів очікувало нас в гірському Марамуреші (липень-серпень 2002 р.)⁶⁸.

Змінювалися населені пункти, респонденти, їхній соціальний статус та ролі – від пенсіонера до представника інтелігенції. Але їхня загальна позиція щодо русинства Румунії можемо звести до наступного:

- опитані твердили: «ми є українцями, руськими; рутенами нас називали колись давно угорці, румуни»;
- на запитання: «хто ж такі «руські»?» респонденти пояснювали, що це українці, а не росіяни, не розуміючи іншої альтернативи;
- якщо на початку 2000-х років про діяльність русинської організації та її лідера Георгія Фірцака знали та критично її оцінювали представники тільки місцевої інтелігенції (вчителі, лікарі, державні службовці), то з кожним роком сільське населення дізнавалось дедалі більше про наявність відповідного руху.

На нашу думку, саме через просування ідеї русинського руху в засобах масової інформації, відповідне представництво в парламенті Румунії та розмежування в українській громаді (створення ДСУР, Генерального союзу асоціацій гуцульського етносу) й набув розголосу русинський етноідентифікаційний фактор у країні впродовж останнього часу. Хоча в більшості населення він і викликає непорозуміння, збентеження чи іронію, водночас вносить елемент зацікавлення, зрештою породжує ситуативну ідентичність. Так, спілкуючись з сільськими жителями україномовних сіл Марамуреша під час етнологічної експедиції у серпні 2007 року, ми фактично засвідчили факт конструювання русинської ідентичності під впливом засобів масової інформації.

Окремі опитані (так би мовити, «лідери думок» у селі) обізнані з діяльністю Культурного союзу русинів Румунії під головуванням Георгія Фірцака, адже саме в червні цього року був проведений Конгрес русинів в Сігету Мармаціей. Респонденти показували русинський часопис «Credința Rusină» («Руська віра»), спеціально підготовлене румуномовне видання книги Павла Роберта Магочія «Poporul de nicunde: Istorie în imagini a rutenilor carpațici» («Народ нізвідки») ⁶⁹. Під впливом періодичної преси, відповідної агітації чи інших чинників (? – М.З.) окремі респонденти конструюють цю ідентичність, порівнюючи власну мову і традиції

⁶⁸ Вегеш М. Враження з того боку Тиси / М.Вегеш, М.Зан // *Carpatica – Карпатика*. Випуск – 21. Політологічні студії : історія, теорія, практика. – Ужгород : Видавництво Ужгородського національного університету, 2003. – С. 371 – 374.

⁶⁹ Особистий архів автора. Записи польових етнологічних досліджень у повітах Марамуреш та Сату-Маре. Респондент Марія Піпаш (1930 р.н.) / с.Тиса, повіт Марамуреш, 16 серпня 2007 р.

з загальноукраїнськими. Так, респондент Микола Піпаш з с. Тиса зауважував: «Українці живуть в Україні, а ми тут – руснаки, українцями ся зробили 1944 року, коли зайшли руські» ⁷⁰. У власному обійсті сформував солідний етномузей, який викликав справжній захват у делегатів ІХ Конгресу русинів у червні 2007 року ⁷¹.

Поряд з цим, як ми зауважували, більшість опитаних сільських жителів взагалі не усвідомлюють нагальності «проблеми» русинської ідентифікації, виявляють байдужість або збентеженість⁷². Так, один респондент з м. Вішеу де Сус (присілок Васер) запевняв, що «руснаки, можливо, живуть у Сиготі, а ми тут українці; дідो мій з України прийшов, з Богдана»⁷³. Українська ідентичність є досить чіткою. Навіть перебуваючи в Україні, респонденти протиставляють себе російськомовному середовищу, яке в свою чергу теж фіксує цю ідентичність. Опитаний Василь Рогован із с. Коштіль згадував, як у 1992 році в Києві його і товаришів йменували «румунськими хохлами»⁷⁴.

Респонденти з яскраво вираженою етнічною самосвідомістю констатують штучність русинської ідеї в Румунії ⁷⁵. Окремі опитані з числа сільської інтелігенції дають фактично фаховий аналіз цієї проблеми, застерігають від політизації цього явища ⁷⁶. Так, колишня вчителька Ірина Бобота, яка проживає в с. Кимпулунг ла Тиса (Довге Поле), стверджувала, що «колись русинами нас називали мадяри; але тепер я дуже багато чую про рутенів, до цього часу такого не було чомусь»⁷⁷. На запитання: «Хто ж такі русини?» респондентка провела паралелі з етнографічною групою угорців – чанго, які мають свої особливості, але «суть мадярами».

⁷⁰ Там само. Респондент Микола Піпаш (1926 р.н.) / с.Тиса, повіт Марамуреш, 16 серпня 2007 р.

⁷¹ Мориляк В. Интервью из председов Общества Русинської Культуры О.Сільцер-Ликович / Валерія Мориляк // *Русинський світ / Ruszin világ*. – 2007. – Річник V. – Число 45. – Юній. – С. 15.

⁷² Особистий архів автора. Записи польових етнологічних досліджень в повітах Марамуреш та Сату-Маре. Респондент Теодор Колопельник (1943 р.н.), с. Ремети, повіт Марамуреш, 9 жовтня 2006 р.

⁷³ Там само. Респондент Ілля Гібушак (1939 р.н.), м. Вішеу де Сус, повіт Марамуреш, 29 серпня 2008 р.

⁷⁴ Там само. Респондент Василь Рогован (1962 р.н.), с. Коштіль, повіт Марамуреш, 30 серпня 2008 р.

⁷⁵ Там само. Респондент Микола Кочержук (1933 р.н.), с. Бистрий, повіт Марамуреш, 14 жовтня 2003 р.; Респондент Юрій Кравчук (1950 р.н.), с. Кричунів, повіт Марамуреш, 11 жовтня 2006 р.

⁷⁶ Там само. Респонденти Павло Романюк (1953 р.н.) і Василь Куреляк (1969 р.н.) / с. Кричунів, повіт Марамуреш, 19 серпня 2007 р.

⁷⁷ Там само. Респондент Ірина Бобота (1935 р.н.) / с. Кимпулунг ла Тиса, повіт Марамуреш, 17 серпня 2007 р.

Попри загальні критичні рефлексії русинства в етнографічному полі Північно-Західної Румунії поступово викристалізуються різновекторні позиції: від меркантильного сприйняття руху, амбіційного відмежування від СУР і сприйняття русинства до збентеження, іронії та різкої критики. Отож, як ми наголошували в окремій публікації, у випадку практичної роботи з українським населенням з боку русинських діячів та потурання на рівні держави майбутній перепис може зафіксувати більшу кількість так званих «рутенів» Румунії, як це мало місце у Словаччині⁷⁸. Втім, це вже проблематика окремого наукового дослідження.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, русинський рух у сучасній Румунії виник як своєрідне завершення естафети інституціоналізації русинських громадських структур в країнах Центрально-Східної Європи. На суспільно-політичну арену країни він виходить на зламі тисячоліть – у 2000 році, саме напередодні парламентських виборів Румунії.

Під час листопадових виборів 2000 року Культурне товариство русинів Румунії отримує істотну перемогу – 6 945 голосів виборців. Русинську меншину починає презентувати доктор історії Георгій Фірцак. Якщо в 2000 році він обирається по виборчому округу № 31 (Прагова), то з 2004 року вже представляє округ № 22 (Гунедоара). У 2004 році за русинське товариство віддають голоси 2 871 чол., що можна вважати справжнім електоральним провалом. Однак у 2002 році перепис населення зафіксував 257 русинів у Румунії, що стало своєрідною соціальною базою та організаційною мотивацією розгортання русинського руху. На останніх виборах організація Георгія Фірцака вже набирає 4 514 голосів.

Варто відзначити, що репрезентант русинського руху Румунії досить активно просуває ідеї русинства в румунському парламенті. Про це свідчать численні політичні декларації та повідомлення Георгія Фірцака на засіданнях Палати депутатів. Справжнім інформаційним «проривом» можна вважати створення двох Інтернет-сайтів, за допомогою яких русинський рух відомий в інтелектуальному середовищі. Своєрідною рекламою русинського руху Румунії стало проведення в червні 2007 року IX Світового конгресу русинів у м. Сігету Мармаціей. Видавнича робота та культурно-просвітницькі акції також привертали увагу громадськості до русинського товариства Румунії впродовж останнього часу.

Аналізуючи оцінки діяльності русинського товариства творчою інтелігенцією, можна відзначити його неоднозначне сприйняття. Як і

щодо асоціації гуцульського етносу Румунії, загалом домінує іронія та критика доцільності функціонування організації, яку очолює Георгій Фірцак. У середовищі СУР оцінки його діяльності набували досить різких негативних форм.

Відзначимо також, що етнографічне поле повітів Марамуреш та Сату-Маре впродовж останніх років активізувалося. Особливо після проведеного Світового Конгресу в Сігету Мармаціей. Поряд з цим населення традиційно ідентифікує себе українцями та не розмежує русинів і українців. Такої ж позиції дотримуються місцеві румуни, угорці, цигани, німці.

Отже, можна констатувати, що в структурно-функціональному плані русинський рух Румунії є досить аморфним. До прикладу, порівняно з Пряшівщиною (Словаччина) чи Закарпаттям (Україна), йому бракує народної легітимації, літературної традиції, відомих культурних та громадських діячів тощо. Отож специфіка русинського руху Румунії полягає у невідповідності векторів мобілізаційної (ситуативної) організації його лідерів та примордіальної (української) сутності його реципієнтів.

INSTITUȚIONALIZAREA MIȘCĂRII RUSINE ÎN ROMÂNIA CONTEMPORANĂ

Rezumat

România a fost una dintre ultimele țări din zona central-estică (împreună cu Slovacia, Polonia, Republica Cehă, Ungaria, Serbia, Croația), care a legitimat mișcarea ruteană. Aceasta s-a întâmplat în anul 2000, datorită schimbărilor din legislația română. De atunci, împreună cu mișcarea național-culturală ucraineană, care este reprezentată de Uniunea Ucrainenilor din România, se formează mișcarea etnoculturală ruteană din România. Organizația numită «Uniunea Culturală a Rutenilor din România» este condusă de dr. George Firtsak. În ciuda faptului că la recensământul oficial din 2002 s-au declarat ruteni doar 257 de persoane în întreaga țară, liderul acestei uniuni reprezintă interesele minorității rutene în parlament, în cadrul grupului parlamentar al minorităților naționale. În același timp, conform spuselor d-lui G. Firtsak, uniunea are mai mult de 1000 de membri în 10 județe din România.

Menționăm faptul că tocmai lipsa identității rutene în mediul rutean (după Paul Robert Mahochiy) din județul Maramureș determină ca mișcarea ruteană din România contemporană să fie aproape inexistentă. Pe baza ultimului recensământ al populației, aici s-au declarat doar 56 ruteni. Încercările de a intensifica mișcarea nu au găsit deocamdată un răspuns adecvat în cadrul

⁷⁸ Зан М. Українці Пряшівщини та Мараморощини на початку XXI ст. (словацька та румунська моделі асиміляційних процесів) / М.Зан, П.Леньо // Етнічна історія народів Європи : Збірник наукових праць. Випуск 23. – К. : УНІСЕРВ, 2007. – С. 46 – 50.

інтелектуальності локале. Al IX-lea Congres Mondial al rutenilor din vara anului 2007 a rămas în general în afara atenției populației locale. Totodată, în rândul intelectualității rurale a județului s-a făcut în principal o evaluare critică a acestei acțiuni.

Cu toate acestea, Uniunea Culturală a Rutenilor din România a început în ultimii ani o activitate culturală de anvergură:

- publicarea revistei «Credința Rusină»;
- crearea paginii Web a Uniunii Culturale a Rutenilor din România- <http://www.rutenii.ro/ro/>;
- funcționarea grupul folcloric «Lastivochka»;
- organizarea școlilor de duminică.

Astfel, mișcarea rutenismului în România se manifestă ca o ștafetă a instituționalizării structurilor comunitare rutene în țările din Europa Centrală și de Est. În general, structura mișcării rutene în România este destul de amorfă. De exemplu, comparativ cu Pryashiv (Slovacia), îi lipsește legitimitatea populară, tradițiile personalităților publice, literare, culturale, etc. Prin urmare, specificul mișcării rutene în România nu corespunde vectorilor de mobilizare a liderilor și a existenței primordiale a acestora.

СУЧАСНЕ СТАНОВИЩЕ РУМУНІВ ЗАКАРПАТТЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ТОВАРИСТВ

**Ганна Мелеганіч,
Іван Бокоч,
Ужгород (Україна)**

Румуни – один з автохтонних етносів Закарпатської області. За даними перепису населення 2001 р., на Закарпатті проживає 32 152 румуна, що становить 2,6 % від загальної кількості населення краю. Представників румунської національності з часу попереднього перепису населення у 1989 році збільшилось на 2,6 тис. осіб. Демографічний приріст румунського населення області є одним з багатьох показників стабільності в регіоні та відсутності будь-яких форм національної дискримінації. Більшість румунів компактно проживають на так званій території «історичного Марамуреша» у двох районах області – Тячівському і Рахівському, хоча з Румунією межують чотири райони Закарпаття – Рахівський, Тячівський, Хустський, Виноградівський. Протяжність українсько-румунського кордону в межах Закарпаття становить понад 250 км. У населених пунктах прикордонної смуги одного з найбільших районів Закарпаття – Тячівського – у селищах і селах – Солотвино, Діброва, Глибокий Потік, Верхнє Водяне, Середнє Водяне, Топчино, Подішор, Бескеу, Кербунешть, Боуц, Плаюц та Бісеріка Алба (Біла Церква) – компактно проживають українські громадяни, етнічні румуни [1, 156].

Аналіз літератури з цієї тематики свідчить про наявність певної кількості публікацій та досліджень. В.Марина досліджує історію румунів Закарпаття [2; 7; 8]. Окремим аспектам, насамперед етнокультурному розвитку румунів Закарпаття приділив увагу М.Зан [5; 6]. Деякий матеріал є в довідкових виданнях, наприклад книга «Єдина родина» містить інформацію про національно-культурні товариства Закарпаття і товариства румунської общини зокрема [4]. Важливим джерелом є часописи та місцева преса, які висвітлюють різні аспекти життя румунської меншини на території Закарпаття [3; 10; 11; 12].

Метою статті є характеристика загальної палітри існуючих національно-культурних товариств румунів Закарпаття та окреслення основних проблем життя представників румунської національності на території області.

Порівняно з іншими національностями, які проживають в Закарпатській області, румуни вирізняються задовільним матеріальним

становищем та високим рівнем політичної і національної самосвідомості. З 32 152 румунів 31 846 розмовляють румунською мовою, 136 – українською, 42 – російською, 22 – угорською та 60 – іншими мовами. Такої національної свідомості не має жодна етнічна група області [1, с. 158]. У Закарпатській області функціонує 12 шкіл з румунською мовою навчання та 2 школи з російською, українською та румунською мовами, де навчається 4133 учні.

З кінця 80-х років ХХ ст. румунська громада Закарпатської області починає активізуватися і згуртовуватися. Так, 22 жовтня 1989 було створену першу соціально-культурну асоціацію ім. Дж. Кожбука, яка 24 січня 1994 була зареєстрована обласним управлінням юстиції як Соціально-культурне товариство румунів Закарпаття ім. Дж. Кожбука. У той час товариством керував І. Мігалко, а зараз керує Ю. Оприш. Товариство об'єднує в своїх лавах понад 1500 членів [4, с. 29].

Основна мета діяльності товариства – виховання у молоді любові до рідної мови, історії краю; відродження народних традицій, звичаїв; соціальний захист румунського населення. Починаючи з 1990 року, організацією проводиться фестиваль румунської культури «Мерцишор», який з 1999 року є святом румунського народного мистецтва [4, с. 29]. У вирішенні культурно-освітніх та соціальних проблем товариство тісно співпрацює з органами місцевого самоврядування, школами і релігійними об'єднаннями. Товариство румунів Закарпаття ім. Дж. Кожбука одне з перших підтримувало введення української мови в національних школах, а в школах з румунською мовою навчання – введення латинської та вивчення історії румунського народу. За сприяння товариства щорічно до 75 випускників шкіл здобувають освіту в навчальних закладах Румунії. Проводиться значна робота з оздоровлення дітей на Чорноморському узбережжі Румунії.

Товариство бере активну участь у різних заходах, які проводить уряд України, місцеві органи влади та самоврядування, в роботі Асоціації національно-культурних об'єднань України [4, с. 30]. Відомо, що саме ця організація прагне об'єднання румунських поселень в один адміністративний район з правами культурно-національної автономії [3].

З ініціативи товариства, за сприяння обласної та державних адміністрацій Тячівського і Рахівського районів видається газета на румунській мові «Марамунешани». Товариство румунів Закарпаття ім. Дж. Кожбука є організатором етнокультурних пропагандистських заходів серед румунів краю. З часів створення ядро організації, сільські вчителі та лікарі, зуміли вирішити чимало проблем задоволення етнокультурних потреб румун краю (театралізовані вистави, колядкові хори та ін.) [5, с. 356].

У 1999 році було створено Соціально – культурне товариство румунів Закарпаття ім. Іоана Міхалі де Апша на чолі з І. Бокочем, а зараз нею керує В.Йовдій. Товариство об'єднує близько 250 осіб. Основна мета об'єднання – відродження та розвиток народних традицій, звичаїв, вивчення румунської мови, соціальний захист румунського населення, розвиток народного мистецтва та культури. За період свого існування товариство зробило вагомий внесок у справу гармонізації міжетнічних відносин, збереження міжнаціональної злагоди в області.

Члени товариства беруть активну участь у підготовці та проведенні різноманітних масових заходів. Зокрема, в організації щорічного обласного фестивалю румунського народного мистецтва та фестивалю культур національних меншин Закарпаття «Мелодії солених озер», інших культурно-мистецьких заходах, що проводяться в регіоні [4, с. 30].

У 2001 році була зареєстрована Закарпатська обласна спілка «Дачія» під керівництвом І.Ботоша. Спілка об'єднує у своїх лавах 80 членів. Основна мета – об'єднання усіх румунів правобережжя Тиси, відродження мови, культури, звичаїв, традицій румунів Закарпаття. У складі спілки функціонують відділи: історії, інформації, фольклору, організаційний та внутрішньої політики. Спілка одразу блискуче розпочала реалізовувати поставлені перед нею завдання. З часу реєстрації організація почала видання щотижневої румуномовної обласної газети «Апша», що розповсюджується безкоштовно в Україні, Австрії, Швеції, Росії, Ізраїлі, Молдові, Сербії, а також в 15 інститутах Румунії. Спілкою видано дві книги : «Дачія» через рік» та «Румуни правобережжя Тиси в історії Румунії». Протягом 2001-2002 років спілкою проведено кілька міжнародних симпозіумів з історії [4, с. 33].

Протягом 90-х років на Закарпатті виникає десятки організацій молоді, зокрема і за національною ознакою. Не залишається осторонь цього процесу і румунська молодь, і в 2003 році виникає наймолодше національно-культурне товариство румунів – молодіжна громадська організація Товариство румунської молоді М.Емінеску. Очолює Товариство з моменту утворення І.Бокоч. Ідея створення такої організації виникла у середовищі студентів Ужгородського національного університету з представників румунської національної меншини. 14 грудня 2002 року відбулася обласна установча конференція з метою об'єднання молоді румунської національності, на якій було одногослоно вирішено створити обласну організацію Товариства румунської молоді Міхая Емінеску. Тут же було затверджено Статут організації і обрано керівництво. Легалізовано товариство управлінням юстиції в Закарпатській області у вересні 2003 року. Основна мета організації – це здійснення діяльності, спрямованої на реалізацію та захист прав і свобод та творчих і соціальних інтересів молоді

румунської національності – членів товариства. Товариство об'єднує 75 членів. Серед головних завдань товариства – проведення різноманітних заходів, що торкаються громадського життя членів товариства, захист інтересів своїх членів в органах державної влади, сприяння підвищення інтелектуального рівня – членів організації, налагодження контактів з молоддю різних країн світу для вільного обміну ідеями та вивчення позитивного досвіду [6, с. 7].

Стало традиційним проведення за участі обласного товариства румунської молоді ім. М.Емінеску та за підтримки держави різноманітних культурно-мистецьких заходів, зокрема «Мерцішор», «Лімба ноастре чя Ромине», «Флоріле далбе». Товариство має контакти з лігою румунів Закарпаття в Республіці Румунія, музеєм історії Трансильванії та університетом Бабеш-Бояй м. Клуж-Напока. Правління товариства постійно піклується про розширення співпраці з навчальними та культурними закладами Румунії, організацію спільних культурно-мистецьких заходів. Товариство сприяє підтримці здібної молоді, має тісні зв'язки з освітніми, культурним, інформаційним та науковими інституціями румунів Закарпаття [4, с. 34].

Незважаючи на позитивну динаміку розвитку румунської національної меншини, в її середовищі є низка проблем. Окреслимо основні з них:

1. **Соціальн.* Проблема працевлаштування – відсутність робочих місць, через що румуні змушені їздити на заробітки по всій території пострадянського простору та Європи. Із загальної кількості румунського населення області (32 152) тільки 4 940 осіб працюють за місцем проживання. Праця сезонних робітників значно вплинула на економічне та психологічне життя румунів [2, с. 158].

Проте саме румунська національна меншина вважається найбільш багатшою спільнотою в Закарпатті.

2. *Освітні.* Низький рівень освіченості, що в першу чергу пов'язано з небажанням молоді здобувати вищу освіту через малі зарплати в Україні. Саме тому тільки близько 50 осіб навчаються в Ужгородському національному університеті; не врегульовані умови вступу та навчання української молоді у вищих навчальних закладах Румунії, внаслідок чого виникають труднощі щодо нострифікації в Україні дипломів випускників цих закладів та їх працевлаштування. Отже, потрібне налагодження інтенсивнішого книгообміну між бібліотеками Тячівського й Рахівського районів Закарпаття та безпосередніх сусідніх повітів Румунії – Сату-Маре та Марамуреш; участь у наукових конференціях, семінарах, «круглих столах», що проводяться в Румунії, науковців, студентів, вчителів, культосвітніх працівників Закарпаття.

Водночас в Закарпатті діє 11 загальноосвітніх шкіл з румунською мовою навчання, 2 з українсько-російсько-румунською та один ліцей з румунською мовою навчання, два румуномовні дошкільні заклади, дві дитячі школи мистецтв. В Ужгородському національному університеті функціонує кафедра класичної та румунської філології факультету романо-германських мов, є відділення румунської мови та літератури [12, с. 21].

3. *Суспільні.* Низька активність населення в суспільно-політичному житті держави; ускладнення візового режиму між Україною та Румунією, особливо з румунського боку, що не дає можливості належного культурного та економічного розвитку обох держав; сприяння активній співпраці громадських організацій румунів Закарпаття з державними установами, місцевими органами влади й громадськими об'єднаннями Румунії і, відповідно, українців, які проживають у прикордонних областях Румунії з державними установами і громадськими об'єднаннями України.

У цей же час представники румунської національної меншини беруть участь у діяльності органів виконавчої влади та державного управління. У депутатському корпусі обласної ради – троє румунів (3,3% усього складу). Серед 74 депутатів Тячівської райради 8 румунів. У Рахівському районі серед 63 - четверо.

4. *Культурні.* Необхідність всебічного сприяння участі закарпатських різножанрових і різнопланових аматорських, художніх та художньо – самодіяльних колективів (гуртів, груп) у фестивалях, конкурсах, інших мистецьких акціях, що проводяться в Україні та Румунії, створення умов для ознайомлення з їх культурно-просвітницькими програмами у середовищі етнічних румунів краю і навпаки – в середовищі українців, які мешкають у населених пунктах сусідньої Румунії; з огляду на те, що Румунія стала членом Європейського Союзу, додаткове вивчення питання про можливість внесення у Рамкову Угоду між Україною та Румунією пункту про можливість щорічного спільного проведення Міжнародного фестивалю культур національних меншин країн Карпатського євро регіону «Мелодії солених озер», що вже кілька років поспіль позитивно зарекомендував себе на Закарпатті.

Водночас у 2002 р. в с. Біла Церква Рахівського району Закарпатської області було відкрито культурно-просвітницький Центр румунської культури [10].

Що ж до української сторони, то Україна сприяє забезпеченню національно-культурних потреб румунської меншини, зокрема виконанню положень ст.13 Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною і Румунією, підписаного 2 червня 1997 р. Верховною Радою України цей договір був ратифікований 17 липня того ж року. Відповідно до цієї статті Договору створена і функціонує Змішана міжурядова

україно-румунська комісія з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин. У рамках зазначеної Комісії урядами України та Румунії реалізуються двосторонні проекти щодо забезпечення прав українців в Румунії та румунів в Україні.

Отже, в Закарпатській області діє чотири національно-культурні товариства румунів. Ці товариства виступають провідниками відродження і розвитку рідної мови, звичаїв, традицій, культурно-мистецьких надбань свого народу. Вони тісно співпрацюють з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування. Ці організації консолідують навколо себе представників румунської меншини і представляють їхні інтереси. Становище румунів Закарпаття є задовільним порівняно з деякими іншими національними меншинами, втім, і в їхньому середовищі є низка проблем. Останніми роками простежується позитивна динаміка в усіх сферах їх життя, і не мала заслуга в цьому національно-культурних товариств румунів. Важливими показниками рівня інтегрованості румунів в українське суспільство є реалізація ними своїх прав щодо участі у діяльності органів законодавчої та виконавчої влади, місцевого самоврядування, а також щодо задоволення ними своїх освітніх, культурно-просвітницьких та інформаційних потреб.

Список використаних джерел

1. Бокоч І.І. Європейські цінності та прикордонна ментальність населення Українських Карпат на сучасному етапі / І. І. Бокоч, Т. С. Сергієнко // Реалізація в Закарпатській області державної мовної політики та основних положень Європейської хартії регіональних мов або меншин : Матеріали міжнародного круглого столу; 30 листопада 2006 р. / За ред. Л.О. Белея. – Ужгород : Ліра, 2006. – С. 155 – 159.
2. Бокоч І.І. Румунська національна нацменшина : стан та перспективи розвитку в умовах розширення ЄС / І. І. Бокоч, В. В. Марина // Законодавче забезпечення прав і свобод національних меншин України та його відповідність міжнародним правовим нормам: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції; 23-24 травня 2006 р. / За ред. Ю.М. Бисаги. – Ужгород : Ліра, 2006. – С. 156 – 163.
3. Горбачевський О. Розтягти на крихти [Електронний ресурс] / О. Горбачевський // Інтернет-видання «Хай Вей». – Міжнародна політика. – 2009. – 6 квітня. – Режим доступу до видання : <http://h.ua/story/187702/>
4. Єдина родина: Матеріали про національно-культурні товариства Закарпаття / Упорядники Євчак Ю.Б., Моца М.Ю. – Ужгород: Ліра, 2005. – 96 с.

5. Зан М. Етнокультурний розвиток румунів Закарпаття (1989-2001 рр.) / Михайло Зан // Carpatica – Карпатика. Випуск – 21. Політологічні студії: Історія, теорія, практика. – Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, 2003. – С. 352-362.
6. Зан М. Знайомтесь: товариство румунської молоді М. Емінеску / Михайло Зан // Погляд. – 2003. – 3 грудня. – №9. – С. 7.
7. Марина В. Етнокультурний ренесанс румынов Закарпаття / Василь Марина // Державне регулювання міжетнічних відносин в Закарпатті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції; 17 червня 1997 року. – Ужгород: Патент, 1997. – С.112-113.
8. Марина В. Румуни / Василь Марина // Наш рідний край. – 1998. – №4. – С.39-41.
9. Мигович І. Як живеться вам, румуни? / Іван Мигович, Микола Макара // Віче. – 1997. – №3(60). – С.103-114.
10. Пилипенко Т. Окремі аспекти українсько-румунських відносин в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Пилипенко Тетяна // Форум націй. – 2009. – №4/83. – Режим доступу до газети : <http://forumn.kiev.ua/2009-04-83/83-08.html>
11. Румунський консул знайомився з проживанням нацменшин // Новини Закарпаття. - №72-73. – 14 травня. – 2005. – С. 3.
12. Як живеться закарпатським румунам? Інтерв'ю Надії Тегзи з Юдітою Євчак // Новини Закарпаття. – №69-70. –23 червня. – 2007. – С. 21.

THE CURRENT SITUATION OF TRANSCARPATHIAN ROMANIANS IN THE LIGHT OF ACTIVITIES OF NATIONAL AND CULTURAL ASSOCIATIONS.

Summary

The article deals with the activity of four Romanian national and cultural associations which work on the territory of Transcarpathian region and gives the analysis of the present situation of Romanian nationality representatives. It also specifies the problems of their activity in basic spheres of life.

ORGANIZAȚIILE NAȚIONAL-CULTURALE ALE ROMÂNILOR DIN TRANSCARPATIA

Rezumat

Conform ultimului recensământ al populației, în Transcarpatia locuiesc 32.152 de români. Majoritatea acestora sunt distribuiți compact în 2 raioane – Teceu și Rahiv.

De la sfârșitul anilor 80 ai secolului XX, comunitatea românească din regiunea Transcarpatia începe să devină mult mai activă și mult mai bine organizată. Astfel, la 22 octombrie 1989 a fost înființată prima asociație socio-culturală românească, «George Coșbuc», înregistrată la Departamentul de Justiție regională la 24 ianuarie 1994 sub denumirea de «Asociația socio-culturală a românilor din Transcarpatia *George Coșbuc*»

În acea perioadă, președintele organizației era Ion Mihalca, iar azi funcția este ocupată de d-l Gheorghe Opiș. Obiectivele principale ale societății constă în educația tinerilor în spiritul dragostei față de limba maternă, pentru istoria ținutului, renașterea tradițiilor populare, a obiceiurilor, lupta pentru protecția socială a populației românești.

În fiecare an, asociația organizează festivalul de artă populară românească. În abordarea problemelor culturale, educative și sociale colaborează strâns cu autoritățile locale, școlile și asociațiile religioase.

În 1999 a fost înființată societatea social-culturală a românilor din Transcarpatia «Ioan Mihali de Apșa». Obiectivul principal al societății este promovarea, conservarea și dezvoltarea culturii naționale, precum și protejarea intereselor culturale, economice și a altor interese a românilor din Transcarpatia.

În anul 2001 a fost înregistrată «Uniunea Regională din Transcarpatia *Dacia*», condusă de Ion Botoș. În același an apare ziarul «Apșa», editat în limba română de către președintele acestei uniuni.

În anul 2002, se înființează organizația de tineret «Asociația Tineretului Român *Mihai Eminescu*», condusă de Ioan Bococi. Astfel, în Transcarpatia funcționează patru asociații național-culturale românești, care au drept scop popularizarea istoriei, culturii, obiceiurilor românilor care locuiesc în regiune. Direcția principală a activității acestor organizații este stabilirea de relații strânse cu diverse instituții de învățământ și cu organizații de profil din România.

FORME ȘI MODALITĂȚI DE CONSERVARE ȘI PROMOVARE A IDENTITĂȚII ETNICE A UCRAINENILOR DIN JUDEȚELE MARAMUREȘ ȘI SATU MARE

Irina Liuba Horvat,
Satu Mare (România)

În contextul absenței studiilor etnologice asupra comunităților de ucraineni din județele Maramureș și Satu Mare și, luând în considerare realitatea dispariției progresive a dialectului ucrainean (în prezent scăderea numărului de vorbitori a devenit vizibilă mai ales în județul Satu Mare), printre alte obiective propuse spre cercetare în cadrul proiectului «Minoritatea ucraineană din Nord-Vestul României, s-au aflat și cele de cercetare a formelor și modalităților de conservare și promovare a mărcilor identitare în cadrul acestor comunități.

Obiectivele cercetării au vizat inclusiv studiul obiceiurilor, tradițiilor, folclorului, legendelor, credințelor și demonologiei în contextul actualelor dinamici socio-culturale.

Spre deosebire de alte minorități, ucrainenii din Nord-Vestul României au fost studiați (în special ucrainenii din Suceava, dar și din Maramureș) doar parțial din perspectivă istorică și lingvistică, de către cercetători români. Astfel, între anii 1936-1937, academicianul S. Petrovici a colectat materiale dialectale de pe valea Sucevei pentru *Atlasul lingvistic român*. Ion Petruț, profesor al Universității Clujene, și-a susținut teza de doctorat pe această temă, în anul 1948 (*Fonetica graiului huțul de pe Valea Sucevei*). Conf. univ. Timoftei Macovei, de la Universitatea «Al. Ioan Cuza» din Iași, și-a susținut și el doctoratul pe această temă – graiul huțul. Colectivul de slavistică al Institutului de Lingvistică București, condus de dr. Gheorghe Bologan, precum și colaboratorii științifici (dr. Corneliu Reguș, dr. Ion Robciuc, dr. Aspazia Reguș) au publicat o serie de lucrări extrem de interesante pe această temă.

Mikola Pavliuk, dr. Ion Robciuc, au contribuit cu o serie de lucrări privind graiul huțul (M. Pavliuk – *Graiurile ucrainene din Maramureș*, apărută la Harkov în 1958 și M. Pavliuk, dr. Ion Robciuc – *Graiurile ucrainene din România*, o lucrare complexă de 784 pagini). Alți cercetători care s-au ocupat de graiul huțul sunt: Fedir Vovk (Ucraina), I. Pankevici – *Graiul satelor Văii Ruscovei*, studiu apărut în revista *Naukovei zbirnek*, 1934, p. 185-216¹.

Cu toate acestea, din perspectivă istorică există puține referințe care să prezinte existența și evoluția ucrainenilor din cele două județe, acestea

¹ Naș Holos, nr.115-116, ianuarie-februarie 2004, p. 6-7.

fiind lucrări generale, articole în diferite publicații de specialitate, reviste sau puținele monografii al comunelor,

Astfel, în lucrarea “Țara Maramureșului», pentru istoricul Radu Popa, încercarea precizării locului și rolului ucrainenilor în istoria Maramureșului din veacul al XIV-lea era destul de dificilă, mai ales pentru perioada anterioară anului 1300.

De asemenea, autorul sus-menționat pune sub semnul întrebării mențiunile referitoare la ucrainenii din documentele veacului al XIV-lea și mai ales al XV-lea, pe de o parte, iar pe de altă parte, prezența în zilele noastre, în cuprinsul Maramureșului istoric (deci în limitele fostului comitat maramureșean) a unei populații ucrainene care îi depășea numeric pe românii maramureșeni². Precizăm că problema ucrainenilor în cuprinsul fostului regat medieval maghiar, deci și în Maramureș, a constituit obiectul unor opinii divergente, care nu au beneficiat de o soluționare convingătoare nici în bibliografia recentă.

Primele știri cu caracter general apar în monografiile comitatelor învecinate cu Maramureșul: Bereg (T. Lehoczky) și Ugocea (I. Szabo), lucrări care conțin referiri și la crainenii, începând cu secolul al VII-lea, de pe teritoriul fostului regat medieval, la ucrainenii infiltrați târziu, în secolul XVII (după unii) sau în secolele XIV-XVIII (după alții³).

Un alt istoric maghiar, Hodinka Antal, afirmă că «din istoria Ungariei, partea cea mai neglijată este istoria ucrainenilor, și mai ales perioada veche, până în secolul al XIV-lea». Încercând să aducă lumină în acest sens, acesta vehiculează ideea că ucrainenii ar fi venit împreună cu maghiarii, bazându-se pe afirmațiile notarului anonim al regelui Bela, care spune că «o parte dintre ucrainenii au însoțit pe Almos (n.n.- unul dintre cei șapte conducători ai triburilor maghiare care au venit în Ungaria), a căror rămășițe au rămas până astăzi și locuiesc în diferite locuri ale Ungariei». În cele din urmă, istoricul maghiar susține ideea colonizării ucrainenilor în Maramureș începând cu anul 1254, deci în a doua jumătate a veacului al XIII-lea, sub domnia regilor Carol Robert și Ludovic cel Mare, colonizare care, apoi, se continuă până în secolul al XVII-lea.

Lehoczky Tivadar susține același punct de vedere legat de prezența ucrainenilor, împreună cu valahii, în jurul localităților Muncaci, Bereg, iar de la Muncaci în sus, până la Munții de Granit, Beschizii, au trăit ucrainenii, care se ocupau cu păstoritul.

² Radu Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1970, p. 53, 59. În 1839, comitatul Maramureș (incluzând în acea perioadă și satele de pe Valea Bârjavei, care, în secolul al XIV-lea, aparțineau comitatului Bereg) cuprindea 49.000 români și 84.000 ucrainenii (Belay, *Maramoros*, p. 111-112).

³ *Ibidem*, p. 54.

Folosind sursele documentare interne, în special cele referitoare la perioada secolelor XIV-XV, opiniile istoricilor români privind momentul istoric al apariției primilor ucrainenii în zona noastră a fost ilustrat de către Alexandru Filipașcu, și anume: așezarea rutenilor în Ung și Bereg se leagă de familia Koriatovici, descendent din Koriat, fiul lui Gedim, întemeietorul unui puternic imperiu lituaniano-polon. Sora lui Koriat se căsătorește cu Kazimir al Poloniei, iar nepotul său, Jagyell, lua în căsătorie pe Hedwiga, fiica lui Ludovic al Ungariei, devenită regina Poloniei. Koriat era stăpânul Novgorodului și al Podoliei, dar, în urma unui conflict avut cu fratele său, Olgret, a fost silit, în 1339, să se refugieze în Ungaria.

În anul 1351, fiii săi, Teodor, Vasile și Iuga, fiind alungați de către lituanieni, sunt siliți să se refugieze: primii doi – în Ungaria, iar Iuga (care, pentru scurt timp, ocupă tronul Moldovei) – în Polonia. În 1354⁴, la Breslau, lângă Bug, are loc o înțelegere între Ludovic și Teodor Koriatovici, înțelegere în urma căreia Teodor renunță în favoarea lui Ludovic la drepturile asupra Podoliei, în schimbul cetății Sastor din Zemplin și a domeniului Muncaci. După cele prezentate mai sus, Alexandru Filipașcu stabilește momentul colonizării rutenilor în comitatul Maramureș, mai ales după descălecatul lui Bogdan în Moldova, cu care ocazie o mare mulțime de români din ținuturile Bereg și Ung, precum și din Maramureșul istoric, îl vor însoți în drumul său. Locurile depopulate reclamau necesitatea imperioasă a aducerii unei noi populații și suplînirea forței de muncă, recte colonizarea rutenilor din părțile Galiției, de unde au fost alungați de lituanieni.

De asemenea, se susține ipoteza că, timp de un veac, rutenii (ucrainenii) n-au reușit să pătrundă în Maramureș, nici chiar pe cursul superior al Bârjavei, situat la extremitatea ținutului. Afirmația se bazează pe un document din 1461⁵, care face referiri la un drum ce ducea din Kosna, pe valea Bârjavei, spre ținuturile locuite de rutenii («*per quam diam de dicto possessiones Kuszicze itus ad terram Ruthenorum*»). În continuare, se susține că, în același timp, rutenii s-au strecurat în Maramureș, în ținutul stăpânit de voievodul Ion de Rozavlea, care i-a colonizat de-a lungul văii numite de ei «apa Rusului», unde au colonizat satele rutenești și iobăgești (Poienile de sub Munte, Repedeș și Ruscova), de unde, mai târziu, nobilii din Petrova au colonizat câteva familii în cătunele Frumușeaua (azi Crasna), Bistra și Valea Vișeuului. Din cele relatate mai sus, reiese că așezarea rutenilor în Maramureș s-ar fi produs la sfârșitul secolului al XV-lea.

Un alt istoric, Ștefan Manciulea, susține că rutenii se așează alături de populația românească din județele Ugocea, Maramureș și Satu Mare, pe la

⁴ Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, Ed. Gutinul, Baia Mare, 1997, p. 55.

⁵ *Ibidem*, p. 55.

sfârșitul secolului al XIII-lea, coborând în grupuri mai mari pe timpul regilor Carol și Ludovic cel Mare⁶. Noilor veniți și așezați îndeosebi pe teritoriul județelor Maramureș, Ugocea, Bereg și Ung, regele le-a acordat dreptul de a fi supuși jurisdicției religioase a mitropolitului de Halici, păstrându-și limba și credința. Mai departe, se precizează că infiltrarea în zonele amintite nu s-a făcut în masă, ci ea a fost o colonizare lentă și continuă până în secolul XVII. Nii veniți s-au așezat, de preferință, de-a lungul văilor și la poalele Carpaților. Conduși de cnezi, cereau voie domnilor de pământ să se așeze pe diferite domenii, iar din pricina densității scăzute a populației autohtone, infiltrarea lor nu a fost împiedicată. Coloniștii ucraineni se bucurau de anumite drepturi (favoruri) printre care: scutiri (o anumită perioadă) de impozite, datorate domnului de pământ, fiind datori în schimb, să-i presteze acestuia unele servicii, fie în natură, fie în bani. În concluzie, se afirmă că rutenii-ucraineni din Maramureș din zilele noastre alcătuiesc o insulă etnică, formată din satele Rona de Sus, Ruscova, Bistra, Virișmort, Crăciunești, Lunca, Valea Vișeuului, Repedea, Poienile de sub Munte, de unde, apoi, s-au răsfirat în grupuri mai mici și în alte localități românești, idee susținută și de Vornicul G., în lucrarea lui Ștefan Manciulea. Cei din Câmpulung la Tisa și Sighet sunt azi maghiarizați. Legat de prezența ucrainenilor în Maramureșul istoric, în perioada ce precede veacului al XIV-lea și chiar pentru veacul al XIII-lea, vine în ajutor și toponimia locală. Astfel, toponimicul «Orosvis» (Apa Rusului) a dat satului numele de Ruscova, locuit și astăzi de populația ucraineană, presupunând prezența ucrainenilor pe valea râului Ruscova încă din prima jumătate a veacului al XIV-lea.

Din datele prezentate mai sus reiese că așezarea ucrainenilor pe valea râului Ruscova datează de la sfârșitul secolului al XIII-lea și prima jumătate a secolului al XIV-lea.

Istoria ucrainenilor din Satu Mare, a ucrainenilor din fostul comitat Ugocea a fost studiată de către I. Szabo, Viorel Ciubotă, Paul Dancu etc. Privilegiile, conscripțiile urbariale amintesc relativ destul de devreme prezența unei populații slave (ruteni) în satele comitatului Ugocea. La Turț, în 1478 este amintit un «Koztha ruthenus» De asemenea, numele slave, fără nici o menționare a originii etnice, apar de nenumărate ori pe parcusul veacurilor secolul XV și XVI, iar din secolul al XVII-lea devin predominante mai ales în satele situate în zonele deluroase și muntoase ale comitatului.

În secolele trecute, satele care erau populate, parțial, de ucraineni sunt următoarele: Bocicău, Tarna Mare, Tarna Mică, Porumbesti, Valea Seacă, Turulung, Bercu, Peleş, Lazuri, Halmeu, Botiz, Mesteacăn, Cidreag. Localitățile în care astăzi nu se mai află etnici ucraineni sunt: Peleş, Turulung, Valea Seacă, Halmeu, Mesteacăn. Satele în care au apărut noi "colonii", în secolul XX, sunt:

Micula, Păulian, Decebal, Dacia, Traian, Dumbrava, Ciuperceni, Agriș, Livada, Drăgușeni, Gelu. În Tarna Mare—cătunul Văgaș, primele familii de ucraineni au venit aproximativ acum 200 de ani, din zona fostei Cehoslovacii și fostul URSS pentru munci forestiere.

Existența ucrainenilor în anumite condiții de spațiu și timp a depins în mare măsură de factori de ordin istoric, geografic (enclave), economic, social (căsătoriile mixte erau rare) și cultural.

Cercetarea de teren a relevat existența unui anumit grad de stabilitate, putându-se constitui în forme de exprimare a identității locale și de grup:

I – Particularități lingvistice. În satele din Maramureș (Poienile de sub Munte, Rona de Sus, Remeți, Crăciunești) este folosit dialectul ucrainean. Cu toate acestea, locuitorii din Poienile de sub Munte și Rona de Sus, folosesc destul de des limba română în conversațiile zilnice. În schimb, locuitorii comunelor Crăciunești, Remeți și Rona de Sus vorbesc mai des limba ucraineană, limba română fiind utilizată în special în relația cu autoritățile sau în alte situații în care este necesară folosirea limbii române.

Bilingvismul (româno-ucrainean); în satele Poienile de sub Munte, Ruscova, Remeți, Rona de Sus, trilingvism (româno-ucraineano-maghiar) în Câmpulung la Tisa (interesant este faptul că aici, cu toate că se vorbește mai mult limba maghiară (maghiarizați) totuși slujba religioasă începe cu rugăciunea *Tatăl nostru* și cu *Crezul* în limba ucraineană, doar tinerii (până la 40 de ani) folosesc multe cuvinte românești. Generația de vârstă medie (40-60 ani) își păstrează destul de bine lexicul ucrainean, împreună cu limba română. Cea mai mare parte a generației de vârstă înaintată (70 de ani și mai mult) cunoaște limba română la nivel de conversație, nu și scris.

Populația satelor Remeți, Crăciunești, Valea Vișeuului și din celelalte sate cu populație ucraineană au posibilitatea să vizioneze canalele TV ucrainene (1+1, Inter, UT-1), radio «Transcarpatia».

Revistele Uniunii Ucrainene din România (Curierul ucrainean, Vilne Slovo, Naș Holoș) sunt prezente în satele cu populație ucraineană, deoarece mulți intelectuali ai acestor sate sunt interesați de ele. În ultima vreme populația folosește telefonul mobilă, susținând în felul acesta contactele lingvistice în satele Poienile de sub Munte, Ruscova, Repedea. Satele Crăciunești, Remeți, Valea Vișeuului au posibilitatea să se folosească de telefonul ucrainean UMS și Kiev Star fără nici o problemă.

În județul Satu Mare, ucrainenii încep să se integreze total în societatea românească, își educă copiii în școlile românești. În această situație, tipice sunt conversațiile în limba română dintre bunica, bunicul și nepoți. Totuși, se manifestă contacte ale populației ucrainene cu Ucraina, contacte care au caracter economic răzleț (de tip export-import individual de produse de uz casnic). De asemenea, există legături cu rudele din Maramureș și cu rudele din

⁶ Ștefan Manciulea, *Granița de vest*, Ed. Gutinul S.R.L., Baia Mare, 1994, p. 92.

Ucraina (în special a celor din Micula, Păulian, Tășnad, Raț).

Cu toate acestea, tenacitatea conservării dialectului se impune și se manifestă ca o constantă remarcabilă în exprimarea identității populației ucrainene, care se păstrează în general în cazul ucrainenilor din Maramureș, această constantă își pierde din vigoare și se manifestă mai puțin în județul Satu Mare, dar este prezentă și la ucrainenii din vestul țării sau la ucrainenii stabiliți în orașe, chiar la familiile care s-au stabilit în străinătate».

II – Particularități la nivelul modului de respectare a tradițiilor și de performare a obiceiurilor și sărbătorilor din calendarul ortodox (stil vechi (iulian), decalate cu 13 zile față de calendarul ortodox pe stil nou⁷, de exemplu Uvedenia» (Intrarea în biserică a Maicii Domnului, sărbătoarea Sânzienelor (Ivandely), Sfântul Gheorghe (“Iuria»), Sfântul Andrei, Anul Nou, Crăciunul etc.), în Maramureș în special, mai puțin în câmpia Someșană, ca urmare a așezării ucrainenilor în alt mediu etnic și lingvistic. Locuitorii din Tășnad, Raț («până în 1947 am avut preot ucrainean, am ținut sărbătorile pe stil vechi, acum și noi și copiii noștri nu mai ținem» - informator Tășnad), în satul Satu Mic sărbătoresc sărbătorile celorlalți, nu își mai păstrează mai deloc tradițiile.

III – Caracteristicile repertoriului muzical, ale legendelor, credințelor și demonologie - în contextul culegerii categoriilor folclorice legate de exercițiul limbii materne, identificarea etnică (a unui individ în raport cu grupul din care face parte sau a grupului în raport cu alte colectivități) devine importantă, aceasta dezvoltând o serie de consecințe în alocarea și atribuirea mărcilor culturale tradiționale. Acest aspect se manifestă în special în cântece, unde apare nemijlocit specificul identitar, cum ar fi, de exemplu, interpretarea cântecelor tradiționale cu invocarea personajelor specifice (cazacu, haiducul Dovboș, model narativ comun de biografie folclorică despre haiducul Pinteza Vitezul, maramureșan și el, și, respectiv, în tradițiile carpatice și bucovinene despre haiducul ucrainean Olexa Dovboș - 1741-1742). Acești doi eroi au în comun aceeași biografie “model»: nașterea haiducului, originea socială, copilăria, dobândirea puterii și a faimei eroice, dezvăluirea secretului invulnerabilității, trădarea și moartea eroului.

Memoria colectivă continuă să conserve și în prezent o reprezentare a identității prin conexiune cu spațiul ucrainean. Un exemplu elocvent îl constituie relaterea despre forța extraordinară a lui Dovboș și despre hotărârea lui de a deveni haiduc, relatată de Maria Bumbar, 65 ani, din Ruscova: «Când s-a hotărât să devină opryșok (haiduc), Olexa a luat toporișca și s-a dus în pădure. Acolo s-a întâlnit cu un om tare bătrân, care l-a întrebat ce face în pădure. Olexa i-a răspuns că vrea să devină haiduc (opryșok). Bătrânului i-a

plăcut răspunsul lui Olexa, a început să-i povestească despre greutățile pe care le va întâmpina dacă alege un astfel de drum și îi promite emurirea, dăruindu-i tinerețea și forțele sale».

Legenda despre Olexa Dovboș, cel mai reprezentativ *opryșok* (haiduc) a dăinuit și s-a înrădăcinat pretutindeni în tradiția orală și s-a răspândit, păstrându-se până astăzi.

La nivelul credințelor magico-mitice, imaginarul legat de ființele demonice are în centrul său figuri precum «*lisne*» (frumoasele pădurii), «*zbișce*» (copilul care s-a născut mort, fără vreme și moare nebotezat - strigoi), «*vovkun*» (omul - lup), «*vișciunke*» (ursitoarele), urma rea, «*bosorkania*» (strigoi), «*vorojke*» (vrăjitoarele). Ca practici magice, se folosesc vrăjile pe ursită (legarea măritişului), furatul laptelui, vrăjile la mort - cu funia spânzuratului, cu apa mortului -, descântecul de deochi, practicile de apărare (cu sare, usturoi - «*ceasnok*»); folosirea ierburilor de leac contra sterilității feminine sau ca metode contraceptive sau abortive.

Sistemul tradițional al ucrainenilor, de asigurare a bunăstării traiului acordă un rol deosebit de important produselor animaliere, iar acest lucru s-a reflectat asupra întregii culturi a populației etnice ucrainene. Astfel, pentru a apăra animalele de tot felul de nenorociri, țărani s-au folosit nu numai de cunoștințe raționale, ci și de obiceiuri și acte magice, care corespundeau cu unele cicluri de muncă, ele efectuându-se cu ocazia unor sărbători, ceea ce le conferea o pondere sărbătorească, gospodărească și de stabilitate.

Iată ce am aflat de la Gheorghe Ostaș (Dritar) 70 de ani din Ruscova. «Eu am fost păstor 37 de ani. Și acum sunt. Îmi aduc aminte că mai demult, înainte ca oile să fie trimise la pășunat, erau strânse în coșară, se chema popa să facă rugăciune, după care se aprindea tămâia și se afumau oile. Mai apoi se lua un mesteacăn și se planta în coșară, iar împrejurul jurul acestuia se mai plantau niște flori galbene, care creșteau pe malul râului, după care oile trebuiau să treacă peste ele. Se spunea că tămâia apăra animalele de «*vidme*», de rău și de animalele sălbatic, iar mesteacănul și florile - să fie pășunat bogat. Asta se făcea de *Ivandely* (Sf. Ioan)».

De *Stricenia*, lumânarea sfințită de la biserică, era adusă acasă și cu ea se afumau animalele și ograda pentru a le apăra de vidme și de alte rele. Se spunea că în această zi vidmele și alte duhuri rele iau laptele de la vacă, trimiteau tot felul de boli la animale, de aceea se afumau. Tot așa se făcea și de *Blagoveșenie* (Bunavestire).

Acestea sunt formele reprezentative care individualizează afirmarea și păstrarea identității ucrainenilor județelor Maramureș, mai puțin în Satu Mare, ele fiind totodată și surse de manifestare și conservare a identitarului etnic ucrainean.

⁷ Comparativ cu cel *iulian* (pe stil vechi), calendarul *gregorian* - sau pe stil nou -este cel mai răspândit (a fost propus de Napolitan și decretat de Papa Grigore al XIII-lea pe 24 februarie 1582).

ASPECTS AND MODALITIES OF PRESERVING AND PROMOTING ETHNICAL IDENTITY OF THE UKRAINIANS FROM MARAMURESH AND SATU MARE COUNTIES

Summary

The research within the project named “The Ukrainian minority from North-Western Romania» has as goal finding out the concrete ways in which the ethnical identity is preserved inside the majoritary population, because the ethnological studies on this minority are rare.

The conclusion is that Maramuresh county has the best preserved identity, while Satu Mare county has an Ukrainian minority that was gradually assimilated by the majoritary population. The paper makes a foray trough Ukrainian beliefs, demonology, myths, with examples for each category, illustrating the ways in which Ukrainians are connected to the spiritual vein of their ancestors.

ФОРМИ ТА СПОСОБИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ ПОВІТУ МАРМУРЕШ ТА САТУ-МАРЕ

Резюме

У зв'язку з відсутністю етнологічних досліджень щодо української громади повітів Марамуреш і Сату-Маре та з урахуванням реальності поступового скорочення кількості осіб, які володіють українською мовою, особливо у повіті Сату-Маре, серед інших завдань, які були запропоновані для дослідження в рамках проекту “Українська меншина Північно-Західної Румунії», були дослідження, форм та способів збереження етнічної ідентичності українців названих повітів.

Метою досліджень було, в тому числі, вивчення звичок, традицій, фольклору, легенд, вірувань і демонології у контексті нинішньої соціально-культурної динаміки.

Існування українців в умовах простору та часу значною мірою залежало від історичних географічних, економічних, соціальних (змішані шлюби були рідкістю) та культурних факторів.

Польові дослідження показали певну ступінь стабільності, яка може бути вираженням ідентичності місцевих груп. Це передусім:

- особливості мови;
- повага до традицій та звичаїв відзначення свят за православним календарем;
- характеристика музичного репертуару (легенди, віросповідання та демонологія).

Все це джерела і форми збереження української етнічної ідентичності.

КУЛЬТУРА УКРАЇНЦІВ РУМУНІЇ В ПЕРІОД ПІСЛЯРЕВОЛЮЦІЙНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ТА В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Ярослава Колотело,
Бухарест (Румунія)

Життя української громади Румунії після грудневих подій 1989 року позначилось позитивними змінами. Проте в останній час з'являються додаткові труднощі і проблеми. Передумови культурного життя українців Румунії мають свої особливості. Насамперед - це специфічні історико-географічні умови та наслідки зруйнованої «золотої епохи» диктатури Чаушеску.

Українці Румунії живуть компактно у чотирьох регіонах, що налічують понад 100 сіл, а саме: в Південній Буковині, в Мараморощині (на межі із Закарпаттям), у Банаті (на південному заході Румунії) та у північній Добруджі (в дельті Дунаю). Кожний регіон має свою історію, специфічні звичаї, одяг і говори населення тощо.

Українці Мараморощини та Буковини належать до автохтонного населення південно-західних етнічних кордонів України, про що зазначено і в книзі Володимира Сергійчука «Етнічні межі і державний кордон України»: «Наші предки, що мешкали на території Бессарабії, Буковини, Закарпаття, входили до складу Київської Русі»(1). Безперечно, що українці цих країв споконвіку жили на своїй землі і тому вони, здебільшого, не погоджуються називати себе діаспорою, оскільки ніколи не відчували себе «розпоршеними» або кудись розселеними.

Українці, які прибули до Північної Добруджі після зруйнування Запорізької Січі (1775 року), та українці Банату, які прибули сюди із Закарпаття понад 100 років тому, живуть тут уже кілька поколінь і також не вважають себе переселенцями. Діаспорою можна вважати тільки тих українців, які 40 років тому переселилися в Банат із Марамурешу, шукаючи кращу долю і багатшу землю, або тих, які живуть нечисленними групами у великих містах Румунії. Сюди належить, наприклад, українська діаспора міста Бухарест.

Незважаючи на те, що Румунія вже стала членом Європейського Союзу, процес міграції українців з України до Румунії не спостерігається. Вірогідно, що Румунія ще не змогла достатньо привабити до себе громадян України порівняно з іншими, більш розвинутими країнами Європи, де українці творять вже віддавна «четверту хвилю» діаспори.

Чернівецький історик Юрій Макар в «Історії України від найдавніших часів до наших днів», відносить українців Румунії до «західної діаспори». Тут, певна річ, мається на увазі географічне розташування Румунії на захід від України, так само як і українців, які проживають у країнах колишньої «світової системи соціалізму» – Польщі, Чехословаччини та Югославії (2). Натомість шляхи розвитку культури й освіти українців та їх спілкування з прадідівською Україною у всіх цих країнах, хоча і належали вони до тієї ж самої соціальної системи, все-таки сильно відрізнялися. Тотальної диктатури, якої зазнала українська меншина в Румунії, починаючи особливо із 1965 року, мабуть, ніхто не відчував.

За всю свою історію проживання на цих територіях найбільшого духовно-культурного піднесення українці зазнали після II Світової війни, а саме з 1948 року, коли Румунія провела реформу освіти і дала право всім національним меншинам, в тому числі й українцям, відкривати свої школи, ліцеї і вивчати всі предмети рідною українською мовою. Правдоподібно, що цей період був пов'язаний і з «хрущовською відлигою», яка проходила у той час на території Радянської України. В цьому сприятливому контексті українці Румунії змогли відкрити по селах свої українські школи, а в містах – ліцеї: в Сіреті, що на Мараморощині, в Сереті та Сучаві, що на Буковині, та в Тульчі, що на північній Добруджі. У 1952 році при Бухарестському філологічному факультеті вперше була створена секція української мови і літератури, яка і до цих пір готує викладачів-фахівців.

У той же час в українських селах з ентузіазмом розвивався культурний рух. Вперше були організовані художні самодіяльні колективи пісні і танцю, народного театру, які досить часто отримували підтримку спеціалістів з України. В будинках культури міст і сіл проходили концерти, лунала українська музика, утверджувалась українська самосвідомість.

Видавнича діяльність також зазнала немало підйому. В 1949 році, у світ вийшла перша українська газета на національному рівні – «Новий вік», а в 50-х роках деякий час виходив двомісячник «Культурний порадник», продовжувачем якого потім став журнал української літератури «Обрії», що виходив раз на рік. Видавництво «Критеріон» видавало літературу для національних меншин, у тому числі і твори українських письменників Румунії, кількість яких зростала з кожним роком. Вони були (понад 30 письменників) членами Спілки письменників Румунії, а кілька з них і Спілки письменників України. «Критеріон» давав також можливості нашим читачам познайомитись з українською класичною літературою, видаючи невеликі книжечки під назвою «Мала бібліотека», що було дуже корисним у процесі викладання української літератури в школах. У той

же час Педагогічне видавництво Румунії випускало для всіх навчальних закладів підручники українською мовою.

Та, на жаль, «не довго сонце гріло» на наших земляків. Коли до влади прийшов Ніколае Чаушеску, всі здобуті права українців були крок за кроком відібрані. Українські школи та ліцеї перетворились на румунські (єдиний український клас ще «доживав» у Сігетському румунському ліцеї «Драгош Води» до 1989 року), а українська мова, як предмет, викладалась тільки в деяких селах, і то факультативно. На сцену українська пісня майже не пробивалась, хіба інколи на національних фестивалях «Оспівування Румунії», що, по суті, означало «оспівування особи диктатора Чаушеску». Українська література із багатьох бібліотек наших сіл і міст була спалена (неймовірно, але факт!), а народні костюми і специфічні українські інструменти – знищені. Богослужіння на українській мові в певних регіонах, як Добруджа і Буковина, перестало з тих пір існувати, перейшовши на румунське.

Під час диктатури Чаушеску українці Румунії не мали права підтримувати жодних офіційних контактів з Україною, а те, щоб діти навчались в Україні, було утопією. Довгожданна, але й несподівана Груднева революція 1989 року просто врятувала українців Румунії від повної асиміляції. А коли, через короткий час, Україна стала незалежною, то виглядало, що українцям, так би мовити, «усміхнулася доля».

Сприятливі зміни в суспільстві Румунії після 1989 року дали змогу українцям Румунії організуватись в Союз українців Румунії, метою якого було забезпечення прав українців у всіх сферах суспільства: в культурі, освіті, релігії тощо. Українці отримали, як і інші визнані державою національні меншини, одне місце депутата в Парламенті Румунії. Так само українська меншина виборола право на своїх представників у Міністерстві освіти, у Міністерстві культури, на румунському телебаченні, на священиків-вікаріїв для православної та греко-католицької церков. Українці почали відроджувати духовність і дещо призабуті українські традиції.

З самого початку післяреволюційного відродження Міністерство культури Румунії фінансово підтримувало всі національні меншини (в тому числі й українців). До нього через кілька років приєднався і Міжетнічний департамент, який діє при румунському уряді і фінансує нацменшини у різних сферах діяльності. Українська громада використала ці можливості в сфері культури і спочатку в Марамуреші (в селі Рускова), а потім у Банаті (в селі Копачели) почала організувати національні фольклорні фестивалі, з участю художніх колективів з України та інших країн, де живуть українці. В 1992 році, коли мені пощастило представляти інтереси культури українців Румунії в цьому міністерстві і Україна-мати

отримала свою державність, перспективи українців щодо відродження культури стали набагато ширшими.

Перші кроки до співпраці з Україною нам вдалося здійснити з найближчими територіально чернівецькими і закарпатськими сусідами, а потім і з Товариством «Україна – Світ» із Києва, які перші простягли нам руку. Зараз уже започаткована співпраця між українцями Румунії та українцями з Одещини, Івано-Франківщини, Львівщини тощо. В різних містах України мають нагоду вчитися і виховуватися молоді студенти з Румунії, наша надія на продовження. Започатковані братання між сусідніми румунськими містами і селами, де живуть українці, і містами України, допомагають творчому спілкуванню і єднанню.

Українські національні фольклорні фестивалі продовжились потім і в Добруджі (в м. Тульчі), і в Буковині (в м. Сереті), гуртуючи українців з цілої Румунії і з-за кордону. З часом були ініційовані і інші культурні заходи, які вже стали традиційними. Це такі, як, наприклад: «Фестиваль українських колядок» в м. Сігеті (Марамуреш), фольклорний міжетнічний фестиваль Буковини «Співжиття», організований українцями, дні Шевченка, які проходять по всій Румунії, де живуть українці. І всі вони проходять вже 16 років підряд. Також в останні 8 років стало традицією організувати фестиваль-конкурс української поезії в українському селі Вишня Рівня та фестиваль «Українська осінь» в селі Ремети, що на Мараморощині, які збирають навколо себе багато культурно-освітніх сил і сприяють відродженню своєрідних українських обрядів.

Одна із значимих подій для українців Румунії – це Дні української культури, які проходять по чергово у всіх тих регіонах, де компактно живе українське населення. Вони часто пов'язуються із богослужінням при українських храмах (там, де ще вони існують).

Союзом українців Румунії були організовані, у співпраці з Міністерством культури і культів кілька цікавих і престижних заходів, яких би варто відмітити: історичний симпозіум про Гетьмана Мазепу – у Галаці і в Бухаресті (в 2005-му і 2009-му роках), симпозіум на тему Голодомору в Культурно-інформаційному українському центрі в Бухаресті (2007р.), конференція, присвячена 150-річчю від народження Івана Франка (2006р.) і наукову конференцію в рамках Днів слов'янської культури (2008р.), обидві організовані при кафедрі української мови і літератури Бухарестського університету, свято Лукіяна Кобилиці в гуцульському селі Нісіпіти, що на Буковині (2002 р.), зустріч українських письменників у Марамуреші (2006 р.), свято Ольги Кобилянської (2003 р.), разом із виступом театру «Земля» із м. Коломиї в Сучаві, що на південній Буковині тощо.

За цей період відродження українцям Румунії, у співпраці з Україною та за підтримки румунських органів влади, вдалося встановити кілька пам'ятників на честь і у пам'ять своїх попередників: задунайським козакам в селі Вишні Дунавці, що у Добруджі (1997 р.), генію українського народу Тарасу Шевченку – в Бухаресті (1999 р.) і в селі Негостина, Сучавського повіту (2001р.), а також в м. Сату-Маре. Був зведений одночасно пам'ятник гетьману Івану Мазепі у місті його поховання, в Галаці (2004 р.), письменниці Ользі Кобилянській – в місті її народження – Гура Гуморулуй (2003 р.). Щоб вшанувати пам'ять деяких письменників, українці встановили пам'ятну дошку: на будинку поета-гуцула Гаврила Клемпуша у селі Вишівська Долина, що на Мараморощині (1998 р.) та поета, колишнього депутата і голови СУР, Степана Ткачука на будинку Союзу Українців Румунії міста Сату-Маре (2006 р.).

У часи комуністичної радянської України та диктаторської Румунії ніхто з українських науковців-етнографів не мав права ступити на румунську землю і досліджувати український етнос. Минуло понад 100 років від того, як один з останніх українських дослідників, науковець-антрополог Федір Вовк, побував у нащадків задунайських козаків в Добруджі, де вивчав їх специфіку, культуру. І тому для українців відрадно, що в останні 10 років, під егідою Міністерства культури Румунії і Союзу українців Румунії, розпочалось науково-етнографічне дослідження українців у деяких регіонах Румунії. Починаючи з 2001 року, науковці Ужгородського університету спільно з Повітовим музеєм в Сату-Маре, щороку проводять дослідження українців північно-західної частини Румунії (повітів Сату-Маре і Марамуреш), а вчені з Одеського історичного факультету провели двоетапне дослідження в селах північної Добруджі. Результати цього добруджського дослідження вже описані в книзі В'ячеслава Кушніра «Українці за Дунаєм», виданій в Одесі 2002-го року і яка в Румунії, за сприяння СУРу, вийшла українською і румунською мовами. З нагоди проведення культурного заходу «Слідами запорізьких козаків» весною 2007-го року пройшла і презентація цієї книги в Тульчі, де брали участь одеські науковці, серед яких і сам автор книги.

Слід зауважити, що якби таких наукових досліджень було більше, у всіх краях компактного проживання українців, то матеріалу для видання книги про історію українців Румунії і їх традиції, що й вимагає зараз уряд Румунії, було б достатньо і книга могла б уже вийти у світ. Та, на жаль, українці Румунії ще й досі не мають серйозної, добре обгрунтованої книги про себе і ще не скоро зможуть видати її.

Стосовно українського шкільництва можна відмітити деякі позитивні зрушення. У 1997 році був відкритий відновлений Український ліцей ім. Тараса Шевченка в місті Сігет. Також були відкриті українські

секції при Педагогічному ліцеї міста Сучава та містечка Серет, що на Буковині, та міста Лугож, що у Банаті. Філологічний факультет Клузького та Сучавського університетів заснували секцію для вивчення української мови та літератури. Зросла кількість учбових закладів, де українська мова викладається як предмет, щоправда, тільки в тих школах, де є письмове звернення батьків українських учнів (цікаво, що в часи, коли за Чаушеску закривали українські школи, ніхто ні від кого не просив письмової згоди). З'явилися певні шанси для української молоді їхати на навчання і в Україну, але, на жаль, чомусь ще не змогли належно ними скористатися.

Видавнича діяльність українців Румунії почала розвиватися. Окрім газети, що колись називалася «Новий вік», а зараз «Вільне слово», Союз українців Румунії видає ще газету «Український вісник», а румунською мовою – «Курієрул українян». Виходить також літературний журнал «Наш голос», а з 2007-го року почав видаватися журнал для дітей «Дзвоник». Одночасно за кошти румунського уряду видаються книги українською мовою і в перекладі на румунську.

Цей процес українського відродження видався надто важким у скрутних економічних обставинах, в яких зараз ще знаходяться Румунія і Україна, а особливо в умовах загальної міжнародної економічної кризи. Інші національні меншини Румунії отримують хорошу фінансову підтримку з боку своїх багатих країн-батьківщин, а уряд України досить слабо зміг підтримати бідну українську діаспору Румунії. Нам вдалося дещо здійснити, ідучи на прямі контакти і знайомства зі щедрими українцями і деякими установами України, які часто сприяли, щоб Союз Українців Румунії направляв обдарованих дітей, переможців шкільних олімпіад з української мови і літератури у табір відпочинку до Одеси чи на Гаджибейський лиман, на Закарпаття чи у Чернівецьку область. Відрадно, що в останні роки українські учні Румунії мали приємну нагоду за сприяння Посольства України в Румунії відпочивати у відомому дитячому міжнародному таборі «Артек» і там гідно, на доброму рівні представляти свою країну проживання. Сподіваємось і на подальшу підтримку з боку України, щоб ми могли виховати тверезе і свідоме молоде українське покоління, ознайомлене з батьківською землею і її матеріальним і духовним надбанням, тому що, як спостерігають нинішні дослідники, українська молодь Румунії не знає життя і реалій сусідньої України і не відвідує її (3).

Очевидно, що, окрім всіх відмічених позитивних змін, існує ще багато недоліків у сфері культурного розвитку української громади Румунії. Залишаються нерозв'язаними проблеми забезпечення народними костюмами, інструментами, спеціалістами в галузі культури (співу, танцю, театру тощо). Продовжує бракувати класичної і новітньої української

літератури в бібліотеках української меншини Румунії. Бракує, навіть і після двох десятиліть українського відродження, меценатів, щедрих спонсорів, які би могли «підставити плече» у піднесенні української культури і національної гідності там, де державі інколи не вистачає сил і можливостей.

Великих перспектив щодо збереження української ідентичності в Румунії не чекаємо, тому що одна із найбільших перешкод нашого зростання – це глобалізація, яка охопила, до речі, всі країни Європи і не могла обійти й українців Румунії. А український етнос цього краю, який в період комуністичної диктатури перебував у повному процесі асиміляції, відчув це негативне явище, мабуть, більше за всіх (4). Хоча, невдовзі після скинення диктатури, існували деякі прояви ентузіазму в більшості наших людей, за короткий час вони стали байдужими до “всього, що своє» і залишилось тільки бажання «вижити» та бути «в тоні з модою». Самоідентичність стала знову дуже низькою. В молодіжних дискотеках українців, наприклад, майже ніколи не лунає українська музика, хоча вона стала їм доступнішою, ніж була колись, коли не існувало ніяких зв'язків з Україною. Молоді, яка би брала участь в українських художніх колективах, де би навчалася українського співу і танцю і спілкувалася на рідній мові, стає все менше. Любов до української мови і літератури все більше слабшає, молодих письменників майже не існує. Зате зростає тяга до інших, чужих, неукраїнських культур і мов. Таким чином, українські колективи, які колись гуртувалися, піднімалися, визначалися, з кожним роком починають зникати.

В умовах зростання асиміляції виникає тривожне питання: чи ще існує перспектива лишатися українцем у Румунії, та ще в умовах, коли цвіт української молоді змушений «шукати долі в чужому полі», в Європі на заробітках, часто не повертаючись у своє рідне українське середовище. І та характерна «жилка рабства» українців, де б вони не жили, і явне тяжіння до чогось «іншого», “чужого» (чи, як то кажуть в народі: «хоч би гірше – аби інше»), дозволяє українцям легко переродитися, «глобалізуватися».

Українська меншина Румунії, з-поміж інших 19 національних меншин, за своєю чисельністю займає, як свідчить останній перепис населення 2002-го року, третє місце (після угорців і ромів), але її кількість почала знову спадати. Якщо за даними передостаннього перепису населення Румунії 1992 року українців було близько 67.000 осіб, то під час останнього цифра впала до 61.091 (5). Союз українців Румунії та українська церква, за своїми підрахунками, стверджують, що українців в Румунії набагато більше, ніж зазначає перепис, понад 200.000 осіб.

Слід уточнити і підкреслити, що процес асиміляції і глобалізації поглиблений особливо там, де віддавна перестала існувати і діяти

українська церква, і там, де, на жаль, не вдалося відродити українське богослужіння (як це помічається в Добруджі і, частково в південній Буковині). В Банатському краї українське богослужіння вдалося дещо знову відродити і запровадити в церквах. Денаціоналізація відчувається сильніше і там, де матері-українки вже не відчувають за обов'язок передавати своїм дітям і внукам, вже «з пеленок», рідну материнську мову (6). Багато з них помилково гадають, що, забуваючи українську мову, вони забезпечуть дітям краще майбутнє.

Потрібно також визнати, що ті чиновники, які несуть обов'язок перед українським етносом Румунії, щоб опікуватися ним, не завжди усвідомлюють той факт, що тільки розвиваючи самобутню культуру, виховуючи гідне, духовно багате молоде покоління, організовуючи музеї, українські театри, якісні художні ансамблі і тримаючи зв'язок із батьківщиною своїх пращурів, зможуть і надалі продовжити своє українство у цьому краї і таким чином збагатити і європейську культуру, з якою українці Румунії зіткнулися в останній період, увійшовши в Європейський Союз.

Хочеться вірити, що в перспективі загрозлива глобалізація та інші несприятливі явища будуть не в змозі українців Румунії зденаціоналізувати. Тому що слова Тараса Шевченка надихають ще й досі українську націю: «Не вмирає душа наша, не вмирає воля...».

Список використаних джерел

1. Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України. Київ, 2000, с. 226.
2. Макар Ю.І., Б.Ф. Білецький та ін. Історія України від найдавніших часів до наших днів. Чернівці, 1998, с. 276, 281 – 283.
3. Аза Л.О., Попок А.А., Швачка О.В. Українці Румунії: сучасний стан та перспективи етнокультурного розвитку, 1999, с.83 – 88.
4. Зан М. Етномовні процеси в середовищі української національної меншини повіту Марамуреш // Румунсько-українські відносини. Історія і Сучасність. Клуж-Напока – Сату-Маре, 2007, с. 303, 307.
5. Горват Л. Українці повітів Сату-Маре і Марамуреш: етнічні, лінгвістичні і конфесійні колізії, відбиті в призмі перепису населення із 2002 року//Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність. Клуж-Напока – Сату-Маре, 2007, с. 321.
6. Колотило Я. Жінка і національна свідомість//Український вісник.– 2002. №. 3-4.

RENAȘTEREA CULTURII UCRAINENILOR DIN ROMÂNIA ÎN PERIOADA SCHIMBĂRILOR POST-COMUNISTE

Rezumat

Ucrainenii trăiesc compact în peste 100 de localități din patru regiuni ale României, și anume: sudul Bucovinei, Maramureș (la granița cu Transcarpatia), Banat (sud-vestul României) și nordul Dobrogei (în Delta Dunării). Fiecare regiune își are propria istorie, și, în funcție de mediul înconjurător, de origine și de condițiile de viață, este caracterizată de tradiții specifice, port specific, graiuri etc.

Ucrainenii Maramureșului și Bucovinei aparțin din punct de vedere etnic de populația autohtonă care locuiește la frontiera de sud-vest a Ucrainei. Oamenii acestor ținuturi au trăit încontinuu pe meleagurile lor, din cele mai vechi timpuri și, prin urmare, nu sunt de acord să fie numiți «diaspora».

Ucrainenii care au venit în Dobrogea de Nord la sfârșitul secolului al XVIII-lea, după destrămarea Sicz Zaporojene (1775) și ucrainenii Banatului, care au venit aici din Transcarpatia cu aproximativ 100 de ani în urmă trăiesc aici de mai multe generații și nu se consideră imigranți. Diaspora pot fi considerați acei ucrainenii care acum 40 de ani s-au mutat în Banat din Maramureș în căutarea unei vieți mai bune și a unor terenuri mai bogate, sau cei care locuiesc în grupuri mici în orașele mari din România, de care aparține și diaspora ucraineană din orașul București.

Schimbările favorabile în societatea românească după anul 1989 au dat posibilitatea ucrainenilor din România să înființeze Uniunea Ucrainenilor din România, cu scopul de a apăra drepturile ucrainenilor în toate sferele societății: cultură, educație, religie etc. Ucrainenii au dreptul, ca și celelalte minorități recunoscute, să fie reprezentați de un deputat în Parlamentul României.

Primii pași în domeniul cooperării cu Ucraina au fost făcuți cu vecinii cei mai apropiați din Cernăuți și Transcarpatia, iar mai apoi și cu « Organizația Ucraina – Lumea»; din orașul Kiev, care ne-a întins o mână prietenească. În perioada actuală am început să avem relații de colaborare cu ucrainenii din Odessa, Ivano-Frankivsk, Lviv, etc. În aceste orașe ale Ucrainei, tinerii studenți din România au posibilitatea să învețe și să se educe. S-au încheiat acorduri de înfrățire între orașele românești unde trăiesc și ucrainenii și orașe din Ucraina, fapt care a determinat o mai bună cunoaștere reciprocă. Ministerul Afacerilor Externe încearcă să mențină relații bune cu ucrainenii din România și să-i ajute.

Este de remarcat faptul că, în ultimii ani, sub egida Ministerului Culturii și a Uniunii Ucrainenilor din România a început cercetarea științifică a culturii ucrainenilor din România în câteva regiuni.

Cercetătorii de la Universitatea Națională din Ujgorod, împreună cu Muzeul Județean Satu Mare, prin eforturile speciale ale coordonatorului de proiect, Liuba Horvat, efectuează anual, începând cu 2001, cercetarea minorității ucrainene din nord-vestul României (județele Satu Mare și Maramureș), iar oameni de știință din Odessa –Departamentul de Istorie au efectuat un studiu în două etape în mediul rural din nordul Dobrogei. Rezultatele acestui studiu dobrogean au fost deja tipărite în cartea d-lui Viaceslav Kushnir «Ucrainenii de dincolo de Dunăre». Volumul bilingv a apărut în România. În primăvara anului 2007, cu ocazia evenimentului cultural «Pe urmele cazacilor Zaporojeni», a fost lansată în orașul Tulcea, cu participarea mai multor specialiști din Odessa, orașul natal al autorului.

Din păcate, nu toți factorii care ar trebui să simtă o «obligație» pentru etnia ucraineană din România sunt conștienți de faptul că numai prin dezvoltarea și îmbogățirea culturii lor, educând cu onoare tânăra generație, oferindu-le serviciul religios în limba ucraineană în biserici, organizând muzee, teatre ucrainene și menținând legături strânse cu patria strămoșilor lor vor putea continua să existe în acest colț al Europei, în spiritualitatea mării familii a Uniunii Europene. Iar ucrainenii din România, deși se pare că au început să meargă pe un drum bun, nu au realizat încă ce ar fi trebuit să realizeze.

ЕТНОРЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ ПОНЯТТЯ «ІСТОРИЧНЕ ЗАКАРПАТТЯ»

Микола Макара,
Ужгород (Україна)

У зв'язку з науковими й політичними дискусіями, які роками велися навколо русинства, можна було почути або прочитати словосполучення «історичне Закарпаття». З цього приводу полемізують фахові історики, це поняття не завжди зрозуміле широкому загалу, всім, хто цікавиться минулим нашого краю. Щоби збагнути суть питання, немає потреби переказувати всю політично строкату історію тутешнього народу. Вона достатньо повно, хоча і суперечливо відображена в працях дослідників різних орієнтацій: української, русинської, російської чи угорської¹.

Між тим в нашого пересічного краянина вочевидь бракує знань з етнополітичного та етнокультурного минулого Закарпаття. Внаслідок ряду причин утвердилося примітивне уявлення про історію краю, яка нібито почалася якщо не в 1991-му, то принаймні в 1945-му році. Два повоєнні покоління закарпатців більше знали історію російських царів, героїв світових і громадянських воєн, проймалися проблемами колоніальних народів та міжнародного імперіалізму, а за роки т.зв. незалежності головна увага підростаючого покоління зосереджувалася на «розбудові державності», гетьманщині, голодоморах... В шкільних програмах і підручниках відсутні розділи з історії нашої «малої батьківщини». Нехлюйське ставлення освітянського керівництва на державному і місцевому рівні до питань краєзнавства детермінувало невігластво підростаючого покоління щодо землі своїх предків. В цьому переконуємося при щоденному спілкуванні з молоддю.

Метою статті є ознайомлення читача з одним із важливих питань минулого нашого краю – історичною географією русинів – корінного народу Карпат. Стаття, маючи постановочний, дискусійний характер, не претендує ні на винятковість, ні на вичерпність. Зібраний тут матеріал може зацікавити тих, кому небайдуже минуле нашого краю. Насамперед йдеться про територіальні виміри розселення русинів, про їх етнічну належність, автохтонність, ідентифікацію та самоідентифікацію на різних етапах розвитку.

¹ Нариси історії Закарпаття. Том I (з найдавніших часів до 1918 р.). – Ужгород, 1993; Том II (1918 – 1945). – Ужгород, 1995; Том III (1946 – 1991). – Ужгород, 2003.

Повну картину різноманіття концепцій щодо історичного минулого русинів, пошуків їх прабатьківщини, етнічної приналежності зацікавлений читач знайде у монографії професора Д.Данилюка², оригінальній праці краєзнавця К.Найпавера³, в уже згаданих Нарисах історії Закарпаття в трьох томах та інших публікаціях.

Етногенеза підкарпатських русинів, на думку науковця з світовим іменем П.-Р. Магочія, почалася десь в VI – VII ст. н.е., коли в Центральній Європі заявили про себе слов'яни⁴. Так само австрієць Г.Бідерман у двотомній монографії «Угорські русини, їх регіон, заняття», не визнаючи русинів аборигенами, однак стверджував, що вони тут жили до приходу угорців⁵.

Предки русинів населяли південні схили (окрім Лемковини) і прилеглі долини Карпатських гір. Їх етнічна територія згодом (XI – XIII ст.) була поглинута угорським королівством. Із 63 адміністративних комітетів руські поселення в північно-східній частині королівства займали 13. Причому 7 з них русини населяли повністю, а інші частково, змішано з угорським, словацьким, румунським населенням.

Питання етнічних кордонів русинської території найретельніше розглянуті в трьохтомній «Історії Закарпаття» о. С.Папа, в якій є спеціальний розділ «Межі українських поселень в Потиссі»⁶. Ці же проблеми є наскрізними у двотомнику «Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини» І.Ваната⁷. В їх працях на документальних джерелах систематизовано історичний процес розвитку «найбільш віддаленої гілки українського народу».

Обидва автори, порушивши принцип історизму, заблудилися в лісі з чотирьох дерев: між словаками, русинами, українцями, руськими. Уважний читач зрозуміє, що йдеться про корінний, автохтонний руський (русинський) народ, а не про гілку якогось іншого народу. Однак обом названим авторам слід віддати вдячне належне за віднайденій, використаний і залучений до наукового обігу обширний джерельний матеріал.

На думку дослідника о. С.Папа, «русинам, які заселяли все Потисся, пізніші століття принесли мадяризацію, латинізацію, а з нею

² Данилюк Д. Історична наука на Закарпатті (кінець XVIII – перша половина XX ст.). – Ужгород, 1999.

³ Найпавер К. Від кельтської Русинії до Київської Русі. – Ужгород, 2006.

⁴ Магочій П.-Р. Формування національної свідомості: Підкарпатська Русь (1848 – 1948). – Ужгород, 1994. – С. 13.

⁵ Див. Данилюк Д. Названа праця. – С. 173.

⁶ о. Пап Степан. Історія Закарпаття. Том I. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2001.

⁷ Ванат Іван. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. – Кн. I (1918 – 1938); Кн. II (вересень 1938 – лютий 1948 р.) – Братислава – Пряшів, 1979, 1985.

денаціоналізацію, далі Реформацію, насильницьку мадяризацію, опісля знову латинізацію з денаціоналізацією. Так поволі вироджувався руський характер. Вироджувався, але не зник. Він залишився в назвах поселень, нив, потоків, лісів, річок, у прізвищах населення, в руській вірі. Незважаючи на те, що Потисся переважно змадяризоване, історична дійсність така, що сучасні греко-католики Потисся – це автохтонні русини»⁸, а заселена ними територія теперішніх північносхідної Угорщини та південносхідної Словаччини – це територія історичного Закарпаття – Потиської Русі⁹.

Для прикладу автор наводить перепис 1833 р., за яким «весь Забовчанський комітат (Нірщина – Саболч) був руським, населення було руське, розмовляло по-руськи»¹⁰. Далі автор перераховує 21 село комітату, де були руські школи. До 1841 р., в церквах Потисся богослужіння відправлялося церковнослов'янською мовою, або, як тоді писали, «по-руськи», так само як і навчання в церковних школах, які утримувалися самими вірниками, навчання також проводилося «по-руськи».

В тих населених пунктах, де русини проживали суцільною масою або становили більшість, вони довше зберігали матеріальну, духовну культуру, материнську бесіду, віру і звичаї, так само, як толерантність до іншомовних сусідів. Там, де русини виявилися в меншості, в іншомовному середовищі, там вони поступово втрачали свої етнічні відмінності. Наводяться приклади, коли «в парафіях вживається мова угорська, але старі люди ще говорять по-русинськи, а десь мова народу «мадярсько-руська»¹¹. За переписом 1910 р. найбільше русинів проживало в комітатах Мараморош (Maramoras) – 44,6 %, Угоча (Ugocsa) – 37,5 %, Берег (Bereg) – 42,6 %, Унг (Ung) – 38,1 %, Земплін (Zemplen) – 11,4 %, Шарош (Sáros) – 22 %, Спіш (Szepes) – 7 %¹².

Руські поселення здебільшого були розташовані в передгірній та гірській місцевості, і їх географічні межі між горами і рівнинами часто збігалися з етнографічними кордонами: на півдні між русинами і угорцями, на заході між русинами і словаками, на сході між русинами і румунами.

На той час населена русинами територія становила близько 8820 квадратних миль (14700 квадр. кілометрів). Проф. М.Тиводар наводить інші дані: до кінця Першої світової війни етнічні землі русинів у складі Угорщини займали території Мараморського, Угочанського,

⁸ о. Пап Степан. Названа праця. Т. I. – С. 529.

⁹ Там же. – С. 451.

¹⁰ о. Пап Степан. Названа праця. – С. 531.

¹¹ О.Пап Степан. Названа праця. – С. 533 – 535.

¹² Магочій П.-Р. Названа праця. – С.13.

Березького і Ужанського комітатів (17,9 тис. кв. км.) та прикордонні смуги Земплінського, Шароського та Спіського комітатів з переважаючим руським населенням¹³.

Ряд дослідників ретельно виписали етнічні границі по всьому параметру русинської території. Зокрема такий опис залишив нам Дмитро Дорошенко. Він пише, що у 1900 р. в Угорській Русі проживало 500 000 чол.¹⁴. Згідно з іншим джерелом фігурує цифра 440630 корінних слов'ян¹⁵.

Значно лаконічніше етнічне пограниччя русинів описав «єден сокирницький сирохман» (Антон Годинка) у своїй знаменитій праці, яка дісталася до підкарпатського читача лише у 2000-му році: «...около сіверо-восточної Угорщини тягнут ся уздоуж горы Карпат уд Спиша аж до Ардяльського Хуста у Марамороши ги за 70 миль. Сесі горы розділяють Угорщину уд Полщи и то там, же межа межи ними иде хребтом сих гор. Помежи сими горами на сьом и на тум боці живут Русине гречеського обряда. Из сих тоты, котрі на сьом боці: у Угорщині сут дома, могут бити повышше 300 тисяч душ. Бо наші прадіды запрауді туй жили, де и мы жиеме, у подошві горы Карпат, на сьом боці уд р. 1254 аж до недауного 1919 – го года. Помежи сими горами: сесе тото наша отцюзцина, наша дідина, батькувщина, наш родимый край»¹⁶.

Ще лаконічніше етнічні кордони Підкарпатської Русі подав відомий угорський русинознавець Іштван Удварі: на півночі – хребет Карпат, на заході – річка Попрад, на сході – притоки Тиси. Південна границя – у Марамороші до Хуста – по Тисі, од Хуста до Валашковець у Земпліні (тепер Словаччина – авт.) границя здебільшого співпадає з південними відрогами Карпат. За Гуменним далі, де починаються перемішані русинсько-словацькі села, ближче Карпатського хребта в основному жили русини. У Спишу – теж не суцільною масою, а в сусідстві з гуральськими селами. Згідно з Lexicon-Logoium: «русинська бесіда домінувала у 742 поселеннях, де число русинів могло бути 290 тисяч. Причому розселення русинів на вказаних територіях було нерівномірним. У жупах Мараморош, Угоча, Унг, Земплін, Шаріші жили цілісною масою, а у Сукмарі (Сотмар), Заповчу (Саболч), Бігарі, Борши, Абові-Торні, Гемері, Спішу – розсіяно»¹⁷.

¹³ Тиводар М. Закарпаття: народознавчі роздуми. – Ужгород: Карпати, 1995. – С. 13

¹⁴ Дорошенко Д. Слов'янський світ у його минулому й сучасному. – Ужгород: Гражда, 2005. – С.273 – 274.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Утцюзцина, газдуство и прошлость Южно-Карпатських русинув. – Ніредьгаза, 2000. – С.9.

¹⁷ Удварі Іштван. Образчики з історії пудкарпатських русинув. XVIII столітіє. Узглядюваня з історії культури и языка. – Ужгород: Видавництво В.Падяка, 2000. – С. 108.

Отже, за наведеними географічними описами етнічних границь напрошується висновок: вже в середині XVIII ст. корінні жителі Підкарпаття – русини, перебували під «святостефанською короною», за своєю етнічною територією та кількістю займали поважне місце у Верхньому Потиссі.

Слід зауважити, що руське населення Карпат спочатку сповідувало православну віру. Внаслідок насильницького введення Ужгородської церковної унії 1646 р. по всій етнічній території русинів була запроваджена греко-католицька, яка поступово прибрала до рук всі церковні приходи і підпорядкувала Мукачівській єпархії. За часи єпископства Михайла Ольшавського (1743 – 1767 рр.) Мукачівська єпархія охоплювала 13 жуп Угорщини, в яких проживали греко-католицькі вірники – русини¹⁸. Це були комітати: Мараморош, Угоча, Берег, Сукмар (Сатмар), Занова (Саболч), Унг, Земплин, Абово-Новград, Боршодь, Гемер, Шаріш, Спіш. Отже, йдеться про обширний етнічний простір в Підкарпатті. Дослідник Вікентій Шандор наводить такі цифри: в названих жупах було 824 русинських і 499 змішаних поселень, які мали 858 парафій з 690 священниками¹⁹.

Етнічна територія русинів постійно змінювалася, роз'єднувалася. Наприклад, коли угорська корона в 1526 р. перейшла до рук австрійського імператора, тут встановився подвійний гніт – угорський і німецький. Русинська земля стала яблуком розбрату між угорськими феодалами, трансильванськими господарями і австрійським імператорським двором Габсбургів. Східна частина тогочасного Підкарпаття, тобто колишні комітати Мараморош, Берег з Мукачевом, Угоча і Сатмар належали до Семиградського князівства (Трансильванії), а західна – комітати Унг, Земплин, Саболч, Шаріш і Спіш залишилися в Угорському королівстві, яке перебувало у володінні австрійського цісаря²⁰.

Впродовж майже двох століть ці землі були ареною кровопролитної боротьби, в тому числі і релігійної (між прибічниками католицизму австрійських Габсбургів і православ'я – семиградських князів. Під час військових баталій Ужгород і Мукачево, як і весь підкарпатський край, були не раз пограбовані²¹.

Етнічний і релігійний склад населення русинського краю стрімко змінювався. Наприклад, у реєстрі населених пунктів Угорщини за 1892 р. село Пеніслек Сатмарського комітату, району Нодь Кароль нараховувало

¹⁸ Удварі Іштван. Названа праця. – С.107.

¹⁹ Пекар Атанасій. Ужгородська унія та її творці (1646 – 1946). – Рим, 1996. – С. 249 – 250.

²⁰ Там же.

²¹ Чемез Іштван. По слідах ісчезнувших русинув у Пеніслеку // Русинський альманах 2007. – Будапешт, 2008. – С. 75-76.

1334 жителів, з яких угорців – 254, німців – 10, волохів (румун) – 49 і русинів – 1019, тобто більше 2/3 (76,5 %) населення. За релігійною ознакою: римо-католиків – 120, реформатів – 56, юдеїв – 78, греко-католиків – 1165.

Впродовж наступного століття відбулися дві асиміляції – церковна й етнічна. В селі практично усі – 1042 вірники стали греко-католиками, залишилися 2 реформати, 21 римо-католик. За рідною мовою – майже всі стали мадярами²². Найінтенсивніша асиміляція русинів припала на другу половину XIX ст. В різних друкованих джерелах приводяться цифри, що між 1841 – 1890 роками 176 русинських сіл були пословакізовані, 37 – змадяризовані і тільки одне словацьке (теперішнє Середнє) – порусинізоване²³.

Тоді, як і в наші часи, асиміляторська політика проводилася не без діяльності тутешніх «патріотів», які в 1898 р. заснували т.зв. «Красвий Комітет», першим головою якого став змадяризований член палати депутатів від Підкарпаття Є. Сабов. За його ініціативою питання про богослужіння мадярською мовою розглядалося навіть у парламенті²⁴.

До початку XIX ст. чисельність русинського населення залишалася ще значною. Щоправда, в жодній з жуп русини не творили 100 % греко-католицької людності. Найвищий відсоток був у Шарішу – 98,65 %, у Берег – 96,75 %, Унг – 95,14 %, у Земплині – 88,45 %, в Угочі – 81,01 %, у Марамороші – 62,15 %, в Абові – 60,58%, Борші – 55,85%, у Спішу – 48,51 %. У Сукмарі греко-католики становили лише 5,6 %, а в Заповчу – 7,52 %²⁵.

На етнічному пограниччі значною була і румунська людність: 113,255, які становили 20,89 % вірників мукачівської єпархії. Церковні проповіді румунською мовою найчастіше слухали в Сукмарі (Сатмар) – 74,61 %, Марамороші – 35,74 %, у Заповчу (Саболч) – 15,53 %, в Угочі – 13,42 %.

Скорочення етнічної території корінного населення відбувалося внаслідок цілеспрямованої денационалізаторської політики правлячих кіл Угорського королівства та шляхом природної асиміляції. Мадьяризація захопила насамперед рівнинні місцевості півдня Тиси, де русини проживали змішано з угорським населенням. Як писав І. Удварі, залишки

²² Ужгородській унії – 350 років. Матеріали міжнародної наукової конференції (Ужгород, квітень 1996 р.) – Ужгород, 1997. – С. 77.

²³ Пекар Атанасій. Нариси історії церкви Закарпаття. Том 1. – Рим – Львів, 1997. – С. 96-97.

²⁴ Там само. Том 2. – С.123.

²⁵ Korčák Jaromír/ Etnický vývoj československého Potisi // Narodnosni obzor.III. – Pragne, 1933. – С.270.

русинського населення на території колишніх комітатів Абауй, Сатмар, Саболч і південь Земплина «вже в середині XIX ст. «злилися з угорським і словацьким населенням»²⁶.

Своєрідне підсумкове свідчення про розмах дерусинізації корінного населення на південних схилах Карпат знаходимо у збірнику наукових праць, присвячених 350-річчю Ужгородської унії (с. 77) з опертям на солідне джерело. Наводяться дані, що за період між 1841 та 1890 роками на сході Словаччини 176 русинських сіл були пословачені і 37 – змадяризовані, тоді як лише одне словацьке село (теперішнє Середнє) заговорило по-русинськи²⁷.

У здійсненні мадяризації правлячі кола Угорщини використовували розмежованість християнської церкви. В уніатстві влада вбачала свого союзника в справі асиміляції русинів і виявляла неприховану ворожість щодо православної церкви. Перехід вірників з греко-католицизму на православ'я вважався «антимадярським політичним актом», а самому православ'ю приписувалася не релігійна, а «політична позиція»²⁸. Про антиправославну політику Будапешту свідчать Мараморський процес в Сиготі 1913 – 1914 рр., де було засуджено селян с. Ізи на Хустщині та інших сіл за поширення православ'я, яке прирівнювалося до «відсутності угорського патріотизму».

Оскільки територія етнічних русинів охоплювала не 4, як тепер, а 13 жуп угорського королівства і колишньої Австро-Угорської монархії, то не випадково наприкінці Першої світової війни, коли вирішувалася історична доля Підкарпаття, 12 листопада 1918 р. в Скрентоні (штат Пенсильванія) на з'їзді Американської народної ради угро-русинів за ініціативою Г. Жатковича було прийнято постанову про надання «Угро-Русі найширші автономні права як державі, яка на федеральних основах об'єднується з Чехословацькою демократичною республікою з умовою, що наші країни мають належати всі давні угро-руські округи: Спіш, Шаріш, Земплин, Абауй, Боршод, Унг, Угоча, Берег, Мараморош»²⁹.

Зате так званий Всенародний конгрес угорських русинів у Хусті 21 січня 1919 р. ухвалив резолюцію, перший пункт якої звучав так: «Всенародний конгрес угорських русинів з дня 21-го січня 1919 р. ухвалює

²⁶ Данко О. Угорська політика відносно православної церкви на Закарпатті в 1939-1944 рр. // Культура Українських Карпат: традиції і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції (Ужгород, 1-3 вересня 1993 р.). – Ужгород, 1994. – С. 349 – 364.

²⁷ Стерчо П. Карпато-українська держава. До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919 – 1939 роках. Репринтне видання. – Львів: За вільну Україну, 1994. – С. 115. Автор посилається на „Orszagos Torvényutarnok” в Будапешті за 25 грудня 1918 р.

²⁸ Ванат І. Названа праця. Книга І. – С.119.

²⁹ Пекар Атанасій. Нариси історії церкви Закарпаття. Том II. – Рим – Львів, 1997. – С. 126.

з'єднати комітати: Мараморош, Угоча, Берег, Уг, Земплин, Шаріш, Спіш і Абауй-Торна з Соборною Україною, просячи, щоб нова держава при виконанні цієї злуки узгляднила окремішне положення угорських русинів»³⁰. Орієнтація у перших і других зборів була різна, але територія одна.

Після розвалу Габсбургської монархії, в атмосфері державотворчих зусиль майже одночасно 21 грудня 1918 р. парламент Угорської Республіки, прагнучи залишити Підкарпаття у складі Угорщини, прийняв «Народний Закон ч. X про автономію руської нації, живучої в Мадярщині». Але територію автономної провінції «Руська країна» було обмежено до комітатів Мараморош, Угоча, Берег і Уж, «тоді як належність комітатів Земплина, Абауй Торна, Шарош і Спіш залишилась невирішеною»³¹, тобто до укладення загального миру.

Далі етнічна територія русинів почала неухильно скорочуватися. Як за рахунок природної асиміляції, так і переважно шляхом насильницьких переділів. За наполяганням словацьких політиків рішенням Паризької мирної конференції 1919 р. русинські землі (3,5 тис. кв. км.) західніше річки Уж (Пряшівська Русь) адміністративно були підпорядковані Словаччині.

Між Підкарпатською Руссю і Словаччиною була встановлена так звана демаркаційна лінія, про яку науковець із Словаччини А.Ковач писав: «...границя, властиво, демаркаційна лінія Підкарпатської Русі була встановлена так, що в одній і тій самій республіці замість однієї Русі маємо дві: Підкарпатську і Словацьку (Пряшівську – авт.)»³². З того часу розпочалася «швидка асиміляція місцевих русинів, яка перевершує «мадяризаційну».

Щоб зрозуміти суть дій словацьких асиміляторів щодо своїх сусідів-русинів, варто навести слова з одного публічного документа Земплинського жупанату за 1921 рік: «На Словаччині нема ні русина, ні русинки. Це лише мадярський уряд видумав їх для того, щоби словаків, які говорять земплинським наріччям, відірвати від корінних словаків, щоби було їх легше змадяризувати. Цих змадяризованих словаків тепер хочуть відірвати від нас, як русинів... вони словаки, бо говорять вони по-словацьки, у них словацька одіж, звичаї, пісні. Правда, що в них інша релігія, греко-католицька, яку називають руською вірою, але від того вони не будуть і не є русинами»³³.

³⁰ Ванат І. Названа праця. Книга II. – С.53.

³¹ Нове життя – 2002. - № 7-8. – С.4.

³² Див. Лемкин И.Ф. История Лемковины. В 4-х частях. – Вид. Лемко-Союза в США и Канаде: Юнкерс, Н.Й., 1969.

³³ Куреляк Василе. Українці румунської Мараморощини. – Львів: Видавн. ЛНУ, 2001. – С. 12.

До речі, словацькі світські дерусинізатори теж успішно використовували греко-католицьку церкву. Недаремно після відновлення Пряшівської греко-католицької єпархії вже в наші дні (1968 р.) словакізатори кидали між народ клич: «Тільки словак може бути правдивим греко-католиком!»³⁴

Результату чекати довелося недовго: за переписом населення в 1930 р. кількість русинів у Східній Словаччині становила 91.079 чоловік³⁵, в кінці 1938 р. – 79.590, а в 2001 р. – ця загрозлива тенденція зафіксувала цифру – 35.015 осіб³⁶.

Що стосується їх сусідів – лемківських русинів у Польщі, то їм дісталася найгірша доля. Внаслідок горезвісної акції «Вісла» вони були розсіяні по західних регіонах країни або переселені до СРСР. Лемковини як такої не стало³⁷.

На сході Підкарпатської Русі на Мараморощині в долинах річок Ізи і Вишави в 1919 р. за угодою між урядами Чехословаччини і Румунії територія площею 738, 9 км² з 14 селами, в яких проживали 38403 осіб, відійшла до Румунії. Зараз вони становлять повіт Мараморош³⁸. Села етнічних румунів на правому березі Тиси: Нижня Апша, Солотвино, Біла Церква, Середня Апша, Глибокий Потік тоді відійшли до Підкарпатської Русі. Сучасна кількість румунського населення – близько 30 тисяч чол. Таким чином, підкарпатські русини разом з своїми сусідами-угорцями, румунами, словаками, ромами, німцями та іншими залишилися з невеликими змінами на площі 12,8 тис.км.кв. Скоротилася етнічна територія, але русинський етнос продовжує існувати. Трагічний для русинів поділ території почався після Першої світової війни (Сен-Жермен – 1919 р., Тріанон – 1920 р.) був закріплений після Другої світової війни (Москва – 1945 р.) приєднанням двох третин русинського краю до СРСР, а решти до тодішньої Чехословаччини, Угорщини, Румунії, а Лемковини до Польщі. У складі всіх країн русини прилучилися до формування повоєнного народно-демократичного і згодом соціалістичного ладу, який вже встиг трансформуватися у «посттоталітарний», до якого русини теж пристосувалися у вказаних державах.

Отже, поняття «історичне Закарпаття» окреслює колишню територію, тобто 13 комітатів (жуп) – адміністративно-територіальних

³⁴ Пекар Атанасій. Нариси історії церкви Закарпаття. Том II. – Рим – Львів, 1997. – С. 126.

³⁵ Ванат І. Названа праця. Книга II. – С.53.

³⁶ Нове життя – 2002. - № 7-8. – С.4.

³⁷ Див. Лемкин И.Ф. История Лемковины. В 4-х частях. – Вид. Лемко-Союза в США и Канаде: Юнкерс, Н.Й., 1969.

³⁸ Куреляк Василе. Українці румунської Мараморощини. – Львів: Видавн. ЛНУ, 2001. – С. 12.

одиниць із 63-х Угорського королівства, повністю або частково заселених корінним народом – русинами. Інтенсивна асиміляція русинів пов'язана з денационалізаторською політикою правлячих кіл Угорщини та діяльністю греко-католицької церкви.

Що стосується тутешніх корінних русинів, перейменованих у 1945 р. на закарпатських українців, то вони не перестали вважати себе підкарпатськими русинами. Спірним залишається питання, чи вони продовжують усвідомлювати себе нероздільною частиною всього русинського етносу, який споконвічно населяв і населяє південні схили Карпат, але який у результаті міжнародних політичних комбінацій виявився розпорошеним між сусідніми центральноєвропейськими державами, а тепер розкиданий і проживає далеко за межами праматірньої землі. Це типова доля недержавних народів.

ASPECTE ETNO-RELIGIOASE. NOȚIUNEA «TRANSCARPATIA ISTORICĂ»

Rezumat

Articolul realizat pe baza materialului publicat, dar cu toate acestea puțin cunoscut până în prezent, încearcă să sistematizeze integral izvoarele dispersate în diferite culegeri referitoare la evoluția termenului «Transcarpatia istorică». Se studiază procesul micșorării teritoriului etnic populat de către locuitorii autohtoni de pe crestele sudice ale Carpaților, ca urmare a schimbărilor regimurilor politice dominante, a politicii lor de deznaționalizare a localnicilor, precum și rolul bisericii greco-catolice în procesul de asimilare a rutenilor pe parcursul secolelor XVIII – XIX.

ЕТНІЧНІ МАРКЕРИ ТА СТЕРЕОТИПИ ПОВЕДІНКИ УКРАЇНЦІВ м. ВІШЕУ ДЕ СУС ПОВІТУ МАРАМУРЕШ

Павло Леньо,
Ужгород (Україна)

Упродовж 2002 – 2008-х років у Румунії діяли етнографічні експедиції, присвячені вивченню місцевих українців. Ці заходи проходили за участі дослідників із України (Ужгородський національний університет) та Румунії (повітовий музей історії Сату-Маре). У ході досліджень ми зосереджувалися на етновивних, етнокультурних процесах сучасної Мараморошини. Попередні результати цих студій знайшли відбиття в кількох наукових працях¹, стали предметом доповідей та обговорень на міжнародних наукових конференціях (Київ, Клуж-Напока, Сату-Маре). У полі нашого зору опинилося населення тринадцяти етнічних українських сіл, де українці і на сучасному етапі становлять значну або домінуючу частину населення (Поляни (Poienile de Sub Munte), Кривий (Repedea), Русково (Ruscova), Верхня Рівна (Rona de Sus), Бистра (Bistra), Красна (Crasna), Ремети (Remeti), Тиса (Tisa), Коштіль (Coştui), Кричунів (Crăciuneşti), Луг над Тисою (Lunca la Tisa), Великий Бичків (Bocicoiu Mare), Вишівська Долина (Valea Vişeuului). Всюди ми спостерігали ідентичну картину – українці старшого покоління (45 – 50 років і більше) намагаються зберігати рідну мову та підтримувати традиції предків

¹ Зан М., Леньо П. Українці Пряшівщини та Мараморошини на початку XXI ст. (словацька та румунська моделі асиміляційних процесів) // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. Випуск 23. – К.: УНІСЕРВ, 2007. – С. 46 – 50; Зан М. Національна та етнічна ідентичність українців Мараморошини (Румунія): проблеми та перспективи // Народна творчість і етнографія. – 2006. - № 2. – С. 74 – 78; Його ж. Етновивні асиміляційні процеси в українській громаді Румунської Мараморошини (за матеріалами польових етнологічних досліджень) // Історичні студії: Збірник наукових праць з проблем давньої і середньовічної історії та етнології. – Ужгород: поліграфцентр «Ліра», 2008. – Випуск 2. – С. 122 – 144; Леньо П. Поліваріантність ідентичності українців повіту Марамуреш (соціально-антропологічні аспекти проблеми) // Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate / Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність / Coordonatori: Viorel Ciubotă, Toader Nicoară, Mikola Vegheș, Liuba Horvat / Редактори: Віорел Чубота, Тоадер Нікоара, Микола Вегеш, Люба Горват. – Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujană; Editura Muzeului Sătmărean, 2007. – Р. 296 – 302; Король В. Народна демонологія українців Марамурошського повіту Румунії: перспектива досліджень // Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate / Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність / Coordonatori: Viorel Ciubotă, Toader Nicoară, Mikola Vegheș, Liuba Horvat / Редактори: Віорел Чубота, Тоадер Нікоара, Микола Вегеш, Люба Горват. – Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujană; Editura Muzeului Sătmărean, 2007. – Р. 334 – 338.

(насамперед це стосується святкових дій та обрядів), однак реалії життя (державна політика в сфері освіти, дія румунських ЗМІ, байдуже ставлення української держави до культурних потреб українців Румунії тощо) спричиняють поступову асиміляцію цих людей (зокрема молоді). Слід констатувати, що ситуація не виглядає безнадійною – ще не пізно сприяти розвитку такої ситуації, коли населення українських сіл Румунії будуть патріотами своєї держави і одночасно залишатимуться прихильниками своєї етнічної належності. Однак для успішного вирішення цих проблем необхідні домовленості на міждержавному рівні.

Влітку 2008 року нам довелося відвідати містечко Верхнє Вишово (Vişeu de Sus), яке не належить до етнічних українських земель румунської Мараморошини. На відміну від попередніх експедицій, тут випала нагода вивчити особливості ідентичності українців населеного пункту, де вони компактно проживають поряд з трьома іншими етнічними спільнотами – румунами, угорцями, німцями, циганами. Інструментарієм дослідження слугували відео-, фото-, аудіозасоби фіксації даних, анкетування та особисте спілкування з респондентами. У період, коли ми там були (28-29 серпня 2008 року), якраз проходила ліквідація наслідків стихійного лиха – липневого паводка 2008 року, від якого постраждали села не лише Румунії, але й України (Івано-Франківська, Чернівецька та Закарпатська області).

Перша історична згадка про Верхнє Вишово припадає на 1362 рік². За статистичними даними 2004 року його населення становить 16930 мешканців. Динаміка демографічного розвитку свідчить, що містечко чітко реагує на зміни політичного та економічного клімату (1956 рік – 13956 чол., 1966 рік – 16601 чол., 1977 рік – 20205, 1992 рік – 19167, 2002 рік – 16879 чол.). За віросповіданням більшість (14102 чол.) відноситься до православних (по місцевому – до ортодоксів). Римо- та греко-католиків відповідно 1884 та 605 вірників. До різних течій протестантів себе зарахували приблизно 250 людей. Населення Верхнього Вишова за етнічним складом ділиться на:

- 1) румунів – 14878 чол.;
- 2) німців – 1114 чол.;
- 3) угорців 530 чол.;
- 4) українців 274 чол.³

Українці, як і німці, тут з'явилися в XIX столітті (прибували цілими сім'ями), займаючись вирубкою лісу та переробкою дерева. Заселяли присілок (тепер мікрорайон) Васер (з німецької мови – «вода»), назва якого

² http://ro.wikipedia.org/wiki/Vi%C5%9Feu_de_Sus#Istorie

³ http://ro.wikipedia.org/wiki/Vi%C5%9Feu_de_Sus#Demografie

походить від однойменної, річки яка там протікає. На початку ХХ століття українців тут нараховувалося майже тисяча. З часом вони піддалися активній асиміляції (на відміну від тих же німців, які зберегли і мову, і елементи традиційної культури). Під час останнього державного перепису (2002 рік) у Васері (з населенням 800 чоловік) українцями записалося трохи більше 270⁴. На відміну від українських сіл Мараморощини (перераховані вище) у Вішеу де Сус немає школи з українськими класами та предметами викладання, а діяльність представників українських політичних та культурницьких організацій (Союз українців Румунії, Демократичний союз українців Румунії) фактично не відчувається.

Упродовж двох неповних днів ми з колегою провели спілкування з майже шістьма десятками респондентів різного віку, більшість з яких мали українське походження. Серед опитаних основна маса жінки та діти, оскільки багато дорослих чоловіків виїхали на заробітки до західноєвропейських країн (Іспанія, Португалія, Франція, Італія). Наших співрозмовників можна поділити на дві чіткі групи:

1) ті, які себе позиціонують українцями – за мовою, походженням (хоча немало з них, попри свою українську належність, не знають мови батьків). Це переважно люди старшого та середнього віку (більше сорока років) з українськими іменами. Серед них Мандокі Євдокія, 1951 р. нар., Петрашук Марина, 1936 р. нар., Сурган Гафія, 1933 р. нар., Роман Іван, 1973 р. нар., Данчі Розіка, 1969 р. нар., Гібуш Ілля, 1939 р. нар., Микитюк Іван, 1937 р. нар., Микитюк Ірена, 1941 р. нар.⁵;

2) інші, які себе вважають румунами (за мовою, вихованням, свідомістю), незважаючи на те, що мають одного або обох батьків українців (переважно молоді люди віком 18 – 35 років). До цієї групи, наприклад, належать: Град Адріан (внук згаданих Івана та Ірени Микитюків), 1989 р. нар., Буковскі Іван, 1981 р. нар., та інші⁶.

Зустрічалися інформатори, які не вписувалися у цей простий подвійний поділ. Мова йде про респондентів (українців за походженням), які при переписі себе зазначили румунами. Утруднювало розуміння те, що багато з них фактично не усвідомлюють різниці між поняттям етнії (національності) та громадянства, що свідчить про недосконалість

⁴ http://ro.wikipedia.org/wiki/Vi%C5%9Feu_de_Sus#Demografie

⁵ Польові записи Леньо П. та Зана М. від 28.08.08. та 29.08.08. Свідчення: Мандокі Євдокія, 1951 р. нар., укр., правосл.; Петрашук Марини, 1936 р. нар., укр., правосл.; Сурган Гафії, 1933 р. нар., укр., бапт.; Романа Івана, 1973 р. нар., укр., правосл.; Данчі Розіки, 1969 р. нар. укр., правосл.; Гібуша Ілля, 1939 р. нар., укр., греко-кат.; Микитюка Івана, 1937 р. нар., укр., правосл.; Микитюк Ірени, 1941 р. нар., укр., правосл.

⁶ Польові записи Зана М. від 28.08.08. та 29.08.08. Свідчення: Буковскі Івана, 1981 р. нар., румун., правосл.; Града Адріана, 1989 р. нар., румун., правосл.

переписної анкети 2002 року. Щоб прояснити ситуацію, треба було розбиратися на конкретних прикладах, зокрема цікавитися: «А як вас називають румуни чи угорці ?» чи «яка у вас рідна мова?» тощо. І тоді вияснялося, що вони українці, оскільки так їх розуміють і сприймають сусіди. Рідна мова для них є українська (дехто навіть уміє читати), але, оскільки, у школі вчили на румунській, то легше читати та писати на ній. Логічно, що виникла проблема, яким чином сприймати цих людей – румунами чи українцями, адже при переписі вони зазначають одне, але з розмови випливає, що вони не зовсім румуни. Легше було у випадку із категорією респондентів, які розуміють різницю між поняттями громадянство та етнічна приналежність і які, попри українське коріння, однозначно визначали себе румунами. Можна згадати, наприклад, Рознійчука Івана, 1960 р. нар., Данчі Ралуку, 1991 р. нар. (внучка та донька згаданої Мандокі Євдокії та Данчі Розіки)⁷. Тут має місце свідомий вибір, однак і в цьому випадку у нас виникали сумніви – чи це не проявляється «архетип» справжнього українця (казати одне, думати інше, а робити зовсім третє)⁸. Тим більше, що сусіди-румун та угорці чи німці і цих «свідомих румунів» не завжди визнавали за останніх, а дефінували їх як українців.

Відповідь на такі запитання зазвичай дають етнічні маркери, однак у Васері вони себе відкрито не проявляють. Навпаки, ми зустрілися з тим, що респонденти свідомо приховували свою українськість (через певні соціальні та економічні чинники вигідніше бути неукраїнцем). Значна частина населення Васеру «бі-», а то і «трилінгви», оскільки володіють на однаковому рівні українською, угорською та румунською мовою (зокрема, згадані Микитюк Іван, Рознійчук Іван, Мандокі Євдокія та інші). Звичайно, можна запитати, якою була у респондента мова дитинства, однак дорослі у Васері українською мовою користуються рідко, – хіба вдома, тоді як на роботі чи у місті говорять завжди майже румунською чи угорською. Українські традиції та обряди також майже не підтримуються. Щодо матеріальної культури, деякі жінки володіють технікою ручної роботи (Мандокі Євдокія, Микитюк Ірена). У їх витворах (рушники, фіранки, покривала, вишивані сорочки тощо) проявляється специфіка українських кольорів, візерунків, але це ремесло поступово занепадає – нема кому передати майстерність, все витісняє фабричне виробництво. Православна віра не відіграє роль оберегу української етнічності, оскільки вона рідна

⁷ Польові записи Зана М. від 28.08.08. та 29.08.08. Свідчення: Рознійчука Івана, 1960 р. нар., румун., правосл.; Данчі Ралуки, 1991 р. нар. румун., правосл.

⁸ Стражний А. Український менталітет: ілюзії, міфи, реальність. – К.: Издательство Подолина, 2008. – С. 317.

віра і для румунів (у православній церкві мікрорайону богослужіння ведеться румунською мовою). Антропологічні відмінності також не завжди вказували на належність людини до певної національності (у Васері зустрічалися світлі блондини-угорці (чоловік Мандокі Євдокії – Міклош) і дуже смагляві брюнети-українці (згаданий Рознійчук Іван)). Своїх дітей називають не слов'янськими іменами, хоча це, в принципі, не показник, оскільки і в самій Україні останнім часом, популярні імена західного або не зовсім українського походження. До прикладу, жіночі імена – Данієлла, Еріка, чоловіче – Нікіта тощо.

Незважаючи на зовнішні ознаки румунізації особистості, місцеві українці відрізняються від інших. У розмові (навіть на румунській мові) відчувалася відмінність цих людей від румунів, угорців чи німців. Це закономірно, враховуючи те, що люди у повсякденній життєдіяльності діють у межах підсвідомого (ментального) автоматизму, коли їх поведінка повністю знаходиться в межах певних поведінкових стереотипів, що мають етнічну природу. Навіть свідомо перемінивши етнічну ідентичність, тобто самосвідомість, людина не в змозі змінити своє етнічне підсвідоме, яке виявляється в особливостях мовлення⁹, способах реакції на події, ставленні до інших людей та відповідях на їх дії, різних побутових дрібницях, підсвідомих орієнтаціях та симпатіях тощо.

Оскільки етнічні маркери (мова, релігія, традиційна культура) в середовищі українців Васера фактично не відіграють своєї ролі, то перед нами постало завдання – вловити їхню «українськість» (якщо вона існує), за допомогою інших засобів. Таким чином, нас зацікавили особливості поведінки та реакція інформаторів на певні подразники, у яких могло проявитися їх етнічне підсвідоме. Застосувавши одну з методик дослідження – шкалу Е.Богардуса, ми побачили цікаву ситуацію. Попередні результати показали, що ті, хто себе назвав румуном (але мають українське коріння), насправді думають та діють, як і їх земляки – «свідомі» українці. (Це проявилось навіть у тих випадках, коли респондент не володів українською мовою (мовою батьків), наприклад, у Данчі Ралуки). Зокрема, на питання, чи може бути другом, сусідом, колегою, примарем (головою міста/села) представники таких національностей, як угорець, німець, румун, українець, циган – українці відповідали однаково. За кількома винятками (ми вияснили, що тоді мали місце якісь особисті причини нелюбові до німців чи угорців), відповіді були тотожними. Українці толерантні до всіх, за винятком циган. Та навіть з останніми

⁹ Балушок В. Сутність етнічного й етнічні ніші (в контексті сучасних міжетнічних стосунків) // Практична філософія. – 2007. – № 3. – С. 155.

нерідко допускаються всі випадки (дружити, бути колегою, сусідом), крім одруження та головування у селі. Коли ж ми ставили такі питання перед етнічними угорцями чи румунами, німцями – відповіді різуче відрізнялися. Румун не хоче бачити примарем міста чи села нікого, крім румуна. Угорець, крім угорця, допускає на цій посаді румуна. Так само і німець. При виборі іноетнічних друзів румуни, угорці та німці набагато вибіркові та обережніші, ніж українці, однак нерідко допускають останніх до свого кола. Румуни охоче одружуються з українцями, що в угорців і німців трапляється набагато рідше. В останньому випадку відіграє роль релігійна належність – православні румуни та українці легше сходяться і в сімейному житті.

Етнічне підсвідоме формується у процесі виховання та соціалізації й є глибинною етнічною суттю як окремої людини, так і спільноти в цілому, у ході соціалізації велику роль знову ж грає сигнальна спадковість – первинне навчання дітей у родині, що відбувається на рівні несвідомого¹⁰. Виховання в українській сім'ї спричиняло формування етнічного підсвідомого українців Васера, навіть у випадку неволодіння дитиною мовою батьків. Таким чином, навіть декларуючи себе румуном і прагнучи ототожнитись з титульним етносом, людина залишається представником етносу своїх предків (чи народу батька або матері у змішаних шлюбах). Однак у процесі подальшої соціалізації на становлення людини впливає не тільки походження, але і безпосереднє етнічне оточення людини, умови життя в певній державі. Компактне проживання українців містечка Вішеу де Сус поряд із румунами, німцями та угорцями в умовах Румунської держави зумовлюють пристосовництво та асиміляцію українців, яке не спостерігається у німців та угорців. Тут відіграють роль політичні, соціальні та економічні чинники – умови життя, освіта, турбота держав про представників свого титульного етносу за межами держави тощо. Німці та угорці містечка Вішеу де Сус, навпаки, підкреслюють свою ідентичність та «німецькість» чи «угорськість». Ці етноси втягнуті у процес консолідації своєї нації незважаючи на те, що вони є громадянами Румунської держави. Угорщина та Німеччина проводять політику на підтримку культурної та мовної самобутності своїх представників. Україна у цьому процесі поки що не досягла значних успіхів – не слід сприймати за видатний результат консолідації української нації той факт, що цигани Закарпаття при переписах починають зараховувати себе до українців.

Отже, слід констатувати, що сучасне покоління українців Румунії (як і інших країн) поступово асимілюється. На прикладі українців Вішеу

¹⁰ Балушок В. Сутність етнічного й етнічні ніші (в контексті сучасних міжетнічних стосунків) // Практична філософія. – 2007. – № 3. – С. 156.

де Сус можна побачити, що очікує інші населені українцями села Румунії. Громадянська ідентичність витісняє етнічну на другий план. Незважаючи на те, що етнокультурна та етнічне підсвідоме поки що зумовлюють відмінність їх від представників титульних етносів, однак неважко передбачити, що з їх дітьми, і особливо внуками, говорити про українців цих країн доведеться в минулому часі.

THE ETHNICAL MARKERS AND STEREOTYPES OF BEHAVIOUR OF UKRAINIANS FROM THE CITY VISHEU DE SUS OF MARAMURESH DISTRICT

Summary

This paper studied the identity of habitants of the city Visheu de Sus (Maramuresh district), where representatives of four nationalities – Ukrainians, Hungarians, Romanians and Germans are living together. During our anthropological expedition we were meeting with considerably usual phenomenon, when local Ukrainians, making change of his identity, officially declares ourselves as representatives of Romanian nationality. But our studying shown, that ethnical markers and stereotypes (the results of born and education in Ukrainians family) still influence to the actions and ways of thoughts those «neoromanians», even if they don't know Ukrainian language (the language of theirs parents). This, in the meanings of their neighbors (Hungarians, Romanians and Germans), still remains them exactly Ukrainians, but not Romanians, despite of manifestation of theirs Romanian identity. The studies of identity are evidence, that ethnicity continued to making important role in the relatives between peoples, despite of many years of assimilate action of ethnopolitic of Romanian state and unification influence of the system of west values.

INDICATORI ETNICI ȘI STEREOTIPURI COMPORTAMENTALE ALE UCRAINENILOR DIN ORAȘUL VIȘEU DE SUS, JUDEȚUL MARAMUREȘ

Rezumat

În rândul ucrainenilor din Romania se manifestă într-o mare măsură procesele de asimilare etnică, prin mai multe modalități: pierderea treptată și uitarea limbii materne, uniformizarea elementelor culturii tradiționale în viața de zi cu zi și de sărbători, creșterea numărului de căsătorii mixte etc. Identitatea etnică a ucrainenilor din România este înlocuită cu cea de cetățean. Este mai confortabil pentru ucrainenii minoritari din România să-și declare apartenența la statul din care fac parte, și nu la propria comunitate etnică. Chiar dacă omul își schimbă deliberat identitatea etnică, adică conștiința apartenenței naționale, nu este totuși în măsură să-și schimbe subconștientul etnic format în cadrul procesului de educație și de socializare. În viața de zi cu zi, oamenii operează în temeiul automatismului subconștient. Cu acest fenomen ne-am întâlnit în timpul cercetării comunității ucrainene din Vișeu de Sus.

În pofida declarației conștiente privind apartenența lor «românească», comportamentul și reacția acestor «români» nu diferă de cel al persoanelor care la recensământ s-au declarat ucraineni. Rezultatele anterioare ale cercetării oferă posibilitatea emiterii următoarei concluzii: în condițiile influenței majore a culturii și valorilor vestice, a influenței asimilatoare, să ridicăm un parastas pentru etnie pare prematur. Dimpotrivă, în timpul acestor cercetări ar trebui să se acorde o atenție deosebită tocmai factorilor etnici caracteristici comunităților deoarece, în viitor, ei vor juca un rol semnificativ în politica europeană (și nu numai).

BIBLIOTECA COMUNALĂ RONA DE SUS ÎN INSTRUIREA ȘI EDUCAREA TINEREI GENERAȚII PRIVIND CONSERVAREA IDENTITĂȚII ENTICE

Maria Albiciuc,
Rona de Sus (România)

Acum, când globalizarea este o certitudine, când în cadrul generalului particularul tinde să-și piardă nuanța, actul de identitate a unei etnii este cunoașterea trecutului și, nu în ultimul rând, întoarcerea la tradițiile și obiceiurile defnitorii.

La Biblioteca comunală din Rona de Sus, pe lângă munca specifică aceea cu carte se trăiește un act de curaj prin defnirea și înțelegerea faptelor bunilor și străbunilor noștri și prin redescoperirea valențelor ce ne diferențiază de alții.

Nu încetăm să credem că această asumare este o profundă linie de modernism. În acest sens faptele istorice retrăiesc în sufletele noastre prin recenzii de carte, mese rotunde cu participanți de vârstă a 3-a, care au trăit nemijlocit evenimentele.

Avem o cultură bogată, scriitorii și poeții de limbă ucraineană care defnesc fără echivoc, perenitatea unei națiuni, parte necontestată la întregirea culturii și civilizației universale. Ei bine tocmai acest cert adevăr îl sădim în sufletele tinerilor, pentru a-i forma, pentru a-i pregăti să devină urmași ai înaintașilor.

Încă din grădiniță se cultivă dragostea copiilor pentru limba maternă, descoperirea frumuseții și bogăției ei în expresii derivate din neaoșe rădăcini precum și în varietatea semantică sau abundența de sinonime ce-o îmbogățesc și o particularizează. Limba populară, arhaisme, aspectele de grai, au fost întotdeauna izvor de siguranță dobândire pentru limba literară și garanția perfecționării și veșniciei ei.

Pentru înțelegerea acestor aspecte organizăm cu elevii, lecturi de grup, recitaluri de poezie, discuții libere pe diferite teme, eliminând liniile de direcționare și constrângere. Scopul este întotdeauna atins, elementele slave își mențin identitatea și în tineri se naște mândria și patriotismul, necesare dăinuirii noastre. Nu neglijăm educarea generațiilor tinere în spiritul patriotismului local. Organizăm șezători tematice unde nu lipsește veselia, spre bucuria și participarea activă a tinerilor.

Orațiile, specifice celor trei mari evenimente ale vieții (nașterea, căsătoria, moartea), sunt puse mereu la îndemâna copiilor noștri, spre sigura identificare la timpul viitor.

Obiceiurile și tradițiile, parte a istoriei noastre, sunt valorificate în

spectacole organizate cu elevii, în cadrul bibliotecii, cu ocazia diferitelor evenimente. Aici pot fi exemplificate acțiunile cultural educative : „Șezătoare ca la noi»; „Ursitoarele», «Pregătirile miresei», „Bocitoarele și cântecul morții».

Noi suntem muritori, națiunea nu, etnia noastră nu ! Bogățiile noastre spirituale, de ieri și de azi, întregesc cultura și spiritualitatea României.

Poetul, geniul național, Taras Sevcenko, este sărbătorit anual pe măsura valorii lui, în lecturi, recitări sau cântecele pe versurile poetului. Tineretul înălțându-se sufletește, trăiește intens frumosul. În urma acestor manifestări tinerii devin mai bogați spiritual și mult mai pregătiți spre a reclădi pe alte trepte adevărul și dreptatea. Scriitorii și poeții locali sunt cinstiți prin ample manifestări culturale, prin recenzii de carte, prin recitaluri de poezie, prin expuneri ale biografiilor acestora și nu în ultimul rând prin spectacole artistice.

Amintim sărbătorii noștri: Tambur Wolf Wladimir, prozator născut în Rona de Sus Fetico Ioan, primul prozator-nuvelist ucrainean din România, Mihailo Nebeleac -poet, prozator, primul romancier ucrainean din România, Paul Romaniuc , poet, prozator, traducător din poezia merelui poet Nichita Stănescu, Mihai Traista-scriitor jurnalist, Marta Bota –scriitoare, Traista Ana Rustii-scriitoare.

La toate serbările lor, mai sus amintite, noi folosim lozinca: «dacă e sărbătoare, îmbrăcăm costumele noastre tradiționale». Bucuria e mare și, întoarcerea la rădăcină modelează suflete și caractere.

În toate acțiunile Bibliotecii Comunale din Rona de Sus, s-au evidențiat majoritatea elevilor și tinerilor. Și pe această cale mulțumim pentru ajutor permanent cadrelor didactice din comună și altor intelectuali.

Nu am nominalizat multe din acțiunile Bibliotecii Comunale din Rona din Sus, de pe parcursul unui an invocand un drept la modestie și spre a lăsa și altora timp și spațiu.

Suntem convinși că tot ceea ce gândim și facem pentru etnia noastră ucraineană de pe aceste meleaguri, lasă loc unor permanente perfecționări, dar, trăind învățăm mereu și învățând vom ști să fim veșnici!

БІБЛІОТЕКА КОМУНИ РОНА ДЕ СУС У ВИХОВАННІ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Резюме

Сьогодні, коли глобалізація є визначальною, коли в рамках загального своєрідності, як правило, втрачає свою тональність, тоді для національної меншини важливим є знання минулого і, не в останню чергу, повернення до традицій і звичаїв.

Сільська бібліотека Рона де Сус, окрім конкретної роботи з книгами, живе тим, що намагається прищепити підростаючому поколінню знання і розуміння того, що відрізняє нас від інших.

У нас багата культура, масмо українських письменників та поетів, що однозначно визначає невмирущість нації, як частини всієї культури та світової цивілізації.

Щоб зрозуміти ці питання, з групою студентів організуються читання поезій, концерти, вільні дискусії з різних тем.

Ми переконані, що все, що ми думаємо і робимо для української меншини у нашому селі, слугуватиме для самовдосконалення молоді

ROLUL BISERICII ORTODOXE DIN RONA DE SUS ÎN MENȚINEREA ȘI TRANSMITEREA CĂTRE GENERAȚIILE VIITOARE A OBICEIURILOR ȘI TRADIȚIILOR LOCALE

Gheorghe Albiciuc,
Rona de Sus (România)

Instituție divino-umană, Biserica creștină drept-măritoare are în vedere atât relația ontologică dintre om și Dumnezeu, cât și raporturile dintre oameni, principiul ei esențial fiind iubirea oamenilor față de Dumnezeu și iubirea omului față de semenii (*cf. Mt. 22, 37-39*). Biserica, prin lucrarea ei mântuitoare de sfințire a tuturor celor ce cred și ÎL mărturisesc, prin viața lor curată, pe Mântuitorul Iisus Hristos, a dat și continuă să dea mărturie în lume despre „viața cea nouă» în Duhul lui Hristos, viața creștină autentică ce presupune trăirea și experiența învățaturii hristice și împlinirea prescripțiilor morale ale Evangheliei Domnului nostru Iisus Hristos.

Vorbind despre obiceiurile și tradițiile bisericii în general putem afirma pe bună dreptate faptul că Biserica Ortodoxă a dat o importanță deosebită, capitală în dublul ei sens:

a) Întreaga operă a Lui Iisus Hristos, în timp, adică mesajul apostolilor transmis Bisericii, cum spune Sf. Apos. Pavel: «*Căci am primit de la Domnul ceea ce v-am predat*» (*1 Cor. 11, 23*), iar ceea ce s-a predat este nevoie să fie păstrat cu sfințenie, după cum tot Sf. Ap. Pavel îndeamnă pe ucenicul său Timotei spunând:

b) „*O, Timotee păzește ceea ce ți s-a încredințat, depărtându-te de vorbirile deșarte și lumești și de împotrivirile științei mincinoase, pe care unii mărturisindu-o, au rățăcit de la credință...*» (*1 Tim. 6,20*).

În felul acesta, avem posibilitatea să înțelegem că, Tradiția nu este o altă sursă a Revelației, alături de Sfânta Scriptură, căci Biblia și Tradiția formează un țesut, sau două șuvițe ale unei frânghii de rezistență, nu două verigi succesive ale unui lanț.

Este cunoscut faptul că Sf. Tradiție a luat naștere înainte de Sf. Scriptură. În înțelepciunea Sa, Dumnezeu a voit ca adevărurile Descoperirii dumnezeiești să fie date prin viu grai, spre a fi ușor înțelese și primite. Dacă învățătura dumnezeiască s-ar fi dat de la început în scris, credința nu s-ar fi răspândit cu aceeași ușurință și putere ca prin viu grai, cu care este înzestrat tot omul.

Credința se dobândește și se întărește, la cei mai mulți oameni, îndeosebi prin viu grai. Însuși Sf. Apostol Pavel spune „*Credința este din auzire, iar auzirea prin cuvântul Lui Hristos*» (*Rom. 10,17*).

Dat fiind faptul că tradiției se acordă o importanță deosebită, uneori se poate constata în sens pozitiv, iar alteleori în sens contrar, că Biserica este tradiționalistă. Ea ține cu sfințenie la învățătura sa de dreaptă credință ca și la rânduielile de viețuire creștină, așa cum a primit și le-a păstrat pe toate, de la întemeierea ei.

Neputând face abstracție de trecut, nimic nu poate viețui totuși numai în trecut, și orice tradiționalism înțeles ca orientare preponderentă spre trecut, este un non-sens. Trecutul și tot ce reprezintă el ca element pozitiv, constituie un suport necesar, de neînlăturat, pentru prezent și viitor. Păstrarea obiceiurilor și tradițiilor a poporului român a intrat din vremuri vechi în conștiința Bisericii ca o datorie sfântă, străduindu-se din toate puterile, ca firul ei să nu fie întrerupt. Dar ținerea aceasta cu tărie la tradiție în afară de faptul că este un fenomen determinat de legile eredității, în Biserică se mai justifică în mod cu totul deosebit, faptul că numai păstrarea tradiției îi dă Bisericii însăși certitudinea, că în orice vreme, ea este una și aceeași, neschimbată, purtătoare a aceleiași sfințenii și a aceleiași misiuni mântuitoare ca și în trecut.

Prin păstrarea statornică a tradiției, ea se recunoaște mereu identică cu sine însăși, ca una care stă în har și în adevăr, și care le transmite mai departe ca pe o moștenire sfântă. Bisericii îi este necesară această conștiință, ea însăși fiind un element al, predaniei sale, pentru a putea înfăptui misiunea la care este chemată.

Ca preot paroh în parohia Ortodoxă Ucraineană Rona de Sus, vicariatul Ortodox Ucrainean Sighetu Marmației, jud. Maramureș, n-am uitat și nu voi uita niciodată cuvintele Sf. Ap. Pavel către tesaloniceni spunând: „*Așadar, fraților, rămâneți tari și țineți predaniile pe care le-ați învățat, fie prin cuvânt, fie prin epistola noastră*» (2 Tes. 2, 15)

Astfel, lucrând în Ogorul Domnului deja peste 32 de ani, am căutat să păstrez cu sfințenie tradiția sănătoasă a Bisericii, deoarece am avut în cugetul inimii, tot timpul cuvintele Mântuitorului nostru Iisus Hristos, care a spus prin cuv. Sfântul Apostol și Evanghelist Matei următoarele: „*Să nu credeți că am venit să stric legea sau proorocii: N-am venit să stric, ci să plinesc*» (Mt. 5. 17). Cu îndreptățită cinste putem afirma faptul că poporul ucrainean a păstrat și păstrează în măsura posibilităților obiceiurile și tradițiile locale.

Principalele obiective ale Bisericii ortodoxe din Rona de Sus sunt și acelea de a impulsiona menținerea acestor tradiții și transmiterea către generațiile viitoare. Pe bună dreptate aș putea spune faptul că m-am ocupat și mă ocup cu timp și fără timp, nu numai de-a menține tradiția bisericească, dar s-o îmbogățesc cu ce este mai bun și mai frumos. În acest sens aș putea spune că lupta cea bună am luptat, călătoria am săvârșit, credința am păzit și pe viitor mă voi lupta căci credința, tradiția curată și frumoasă tot va dăinui.

Vorbind despre obiceiurile și tradițiile localității noastre aș putea spune că am păstrat așa cum se cade obiceiurile de Crăciun când grupuri de copii

rostesc colindul lor frumos pe la casele credincioșilor, piesa Viiflaimul, la Boboteaza ieșirea cu procesiune la râul Ronișoara pentru sfințirea apei, la Paști sfințirea coșurilor în curtea bisericii, Sfințirea țarinei la Duminica Samarinenicii precum și alte servicii tradiționale religioase pentru sfințirea omului și a naturii.

Un loc aparte în păstrarea obiceiurilor și tradițiilor ocupă procesiunile religioase ale bisericii noastre. Pelerinajele, cu ocazia hramurilor, pe care le facem împreună cu credincioșii, în comunele limitrofe prilejuiește deplasarea pe jos cu fetele și feciorii purtând cruci, prapori și icoane. Așa deplasându-ne pe jos, nu uităm să preamărim în cântări pe Bunul Dumnezeu, Maica Domnului și toți sfinții.

Având în minte cuvintele Mântuitorului nostru Iisus Hristos care a spus: „*Lăsați copiii să vină la Mine și nu-i opriți, căci a unora ca aceștia este împărăția lui Dumnezeu*» (Mc. 10, 14), cu cinci ani în urmă am găsit de cuviință să chem tânăra generație de fete și băieți ca să participe la repetiții de cântări bisericești religioase în fiecare duminică la orele 17.00 în Biserica din Rona de Sus.

Văzând rezultatele deosebite și având glasuri de copii îngerești am găsit de cuviință să înființez un cor bisericesc cu numele în prezent „LAUDĂM PE DOMNUL». Întrucât la biserică există cântarea în comun, corul de copii apare la sărbători mari cu privesne, sau unele cântece religioase specifice sărbătorii. Vestea existenței acestui cor s-a extins. Așa se face că în august 2007, am participat la Festivalul concurs de cântece religioase de la Săpânța, organizat de Fundația Reporter, București, unde am obținut locul I pe etnie.

Anul trecut între 5-8 decembrie tot Fundația Reporter București a organizat un concurs similar, unde din nou în urma concursului am fost clasati pe locul I pe etnie.

Anul acesta în luna august suntem invitați tot la un concurs analog cu cel precedent, la Curtea de Argeș pentru Ediția a III-a festivalului concurs. La toate aceste concursuri a fost asigurată transmisiunea în direct de posturile de televiziune „Trinitas» și „TVR 2». Vorbind despre activitatea culturală locală este necesar să amintim și faptul că în cadrul Căminului Cultural din Rona de Sus, există bine consolidată, formația corală și formația de dansuri.

Corul care poartă denumirea «RONEANSKI HOLOSA» „Glasurele Ronei» a împlinit 50 de ani de existență în anul 2000. Este un cor renumit, a participat la diferite festivaluri în țară și peste hotare.

Formația de dansatori ce poartă denumirea „RONEANSKI SOCOLE» «Șoimii Ronei» activează de la Revoluția din dec. 1989 și periodic este îmbogățită cu tineri dansatori.

Atât corul, cât și formația de dansatori este condusă de doamna profesoară Petrețchi Geta.

De reținut este faptul că unele fete care fac parte din corul bisericii „LAUDĂM PE DOMNUL» fac parte și din corul căminului cultural și din

formația de dansatori. Întrucât rolul Bisericii ortodoxe din Rona de Sus este de-a menține și de-a transmite către generațiile viitoare a obiceiurilor și tradițiilor locale, noi nu ne opunem la participarea credincioșilor și la alte activități, tocmai să nu dispară niciodată din localitatea noastră, nici activitatea religioasă și nici activitatea culturală. Dacă am încerca să înlăturăm obiceiurile și tradițiile locale am păgubi foarte mult.

Mai presus de toate este nevoie să căutăm Împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui iar celelalte se vor adăuga nouă. Și de acum înainte avem datoria sfântă să înălțăm rugăciuni fierbinți către milostivul Dumnezeu pentru pacea a toata lumea și pentru bunăstarea sfințelor Lui Dumnezeu biserici și pentru unirea tuturor.

În final aș spune că este necesar să cerem de la Dumnezeu credința curată și statornică: „Întărește Dumnezeule sfânta și dreapta credință a dreptmăritorilor tăi creștini și Sf. Biserica Ta o păzește în veacul veacului.»

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У СЕЛІ РОНА ДЕ СУС У ЗБЕРЕЖЕННІ ДЛІЯ МАЙБУТНІХ ПОКОЛІНЬ ЗВИЧАЇВ І МІСЦЕВИХ ТРАДИЦІЙ

Резюме

Говорячи про збереження звичаїв і традицій, можемо справедливо сказати, що православна церква відіграє важливу роль у цій сфері. Збереження народних звичаїв і традицій почалося з давніх часів, і для Церкви стало одним із священних обов'язків.

Одним з основних завдань православної церкви села Рона де Сус є розширення цієї роботи.

Говорячи про звичаї та традиції нашого села, можна сказати, що тут зберегли Різдво. В цей час групи дітей красиво колядують по хатах людей, зберігся Віфлеєм, на річці Ронішаора проводиться обряд Водохрещення, на Пасху у церковному дворі освячуються кошики та інші традиційні релігійні свята для єднання людини та природи.

Особливе місце у збереженні звичаїв та традицій займають проведення релігійних процесій нашої церкви. Процесії з нагоди храмів церков з віруючими до інших сусідніх сел, коли хлопці та дівчата йдуть пішки, несучи хрести, ікони та хоругви. Ми не забуваємо віру в Бога, Божу Матір і всіх святих.

PREOCUPĂRILE BIBLIOTECII JUDEȚENE «PETRE DULFU» PENTRU SATISFACEREA NEVOILOR DE INFORMARE PRIVIND COMUNITĂȚILE UCRAINENE DIN ROMÂNIA ȘI COMUNITĂȚILE ROMÂNEȘTI DIN UCRAINA

Dorina Oșan,
Baia Mare (România)

Condițiile materiale deosebite: sediul impresionant și multifuncțional, dotările de excepție, completate de servicii diverse și de calitate, împreună cu intensa activitate culturală desfășurată, au asigurat Bibliotecii Județene «Petre Dulfu» din Baia Mare un loc de cinste între bibliotecile publice din România. Pornind de la asigurarea cu deplină echitate a dreptului la informare, printr-o politică bine adaptată de completare a colecțiilor, și până la activitatea editorială sau de înființare de noi biblioteci, într-o Europă în extindere, care pare să redescopere semnificația rădăcinilor comune, Biblioteca Județeană «Petre Dulfu» încearcă, pe toate căile să răspundă exigențelor tot mai mari și nevoilor culturale ale minorităților etnice de pe teritoriul județului Maramureș, să ofere deschidere și sprijin comunităților românești din afara granițelor țării și, de asemenea, să fie un liant și un intermediar pentru o mai bună receptare reciprocă.

În cadrul bibliotecii noastre funcționează Secția multiculturală care adăpostește un fond de carte în peste 20 de limbi, între care un loc aparte ocupă cele în limbile minorităților etnice din județ. Fondul «ucraianean al bibliotecii» cuprinde 314 titluri cărți de beletristică sau referitoare la cultura și civilizația ucraineană, dintre care 84 în limba ucraineană. Există, de asemenea, 5 titluri de periodice: Dzvoniк, Curierul ucrainean, Naș holos, Vilne Slovo și Ukralskii vîsник. (Conform datelor recensământului din 2002, în Baia Mare există 351 ucraineni, iar în Maramureș 34.027 – de menționat că în teritoriu funcționează bibliotecile comunale.) La dezvoltarea acestui fond și-a adus contribuția și domnul Ștefan Buciuța, președintele UUR din România, printr-o donație substanțială de carte.

Biblioteca a mai inițiat programul «Diversitate culturală – Dialoguri interculturale», în cadrul căruia s-a desfășurat, în data de 30 aprilie 2009, acțiunea: «Valori ucrainene în colecțiile Bibliotecii Județene». Acest eveniment a dorit să aducă în atenția publicului larg personalitatea și opera celui care a fost Taras Șevcenko, în anul aniversar. Citându-l pe Victor Tulbure «Fiecare popor are câte un poet care îl personifică parcă, întruchipându-i simțirile, gândurile,

năzuințele. Rușii îl au pe Pușkin, polonezii pe Mickiewicz, germanii pe Goethe, englezii pe Shakespeare, gruzinii pe Șota Rustavelii, francezii pe Beranger, americanii pe Whitman. Noi îl avem pe Eminescu. Poporul ucrainean îl are pe Taras Șevcenko, primul poet ucrainean de răsunset mondial.»

Activitatea i-a avut ca invitați de onoare pe: Ștefan Buciuta, președinte al UUR, Petrețchi Miroslov, prim-vicepreședinte al UUR, filiala Maramureș, Elvira Codrea, inspector școlar de specialitate, prof. Mihai Cucicea, Emilia Codrea și Steleak Iaroslava de la Liceul «Taras Șevcenko», însoțiți de un grup de elevi. În luările de cuvânt a fost omagiată personalitatea lui Taras Șevcenko, elevii au susținut un program artistic în limba ucraineană și au fost prezentate colecțiile de carte precum și cele de periodice în limba ucraineană pe care Biblioteca Județeană le deține. Acțiunea s-a bucurat de succes și cei direct implicați și-au exprimat dorința că, în viitor, cultura și civilizația ucraineană vor fi tot mai des prezente în acțiunile culturale ale Bibliotecii Județene «Petre Dulfu».

În ceea ce-i privește pe maramureșenii din Ucraina, am menționat deja suportul de carte românească acordat, prin înființarea a două filiale de carte românească.

Pe lângă lucrările privitoare la istoria generală a Maramureșului, nu puține la număr, cum e și firesc, aflate în toate secțiile bibliotecii, există și servicii cu accentuată aplicație spre această temă, cum sunt: Serviciul bibliografic, axat pe valorile culturale locale, Colecțiile speciale, cu unond orientat spre istoria și cultura Maramureșului (până în 1947) și o sală de mini-conferințe cu specific local, Sala «Maramureș». Mai mult, în colecțiile bibliotecii figurează patru periodice ale românilor din Ucraina: «Apsa», «Arcașul», «Concordia», «Maramureșenii».

Din februarie 2008, Biblioteca Județeană «Petre Dulfu» a preluat, de la Oradea, redactarea revistei de circulație internațională «Familia română» (ce poate fi vizualizată, în format electronic, la adresa: www.bibliotecamm.ro), adresată românilor de pretutindeni, în care un spațiu semnificativ este dedicat celor din Ucraina. Consecință directă a acestui fapt, biblioteca a avut inițiativa înființării Asociației culturale «Familia română», atât pentru a putea asigura susținerea revistei, cât și pentru a lărgi aria și modalitățile de susținere a comunităților românești pentru conservarea identității naționale. Prin intermediul asociației și revistei se deschid posibilități deosebite de cunoaștere și strângere a legăturilor și cu românii trăitori în Ucraina.

Datorită bunelor legături existente, viața, istoria și activitatea cultural științifică a românilor din dreapta Tisei, din Bucovina și din Sudul Basarabiei sunt bine reprezentate în colecțiile noastre. Mai mult, a fost preluată și dezvoltată continuu Biblioteca revistei «Familia română», constituită, deocamdată, din donații, numărând peste 300 de volume, și conținând, în cea mai mare parte,

materiale provenind de la românii din afara granițelor. O mențiune deosebită trebuie făcută pentru domnul Ion M. Botoș, președintele Uniunii Regionale din Transcarpatia «Dacia», care ne-a pus la dispoziție, pe lângă alte numeroase publicații, și 15 volume de monitorizare a presei din Ucraina independentă, pe care le-a realizat personal, cu referire la comunitățile românești din Maramureșul din dreapta Tisei și la activitatea uniunii pe care o conduce. Un demers similar considerăm că ar putea fi făcut și pe malul stâng al Tisei.

Biblioteca Județeană «Petre Dulfu» s-a implicat în susținerea activităților UrdT «Dacia», a participat, pe cât posibil, la activitățile organizate de aceasta, precum a și invitat reprezentanți ai comunităților românești din Ucraina la acțiunile organizate la Baia Mare.

O reușită deosebită în activitatea noastră considerăm a fi editarea sub egida bibliotecii a lucrării «Clopotele de la Iași se aud la Catlabuga», lucrare ce face parte din ciclul «Basarabia de Jos: Istorie și actualitate», coordonat de domnul Vadim Bacinschi din Odesa.

Fără a avea încă la activ vreo activitate directă comună, românii din Bucovina sunt prezenți și ei în colecțiile atât ale Bibliotecii Județene «Petre Dulfu», cât și ale Bibliotecii revistei «Familia română», în paginile revistei «Familia română» și în bogata corespondență adiacentă acestui demers jurnalistic.

Este deja o caracteristică a zonei noastre existența a numeroase proiecte transfrontaliere. Nici Biblioteca Județeană «Petre Dulfu», ca instituție de cultură de prim rang, nu se putea sustrage acestor demersuri. Menționăm, în acest sens, cooptarea începând cu anul 2009, în acordul bilateral româno-ucrainean, încheiat în 2006 între Muzeul Județean Satu Mare și Universitatea de Stat Ujgorod.

МОЖЛИВОСТІ ПОВІТОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМ. ПЕТРЕ ДУЛФУ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ РУМУНІЇ ТА РУМУНСЬКОЇ ГРОМАДИ В УКРАЇНІ

Резюме

Спеціальні умови – вражаюче багатофункціональне приміщення, різні якісні послуги, культурна діяльність – забезпечили Повітовій бібліотеці імені ім. Петре Дулу в м. Бая-Маре почесне місце серед публічних бібліотек Румунії.

Повітова бібліотека ім. Петре Дулфу докладає всіх зусиль, використовує всі способи, щоб задовольнити зростаючі культурні потреби етнічних меншин у межах повіту Марамуреш для забезпечення відкритості та підтримки румунських громад за кордоном, а також намагається бути зв'язківцем та посередником для кращих взаємовідносин.

У нашій бібліотеці знаходиться полікультурний департамент, який містить книги на 20 мовах, серед яких особливе місце займають книги мовами національних меншин повіту.

REFLECTAREA COMUNITĂȚILOR ROMÂNEȘTI DIN UCRAINA ÎN REVISTA «FAMILIA ROMÂNĂ» 1999-2009

Ioana Dragotă,
Baia Mare (România)

Revista «Familia română»^[1], înființată în anul 1999 la Oradea și continuată, în serie nouă, la Baia Mare, a apărut, în primul rând, ca răspuns la nevoia firească de a cunoaște mai bine comunitățile românești din jurul României, subiect interzis atâtea decenii, de a relua și întări legăturile cu acestea, de a le susține în efortul de conservare a identității etnice. Paginile revistei au oferit, astfel, un spațiu de întâlnire și posibilitatea refacerii simbolice, în plan cultural, a unei unități niciodată desăvârșite în planul realității istorice.

Este nerealist să ne închipuim că națiunile s-ar putea găsi, în integralitatea lor, fiecare între granițele unui stat național. Dintotdeauna au existat zone de interferență. Asta nu înseamnă însă că pot fi abandonate profundele legături care s-au menținut între grupările de același neam, în ciuda vicisitudinilor istoriei, că poate fi abandonată conștiința națională. Și nu înseamnă, mai ales, că pot fi tolerate manevre de deznaționalizare, indiferent din ce parte ar veni ele. Nu numai pentru că aduc o gravă încălcare a drepturilor fundamentale ale omului, ci și pentru că frumusețea lumii stă în diversitatea și în bogăția ei culturală.

Extinderea Uniunii Europene favorizează, într-o mare măsură, schimbarea mentalităților și a modului de abordare a problemei minorităților naționale, măcar la nivel declarativ - să nu uităm că trăim într-o zonă a Europei cu o istorie extrem de complicată, în care deceniile de comunism au lăsat urme extrem de adânci.

Revista «Familia română» a apărut, deci, pe un teren fertil și într-un moment extrem de propice, răspunzând, în același timp, unei reale nevoi a comunităților românești, de a primi sprijin din partea țării mamă, sprijin care, de multe ori, a întârziat să vină pe căile oficiale.

De menționat că aria tematică a revistei s-a îmbogățit constant, astfel încât, în prezent, ea cuprinde și o întreagă secțiune dedicată românilor din diaspora.

Răsfoind colecția revistei, se poate constata că articolele privind românii din jurul României au o ponderea cea mai însemnată în fiecare număr, existând o preocupare vizibilă de a asigura și o reprezentare echitabilă. Între comunitățile românești din afara granițelor țării se remarcă prin situația lor complexă, cele care se găsesc în Ucraina, care înglobează în teritoriul ei fragmente din trei ținuturi distincte, ce au constituit, de-a lungul secolelor, unități administrativ-

teritoriale unitare, clar delimitate, dezmembrate în condiții dintre cele mai dramatice: Bucovina, Maramureșul și Basarabia.

Pe parcursul a peste opt ani de apariție, în cele 32 de numere editate până în prezent, am identificat nu mai puțin de 131 de materiale^[2] ce au legătură cu comunitățile românești din Ucraina, adică o densitate de aproximativ 4 materiale pe număr. Am luat în calcul, incluzând aici: articole de și despre românii din Ucraina, privitoare atât la trecutul istoric cât și la evenimente contemporane, producții literare, în versuri și proză, ale autorilor români din țara vecină și luări de poziție ale revistei în probleme de încălcare a drepturilor minorităților. În totalul celor 131 de materiale figurează Bucovina cu 57 de titluri, Maramureșul cu 47 de titluri și Sudul Basarabiei cu 21 de titluri, diferența până la 131 fiind reprezentată de articole ce privesc toate cele trei comunități românești.

Dintre semnatarii articolelor dedicate Bucovinei, se remarcă veteranul de război Vasile Ilica, bucovinean la origine, autor de lucrări istorice, Iulian Gociu, Mihai Prepeliță, bucovinean stabilit în S.U.A., autor de texte memoriale și poezii, marele poet bucovinean Vasile Tărățeanu, alături de Grigore C. Bostan, versuri. Remarcăm, de asemenea, articolele «Dezastrul bibliotecilor sătești», «Despre soarta patrimoniului românesc» (Gabriel Moisa), luarea de poziție vehementă în părerea lui Vasile Tărățeanu, precum și grupajul dedicat Congresului Intelectualității Românești din regiunea Cernăuți.

Articolele despre Maramureș se grupează în cele cu caracter istoric, unde remarcăm semnăturile lui Ion M. Botoș (la fel de prezent și în articolele de actualitate), Liviu Marta, Teresia Tătaru, Constantin Mălinaș și cele ancorate în realitatea contemporană: interviuri, presă, asociații, activități, având printre semnatori pe Elvira Chilaru, Ion Huzău, Eugenia Guzun, Adrian Marchiș ș.a., ultimului revenindu-i și meritul că este primul care semnalează existența românilor din zona Poroșkovo (La valahii din Transcarpatia. Familia română, an 3, nr. 1(8), martie 2001, p. 51) și creații literare semnate de Nuțu Mihalyi).

În ceea ce privește Sudul Basarabiei, articolele se datorează aproape în exclusivitate corespondentului nostru Vadim Bacinschi, ziarist la Odesa, având constante preocupări de restituire a istoriei, dar și de comentare a realității contemporane. Pot fi citite în revistă două ample seriale: «Românii la Odesa» și «Croniclele Sudului: mileniul trei. Sudul Basarabiei (regiunea Odesa) – pământ uitat de oameni și de Dumnezeu». I se alătură Ion M. Botoș și Areta Moșu. Semnalăm și cele două intervenții ale revistei, una împotriva destituirii profesoarei Zenaida Pinteac, de la școala din Frumușica Veche, alta împotriva dispariției bustului lui Mihai Eminescu din Odesa.

Articolele în care se fac referiri la toate zonele sunt: «Peste trei milioane de români își pierd identitatea!», «Renegocierea tratatului cu Ucraina», «Apel pentru apărarea limbii române», «Apel la realism pentru protejarea identității românilor și a numelor românești din jurul României» și «Comunicat privind

activitatea în prima jumătate a anului 2005 al Secretariatului executiv al Consiliului Național al Comunității Românești din Ucraina».

Menționăm că, după preluarea revistei de către Biblioteca Județeană «Petre Dulfu» din Baia Mare, ca urmare a faptului că la Oradea apariția a devenit imposibilă, se simte o mai accentuată prezență a Maramureșului în paginile ei. Adevărul este că maramureșenii de la nord de Tisa sunt foarte activi și energici, oferind dese prilejuri de a scrie despre ei: desfășoară o activitate intensă prin asociațiile lor culturale, trei la număr: «Ioan Mihalyi de Apșa», «George Coșbuc» și Uniunea Regională din Transcarpatia «Dacia», editează cu tenacitate două ziare «Apșa» și «Maramureșenii», sunt mereu prezenți, monitorizează presa din Ucraina și contribuie la realizarea revistei «Familia română» cu numeroase materiale și, în plus, a faptului că sunt atât de aproape de noi, geografic și spiritual vorbind, căci ce înseamnă mai puțin de 90 de ani de istorie separată, raportat la veacuri de istorie comună în care s-a cimentat un mental colectiv, un fel de a fi, un sentiment specific de apartenență și, de ce să nu recunoaștem, o zvâcnire de mândrie atunci când și-l declină.

Românii din Ucraina în revista «Familia română» – indice bibliografic

1. Vasile Ilica. Problematika bisericilor românești din Ucraina. Familia română, an 1, nr.1, iunie 1999, p.17-18. (Bucovina)
2. Constantin Mălinaș. Cu Astra în regiunea Odesa. Familia română, an 1, nr.2, septembrie 1999, p.2-28. (Sudul Basarabiei)
3. Stelian Vasilescu. Vasile Ilica, Fântâna albă, o mărturie de sânge. Familia română, an 1, nr.2, septembrie 1999, p. 41. (Bucovina)
4. Vasile Ilica. Eminescu contestat la Cernăuți. Familia română, an 1, nr.3, decembrie 1999, p. 35-36.(Bucovina)
5. [În] «Peste trei milioane de români își pierd identitatea!». Familia română, an 1, nr.3, decembrie 1999, p. 44-45. (toate zonele)
6. * * * Protest [împotriva dispariției bustului lui Mihai Eminescu de pe Aleea Poeților din Odesa]. Familia română, an 1, nr.3,decembrie 1999, p. 46. (Sudul Basarabiei)
7. Dumitru Bădița, Bogdan Păcurar. Destituită fiindcă vorbea românește [cazul profesoarei Zenaida Pinteac din Frumușica Veche]. Familia română, an 1, nr.3, decembrie 1999, p. 46. (Sudul Basarabiei)
8. Eugenia Guzun, Zenaida Pinteac. «Pentru noi este o situație nemaipomenită să vedem România» [interview]. Familia română, an 1, nr.3, decembrie 1999, p. 47-48. (Sudul Basarabiei)
9. Vadim Bacinschi (Odesa). Cine l-a furat pe Eminescu? : Istorie tragică a bustului Poetului la Odesa. Familia română, an 2, nr.1(4), martie 2000, p. 14. (Sudul Basarabiei)

10. Areta Moșu. Zilele culturii române la Balta în Ucraina. Familia română, an 2, nr.1(4), martie 2000, p. 23-24. (Sudul Basarabiei)
11. Grigore C. Bostan (Cernăuți). [poezii]. Familia română, an 2, nr.1(4), martie 2000, p. 25-27. (Bucovina)
12. * * * Grigore C. Bostan : 4 mai 1940, Budineț, jud. Storogjineț. Familia română, an 2, nr.1(4), martie 2000, p. 27. (Bucovina)
13. Mihai Prepeliță (S.U.A.). Născut în Bucovina. Familia română, an 2, nr.1(4), martie 2000, p. 28-29. (Bucovina)
14. Liviu Papuc. Între unirea Basarabiei și bisericile Bucovinei : [recenzie]. Familia română, an 2, nr.1(4), martie 2000, p. 36-37. (Bucovina)
15. * * * Dezastrul bibliotecilor sătești din regiunea Cernăuți. Familia română, an 2, nr.1(4), martie 2000, p. 41. (Bucovina)
16. Ion Crețu. Vasile Postecă (1912-1972). Familia română, an 2, nr.2(5), iunie 2000, p. 36-40. (Bucovina)
17. Vasile Postecă. Catapetasmă bucovineană : [poezie]. Familia română, an 2, nr.2(5), iunie 2000, p. 35-36. (Bucovina)
18. Liviu Papuc. Pentru Mihai Eminescu. Familia română, an 2, nr.2(5), iunie 2000, p. 42. (Bucovina)
19. Leca Morariu. Multe și mărunte. Familia română, an 2, nr.2(5), iunie 2000, p. 43. (Bucovina)
20. Vadim Bacinschi. Români la Odesa. Familia română, an 2, nr.2(5), iunie 2000, p. 47-48 (Sudul Basarabiei)
21. Vasile Ilica. Evenimente de tristă memorie. Prima ocupație sovietică în nordul Bucovinei (1940-1941). Familia română, an 2, nr.2(5), iunie 2000, p. 49-52. (Bucovina)
22. Congresul Intellectualității Românești la Cernăuți - Comunicat. Familia română, an 2, nr.2(5), iunie 2000, p. 53.(Bucovina)
23. * * * Memorandum cu privire la statutul limbii române din Ucraina. Familia română, an 2, nr.2(5), iunie 2000, p. 53-55.(Bucovina)
24. * * * Declarație cu privire la așa-zisa «limbă moldovenească», reanimată în sudul Basarabiei. Familia română, an 2, nr.2(5), iunie 2000, p. 55.(Bucovina)
25. * * * Adresările Congresului al II-lea al Intellectualității Românești din regiunea Cernăuți. Familia română, an 2, nr.2(5), iunie 2000, p. 56-57. (Bucovina)
26. * * * Renegocierea tratatului cu Ucraina. Familia română, an 2, nr. 3-4(6-7), decembrie 2000, p. 8. (toate zonele)
27. Vadim Bacinschi. Români la Odesa [continuare]. Familia română, an 2, nr. 3-4(6-7), decembrie 2000, p. 9-12. (Sudul Basarabiei)
28. Vasile Ilica. Alungarea unor preoți români de la Cernăuți. Familia română, an 2, nr. 3-4(6-7), decembrie 2000, p. 14-16. (Bucovina)

29. Ștefan Broască (Cernăuți). Grefa de la Hotin a fost respinsă. Familia română, an 2, nr. 3-4(6-7), decembrie 2000, p. 15. (Bucovina)
30. [În] Apel pentru apărarea limbii române. Familia română, an 3, nr. 1(8), martie 2001, p. 2. (toate zonele)
31. Ștefan Broască. Eminescu a revenit pentru totdeauna la Cernăuți. Familia română, an 3, nr. 1(8), martie 2001, p. 12-13. (Bucovina)
32. Mihai Prepeliță (S.U.A.). Iar teii au plâns cu lacrimi de sânge... Familia română, an 3, nr. 1(8), martie 2001, p. 13. (Bucovina)
33. Vadim Bacinschi. Români la Odesa [continuare]. Familia română, an 3, nr. 1(8), martie 2001, p. 17-21. (Sudul Basarabiei)
34. Constantin Mălinaș. Maramureșul nostru de dincoace și de dincolo. Familia română, an 3, nr. 1(8), martie 2001, p. 28-29. (Maramureș)
35. Constantin Mălinaș. Asociația social-culturală «George Coșbuc» a românilor din Transcarpatia. Familia română, an 3, nr. 1(8), martie 2001, p. 30-33. (Maramureș)
36. Eugenia Guzun. Interviuri de pe Tisa. Familia română, an 3, nr. 1(8), martie 2001, p. 34-37. (Maramureș)
37. Dumitru Iuga, Georgeta Iuga. Țara Maramureșului în secolul XIV. Familia română, an 3, nr. 1(8), martie 2001, p. 38-41. (Maramureș)
38. Ioan Alexandru. Civilizația cuvântului. Familia română, an 3, nr. 1(8), martie 2001, p. 41. (Maramureș)
39. Ion Huzău (Slatina). Cetatea Hustului – poarta Maramureșului istoric. Familia română, an 3, nr. 1(8), martie 2001, p. 42-43. (Maramureș)
40. Mihai Marina. Domnitorul Bogdan. Familia română, an 3, nr. 1(8), martie 2001, p. 44-. (Maramureș)
41. Vasile Pavel (Chișinău). La nord de Tisa, în Transcarpatia. Familia română, an 3, nr. 1(8), martie 2001, p. 46-47. (Maramureș)
42. Mircea Popa. Un raport diplomatic despre Maramureșul istoric. Familia română, an 3, nr. 1(8), martie 2001, p. 48-50. (Maramureș)
43. Adrian Marchiș. La valahii din Transcarpatia. Familia română, an 3, nr. 1(8), martie 2001, p. 51. (Maramureș) [Prima semnalare a românilor din zona Poroșkovo!]
44. [În] * * * Fundația Carpatica. Familia română, an 3, nr. 1(8), martie 2001, p. 52-53. (Maramureș)
45. Viorel Horj. Familia lirică română din dreapta Tisei. Familia română, an 3, nr. 1(8), martie 2001, p. 54. (Maramureș)
46. Otilia Țeposu. Miya Kosei: «Maramureșul este centrul lumii» [interview preluat din «Formula As»]. Familia română, an 3, nr. 1(8), martie 2001, p. 56-57. (Maramureș)
47. Viorica Moisi. Din cărțile Maramureșului : [bibliografie tematică]. Familia română, an 3, nr. 1(8), martie 2001, p. 57-59. (Maramureș)

48. Mihai Prepelită (S.U.A.). Eu sunt născut în Bucovina : [poezie]. Familia română, an 3, nr. 2(9), iunie 2001, p. 38. (Bucovina)
49. Constantin Mălinaș. La mănăstirea Peri din nordul Maramureșului istoric. Familia română, an 3, nr. 3-4(10-11), septembrie-decembrie 2001, p. 4-14. (Maramureș)
50. Constantin Mălinaș. La zeul popular din Peri. Familia română, an 3, nr. 3-4(10-11), septembrie-decembrie 2001, p. 14-15. (Maramureș)
51. Constantin Mălinaș. Pe locul mănăstirii Peri. Familia română, an 3, nr. 3-4(10-11), septembrie-decembrie 2001, p. 15-17. (Maramureș)
52. * * Gramota de la Constantinopol. Familia română, an 3, nr. 3-4(10-11), septembrie-decembrie 2001, p. 18. (Maramureș)
53. Nicolae Iuga. recuperarea spiritului de la Peri. Familia română, an 3, nr. 3-4(10-11), septembrie-decembrie 2001, p. 19. (Maramureș)
54. Eugenia Guzun. Clubul tinerilor maramureșeni. Familia română, an 3, nr. 3-4(10-11), septembrie-decembrie 2001, p. 20. (Maramureș)
55. Constantin Mălinaș. La Biserica Albă. Familia română, an 3, nr. 3-4(10-11), septembrie-decembrie 2001, p. 4-14. (Maramureș)
56. George Cristea (Stockholm). Centrul geografic al Europei. Familia română, an 3, nr. 3-4(10-11), septembrie-decembrie 2001, p. 22-23. (Maramureș)
57. Constantin Mălinaș. Presa românilor din dreapta Tisei. Familia română, an 3, nr. 3-4(10-11), septembrie-decembrie 2001, p. 24-27. (Maramureș)
58. * * Denumirile românești ale localităților din Maramureșul de dincolo de Tisa... Familia română, an 3, nr. 3-4(10-11), septembrie-decembrie 2001, p. 30-31. (Maramureș)
59. Ilica. Ilie Motrescu – ultimul martir al Crasnei din nordul Bucovinei. Familia română, an 3, nr. 3-4(10-11), septembrie-decembrie 2001, p. 47-49. (Bucovina)
60. Gheorghe Haficiuc. Drumurile lui Eminescu prin Bucovina. Familia română, an 3, nr. 3-4(10-11), septembrie-decembrie 2001, p. 50-53. (Bucovina)
61. Eugenia Guzun. Cununa de români a României. Familia română, an 4, nr. 1(12), martie 2002, p. 48-52. (Maramureș)
62. Constantin Mălinaș. Am primit gazeta «Apșa». Familia română, an 4, nr. 1(12), martie 2002, p. 52. (Maramureș)
63. Maria Toacă (Cernăuți). Și de la noi porni Poetul... Familia română, an 4, nr. 2(13), iunie 2002, p. 51-52. (Bucovina)
64. Ștefan Broască (Cernăuți). Români nord-bucovineni în alegerile din Ucraina 2002. Familia română, an 4, nr. 2(13), iunie 2002, p. 53-56. (Bucovina)

65. Mihai Prepelită (S.U.A.). Unde-i dulcea Bucovina, unde-s codrii de aramă? : [poezie]. Familia română, an 4, nr. 2(13), iunie 2002, p. 54. (Bucovina)
66. Vasile Ilica. Sub coroana bătrânului stejar din Valea Cosminului în nordul Bucovinei. Familia română, an 4, nr. 2(13), iunie 2002, p. 57. (Bucovina)
67. Gabriel Moisa. Despre soarta patrimoniului românesc din Ucraina. Familia română, an 4, nr. 2(13), iunie 2002, p. 58-59. (Bucovina)
68. Vasile Iuga de Săliște. Donație de carte românească. Familia română, an 4, nr. 2(13), iunie 2002, p. 60. (Maramureș)
69. Ștefan Hoștiuc. Prin Eminescu Mihai : [poezie]. Familia română, an 4, nr. 3-4(14-15), decembrie 2002, p. 68. (Bucovina)
70. Mircea Lutic. Avem o singură țamadă Mihai : [poezie]. Familia română, an 4, nr. 3-4(14-15), decembrie 2002, p. 68-69. (Bucovina)
71. Constantin Miu. O monografie așteptată [Aron Pumnul de Ilie Rad]. Familia română, an 4, nr. 3-4(14-15), decembrie 2002, p. 69-70. (Bucovina)
72. Iulian Gociu. «Bucovina – file de istorie». Familia română, an 4, nr. 3-4(14-15), decembrie 2002, p. 70-71. (Bucovina)
73. Mihai Prepelită. Lăcrimioarele învățăcelilor... și Eminescu. Familia română, an 4, nr. 3-4(14-15), decembrie 2002, p. 72. (Bucovina)
74. Vasile Ilica. Constituirea comunității românești în Ucraina. Familia română, an 4, nr. 3-4(14-15), decembrie 2002, p. 74-75. (Bucovina)
75. Vasile Ilica. La Cernăuți au fost profanate morminte ale eroilor militari români. Familia română, an 4, nr. 3-4(14-15), decembrie 2002, p. 76. (Bucovina)
76. Vasile Tărățeanu (Cernăuți). Cimitire orfane. Familia română, an 4, nr. 3-4(14-15), decembrie 2002, p. 77-79. (Bucovina)
77. Vasile Gheorghe Iovdii. Durerea nu se uită. «Români din dreapta Tisei în gulagurile Siberiei». Familia română, an 4, nr. 3-4(14-15), decembrie 2002, p. 79-83. (Maramureș)
78. Vadim Bacinschi (Odesa). Români la Odesa [continuare]. Familia română, an 4, nr. 3-4(14-15), decembrie 2002, p. 91-92. (Sudul Basarabiei)
79. Ion Popescu. Români din regiunea Cernăuți și învățământul superior. Familia română, an 5, nr. 1(16), martie 2003, p. 26-27. (Bucovina)
80. Ion Bejenaru (Cernăuți). Creații lirice din nordul Bucovinei [antologie de versuri]. Familia română, an 5, nr. 1(16), martie 2003, p. 28-33. (Bucovina)
81. * * * Apel la realism pentru protejarea identității românilor și a numelor românești din jurul României. Familia română, an 5, nr. 1(16), martie 2003, p. 40-41. (toate zonele)

82. Vasile Ilica. Statuia Eminescu de la Cernăuți așteaptă placa de titlu de pe postament. Familia română, an 5, nr. 2(17), iunie 2003, p. 14-15. (Bucovina)
83. Ion M. Botoș (Apșa de Jos). Alexandru Marina – personalitate ilustrată din dreapta Tisei. Familia română, an 5, nr. 2(17), iunie 2003, p. 42-44. (Maramureș)
84. Vasile Lemac (Ujgorod). Reforma politică în Ucraina. Inițiative prezidențiale. Familia română, an 5, nr. 2(17), iunie 2003, p. 53-54. (toate zonele)
85. Claudiu Doroftei. Din istoria ținutului natal : [recenzie]. Familia română, an 5, nr. 2(17), iunie 2003, p. 54. (Bucovina)
86. Vasile Ilica. Argument. Familia română, an 5, nr. 2(17), iunie 2003, p. 55-58. (Bucovina)
87. Vadim Bacinschi. Românii la Odesa [continuare]. Familia română, an 5, nr. 3-4(18-19), decembrie 2003, p. 32-35. (Sudul Basarabiei)
88. Ion M. Botoș (Apșa de Jos). Românii din Transcarpatia. Familia română, an 5, nr. 3-4(18-19), decembrie 2003, p. 36-46. (Maramureș)
89. Mircea Popa. Vasile Tărățeanu, poetul Bucovinei împilate. Familia română, an 5, nr. 3-4(18-19), decembrie 2003, p. 52. (Bucovina)
90. Vasile Tărățeanu (Cernăuți). Poeme inedite. Familia română, an 5, nr. 3-4(18-19), decembrie 2003, p. 53-54. (Bucovina)
91. Ion M. Botoș (Apșa de Jos). Nuțu N. Mihaly. Familia română, an 5, nr. 3-4(18-19), decembrie 2003, p. 57. (Maramureș)
92. Nuțu N. Mihaly (Apșa de Jos). [Poezii]. Familia română, an 5, nr. 3-4(18-19), decembrie 2003, p. 57. (Maramureș)
93. Mircea Gh. Popa. O carte document din holocaustul românilor: Vasile Ilica – Martiri și mărturii din nordul Bucovinei. Familia română, an 6, nr. 1-2(20-21), martie-iunie 2004, p. 64. (Bucovina)
94. * * * Jos mâns de pe Vasile Tărățeanu! Familia română, an 6, nr. 1-2(20-21), martie-iunie 2004, p. 65. (Bucovina)
95. Vasile Tărățeanu (Cernăuți). Stiloul! Aceasta-i arma mea. Familia română, an 6, nr. 1-2(20-21), martie-iunie 2004, p. 65. (Bucovina)
96. Declarație a Consiliului Uniunii Scriitorilor din Moldova [în sprijinul lui Vasile Tărățeanu]. Familia română, an 6, nr. 1-2(20-21), martie-iunie 2004, p. 65. (Bucovina)
97. Ion M. Botoș (Apșa de Jos). Fișă de autor [Nuțu N. Mihaly]. Mihai I. Vlad. Din suferințele fraților noștri. Familia română, an 6, nr. 1-2(20-21), martie-iunie 2004, p. 75. (Maramureș)
98. Nuțu N. Mihaly (Apșa de Jos). Versuri de durere. Familia română, an 6, nr. 1-2(20-21), martie-iunie 2004, p. 75-76. (Maramureș)
99. Grațian Jucan. M. Eminescu la Odesa. Familia română, an 6, nr. 1-2(20-21), martie-iunie 2004, p. 77-80. (Sudul Basarabiei)

100. Vasile Ilica. Monumentul lui Ștefan cel Mare din Valea Cosminului – un vis împlinit al românilor. Familia română, an 6, nr. 3-4(22-23), decembrie 2004, p. 16-17. (Bucovina)
101. Mihai Prepeliță. Vișinul Leonidei : [poezie]. Familia română, an 6, nr. 3-4(22-23), decembrie 2004, p. 49. (Bucovina)
102. Ion M. Botoș (Apșa de Jos). Dr. Ioan Mihalyi de Apșa, 160 de ani de la naștere. Familia română, an 6, nr. 3-4(22-23), decembrie 2004, p. 54-56. (Maramureș)
103. Vadim Bacinschi. Românii la Odesa [continuare]. Familia română, an 7, nr. 1-2(24-25), martie-iunie 2005, p. 24-27. (Sudul Basarabiei)
104. Mihai Prepeliță. Zece poeme regăsite. Familia română, an 7, nr. 3-4(26-27), decembrie 2005, p. 9-12. (Bucovina)
105. * * * Pe valul împăratului Traian [de Vadim Bacinschi] : [recenzie]. Familia română, an 7, nr. 3-4(26-27), decembrie 2005, p. 51. (Sudul Basarabiei)
106. Secretariatul executiv al Consiliului Național al Comunității Românești din Ucraina. Comunicat privind activitatea în prima jumătate a anului 2005. Familia română, an 7, nr. 3-4(26-27), decembrie 2005, p. 52-54. (toate zonele)
107. Ion Popescu, Aurica Bojescu. Studiul populației românești și a limbii române în regiunea Cernăuți, 2001. Familia română, an 7, nr. 3-4(26-27), decembrie 2005, p. 55-57. (Bucovina)
108. Petru Posteuca. Eurointegrarea în acțiune. Familia română, an 7, nr. 3-4(26-27), decembrie 2005, p. 57-59. (Bucovina)
109. Aurica Bojescu. Tragedia românilor din nordul Bucovinei. Familia română, an 7, nr. 3-4(26-27), decembrie 2005, p. 59. (Bucovina)
110. Ion Popescu. «Ce nu s-ar spune, ce nu s-ar face, sângele-n apă nu se preface». Familia română, an 7, nr. 3-4(26-27), decembrie 2005, p. 60. (Bucovina)
111. L'Union des Organisations Roumaines... Familia română, an 7, nr. 3-4(26-27), decembrie 2005, p. 61-62. (Bucovina)
112. Ștefan Selek. Aspecte din viața spirituală a comunităților românești din Ungaria și Ucraina. Familia română, an 9, nr. 1(28), aprilie 2008, p. 74-76. (Maramureș)
113. Ștefan Selek. Biserica Albă (Ucraina) – capitala culturală a Maramureșului istoric. Familia română, an 9, nr. 1(28), aprilie 2008, p. 77-81. (Maramureș)
114. Adrian Marchiș, Ion M. Botoș. Românii din Crimeea și-au creat o nouă organizație. Familia română, an 9, nr. 1(28), aprilie 2008, p. 82-83. (Sudul Basarabiei)
115. Ioana Dragotă. De la românii din Transcarpatia. Familia română, an 9, nr. 1(28), aprilie 2008, p. 87-89. (Maramureș)

116. Vasile Ilica. Artileriști români căzuți la datorie la porțile Herței la 29 iunie 1040. Familia română, an 9, nr. 2-3(29-30), septembrie 2008, p. 41-44. (Bucovina)
117. Liviu Marta. Spada de la Obcina/Topcino (Maramureșul din dreapta Tisei). Familia română, an 9, nr. 2-3(29-30), septembrie 2008, p. 45-49. (Maramureș)
118. Vadim Bacinschi. Cronicile Sudului: mileniul trei. Sudul Basarabiei (regiunea Odesa) – pământ uitat de oameni și de Dumnezeu... Familia română, an 9, nr. 2-3(29-30), septembrie 2008, p. 59-60. (Sudul Basarabiei)
119. * * * Manifestarea cultural-științifică «Multiculturalitate în Basarabia de Sud. Declarație. Familia română, an 9, nr. 2-3(29-30), septembrie 2008, p. 61-62. (Sudul Basarabiei)
120. Ștefan Selek. Românii din Transcarpatia în oglinda mass-media Ucrainei independente. Familia română, an 9, nr. 2-3(29-30), septembrie 2008, p. 63-65. (Maramureș)
121. Elvira Chilaru. Scurt istoric al activității Companiei de televiziune și Radio difuziune din Ujgorod. Familia română, an 9, nr. 2-3(29-30), septembrie 2008, p. 66-67. (Maramureș)
122. Corina Șandor-Martin. De la surse la resurse – proiect de colaborare transfrontalieră între România și Ucraina. Familia română, an 9, nr. 2-3(29-30), septembrie 2008, p. 68-70. (Maramureș)
123. Babiciu Gavril. Discuții frățești. Familia română, an 9, nr. 2-3(29-30), septembrie 2008, p. 71-73. (Maramureș)
124. Teresia Bolchiș-Tătaru. Maramureș – mândria și durerea noastră. «Întregirea» Maramureșului. Familia română, an 9, nr. 4(31), decembrie 2008, p. 14-18. (Maramureș)
125. Ana Muntean. Sărbătorirea Unirii în dreapta Tisei. Familia română, an 9, nr. 4(31), decembrie 2008, p. 19-20. (Maramureș)
126. Vadim Bacinschi. Cronicile Sudului: mileniul trei. Sudul Basarabiei (regiunea Odesa) – pământ uitat de oameni și de Dumnezeu... [continuare]. Familia română, an 9, nr. 4(31), decembrie 2008, p. 19-20. (Sudul Basarabiei)
127. Ion M. Botoș. La românii din regiunea Odesa. Familia română, an 9, nr. 4(31), decembrie 2008, p. 43-46. (Sudul Basarabiei)
128. Vadim Bacinschi. Cronicile Sudului: mileniul trei. Sudul Basarabiei (regiunea Odesa) – pământ uitat de oameni și de Dumnezeu... [continuare]. Familia română, an 10, nr. 1(32), aprilie 2008, p. 50-52. (Sudul Basarabiei)
129. Ion M. Botoș. La românii din regiunea Odesa. Date statistice. Familia română, an 10, nr. 1(32), aprilie 2008, p. 53-55. (Sudul Basarabiei)

130. Adrian Marchiș. O colaborare transfrontalieră de durată ce leagă Ujgorod de Satu Mare și Baia Mare. Familia română, an 10, nr. 1(32), aprilie 2008, p. 56-57. (Maramureș)
131. Adrian Marchiș. Interviu cu domnul profesor Vasile Marina, prorectorul Universității Naționale din Ujgorod (Ucraina). Familia română, an 10, nr. 1(32), aprilie 2008, p. 57-58. (Maramureș)
- Pe căile sale specifice sau gășind noi modalități, Biblioteca Județeană «Petre Dulfu» din Baia Mare încearcă să-și aducă contribuția la restaurarea legăturilor cu grupările românești din afara granițelor și să contribuie la conservarea identității lor etnice. În aceste momente de reșezare a lumii, extinderea Uniunii Europene ar putea însemna o șansă, atât pentru comunitatea românească, cât și pentru cea ucraineană.

[1] Revista «Familia română» poate fi vizualizată în format electronic la adresa www.bibliotecamm.ro.

[2] Numărul 2/2000 nu este cuprins în această statistică.

ЖИТТЯ РУМУНСЬКИХ ГРОМАД УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «РУМУНСЬКА СІМ'Я»

Резюме

Журнал «Румунська сім'я», заснований у 1999 році в м. Орадя і продовжений новою серією в м. Бая-Маре, з'явився головним чином як відповідь на природну потребу більше знати про румунські громади, які знаходяться за межами Румунії, для того, щоб відновити та зміцнити зв'язки з ними, надавати їм підтримку в їх намаганнях щодо збереження етнічної самобутності.

Відзначимо, що тематичний простір журналу постійно поповнювався. Таким чином, сьогодні він включає в себе цілий розділ, присвячений румунській діаспорі.

Оглядаючи підшивку журналу, можна зазначити, що статті про румунів, які проживають по сусідству з Румунією, є найбільшими в кожному номері, оскільки існує видима стурбованість щодо забезпечення справедливого тематичного представництва.

Зауважимо, що після прийняття журналу в бібліотеку ім. Петре Дулфу в м. Бая-Маре на його сторінках сильніше відчувається присутність Мараморошини.

УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В РАМКАХ ЄВРОРЕГІОНІВ («КАРПАТСЬКИЙ», «НИЖНІЙ ДУНАЙ», «ВЕРХНІЙ ПРУТ»)

Віталій Андрейко,
Ужгород (Україна)

Протягом останнього десятиліття проблемам транскордонного співробітництва України з державами Центральної та Південно-Східної Європи приділяється багато уваги, що підтверджується як на найвищому державному рівні, так і на регіональному. Про це свідчить не тільки активна діяльність єврорегіонів, а й прийнята законодавча база, матеріали конференцій, симпозіумів, засідань «круглих столів», форумів тощо.

Аналіз головних принципів, завдань та механізмів реалізації регіональної політики ЄС становить для нас особливий інтерес, адже сприяє кращому розумінню перспектив міжрегіонального і транскордонного співробітництва України з Європейським Союзом: імплементації та прийняттю основних принципів регіональної політики ЄС у національне законодавство, реалізації головної стратегічної мети зовнішньої політики України – прискорити визначення з боку Європейського Союзу чітких критеріїв щодо нашої держави, створення відповідної інфраструктури, системи інституцій та структур для регулювання єврорегіональної політики в Україні.

Єврорегіональна політика є органічною складовою загальнодержавної політики. Вихідними положеннями для її формування є ступінь економічної міцності прикордонних регіонів, рівень життя населення у них, політичне, екологічне, релігійне становище. Така політика, з одного боку, спрямовується на забезпечення всебічного розвитку регіонів, а з іншого – на збереження територіальної цілісності держави.

Розвиток процесів європейської інтеграції зумовлює посилення процесів регіоналізації, підвищуючи роль та значення окремих територіально-адміністративних одиниць у національній та європейській економіці. Процес європейської інтеграції приводить, з одного боку, до уніфікації, а з іншого – до поляризації європейського простору. Перше втілюється в єдиній регіональній політиці Європейського Союзу та рекомендаціях Ради Європи, відображених у Європейській хартії регіонального просторового планування, Базових принципах стійкого просторового розвитку європейського континенту, Європейській хартії прикордонних та транскордонних регіонів, які спрямовані на послідовну реалізацію концепцій «Європа без кордонів» та «Європа регіонів»[1].

Однак, у вітчизняній науці відсутні системні дослідження транскордонних регіонів та транскордонного співробітництва. Регіональна економіка лише в останні роки перейшла від застосування механізмів ліквідації диспропорцій регіонального розвитку шляхом міжрегіонального перерозподілу ресурсів для мобілізації потенціалу територій і застосування принципу субсидіарності. Окрім того, якщо розвиток транскордонного співробітництва знайшов організаційно-правове забезпечення, то міжрегіональне та міжтериторіальне співробітництво здійснюється без попередніх наукових досліджень та, у більшості випадків, спонтанно, на особистісному рівні. Дослідження проблем міжнародної співпраці регіонів, зокрема прикордонних та транскордонних, виявлення взаємного впливу суміжних територій сусідніх країн, становлення та розвиток транскордонного співробітництва, узагальнення закономірностей, основних принципів та організаційно-правових форм його розвитку, вироблення основних засад державної політики щодо прикордоння та механізмів й інструментів її реалізації на сучасному етапі посідають особливе місце у зовнішній політичній доктрині нашої країни[2].

Україна – це держава, дві треті області якої є прикордонними, і це дає нашій країні великий потенціал для розвитку транскордонного співробітництва і, зокрема, єврорегіонів, що, в свою чергу, підтверджує актуальність проблеми.

Відносини з Румунією посідають особливе місце в зовнішньополітичних інтересах України. Вони мають стратегічний характер, і Київ зацікавлений в їх подальшому розвитку саме в такому статусі[3]. Така ситуація обумовлена багатьма чинниками: геополітичне положення, історична спадщина, значні резерви і нереалізовані потенційні можливості у сфері торговельно-економічного розвитку, участь України і Румунії в регіональних і міжнародних організаціях, а також членство Румунії в НАТО та Європейському Союзі, що сьогодні має найбільше значення для розвитку регіональної взаємодії[4].

На сьогоднішній день між Києвом і Бухарестом підписано більше п'ятдесяти двосторонніх договірно-правових документів і міжнародних угод, які регулюють різні сфери міждержавної та регіональної взаємодії. Активно розвивається політичне й економічне співробітництво, хоча його рівень ще не відповідає потенціалу двох країн, особливо в транспортному секторі.

Передумови для розвитку стратегічних відносин Україна — Румунія обумовлені також спільними інтересами в контексті євроінтеграційних прагнень. Велике значення обидві країни надають розвитку транскордонної співпраці, яка в умовах розширення ЄС набуває більшого значення, трансформуючись у міжрегіональну прикордонну взаємодію країн-

членів Євросоюзу і країн-учасниць Європейської політики сусідства, спрямовану на загальну перебудову соціальної, інформаційної, виробничої і прикордонної інфраструктури, розвиток наукової і культурної сфери, охорону навколишнього середовища, сприяння розвитку транспортної мережі та енергетичної співпраці. Не зважаючи на існуючі розбіжності та невирішені питання, можливості взаємодії між двома сусідніми країнами розвивається в контексті кількох ключових площин, а саме:

- політична співпраця; економічні зв'язки;
- гуманітарно-культурна взаємодія;
- постійні зустрічі між містами-побратимами;
- участь у регіональних і міжнародних організаціях;
- транскордонне співробітництво в рамках функціонування трьох єврорегіонів (“Карпати», “Нижній Дунай», “Верхній Прут»)[5].

Теоретичну модель функціонування Карпатського єврорегіону було розроблено за сприяння експертів Інституту досліджень Схід-Захід, які вчасно підмітили, що численні локальні ініціативи транскордонного співробітництва не знаходять підтримки і порозуміння у середовищі національних урядів; ця проблематика залишається на периферії інтересів структур Європейського Союзу.

Асоціацію Карпатський єврорегіон було засновано 14 лютого 1993р., коли у Дебрецені (Угорщина) міністри закордонних справ Угорщини, Польщі та України підписали спільну декларацію, а представники регіонів – його програмні та статутні документи. Згодом до нього увійшли прикордонні адміністративно-територіальні одиниці Словаччини та Румунії. Однією з важливих передумов створення Карпатського єврорегіону дослідники вважають спільне історичне минуле його територій, які упродовж тривалого історичного часу входили до складу монархії Габсбургів, “що зумовило тоді розбудову спільної транспортної інфраструктури, взаємодоповнюваність ринків, а отже, єдине просторове розташування»[6]. Перший на постсоціалістичному просторі єврорегіон дав приклад “хрестоматійної суперечності» між прагненням регіональних еліт інституалізувати транскордонні контакти з територіями сусідніх держав та побоюваннями національних урядів щодо можливого порушення принципу територіальної цілісності країни»[7]. Основними правовими актами, які визначають функціонування Карпатського єврорегіону як транскордонної асоціації прикордонних регіонів та громад, є Угода і Статут, ухвалені також 14 лютого 1993 р. у Дебрецені. Згідно зі Статутом Асоціація не є новоствореною наднаціональною чи наддержавною установою, а лише виконує функції сприяння міжрегіональному співробітництву між партнерами.

Нагальною у діяльності Карпатського єврорегіону є проблема фінансування спільних проектів, з урахуванням обмеженості місцевих бюджетів, потреби багатостороннього фінансового менеджменту під час їх реалізації.

Слід також відзначити, що за час існування в рамках Карпатського єврорегіону здійснено низку проектів транскордонного характеру. Реалізовано ряд місцевих ініціатив двостороннього співробітництва країн-учасниць. Серед них розширення мережі прикордонних переходів із сусідніми державами, зокрема будівництво транспортного мосту через р. Тису на українсько-угорському кордоні; численні проекти із захисту довкілля, зокрема, спільний проект України, Словаччини, Угорщини та Румунії щодо створення системи гідропоруд у прикордонних регіонах тощо; ініціатива будівництва міжнародного автомобільного пункту пропуску “Смільниця–Кросценко”, де проробляється питання відкриття спільного пункту пропуску європейського зразка з єдиним прикордонним та митним контролем[8].

В географічних межах Карпатського єврорегіону успішно функціонує Асоціація торгово-промислових палат, яка недавно проаналізувала у Мішкольці (Угорщина) можливість розширення економічних стосунків між країнами-членами цього регіонального економічного організму (створена у 1993 році, займається гармонізацією транскордонних економічних взаємин та включає з Румунії – Марамуреський, Сатумарський, Сучавський, Ботошанський та Бігорський повіти, а з України – Чернівецьку, Закарпатську, Львівську та Івано-Франківську області). Голова Марамуреської торгово-промислової палати Георгіє Маркаш заявив, що внаслідок дискусій з колегами з торгово-промислових палат Карпатського єврорегіону було вирішено посилити транскордонні економічні взаємини: «Ми бажаємо знайти нових партнерів з метою створення зв'язків між бізнесменами та установами прикордонних регіонів. Водночас заохочуємо наближення бізнесового середовища прикордонних регіонів, сподіваючись, що економічні зв'язки можуть з'явитись разом з оголошенням наших намірів. Поки що суб'єкти підприємницької діяльності мають добрі стосунки співпраці з їхніми партнерами з Угорщини. Намагаємось укласти подібні взаємини і з фірмами з України. Вважаю, що Україна має сильний ринок, а економічні стосунки між Марамуреським повітом та Закарпатською й Івано-Франківською областями мають потенціал, але все залежить від знайдення можливостей взаємовигідної співпраці»[9].

Підтвердженням цієї заяви стало повідомлення голови Марамуреської повітової ради Мірчи Мана, де він наголошував: “Масте в Марамуреші друга. Мені дуже добре відомі наші проблеми, і бажаю в цьому

сенсі реального відкриття. Також я добре знаю проблеми українських сіл Мараморошини: Полян, Кривого, Рускови, Бистрого тощо. Маємо також багато спільних транскордонних програм, які розгортаються. Для нас дуже важливо, щоб ми спільно залучали фінансування від європейських фондів. Все залежить від еволюції економіки та способу, в який буде розв'язана економічна криза»[10].

Під час зустрічі з представниками Консульства України у м.Сучаві М.Ман підтвердив той факт, що існує зацікавленість з боку марамурських фірм щодо діяльності в Україні, але все залежить від ставлення до бізнесу. Повітова адміністрація має низку проектів, які передбачають розвиток транспортно-комунікаційної інфраструктури з Україною та, між іншим, спорудження мосту через Тису. «Ми дуже зацікавлені мати економічні та адміністративні зв'язки з Україною, оскільки на правому березі Тиси живуть 45 тисяч етнічних румунів. Марамурська повітова рада заохочує та підтримує культурні зв'язки з румунами, що живуть в Україні, але на даний момент економічні взаємини досить складні внаслідок економічної кризи»[11].

З іншого боку головний інспектор Марамурського повітового інспекторату Прикордонної поліції комісар Лауренціу Батін звернув увагу, що вантажний рух між Румунією та Україною в зоні скоротився через економічну кризу, але досить посилений малий прикордонний рух в пункті пропуску Сігету–Мармацієї–Солотвино[12].

Дискусії з представниками місцевої влади Марамурського повіту стосувались, між іншим, двосторонніх відносин між Румунією та Україною, можливості розвитку спільних транскордонних проектів, утвердження географічного центру Європи, який знаходиться в Україні, та розвитку туризму.

Генеральний консул України в Сучаві Юрій Вербицький розповідав про транскордонні проекти: «Мова йде про програми, що опрацьовуються в рамках транскордонного співробітництва, зокрема на кошти, які виділяються ЄС. Зараз ці програми знаходяться в стадії опрацювання. Йде пошук партнерів та напрямів по яких ці програми можуть відпрацьовуватись. Це програми гуманітарного співробітництва, збереження навколишнього середовища та розвитку прикордонної інфраструктури. У разі, коли буде знайдено партнерів, будуть визначені конкретні напрями співпраці, а ці програми будуть реалізовуватись»[13]. Багато уваги приділялося налагодженню економічних контактів, мова йшла про те, що такі структури, як генконсульство України та ТПП мають сприяти підприємцям як з України, так і Румунії в налагодженні контактів та підказувати, в яких галузях вони могли б співпрацювати. На жаль, за словами Ю.Вербицького, «ще дуже мало знають в Україні про Румунію, і в

Румунії про Україну. Зокрема, є контакти між прикордонними регіонами, але я вважаю, що слід шукати можливості йти далі, тому що і в Румунії в повітах, які розташовані далеко від кордону, так само як і в Україні, є певні можливості, певна зацікавленість до співпраці. Тому з економічної точки зору, в першу чергу, мова йде про підтримку представників малого та середнього бізнесу. Представники великого бізнесу знаходять один одного, і в них співпраця розгортається нормально, але ми повинні допомагати малим та середнім підприємцям. Ми готові сприяти в налагодженні контактів і між ТПП України та Румунії на місцевому рівні»[14].

Сьогодні транскордонне співробітництво між українськими областями-членами Карпатського єврорегіону та сусідніми регіонами Румунії, які також є його членами, переважно ґрунтується на двосторонніх угодах[15].

Пошук ефективних шляхів інтеграції на міжрегіональному рівні та розвитку транскордонного співробітництва між членами Карпатського єврорегіону дав ще одну нетрадиційну і досить незвичну модель, яку можна назвати «єврорегіон у єврорегіоні», або «alregio» за термінологією угорського дослідника транскордонного співробітництва І. Сулі-Закара. У Ніредьгазі (Угорщина) 6 жовтня 2000 р. було підписано тристоронню угоду про створення транскордонного об'єднання «Інтеррегіо» за участю Закарпатської області (Україна), області Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина) та повіту Сату-Маре (Румунія). Метою цього об'єднання є розвиток транскордонного співробітництва на рівні місцевих органів влади та самоврядування, головним завданням – підтримка, координація та реалізація транскордонних проектів і програм [16]. У рамках програм транскордонної співпраці Європейського інструменту партнерства і добросусідства на території Українських Карпат на 2007 – 2013 рр. реалізуються три окремі програми (Україна–Польща–Білорусь, Україна–Словаччина–Угорщина–Румунія та Україна–Румунія–Молдова), що свідчить про відсутність системного підходу до трактування Карпат як спільної європейської спадщини. Тепер європейські структури активно працюють над проектами майбутньої фінансової перспективи.

У жовтні 2008 року в Закарпатській області відбулося засідання ради Карпатського єврорегіону, на якому домінували питання природоохоронного характеру. Аналізувалася екологічна ситуація в Карпатах, які по праву називають легенями Європи, її соціальні наслідки і шляхи поліпшення. Йшлося також про створення міжнародного туристичного маршруту «Карпатський єврорегіон», організацію міжнародного фестивалю народної творчості представників національностей, які проживають на території єврорегіону. Говорилося також, що 2009-й рік буде оголошено «Роком Карпат»[17].

«Ніде поезія природи не виявляється так яскраво, як у горах, де земля більше наближена до неба. І людина тут більше наближена душею до природи, ніж деінде». Цей вислів українського поета, етнографа, громадського діяча XIX століття Івана Вагилевича став одним з епіграфів довідкового видання «Земля, наближена до неба», що побачило світ у всеукраїнському видавництві «Карпати» в Ужгороді. Видання присвячене проблемам охорони довкілля, сталого розвитку Карпат — цього справжнього природного осердя Європи [18].

Створення ще двох євро регіонів за участю областей України — «Нижній Дунай» (серпень 1998 р.) та «Верхній Прут» (вересень 2000 р.) — було зумовлено низкою міжурядових документів щодо двостороннього та тристороннього співробітництва між Україною, Румунією та Республікою Молдова [19]. Вони містять не тільки загальні положення про прикордонне співробітництво між адміністративно-територіальними одиницями трьох держав, а й безпосередньо обумовлюють наміри щодо створення цих двох євро регіонів та розвиток співпраці в їхніх рамках. Ці положення мали й ще одне важливе значення — вони означали визнання урядом України права місцевих громад і органів влади на встановлення та розвиток прямих стосунків з регіонами, місцевими громадами та владами інших країн, а також їх істотної ролі у розбудові відносин між нашою країною та її сусідами та її руху у напрямі європейської інтеграції.

14 серпня 1998 року у румунському місті Галац відбулося підписання угоди про формування євро регіону «Нижній Дунай». Одним із найперспективніших напрямів транс кордонного співробітництва в рамках євро регіону варто розглядати розвиток економічних зв'язків і торгівлі. Саме цьому була покликана сприяти виставка румунських товарів і послуг, яка відбувалася у грудні 1998 р., у результаті якої укладено ряд взаємовигідних контрактів між представниками українських і румунських ділових кіл.

Значна увага у функціонуванні євро регіону «Нижній Дунай» приділяється налагодженню культурного обміну, розвитку міжетнічних контактів. У цьому напрямі планується посилити роботу зі зміцнення зв'язків з етнічними українцями, які мешкають у прикордонних повітах Румунії, що має почати реалізовуватися на практиці з надання допомоги українській діаспорі в створенні центрів української культури в повіті Тульча.

Багатство природних ресурсів Нижнього Дунаю та дельти річки, з одного боку, дає великі можливості для соціально економічного розвитку Придунайського регіону, а з іншого, породжує низку проблем, які створюють підґрунтя для виникнення транс кордонних суперечностей між країнами Нижнього Дунаю — Румунією, Молдовою й Україною. Більшість

з цих проблем пов'язані з використанням водних ресурсів, їх кількісними та якісними показниками. Наприклад, транс кордонне забруднення води, штучний перерозподіл стоку по рукавах дельти Дунаю і пов'язані з ними будівництво й експлуатація транспортних та господарських об'єктів, таких, як судноплавні канали, портові споруди та нафто термінали, берегоукріплення та ін. Транс кордонне забруднення води є причиною багатьох конфліктних ситуацій, які значною мірою загострюються при аварійних ситуаціях [20].

За даними Головного управління Міністерства надзвичайних ситуацій в Одеській області основними об'єктами небезпеки для українського Придунав'я є:

- рудний район Бая-Маре (Румунія), де сконцентрована велика кількість застарілих, низькотехнологічних підприємств гірничодобувної промисловості, задіяних у видобуванні й переробці поліметанових руд;
- комбінат з виробництва кальцинованого глинозему «Alum Tulcea» (Румунія);
- нафто термінал у м. Прахів (Сербія);
- нафтопереробний завод біля с. Джурджулешти (Молдова);
- АЕС «Чернаводе» (Румунія).

До останнього часу уздовж румунської ділянки Дунаю не існувало жодної системи очистки комунальних стоків. Тільки в період підготовки вступу Румунії до ЄС розпочалося будівництво очисних споруд, але й досі в таких великих містах, як Галац, скид комунальних стоків у Дунай проводиться без очистки.

Відповідно до норм міжнародного права, впровадження природоохоронних заходів для запобігання забрудненню навколишнього середовища на екологічно небезпечних об'єктах є обов'язком держави, на території якої розташовані ці об'єкти [21].

Окремо слід наголосити на низькому рівні співпраці з Міжнародною комісією з захисту річки Дунай (МКЗД). Зокрема, на 10-й зустрічі Комісії, яка відбулася у Відні в грудні 2007 р., неодноразово наголошувалося на тому, що українські представники не беруть участі в зустрічах більшості тематичних експертних робочих груп Комісії та не надають інформації, яку Україна зобов'язана представляти МКЗД, зокрема, в галузі протипаводкового захисту.

На відміну від України, Румунія бере активну участь у роботі МКЗД, що дозволяє їй лобювати свої інтереси, у тому числі при вирішенні транс кордонних проблем/суперечностей з Україною (будівництво глибоководного суднового ходу гирлом Бистре) [22].

На засіданні Генеральної асамблеї Асоціації транскордонної співпраці єврорегіон «Нижній Дунай» представники прикордонних регіонів Румунії, України та Молдови, обговорили різні питання функціонування структури, а також аспекти щодо плану діяльності на поточний рік. На порядку денному зібрання знаходилося і ухвалення рішень про обов'язки Асоціації транскордонної співпраці єврорегіон «Нижній Дунай» для імплементації проектів, поданих у рамках Спільної програми Румунія – Україна – Молдова та організаційна схема цієї структури.

Присутній на засіданні в Одесі голова Галацької повітової ради Еуджен Кебак заявив: «У першу чергу я радий, що можу говорити сьогодні про Асоціацію єврорегіон «Нижній Дунай». Я давно чекав цього моменту й, як голова Галацької повітової ради та член Ради єврорегіону, я особисто доклав для цього значних зусиль. Асоціація єврорегіон «Нижній Дунай» працюватиме і доведе свою корисність для всіх причетних сторін. Для початку, як я зазначив з нагоди зустрічі, що відбулась в Кагулі в лютому, ми повинні реалізувати два проекти, з допомогою яких Асоціація має здобути адміністративну спроможність, необхідну для досягнення поставлених цілей, та довести європейським установам, що вона спроможна залучати європейські кошти, здобуваючи, таким чином, доступ до фінансування великих проектів. У нинішньому контексті світової економічної кризи ми мусимо здійснити всі демарші для максимального розвитку регіону в цей період. Для цього на рівні регіонів маємо можливість скоротити сувору економію, спричинену кризою наших бюджетів через спільне залучення європейських коштів. Тут вирішальну роль має регіональне партнерство. На рівні Галацького повіту, і не лише, існує бажання та готовність співпрацювати в рамках проектів, що фінансуються з європейських коштів. Ми готові, якщо до нас звернуться з таким проханням, надати в розпорядження партнерів наш досвід і знання, що стосується залучення та менеджменту європейських коштів. Як перший крок у цьому сенсі, ми пропонуємо розширити рамки співпраці шляхом запрошення до роботи всередині єврорегіону представників європейських інституцій – Ради Європи, Комітету Регіонів, Асоціації європейських прикордонних регіонів, Єврокомісії або інших європейських установ. Я хочу, щоб нас почули в Європі, ми повинні скористатися цією співпрацею і маємо утверджувати імідж єврорегіону «Нижній Дунай» за кордоном. Ми знаємо про Європу, а вона повинна знати про нас»[24].

У свою чергу голова Одеської обласної ради Микола Скорик підкреслив важливість асоціації з погляду реалізації програм в рамках єврорегіону. Він зазначив, що Європейський Союз виділив 40 млн. євро на реалізацію цього року спільних проектів учасників єврорегіону

«Нижній Дунай». Микола Скорик сказав, що всього в рамках програми європейського Інструменту Сусідства та Партнерства 2007-2013 років планується залучити для підтримки учасників Єврорегіону «Нижній Дунай» кошти Євросоюзу в обсязі понад 126 млн. євро. 40-мільйонний транш передбачається розподілити не лише на реалізацію великих проектів у сфері економіки, зміцнення транспортних зв'язків, впровадження альтернативних джерел енергії та новітніх технологій енергозбереження, але й на попередження надзвичайних ситуацій та створення системи обміну інформацією про екологічну ситуацію в Дунайському басейні.

Угоду про співпрацю в двосторонньому порядку уклали суб'єкти єврорегіону «Нижній Дунай» (Одеська область, Україна) і повіт Тулча (Румунія. У Тулчі, де проходило засідання Робочої співдружності придунайських країн, документ підписали керівники обласної та повітової рад Микола Скорик і Георге Бундук.

Угода спирається на Договір про взаємовідносини добросусідства і співпраці між Україною і Румунією, підписаний 2 червня 1997 року, і Європейську рамкову конвенцію про транскордонну співпрацю між територіальними громадами або владою, принципи відкритості і прозорості дій.

Передбачається, що партнерські відносини і взаємовигідна співпраця між сторонами сприятиме створенню гарних умов для розвитку соціально-економічної, науково-технічної, туристичної і культурної сфер обох країн, які разом з прикордонними територіями Молдови створюють єврорегіон «Нижній Дунай». Заявлено про намір розвивати співпрацю в таких сферах, як економіка і торгівля, залучення інвестицій і створення спільних підприємств, освіта і наука, спорт, туризм і рекреація, культурно-гуманітарна діяльність, сільське господарство, екологія. Визначено і шляхи здійснення цих завдань, і серед них обмін інформацією, делегаціями, досвідом, бібліотечними фондами, вивчення можливостей для спільної участі у проектах, що фінансуються Європейським Союзом, проведення спільних конференцій, семінарів, олімпіад, фестивалів, змагань, турнірів. Угоду укладено на 5 років, її буде автоматично продовжено на наступний п'ятирічний період. [24].

Значну фінансову підтримку транскордонним проектам, що здійснювалися і здійснюються зараз в рамках єврорегіону «Нижній Дунай», надано з боку Європейської Комісії по лінії програм Phare і Tacis «Прикордонне співробітництво».

Єврорегіон «Верхній Прут» було утворено 22 вересня 2000 року в м. Ботошань (Румунія). Установчими документами єврорегіону є *Угода про утворення єврорегіону «Верхній Прут»* та *Статут єврорегіону*. Засновниками єврорегіону «Верхній Прут» виступили **Чернівецька**

область (Україна), Ботошанський повіт (Румунія), Сучавський повіт (Румунія), Белзький повіт (Республіка Молдова), Єдинецький повіт (Республіка Молдова). Починаючи з 15 жовтня 2003 р., до складу єврорегіону «Верхній Прут» входять Чернівецька та Івано-Франківська області з боку України, Ботошанський та Сучавський повіти з боку Румунії, Фалештський, Єдинецький, Глоденський, Окницький, Ришканський та Бриченський райони з боку Республіки Молдова. Європейським асоційованим партнером єврорегіону «Верхній Прут» є федеральна земля Карінтія (Австрія).

Досить незвичним є положення, закладене до Статуту єврорегіону «Верхній Прут» про можливість набуття статусу «партнера єврорегіону» «адміністративно територіальною одиницею країни Європейського Союзу або іншої країни, що має угоду про партнерство або протоколи про співробітництво чи побратимство з подібними адміністративно-територіальними одиницями зі складу єврорегіону «Верхній Прут»[25]. З огляду на визначення поняття «транскордонне співробітництво», що його запропоновано в Мадридській конвенції, така форма співпраці навряд чи може бути безумовно віднесена до транскордонної. Але не можна не погодитись із дослідниками єврорегіону «Верхній Прут», – це сприяє розширенню можливостей щодо регіонального та транскордонного співробітництва[26].

Діяльність єврорегіону «Верхній Прут», згідно з установчими документами, розгортається за такими напрямками: розвиток і гармонізація торговельних і економічних відносин; розробка нових проектів співробітництва; розвиток і впровадження передових технологій; екологічна безпека, попередження забруднень басейнів Дунаю, Прута, Сірету, Дністра і Чорного моря, попередження та ліквідація наслідків промислових аварій і стихійних лих, збільшення кількості екологічно чистих виробництв; гармонізація розвитку інфраструктур, в т.ч. енергетичних систем, транспортних та комунікаційних мереж; розширення співробітництва у сферах нормативно-правового забезпечення, науки, освіти, культури, спорту та молоді; охорона здоров'я населення, розвиток туризму і рекреаційної діяльності; забезпечення повної та справжньої рівності осіб, які належать до національних меншин.

Враховуючи відповідні положення політичного Договору між Україною та Румунією, а також з метою поглиблення та розширення географічних рамок українсько-румунського міжрегіонального співробітництва, за ініціативою та при сприянні Генконсульства були налагодженні прямі зв'язки та підписано Рамкові угоди про співпрацю між наступними адміністративно-територіальними одиницями України та Румунії. Також продовжується практична робота щодо відповідних

узгоджувальних процедур, необхідних для підписання Рамкових угод про міжрегіональне співробітництво між областями і містами України та повітами Румунії.

Єврорегіон «Верхній Прут», проект якого органічно вписується в систему сучасних європейських пріоритетів регіонального співробітництва, розбудови системи європейської безпеки та вдосконалення транскордонних фінансово-економічних, комунікаційних і природоохоронних відносин має й інші особливості.

Подальша інтеграція України до європейських структур неможлива без вироблення та реалізації такої моделі управління регіонами, яка б відповідала принципам регіональної політики Європейського Союзу, сприяла б становленню нових форм співпраці між центром і регіонами, внутрішньому міжрегіональному співробітництву та міжнародній співпраці територій. Для цього необхідно розробити механізми передачі частини функцій центральних органів влади у регіони, в яких нараховується близько 5 тисяч підприємств, які готові співпрацювати. Ці 5 тисяч підприємств – це не тільки підприємства області, це підприємства країн, які входять до єврорегіону «Верхній Прут».

В рамках Єврорегіону «Верхній Прут» апробована така цікава модель транскордонного співробітництва, як екоєврорегіон[27], що є своєрідним ноу-хау в теорії і практиці єврорегіонального руху. Основною метою створення екоєврорегіону є визначення державними та місцевими органами влади, а також підприємцями трьох країн їх взаємної зацікавленості у впровадженні сучасних механізмів управління техногенно-екологічної безпеки на всіх стадіях життєвого циклу виробництва та споживання для підвищення конкурентоспроможності продукції, успішної приватизації, інвестування та реконструкції з одночасним забезпеченням сталого соціально-економічного розвитку регіону в цілому. Планується вироблення необхідних передумов для відпрацювання, демонстраційної реалізації та подальшого поширення нових уніфікованих рішень, які органічно будуть об'єднувати соціально-економічний розвиток регіонів з принципами сталого розвитку техногенно-екологічної безпеки, подальші антропогенні перетворення з новими стандартами управління станом довкілля, формуванням масової свідомості на національному та міжнародних рівнях з правилами самодостатнього та екологічно обумовленого виживання нашої цивілізації[28]. Передбачається, що екоєврорегіон відіграє роль моделі для подальшого поширення на весь Карпатсько-Чорноморський регіон.

Ще однією особливістю єврорегіону «Верхній Прут» є те, що він утворився на ґрунті багаторічної традиції міжрегіонального співробітництва адміністративно-територіальних одиниць, які формують

транскордонну конструкцію. Партнерські зв'язки Чернівецької області з Сучавським повітом були започатковані в середині 60-х років, з Ботошанським повітом з 1992р. і здійснювалися на основі двосторонніх протоколів про співробітництво[29].

З метою розвитку прикордонної та транспортної інфраструктури, максимального залучення міжнародної допомоги з одночасним зменшенням необхідних витрат та виходячи з експериментального статусу євро регіону «Верхній Прут», пріоритетності розбудови транспортної та прикордонної інфраструктури за новою Програмою Сусідства «Україна – Румунія» було підготовлено та направлено лист до Державної митної служби України та Мінтрансу України з пропозиціями:

- визначити разом з румунською стороною можливість спільного використання нового вантажного терміналу, будівництво якого завершується на території румунського пункту перетину «Сірет», для спільного контролю та пропуску вантажного автотранспорту через українсько-румунський кордон;
- опрацювати та погодити з румунською стороною можливість реконструкції наявної інфраструктури українського пункту перетину «Порубне» для створення за аналогічним принципом спільного терміналу для контролю та пропуску пасажирського автотранспорту;
- за погодженням центральних митних, прикордонних та транспортних органів виконавчої влади України та Румунії внести спільні пропозиції щодо зазначених питань до відповідних структур ЄС та Світового банку[30].

Як українські вчені, так і їх румунські колеги зазначають, що, на відміну від Західної Європи, де транскордонне співробітництво покликане, головним чином, стимулювати економічне зростання і життєвий рівень громад, розташованих у периферійних зонах держав, у випадку з євро регіонами, членами яких є прикордонні регіони України та Румунії, мова йде не стільки про співпрацю економічного характеру, скільки про захист і збереження етнічної, культурної, історичної та мовної самобутності румунської меншини в Україні та української в Румунії[31].

Висновки.

1. Євро регіони відіграють роль мостів у процесі європейської інтеграції, а особливо на кордонах з Європейським Союзом.
2. Крім географічних, геополітичних чинників, наявності відповідної інфраструктури, для розвитку транскордонного співробітни-

цтва мають значення чинники суб'єктивного порядку — інституційні інструменти нормативного та організаційного, передусім правового характеру. Так, однією з головних причин, що гальмує розвиток прикордонного співробітництва з участю України, а також інших трансформаційних країн, є недосконалість законодавства.

3. Транскордонне співробітництво як форма кооперації є обов'язковою для європейської інтеграції.

Тобто транскордонне співробітництво виступає необхідним фактором соціально-економічного розвитку прикордонних територій, визначає економічні пропорції розвитку, розміщення продуктивних сил, розвиток господарської інфраструктури. Транскордонна інтеграція сприяє вдосконаленню галузевої структури господарства, підвищенню продуктивності праці і якості матеріальних продуктів та послуг, інтенсифікації економічної співпраці та розвитку прикордонних територій.

З метою активізації процесу прикордонного співробітництва з участю України та Румунії потрібно встановлювати спрощений транскордонний режим руху товарів та послуг у межах прикордонних зон, які вироблені та споживаються в цих зонах; забезпечувати більш ліберальний режим пересування громадян прикордонних зон; встановлювати взаємну пільгову систему щодо окремих видів міжнародної економічної діяльності на прикордонних територіях; розробляти законодавчу, нормативну базу прикордонного співробітництва на базі методологічних критеріїв Євросоюзу; розробляти дієві механізми охорони навколишнього середовища на прикордонних територіях та спільного використання природних ресурсів; фінансування та ефективне кредитування транспортної інфраструктури на прикордонних територіях, підключення до відповідних європейських трансконтинентальних транспортних коридорів.

Список використаних джерел

1. Беленький П., Мікула Н. Формування та розвиток системи міжрегіонального та транскордонного співробітництва в Україні // Регіональна економіка – 2001.- №.3.- С.61-74.
2. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
3. В. Ющенко: Румунія і Україна зацікавлені в розвитку двосторонніх відносин// Інтернет-ресурс / <http://www.newsru.ua/Ukraine/30oct2007/rum.html>

4. Малько Ю. Непросте сусідство // Інтерв'ю Надзвичайного та Повноважного Посла України в Румунії. / http://dialogs.org.ua/print.php?part=issue&m_id=9637
5. Інтерв'ю Чрезвычайного и Полномочного Посла Румынии в Украине Траяна Лауренциу-Христя//День. – 2006. – № 164, 28 сентября.
6. Лендшел М. Досвід Карпатського євро регіону: поштовх до переосмислення моделі транскордонного співробітництва // На шляху до Європи. Український досвід євро регіонів / За ред. С. Максименка, І. Студеннікова. – Київ, 2000. – С. 51-52.
7. Там само. – С. 53-54.
8. Закарпаття: Довідник / За ред. Поповича. – Ужгород: ІВА, 1998. – 92 с.
9. Карпатський євро регіон зацікавлений в утвердженні транскордонної економіки. <http://www.rri.ro/209.85.129.132>
10. Там само.
11. Там само.
12. Транскордонна співпраця між Румунією та Україною // <http://www.rri.ro/art.shtml?lang=12&sec=406&art=21188>
13. Там само.
14. Там само.
15. Карпатський євро регіон 2001 / Міжнародний секретаріат Карпатського євро регіону. – Ніредьгаза, 2001.
16. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
17. **2009-й оголошено Роком Карпат** // <http://hrynishak.blogspot.com>
18. Екологія Карпатського євро регіону — категорія соціальна // eu.prostir.ua/library/50571.html?print
19. 11 березня 1997 р., у м. Кишиневі було підписано Угоду між Урядом України й Урядом Республіки Молдова про співробітництво між прикордонними областями України й адміністративно-територіальними одиницями Республіки Молдова, що спирається на базовий Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво між Україною і Республікою Молдова». 2 червня 1997 р. у Констанці був підписаний Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною і Румунією, де окремою статтею обумовлено, що обидві сторони сприятимуть співробітництву в рамках євро регіонів “Верхній Прут” і “Нижній Дунай». 4 липня 1997 р. у м. Ізмаїлі Президентом України Л. Кучмою, Прези-

- дентом Республіки Молдова П. Лучинськи і Президентом Румунії Е. Константінеску був підписаний Протокол про тристороннє співробітництво між урядами України, Республіки Молдова і Румунії.
20. Реалізовані проекти в рамках євро регіону «Нижній Дунай» // <http://www.rri.ro/art.shtml?lang=12&sec=406&art=23276>
 21. Протоколи комісій євро регіону “Нижній Дунай”: з економіки, торгівлі і туризму (16 вересня 1998 р., 12 грудня 1998 р., 24 березня 1999 р.), з транспорту і комунікацій (16 вересня 1998 р., 24 березня 1999 р.), з фінансового аудиту (16 вересня 1998 р.), з ліквідації наслідків стихійних лих і боротьби з організованою злочинністю (16 вересня 1998 р.), з регіонального розвитку (16 вересня 1998 р.), з демографії (8 жовтня 1998 р., 24 березня 1999 р.), з освіти, науки, культури, охорони здоров'я і спорту (16 квітня 1999 р.).
 22. Модернізація системи гідрометеорологічного моніторингу на Нижньому Дунаї як основа вирішення транскордонних суперечностей між Україною та Румунією // www.niss.gov.ua/Monitor/juni08/19.htm
 23. Нові перспективи транскордонної співпраці в рамках євро регіону “Нижній Дунай” // <http://www.rri.ro/art.shtml/209.85.129.132/search?q=cache:Zf2IgoxFCIEJ>
 24. Суб'єкти євро регіону “Нижній Дунай” Одеська область України і повіт Тулча Румунії уклали угоду про співпрацю // <http://comevoint.rada.gov.ua/komevoint/control/uk/publish/article/209.85.129.132/>
 25. Європейський Союз та Україна: Стратегія відносин в контексті розширення: матеріали міжнародної конференції (23 вересня 2003 р., м. Київ). – Київ, 2003. – С. 20.
 26. Воловський П. Україна та нова політика сусідства: погляд з Варшави. Виступ під час конференції “Україна напередодні президентських виборів». 30 вересня 2004р., м. Гаага (Нідерланди). – С. 3. // http://www.eru.org.ua/publications/EU_UkraineActionPlan_ukr.pdf
 27. Гакман С. Євро регіон “Верхній Прут» у контексті транскордонного співробітництва // На шляху до Європи. Український досвід євро регіонів. / За ред. С. Максименка, І. Студеннікова. – Київ, 2000. – С. 140.
 28. Там само. – С. 136.
 29. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.

30. Сторонянська І.З. Міжнародне міжрегіональне співробітництво: На прикладі Західного регіону України. – Львів: ІРД НАН України, 2002. – 210 с.
31. Гакман С. Єврорегіон «Верхній Прут» у контексті транскордонного співробітництва // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів. / За ред. С. Максименка, І. Студеннікова. – Київ, 2000. – С. 136.; Пурич Ш. Румыно-українське трансграничне співробітництво. Шаги к добрососедству // Віче. – 2000. – № 6. – С. 79.

RELAȚIILE DE COLABORARE ROMÂNNO-UCRAINESE ÎN CADRUL EUROREGIUNILOR («EUROREGIUNEA CARPATICĂ», «DUNĂREA DE JOS», «PRUTUL SUPERIOR»)

Rezumat

În acest articol, autorul încearcă să analizeze principalele puncte de cooperare transfrontalieră ucraineană-română, pentru a evalua posibilele perspectivele cooperării bilaterale în cadrul euroregiunilor, dintr care fac parte Ucraina și România.

În ultimii ani de cooperare transfrontalieră, Ucrainei și a statelor vecine se afirmă o mulțime de atenție, ce s-a confirmat la nivelul național și regional. Aceasta demonstrează nu numai practică euroregiunilor, dar și baza legislativă, procedurilor de conferințe, forumuri, etc. După aderarea țărilor din Europa Centrală și de Est către Uniunea Europeană, Ucraina a ajuns foarte aproape către Europa veche și are frontiere comune cu Uniunea Europeană.

Astăzi, țara noastră are o practică pozitivă în cooperarea transfrontalieră. La frontierele Ucrainei există așa euroregiuni: Carpatian, Prutul Superior și Dunărea de Jos.

Politica euroregională e o parte integrantă a politicii naționale. Dispozițiile sale inițiale pentru formare sunt gradul de putere economică în regiunile de frontieră, nivelul de trai în ele, situația politică, ecologia, religia. O astfel de politică, pe de o parte, cuprinde dezvoltare a regiunilor și, pe de altă parte, păstrarea integrității teritoriale a statelor.

Cooperarea transfrontalieră, ca o formă de cooperare, este necesară pentru integrarea europeană. Pentru implementare cu succes sunt necesare schimbările în parteneriat și extinderea cooperării la nivel regional, care devine o sursă a acestei cooperări. Domeniul cooperării transfrontaliere servește ca un factor esențial al dezvoltării socio-economice din zonele de frontieră, determină aspectul economic de dezvoltare, forțele productive, dezvoltarea infrastructurii economice.

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ПРАВОСЛАВНО-СЛОВ'ЯНСЬКІЙ ЦИВІЛІЗАЦІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ТА МІСЦЕ В НИХ УКРАЇНИ І РУМУНІЇ

Юрій Гецько,
Ужгород (Україна)

Сучасний світ є надзвичайно складним, динамічним, багатоманітним. На початку III тисячоліття ми дедалі частіше замислюємося над питаннями про подальшу долю світової цивілізації, про її майбутнє. Як подолати нові загрози й виклики, які майже щодня знову й знову виникають перед людством? Як забезпечити подальший стабільний і неухильний еволюційний розвиток світового співтовариства? Відповіді на ці питання багато в чому залежать від того, на яких засадах будуватиметься міжнародна політика, за якими магістральними напрямками, на основі яких цінностей, принципів і пріоритетів.

Початок XXI століття позначився загостренням ряду міжнародних проблем, які мають своє коріння в нещодавньому минулому. Але водночас існують й унікальні можливості для побудови нового світу, вільного від загроз атомної катастрофи, екстремізму та ненависті, світу, у якому має бути забезпечено прогресивний розвиток, безпеку й процвітання всього людства. Створюється нова архітектура міжнародної безпеки, головним імперативом якої є партнерство й співробітництво. У цьому зв'язку особливого значення набуває розширення ЄС і НАТО як ключових міжнародних структур безпеки в Європі. В основі цього процесу лежить природне прагнення держав Європи до об'єднання[1].

За останні півтора десятиліття людство зазнало багатьох кардинальних історичних змін, які мало хто прогнозував ще на початку 80-х рр. XX ст. Знаковими для всього світу подіями стали: закінчення епохи біполярності та блокового протистояння, що визначали існування всього світу впродовж другої половини минулого століття; «оксамитові» революції і крах світової системи соціалізму; падіння Берлінського муру й об'єднання Німеччини; розпад СРСР, ЧСР та Югославії і виникнення нових незалежних держав; трансформація та найбільш значне розширення за час свого існування Організації Північноатлантичного договору (НАТО); новий етап у розвитку інтеграційних процесів у світі і, перш за все, у Європейському Союзі. Усі ці події ставлять багато запитань до суспільствознавців, які виявилися недостатньо готовими до такого розвитку подій і не змогли в повному обсязі передбачити хід глобальних світових процесів. На допомогу сучасним політологам має прийти дієвий

інструмент аналізу проблем різних країн і народів – цивілізаційний підхід, який дає відповіді на багато питань, що їх сучасний світ ставить перед нами. Перш за все це розуміння того, що всі сучасні країни і народи входять до складу великих об'єднань – цивілізацій, в основі яких лежить домінуюча релігія. І хоча аналіз розвитку людства через призму цивілізацій започаткував у сучасній науці ще в 19 ст. російський вчений М.Данилевський, а в 20 ст. свій вклад у цю теорію внесли А.Тойнбі, О.Шпенглер, Л.Гумільов, К.Ясперс та інші дослідники, наразі визнаним лідером у цій сфері є американський дослідник С.Хантінгтон, праця якого «Зіткнення цивілізацій» започаткувала новий етап у розвитку світової політичної науки.

Як Україна, так і Румунія відносяться за термінологією С.Хантінгтона до православно-слов'янської цивілізації. Крім цих двох країн, американський дослідник включає до складу цієї цивілізації також Росію, Білорусь, Грузію, Молдову, Сербію, Чорногорію, Македонію, Болгарію, Грецію та окремі регіони інших країн, де православ'я займає домінуючі позиції. І хоча той же С.Хантінгтон та інші дослідники основну увагу приділяють Росії як найсильнішій державі у рамках православно-слов'янської цивілізації, не можна забувати і про роль та значення інших країн. Кожна з країн цієї цивілізації пройшла досить складний шлях свого розвитку і на сучасному етапі їх можна виділити у кілька типів щодо напрямку розвитку їх внутрішньої та зовнішньої політики.

Група I. Росія, Білорусь – ці країни утворили союзну державу та мають намір розвиватися в одному міждержавному утворенні, яке хоча й співпрацюватиме з євроатлантичними структурами, але не буде входити до їх складу. Більше того, з часу закінчення «холодної війни» ми часто бачимо певні конфронтації цих країн з Заходом, особливо на тлі відродження гегемоністських настроїв у Росії, яка хоче відновити свої позиції в Європі та світі. Разом з тим, ні економічно, ні політично РФ не має сили наддержави СРСР і не може вести політику, характерну для СРСР після II світової війни, та це їй й не вигідно. На нинішньому етапі завдяки доволі сприятливій кон'юктурі на міжнародних ринках Росія підкріплює свої геополітичні наміри й економічно і є сильною регіональною державою.

Білорусь вже понад 15 років йде в геополітичному фарватері Росії і, незважаючи на певні непорозуміння, жодного разу кардинально не змінила свій курс. Отже, саме ці дві країни є ядром нового геополітичного об'єднання пострадянських держав, яке так хоче створити Росія.

Група II. Україна, Грузія, Молдова – ці країни проголосили про свій намір увійти до складу євроатлантичних структур і зробили певні кроки на цьому шляху. Для цих країн головною перешкодою для вступу до ЄС є невідповідність політичним й економічним стандартам ЄС, а для Грузії і

Молдови також невирішені внутрішні конфлікти, які, хоча перебувають не є у гострій фазі, але до їх закінчення ще далеко.

Крім того, всередині цих країн немає внутрішнього консенсусу, чи потрібно їм вступати до НАТО. Так, попри заяви Президента України та інших високопосадовців на сучасному етапі згідно з опитуваннями різних соціологічних агентств, за вступ України до НАТО виступає в середньому 20-30% українських громадян, проти – близько 60%, що говорить про низький рівень роботи з населенням щодо його інформування про позитиви євроатлантичної інтеграції. Більше того, в Україні і Молдові є доволі багато прихильників вступу до тих структур, де домінує Росія (ЄЕП, ЄвРАЕС, ОДКБ та інш.). Отже, саме тому з боку чиновників ЄС часто доводиться чути про необхідність подолання багатьох внутрішніх проблем в цих країнах для вступу до європейської спільноти.

Група III. Сербія, Македонія, Чорногорія – ці країни Західних Балкан багато потерпіли від останніх Балканських воєн, що сильно вдарили по їхньому економічному та людському потенціалу. В найкращому становищі з них знаходиться Чорногорія, яка має невелику територію і населення, а також розвинену туристичну інфраструктуру і вже користується євро у своїх платежах. Крім того, втрати від воєн тут також порівняно невеликі, а населення є однорідним. Практично немає у цієї країни і проблем з сусідами, що дає Чорногорії найкращі шанси для вступу до євроатлантичних структур.

Македонія знаходиться у менш вигірному становищі. Крім проблем з албанським населенням і воєн з їх незаконними військовими формуваннями, ця країна має спори з Грецією щодо своєї назви. Остання, в свою чергу, будучи членом ЄС і НАТО, блокує вступ до цих структур Македонії з її нинішньою назвою, на яку ця країна, на думку Греції, не має права.

Для Сербії проблемою є постімперський синдром та по суті програш у останній війни, адже замість утворення Великої Сербії вона втратила велику територію, отримала сотні тисяч біженців і довгий час перебувала у міжнародній ізоляції. Зараз, у зв'язку зі зміною влади у Белграді країна робить перші кроки на шляху до інтеграції до євроатлантичних структур, але для цього їй потрібно провести багато реформ.

Група IV. Греція – ця країна першою серед країн православно-слов'янської цивілізації вступила до євроатлантичних структур. Насамперед це пов'язано з тим, що вона не входила до соціалістичного табору і, незважаючи на низку політичних й економічних проблем, підтримувала тісні контакти з провідними країнами ЄС. Саме цей фактор і привів до швидкої інтеграції країни до європейської спільноти і до найкращого рівня життя серед усіх інших країн православно-слов'янської

цивілізації. Разом з тим потрібно відмітити, що до вступу до ЄС нових членів у 2004 році Греція вважалася такою країною ЄС, що потребує допомоги у своєму розвитку. Тому європейські субсидії і стали однією з складових економічного успіху країни. На сучасному етапі Греція для багатьох країн православно-слов'янської цивілізації є взірцем того, чим вони можуть стати після вступу до ЄС.

Група V. Румунія і Болгарія – ці дві країни є з наразі членами ЄС і НАТО, про що кілька років тому вони не могли й мріяти. Разом з тим, на відміну від багатьох країн православно-слов'янської цивілізації вони мають відносно однорідне і нечисленне населення і зуміли уникнути військових конфліктів. Незважаючи на великі економічні проблеми, ці країни мають дуже важливе геополітичне становище. По-перше, ЄС вони дають вихід у Чорне море і можливість контролю зовнішніх кордонів ЄС по морю, що значно дешевше, ніж це робити на суходолі. По-друге, між членами ЄС Грецією і Угорщиною не було сухопутних кордонів, а вступ Румунії і Болгарії вирішив цю проблему. По-третє, вступ цих країн до НАТО дав змогу локалізувати військовий конфлікт на Західних Балканах виключно територією колишньої Югославії. По-четверте, для США ці країни є добрими плацдармами для проведення військових операцій на Близькому Сході та у Південно-Східній Європі, де мусульманське населення зведено до мінімуму, а отже менша загроза для військових баз НАТО. По-п'яте, ці країни не входили до складу СРСР, не мають спільних кордонів з Росією і меншою мірою залежали від неї, а ціни на енергоносії після розпаду соціалістичного табору там завжди були світовими (на відміну від більшості пострадянських країн, які мають енергетичну залежність від Росії). Крім того, переважна більшість населення Румунії і Болгарії прагнули інтеграції до європейської спільноти, тому для євроатлантичних структур у цьому плані не було великих перешкод щодо їх вступу.

Отже, саме наявність вищеназаних причин переважили для євроатлантичних структур можливі втрати від вступу до їх складу Болгарії і Румунії, чого, на жаль, не можна сказати про Україну.

Україна вийшла на міжнародну арену як суверенна держава. За цей час у відносинах із сусідніми державами, особливо по лінії її західних кордонів, траплялося різне – й погане, і добре. Найважливішим досягненням цього періоду є, на наш погляд, спроба виробити прийнятну нині модель відносин – партнерство. У сучасній зовнішньополітичній доктрині України пріоритетними напрямками її зовнішньої політики є її відносини з сусідніми державами. До таких держав належить і Румунія.

Відносини між двома країнами мають для обох держав особливу значимість.

Це обумовлено низкою факторів:

- відносини України та Румунії мають глибокі історичні корені й багатовікову історію, починаючи з Київської Русі; якраву сторінку цих відносин вписала Україна в період національно-визвольної війни 1648–1654 рр. під проводом Б. Хмельницького;
- Румунія має досить велику довжину кордонів, яка становить 608 км;
- наявність двосторонньої діаспори в Румунії та в Україні[2]. За офіційними даними, в Україні чисельність румунського населення становить 70 тис., за неофіційними – 250–300 тис.

Слід зазначити, що в українській науці прийнято вважати, що румунський етнос почав формуватись внаслідок різноманітного змішання племен та народів: римлян, фракійців, кельтів, сарматів, готів, малоазійців тощо. Пізніше, в часи раннього Середньовіччя, майже вся територія сучасної Румунії була заселена слов'янами, що справили величезний вплив на звичаї та побут волохів. Київській Русі належала уся сучасна територія Молдови та західної і північної Румунії. Але валаська складова карпатського населення виявилась міцнішою внаслідок небаченого вміння асиміляції та високої народжуваності. В XIV сторіччі після занепаду української та болгарської державності, волохи спускаються з Карпатських гір, асимілюють кочові тюркські племена і слов'янське населення та засновують два князівства: Валахію та напівукраїнську Молдавію, яка поступово романізується. Князівства одразу потрапляють в залежність від Речі Посполитої, Угорщини, аж доки не стають васалами Османської імперії. Остаточно підкорити своїй волі Молдавію Туреччині не дає українське козацтво. А пізніше на захист дунайських князівств від ісламського гніту виступає Російська імперія, чії війни з Портою безпосередньо сприяють їх звільненню.

Внаслідок російсько-турецької війни 1806-1812 рр. територія Бессарабії разом з дельтою Дунаю була приєднана до Російської імперії. Потім на нетривалий час, внаслідок програшу Росією Кримської війни, південь Бессарабії тимчасово відійшов до Османського васала – Молдавії, а дельта – до Туреччини.

Внаслідок останньої російсько-турецької війни 1877-1878 рр., завдяки мужності і силі східних слов'ян, князівства Валахія та Молдавія отримали повну незалежність від Османської імперії і об'єднались за підтримки Росії у королівство Румунію. Російська імперія повернула собі Південну Бессарабію, проте українську Дельту та болгарську Добруджу віддала своєму майбутньому союзнику. І це при тому, що фактично Російська імперія відмовилась від усіх торгово-економічних переваг, які б надавало таке володіння.

І все ж, незважаючи на складну історичну спадщину, наявні труднощі і проблеми, особливо у контексті вирішення статусу о.Зміїний, українсько-румунські відносини неухильно вступують у фазу прагматичного, взаємовигідного розвитку. Геостратегічне становище обох країн, їхні об'єктивні національні інтереси у важливих стратегічних питаннях поступово зближуються. Поглиблення реформ в обох країнах має створити базу для конструктивних румунсько-українських взаємин. Зацікавленість у прискореній інтеграції до європейських структур також стимулює Бухарест до стриманості та реалізму.

Так, 8 січня 1992 р. Румунія визнала незалежну Україну, а 1 лютого 1992 р. встановила дипломатичні відносини з нею. На думку міністра закордонних справ Румунії Т.Мелешкану, «Україна — найважливіший сусід Румунії з політичної, економічної точок зору». В інтерв'ю газеті «Роминул» Т.Мелешкану підкреслював, зокрема, що Україна «є найбільшою країною, з якою межує Румунія, є дуже важливим ринком для нашої країни і, не в останню чергу, є країною, в якій проживає румунська національна меншина, є країною, до якої включені території, які були складовою частиною румунської національної держави». Тому відносини з Україною мають для Румунії «пріоритетний характер». Співробітництво Румунії з Україною в Чорноморському басейні, одній із зон напруги у російсько-українських відносинах бачиться румунським політиком як важливий «козир, який слід негайно використувати»[3].

Тональність у відносинах весь час задавала одна сторона – румунська. На жаль, ця тональність, особливо на початковому етапі, у багатьох випадках визначалась виключно власним баченням проблематики. Варіанти компромісів, що пропонувалися, не завжди вибудовувалися в межах чинного міжнародного права, а скоріш у площині «зведення історичних рахунків». Це, у свою чергу, зумовлювало глуху оборону Києва, підозрілість до румунської дипломатії.

Українсько-румунський політичний діалог спирався лише на зусилля президентів країн у межах регіонального співробітництва. Він не збагачувався співпрацею на рівні урядів, міністерств, парламентарів, політичних партій. Показово, що лише в січні 2002 року, вперше за увесь час новітніх українсько-румунських відносин, було здійснено офіційний візит глави українського уряду до Бухареста. В його рамках відбулося лише друге засідання міжурядової українсько-румунської консультативної ради з питань торговельно-економічного співробітництва (після п'ятирічної перерви), а також перший бізнес-форум ділових людей України і Румунії[4]. Цей список можна продовжити.

Звісно, слід брати до уваги не тільки історичне минуле, що тісно поєднує спі-віснування України й Румунії та перелік сучасних проблем,

а й ситуацію, що склалася на сьогоднішній день на міжнародній арені. З початку 2007 року Румунія стала членом Європейського Союзу. Оскільки Україна, в свою чергу, бере активну участь у процесі європейської інтеграції, процесі формування загальноєвропейської стратегії енергетичної безпеки, боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю й також націлена на вступ до ЄС, то співпраця з Румунією в рамках регіональних ініціатив у контексті добросусідської політики, що декларує ЄС, дуже важлива. Також важливим завданням нашої держави є підтримка міцних зв'язків із євроатлантичною спільнотою з метою розширення та консолідації зони свободи, безпеки та стабільності в регіоні Чорного моря. Особливий наголос зроблено на просуванні процесу європейської та євроатлантичної інтеграції в контексті відносин із Румунією як головної передумови підвищення ролі Чорноморського регіону на політичній карті Європи.

Усвідомлення Києвом і Бухарестом пріоритетності взаємодії в рамках геополітичного простору між Чорним і Балтійським морями відкриває нові перспективи і можливості для врегулювання проблем двосторонніх відносин, а також щодо посилення співпраці в рамках чинних регіональних структур — ГУАМ, ОЧЕС, Чорноморської військово-морської групи оперативної взаємодії Blackseafor[5].

Разом із Грузією Україна і Румунія стали ядром нового регіонального проекту — Співдружності демократичного вибору (СДВ) в рамках Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону. Президент Румунії був одним із дев'яти президентів, які взяли участь в установчому форумі у Києві 2 грудня 2005 року і підписали Декларацію країн СДВ. Виступаючи на форумі, Т. Бесеску зокрема закликав країни Чорноморського регіону підвищити ефективність співробітництва в рамках «інтернаціоналізації басейну Чорного моря, в якому наші нові партнери будуть проводити власну політику».

Підтримка Румунією українсько-грузинської ініціативи щодо створення СДВ має велике значення як для України, так і для долі цього амбітного і багатообіцяючого проекту в регіоні Балто-Чорноморської дуги, в якому виразно виділяються три регіональні лідери — Румунія, Україна і Польща. На наш погляд, жодна з цих країн не може стати одноосібним регіональним лідером усієї Східної Європи, але разом вони можуть стати центром формування «Молодої Європи».

Отже, в українсько-румунських відносинах однією з найскладніших проблем є проблема кордонів. Темпи вирішення цих проблем значно відстають від сучасних інтеграційних потреб. На наш погляд, серед найбільш сучасних, хоча, на жаль, ще мало досліджених, засобів вирішення всього комплексу прикордонних проблем між двома

державами є регіональне співробітництво, яке у всій багатоманітності форм прояву служить як європейській інтеграції в цілому, так і економічному розвитку окремих регіонів країни, в т. ч. депресивних в силу географічного розташування територій. У свою чергу, для України, в якій 19 адміністративно-територіальних одиниць є прикордонними, поряд з іншими основними напрямками регіональної співпраці особливої актуальності набуває транскордонне співробітництво прикордонних територій.

Відповідно до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Мадрид, 21 травня 1980 р.) транскордонним співробітництвом є “будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення сусідських відносин між територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або кількох договірних сторін, та на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей”.

Розкриваючи проблему транскордонного співробітництва українських областей з відповідними румунськими територіями, слід зазначити, що за останні роки воно відбувається між ними, головним чином, в рамках євро регіонів, які мають найбільш високий рівень інституціоналізації серед усіх форм такої співпраці.

Першим євро регіоном, до складу якого увійшли адміністративно-територіальні одиниці України та Румунії, є Карпатський євро регіон, який об'єднує прикордонні адміністративно-територіальні одиниці п'яти держав – Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини та України (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області). Створений він був 14 лютого 1993 р. у м. Дебрецен (Угорщина) підписанням міністрами закордонних справ України, Польщі та Угорщини відповідної декларації. Його засновниками стали представники регіонів України, Польщі та Угорщини, які підписали програмні та статутні документи[6].

Співпраця західних областей України та суміжних областей сусідніх держав відбувається в галузі економіки, сільського господарства, охорони довкілля, освіти, культури, міжнародного туризму. Умови утворення та діяльність євро регіонів на західних кордонах України, на наш погляд мають зазначені нижче особливості:

Першою особливістю є те, що процес їх утворення був ініційований зверху, тобто центральними органами влади. В цьому, правда, є й позитивні моменти, оскільки, з одного боку, це свідчить про те, що на рівні вищих органів влади присутнє усвідомлення необхідності більш широкої участі у євро регіональних проектах. Це надзвичайно важливо як з точки зору налагодження децентралізації процесу державного управління в цих країнах, так і в плані налагодження добросусідських

відносин між сусідніми державами. З іншого боку, це стало позитивним і суттєвим імпульсом налагодження співпраці, оскільки зберігаються побоювання ініціативи серед місцевих властей, та особливо свавілля з боку центральної бюрократії, які, у свою чергу, відчують побоювання щодо децентралізації влади та самостійності місцевих властей. Безумовно, що в цьому є й негативний аспект, оскільки місцеві власті залучаються до цього процесу зверху, без внутрішнього усвідомлення необхідності таких дій.

Другою відмінністю є те, що євро регіони включають у цілому прикордонні регіони, в яких представлені етнічні групи, що мають за лінією кордону основну частину свого етносу чи “історичну батьківщину”, де вони виступають як титульна нація. Ця обставина характерна і для інших євро регіонів Центрально-Східної Європи.

Третьою відмінністю є те, що якщо в Євросоюзі євро регіони створюються на території 10-15 кілометрів вглибину кожної з держав, що співпрацюють, у нашому випадку глибина євро регіонів набагато більша[7].

Четверта особливість полягає в тому, що якщо в державах Євросоюзу головна мета євро регіонів націлена тільки на економічне піднесення територій, завдання євро регіонів на західних кордонах України більш багатогранне. Воно охоплює і економічні, й екологічні, і національно-культурні, і соціально-психологічні, і фінансові сфери.

П'ятою відмінністю є відсутність досвіду реалізації подібного транскордонного співробітництва, оскільки досвід співробітництва соціалістичного періоду важко застосувати в нових умовах.

Водночас слід відзначити, що об'єднання Європи робить дедалі більш актуальними проблеми інтеграції і співробітництва для тих країн, які тільки включаються в роботу загальноєвропейських структур. На етапі, коли і Україна, і Румунія шукають гідне місце в системі загальноєвропейського господарювання, певну роль набуває також транскордонне співробітництво, котре покликане сприяти здійсненню більш тісних відносин між сусідами, поновленню втрачених позицій на ринках сусідніх держав, підняттю зовнішніх економічних взаємин на новий рівень. У цьому контексті євро регіони, як форма регіонального транскордонного співробітництва на рівні місцевих органів влади з найбільш високим рівнем інституціоналізації сприяють вирішенню, принаймні, двох принципових задач. Перша – приведення суб'єктів об'єднаної Європи до найбільш прийнятних для їхньої економічної (у широкому сенсі слова) самодостатності форм. Друга – це відпрацювання механізму співробітництва і взаємодії, яка характерна для вже існуючих технологій у Євросоюзі. Встановлення такого типу співробітництва в

рамках відповідної діяльності європейських інститутів забезпечує для них постійне співвідношення з сучасними європейськими стандартами. Тобто країни Центрально-Східної Європи отримують можливість «м'якого» інтегрування у європейські структури, без порушення звичного для них контексту. Єврорегіони «Верхній Прут» та «Нижній Дунай», а також Карпатський єврорегіон, членами яких є прикордонні адміністративно-територіальні одиниці України і Румунії, як форма вираження відомого принципу добросусідства на рівні місцевих органів влади і громад по різні боки кордону, стануть цінним вкладом в інтеграцію названих держав у нову Європу.

Українсько-румунські стосунки потребують переосмислення, наповнення новим змістом. Умовно цей процес можна назвати виробленням нової політики стосовно старих сусідів. Успіх тут не в останню чергу визначатиметься доланням негативних стереотипів на рівні різних верств суспільства. Досить риторичним видається запитання: якою кількістю вимірюються позитивні публікації в румунських ЗМІ щодо України? Десятками, одиницями? У свою чергу, в Україні вакуум інформації заповнювався лише з нагоди чергового приступу конфронтації. Відтак епістолярна дуель між Києвом і Бухарестом заклала систему культивування негативного образу кожної із сторін. Для виправлення ситуації конче необхідно протиставити негативним стереотипам позитивні імпульси, запровадити динаміку пропагування, поширення та примноження чинників, які об'єднують народи. У цьому контексті важливо, щоб взаємне пізнання та спілкування справді було взаємним. Для цього доцільно розвивати культурне співробітництво, яке не має зводитися лиш до офіційних обмінів делегаціями і фестивалів. Йдеться про спілкування, яке починається з низів.

Очевидно, в майбутньому необхідно буде реалізувати конкретні проекти співпраці між аналітичними центрами, урядовими організаціями, які б визначали спільні позиції, спільно здійснювали моніторинги, оприлюднювали їх результати. До таких проектів слід залучати неурядові організації, які б могли створювати спільні комісії з найбільш важливих питань двосторонніх відносин. Інформаційна, організаційна та фінансова підтримка з боку ЄС дозволить підвищити формат і результативність цих заходів.

Безумовно, було б самообманом приховувати, що між країнами і в подальшому зберігатиметься певний рівень конкуренції, особливо щодо економічних проектів у гирлі Дунаю та в басейні Чорного моря. Це подразник, який безпосередньо позначатиметься на атмосфері взаємовідносин. Але все залежатиме від того, наскільки країни готові дотримуватися чесних правил гри як в економіці, так і в політиці, особливо

на тлі складних процесів, політичних трансформацій, які відбуваються в обох країнах. Щодо українців, то ми повинні бути переконані, що за будь-якої ситуації ніхто не повертатиметься до проблем двосторонніх відносин, які вже знайшли своє вирішення в укладених угодах.

Список використаних джерел

1. Салабай В. Ф. Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ – поч. ХХІ ст. / В. Ф. Салабай, І. Д. Дудко, М. В. Борисенко, М. П. Чуб. – К. : КНЕУ, 2006. – 368 с.
2. Апатов С., Макан Й. Українсько-румунські відносини: історія та сучасність // УІЖ. – 1999. – №5.
3. Українсько-румунські відносини на сучасному етапі. Проблеми та перспективи. Режим доступу: <http://kimo.univ.kiev.ua/ZPU/58.htm>.
4. Парфенов О. Політичний вимір українсько-румунських відносин на рубежі ХХ – ХХІ століть // Політика і час. – 2005. – №2.
5. Волович О., Максименко І. Конкурентна дружба. Як зміняться відносини України та Румунії? <http://www.day.kiev.ua/156874/>
6. Лендьял М. Досвід Карпатського єврорегіону: повштовх до переосмислення моделі транскордонного співробітництва // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів: Проект Київського центру Ін-ту Схід-Захід, за ред. С. Максименка та І. Студеннікова. – Київ: Логос, 2000. – С. 52-53.
7. Мошняга В. Молдово-румыно-украинские єврорегионы: реальность и ожидания // Регионы Східної Європи: інтеграційні очікування та конфронтаційні небезпеки: матеріали міжнародної наукової конференції, Чернівці, 18-19 вересня 2000. – Чернівці: БУКРЕК, 2000 р. – С. 159-160.

PROCESE DE TRANSFORMARE A CIVILIZAȚIEI ORTODOXIMULUI SLAV ÎN PERIOADA CONTEMPORANĂ. CAZUL UCRAINEI ȘI A ROMÂNIEI

Rezumat

În acest articol, autorul atrage atenția asupra faptului, că lumea modernă este extrem de complexă și dinamică. La începutul celui de-al treilea mileniu, noi de multe ori ne întrebăm despre soarta civilizației umane, viitorul ei. Cum să facă față noilor amenințări și provocări aproape în fiecare zi din nou și din nou în fața lumii? Cum să asigura stabilitatea și înfipt evolutive de dezvoltare a comunității mondiale? Răspunsurile la aceste întrebări depind în mare măsură de politica internațională, asupra căreia valori, principii și priorități.

Cum Ucraina, așa și România, după terminologia lui S. Hantihon, revin de la civilizația ortodoxă-slavă. În plus, față de aceste două țări, cercetătorul american include în această civilizație și alte țări, unde Ortodoxia are o poziție dominantă. Și deși cercetătorii sunt atenți la Rusia ca cea mai puternică țară din civilizația slavă-ortodoxă, nu se poate de uitat și de rolul altora țări. Fiecare din țările acestei civilizație au trecut un drum foarte greu de dezvoltare pe etapa actuală.

ТРАНСКОРДОННІ ПРОМИСЛОВІ ПАРКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ ТА РУМУНІЇ

Іван Устич,
Ужгород (Україна)

У світі застосовуються різноманітні моделі промислових парків в якості динамічного структурно-політичного інструменту, у якому все більшої важливості набуває розвиток підприємницької діяльності малого та середнього бізнесу, що базується на інноваційних рішеннях. Виходячи з їх функцій, індустріальні парки можуть відігравати важливу роль у розвитку окремих районів та регіонів.

Раніше у розвинутих країнах Європи, США та Ізраїлі, а сьогодні у Китаї та Індії, а на певному рівні – в Угорщині, Польщі та Словаччині, індустріальні парки створювалися в рамках державних програм розвитку. Рішення щодо здійснення значних інвестицій у розвиток приймаються в результаті комплексних досліджень національної економіки на довгостроковий період. Аналіз показує, що для керівництва системою засобів реалізації проекту створювалися державні компанії, з яких держава поступово виходила, і які продовжували діяльність на ринкових засадах.

Звичайно, є значна різниця між досвідом у згаданих країнах та необхідністю організації капіталу з першочерговою метою досягнення певних темпів розвитку. У розвинутих країнах Європи, США та Ізраїлі, у багатьох випадках із залученням приватного капіталу підтримувалось створення інноваційних промислових парків, діяльність яких зосереджувалась майже виключно на науково-дослідницьких проектах, пов'язаних із розвитком високотехнологічної продукції та технологій. У постсоціалістичних країнах Європи на першому місці залишаються «масові» типи виробництва, які підвищують показники зайнятості та сприяють розвитку промислових територій.

Наприклад, на початковому періоді створення промислових парків в Угорщині багато хто вважав, що індустріальні парки є «магічним засобом». Очікувалось, що після оголошення промислової території індустріальним парком інвестори, головним чином, іноземні, вишикуються в чергу. Але так відбувається не завжди.

1. Загальні аспекти залучення інвестицій

У випадку багатьох проектів дуже скоро стало відомо, що створення промислового парку потребує довготривалої, кропіткої та цілеспрямованої роботи за наступними напрямками:

- значних інвестицій потребує купівля промислової території(й), забезпечення її усією базовою інфраструктурою, яка надає підприємствам можливість здійснювати діяльність;
- визнання промислового парку в колі інвесторів можливе лише в результаті докладання значних інтелектуальних та фізичних зусиль, інтенсивної маркетингової діяльності та великої кількості ділових поїздок і переговорів, що також потребує значних капіталовкладень;
- різні фази створення промислового парку потребують різної маркетингової стратегії та стратегії розвитку, яка має постійно змінюватись. Створення «адаптивної готовності» промислового парку, вибір правильного напрямку діяльності потребує постійного навчання, набуття досвіду, тому це питання також потребує значних фінансових затрат. Ця робота не належить до презентаційної, її результати можуть проявитись в якості залучення інвесторів;
- проекти, які змогли здійснити значний обсяг роботи, залучити великий обсяг фінансових коштів, майже без винятку досягли значних успіхів.

Необхідно наголосити, що на результативність проекту значним чином впливає тісна співпраця менеджменту промислового парку та керівництва населеного пункту, а також економічні погляди осіб, що здійснюють його реалізацію. По-друге, обов'язковим є наявність відповідних мікроекономічних умов, зокрема потужної транспортної інфраструктури та людських ресурсів.

З узагальною точки зору можна констатувати, що:

- промисловий парк – це комплексне об'єднання промислових та обслуговуючих об'єктів, яке здатне забезпечити підприємствам будь-яких розмірів необхідні умови для виробництва сучасних товарів із використанням новітніх технологій;
- професійно керований парк надає/організовує виконання таких послуг, що допомагають підприємствам, які входять до зони впливу парку (зокрема, на території парку та у районі), підтримувати високий рівень конкурентоздатності.

Види діяльності, що безпосередньо, або опосередковано сприяють /підвищують рівень конкурентоздатності:

- надання матеріально-технічних послуг (наприклад, забезпечення офісних і переговорних приміщень, копіювання, друк,

послуги у сфері інформаційних технологій, охорона та захист майна, утримання території, забезпечення відносно дешевих енергоресурсів та комунікацій, логістичні послуги);

- створення та функціонування всередині парку профільної консультаційної інфраструктури (наприклад, експертів з оцінки якості, протипожежної безпеки, безпеки праці, послуги з підготовки та підвищення кваліфікації);
- дедалі більшої важливості набуває організація інноваційної діяльності для забезпечення розвитку підприємств, що входять до зони впливу парку (розбудова та функціонування окремих елементів інноваційної ланки).

Для здійснення зазначених типів діяльності необхідно створити в парку такі матеріально-технічні умови, які дозволять виконувати дану діяльність. Як один із елементів необхідної інфраструктури розглядається створення комплексу побутового обслуговування. Обслуговування промислового парку може здійснювати комерційна або некомерційна компанія.

Увійти до промислових парків, як правило, бажають великі компанії, і це вважається нормою. Але, діяльність парку, з економічної точки зору, можна вважати успішною і у разі, якщо до парку увійдуть такі суб'єкти малого та середнього бізнесу, які є постачальниками/обслуговуючими структурами вже діючих на території парку великих підприємств. Реалізація, а також підтримка цього процесу є важливим елементом майбутньої стратегії розвитку промислового парку.

У випадку із підприємствами-виробниками продукції важливої ролі набувають мережі, які інтегрують в собі ланки формування доданої вартості промислових парків розташованих в регіоні – **кластери**, які створюють додану вартість та є частиною стабільної та прогнозованої інвестиційної політики, знижуючи тим самим втрати від змін глобальної кон'юнктури.

Отже, робота із залучення інвестицій до промислового парку та маркетингові заходи потребують затрат, які проявляться як у бюджеті, так і у масштабах компетентності. Окрім задоволення вже зазначених важливих потреб, експертам, які представлятимуть промисловий парк у ході переговорів, презентацій, необхідно керуватись наступними принципами, вже описаними раніше:

- має бути запропонована якісна, забезпечена сучасною інфраструктурою промислова територія;
- підприємствам, які бажають або змагаються за право увійти на територію парку, можна запропонувати послуги, необхідні для початку діяльності та функціонування;

- необхідно володіти даними щодо наявних у зоні впливу парку робочих ресурсів, можливостей перепідготовки та підвищення кваліфікації, варіантів доставки робочої сили до промислового парку;
- знати ресурси джерел електроенергії та інших комунікацій (наприклад, водопостачання, водовідведення), необхідних для функціонування на території промислового парку, можливості їх розширення;
- володіти інформацією щодо очікуваних затрат підприємств на оплату праці, податків та зборів;
- знати місцеві регуляторні документи у сфері здійснення будівництва та охорони довкілля;
- вміти оцінити бюджет вищезазначених видів діяльності.

Якщо розглянути систему умов розвитку транскордонних промислових парків за допомогою класичного ситуаційного аналізу (SWOT - аналіз), отримаємо такі висновки:

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> • Розвиток, динаміка інвестицій, високий технічний рівень переробної промисловості в цих промислових сферах дає можливість для подальшого потужного росту рівня якості • Мультинаціональні компанії переносять до країни все більше науково-дослідницьких потужностей, • Зосереджено потужні наукові можливості у самих динамічних науково-дослідницьких сферах • Висока кількість суб'єктів МСБ, велике бажання молодого населення займатись підприємницькою діяльністю • У будь-якій сфері є можливість знайти професійно підготовлену, дисципліновану, відносно дешеву робочу силу • Мережа автодоріг, що добре розвивається, розвинута логістична мережа. 	<ul style="list-style-type: none"> • Основну частину експорту, що формує основу економічного розвитку (70%), постачає незначна кількість великих мульти-національних корпорацій • Велике процентне співвідношення найманої робочої сили, що продукує низьку додану вартість, та випадків відмов від інвестування • Низькі обсяги витратків на науково-дослідницьку діяльність у порівнянні з рівнем ВВП, їх невідповідна структура • Слабкий зв'язок між науково-дослідницьким та виробничим сектором, нерозвинені мережі трансферу технологій • Нерозвинутий інститут ризикового капіталу • Продуктивність та рентабельність вітчизняного сектору МСБ непропорційно низька стосовно великих компаній • Значні відмінності між регіонами, їх рівнем розвитку.

Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> • Значення та важливість технологічно інтенсивних секторів промисловості у світовій економіці швидко зростає • Очікуване зростання внутрішнього споживання означає розширення ринків збуту і для суб'єктів МСБ • Політична стабільність сусідніх країн підвищує довіру інвесторів, • Усунення недоліків у сфері інфраструктури створює сприятливі умови для підприємницької діяльності • На фоні добре розвинутої логістичної сфери, поміж країн Східної та Центрально-Східної Європи, ці території можуть стати територією рентабельної економічної діяльності 	<ul style="list-style-type: none"> • Із зростанням витрат на робочу силу мультинаціональні компанії переносять виробництва у країни із дешевшою робочою силою • Більш суворе законодавство щодо захисту довкілля спричинить збільшення податкового тягаря підприємців • Відмінності у розвитку регіонів збільшуються в результаті зменшення обсягів інвестицій іноземного капіталу • Інноваційна активність підприємницької сфери залишається низькою

Відомо, що пошук інвесторів, їх залучення та вплив на рішення щодо їх входження до промислового парку є надзвичайно складною діяльністю, яка в багатьох питаннях не виключає вплив випадковостей.

Але в будь-якому випадку для здійснення успішної діяльності щодо залучення інвестицій залишаються незамінними кілька важливих умов:

- **На перше місце** необхідно поставити комплексну інвестиційну конкурентоздатність країни. До цього питання, зокрема, відноситься вартість оплати праці (зарплата + податки), кількість наявної робочої сили, рівень її підготовки/можливість підвищення кваліфікації, можливості в сфері логістики та транспорту, система оподаткування, а також затрати на функціонування (тарифи на енергоносії та інші комунікації). Більшість зазначених факторів є реальністю, на яку промисловий парк взагалі не може вплинути.
- **На другому місці** знаходяться особистість керівника парку і лідерів громади, де буде розміщено парк. Велике значення для інвесторів має те, що їх партнери з промислового парку, поряд із знанням та додержанням протоколу, є активними, точними, вмотивованими, з високим професійним рівнем підготовки.
- **На третє місце** виходить рівень запропонованих та реально здійснених індустріальним парком послуг із підготовки до

інвестування. Особливо важливим позитивним знаком для іноземного інвестора є ввічливість та увага керівництва парку при здійсненні організації приїзду, розміщення, робочих зустрічей, наданні перекладачів та інше.

2. Можливості промислових парків у сфері залучення інвестицій

Українсько-румунські транскордонні індустріальні парки можуть запропонувати такі види переваг ведення економічної діяльності, які не можуть бути запропоновані жодним парком, розміщеним всередині країни. По обидва боки українсько-румунського кордону знаходяться незначною мірою індустріалізовані регіони, райони, тому, засновниками/інвесторами парку стануть, в першу чергу, іноземні підприємства.

Окремо необхідно зазначити, що видатки на створення та функціонування транскордонного промислового парку (в першу чергу через видатки на виконання зобов'язань щодо забезпечення умов здійснення митного та прикордонного контролю) будуть більшими, ніж у випадку створення парку всередині країни, але економічний зиск переважатиме очікуване збільшення бюджету.

Можливості та методи залучення інвестицій транскордонного промислового парку в більшості своїй не відрізняються від своїх аналогів у випадку з іншими індустріальними парками. Особливими видами, напрямами діяльності із залучення інвестицій парків, що діють на українсько-румунському кордоні, можемо назвати такі:

- Через румунсько-український кордон проходить суходільний шлях економічного співробітництва між Європою та Азією. Економіки Китаю та інших азіатських країн, що розвиваються швидкими темпами, зацікавлені в експорті своїх товарів до Європи. В той самий час зазначені виробничі системи мають у своєму розпорядженні значний капітал. У випадку, якщо вони знайдуть, а точніше – якщо менеджмент промислового парку запропонує їм такі економічні переваги, відповідно до яких можна буде здійснити інвестиції на румунсько-українському кордоні, вони підуть на це.

Типовим прикладом може стати те, що виробничий аутсорсинг, який на даний момент можна розглядати в якості виду логістичної діяльності, шляхом якого здійснюється кінцеве оформлення товару (наприклад, збір), розміщується поблизу місця його використання, чим виконуються умови із забезпечення швидкої та гнучкої пропозиції продукції. У вьому випадку значні транспортні кошти можуть бути зекономлені у разі, якщо окремі деталі транспортуються на далекі відстані в окремих вузлах, в той самий час головні елементи продукту виробляє «материнська» компанія.

- Водночас керівництво промислового парку має здійснювати інтенсивні маркетингові заходи не тільки по відношенню до виробників, але й стосовно споживачів. У цьому разі необхідно знайти європейських споживачів, а також переконати їх у тому, що виробник або постачальник послуг, який знаходиться на кордоні ЄС, забезпечить певні економічні переваги.

3. Характеристика діяльності промислового парку

Головний принцип: промисловий парк = підприємство (незалежно від організаційної форми!). У створенні та подальшій діяльності парку будуть як витрати (на початковому етапі більші), так і доходи. У довгостроковій перспективі співвідношення цих двох фінансових понять визначатиме економічний результат діяльності.

ВИТРАТИ:

- Придбання нерухомості.
- Розбудова інфраструктури.
- Видатки на управління та послуги утримання.

ДОХОДИ

- Продаж/ надання в оренду нерухомості.
- Надання або посередництво послуг.

Крок 1.

Земельна ділянка, що передбачена для створення промислового парку, з точки зору прав власності та будівельної справи повинна мати такий статус, який дозволяє організації/особі, що управляє промисловим парком, забудовувати ділянки, продавати або здавати їх в оренду, інакше кажучи, має право розпорядження земельною ділянкою промислового парку.

Крім того, необхідно побудувати базу інфраструктуру, хоча б до меж ділянки промислового парку. Базовою інфраструктурою вважається:

- автомобільне сполучення, ширина і несуча спроможність якого розраховані на рух вантажних автомобілів;
- зазвичай вздовж під'їзної дороги доцільно прокласти мережі газопостачання, електроенергії, питної води, каналізації, а також базову комунікаційну мережу. Крім того, одночасно з будівництвом дороги доцільно побудувати систему водовідведення промислового парку;

- у багатьох випадках залежно від площі та характеристик земельної ділянки доцільно побудувати головну дорогу промислового парку. У такому випадку, звичайно, доцільно побудувати базову інфраструктуру.

Крок 2

Після того, як збудовано інфраструктуру, або ще під час процесу будівництва (тобто коли отримано усі дозволи для діяльності промислового парку), можна вже приймати і розміщувати підприємства. Звичайно, процес запрошення і переконання інвесторів (підприємств) повинен розпочатись набагато раніше. Наш маркетинговий план доцільно скласти саме у такому ключі.

Управлінська організація промислового парку може (доцільно) пропонувати і надавати перші послуги підприємствам, що знаходяться на території парку. На початковому етапі (також, звичайно, і пізніше на постійній основі) організація промислового парку може надавати підприємствам, що будуть там розміщені, допомогу у виборі проєктувальників і будівельників, в отриманні дозволів на будівництво та інше – оскільки керівництво промислового парку, яке працює безпосередньо на місці, знає найкраще місцеву ситуацію та органи влади. Послуги такого типу можуть бути безкоштовними або надаватись за помірну плату.

Крок 3

Коли промисловий парк вже буде заповнений низкою підприємств, керівництво промислового парку зможе поступово розширяти спектр послуг, оскільки вже існуватиме ринок для них. У цей напрям діяльності доцільно включити фізичні послуги (наприклад, охорону, утримання будівель і території, логістичну діяльність, надання в оренду будівель) і, якщо є відповідні приміщення, офісні та інші послуги (наприклад, фотокопіювання, доступ до кімнат переговорів, поштові послуги, тощо).

Наступні кроки

Якщо організація, що утримує промисловий парк, має відповідний капітал, відповідно до потреб ринку вона може здавати в оренду будівлі, будівельні комплекси, складські приміщення або побудувати інкубатор на території промислового парку. Якщо це можливо, тоді промисловий парк відповідатиме сучасним принципам, тобто може забезпечити відповідну гнучку і дієву територію відповідно до потреб мінливого ділового світу (виробничі площі, складські, офісні та соціальні приміщення).

Окреслені обставини створюють можливість для розміщення таких підприємств, які виробляють товари, потрібні у певний період, а потім із зміною ринку ця діяльність припиняється (нерідко разом із діяльністю

самого підприємства), а промисловий парк вже готовий приймати підприємство, що знову виробляє товар на певний період.

Реальності та життєздатності зазначених фінансових і матеріальних інвестицій сприяє той факт, що сьогодні вже існують такі будівельні конструкції, які можуть бути легко трансформовані, а їх призначення змінено.

З такими можливостями промисловий парк стане сучасною організацією з усіх боків з широкою базою послуг (див. схему: ДПП = діяльність якісного промислового парку).

Виходячи з досвіду розвитку і діяльності промислових парків, їх характеристики і можливості дуже різняться, тобто описані умови зображують ідеальний процес, однак дійсність підніматиме набагато складніші питання, особливо якщо мова йде про транскордонний промисловий парк.

4. Економічне підґрунтя моделі діяльності промислового парку

Створення транскордонного промислового парку можливе лише за наявності відповідних економічних інтересів, а також можливості реалізації інтересів інвесторів.

Однак, крім цього необхідні **спільна воля** і прагнення урядових установ і організацій регіонального розвитку **двох сусідніх держав** рухатись в одному напрямку.

Економічне підґрунтя діяльності транскордонного промислового парку створюється під впливом дії групи факторів як разом, так й поокремо. Ключові економічні фактори створення промислового парку:

- можливість зменшення існуючого митного навантаження товарообміну між Європейським Союзом і країнами за його межами;
- можливість скорочення виробничих витрат завдяки різниці між тарифами на електроенергію та інші послуги;
- можливість скорочення виробничих витрат завдяки різниці у розмірах заробітної плати по різні боки кордону;
- розміщення переробних підприємств у більш сприятливій місцевості з точки зору логістики – наприклад, при системі «just in time». Цю перевагу можна використати для виробництва напівфабрикатів з сировинних матеріалів, а також для виробництва, що вимагає значних поставок сировинних матеріалів для переробки;
- здійснення логістичної діяльності відповідно до найвищих стандартів (складування, пакування, організація перевезень,

приміщення для митниці), що є перевагою для виробничих підприємств наприклад, поряд з географічним положенням, різноманітне і швидке задоволення потреб покупців.

5. Система умов для створення транскордонного промислового парку

Першою надзвичайно важливою умовою є те, щоб відносини двох держав, де створюється промисловий парк, були впорядковані, в результаті чого відповідними органами влади будуть надані необхідні дозволи для задоволення спільних інтересів. Цей акт може бути вироблений шляхом внесення незначних змін і доповнень до вже існуючої нормативної бази.

Стосовно українсько-румунських відносин правові системи двох держав не мають жодних суттєвих відмінностей, які завадили б створенню економічно необхідного транскордонного промислового парку.

Румунія, як член Європейського Союзу, зобов'язана дотримуватись спільних правил унії, особливо вимог Шенгенської угоди щодо руху товарів і людей. Також кидається в очі різниця між правами органів місцевого самоврядування: з одного боку, у визначенні місцевих будівельних норм (також стосовно надання статусу промислової зони), а з другого – у можливостях більш незалежного господарювання (бюджетні можливості).

Щодо України, то значна відмінність полягає в тому, що більшість рішень, пов'язаних з реалізацією проекту, приймаються централізовано (район, область, а також уряд). Також право прийняття рішень є надзвичайно обмеженим у разі їх, пов'язаності з місцевим бюджетом.

У зв'язку з описаною ситуацією на рівні урядів двох держав має бути налагоджений контакт і досягнуто взаємної згоди (домовленості) у питанні створення транскордонного промислового парку, на підставі чого залучені державні установи (прикордонна служба і митні органи), а також місцеві органи влади (область, райони) визначають напрями своєї діяльності.

6. Можливості для виробництва і співпраці в спільному промисловому парку на базі економічних переваг

Можливості для виробництва і співпраці, що пропонуються транскордонним промисловим парком, можуть плануватись у багатьох площинах, тому надалі коротко розглянемо ці потенційні можливості:

a) *Переробка сировинних матеріалів у напівфабрикати*

Як в Україні, так й в Росії є великі металургійні заводи, які можуть виробляти необроблені сировинні матеріали або заготовки по

конкурентоспроможних цінах і відповідної якості. Автомобільні заводи в Європі очікують від цих металургійних заводів значної гнучкості при нижчих витратах. Якщо ці металургійні заводи відповідно сформують великий запас продукції на території транскордонного парку (за допомогою залізничних перевезень) і поряд розташують підприємство для подальшої обробки, тоді буде знайдено той економічний інтерес, коли підприємства автомобільної промисловості та українські або російські металургійні заводи створять нове спільне підприємство на території транскордонного промислового парку. Подібна конструкція може бути застосована до пластмасових деталей (наприклад, автомобільна промисловість, комп'ютерна техніка, побутова техніка). У цьому разі базовим матеріалом для подальшої обробки може бути гранульований пластик.

b) *Деревообробна і меблева промисловість*

Це є типовою і традиційною галуззю по обидва боки кордону. У промисловому парку легко може бути створене сучасне підприємство, що виготовляло б якісну деревообробну продукцію і меблі екстракласу, оскільки західноєвропейські інвестори забезпечать ринок і капітал для започаткування виробництва. Звичайно, внутрішній профіль промислового виробництва також може включати переробку відходів і побічних продуктів деревообробного підприємства у електричну і теплову енергію, що також підвищило б конкурентоздатність підприємств промислового парку – шляхом скорочення виробничих витрат.

c) *Виробництво тари*

Доцільним і логічним напрямом діяльності промислового парку є логістичні діяльність, елементом якої може бути пакувальне виробництво. У цьому відношенні економічно вигідним є виробництво паперової і пластикової тари, а також етикеток (послуги друкарні).

d) *Переробка сировинних матеріалів, що вимагає постачання великогабаритних вантажів*

Може йти мова про переробку мінералів, елементи яких використовуються у хімічній і фармацевтичній галузях, а також для виробництва будівельних матеріалів. У Закарпатті знаходиться 30 родовищ корисних копалин, які зможуть забезпечити промислові обсяги виробництва.

e) *Виробництво спеціальної, харчової продукції*

У Закарпатті є багато лісових лікувальних рослин, фруктів, ягід, грибів. Вони можуть бути використані в якості сировини

для фармацевтичних розробок при відповідних інвестиціях. Це особливо актуально в Україні, де 80% ліків імпортується, а для вітчизняного виробництва використовують на 75-80% імпортовану сировину. Державна обласна адміністрація щороку розподіляє квоти на збір лісових продуктів. На даний час цю діяльність здійснюють малі підприємства у великих обсягах переважно на експорт без переробки. Найбільш цікаві продукти (річні квоти):

- березовий сік – 610 т;
- журавлина – 10 т.
- гриби – 2 217 т;
- суніці – 108 т.
- лісні яблука і груші – 20 т.
- каштани – 55 т.
- малина – 560 т.
- клюква – 1847 т.

Разом: 6 396 т. різноманітної продукції, що становить лише 10% від можливостей області.

Річні квоти для фармацевтичної сировини становлять 264,7 тонни, а саме: дубова кора, бузина, вільха, листя берези, журавлина, горобина, ромашка, фіалка, липа, кропива, шипшина, звіробій, подорожник та інше. Ця кількість також становить менше 10% від можливостей області.

Фармацевтичною сировиною займається лише одне підприємство в Закарпатській області (Іршавський район), яке входить до складу українського державного консорціуму «Укрфітотерапія». Насадження підприємства займають територію 62 га щороку вони виробляють лише 50 т сухої сировини.

f) *Енергосні переробні галузі*

З економічної точки зору на території транскордонного промислового парку більш вигідними можуть бути ті виробництва, що здійснюють свою діяльність із значним заощадженням енергії. Види діяльності, розглянуті у попередніх а) і б) пунктах, належать саме до таких видів діяльності, отже, інвестиційні розрахунки повинні враховувати цю можливість.

g) *Трудомісткі види діяльності*

Як на українській, так і на румунській стороні є велика кількість осіб, що не можуть знайти роботу. Тому одним з важливих завдань є залучення таких галузей до промислового парку, які можуть забезпечити робочими місцями значну кількість людей.

Сьогодні ми не можемо передбачити майбутнє легкої промисловості (текстиль, одяг, шкіряні вироби і взуття), але зрозуміло, що модний, якісний товар з натуральних матеріалів завжди знайде свій ринок. Як і у деревообробній промисловості, необхідно залучати західноєвропейських інвесторів, які забезпечать стартовий капітал і ринок для запуску виробництва.

7.Можливості в галузі логістики

Кордон Європейського Союзу і України (як третьої країни) є сприятливим місцем з точки зору переробної промисловості і логістики. Товаропотоки у східно-західному напрямку збільшаться за будь-яких обставин. Про це також свідчить той факт, що країни Далекого Сходу менше відчували вплив економічної кризи, тобто вони зацікавлені у майбутньому збільшенні товаропотоків. Крім того, у країнах Далекого Сходу зосереджено необхідний капітал для розміщення деяких елементів виробництва західніше, заощаджуючи кошти, наприклад, на тому, щоб «повітря» на готовій продукції не везти у далеку дорогу.

Умови перевезення, що стають дедалі кращими (як автомобільним, так і залізничним транспортом), також будуть вигідними для постачальників (наприклад, при системі “just in time”). Ця перевага дозволяє здійснювати високоякісну діяльність у галузі логістики (складування, пакування, експедиторські послуги, приміщення митниці та інше). У той самий час виробничі підприємства на території промислового парку також отримають значну перевагу у можливості користуватись послугами логістики, наприклад, більш різноманітне і швидке задоволення потреб покупців.

Окрім митних процедур та інших обов'язкових послуг, пов'язаних з транскордонним розташуванням парку, основні види діяльності в галузі логістики, які можуть ефективно здійснюватись на території промислового парку, згруповані таким чином:

- складування;
- пакування і маркування;
- розподіл;
- діяльність із складання;
- можливості перевезення із зміною транспортного засобу (автодорога, залізниця).
- Перевантаження (автотранспорт-залізничний транспорт або залізничний транспорт – автотранспорт, включаючи складування та будь-які інші операції).

Велика кількість населених пунктів, районів розглядає будівництво промислових парків в якості інструмента, за допомогою якого «як за помахом чарівної палички» в регіоні буде створено нові робочі місця, а сама місцевість розпочне шлях розвитку. Але реальна ситуація набагато складніша.

Промисловий парк – це особливий вид підприємницької діяльності. Особливість впливає з того, що створення та розвиток промислового парку може бути успішним тільки тоді, коли влада та місцеве самоврядування розглядає як норму та бере до уваги таке:

- Інвестор, який створює промисловий парк, подібно до інших типів інвестицій, бажає повернути свій вкладений капітал та вимагає захищеності своїх вкладень, відповідно до очікуваного рівня,
- органи самоврядування, які виділяють територію під розміщення промислового парку, незважаючи на форму власності, мають вбачати свій інтерес у тому, щоб важливість питання працевлаштування населення в населених пунктах району перевищила важливість усіх інших напрямків діяльності, і усвідомлюючи цей принцип, було надано підтримку для реалізації проекту будівництва;
- до видів діяльності промислового парку належать також і операції з нерухомістю, оскільки на час створення парку територію буде продано підприємствам за значно вищою ціною, ніж її було куплено, оскільки керуюча компанія після купівлі земельної ділянки вкладає в об'єкт значні обсяги коштів та час з метою створення на базі промислового парку сучасної промислової території, привабливої в інвестиційному плані (наприклад, інвестиції в інфраструктуру, маркетинг);
- необхідно надати промислового парку можливі місцеві преференції (наприклад, зменшення податку на ведення промислової діяльності), також прискорити вирішення дозвільних питань з метою створення для інвесторів найбільш сприятливого місцевого інвестиційного клімату.

Для населеного пункту, або ж району є надзвичайно важливим, що буде створено кілька сотень робочих місць, тим самим підвищиться рівень життя багатьох родин. Із створенням робочих місць значна кількість осіб отримає нову професійну підготовку, практику нової робочої діяльності, підвищить свої можливості працевлаштування в довгостроковій перспективі.

У той самий час місцевій громаді та органам місцевого самоврядування необхідно взяти до уваги те, що розміщення промислових підприємств може спричинити такі незручності, як, наприклад, підвищення

рівня шуму та забрудненості в результаті збільшення вантажопотоку на автомобільних шляхах.

Список використаних джерел:

1. Поп С. Природні ресурси Закарпаття. – Ужгород: ТОВ “Спектраль”. – 2002.
2. Розвиток науково-технологічних парків та інноваційних структур інших типів: Україна і світовий досвід: Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції. – Львів, 2003.
3. Оболенский В. Технологическое соперничество на мировом рынке// Мировая экономика и международные отношения.– 2003.–№7.– С. 3-12.
4. Дворцов В. “Регион – система” как новое геоэкономическое инфраструктурное деление – проблемы становления// Безопасность Евразии.–2005. –№2 – С. 443-452.
5. Техніко-економічне обґрунтування створення українсько-угорського промислового парку. – Результати проекту Асоціації регіонального розвитку КІУТ, ЗАТ “Холдинг регіонального розвитку” та Фонду розвитку транскордонного співробітництва. – Будапешт – Ужгород, 2010.
6. Стратегія регіонального розвитку міжрегіонального союзу “Єврорегіон Карпати” на період від 2007 до 2013 року. – Угорський відділ робочого комітету регіонального розвитку. – Ніредьгаза, 2007.
7. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. Українська версія. – ETS. – №106. – Мадрид, 21 травня 1980 р.

CROSS-BORDER INDUSTRIAL PARKS AS INSTRUMENT FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT OF BORDER ZONES OF UKRAINE AND ROMANIA

Summary

This article deals with opportunity of industrial parks in the field of investment. Ukrainian-Romanian cross-border industrial parks can offer the following advantages of economic activity which cannot be proposed by any other park within both countries.

The author analyzed economic basis of the model of industrial park functioning, system of conditions for foundation of cross-border industrial park and also opportunities for production and cooperation in joint industrial park based on economic benefits and opportunities in logistics.

UKRAINIANS IN ROMANIA

Valentin Morgovan,
Oradea (România)

Viorica Banciu,
Oradea (România)

Rodica Teodora Biris,
Arad (România)

The Objectives of the Paper

- to popularize Ukrainian traditions in Romania;
- to show the link that forms between people of different origin living in the same geographical space;
- to show the transition from the old laic traditions to the new and more modern artistic events.

Introduction

There is a saying in Romanian that goes like this: „Always be good with your neighbour because, when you are in need, the neighbour is the one living closest to you”. In other words, in term of space, it is easier to reach a neighbour living close by than a brother living further away. This is the case with most of the Romanians living near the border areas of Romania. It is a known fact that neighbours learn from each-other, borrow certain ways of life and adopt others in order to naturally coexist. Such a case is that of the Ukrainians living north of Romania and those living within the boundaries of Romania.

The Migration of the Ukrainians and their Adversities

To understand the reasons why many Ukrainians chose to come and live in Romania, one should take a short look at the history of their migration. There have been several historical treaties about this topic during the last two centuries. Among them, one should remind the work of the economist and politician Vikentie Sandor entitled *Zakarpattia-historical sources beginning with the IX-th century and up to the year 1920*, the work of Hungarian politician Hevesy Andre entitled *Nationalities in Hungary*, that of I. Perene entitled *From the History of Ukrainians in Subcarpathia, 1848-1914*, Ion Lotrean's work *The Monography of Banat*, volume one being entitled *Inhabitants and communes in Banat, 1935*, Petru Câmpeanu's work *From the History of the Copăcele inhabitants*, in 1987

and *The culture and habits of the Ukrainians living in Caraș-Severin county* (this being his diploma paper which was given the qualifying of *Very good* by Vasile Ștefanic University in Ivano - Frankovks, Ukraine), Ivan Liber's *The Wedding of the Copăcele inhabitants*, and several other magazine articles.

Settling Down and Forming Communities

All these documents present the situation of the Ukrainians in their own country and the reasons some of them had in order to live it. The first Romanian region that became home for these emigrants was the Maramureș. From there, they continued to move further south, going as far as the Banat area and the south of Romania. Among the main reasons for Ukrainians to leave their native lands and move somewhere else were, according to scholars, poverty, the feeling of being marginalized, the threat against their ethnic belonging, famine and others. The above mentioned works give clear numbers regarding the ownership of the land in Subcarpathia. Thus, from the 31.000 lanțe (1 lanț=0.58 ha) 62.1% belonged to Hungarians, 18.9% belonged to the Jewish population, 14.3% belonged to the Germans, 3% to Romanians and 0.75% to the Slovakian and Ukrainian populations.¹ We further learn that, according to Hevesy Andre in his work *Nationalities in Hungary*, London 1919, 70.000 families represented the class that owned the lands while 7 million people didn't own even a patch of land². Eduard Egan mentions that the lands were taken from the peasants, their pastures, their hay fields and even those lands that were collective property. Being robbed of their lands, these peasants lived in utter poverty, some, not eating meat or eggs the whole year round, only a little milk and some rye bread on holidays. Some of them didn't even own the livestock, the grain or hay on the lands that they work. Anyone can consider all these as reasons, for those living in such harsh conditions, to want to leave. Many of them have simply taken their families and left. Some of them settled down when being able to buy land, others got married, many found work and built homes. The main reason, however, was hunger. After agreements between land owners and emigrants, the latter came to these regions, bought plots of lands. At first, only the men came in seek of work, but, after such agreements, whole families came, bringing with them all their savings and livestock.

Few, at first, the Ukrainians started building houses, buy tools to work the land, establishing little by little settlements. In time, they built churches and mills, and these communities grew. When the old manors were sold, they were divided equally, according to the quality of the land, among the settlers. Each owner received a title deed and became officially his own master. Some of them borrowed money from the bank and had to pay it back twice a year. Because of

¹ Ucrainenii din Banat- www.banaterra.eu/romana/biblioteca_banat/.../ucrainienii

² idem, *ibidem*

the war, many families were unable to pay, since the men were on the front. After pleads, The Ministry of War in Hungary requested the pursuance of the bank to stop for these debtors until the ending of the war. After The Great Unification in December the first 1918, the Government of Romania cancelled all these debts. Settlements grew and flourished. People could think about happier moments, reviving their traditions and customs from back home for their new home. After the Second World War, after many dead, wounded people and broken families, these people, just like the entire country, started to rebuild their lives. They were able to graduate schools and to get jobs. With this money, they built new houses, and the communities grew. Schools were built, bakeries, mayorages, new roads, electricity was brought to remote villages, in other words, prosperity.

Carrying on the Traditions

Even if people have evolved and have embraced new and more modern ways of life, the old traditions have not been forgotten. Their living among the Romanian populace didn't make them forget their ways, even if they have enriched them with new, imported ones. It is impossible to imagine that living close to someone, day by day, one would not be influenced, even to the tiniest degree. Such is the case with all minorities in Romania. They have learnt from the Romanians and vice versa. Minorities preserve their language, arts, religion and certain ancient customs. But these customs can be borrowed and appropriated. The easiest way is through marriage, in mixed families. The language of the new country would be learnt in order to naturally coexist with the native populace. Being together in certain events, new customs would be learnt, old ways would be molded into new ones. Among these we can remind the wedding celebrations which still encompass the habits and customs brought from the places of birth- the threading of the flag from brightly colored ribbons, which are specific to the Ukrainian folk costumes, in alternation with ivy twigs, for the completion of which many young people took part- the horas organized on holidays or on Sundays, when there was no fasting periods, where many musicians took part and which naturally involved dancing. The artistic activities were organized by school masters or teachers together with their pupils, celebrating, even today, the winter holidays The Birth of God, The New Year, the Epiphany.

Ukrainian customs have been greatly influenced by the Christian religion, which has the most practitioners in the country. In the preserving of the old ways and habits the elders had a very important part, teaching their grandchildren. The tradition of Easter egg dyeing, *pîsanki*, is very old in Ukraine. People used wax to make different shapes and contours, then, they applied the color to dye them. After the dyeing the wax is removed and the contours are clear. Some say that this tradition is more than a thousand years old.³

³ Despre ucraina. www.romaniaucraina.ro/index.php?option...id

Other habits and traditions are: spring traditions like Tânjăua, Udătorul, Easter habits, Ruptul sterpelor-separation of the barren ewes / Sâmbra oilor-Sambra sheep, Armindenul, summer traditions like The Fairies-Sânzienele, St. Elias-St. Ilie, harvesting traditions, autumn traditions like șezătorile-evening sitting of village women, clăcile-group work, Indreiu, winter traditions like carol singing, Viflaimul/herods, Constantinul-The Constantine, Steaua-The Star, etc.⁴

Over the years, the Ukrainians in Romania have perfected this art of passing their folklore by organizing folk festivals. These gatherings are hosted Ukrainian officials who welcome all folklore lovers to come and put on performances for the delight of the public. During these folk festivals, many folk assemblies display their knowledge, be them dances, songs, poetry, etc.

We give here only a few examples of such events where those present were given prizes for their performances: in the county of Suceava takes place the folk festival *Conviețuiri* („Співжумтя”-Cohabitations). At this festival, year after year, more and more Ukrainian folk music assemblies from Bălcești, Negostina, Siret, Vășcăuți, Călinești, Paltinu come and enrich the Ukrainian folk heritage. Such events are usually financed by the Union of the Ukrainians in Romania and the Ministry of Culture and Cults in Romania. This festival and others like it attract many professionals but, at the same time, represent a springboard, a starting point for many amateurs (the vocal assembly Cervona Kalina in Kițimani, Cernăuți). These interpreters receive their recognition not only through prizes, but also being applauded by the spectators, who never miss the opportunity to see them and cheer the whenever such cultural events take place.

In the village of Negostina, in the county of Suceava, where almost 90% of the people are of Ukrainian origin, the *Conviețuiri* („Співжумтя”-Cohabitations) festival had a very rich artistic programme, starting with a parade of folk costumes, laying flowers at the monument of Taras Șevcenko, dancing, singing performed by assemblies such as *Strunele Negostinei* (Negostina's Chords), the children's fanfare and *Kolomyika* assembly from Siret city, the *Veselka* assembly from Vășcăuți city, the vocal group *Renașterea* (Resurrection) from Rădăuți city, the Barvinok and Bukovynka assemblies, the *Armonia* (Harmony) fanfare from Siret city, the vocal women's group *Svekruchy* in Suceava, the men's quartet and vocalist Paraska Fokșan from Snyatyn, the *Peredzvin* assembly from Șyșkivți village in Cernăuți, etc.

Other assemblies also represent the soul of such festivals: the vocal popular assembly Vyșyvanka, laureate of international prizes, artists from the Ivano-Frankivsk area, the professional duet of the regional Filarmonica in Cernăuți, *Suzir'ia* – Vasyli and Tetiana Peniuk and the *Mărțișor* Romanian popular dance collective from the village of Voloka in Cernăuți, the Pysanka

⁴ Cultura Traditionala Maramures-www.cultura-traditionala.ro/?act=activitate

duet –the honored artists of Ukraine O. Savciuk și I. Kavațiuk, the honored artist of Ukraine V. Pyndyk, the Namysto group - Nadia Nesteruk, Oxana Pavliv, Ruslana Krasny, and many amateurs artistic assemblies from Suceava.⁵

Other editions of the *Conviețuiri* festival have also drawn artistic representatives such as the vocal formation from Cărlibaba, the *Nehostynski struny* (Negostina's chords) assembly, the *Poiana Micului* Polish assembly, the *Veselka* (Rainbow) collective from Vășcăuți, the *Svekruchy* (Mothers in law) collective, Nadiia (Hope) from Suceava, the Prylypcianka women's vocal popular amateur assembly from Prylypce village in Cernăuți, and others, all receiving from the organizers diplomas of honor.⁶

With respect and asking for forgiveness from those who, from one reason or the other, have not been mentioned, we state that we have only mentioned here a small part of the assemblies, artists or groups that take part in these events and have receive recognition far and wide.

At all these artistic events the public is not entirely made up of Ukrainians. Romanians represent a fair number, as well. This is only natural, since, despite the fact that many Ukrainians keep to themselves, marrying and establishing connections only with other Ukrainians, living in Romania mixed marriages between Ukrainians and Romanians do occur. Thus, the language and the national popular traditional culture represent the link between two peoples. Both these peoples have had their share of hardships over the ages, learning to value all the little things, to respect each other, to trust each other and to learn from each other. Respecting traditional values lead to tolerance and understanding, to acceptance, to peaceful coexistence for a mutual benefit. People have learnt to look out for themselves and for their neighbours living close to them. It is more than obvious that, living near somebody, people will learn from that somebody. This process goes both ways. Old traditions were kept on both sides but, what is of great importance, new common traditions gradually appeared. These are the result of the collective way of life. Many factors lead to such an outcome, among which are social, political, religious and cultural factors. Knowing the way the linguistic process called linguistic tracing works, one would realize that borrowings are normal, as long as they are supported by real needs. Living close to someone, witnessing their way of life, being a part of it, whether from necessity or from one's one will, people would, eventually, adopt such a way of life. After some time, it will seem natural.⁷

⁵ Ukraina- ro.wikipedia.org/wiki/Ucraina

⁶ Consulatul General al Ucrainei la Suceava www.cons-ua.ro/ro/hronika/arhiv.htm

⁷ Alexandrina Cernov: Români din Nordul Bucovinei alexandrinacernov.blogspot.com/.../romanii-din-nordul-bucovinei-ucraina.html

Conclusions

All these come as arguments in the favor of the fact that Romanians and Ukrainians lived together, learned from each other, developing common traditions and habits. No one can argue that a people will come to utterly lose its national values and unity. Not even the greatest empires could rob the subjugated peoples of their national identity. This paper only states that people will learn from their neighbours and not that they will completely identify with them. And all this common ground has a limit, as well. Prowling this limit means learning, going beyond this limit means losing one's spirit.

References :

- Alexandrina Cernov: Români din Nordul Bucovinei
alexandrinacernov.blogspot.com/.../romanii-din-nordul-bucovinei-
ucraina.html
- Consulatul General al Ucrainei la Suceava
www.cons-ua.ro/ro/hronika/arhiv.htm
- Cultura Traditionala Maramures-
www.cultura-traditionala.ro/?act=activitate
- Despre ucraina. www.romaniaucraina.ro/index.php?option...id
- Ucrainienii din Banat- www.banaterro.eu/romana/biblioteca_banat/.../ucrainienii
- Ukraina- ro.wikipedia.org/wiki/Ucraina

УКРАЇНЦІ У РУМУНІЇ

Міграційні процеси тривали століттями. Цей масовий рух є останнім засобом порятунку людей від труднощів та небезпек у власній країні. Як і багато інших народів, українці теж вбачають у міграції спосіб поліпшити своє життя.

Деякі обирають своєю домівкою Марамуреш (Північна Румунія). Стаття аналізує стан та умови існування українців, їхніх сімей та цілих громад у Румунії. Мета статті – показати важливість збереження етнічних традицій та зв'язки двох сусідніх країн.

Ключові слова: труднощі, міграція, нові починання, мирне співіснування, продовження.

Наукове видання

Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність

Збірник наукових праць
за матеріалами III Міжнародної наукової конференції
«Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність»,
30 червня – 1 липня 2009 р., м. Сату-Маре (Румунія)

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та інших даних несуть автори

Комп'ютерний набір: Клаудія Фаркаш

Переклад: Ірина Люба Горват

Верстання: А.А. Безверхній

Підписано до друку Формат.....

Ум. Друк. арк. Тираж.....

Віддруковано у